ION MITICAN
Urcând COPOUL
cu gândul la PODUL VERDE
Editura
Tehnopress
IAŞI

Ion Mitican s-a născut la 11 aprilie 1931 în comuna Dăneşti judeţul Vaslui, într-o familie de ţărani. După absolvirea şcolii primare din localitatea natală, a urmat cursurile *Liceului Naţional* din Iaşi, între anii 1942 – 1944 şi 1948 – 1950. Între 1944 – 1948, din cauza refugiului şcolii ieşene, a studiat la *Liceul Mihail Kogălniceanu* din Vaslui. În 1954 a absolvit Facultatea de Electrotehnică a Institutului Politehnic Gheorghe Asachi din Iaşi. S-a angajat la E.A.C.S. (Uzina electrică) din Vaslui pentru a putea realiza electrificarea satului său natal, prin mijloace locale, cu o microcentrală, aşa cum îşi propusese din timpul studiilor. La sfârşitul lunii august 1955 a reuşit să obţină şi un aparat de proiecţie cinematografică pentru Căminul Cultural şi să realizeze o reţea de radioficare, pentru consătenii lui, lipsiţi pe atunci de radioreceptoare. Din toamna anului 1955 începe să lucreze la întreprinderea de instalaţii CER din Iaşi. După 1960 s-a ocupat de telecomunicaţii în Regionala CFR laşi A devenit şef al Biroului Telecomunicaţii şi profesor de Telegrafie şi Radiocomunicaţii la Grupul şcolar CFR. Impresionat de unele accidente feroviare grave datorate lipsei unor comunicaţii între impiegaţi şi mecanicii de locomotivă,

care circulau exclusiv pe baza semnalelor din parcurs şi care erau puţin vizibile pe vreme rea, propune, experimentează şi introduce – nu fără greutăţi – sistemul de radiotelefonie cu trenurile în mers, mai întâi în Regionala CFR Iaşi (1972 – 1973), apoi extins în toată ţara. Pentru documentarea şi instruirea personalului în domeniul acestor instalaţii, a scris şi publicat lucrări de radiocomunicaţii. Iniţiază şi supravegherea video la barierele CFR, pentru creşterea siguranţei. împreună cu alţi colegi înfiinţează, în 1966, primului Club de turism pentru tineret din ţară, de după război.

În paralel cu activitatea profesională, Ion Mitican şi-a dedicat timpul liber studierii istoriei Iaşului: a cercetat prin ziare vechi şi documente din Arhivele Statului şi din biblioteci şi a scos la iveală amănunte interesante despre viaţa oraşului, ca şi despre personalităţile care au locuit în acest oraş. În perioada anilor ’80 – epoca „modernizării” Iaşului –, susţine o rubrică săptămânală, intitulată *„Vechi locuri şi zidiri ieşene”*, la ziarul „Flacăra Iaşului”, militând pentru cunoaşterea şi conservarea patrimoniului istoric şi cultural al oraşului. În acelaşi scop, publică articole evocatoare în revistele „Cronica” şi „Convorbiri literare”. Prima lucrare istorico-literară, *„Un veac prin Gara Iaşi”*, a apărut la Editura *„Sport Turism”* din Bucureşti (1983).

După ieşirea la pensie, în anul 1994, îşi păstrează spiritul dinamic şi inovator: organizează şi predă cursuri de utilizare a calculatoarelor la Clubul CFR Iaşi; desfăşoară o susţinută activitate publicistică editând revista „Pagini Feroviare” şi prin ample articole la ziarele „Monitorul”, „Opinia”, „Lumina” şi „Curierul de Iaşi”; realizează interesante şi documentate emisiuni tv dedicate Iaşului; publică numeroase volume, îmbinând cu măiestrie harul de povestitor cu tenacitatea cercetătorului de arhive; este prezent în spaţiul virtual cu blogurile *„Mitican romblog”* şi *„Mitican weblog”*, precum şi în cel real mergând sprinten, întotdeauna pe jos, pe străzile pe care le evocă cu atâta tandreţe, cercetându-le tainele.

O listă a lucrărilor publicate este prezentată la

sfârşitul acestui volum.

Ce aduce nou această carte?

Este întrebarea firească, ce şi-o pun unii musafiri ai librăriilor, atunci când iau în mâini un volum recent apărut. Motivul? Cumpărarea unei cărţi reprezintă adesea o investiţie însemnată pentru bugetul precar al multor contemporani şi reprezintă, poate, renunţarea la cine ştie ce trebuinţă cotidiană. Cunoscând acest aspect al vieţii zilelor noastre, autorul socoteşte că are datoria să dea răspuns întrebării.

Lucrarea doreşte să continue suita de prezentări, istorice-romantice, a uliţelor bătrânului nostru oraş, din care au şi apărut volumele închinate străzilor Lăpuşneanu, Cuza Vodă, Ştefan cel Mare şi Cucu.

Considerând că a venit şi rândul Podului Verde – numele sub care era cunoscut cândva, Bulevardul Carol – cititorii sunt invitaţi la o întoarcere în timp, pe cea mai pitorească cale a Iaşilor de odinioară. Vor întâlni zidiri încrustate de istorie, trăitori cu mare simţământ patriotic şi chipurile cuceritoare ale bunicelor şi străbunicelor noastre – straşnicele duducuţe şi duduci –, frumuseţi ale vremii, ce au dat farmec Copoului, imbold artelor şi au însufleţit viaţa aşezării din secolul trecut, dar despre care astăzi, puţini dintre cei tineri, mai ştiu câte ceva

Chiar de la primii paşi îi întâmpină palatul logofătului Dumitrache Cantacuzino-Paşcanu – pitit într-un parc umbros – şi-n care s-au petrecut întâmplări tumultuoase – subiecte de roman – precum aceea care a provocat răsunătorul act de eliberare a ţiganilor, în decembrie 1855, sau găzduirele regilor Carol şi Ferdinand ori vieţuirea, vreme de doi ani, zile triste sub zăbranicul cumplitului război, a reginei Maria (noiembrie 1916 – noiembrie 1918). Străvechea clădire avea de vecină, în vale, zidirea proiectată de tânărul arhitect Gheorghe Asachi şi numită Jockey-Club, iar peste uliţă, locuinţa destoinicului dregător, Petrache Mavrogheni – *„ministrul de Finanţe care a murit sărac”* – însoţită de cuibul cărturarului junimist Petrache Carp. – *„cavalerul dreptăţii mâncate de*

lup". Oprindu-ne pe colţul din deal al străzii Pogor, în faţa ochilor minţii apare uitata căsoaie Luca – de mult pulverizată – unde s-a născut neuitatul patriot cărturar unionist Costache Negri şi s-a petrecut tulburătoarea întâmplare ce-a provocat sau măcar a contribuit, la pierderea Tezaurului României??? (8 decembrie 1917).

Mai sus se însorea luxosul palat – tot dispărut – al marelui logofăt Costache Sturza, de la care a rămas doar parcul unde s-a aprins, pentru întâia oară în România, *„Soarele electric"* – lumina electrică – în 11 şi 14 iulie 1868, date total necunoscute *Istoriilor tehnice* până la publicarea acestui volum.

O mulţime de isprăvi amintesc zidurile Casei Armatei, fostă proprietate conăchească, stăpânită de hatmanul Teodor Balş şi consoarta, duduca Maria Bogdan, din cauza căreia militărosul ei soţ, mai-mai, să aibă o *„întâlnire"* fatală, cu vestitul duelgiu şi poet Alexandru Puşkin.

Grăbiţi, trecem adesea, prin faţa Casei Universitarilor. Unii privim, din mers, eleganta zidire cu colonade luminoase înconjurată de un falnic grilaj sau chiar păşim în sălile ospitaliere ale restaurantului universitar, dar nimeni – nimeni, dintre noi, n-a ştiut până astăzi, că aici a trăit Maria Cantacuzino, ieşeanca ce a dat chip Sfintei Genevieve, patroana Parisului (Sfânta Paraschiva a Parisului), imortalizată de penelul pictorului Puvis de Chavannes în marele Pantheon al eroilor Franţei, la Primăria din Poitiers, la Sorbona... unde o puteţi întâlni, dragi cititori, atunci când parcurgeţi drumurile Europei. Dânsa şi alte duduci, au dus cu mărinimie, prinosul Iaşilor *„oraşului luminelor"*.

Urcând Copoul, cu gândul la Podul Verde, mai găsim, aproape neschimbată şi clădirea în care a copilărit regele Serbiei – Milan Obrenovici – nepotul ministrului moldovean Costin Catargiu, iar la câţiva paşi mai încolo întâlnim strada, atât de puţin ştiută, a *Plopilor fără Soţ* cu casa Veronicăi Micle şi paşii neşterşi ai poetului Mihai Eminescu.

Ca într-o defilare a umbrelor celuilalt veac, prin faţa ochilor apar, una după alta, zidiri înnobilate de legende şi făpturi întoarse de pe alte tărâmuri ce vi se prezintă cu plecăciunile politeţii de odinioară – săltând de pe cap jobenul sau ţinând de un clin crinolina. Zâmbind duios, precum toate fantasmele venite din veşnicie, vă îndeamnă să parcurgeţi cele vreo 350 de pagini (cu multe imagini rare), menite să strecoare în sufletele Dumneavoastră picuri de romantism şi s-alunge din priviri negura aşternută de străfulgerările ecranelor năpădite de crâncenie.

Citirea unei cărţii aduce totdeauna clipe de linişte şi chiar de beatitudine... Mai ales acelea inspirate din viaţa neuitatului Iaşi. Nu le pierdeţi! Editorul se sileşte să fie cât mai accesibile.

Partea I

Urcând printre vii şi livezi

Pe vremea străbunilor…

„E un amurg de toamnă târzie. Soarele scăpătat, cu discul pe jumătate după dealuri, aruncă razele piezis, depărtările se estompează şi o negură albăstrie îndepărtează colinele...

Pe tăpşanul întins al Copoului, nu e nimeni la această oră. Purpura însângerează frunza viilor şi a copacilor. În vale, ca într-o albie, cetatea veche a Iaşului, cu albele turnuri şi turle de biserici, cu clădirile lui vechi, cu grădinile pline de flori, stă pitit şi abia îşi trimite murmurul până aci. Departe, dealurile Cetăţuii şi Galatei adună ultimele raze de soare pe coperişurile cetăţilor bătrâne.

Şi în singurătatea asta a înserării, deodată o umbră de om ieşit ca din pământ, ca o arătare, a început să plângă un cântec trist de vioară. Cu hainele vechi în bătaia vântului, zgribulit, cu o bărbie violetă înţepenită de coşul uscat al vioarei, cu pletele în neorânduială peste ochi, cu un umăr mai ridicat decât celălalt, îşi tremură arcuşul, în timp ce un glas venit ca de pe o altă lume prinde să cânte un cântec vechi, o romanţă duioasă auzită în copilărie.

Cântă fantoma, şi deodată, de pe poarta de la intrarea tăpşanului, un şir nesfârşit de echipajuri cu cai frumoşi în clinchet de alămuri, cu roţile strălucitoare, cu vizitiii în livrele bogate, se iveşte şi umple parcă platoul. Roată lângă roată apoi se învecinează şi râsete clare încep să sune. Plecate peste marginea trăsurilor deschise.

capete tinere se apropie şi în bătaia evantaiurilor frumoasele zilei îşi împărtăşesc taine, îşi destăinuie amorurile, pun la cale zavistiile. Călăreţii îşi joacă bidivii, strecurându-se printre trăsuri, spun o vorbă ici, aruncă un zâmbet colo, fac frumos la cucoane. Un parfum dulce se răspândeşte, şi parcă toate acestea se petrec într-o lumină de lună, într-o atmosferă misterioasă...

alta sub umbrarele aleilor de tei ce împrejmuiesc

drumul în defileu până în vale.

Dar cântecul a tăcut şi amintirea aceasta adusă de cântec a dispărut cu el. Pe tăpşanul pustiu se face întuneric şi devale Iaşul şi-aprinde luminile

Fantoma de adineaori are un taraf acuma, o giubea nouă o îmbracă, ochii îi sclipesc şi mâna nu-i mai tremură, tânguirea singuratecă se face orchestră, o ghitară parcă s-a adăugat, şi iată şi un flaut, şi sunt mai multe viori parcă, şi vocea care cânta ai spune acuma că e tânără, vibrătoare, sonoră... Şi tot alte trăsuri vin. Şi iată-le acum pe largul tăpşanului ocolind, se ţin şir una după alta, merg domol îndrumate spre poartă şi dispar una după

sfioase tremurând în ceaţa albăstrie. Arunc un ban fantomei de lăutar şi cobor la vale, cătând să-mi întregesc amintirile.

Da, viziunea aceasta era adevărată în vremea copilăriei mele. Era bogăţie, şi nu era seară cu lună să nu urce trăsurile pe dealul Copoului. Iaşul era un ostrov fericit, o oază de verdeaţă împrejmuită de vii roditoare, cu grădini fermecate, în care cântecele privighetorilor se amestecau cu ale viorilor ascunse prin boschete. Era ostrovul binecuvântat, în care se aciuase boierii noştri mari, ultimii păstrători ai unei lumi ce nu mai este.

Cobor la vale trist, sub teii cari au îmbătrânit şi murmură, mişcându-şi umbrele.

Şi iată, parcă văd trăsurile iar cum se opresc la ronduri, unde alţi lăutari cântă. Parcă le văd acuma în plină bătaie de lumină, cu alte haine, ca pe vremea noastră, cu crinoline mari pe sub care scapătă zulufii până pe umeri. Toţi se cunosc şi figurile lor toate parcă-mi sunt cunoscute şi mie, şi mi-e jale de dânsele, ca de o lume de morţi.

Luna urcată sus, deasupra copacilor, ca o mască lividă de clovn, priveşte şi ea şi râde ironic, mişcând umbrele...

Paveaua acuma se face sonoră, lespezile sună sub copitele cailor, fanarele fulgeră în treacăt. Case vechi boiereşti, de o parte şi de alta, strălucesc prietenos cu geamurile lor aprinse şi o mireasmă puternică de flori se ridică din grădini şi umple aerul nopţii.

1. Vederea Iaşului de la Copou – 1830 (Maxim Nikiforovici Vorobiev)

Trăsurile s-au oprit din nou pe două rânduri şi-au umplut strada, în faţa cofetăriei celebrei M-me Alexandre... (Aflată prin 1876 vis-à-vis de Hotelul Astoria). *Evantaiurile iar prind să bată, cavalerii slujitori se întrec care de care şi băieţii din prăvălie vin legă*nând *tablalele cu dulceţuri şi cu îngheţate, slujind în trăsuri cucoanele, care săturate de luciu de lună şi cântec de lăutar şi*

*înviorate de aer curat, mănânc*ă cu *poftă, ţinând cu mănuşatele lor mâini graţioase farfurioare cu bunătăţi. Cavalerii îşi servesc favoritele, iau farfurioarele, întind un pahar cu apă, şi strecoară glume dulci printre zaharicale. Singuri, vizitiii şi lacheii de pe capre stau gravi, făcând zâmbre, neexistând parcă, neauzind, neştiind nimic.*

Şi când au isprăvit acest ultim popas, un ultim gest de mână, o înclinare graţioasă din cap, şi alaiul de fantome pleacă din nou în lumea lui de fantome".

Depănând cu ochii închişi un nostalgic film al aducerilor aminte, poetul Dimitrie Anghel revedea drumul Copoului din anii copilăriei, scriind emoţionat paginile volumului *Fantome*, apărut în anul 1911.

Străvechea cale romantică, mărginită şi acum de câteva conace uitate, printre care se înalţă uriaşele palate universitare cu suita lor de campusuri studenţeşti, s-a croit, spun istoricii, în preajma anilor 1800, mai întâi ca o trecătoare şupurită printre crucile prăvălite ale cimitirelor bisericuţei din lemn Sf. Voievozi – alături de care se ridica pe la 1855 Prapa Doamna (Sfânta Paraschiva din Păcurari) – şi Sfântul Neculai cel Sărac (existentă până prin 1910 cam pe locul Casei Tineretului).

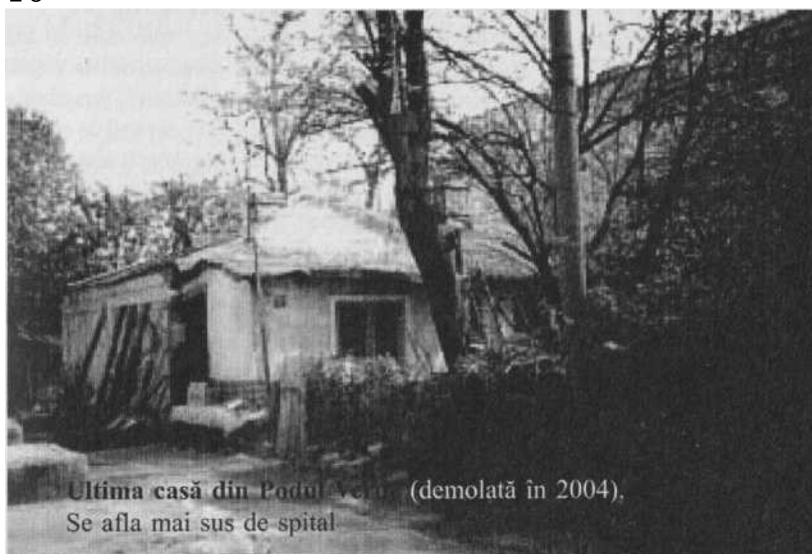

2.
— Biserica Prapa Doamna

La vremea zidirii lor, ambele locaşuri străjuiau

marginea de miazănoapte a Târgului, rânduindu-se de-a lungul Drumului Sării (Uliţei din afară), care prelungea Drumul Neamţului sau al Hârlăului – cum se numeau odinioară Păcurarii – mergând prin strada de acum Conta, trecea prin uliţa lui Alex. Iancu Leu (ce străpungea curtea de astăzi a spitalului Sf. Spiridon) şi urmând uliţa bisericii Sfinţilor Teodori (zisă şi uliţa Târgului din Afară), dădea buzna în Sărărie, prin dreptul bisericii Curălari. (C. Cihodaru, *Istoria oraşului Iaşi*, p. 355). Până atunci nu exista o cale directă spre zarea Copoului, ieşirea din târg, într-acolo, săvârşindu-se prin *drumul Botoşanilor* botezat mai târziu *Uliţa Română* (şi acum *Lascăr Catargiu*). Având drept ţintă Botoşanii, bogatul târg al Ţării de Sus, înainte pomenit.

10

Ultima casă din Podul [illegible] (demolată în 2004).
Se afla mai sus de spital

drumul acesta cotigea prin fostul sat – devenit mahalaua *Muntenimea de Mijloc* megieşit spre soare apune de *Muntenimea de Sus* şi spre soare răsare de *Muntenimea cea de Jos*, răsfirată prin valea Sărăriei. Pe la începutul veacului Unirii acestea erau părţi ale capitalei, cum arată domnitorul Alex Moruzi într-o poruncă, din *„8 iuli 1803”*, cerând vornicului Manolachi Dimachi să facă o cerccetare a locului păhărnicitei Maria Miclescu *„aici în*

orașul Ieșii în Muntenime de Sus". Numirea se folosea și prin ianuarie 1761, când domnitorul Ion Callimachi Vodă dăruia lui Vasile Gane, diac de divan, un loc slobod în *Muntenimea de Sus*, Alte hrisoave amintesc *Muntenimea de mijloc*, lângă biserica Blagoviștene, zisă și Buna Vestire – (*„I. Neculce"*, *fasc.4*).

Întinzându-se *Muntenimea de Sus* – răspândită pe coasta Copoului și Păcurarilor – viețuitorii ei, poftitori să scape de ocolul prin satul învecinat, își croiau drum de-a dreptul, spărgând îngemănarea celor două țintirime dintre Muntenimi.

Veacul bonjuriștilor găsea isprava făcută, căci o hotărnicie din 19 ghenar (ianuarie) 1794, cerută de Manolache Conachi, vei vornic de aprozi și tatăl poetului Costachi Conachi, asupra grădinii ce-o târguise *„în mahalaua Muntenimii de Sus"* (unde-i acum Casa Armatei), îl și pomenea. Cumpărătura se megieșea cu acareturile biv vei vornicului Iordache Cantacuzino (la nord) și ale biv vei vornicului Constantin Greceanul (la apus) și cu *„drumul Copoului* i-a *Botoșanilor"* (*„Ioan Neculce"*, fasc. 5). Tot pe aici, logofătul Vasile Razu cumpăra în august 1779 vreo cinci locuri, dintre care unul *„alături cu drumul Copoului"* (I. Caproșu, *Documente privitoare la istoria orașului Iași, volumul VII*).

De la Biserica Sf. *Neculai cel Sărac* (unde-i acum Casa Studenților) *și de la Biserica 40 de Sfinți până la Biserica Toma Cozma se întindea Muntenimea de Sus cuprinzând în interiorul ei actuala stradă a Culturii, menționată uneori prin expresia drumul cel pe din sus de Cișmeaua Păcurarilor. Casa Veisa de lângă Universitate* (unde se află bustul lui Spiru Haret), *se considera că face parte din Muntenimea de Sus. Mai departe spre*

Mai multe amănunte oferă *Istoria Orașului Iași* (pag. 354), scrisă prin 1980 de profesorii Const. Cihodaru și Gh.

Platon: *„La Ieşirea din Iaşi spre nord se înălţau bisericile Sf. Nicolae cel Sărac şi Prăpădoamna Paraschiva. Dincolo de ele se găseau sate sau mai bine zis un sat foarte întins, înşirat pe marginea pădurii, începând de la încrucişarea actualei străzi Sărărie cu Bulevardul Independenţei şi până la capătul de sus al Păcurarilor. El se împărţea în trei părţi şi anume Muntenimea de Jos, Muntenimea de mijloc şi Muntenimea de sus... Prin adăugarea celor trei Muntenimi la oraş, Iaşul a obţinut o frumoasă extindere spre nord, limitele lui atingând în această parte o linie care trece prin dreptul căminelor studeţeşti de lângă Universitate şi actuala stradă Gh. Asachi. Mai la nord de această linie întinderea curţilor boiereşti şi a construcţiilor aparţinând orăşenilor era împiedicată de proprietatea mănăstirii Trei Ierarhi. Pentru amenajarea Grădinii Publice şi pentru construirea cazărmilor din vecinătatea acesteia, locul a trebuit să fie cumpărat de la conducătorii ei...* (şi unii târgoveţi”).

nord de Biserica Toma Cozma nu mai erau locuinţe. „Şi urmau gropile de humă (zona străzii Şipoţel).

„Spre Copou, prin Muntenimea de Mijloc, se mergea prin actuala stradă Karl Marx (Lascăr Catargiu). *Drumul era nepracticabil pentru cei din Muntenimea de Sus. Locuitorii acestei mahalale şi-au deschis prin anul 1800 un drum printre cimitirele bisericilor* Sf. *Neculai cel sărac şi Prăpădoamna, drum care va căpăta în viitor denumirea de Podul Verde. „O* biserică în Copou este pomenită pe la 1619, iar la 1640, Vasile Lupu închina Mănăstirea Copou, ca mitoc, Mănăstirii Trei Sfetite (I. Caproşu, *Doc. Vol. I*).

Cărare şi apoi hudiţă, la început, ce cobora ponoarele printre postatele de vii şi livezi, spărtura căpăta lărgime şi însemnătate mai cu seamă după pustiitorul pârjol din 19/31 iulie 1827 – descris unui amic de spătarul Iordache Bucşănescu la 2 august 1827 – când mulţi dintre locatarii Uliţei Mari, cumplit arsă, împungeau fuga, părăsind dricul (centrul) târgului, şi căutau izbăvirea pe dealurilor înconjurătoare, vieţuite chiar de mai înainte (pe la 1804 câţiva boieri, mai din vale, îşi trăseseră apă).

Desimea acareturilor cu hambare, coşere, şuri, grajduri, cuhnii şi paravane umbrite de stoguri cu nutreţuri, înghesuite prin ogrăzile caselor Uliţei Mari (Ştefan cel Mare de azi), năpădită şi de felurite coşmelii pentru dugheni, era primejdioasă. Prin cele croitorii, potcăpării, ceaprăzării, caretăşii ori potcovării, adesea cu pereţii de paiantă, oricând se putea ivi o pălălaie, iscată doar dintr-o scânteie ori scăpărare de amnar. Sosirea masivă a evreilor după 180 o, dăduse straşnic imbold negustoriei şi stârnise mare poftă de acareturi dughenniceşti. Aşa cum se întâmpla după 1989, când împuţinarea locurilor de muncă în fabrici şi uzine, prefăcuse pe mulţi dintre foştii lucrători şi funcţionari în „*turişti-comis voiajori* cărători de mohair, burtiere, baticuri şi alte felurite mărunţişuri din bazarele Istanbulului, aduse cu autocarele, pentru tarabele, chioşcurile şi consignaţiile ce năpădiseră trotuarele şi ogrăzile târgului…

Tăindu-se huciurile rămase din străvechea pădure ce mărginea odinioară Iaşul, nimicindu-se livezile de meri, perji şi peri şi prefăcându-se în bătături postatele de vii cu poamă rozachie, de-a lungul noului drum din Copou se ridicau conace cu saloane încăpătoare, la catul de sus şi boltă adâncă, cât un hambar, la cel de jos. Ultima, pentru a feri de ploaie, glod şi omăt, largile crinoline şi înfoiatele rochii cu coadă, în care îşi ascundeau rotofeiele trupuri simandicoasele vornicese, logofetese, vistiernicese şi celelalte boierese, ce nu catadicseau să iasă din casă decât cu trăsurile trase la scară.

Astfel, în puţină vreme, drumul croit între lârg şi mahalaua Muntenimei de Sus, până atunci golaş, cu maluri rupte de ape şi lutării prăbuşite, printre care se strecurau, povidindu-se, doar carele proaste ţărăneşti, prindea a se preschimba, lărgi şi lumina. Pe făgaşul său începeau a foi rădvane şi laleturi – trăsuri boiereşti cu patru cai şi vizitii călări – purtând dregători bărboşi, duduci planturoase şi iubitele lor fiice – duducuţe nurlii muncite de dorul măritişului. Aşezarea cea nouă, din coasta capitalei, căpăta tot mai mult *vino-ncoace*, înmulţindu-se zidirile înălţate mai întâi la poale şi rânduite apoi tot mai sus, pe coasta dealului. Momente asemănătoare cu acelea ce se petrec acum pe drumul Repedei, unde în locul tufelor de otonel şi ceasla, ce se însoreau până prin anii ’90 pe coastele cu vii, răsar peste noapte vile, lângă vile şi fel de fel de acareturi şi locante, încolţind şi pădurea Poienilor, ameninţată cu dispariţia, ca şi cealaltă a Breazului, dacă dregătorii aşezării n-or pune piciorul în prag.

Priveliştea din zarea Copoului, cu vedere mărginită de crestele dealurilor albăstrite în ceaţa orizontului, până în depărtările Prutului şi Siretului, fiind fermecătoare, spre ea prindeau a se îndrepta, seara, şi trăsurele cu cucoanele rămase în aşezările târgului din vale. La Copou aveau aer curat şi scăpau de *„damful”* şurelor şi ocolurilor – din dosul caselor – pline de bivoliţe, cârduri de cai şi mormane de gunoaie, din care ieşeau şuviţe de scursori, prefăcute în

adevărate pârăiaşe când stăpânii făceau feredeu (baie), sâmbăta seara ori când ploua – cum îşi amintea un bătrân trăitor de pe atunci, (D.C. Moruzi, *înstrăinaţii*). Târgul ducea lipsa canalurilor subpământene.

Plimbarea printre noile curţi, largi şi înflorite, de pe coasta cea verde a Copoului devenea tot mai atrăgătoare.

Prima idee de *„aerisire”*, pe coasta dinspre miazănoapte a târgului pare s-o fi avut domnitorul Matei Ghica (1753 – 1756). Potrivit *Cronicii Ghiculeştilor* îşi ridicase *„în locul numit Copou”*, un foişor de odihnă *„desfătător şi măreţ”*, cu stil turcesc şi tot felul de *„boele”*, unde mergea domnul de se *„eglendisea”*, făcând în fiecare an halcă (lupte de tineri călări) şi împărţind *„cumaşuri”* (premii). Nu mai prejos domnitorului Ioan Teodor Callimachi (1758 – 1761), dăruia unor boieri un loc mare la Copu pentru vii, grădini şi acareturi iar *„beizadele întocmiră o grădină mare şi frumoasă puind într-însa tot felul de copaci şi clădind un foişor în care veni să petreacă toată curtea”* (N. A. Bogdan).

Până atunci târgoveţii se răcoreau şi-şi scoteau la *„vedere”* fecioarele, în faptul serii, cutreierând drumurile Galatei, Frumoasei şi Buciumului ori *„bătând”* cu trăsura *Uliţa Mare* (strada Ştefan cel Mare) – ceasuri de-a rândul, roată lângă roată, *„trecând în pas una lângă alta”*, până ce colbul le acoperea faţa – cum povestea Kosmali, călător la Iaşi prin 1822 (A.D. Xenopol, *Istoria Românilor*, voi V) şi amintea Ghe. Ghibănescu. Ba chiar şi Gheorghe Asachi, jeluind printr-o scriere, pierderea datinilor strămoşeşti din pricină că oamenii sunt tot mai doborâţi de *„nevoile materiale”*. Astfel se uitase prăznuirea începerii muncilor la câmp, vestită odinioară, în zorii unei anumite zile, de cântul molcom al buciumelor, aidoma sunării clopotelor pentru sărbătorile bisericeşti.

În dimineaţa aceea gospodarii satelor Moldovei cercetau starea ogoarelor, probăluiau roada, iar după prânz se adunaau într-o poiană înverzită ori într-o răspântie cuprinzătoare. Acolo hotărau semănăturile, arvoneau clăcile şi schimburi ori împrumuturi de seminţe

şi sărbătoreau ziua gustând bucatele întinse pe ştergare de neveste. Mulţumind Atotputernicului că au ieşit teferi din primejdiile iernii ciocneau frăţeşte ulcelile cu vin urând sănătate, vrednicie braţelor şi rodnicie câmpului, urmând ca de-a doua zi să ia plugul de coarne...

flăcăii îmbujoraţi, cu flori la pălării şi fetele purtând pe cap coroniţe de *„floricele”*, întindeau hora *„în sunetul cimpoaielor şi al alăutei”* şi *„zburând ca rusaliile prin aer”* trăiau primii fiori ai dragostei, ce avea a se întări la prăşit, la secerat, la clăci, la şezători împlinindu-se, toamna, nuntind. Asemenea momente se petreceau şi în cuprinsul capitalei Ieşilor. *„În joia luminată toţi locuitorii ei şi ai prejmetelor se întruneau la Bucium, locul încântător în găvanul Repedei, carele de gios până în culme este împodobit cu mănăstiri, cu palatul Belvedere, şi cu multe case de plăcere, cu vii şi cu grădini. Aici, între stenele voioase şi rustice, nu se îngiosea a se amesteca neguţitorul, boierul şi străinul diplomat şi a se împărtăşi de plăcerile curate, ca aerul cel tânăr al primăverii. Aici cucoanile produceau (arătau) a lor toalete, a lor echipajuri şi livrele, boierii juni, ai lor armăsari sireapi, cu un cuvânt*

aici era un Long Champ, nu copie, ce oarece orighinal, carele împrospătă sentimentul naţional şi adună bine ziceri asupra Buciumului în viitor". („*Albina românească"*, 30 martie 1847, Gh. Asachi, *Opere* II). O notiţă explica: „*Bucium, sat în fundul Socolei, care trage numele său de la serbarea ce din vechime se făcea în Joia Luminoasă şi la care poporul se chema prin sunetul buciumului*. „Dicţionarul geografic din 1898 găseşte originea numirii în buciumele străjilor ce privegheau de pe culmi liniştea satului din vale, anunţând prin sunarea lor, ca un plânset, apariţia primejdiilor, iar dicţionarul din 1979 (de Al. Obreja), ia drept naş pe vel-vornicul Bucium, dregător din vremea lui Ştefan cel Mare, dăruit cu o postată în poiana din Codru, pe la 1467. (I.C. Enache şi V. Arsene, *Cronica de la Bucium*).

Nu era necunoscută nici ieşirea la Copou, spune Ion Neculce în Cronica sa, povestind că la mazilirea domnitorului Dumitraşcu Cantacuzino, în iunie 1685, pornindu-se prigoana foştilor dregători greci, învinovăţiţi de silnicii şi nedreptăţi, a fost prins şi Mavrodin paharnicul. *„Şi l-au legat şi l-au pus pe un cal îndărăpt cu faţa spre coada calului şi-i dăduse coada în mâini, de-o ţine în locu de frâu, şi-l duce prin mijlocul târgului, la COPOU LA PLIMBLARE şi-l privire tot nărodul zioa în amializădzi mare*. „Asta nu l-a împiedicat pe erou ca pe vremea domniei lui Duca – Vodă să nu ajungă „*vistiernic* „şi apoi să rămână în Moldova.

Pe la 1760, nişte boieri, în frunte cu hatmanul Vasile Roset, cereau şi căpătau loc şi învoire de la domnitorul Ioan Teodor Callimachi, să ridice între vii, spre Copou, biserica Patruzeci de Sfinţi cu cimitirul cuvenit pentru locuitorii ţinutului mărginaş (Dan Bădărău şi Ioan Caproşu, *Iaşii vechilor zidiri*). Şi tot pe aici la capătul drumului Sculenilor îşi aşezau corturile pentru bivuac, oştirele ruseşti ce poposeau în răstimpuri prin capitala Moldovei (precum între 1829 – 1834), având mai la deal de vechea barieră a Copoului şi *„ierbăria* (pulberăria) *muscălească"*, bărăci pentru spital, magazii cu alimente şi tânăria hergheliilor de cai căzăceşti, tătărăşti şi moscheleşti, care îi aduseseră din nemărginita Rusie. Pe coasta cu imaşuri, vii şi pometuri se aşezaseră prin iunie 1821 şi trupele turceşti ce-au luat în răspăr Iaşul, urmărind tinerii greci eterişti, covârşiţi în bătălia de la Drăgăşani şi nimiciţi în aceea de pe malul Prutului, la Sculeni.

Când fostul drum de ţară, povârnit şi hărtănit, se podea, numindu-se Podul Verde…

Cu timpul, drumul mărginit de lutării şi brăzdat de pâraie, începea a se lărgi, îndrepta şi chiar căptuşi de locuitori cu loasbe de stejar, ca un pod întins pe tot lungul, mărginit încă multă vreme de vii şi de livezi – prin care se

ridicaseră, ici-colo câte o zidire chipeşă – de unde şi numele Podul Verde, mijlocit – se zicea – şi de culoarea verde a rohatcei (barierei).

Primenirea o pomeneau nişte *„mahalagii din mahalaoa Muntenimea de mijloc"*, pe la 1826, jeluindu-se că drumul lor, mai înainte de ei podit, mirase în grija Casei Podurilor Capitalei care-i începuse miritisirea, din porunca domnească, dar avara cucoană Zoe Ghica îi îngustase făgaşul. Prin jalba din 14 iunie 1826 mărturiseau că *„drumul cei mari ce e să ia Copou, prin Mahalaoa Muntenime de mijloc... au fost lărgimea lui de patru pol stănjăni şi din vremi în vremi împresurându-să, acum au agiuns a fi nici trii stănjini „*şi cereau sprijinul domnitorului Ioniţă Sturza. La 15 iunie Sandu (Tupenschi, vei vornic al Obştii şi Neculai Costandachi, postelnic *„nazirul podurilor"*, însărcinaţi de domnie cu desluşirea pricinei, precistavlisiau importau) că au făcut cercetarea cuvenită şi înfăţişau rezultatul hotărniciei săvârşite, având de reazăm acte bătrâneşti din *„let 1785 Noemv. 10, şi din 1786"*, încheiate pe vremea domnitorului Alexandru Ioan Mavrocordat. lăluitorii aveau dreptate căci în unele locuri drumul avea doar *„doi stănjăni şi trii palmi gospod"*.

După *„socotinţa"* lor trebuia ca *„zăplazii locului luminăţii Domniţi Zoi ce este intrat pe locul acestui drum să se rădici numai de cât şi să se muţi mai înăuntru, până acolo unde să rămâi drumul Copoului de patru pol stănjăni gospod, precum să dovedeşti că au fost din vechi lucrul"*...

Drumul era *„din celi capitalnice a oraşului"*... „Lipsind orice *„bina"* (construcţie), pe locul cu pricina, cucoana nu avea a suferi pagubă ori vătamarea averii. Încheiau precistavlenia, înalţii dregători, arătând că *„din pricina strâmtorării drumului stă şi lucrul podului, neîncăpând a se aşeza podelile, precum urmează trebuinţa"*. (Grinzile fasonate pentru pod aveau o anume lungime)

Încuviinţând, *„Ioan Sandu Sturza cu mila lui Dumnezeu Domn ţării Moldovei „*dădea anaforaua întărită cu pecetea domnească prin care temeinicea lărgirea, dar

lăsa Domniţei jumătate de stânjen, îndatorând mahalagii ca după mutare *„să înfiinţăzi la locu îngrăditura ogrăzi pe unde va cade mărginirea drumului”*.

Alţi megieşi fluturau şi ei o jeluire, prin 3 iulie 1826, arătând că la cucoana Zoe drumul s-a îndreptat, dar mai rămăsese împresurat mai la deal cât şi *„uliţa ce mergi la biserica Buna Vestire”*. Numeau pe acei vinovaţi de strâmtorarea trecătoarei şi cereau să vină epistatul podurilor şi *„dumnealui vornicul poliţiei”*, pentru *„despresurarea „*şi *„dezrobirea „*şi mai departe a făgaşului podului ce tocmai se meşterea. Semna spătarul Dumitrachi Dan cu alţi mahalagii din *„Muntenimea de mijloc din Ieşi”*. Propunerea se aproba urmând ca boierii numiţi *„să facă deschidere drumului Copoului, asemene şi cealaltă uliţă ce mergi la biserica Buna-Vestire”*. (*T.* Pamfile, *A doua podire a uliţii Copoului din Iaşi, în vara anului 1826*, *„Miron Costin”* ianuarie 1914).

Podirea şi numele *„pod „*se folosea de prin secolul al XVI-lea, apărând într-un hrisov din 1653, printre primele uliţe podite cu lungi bârne fasonate fiind *„Podul vechi”* (Strada *Costache Negri*). Pe la 1815 capitala Moldovei avea vreo 14 km de uliţe podite, ce slujiseră de model şi bucureştenilor... Pomenind repararea podului Mogoşoaiei, un document de pe la 1803 scria că se săvârşea *„după făptura podurilor din Iaşi”* (P. Săndulescu *Istoria pavajelor bucureştene – C. Florescu şi N. Tăutu, Direcţia Regională Drumuri şi Poduri Iaşi*).

Fiindcă la incendii podurile ardeau laolaltă cu casele din lemn, împrăştiind focul, precum un lung fitil, pentru a curma decimarea pădurilor de prin 1828 se înlocuiau cu pavaje de piatră rotundă, numită *„pavea”*, după modelul *„turcesc de la Istanbul”*, cum spune Manolache Drăghici în a sa *Istorie a Moldovei pe timp de 500 ani*. Cu acest prilej se săvârşea şi oarecare rânduială, îndreptându-se uliţele şi croindu-se mici trotuare mărginite de şanţuri pentru scurgerea apelor.

Unii cercetători socoteau că podirea drumului Copoului, amintită, s-ar fi înfăptuit pe viitoarea stradă

Română (acum Lascăr Catargi), ce trecea prin Muntenimea de Mijloc, deoarece se vorbea şi despre deschiderea drumului către biserica Buna Vestire. Alţii, din contra, chibzuiau că-i vorba de drumul nou al Copoului, care se croise pe locurile celor două Muntenimi (de sus şi de mijloc), întrepătrunse şi cu puţină distincţie, una de alta.

Despre ele se vorbea într-un hrisov, din 2 noiembrie 1804, al domnitorului Al. C. Moruzi prin care arăta că apa adusă în oraş de la şapte Oameni, Aron Vodă şi liric *„neputându-se a să sui, ca să îndestuleze şi partea de sus a oraşului, acea parte în care se cuprinde şi mahalaua Muntenimea de Sus şi de Mijloc* „se învoiau locuitorii lor să şi-o aducă din moşia Copoului şi din satul Munteni. (*„Ioan Neculce”*, fasc. 8 1930).

În aprilie 1805 lucrarea era gata, iar 9 boieri părtaşi la treabă, îşi împărţeau cele 19 măsuri probăluite (o măsură fiind egală cu 3 metri cubi şi 800 litri), unii trăgând apa din *„tahminu”* (rezervorul), făcut în grădina hatmanului Săndulache Sturza (acum a Spitalului Militar), beneficiarul a vreo 4 măsuri. Mai sus, la 35 paşi, se găsea *„tahminu”* postelnicului Neculai Balş – fratelele logofătului Lupu Balş – şi tatăl logofătului, vornicului şi hatmanului Toderiţă Balş (viitorul caimacam din anii 1856 – 1857), de unde urmau a lua apa logofătul Costache Ghica cu alţi părtaşi, precum Măcărăscu şi Tuffeci Başa.

Hatmanul Săndulache Sturza murind în anul 1810, lăsa casa fiului Costache. Aici găzduia în 1821 Salih Paşa comandantul armatei turce venită să zdrobească ultimele trupe eteriste iar în 1827 Ribeaupierre.

Aşezarea cea nouă, din Muntenimea de Sus, devenind un adevărat cartier, numit pe atunci mahala, în toamna anului 1834 Departamentul Trebilor Dinlăuntru pornea construirea *„unei şosele ce trece prin Mahalaua Podul Verde”*, aducând salahori şi care pentru transport din sate (Dosarele nr. 1139 şi 1154, *Isprăvnicia ţinutului Iaşi*). Proiectele de poduri, şosele şi şanţurile de lângă ele, le semna inginerul Ioseph Raschek (Iosif Raşek), care în

1844 săvârşea şi un detaliat plan al oraşului Iaşi, cuprinzând şi cele vreo 19 uliţe centrale paveluite (cu lungime de vreo 8 kilometri), între care şi Uliţa Mare de la Curtea Domnească la Petre Bacalu şi de acolo la Casele Gh. Ghica (ce erau pe atunci cam pe locul aripii nordice a Universităţii) din Podul Verde, cât şi alte vreo 18 uliţe şoseluite (dosarele 3099 şi 1838, *Isprăvnicia ţinutului Iaşi*).

Potrivit *Albumului Istoric şi Literar*, 1845, noul pavaj din *„bolovani”* devenise *„groaza femeilor îngreunate, şi a bărbaţilor pântecoşi, spătoarea toţi caii şi hrentuia trăsurile11*, a căror roţi şinuite cu fier, duruiau peste pietre, sgiţâiau şi zdruncinau ocupanţii. Pentru a se scăpa de inconvenientele pavajului cu piatră Casa Podurilor găsea nimerită acoperirea uliţelor centrale Uliţa Mare – cu pavele din lemn. La 10 iulie 1845 iniţiatorul lucrării, Felix (Fenic) Barbero, căpăta hrisovul dormitorului Mihalache Sturza, pentru recunoaşterea patentului după care se *„păvăluesc „*uliţile oraşului *„Ieşii „*cu prisme din lemn (hexagonale şi înalte de-o palmă – 28 cm) puse într-un pat de nisip şi năclăite cu smoală. I se dădea privilegiu pe 10 ani şi recunoaşterea că *„Barbero este cel întâi care a introdus în ţară această sistemă de paveluire”*, publicându-i-se şi poza atelierului său, minat de cai.

Nimic de zis, noua paveluire, săvârşită doar pe o bucată de uliţă, era plăcuta la mers liniştit, dar se strica repede din cauza carelor grele. Rămânea în istorie cu

numele *Uliţa pavelei de lemn* („*I. Neculce*”, fasc. 5, 1925), asemenea pavaj mai dăinuind, până prin anii 1960, în curtea Mitropoliei. Vechiul pavaj îl imortaliza Cucoana Chiriţa, voiajoară la Iaşi: „*Iar de vrei să vezi pavele, / Sau din piatră sau din brad, / Vin de ceracă, da' ai şale, / Cum se află şi-n ce grad. / Vai de tine, de trăsură*: / *De voieşti plimbare, tronc*! / *Dinţii toţi îţi sar din gură, / într-un veşnic hodoronc*”.

Pe care se planta o prea frumoasă Grădină Publică

Fiindcă drumul dintre vii nu avea niciun acaret mai deocheat, la 26 octombrie 1834 boierimea Moldovei şi înaltul cler încuviinţau ridicarea pe tăpşanul de pe zare a unui monument, „*spre aducerea aminte de ziua de 26 august a acestui an* „când vistiernicul Mihalache Sturza a fost firitisit în scaunul cârmuirii Moldovei.

Terenul din jur urma a fi înfrumuseţat şi cu o Grădină Publică, dorită chiar de domnitor, observând că locul de plimbărisire al târgoveţilor, era fără podoabe, având pe lături doar tufe de carcadâri şi „*o pădurice sălbătăcită* „cu câţiva arbori *bătrâni* – rămasă din vechiul codru sau de pe vremea domnitorului Ioan Teodor Callimachi (1758 – 1761)

– cum zice N.A. Bogdan, în monumentala sa monografie *Oraşul Iaşi*. Dând poruncă Eforiei *„s-o împodobească cu toate cele de trebuinţă spre mulţămirea orăşenilor”*. Departamentul Trebilor Dinlăuntru începea să aducă, din satele ţinutului, 2500 copaci, fiecare plătit cu câte 10 parale (dosar 1823/1835, *Ţinutul Iaşi*). Treaba continua şi în anii următori cerându-se din sate copaci tineri pentru plantarea şoselei Grădinii Domneşti de la Socola şi pentru Grădina Publică şi şoseaua Podu Verde (dosarele 3294/1839, 3410 /1840 şi 3718 /1841, *ţinutul Iaşi*). Ca toate faptele Celor Mari, unii găsiseră şi pricina pornirii domneşti, povestind despre o frumoasă duducă, umblată prin cele străinătăţi şi căzută cu tronc stăpânitorului, dar care şi-a târguit nurii punându-i în balanţă cu ardoarea poftitorului şi dându-i a înţelege că se va lăsa la voia lui, numai dacă mai întâi dânsul i-o împlinea pe a ei. Nu dorea nici inele, nici briliante sau alte scumpătăţi, ci doar să scape drumul Copoului de grămezile cu gunoaie scoase din ogrăzile boiereşti şi stârvurile de cai înşirate pe marginile sale de slujbaşii Poştei – aşezată din jos de grădină.

Duhnind, încinse de căldura verilor, movilele de necurăţenii stricau aerul şi năduşeau plăcerea plimbărilor, căci frumoasele capitalei trebuiau adesea să stea în trăsură cu o băsmăluţă la nas şi şipul de *odicolon* în mână. Convins de boiul sau de duhul preafrumoasei duducuţe, domnitorul l-ar fi poftit pe boierul ce ţinea slujba poştalioanelor, să-şi mute pe dată catrafusele şi să facă lună calea de plimbărisire a târgului. Adunaţi ca la foc, slujbaşii Agiei, Pojărniciei, Casei Podurilor şi a Poştelor, puşi pe jar, au ferchezuit locul de cele necurăţenii, cărând stogurile de fin şi paie, grămezile de gunoaie, poştalioanele şi harabalele hrentuite, cârdurile de cai costelivi şi toate bulendrile Poştei, pe maidanul din capătul Sărăriei, în preajma clădirii de mai târziu a Şcolii de Arte şi Meserii.

Cu porunca Domniei nu era de şagă şi nici dregătorul cu pricina n-avea poftă să scape din mână mănoasa îndeletnicire.

Diligenţele aveau să plece de la Curtea Domnească, cum observa călătorul muntean Pantazi Ghica rătăcit prin capitala Ieşilor pe vremea Unirii (1863): *„Palatul unde sunt adunate toate autorităţile publice şi unde mătura curăţirii nu trece niciodată, este o zidire lungă şi lată, fără aspect impozant... este situat într-o vastă piaţa, unde găseşte cineva pe toată lumea... pe care vechile obiceiuri îi o duce pe acea piaţă, ca o plimbare şi pentru că şi poşta e acolo şi fiecare merge să primească sau să trimită o scrisoare sau să-nsoţească la diligenţă un amic, o rudă"*. (George Ivaşcu, *Reflector peste timp*). Mai ochioasă îi părea clădirea vecină a Pulberăriei despre care musafirul scrie. *„Prăfăraia, iată în adevăr ceva frumos, solid, arătos care are un stil şi un aspect, o construcţiune serioasă, dar guvernul le-a golit-o şi, peste puţin timp, de va mai urma astfel, eroicul şi ilustrul major general se va dărma şi dânsul"*.

Curtea Domnească din Iaşi la 1843 (anonim)

Până se construiau acareturile Poştei de la capătul Sărăriei, acolo se înjgheba, de bună seamă, o staţie provizorie cu înfăţişare nu îndepărtată de aceea descrisă de Vasile Alecsandri în cânticelul *Surugiul*: *„Teatrul reprezintă o poştă din Moldova. În fund bordeiele surugiilor; în stânga, grajdiul, căruţe şi hamuri pe lângă păreţi, în mijloc o fântână*. „Şi sute de cai mărunţi şi costelivi prin jur, completăm noi.

Peste vreo zece ani, aşa cum scria *„Icoana lumii"* de prin 1846, în Grădina Publică, pe dealul Copoului *„se adunau toate clasele capitalei spre plăcuta petrecere, în mijlocul frumuseţii naturii şi a armoniei produse de banda militară"*. Scriind *Iaşii şi locuitorii lui în 1840* Alecu Russo nota şi el noua preocupare a ieşenilor: *„Dar când soarele se apleacă la orizont, când un aer mai răcoros urmează zădufului zilei, când unii băcani, nu atât din filantropie, cât pentru ca să-şi cruţe marfa scoasă la vedere, stropesc pe dinaintea uşilor, atunci Iaşii îşi schimbă găteala. Zgomotele, glasurile se alină încet-încet, ori sunt acoperite de duruitul necontenit şi nedesluşit a doua şiraguri lungi de trăsuri, care se salută, se anină şi se încurcă: iese târgul la Copou, ca să ia aer şi s-asculte muzica. Ici jocheul unei căleşte cu patru cai strigă să se ferească trăsura care vine dimpotrivă; colo, două trăsuri s-au atins, spre cea mai mare groază a cucoanelor, stăpâni şi vizitii suduie şi nu vor cu niciun preţ să se ferească…"*

Loiala de pe Uliţa Mare – întinsă de la Curtea Domnească până la Grădina Publică – nu-i scăpa nici lui

Wilhelm de

Kotzebue care remarca că la Iaşi *„numărul trăsurilor ce aleargă în sus şi în jos este foarte însemnat, mai ales pe Uliţa Mare se înghesuieşte trăsură lângă trăsură începând cu caretele luxoase spre a ajunge la birjarul evreiesc cu un singur cal...”* (Lascăr Viorescu-Roman, *Din viaţa Moldovei – 1851*). Înainte ca strada să fie pietruită, acestea parcurgeau lungul pod de lemn, huruind. Boierii din trăsuri răspundeau salutului *„plecând capul şi cu mâna la piept*; *feciorii lor greci sau arnăuţi, cu iataganul la brâu, şedeau pe scara trăsurii cu ciubucul stăpânului rezemat de şold”*.

Nu neglija subiectul nici Mihail Kogălniceanu (1817 – 1891). Auzind că se punea la cale aşezarea în dealul Grădinii a unui nou oraş *„menit de a da tifla Iaşilor vechi”*, cât şi că *„Departamentul Lucrărilor Publice se pregătea să facă pozna de a planta la Copou o plimblare cu alee de copaci după pilda Câmpiilor Elisee şi a Praterului* ce-i puteau schimba înfăţişarea, spre a nu se uita pitorescul Podului Verde din vremea tinereţii sale (1844 – 1849), îl imortaliza: *„La această frumoasă plimblare, precum este încă pe faţa pământului în minutul ce v-o descriu, înalta aristocraţie a Moldovei, boieri de baştină veche sau nouă, voinicii noştri ofiţeri, damele*

noastre cele mai elegante, cuconaşii instanţelor administrative, giudecătoreşti şi bisericeşti, măicuţele în concedie, tinerii alumniei (începători) *a Academiii câţi să mai află, floarea patriei rămasă de douăzeci de ani tot floare, loretele logofătului A., a vornicului V., a postelnicului S., şi a comisului D., clasă de dame neapărată într-un oraş civilizat, clasa care slavă libertăţii de importaţie, din zi în zi se măreşte, parte din Paris, parte şi din Colomea, toate aceste stări a mult treptăluitei noastre societăţi au obicei de a ieşi de la patru sau cinci ceasuri dup-amiază în lungi şiruri de carete de Viena, moda 1849, de butce din vremea lui Ipsilanti* (domnitorul C. Ipsilanti – 1799 – 1801), *de droşte lipoveneşti de daradaice* (gabriolete – trăsuri pe două roţi) *de la Rădăuţi*; *trec pe Uliţa Mare, înghiţind nouri de colb şi ajungând la bariera oraşului, aruncând o ochire asupra obeliscului grădinii publice, ies la Copou. Unii atuncea cei mai puţini, să scoboară, călcând iarba roasă de vite şi ciolanele cailor morţi ai poştei*; *alţii preferă a petrece vremea în trăsură,*

picior peste picior, lăsând alte dobitoace să facă mişcare pentru dânşii. Aceasta este vremea să facem observaţiile noastre. Domnul A. se uită la doamna V.; viteazul ofiţer S., gloria miliţiei şi groaza civililor aleargă în droşca lui Ivanuşca după loreta domnului G.; cuconiţa E. ia sama că echipajul ei nu este aşa de frumos ca balonul (cupeul sferic) *d-nei F. şi mai că-i pare rău că soarta n-a menit-o să trăiască din spatele clerului şi din colivele mitropoliei. Plimblarea şi observaţiile ţin până când înnoptează, până când tunul* (*zic tunul pentru că scena se petrece în 1844, când artileria naţională nu putea încă zice tunuri*)*, colibilor milităreşti, numite lagăr, face bum-bum. Atunce, toate trăsurile, baloanele, butcele, caretele, brişcele, droşcele, daradaucele şi tâlbiuriul domnului X... în două şiruri intră în oraş şi, trecând pe Uliţa Mare, alfa şi omega a Iaşilor, ca prin o lungă arteră, se răspândesc în dreapta şi în stânga, intrând în uliţele lăturaşe. Acei însă carii voiesc a sfârşi plimblarea într-un chip vrednic, carii n-au nici tribunale, nici canţelarii, carii voiesc a povesti ce ştiu şi a afla ce nu ştiu, carii doresc a auzi încă un dulce cuvânt din guriţa iubitei, se adună la cofetăria domnului Felix Barla...*
„Cofetăria aflată în „*Uliţa Mare*, „*în preajma uliţei ce duce la palatul domnului Sturza* „ţinea locul „*cafelelor* „(cafenelelor) din străinătate. „*Vara lipsa se înlocuieşte prin confetării în care societatea aleasă de ambe sexele obicinuieşte de a veni după plimblarea Copoului, să ieie îngheţată, ţiindu-se cât mai mulţi în trăsurile lor denaintea dughenii, aprind comunicaţia oraşului întreg şi alţii, între care şi unele din damele cele mai civilizate, adică mai leoaice, după moda Parisului şi a Vienei, se scoboară în confetărie... în această confetărie adeseori soţietatea este aşa de numeroasă că gustătorii nu-şi pot apropie linguriţa cu îngheţată de la farfurie la gură şi scaunele se caută cu un mai puţină râvnă decât posturile statului; lungi şiruri de trăsuri stau dinainte; şi nu este rar de a vedea un ministru sau o damă de sferă înaltă ocupând locul unde cu câteva minute mai înainte şezuse un simplu şef de masă, un laureat al Academiei, un actoi românesc, preuteasa*

cutare sau băcăliţa cutăruia...

*Domnul Felix Barla este piemontez, supus prin urmare al spadei Italiei; are meritul să fie cel mai vechi confetar din Iaşi., decanul îngheţatelor şi părintele lisei. El a avut privilegiul să îndulcească balurile şi meselt celor de pe urmă domni fanarioţi; el a introdus în Moldova biscotele, lisele, pastilele, dragelele, pralinele, marţipanele, caramelele, oranjatele, limonadele şi îngheţatele; pentru că înainte de el părinţii noştri nu cunoştea/ decât curmale, nohot, smochine, coarne de mare, alune; singurele zaharicalt era pe atunce ceva confete boite pe migdale şi sâmburi de zarzăre, ce st vindea la Panaiti Butcariu de pe Podul Vechi. În loc de îngheţate, oranjate limonade se întrebuinţa sorbetele turcesc şi braha moldovenească; în lot de lisă, gogoşele; în loc de marţepan (amestec de zahăr cu miez de migdale) simiţii (pesmete); în loc de torte, plăcintele cu carne sau cu brânză şi în lot de pâine de Spania, covrigii... trii la para. Domnul Barla a introdus, îi sfârşit, în Moldova toată literatura zahărului. Judecaţi dar din ce barbarii ne-a scos d. Felix Barla, el care a dat confeturi maicelor noastre, femei Io, noastre şi acum dă şi copiilor noştri..." (Tainiţe inimii, „Gazeta de Moldavi*a' din 1850).

Plimbarea la Copou devenind o tradiţie, juneţea Iaşilor avea să se adune în stanişte, pe zarea Copoului, de-a lungul multor zeci de ani. Tăifăsuia şi privea feeria

apusului, la vremea când soarele se retrăgea *„în norii încremeniţi tiviţi cu aur”*, pe care din *„pâclele viorii „*se desena silueta uriaşă a Ceahlăului. (M. Sadoveanu, *Prieteni*). Aici cu timpul se forma un chipeş cartier şi hăt mai târziu, chiar un târguşor independent de oraş, la marginea nord-estică: Târguşorul Copou.

Singurul necaz al vizitatorilor din vremea lui Kogălniceanu era acela că podeaua din lemn întinsă pe uliţe putrezea, iarna şi toamna, iscând bălţi, ce împroşcau ţâr fuială la trecerea trăsurilor, iar vara, pe vreme de secetă, învăluiau dealul în care de colb. Aceea din piatră hurduca de săreau dinţii din gură. Din cauza lor Iorgu, nepotul pitarului Enachi Damian, întors de la studii din Sadagura se sufoca, povestind amicei, Gahiţa Rosmarinovici, păţaniile sale prin târgul Ieşilor.

„Mi-am zdruncinat şalele prin droşce pe paveaua noastră cea vândută caretaşilor – meseriaşilor ce reparau trăsurile – *fără a câştiga altă plăcere decât o durere în şolduri, care m-a ţinut la pat* vreo *săptămână. Am alergat ca un iepure pe câmpul Copoului făr-a căpăta altă ceva decât o ocă de colb în chept şi deplina încredere că locuitorii Iaşului sunt oamenii cei mai colbăiţi din lume”*. (Vasile Alecsandri, *Iorgu de la Sadagura – 1844*).

Terenul plantaţiei fiind mic, în 1849 s-a mai adăugat unul, astfel încât în februarie 1852 grădina Copoului avea vreo 20 de hectare, domnitorul Grigore Ghica ocupându-se în mod deosebit de ea. Se înconjura cu un gard din ştachete de lemn înlocuit apoi de un grilaj înalt de fier şi se înzestra cu un bufet şi un pavilion octogonal, înalt de vreo doi metri, pentru muzică, ba chiar şi cu o fântână adâncă, la care ciutura se trăgea de-o roată, (spune D.C. Moruzi). Pământurile aparţinând şi unor târgoveţi, stăpânitori de acte, tribunalele aveau să aibă, mai târziu, multă istoveală, pe seama lor.

Ajungând marea atracţie a capitalei, duminica, în Grădină, se întâlneau şi vârstnicii pentru desfătare, s-asculte muzica militară sau pentru vreo întâlnire cu amicii. *„Caretele şi caleştele cu cai ruseşti şi vizitii în livrele cu*

fireturi ale sturzeştilor, ghiculeştilor, cantacuzineştilor, bălşeştilor, rosetteştilor şi altor boieri se ţineau una după alta la Copou, în fiecare zi, pe înserat „iPurtau beizadele şi prinţi din fostele domnii, cuconaşi şi ofiţeri în uniforme strălucitoare. Nu rareori în convoi se afla şi câte o *„naitişancă”* (landou închis) cu 8 perechi de cai şi 4 surugii înfiretaţi, mergând spre Sculeni în Basarabia.

Din cauza înghesuelii, simnadicoşii se oţărau, precum eroina comediei *Modista şi cinovnicul* (scrisă de Vasile Alecsandri şi jucată la Teatrul ieşean în ianuarie 1841). Căinându-se că aici se putea întâlni şi cu jupâneasa din casă, ofta ameninţătoare: *„Ehei, dacă ar fi la mâna mea, aş da poruncă ca numai boierimea, modistele şi cinovnicii să aibă drit de a intra în Grădina Publică*... „Drept răzbunare, simandicoşii se duceau în Grădina Domnească de la Socola.

Ajungând ministru de interne Mihail Kogălniceanu se îngrijea şi el de grădină cerând lui Teodor Codrescu, preşedintele Eforiei Municipale, să o lumineze prin fanare. Cu prilejul săpării gropii pentru un fanar la vechea intrare se găseau oasele fostului haiduc de neam boieresc *„feciorul româncei „*tăiat la butuc pe dealul Copoului, prin 1806, ziceau bătrânii, semn că pe atunci locul grădinii era golaş (N. Grigoraş, *Complexul de monumente de la Copou*).

Îndreptat şi şoseluit drumul Copoului numit Podu Verde intra în cuprinsul Uliţei Mari ce ajunsese până la casa lui Manolache Balş de lângă biserica Sfântul Neculai cel Sărac (cam pe unde-i Casa Tineretului de astăzi), prelungind-o până puţin mai sus de poarta Grădinii Publice, unde se aşezase bariera.

Iar mai la vale se înfiinţa un cochet Teatru

Fiindcă localul Teatrului de Varietăţi, deschis la 4 decembrie 1832, în casele agăi Lascarache Costache zis Talpan, din uliţa Golia (unde-i acum staţia de tramvai din faţa Teatrului Naţional), devenise prea strâmt pentru mulţimea iubitorilor de spectacole, şi insuficient celor vreo patru trupe de actori ce aşteptau, uneori, rândul la scena *„iaşană”* (trupa franceză, română, italiană şi germană), în

primăvara anului 1846 se pornea construirea altui local. Mai încăpător *„aranjat cu lux”* şi înzestrat cu mobilier şi decoruri corespunzătoare.

Teatrul din Copou

Lucrarea o executa arhitectul Costinescu prefăcând casele baş-boierului Frederic Balş, moştenite de nepotul domnitor Mihalache Sturza, care le oferise Societăţii dramatice pentru o chirie de 500 galbeni pe an. Adunând materialele trebuitoare şi sute de lucrători, mulţi ţigani robi, doar în şase luni dorita zidire se isprăvise astfel că la 22 decembrie 1846 se putea inaugura.

Momentul şi descrierea clădirii o lăsa istoriei *„Albina românească „*din 29 decembrie 1846: *„Numărul zidirilor capitalei au sporit acum prin teatrul nou ce se arată neapărat de când gustul pentru reprezentaţii se făcu o adevărată nevoie a societăţii. Un parter amfiteatral, cungiurat cu trei rânduri de loje şi cununat cu o galerie şi o stenă întinsă, formează o frumoasă sală care este împodobită cu coloane albe înaurite şi cu arăbeşte de cel mai bun gust. Toate fotelile şi băncile sunt acoperite cu catife stacoşie şi lustrul cel mare, de o* nouă *invenţie, răspândeşte o masă de lumină care, fără a jigni ochii, luminează de ajuns tot teatrul”* .

Lipsind unele scaune abonaţii lojilor erau invitaţi să le aducă de acasă, în primăvară urma ca în locul coloanelor de zid să se aşeze *„colonete de fier vărsat, în formă de candelabre elegante”*, pentru a face lojile mai

încăpătoare *„şi sala va căpăta o nouă împodobire care mărturiseşte gustul şi ghibăcia domnului architect Costinescu”*. Conducerea teatrului o asigurau principiile N. Şuţu şi comisul Matei Millo. Deschiderea mult dorită avea să fie însă umbrită de faptul că inaugurarea se săvârşea de trupa franceză în locul aceleia române, cu o piesă naţională. Domnitorul Mihail Sturza se temea ca nu cumva opozanţii domniei autocratice, tinerii bonjurişti, să-i

28

strice sărbătorirea inaugurării împărţind pamflete în sală, iar actorii să-l înfrunte, cum făceau adesea, rostind pe scenă replici tăiate de cenzură sau create de ei.

Pentru a evita asemenea incidente în *Manualul Administrativ al Moldovei*, cu reguli stricte de vieţuire a populaţiei, exista un capitol intitulat *Regule poliţeneşti în vremea reprezentaţiilor şi a balurilor publice* ce interzicea perturbarea liniştii cu *ziceri* şi vociferări, duhănitul (fumatul), în alte părţi decât la bufet, cât şi *aruncarea* prin sală a tipărituţilor sau a manuscriselor neaprobate de poliţie (Pasiunea bonjuriştilor de a face cunoscute pamfletele lor anti guvernamentale).

Se introduseseră şi *Măsuri poliţeneşti atingătoare de trăsurile ce vin la teatru şi de slugi*.

Cu toate aceste restricţii prevenitoare, incidente apăreau când juca trupa românească, nu odată supărându-se şi consulii agenţiei prusiană şi austriacă pentru rostiri ce li se păreau cu subînţelesuri naţionaliste ori aluzii religioase, şi-i pâraupe actori la domnitor ori la guvern, (ca la 1 martie 1847).

Continuând seria îmbunătăţirilor în timpul verii, piaţa teatrului *„s-a paveluit din nou cu bucăţi de lemn în formă de prisme spre a favoriza mersul pedeştrilor şi spre a nu se produce niciun vuiet în timpul reprezentaţiilor din pricina circulaţiei trăsurilor ce veneau şi plecau de la teatru, cum şi în acelaşi timp, spre a nu se produce glod şi necurăţenii*. „Totodată, în grădina teatrului s-au construit paviloane de petrecere cu o încăpătoare sală de ospătărie (restaurant), o cafenea, sală de întruniri şi alta de biliard

„toate fiind mobilate după gustul cel mai elegant”. (T.T. Burada, *Istoria Teatrului în Moldova*). S-a îmbunătăţit şi încălzirea, punându-se în cele trei rânduri de loje câte două sobe.

Înfruntând restricţiile trupa românească juca pe scena Copoului piese naţionale de inspiraţie istorică, menite să trezească din letargie simţământul patriotic şi cugetul popular pentru unire şi scuturarea jugului străin. Astfel în a doua zi de Crăciun, din anul 1848 (26 decembrie), spectatorii aveau satisfacţia să vadă *Baba Hârca*, cea dintâi operetă românească, scrisă de Matei Millo şi pusă pe muzică de compozitorul Alexandu Flechtenmacher. Spectacolul fascina. Chiar şi înalţii dregători, cu inima înstrăinată, ce nu vorbeau şi cugetau decât greceşte sau franţuzeşte – limba ţării

socotind-o proastă – priveau uimiţi tablourile inspirate din viaţa satelor. Ca la o nuntă adevărată, pe scenă apăruse carul druştelor vesele, tras de o pereche de boi cu coarnele aurite. Un cârd de femei îmbrăcate în fote şi catrinţe cântau melodii populare, urmate de stolul flăcăilor călări, îmbrăcaţi în costume naţionale, chiuind, hăulind şi umplând văzduhul de strigături şi pocnete din pistoale. Chiar şi şatra de ţigani lăieşi, bătând neosteniţi cu ciocanele în ilăiele din faţa cortului, păreau de pe altă lume. Excelau în roluri Matei Millo, autorul şi directorul trupei jucând vrăjitoarea Baba Hârca cu dairaua, Teodor Teodor mi interpretând ţiganul Chiosa, ce cânta din scripcă demnezeieşte, mica artistă Nini Valéry în chip de înger şi Gabriela

Negroni în rol de mireasă. Piesa cu două acte şi trei tablouri intra victorioasă în repertoriul Teatrului Naţional pentru un veac, jucându-se cu acelaşi succes până prin anii ’40 ai secolului nostru, la marile sărbători creştine: Crăciun şi Paşte.

Pe aceeaşi scenă trupa italiană interpreta spectacole lirice de operă, din pricina cărora teatrul din Copou se numea şi *Opera italiană* (*1852*), iar mai târziu, prin 1864,

chiar *Teatrul Italian din Copou*.

Iarna, în timpul Carnavalului dintre Anul Nou şi Postul cel Mare, Teatrul transformat într-o întinsă sală de dans, dădea vestitele „*baluri masculute*”. Luminată cu sute de luminări, în candelabre şi tricheluri, părea „*un amestec de costume bărbăteşti şi femeie şti, din toate vremile şi de la toate popoarele, un caleidoscop vestimentar în care toate epocile istorice şi toate seminţiile de pe faţa pănmântului se învălmăşeau carnavalesc şi anacronic... Printre feluritele costume foiau enigmaticele dominouri negre, Nimeni nu se mai recunoştea. Poate micul paj, atât de drăgălaş, pe care-l răsfăţau nişte marchize din secolul lui Ludovic al XIV-lea era o fată. Poate ca acea cadână după care se ţinea un Pierrot, un mandarin chinez şi un han tătărăsc era un boier*”.

Nu lipseau nici Templierii, Rândunicile ori Primăvara, în costume vii, aduse cu mare cheltuială anume „*de-a dreptul, de la Paris ori* Viena. „Aproape de miezul nopţii sala era o paletă imensă de culoare şi parfum. Un iad multicolor în care dracii şi îngerii se îmbrăţişau, se sărutau ciocneau împreună pahare cu oranjade şi vin de Cotnari, din butelcile ce purtau etichete îngălbenite de trecerea celor vreo 10 ori 20 de ani. Pe vremea Carnavalului balurile costumate, mascate, se înlănţuiau cu altele simple sau cu soarelele. „*Frumoaselor duduci şi tinerelor cucoane, de mult ce dansau* (*câteoodată săptămâni întregi, în fiecare noapte, până la zi*) *trebuia să li se taie pantofii spre a li se putea fi scoşi din picioarele umflate de atâta joc*”. (*T*. Râşcanu, *Fermecătorul Hrisoverghi*).

Între Teatru şi Curtea Domnească circulau tramcare (1848)

Socotind că luxosul palat al muzelor – Teatrul – se răzleţise cam mult de dricul (centrul) târgului, întins odinioară între Uliţa Mare (Ştefan cel Mare), Sfânta Vineri (A. Panu), Trapezănească (Gr. Ghica), Albă (Elena Doamnă), Golia (Cuza Vodă) şi Sfântul Spiridon (Bulev. Independenţei), conducerea acestuia încerca să-l apropie şi de spectatorii lipsiţi de trăsuri. Aşa că prin ianuarie

1848, sumedenie de afişe lipite pe ziduri vesteau o iniţiativă rar pomenită:

„*Înştiinţare*: *Pentru a înlesni o uşurinţă mai mult cinstitului public ce umblă la teatru şi la balurile măscuite, direcţia teatrului au îndemnat o întreprindere de delijanse, cărâia i se va putea da o mare întindere dacă ea va avea isprava dorită*.

De la l-*iu fevruarie două delijanse, fiecare încăpătoare de 14 sau 16 persoane, vor ţine comunicaţia teatrului şi a balurilor măscuite*. *Sosirile şi pornirile sunt hotărâte în următorul chip*:

În zilele de teatru, la 7 ceasuri fără un pătrar şi la 71/2 ceasuri de sara, o delijeansă va porni de la Palatul Administrativ (Curtea Domnească), *spre a merge la Teatru, urmând Uliţa Mare*.

Tot la ceasurile sus însemnate, o a doua delijansă va porni de la răspântenea aflătoare lângă aghenţia austriecească, trecând prin uliţele Golia, Sf. Ilie (Alecsandri) *şi Sf. Spiridon pentru a ajunge la Teatru*.

La ieşirea din Teatru cele două delijanse se vor duce iarăşi la punctul pornirii lor ţinând direcţia tot pe unde au venit.

Pentru balurile măscuite pornirile la Teatru se vor face tot de la punturile arătate, şi tot pe aceeaşi cale, la 8 1/2 ceasuri, 9 şi 10 ceasuri, de sară. *Pornirile de la bal masche*: *la 11, 12, 1, 2, şi 3 ceasuri*; *fiecare pornire va fi vestită prin două lovituri de clopoţel, ce se vor auzi la orchestră în răstimp de i-o minute*. *Plata va fi de junătate de svanţig de persoană pentru fiecare mergere*.

Delijansele nu se vor abate nici cum şi sub niciun cuvânt din calea ce au să ţie; ele nu se vor opri decât în uliţă pentru ca fiecare persoană să se coboare la locul arătat de de ea".

Ideea tramcarelor o prelua mai târziu şi profesorul V.A. Urechea, introducând asemenea trăsuri între cofetăria Tufili şi via lui Pester de la Breazu (înlocuită acum de Şcoala Normală) moştenită de dânsul cu nevasta Luiza.

Peste vreo 60 de ani dealul începeau a-l urca tramvaiele ce porniseră să circule între Hală şi Gară de pe la 1 martie 1900.

Vesel şi înflorit Copoul părea Champs Élysées, dominând limba franceză

Viaţa mondenă a capitalei Moldovei era din cele mai intense şi în stil parizian. *„Se adoptase portul modern în costume europene „*Rar se mai vedea câte un boier, dintre cei bătrâni, în vechiul port boieresc, cu anteriu, işlic şi şalvari*. „În casele lor din Iaşi, încăpătoare şi gospodăreşti, cu un rând ori cu două şi cu grădini şi cu dependinţe ca la ţară, boierii au adoptat un confort luxos, aducând de la Paris şi Viena mobile de preţ, din care nu lipsea clavirul şi biliardul. Nu se mai mânca decât în porţelanuri de Saxa şi de Sèvres cu tacâmuri de argint de factură pariziană şi nu se mai bea decât în cristaluri de Boemia. Dulapuri mari de*

nuc şi de stejar sculptat, închise cu geam, gemeau de tot felul de tomuri legate în piele şi cuprinzând în limba germană, engleză, italiană, dar îndeobşte franceză, operele cele mai de seamă ale culturii universale literare, filosofice, istorice şi ştiinţifice. Tablouri, statui, oglinzi de Veneţia, opere de artă, împodobeau saloanele caselor boiereşti dând străinului, picat în ele, impresia că se află în cele mai aristocratice palate din apusul european.

Uliţa Mare văzută de la Copou

Şi nu se mai plimbau boierii la Copou ori pe Uliţa Mare şi pe Podul Verde decât în impecabile echipaje cu landouri şi carete de la Lohner din Viena cu orlofi (*armăsari de sânge pur*)*, aduşi din Roşia, cu vizitii* şi lachei în livrea (fireturi, galoane şi mănuşi albe) *pe capră*". (Teodor Râşcanu).

Influenţa franţuzească, adusă de tinerii ce studiaseră la Paris, alungase orientalismul din ţinută şi vorbire „*Obiceiurile şi tabieturile orientale ca şi limba grecească, pe care până atunci o vorbeau boierii în saloanele lor, erau izgonite de limba franceză, de stilul de viaţă apusean.* „Franceza se folosea la teatru, în magazine, în şcoli, la sindrofii şi la Curtea Domnească. Unii tinerii boieri, extravaganţi, învăţaseră surugii să răspundă la chemări în limbi străine, franţuzeşti, nemţeşti şi englezeşti, precum Anuţa Balş, fiica hatmanului Toderaş Balş.

O amplă descriere a locului lăsa istoriei Alecu Russo

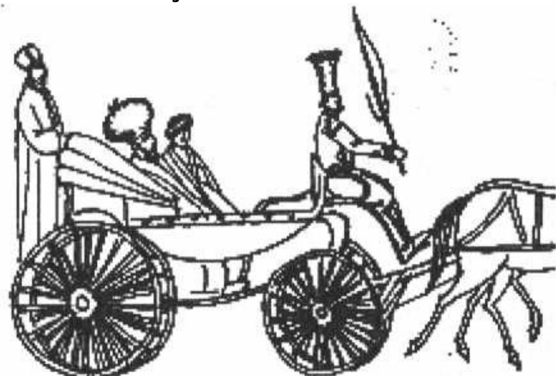
evocând peisajul din zilele sale: *„Copoul este teatrul unde tânărul debutează în lume sentimental, culcat într-o elegantă caleaşcă, cu obişnuita ţigară în vârful buzelor, cu mâna sprijinită alene pe bastonaşul elegant şi arătând trăsurilor care se încrucişează cel întâi pantalon al său, croit de d. Ortgier, croitor de Paris, pălăria vieneză de la Mecouli et Comp, ori de la fraţii Bogus aşa-zise pălării venite de la Paris, după anume comandă. Copoul mai este arena în care cucoanele noastre mari şi mici, tinere şi bătrâne, urâte ori frumoase, se întrec în strălucirea toaletelor. În sfârşit e Tuileriile, Câmpiile Elisee, pădurea Bouloniei! Ce de-a mai toalete proaspete, ce de-a feţe gingaşe, ce de-a mai femei graţioase, ce de-a cochete şi câtă caricatură, Doamne sfinte! (Iaşii şi locuitorii săi în 1840).*

Caleştele, caretele, cupeurile cu duduci în rochii înfoiate cu umerii bufanţi şi poalele largi, *„cloche „*erau însoţite de vizitii în fracuri de culori deschise, albastre ca seninul cerului şi încărcate de brodererii din fir aurit, pe sub care se zăreau veste de mătase vărgată, albastră şi galbenă, pantaloni până sub genunchi şi ciorapi albi. Purtau înalte pălăriii *gibus* negre cu panglici aurii, lăsate lor de stăpânii purtători ai cilindrului negru, moderat şi ai redingotelor europene, colorate albastru sau verde, sugrumate la talie prin nasturi de aur sau monturi cu pietre preţioase.

Trăsurile acestea, valorase cât o moşie, urcau, seara,

pompoase, de-a lungul Podului Verde şi se întorceau pe aleile laterale sau pe iarbă, oprindu-se în şir pentru taifasuri vesele şi schimburi de cancanuri delicioase.

La timp de război, când ţara avea *„musafiri”* militari, priveliştea aleilor era împestriţată de uniformele elegante ale ofiţerilor trupelor ruseşti sau austriece, pătrunse în Moldova şi privite cu admiraţie de partizanii lor – nelipsiţi totdeauna dintre contemporani –, deşi alţii le socoteau ocupante.

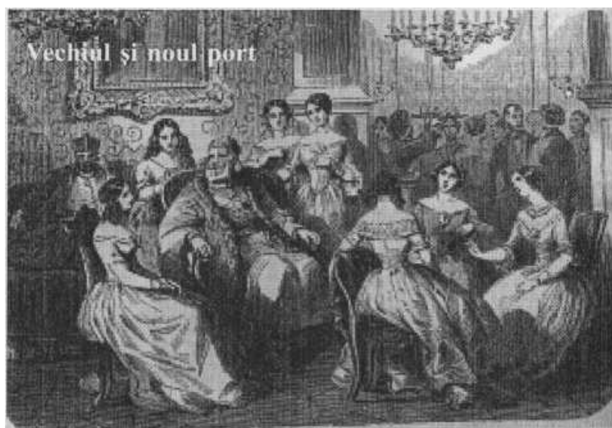

Astfel pe vremea intrării în Moldova a trupelor austriece cu generalului I.B. Coronini, comandantul trupelor din Principate (1854 – 1856), în cârdul trăsurilor din Praterul Copoului se vedeau sumedenie de ofiţeri cu mundire albe şi chivere strălucitoare, călărind, mândri, cai albi, focoşi şi de mare preţ. Din timpul acela rămăsese şi o întâmplare spusă cu evlavie de străbunici, mândri de bătăioasele lor nepoate. Dând un concert pe alei, faimoasa fanfară militară a regimentului austriac poposit la Iaşi şi adunându-se mulţi privitori, generalul dorind să facă un compliment lăuda unei duduci, ademenitoare, *„frumosul cer al Moldovei şi mirosul florilor din câmpiile ţării”*. Neuitând ocupaţia săvârşită de armata acestuia şi a

generalului Paar şi nici comportamentul ca de stăpân al consului Testa, urmat de tăiosul Godel Lannay – toţi doritori să cuprindă Principatele în imperiul Vienei, împiedicând Unirea – duduca răspundea pe dată: „*Aveţi*; *dreptate domnule conte*. *Aşa era odată*! *Acum mi se pare că miroasă mai mult a sauer Kraut* (*varză nemţească*). *Generalul se făcu roş ca sfecla, saluta cavalereşte şi pleca spre altă trăsură*". (D.C. Moruzi, *înstrăinaţii*). Duducuţa şi-a continuat plimbarea.

Aşa era pe atunci. Multor duduci le era scumpă libertatea şi destinul ţării, unele dintre vizitatoarele Copoului implicându-se în marile bătălii pentru ridicarea neamului românesc: arborând curajoase pe iile vaporoase de in steagul tricolor al Unirii, purtând halatul alb al sestriţelor războiului pentru Independenţă şi luptând cu tifosul şi dăruind sângele lor răniţilor războiului Reîntregirii.

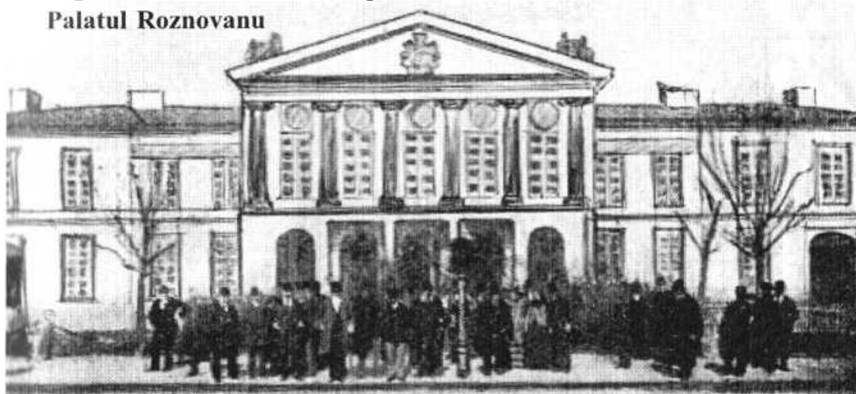

Ele fuseseră acele care au împrăştiat spiritul european în Moldova renunţând la portul oriental cu mulţi ani înaintea bărbaţilor. Părăsind rochiile grele şi scumpe constantinopoliene, ţesute cu mătase şi fire strălucitoare le înlocuiseră cu acele de croială franţuzească, înalte în talie şi suple. Datorită femeilor limba franceză lua locul limbii greceşti, pe care bărbaţii, implicaţi în treburile domniei împănată de emisari din Istanbul aveau s-o mai folosească multă vreme, pentru a nu pierde dregătoriile cu răsplată mănoasă ori hatârul domnesc.

Învăţând-o acasă cu guvernante străine, la pensionatele pentru domnişoare din Iaşi, Lemberg, Viena şi Paris – unde ieşenii se călcau pe picioare – ori din mers: „*ciripind-o*” la Teatru, la plimbările din Copou şi în saloane, „*oftigau*” soţii, rămaşi în capoatele largi, orientale, numite anterie sau „*rochii*” – de străini –, umbrite de işlicile burduhănoase ca nişte uriaşe chiupuri fără torţi, purtate pe cap în semn de supuşenie faţă de emisarii înaltei Porţi. Cu menirea de căciuli erau făcute din 7 – 8 pielicele „*de miei negri, jupuiţi înainte de naştere* aveau fundul de o anume culoare specifică rangului şi „circonferinţa *de 60 degete*” (Al. Alexianu...). Doar la a insistenţa *nevestelor aceste* podoabe vetuste aveau să dispară sub capacul cuferelor cetluite din gherghiruri, lăsând locul hainelor strâmte nemţeşti îndemânoase în văluritul piruetelor valsurilor, fuga galopului, figurile cadrilului şi salturilor mazurci lor, purtând trenele partenerelor pe braţ.

Recunoscând meritul femeilor în progresul societăţii *Comemorarea Centenarului şi introducerii limbii franceze în învăţământul public românesc* „organizată la Cluj, în 25 mai 1931, le sublinia rolul. Un referat se intitula Influenţa *feminină în promovare limbii franceze în România* (prezentat de profesoara Janne Nicolau). Dascălii de limbi subliniau superioara capacitate de a învăţa limbi străine a fetelor faţă de băieţi, susţinând că ele au caracteristici naturale spre convorbiri, fiind iscoditoare, mai volubile decât bărbaţii şi din principiu totdeauna interesate de nou. Dorinţa de a fi cât mai atrătoare le purta mereu spre îmbrăcămintea modernă (de ultima modă

Franceza se cunoştea încă de pe la 1800, în majoritatea caselor boiereşti din Moldova. Revoluţia franceză din august 1792 împrăştiase în răsăritul Europei sumedenie de nobili şi ofiţeri ai fostului împărat Ludovic al XVI-lea condamnat la moarte şi executat –, ce aduceau cu ei moravurile din saloanele Parisului, sădindu-le în casele boierilor unde se angajau ca profesori, guvernanţi, administratori, doctori, cofetari... Pe la 1795 în Iaşi trăia o întreagă colonie de francezi, distinşi monarhişti şi revoluţionari. Astfel era Fleury, membru al Convenţiunii dn Paris care votase execuţia lui Ludovic al XVI-lea (1793). Locuia în palatul marelui logofăt Neculai Roznovanu şi al

fiului său vistiernicul Iordache Roznovanu, din Uliţa Mare, angajat să instruiască pe Neculai şi Alecu, copii vistiernicului. Muncit de căinţa ghilotinării Regelui,

profesorul ajunsese până acolo incit cerea gazdei să-i schimbe culoarea roşie a uşii, de la odaie, ce-i amintea de sângele celor ucişi. Mulţi se adăpostiseră în Rusia, profesori la Liceul Imperial din Ţarskoe Selo, precum fratele lui Marat, profesorul lui Puşkin şi Gorciacov – cancelarul împăratului – franţuzind nobilimea şi ofiţerimea rusă. Literatura şi filosofia franceză erau cunoscută împărătesei Ecaterina a Doua care se împrumuta din ideile lui Montesquieu. îl dorise profesor fiului ei Pavel pe enciclopedistul D'Alambert şi-l făcuse consilier pe Diderot, acordând apoi refugiu celor fugiţi de revoluţie. (Veniamin Ciobanu, *Jurnal ieşean la sfârşit de veac*).

Fleury instruise şi fii vistiernicului Iordachi Balş Ciuntu, pe viitorii logofeţi Costachi şi Alexandru şi pe Toderaş celebrul hatman din Copou şi stăpân al moşiei de la Darabani.

Dintre monarhişti era cunoscut abatele L'Homme aciuat în casa boierului Grigoraş Sturza, unde a învăţat franţuzeşte pe domnitorul Mihail Sturza şi pe fii săi Grigore şi Dimitrie, duşi apoi la Lunéville, împreună cu Mihail Kogălniceanu unde se retrăsese profesorul. Toţi, revoluţionari sau monarhişti, refugiaţii parisieni trăiau însufleţiţi de ideile şcolii enciclopedice a lui Diderot, D Alambert, Voltaire, Rousseau, fapt pentru care spiritul ştiinţific cu influenţe ateiste se sădise în sufletul multor elevi, captivând şi femeile, sârguincioase iubitoare ale limbii franceze. Alţi profesori avea să aducă războiul Franco-Rus, din 1812, rămaşi dintre foştii ofiţeri nnapoleonien retraşi din stepele ruseşti în Moldova. Toţi se bucurau de protecţia Consulatului Franţei, existent la Iaşi între 1797 şi 1910 şi care, în anul 1856, avea în evidenţă vreo 156 cetăţeni francezi (Olivier Dumas, Guillaume Robert, *Iaşi sub auspiciile francofoniei*, 2006).

Referatul Comemorării accentua că după 1828 *„ruşii pătrunzând în principate introduceau şi moravurile franceze „*cât şi limba franceză vorbită de chipeşii ofiţeri ai armatei lor staţionată în ţară până prin anii 1834 – împreună cu generalul reformator Kiselleff, care a introdus Regulamentul Organic. *„Femeile începeau a adopta costumele europene înaintea soţilor, învăţau noile dansuri, vorbeau şi se iniţiau în frumoasa limbă franceză pe care o vorbeau ofiţerii ruşi"*, musafiri în saloanele lor (Jeanne
Nicolau).

Atrase de dansurile şi muzica europeană femeile nu se sfiau să cânte la harpă şi la pian, organizând concerte şi seri muzicale aidoma celor de la Viena şi
Paris ele fiind interprete.

Dacă pe la 1788 principele Ligne, voiajor în Moldova, vedea în faetoanele şi trăsurile de pe uliţe, mai ales boieri simandicoşi cu işlicuri burduhănoase, mergând la Divan sau la sindrofii, după 1830 alaiul femeilor devenea dominant.

Pe uliţele centrale, podite cu lungi trunchiuri de lemn, şi mai cu seamă pe Uliţa Mare, între Curtea Domnească şi zarea Copoului, şoseluită, zburau echipaje strălucitoare şi caleşti vieneze „*magnifice*” – minate de vizitii cu haine de prinţi apuseni – în care tronau zânele capitalei. Martorul acelor zile, bătrânul poet Costachi Conachi, oleacă mai conservator avea să le bârfească ciudos, plângând decăderea bărbaţilor şi prea larga slobozenie încuviinţată consoartelor:

„*El strâmtorat întru nevoi, iară ea amorezată, Alergând pe pod cu butca, pe spate fiind lăsată. Vezi şiruri de butci multe, le vezi ca un lanţ legate, Socoteşti că-n*tr-*a lor casă fericirile sunt toate.*

Le vezi foarte împodobite, ies la pod ca la o luptă, Strânse toate cu corsătă, să stea drept, să fie suptă.

Care pe care să-ntreacă, să fie mai robitoare. Mai zarifă, mai de modă, la obraz unsă mai tare.

Stau cheptiş, parcăstatui, să înfrâng parcă-s maimuţă, Rid chicotesc, vorbesc tare, să hlizesc şi să sumuţă. Nu au gând de mâhniciune, n-au griji, nici întristare, Dacă se văd pe pod duse, ce le pasă de-a lor stare?

…Fie bărbatul în scârbe, fie el în supărare.

— Suntem femei, zic ele, ce avem noi cu-a lumii stare? *Să ne plimbăm ni se cade, nu să stăm întru gândire Veacul îi scurt, viaţa trece, moartea vine cu grăbire.*

Şi tinere şi bătrâne, toate, zău, sunt nebunite, Numai o minune cerească să le mai dea lor minte. „Oropsiţi,

bărbaţii nu mai aveau niciun cuvânt, căzând în crudă suferinţă:

„Lesă acum şi bărbatul după nevoi vra s-alearge
Dar uliţa stă închisă, nicăieri nu poate merge.
Butcile înghesuite să încurcă şi stau toate, Iar bărbatul şi-ntr-aceasta află necaz de moarte.
Pentru dânsele îi bine, găsesc prilej de vorbire, Cu ibovnicii ce-aleargă după ele cu orbire. Fânul, lemnele şi făina nu pot veni de la ţară Căci bat pe ţărani, sărăcii, şi-i dau din uliţi afară.
Zic că podul pentru butci îi făcut, nu pentru ţară.
Socoteşte nebunie, socoteşte stare amară.
Fac scumpete prin aceasta, fac bărbaţilor sminteală.
Ele sunt pricina lipsei, ele fără îndoială...”
(*Amoriul şi toate harurile*)

...Radical înnoite palatele boiereşti, zvârleau în ogradă sau în paravanele de după casă, vechile sofale şi paturi cu mindire, înlocuite de crivate, canapele şi fotolii arcuite. Fostele ferestre chioare, croite cu zgârcenie pentru păstrarea căldurii pe timpul iernelor viforoase, se lărgeau, odăile se lăţeau şi se umpleau de ghivece cu flori, ciubere cu portocali, lămâi şi oleandri, tablouri scumpe, lămpi uriaşe din porţelan, pe picior de schijă şi mobile din mahon şi palisandru, dintre care nu lipseau strălucitoarele piane şi clavire – fără ca soţii să le strice cum păţise o

bucureşteancă ce ofta *„cu limbă de moarte să fie îngropată în sicriul făcut din schijele clavirului spart cu toporul de îndărătnicul ei soţ"*, potrivit lui Ion Ghica.

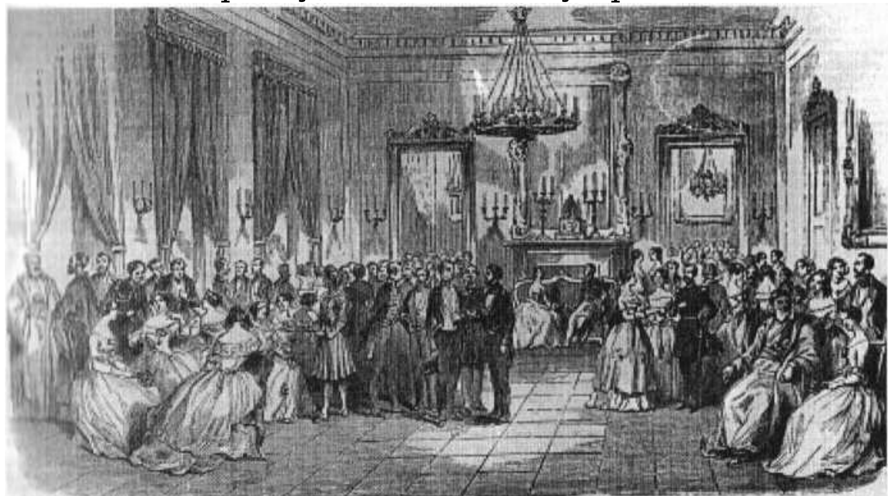
Se ajunsese până acolo încât prin anii 1860 – 80 duducele şi duducuţele se îmbrăcau după jurnalele de modă pariziene, foloseau mai mult franceza, uitând vorbirea părintească, motiv pentru care unii scriitori patrioţi, precum Vasile Alecsandri ori Vasile Pogor, combătând excesele le luau peste picior.

Socotind ieşirile la Copou doar un preludiu sau un moment de aerisire şi de divertisment, după plimbare multe duduci invitau acasă amicii în saloane încăperile largi cu pian strălucitor şi mobilă vieneză, anume pregătite pentru a primi oaspeţii şi a găzdui sindrofii de petrecere cu jocuri (de cărţi), muzică, dans şi citiri literare. Nu era casă respectabilă ieşeană, care să nu aibă salon – de obicei la catul de sus când zidirea avea două rânduri – în care amfitrioana elegantă – într-o rochie franţuzească de ultimă croială, cu talia înaltă până sub sâni – să nu strălucească, îmbiind musafirii cu dulciuri, oranjade, *„ponciu şi vutca franţuzească ce se cheamă rum"* şi împărţind graţioase zâmbete şi ochi galeşi.

Saloanele Copoului erau vestite, unele rămânând în paginile nostalgice ale amintirilor Iaşului de odinioară,

precum acel din casa lui Dumitrache Cantacuzino, Costache Sturza, Toderaş Balş, Costin Catargiu, Petre Mavrogheni, Elena Sturza, unde musafirii din înalta societate intrau nepoftiţi, ca la o instituţie publică.

În anumite zile, mai ales în nopţile veseliei Carnavalului, dintre Sfântul Vasile şi ajunul Postului Mare, majoritatea adăposteau straşnice baluri, vestitele baluri ale veacului trecut, aşteptate cu nerăbdare de duducuţe şi cavaleri. În salonul de la Costache Sturza puteau juca în voie, cum spune D. Moruzi, *„şi trei şi patru sute de perechi"*.

Barbu Lăutaru

Dansând în costumaţii elegante trupurile tinere ale participanţilor se puteau apropia, degetele înmănuşate se strângeau semnificativ, transmiţând şi primind mesajele

tăcute ale primilor fiori de iubire. Pe scaune şi pe canapele, mămuţele nelipsite la asemenea sindrofii urmăreau încântate ţinuta şi gesturile odraslelor, bătând şi ele discret tactul muzicii cu picioarele, ca şi bătrânii aţâţaţi de petrecerea celor tineri cărora le ţineau hangul mişcând ritmic degetele din papuci. Nimeni nu putea rezista trupei de lăutari a lui Barbu sau Angheluţă, cu feţele negre, ce cântau ca apucaţii: *„Părul corb se scutură sălbatic încoace şi încolo, căci capul ajută la bătăile tactului şi nu numai capul singur ci şi ochii se învârtesc mereu, colţurile gurii se mişcăşi chiar nările se umflă şi nechează. Trei ori patru cântă din vioară, trei ori patru trag cu o pană pe strunele cobziii, alţii suflă cu adevărată furire din naiu şi totul împreună alcătuieşte o armonie aşa de deosebită şi de aţâţătoare încât participanţii trebuie să joace cu voefăr de voie*… „Scria încântat şi uimit de destoinicia lăutarilor ieşeni, celebrul oaspete al capitalei Wilhelm de Kotzebue, autorul romanului *Lascăr Viorescu*, inspirat *„din viaţa Moldovei – 1851*.

Împuţinate sau închise după Unire, scăzând puterea economică a stăpânilor, prin anii 1870 bogatele saloane aveau să fie înlocuite cu altele mai modeste pentru ceaiuri literare ca acele ale Matildei Cugler sau Veronica Micle – vizitate şi de poetul Mihai Eminescu şi contemporanii săi junimişti.

Călătorii străini de prin anii 1830 apreciau frumuseţea *„jupâneselor de pe malul Dâmboviţei, îmbrăcate după moda Parisului, al cărui lux şi a căror splendoare întrece orice închipuire”*, dar care apăreau *„totuşi mai puţin versate ca ieşencele”*. (N. Iorga, *Istoria românilor prin călătorii, voi III*). La fel scria şi Marco Antonio Cazzaiti (Katsaitis), călător la Iaşi pe la 1742, *„toate femeile moldovence sunt tare frumoase, spre deosebire de cele din Valahia… Umblă toate în trăsură şi nu trăiesc ferite de relaţii, după obiceiul grecesc şi turcesc, ci frecventează societatea în libertate deplină şi sunt dezinvolte ca italiencele…”* (*Călători străini despre ţările române*, vol.9).

Un consul francez (Parrant), trimis cu slujba în Principate, cerea, disperat, stipendii bogate guvernului său din Paris, pentru a face faţă marilor cheltuieli de reprezentare, impuse de luxoasa viaţă ieşeană: *„luxul e o nevoie de primă necesitate... în Moldova îţi trebuie echipaj propriu şi un oarecare număr de servitori...* „Aceasta era pe la 1801. O duceau bine doar consulii Rusiei şi Prusiei, a căror cârmuiri erau mai darnice şi le trimiteau galbenii trebuincioşi ca să poată fi miniştri demni de laşi (V. Alexianu, *Mode...*). Vorbind despre viaţa din capitala Moldovei, pe care o cunoştea ca pe degete, general Kiseleff, celebrul guvernator al Principatelor vreo patru ani şi iniţiatorul multor reforme salutare, soocotea că „... *dacă e bine să te duci la Viena ori la Paris ca să te instruieşti, ar trebui să vii la Iaşi ca să-ţi desăvârşeşti educaţia şi să înveţi cum să trăieşti în lume*” (A. Russo, *Iaşii şi locuitorii lui în 1840*).

42

Franceza triumfând începeau s-o vorbească şi nevestele micilor slujbaşi din târguri, precum coana Chiriţa consoarta ispravnicului ţinutaş Grigore Bârzoi ol Bârzoieni. La Comemorarea din Cluj, Emil Racoviţă captivase auditorul povestind: *Amintiri bătrâneşti* despre *franţuzeasca din Moldova şi celebra*

Irancofonă Cucoana Chiriţa. Evocând cu nostalgie oraşul copilăriei (1870 – 1875), în sala Teatrului din Cluj, respectabilul savant revedea printre gene imagini demult uitate:

„Când mi s-au deschis ochii la cele ale minţii, perioada limbii greceşti se sfârşise complet, abia dacă bunica mai ştia greceşte, dar mama nu mai învăţase un singur cuvânt... Toată regiunea Copoului şi a Sărăriei vecine, era ocupată de curţi boiereşti şi de case de bogătaşi... în acele curţi de la Copou şi Sărărie se vorbea şi se cetea aproape numai franţuzeşte. Se primeau gazete din Paris şi tot de la Paris soseau romanele ce împodobeau galantarul librarilor ieşeni Dacă nu ştiai limba aleasă, nu puteai pe acea vreme să faci parte din înalta societate moldovenească" .

În răspândirea limbii corecte, spunea savantul, *„rolul de căpetenie l-a jucat cucoana Chiriţa... Alexandri a desenat-o după natură, abia exagerând unele trăsături"*. Guliţă, cuconaşul, *„musiu Şarl"*, Aristiţa şi Calipsiţa erau personaje vii prin ironizarea cărora autorul a îndemnat târgoveţii să înveţe limba pariziană şi să mire pe călătorii occidentali auzind la Iaşi o limbă franceză elegantă cu bogate şi subtile expresii, într-o pronunţie dulce românească. Învăţarea limbilor străine devenise o pasiune a duducilor şi duducuţelor, pensioanele franţuzeşti căpătând mare pondere între şcolile laşilor. *„Cucoana Chiriţa a impus dictatorial franţuzeasca până în cele mai îndepărtate colţuri moldoveneşti*. „... Petru început s-a *„creat un un adevărat* 43

dialect franţuzesc – moldovenesc, de care făceau mare haz francofonii distinşi de pe Copou şi Sărărie Apoi acesta s-a şlefuit. Se ajunsese până acolo incit franceza muncea şi pe amploiaţii administraţiei şi pe boiernaşii ţinutaşi, precum învechitul spatar Ioan Botez dintr-un târguşor, care scria feciorului şcoler în *Ieşi* prin anul 1840:

„Nicule.

Mai întâi doresc a şti cum te afli ca să mă bucur, cât pentru neneaca ta şi sor-ta, iacătă, te lămuresc că sunt

sănătoase dând laudă celui de Sus. Sor-ta Marghioliţa a mâncat prea multe ouă de Paşti şi a avut pântecaraie, dar acumu este bine, adică nu de tot bine dar merge spre bine; noi toţi suntem sănătoşei. Neneacă-ta, îţi trimite zece sorcovăţi fără ştirea mea, caută de îi iconomisi şi să-ţi ajungă până la sfilie; eu îţi trimăt un contăşăl vechi, să-ţi faci un palton nou şi cată să-ţi casă şi de o jăletcă. Dacă cibotele s-or rupe să rogi pe dascălu să le dee la pus peticuţe. Caută când îi veni să ştii Catehismul pe di rost şi să zici Crezul în biserică şi Tatăl Nostru; atuncea îţi voi da un irmilic.

Dar iar mă întorc şi zâc, ca pe lângă moldovenească să ştii şi franţuzască.

Caută Nicule să te sileşti cu învăţătura. Să nu rămâi un gogoman.

Al tău iubit părinte Ioan Botez spatar, Anul 1840 mart 24

Prea iubitului meu fiu Nicu, la şcoala dascălului Cuculea la Ieşi

Natural că erau şi retrograzi precum boierul Gh. Cantemir din Bacău care primind o scriitură isprăvnicească de la Comisia epitropicească, ticluită cu litere latine – în locul celor chirilice folosite până în 1860 –, răspundea la 17 februarie 1861:

Nici franţuzăşti, nici lătineşti, nici păsărăşti n-am învăţat. Să fiu câne de am putut ceti literele de mai sus şi prin urmare nu înţeleg ce să mai ceri de la mine, căci eu toate dările le am plătit după evitanţele ce le păstrez” (*„I. Neculce „nr. 3*).

Locul pitoreştilor parade de modă, echitaţie şi *„Droşcomanie”*.

Pentru întremarea străzii, podul din loazbe de stejar cătrănite, adesea denivelat din cauza putrezirii lemnului şi şoseluit apoi cu bolovani de piatră, pe vremea domnitorului Grigore Ghica se pava cu granit, dar păstra numele pitoresc: Podul Verde

Potrivit lui Dimitrie Moruzi fiul cneazului Constantin Moruzi şi al Ecaterinei Moruzi în anii Unirii Copoul se afla

în culmea sa de glorie:

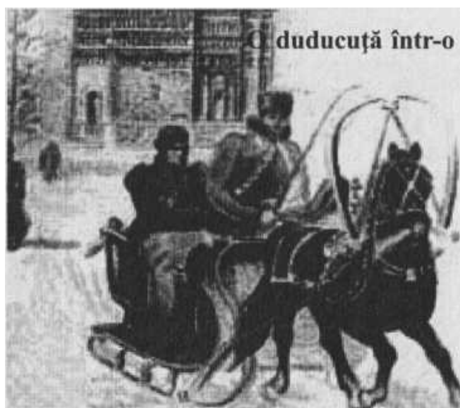
„Pe la ceasurile cinci după amiaza în sus, Podul Verde cum se numea pe atuncea, era fermecător. Verde prin copacii grădinilor din faţa caselor frumoase, clădite pe amândouă laturile lui, el era pavat din proaspăt până la rohatcă, cu piatră cubică de altfel ca şi Uliţa Mare, care se prelungea fără schimbare de nume de la casele Ce. Ekencu Sturza (actualul Tuffli) şi până la vechea Curte Domnească. Foia de lume şi de trăsuri. Echipagii bogate cu livrele sclipitoare, birje mai frumoase decât ale muscalilor bucureşteni de astăzi, ofiţeri călări în frumoasele lor uniforme de lăniceri sau de husari albaştri, cavalcade de amazoane, lume multă şi bine îmbrăcată pe trotuare, căci pe evreii sărăci îi întâlneai numai sâmbăta, mergând cârduri, cârduri, cu căciulele lor de blană de vulpe şi balabustele cu peruci de mătase după dânşii. Într-un cuvânt întregul Iaşi se ducea la deal, să se răcorească. Doar calici să nu fi întâlnit dar îi găseai pe aceştia din belşug pe la răspântii! Şi toată lumea aceasta o întindea până la lagărul soldaţilor, unde cânta altă muzică pe tăpşan de iarbă verde, din dosul grădinii lui Ghica Vodă” (D.C. Moruzi, *Pribegi în ţară străină*).

Schimbarea anotimpurilor prilejuia momente sărbătoreşti. Prima zăpadă pe Copou se întâmpina cu mare veselie, în concertele de clinchete pe toate gamele, ale lanţurilor de zurgălăi, nelipsiţi de la grumajii cailor fiecărei sănii în care zburau *„zeiţele Olimpului”*, urmate şi de celelalte cinuri. Pitite în caţaveici şi blăni călduroase negre şi brumării, de Astrahan, Tobolsk, Buhara, Saratov, de hermină şi argintii, ascunse sub bogate căciuliţe sau capele Pompadur şi Directorat, din care se zăreau doar câţiva zulufi, năsucul pişcat de ger şi ochii iscoditori, cerceteau curioase şirul de echipaje elegante cu cai focoşi şi zurgălăi cu sunete cristalinie, fiecare dorind să fie cât mai straşnică. Pregătirea zurgălăilor muzicali ce întâmpinau iarna intonând frânturi de melodii, era o preocupare de seamă a duducuţelor, turnarea lor în micile ateliere de sfeşnice şi candelabre din ulicioara

Labirint (Târgul Cucului), în Nicolina sau la Lemberg şi Viena săvârşindu-se potrivit ştimelor armonizate la pian, de stăpâne, toată toamna.

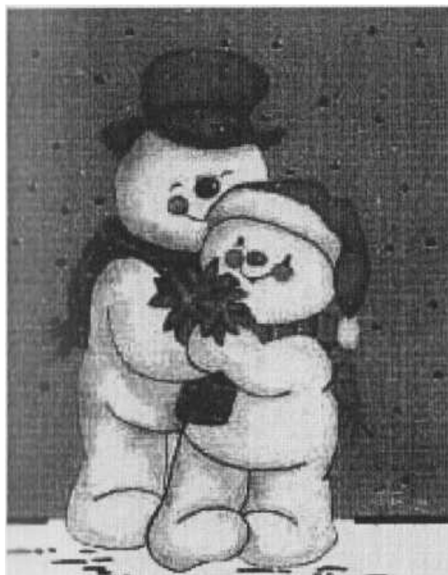
Pretutindeni răsunau râsetele cavalerilor avântaţi în focul luptelor cu bulgări de omăt, chicoteala duducuţelor ochite cu dichis şi zumzetul cobzelor tarafurilor ce cântau neostenite, marşul lui Napoleon ca la orice bătălie. Prin răspântii fumegau samovarele împrăştiind mirozne de ceai sau de vin fierbinte cu scorţişoară şi miere de tei, castanele sau nucile coapte trosneau în cuptoraşe, tăvile cu scoverzi, cozonac vanilat şi baclavale însiropate treceau de la o sanie la alta, iar caierele de fum străveziu cu miros de cafea tocmai prăjită învăluiau cochetele locante aciuate îci-colo, în colibe troemte şi tupilate printre nămeţi, ca nişte iurte siberiene, la uşa cărora zâmbeau chipuri caraghioase din omăt, poftind trecătorii să se încălzească.

În ziua de sfântul Vasile, după masa răsuna zarea de urături. Fiindcă în mai toate familiile exista şi câte un Vasile, mulţi dintre aceştia începeau petrecerea onomasticii pornind la Copou unde se retrăgeau cârdurile de urători, trupe de mascaţi şi lăutari urând şi semănând,

cu multă veselie, convoiul de sănii sclipitoare şi împodobite cu vâsc, ramuri de brad, şi flori nemuritoare. Din convoi nu lipseau nici plugurile cu câte două – trei perechi de boi, mânate de bătrâni în straie albe, ce uraseră noaptea prin mahalale, iar ziua semănau autorităţile, prăvăliile şi boierii din uliţile centrale. Se făcea atâta *„semănătură”* pe uliţele Iaşului, încât după Sfântul Vasile păsările cerului aveau hrana până primăvara.

Într-una din duminicile Carnavalului cu moină şi nămeţi, pe terenul de antrenament al roşiorilor – unde-i acum Statuia Cavaleristului – se petrecea *Serbarea Oamenilor din zăpadă*, pusă la cale de ofiţerii regimentului (*din spate*) şi la care participau tineri, sculptori, ostaşi, studenţi, şcolari, unii având ca ajutoare părinţii şi bunicii, cu toţii întrecându-se să modeleze chipuri cât mai reuşite din poveşti sau dintre corifeii vieţii publice spre satisfacţia iniilor de vizitatori. Cercetându-le, o comisie din partea unităţii sau a *Patinatorilor* (o asociaţie ce avea în vedere *„petrecerile iernii”*) împărţea diplome. Plutoanele de busturi, figuri impozante, ba chiar şi statui, vegheau apoi zarea Copoului, topindu-se, micşorându-se şi pilduind privitorilor trecerea firii prin viaţă. Primăvara, în locul lor rămâneau pe tăpşan leaţurile pe care crescuseră, întocmai ca nişte ciolane de făpturi omeneşti.

În amintirea acelor pâlcuri de statui efemere – ziceau bătrânii – careva dintre foştii ofiţeri ar fi propus camarazilor Diviziei de Roşiori să pună acolo Monumentul Cavaleristului (1927).

Primăvara, nu era trăsură în care ocupanta să nu aibă în mână buchete de brânduşe, viorele, toporaşi ori lăcrămioare, oferite cu dărnicie de companioni din panerele florarilor înşiraţi pe marginea drumurilor.

Prima zi de Paşti, după masa, prilejuia şi ea o sărbătorire deosebită, în care tinerii puteau opri fără jenă trăsurile fetelor, înmânându-le felicitări, zicându-le *Hristos a înviat*! şi invitându-le să ciocnească ouă roşii, din panerele purtate, sărbătoreşte, pe braţ. Intrând în vorbă se iscau prieteniii, zânele – multe fete de odinioară se numeau chiar Zâna – având şi ele pregătite coşuleţe cu pască şi cozonac, sticle cu vin îndulcit şi pahare, ca la orice primire de musafiri, trăsurile devenind mici salonaşe de taifas şi tratarisiri. Ziua». luminoasă şi liniştită se petrecea în tihnă fără muzică şi larmă, numai cu vorbe molcome, zâmbete discrete şi priviri furişate pe chipurile luminate de sfinţenia nopţii de Înviere.

Prin anii 1859 – 1862 pe lângă cârdul de roţi fără sfârşit trecea uneori în trap *„un colonel de husari albaştri, în mică ţinută, urmat de un alt ofiţer cu eghilete de aghiotant şi chipiu alb, cu vipuşca vişinie, iar puţin mai în urmă un sergent de lănceri urmat de doi oameni, tustrei în mare ţinută”*. Era domnitorul Alexandru Ioan Cuza, fostul colonel, care până la mutarea în Bucureşti, ieşea şi el călare pe un trăpaş focos, la plimbarea din Copou. Prezenţa sa anima cârdurile de trăsuri, faetoane, ofiţeri şi tineri cavalerişti ce zburau, la întrecere, după câte o duducă, în chip de amazoană, cu trena rochiei de câţiva metri, fâlfâind prin văzduh, ca un steag şi îndemnul:

Prinde-mă! *Dacă poţi*! *Sunt a ta*!

La Copou era şi parada permanentă a modei, la care participau toate duducele şi duducuţele indiferent de stare. Aşa ca Smărăndiţa din piesa *Rămăşagul* lui Vasile Alecsandri, care pretindea soţului să-i cumpere numaidecât şalul negru adus în prăvălia lui Miculi din Uliţa Mare (unde-i acum Selectul), *„pentru plimbarea la Copou*

Ieşirea duminicală la Grădina Publică sau măcar la Grădina Primăriei din strada Lăpuşneanu, reprezenta visul tuturor târgoveţilor, adesea ironizat de cronicarii timpului precum Conradu de la *„Perdaful"* din iunie 1876:

„E tristă, tristă iarna dar vara e o plăcere /
Să vezi cum Iaşul nostru devine turbulent!
Cum lumea dezgustată de chinuri şi durere
Consumă cu nesaţiu politică şi bere
Şi face din nimica un nou eveniment1

Apoi să vezi cum încă sub seară lume multă Hazlie, animată, zburând înspre Copou, Se duce, soarbe aeru, răcoare şi ascultă

Orchestre, fanfare, o vioară şi-o melodistă
Ce cântă şi suspină tot ce la Iassy apare nou.
E lună şi mai bine găseşti de cuviinţă
Să mergi la Pesther noaptea ca liber să respiri

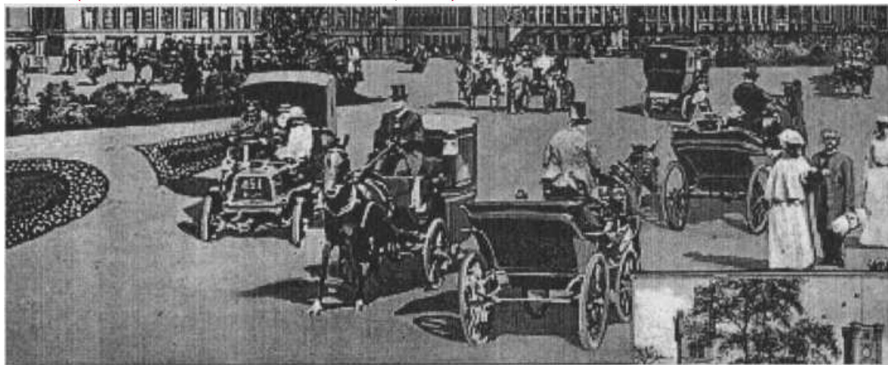
Prin arbori zăreşti tainic vr-o gingaşă fiinţă C-un june care-i jură amor etern, credinţă Visând la nemurire culcaţi pe trandafiri" .

Plimbarea pe Podul Verde într-o trăsură strălucitoare fiind idealul multor femei din lumea mare, unele nu se dădeau înapoi de la orice *„sacrificiu"* ca s-o capete, cum procedează unele şi acum, dând la gazete anunţuri de mariaj *„cu un domn bine situat şi cu maşină"*. Încondeind asemenea procedee Dimitrie Ralet, memorialist, nuvelist şi poet pe vremea domnitorului Mihalache Sturza, scria într-un pamflet de prin 1848 – 49, adresat boierului Lascarachi, om de încredere al Curţii:

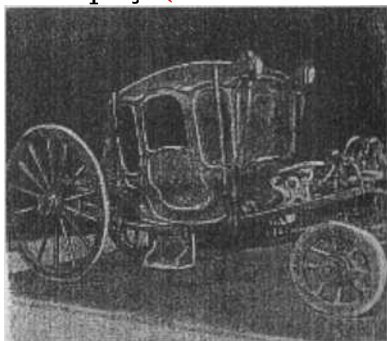
„Mai vine şi un Lascarachi fruntaşul de nătărăi, Fireşte acum ministru în curtea cea de mişăi, A cărui viaţă întreagă este de bani răfuială şi care în tinereţă n-avu altă

cheltuială

Decât să împopoţăneze cu droşcă şi caifet A unui vătaf fimee, răsplătindu-l cu decret... La Copou şi oriunde făcea alai ziua mare Trăsurii ce o dăduse desfrânaţii ţiitoare". (*Plutarhul Moldovei, VI*)

Seara pe Copou era parcă expoziţie de căleşti, landouri, butci şi strălucitoare trăsuri de piaţă, scoase de birjarii scapeţi (cum sunt acum taxiurile).

Folosirea trăsurilor în capitală devenise o boală gravă şi prea molipsitoare, de care nu scăpa nici cel mai umil târgoveţ cât de cât ajuns. „*După ce, ca un mucenic, el îşi clasă feluri de chinuri, să târâse lungă vreme ca omida, în sfârşit s-a smult din obştea păcătoşilor pedestri, s-a urcat dintre oamenii de rând. Nu mai calcă pre pământ... pentru că a prins la aripi, pentru că o droşcă lucindă, cu marca clasică a droşcarului Brandmeier, îl poartă în slavă...* „Trecătorii îl salută cu plecăciuni, femeile îl primesc drăgăstoase, judecătorii îl aşteaptă acasă ca să aducă „*dovezile de seamă*". „*O trăsură elegantă*" da „*aer*

simandicos înstărit… Ferice cine o are sau măcar o poate lua cu ceasul ca să viseze vremelniceşte fericirele mai sus descrise…” Persiflând molipsitoarea apucătură, ce făcea ravagii în rândul duducilor şi duducuţelor şi secătuia pungile bărbaţilor, Dimitrie Ralet o numea *Droşcomanie* şi-i dedica câteva pagini în *Almanah de învăţătură şi petrecere* (*Calendar pentru români pe anul bisect 1848*). Potrivit autorului, boala era veche şi o întâlnise un musafir străin chiar şi pe la 1821, reţinând că boierii ţineau să aibă cea mai frumoasă trăsură şi făceau mare părăduială pentru această plăcere (R. Walsh).

Molima faetoanelor moderne, fiind foarte răspândită, n-o trecea cu vederea nici Gheorghe Asachi, publicând pretenţiile *Soţiei de modă*, în „*Almanahul de învăţătură şi petrecere*” pe anul 1854:

„*Punctu-ntâi a mea mireasă a şedea nu vrea la ţară*;
Iarna-n Iaşi, la băi străine să petreacă toată vara.
Punctual doilea: *cerutau să aibă al ei faeton*
O caretă cu livrele, un costum de amazon.
Casă comodă, nu – ngustă, cabinete şi saloane şeminele, galerie, statuete şi coloane.
Pentru dânsa apartamentu chiar în faţă, luminos, Iar stăpânu-casei aibă, o camară mai la dos.
Vine ziua să purcedem doamna mea-i de rea umoare;
Mă întrebă: – *Cu ce mergem*?
— *C-o caretă pe resoare*!
— *Pe resoare*! *Nu pe arcuri ce acum, s-o fabricat1*
Noroc c-aşa trăsură în cărţi unul a jucat…”

Raiul amorului, al romanticelor idile şi al serenadelor

Imaşul vitelor de după Grădina Publică, plantat şi el pe timpul vrednicului domnitor Grigore Ghica, cu şiraguri de arbori, printre care seara curgea puhoiul de trăsuri învăluit în nouri de colb, se pietruia, croindu-se Aleile Ghica Vodă cu rondouri de întoarcerea trăsurilor şi de şedere a lăutarilor, pentru desfătarea trecătorilor.

Intrat puternic în viaţa târgului, dealul Copoului nu era numai ţinta plimbărilor. Devenise locul de ieşire la vedere al tinerilor, unde se întâlneau şi se înfiripau idile,

adesea din mersul trăsurii. Fetele fiind pe atunci ţinute în case, sub papucul şi oborocul mămuţelor, plimbarea de seara cu trăsura la Copou reprezenta vesela lor slobozire, aducătoare de mari bucurii. Acolo foiau cârduri de cavaleri chipeşi, călări sau în trăsuri, vioi şi *„brillanţi „*cum îi vedea Radu Rosetti, care le aruncau ocheade şi le zvârleau flori în trăsuri, iar pe la răspântii cântau *lăutarii,* suspinând doruri şi şoptind amoruri. Uneori, îndemnaţi de cuconaşii aprinşi după vreo duducă, la ivirea acesteia în lungul şirag de roţi purtătoare de echipaje şi trăsuri strălucitoare, talentaţii vrăjitori de strune îi ieşeau înainte cu plecăciuni, viersuind cu foc imnuri de amor şi dedicaţii pe loc ticluite, păstrate apoi cu duioşie în folclorul Copoului de fostele nepoate ale eroinelor, şi povestite cu haz de interlocutorul lor, uitatul profesor George Băileanu:

„Pentru duduca Măriuca de la… cuconaşul Leonil!*”* (dacă amorezatul ţinea să fie cunoscut şi o saluta de pe margini oferindu-i un buchet de flori) sau *„De la un… cuconaş iubitor cu sufletul aprins de dor 1 „*(Fără nume, când eroul dorea să-şi încerce mai întâi norocul şi să stârnească alesei, curiozitatea). Urmau apoi mărturisirile:

*„Te iubesc peste măsură „*ori *„Arde-mă, frige-mă, pe cărbune, pune-mă*!*”* (Ascultate şi de Puşkin în 1821 când era exilat la Chişinău, ultimul devenind *Cântecul Zamfirei* din poemul *Ţiganii*.)

„Floricică, floare albastră, / Crâncenă-i durerea noastră!…

Şi n-are cine s-o ogoiască, / Sufletul să-l oblojească!*”*

Completate cu:

„Măricuţă cu ochi verzi de nuc, / Când te văd parcă-s năuc.

Dă-mi batista şi-un papuc / Ca la noapte să leaduc.

La fereastră să ne privim / şi-n grai dulce să şoptim!*”*

Chiar când nu primeau niciun răspuns tot mai aveau ceva de spus:

„Nu fi-i rea, c-ai să mă pierzi / şi în veci n-ai să mă vezi.

Dă-mi batista şi-un papuc / Ca la noapte să le-aduc…”

Cântând şi însoţind trăsură, lăutarii oftau şi se frământau înduioşând şi copacii de atâta suferinţă... Bacşişul atârnând de rezultatul cântării, născoceau felurite ziceri, recitau versurile lui Conachi şi insistau mai dihai decât amorezul şi nu se lăsau până nu convingeau duducuţa să le arunce băsmăluţa parfumată, un obiect sau papucul dintr-un picior, ca semn de consimţire a unei serenade.

Întoarcerea fetelor – mai ales a celor mai trecute sau bătrâioare (peste 16 ani căci multe se mărirau pe la 14 – 15 ani) –, de la plimbarea Copoului doar cu un papuc în picioare, ca Cenuşăreasa din poveşti, bucura pe toţi de acasă, mulţămind Maicii Domnului că, în fine, „*sacul* „şi-a găsit „*peticul* „şi va fi o noapte cu serenadă. La asemenea sindrofii casele târgului, indiferent de starea locatarilor, intrau în durdur: tata punea ulciorul cu vin în ciutura fântânii ca să fie rece, mama făcea scoverzi şi minciunele, eroina umplea chiseaua cu dulceaţă pentru tratarisiri, iar bunica cocea vărzări pentru ospătarea lăutarilor, la sfârşitul cântării. Serenada era un prilej de bucurie pentru întreaga familie, la care participau, încântaţi şi vecinii, fericiţi să asculte, la gard, romanţele lăutarilor din Frecău (strada Smârdan) sau

52

serenadele lui Mozart interpretate de micile orchestre ale comunităţilor germane sau evreişti, nelipsite şi ele de la asemenea sindrofii, cu muzica compozitorilor berlinezi, vienezi şi celebrele lor compoziţii, precum „*Eine kleine nacht Serenade*”.

Dacă eroinei din trăsură nu-i plăcea candidatul ori sufletul îi era arvonit altuia, întorcea capul, salta un umăr şi dacă tot nu scapa de insistenţa lăutarilor, le spunea zâmbind: *La mănăstire*! „Cuvânt ca amorezul să-şi ia gândul de la dânsa şi dacă nu mai putea de dor să şi-l aline în călugărie.

Unele dintre aceste întâmplări şi le amintea, povestindu-le cu *şarm*, pe scena Teatrului din Copou, vestitul *Barbu Lăutarul*, eroul lui Vasile Alesandri: „*Când*

se întâmpla de se îndrăgea vreun cuconaş de o cuconiţă şi vrea să-i spuie alianu sufletului, socotiţi că-i scria răvăşele franţuzeşti ca în ziua de astăzi?… *Aş*!… *Mă punea pe mine de cântam nopţi întregi pe sub ferestrele ei. În vreme ce cuconaşu sta în trăsură de-o parte, la colţul zidului, eu chinuiam şi oftam, în locului până mi se usca gâtiţa Oftează*

Barbule!… *striga cuconaşu şi eu trăgeam nişte ahturi de se stârneau toţi câinii mahalalei*!…"

„Floricică Floare albastră /Arde rău iubirea noastră.

Căci n-o vezi şi n-o auzi / Şi am s-ajung printre zăluzi! …"

Bietul Barbu, din Uliţa Lăutarilor, înţelegea suferinţa cuconaşilor şi-i slujea chiar şi atunci când vreo unul îl trezea din somn în puterea nopţii, zicându-i înlăcrămat: *„Aide Barbule, scoală-te, aidi că arz, mi s-au aprins călcâiele de hamor*". Arătându-i fereastra suferinţelor, amorezul rămânea în ogradă, mai într-o parte sau în *„colţul uliţii*", lăsând lăutarul să-i spună aleanul:

„Eu nu mă mişcam de sub fereastra cuconiţii până când nu-mi da răspuns şi îndată îl dam în mâna boierului şi bacşişul era gata".

Când duduca, cu inima de cremene, rămânea nesimţitoare, oricât suspina el: *„Arde un foc la inimioara mea /Şi nu ştie nimenea,* „Barbu recurgea la *Blestemul îndrăgostiţilor*:

„Ardeţi-ar rochea pe tine / Cum ai ars inima-n mine".

Să te ardă să te frigă, / Dor de mine să te-agiungă!

Adăugând la urmă şi jelania:

„Toată noaptea bat la poartă / Şi tu dormi parcă ai fi moartă.

Nici că vrei, nici că m-auzi, / Nici că sufăr nu mă crezi! *Ah*!"

„Vorbă să fie!". Completa, mucalit, moşneagul: „. *Boieru trăgea ciubuc în vremea asta şi sta cu ochii holbaţi la fereastra cuconiţei…"* (Vasile Alecsandri, *Barbu Lăutariu*, cânticel comic, prezentat pe scena Teatrului Naţional din Iaşi şi din Bucureşti, prin 1863). Autorul, ştia

bine întâmplările povestite căci locuia chiar pe Copou, cum reiesă din anunţul publicat în 1871 de gazeta *„Curierul* vestind că se vindea *„opereche de case cu atenansele lor, ale domnului Vasile Alecsandri pe strada Podul Verde vis-à-vis de casele Domnului Korne Dim”*.

Dacă serenada se adresa vreo unei cuconiţe, singură sau văduvioară, lăutarii foloseau alt repertoriu, terminat cu şoptirea:

„Bobocel de laferestră /Lasă-mă să intru în casă...”

De obicei după plecarea lăutarilor fereastra sau vreo uşă, din dos, se crăpa tainic... lăsând îndrăzneţul cu călcâiele aprinse să şi le stingă în bezna iatacului. Alteori primea răspunsul: *„Nu pot dragă Costicuţă / Gustul să ţi-l fac, / Că e tata acasă / Şi puţin cam beat”*.

Erau şi cazuri când câte un *„năuc”* trimitea lăutarii să-i facă serenadă şi vreo unei *„mândre”* măritate, atunci când ştia că bărbatul plecase la moşie sau la vreun joc de cărţi – patima cuconaşilor de odinioară, cum este acum bingo şi ruleta cazinourilor.

Întâmplându-se cine ştie cum ca acesta să se fi întors acasă, atunci când auzea cobzele zdrăngănind sub geamul nevestei zvârlea o cofă cu apă în capul *„cioroilor”*, să-i dizmeticească. Atât! *Obiceiul* pământului şi vestita mărinimie moldovenească, nu îngăduiau stăpânului casei în ograda căreia veneau lăutarii, să-i mătrăşească ori să le strice diblele (viorele). Asemenea fapte se găseau de rea creştere, considerându-se că ei îşi exercitau doar nobila meserie cu care îi înzestrase bunul Dumnezeu. Slujitorii muzicii aveau mare trecere în curţile boiereşti, mai toate ţinând pe la moşii tarafuri alcătuite din ţigani talentaţi, care după dezrobire au umplut târgurile de lăutari.

Vinovat era doar mehenghiul care îi pusese la cale, lui cuvenindu-i-se *„simbria”*, rareori plătită, căci în multe case, după 1800, nevestele ajunseseră suverane. (Cum se va vedea mai încolo, poetul Hrisoverghi, găsit rănit în grădina locuinţei unui boer încornorat, după o săritură din iatacul nevestei, avea să fie dus în casă şi îngrijit cu milă de soţ – ce-a probozit doar *„păcătoasa”*).

Bărbaţii, de multe ori, fiind mai trecuţi cu câte 10 – 20 ani, ba chiar şi 30, decât nevestele, duceau cu stoicism crucea păcatului de a se fi însurat cu *„copchile fragede”*, de 14 – 16 ani, când ei aveau şi peste 40. De aceea adesea soţii luau serenada drept o poznă de-a amicilor – căci se făceau şi de acestea – ori o socoteau ispravă de a nevestei, menită să-i stârnească gelozia, să-l trezească la *„viaţă”* ori să-l *„strângă”* acasă de pe la vreo ibovnică.

Unii mai şoltici sau mai prevăzători – ziceau gurile rele – trimiteau chiar ei un taraf sub fereastra soţiei, să-i vestească întoarcerea din voiaj, viersuind iubitele strofe ale vremii: *Aleargă, suflete aleargă*, scrise parcă anume de Costachi Conachi:

„Aleargă, suflete-aleargă, /La Sofia ta cea dragă.

Căci te-aşteaptă cu dor mare/ Ca să-i duci a mea suflare.

Gândule mergi şi-i vesteşte / Că alesul său soseşte... Du guriţei bucurie / De sărutări cu iubire;

Sânul, peptul dezveleşte, / Ţâţişoare rumeneşte; *Ridică de pe picioare/ Ori-cefeliu de-nvelitoare şi spune cu îndrăzneală / C-am să fac mare năvală.* „Timpuri romantice!

Aşa cum nota Vasile Alecsandri: *„Pe la începutul secolului s-a ivit în Moldova o pleiadă de poeţi care au lăsat urme adânci în memoria contemporanilor... Lăutarii serveau de tainici curieri ai inimilor, căci declarările de amor se făceau prin gurile lor. Astfel era obiceiul. Să-l respectăm ca unul ce a contribuit la fericirea părinţilor noştri şi a păstrat în lipsă de tipar producerile poetice a generaţii trecute...”* (*„Zimbrul”*, nr. 63).

Între acei care au închinat sumedenie de versuri amorului străbunilor a fost şi destoinicul dregător şi om politic Costachi Conachi. Evocându-i trăirea zburdalnică, nepotul, Vogoride Konaki, amintea obiceiurile vremii sale: „*Moda pe atunci, eleganţa supremă era pentru tinerii boieri de a oferi jupâneselor iubite concerte cu lăutari. Câteodată sub ferestrele lor, mai des pe la plimblări, prin viile de la Copou, la rediul lui Balş* (*via lui Balş Dumbrăveanu, la Copou, de la Pester la deal*), *sau prin grădinile domneşti de la* Frumoasă, *tarafe de lăutari, într-adins tocmiţi, cântau cântece de dragoste la adresa unei*

frumoase, care ea singură ştia prea bine cui era închinat omagiul armonios de care toţi şi toate profitau. Ofta ţiganul, ear boierul se uita lung şi primea răsplata dorită, o ochire sau un semn. Konaki negreşit pusese lăutarii să înveţe poeziile sale, care le compunea cu prilejul fiecăreia din flăcările care-l aprindeau în tinereţile sale, aducând aşa un omagiu îndoit, cu atât mai măgulitor, zânei momentului... în aceste prime versuri ale lui Konaki înviază iubirile şi simţirile unei epoci *întregi. O galerie de figuri drăgălaşe şi mlădioase se desfăşură la privirea noastră, ca o lungă şi gingaşă feerie. Pare că vă văd, frumoaselor jupănese de la 1798, 1800, 1810, cu portul vostru cel oriental de atunci, când bărbaţii slobozi de preocupaţiunile febrile ce le impune lor astăzi, lupta cea fără milă pentru existenţă, puteau să dee mai multă vreme şi mai multă îngrijire cultului ce vi se datorează, Cum zice poetul francez*:

„*J'aime a vous voir en vos cadres ovales Portraits jaunis des belles du vieux temps, Tenant en main des roses un peu pales, Comme il convient a des fleurs de cent ans*!

Îmi place să văd în cadrele voastre ovale Portretele frumoaselor din străbuni, Ţinând în mâini roze un pic pale, Cum stă bine florilor de o sută de ani!"

Lăutarii vremurilor acelea ştiau şi cântece de lume şi de inimă albastră ce emoţionau ascultătoarele cărora li se dedicau de soţi sau iubiţi, în timpul plimbării pe Copou. Aşa cum fac în zilele noastre ultimii romantici, oferind melodii soţiilor, mamelor sau prietenelor, prin rubrica „*Le cererea ascultătorilor*", de la posturile de radio. Fiindcă Iaşul cuprindea pe atunci o întreagă mahala muzicală creştinească (a ţiganilor din Frecău) – în zona străzii Smârdan – şi o mahala muzicală mozaică (Klezmăreş Gest – Uliţa lăutarilor) – întinsă prin străzile Pantelimon şi Aron Vodă – cu numeroşi instrumentişti (klezmeri), Podul Verde şi Aleile Ghica, răsunau sâmbăta şi duminică seară de tarafuri, orchestre ba chiar şi fanfare, toate cântând, pentru publicul vizitator ori pentru câte o duducuţă din cârdul trăsurilor. Ca în cunoscuta piesă a lui Alecsandri:

Iaşii în carnaval, unde sub fereastra Marghioliţei, din preajma bisericii Trei Ierarhi, viersuia, acompaniat de chitară, iubitul ei, Alecu: *„Vină dragă pân-te-aştept / Să te strâng la piept*... „iar de alături *„urlau”* lăutarii tarafului pus de postelnicul Tache Tunătescu, să-i mărtuisească focul de la inimioară, la geamul modistei Cati: *„Ah, noroc, noroace / Vin-la mine-ncoace*!*”*

Uneori, duminică seara, la un semn de înainte convenit, cu un cuconaş îndrăgostit lulea şi larg la pungă, o ţineau într-o cântare, pentru aceeaşi norocoasă şi fericită duducă, toate muzicile Podului Verde, aciuate prin rondouri şi pe la răspântii, până dincolo de cazărmi. Spre bucuria iubitei sau înduioşarea statuii cu sufletul de gheaţă, ca astfel măgulită, să ia în seamă iubirea nefericitului amorez şi să-i arunce băsmăluţa ori un pantofior, vara, sau o mânuşiţă, iarna.

Anii trecând şi obiceiurile evoluând, în timpul bătăilor cu flori, de la sfârşitul secolului Unirii, muzicanţii sobri, în costum naţional sau în frac şi cilindru, ce populau răspântiile Copoului, purtau tobe uriaşe, pe care caligrafiau dedicaţii tăcute, cu litere de-o şchioapă:

„Pentru duduia Măriuca, / Floarea vieţii mele, /De la... George Mălăiele”. Când nu erau pe Copou necăjiţii lăutari – majoritatea fiind trăitori de azi pe mâine – cântau prin bodegi, prin crâşme ori patrulau străzile făcând reclamă, pentru prăvălii şi locante. Precum acei ce lăudau franzelele lui Klein, brutarul din Podul Vechi (strada Costache Negri). îmbrăcaţi în frac şi tăbârcind o *„o tobă mare pe care un zugrav văpsise nişte franzele îmbietoare şi cuvintele Pităria română „*muzicanţii cu *„scripci, cobze şi n-ai „*cântau *„după poftele trecătorilor hore, mazurci, polci sau valsuri, întrerupte câteodată de un refren legănat, glăsuit din toţi plămânii*:

„La Klein, la Klein. la Klein, / Colacu-i cel mai fain.

Şi-n Ieşi n-are pereche, / Klein din Strada veche!*”* (*Vechi locuri şi zidiri ieşene, Editura Tehnopress*).

La serenadele săvârşite între cele două războaie, gălăgioşii lăutari din anii lui Alecsandri lăsaseră locul unor mici orchestre de violonişti şi chitarişti, care concertau în surdină, în timp ce îndrăgostitul îşi spunea aleanul zânei ieşită pe balcon sau la fereastra poleită de razele lunii ce clipea înţelegătoare din înaltul cerului. Undeva în spate se ascundea şi mămuţa, fericită de fericirea odraslei.

Obiceiul guralivilor cobzari Barbu şi Angheluţă – alt vestit lăutar al fostului Iaşi – îl luaseră melancolicii viorişti Gheorghe Borteanu, Ghiţă Bălănescu, fraţii Lupu şi

chitaristul Ionica Barbu, sau chiar tinerii amorezaţi, interpretând singuri pe strune, înduioşătoare romanţe ori lieduri nostalgice ale celebrilor compozitori Bethoven, Liszt, Mozart – autorul *Micei Serande* –, cărora de multe ori le răspundea din odaie eroina, perlând clapele pianului.

Tainicele concerte şi serenadele de la miezul nopţii aduceau bucurie adolescenţei şi fericire tinereţii de altă dată, fiind ascultate cu emoţie de orice fată, din Copou sau din mahalale, şi cu reverii nostalgie de părinţi. Pentru ele s-au creat duioase melodii, ce iscau lacrimi şi-n ochii fostelor domnişoare la vremea când devenite mămuţe grijulii, îşi mângâiau pe creştet dragile lor fiice.

Mulţi dintre îndrăgostiţii anilor 1900 ştiau să alinte, romanţioşi, strunele chitarei, ale viorii sau ale violoncelului. Lăutarii trubarduri, plecaseră odată cu veacul pe tărâmul uitării. Întruniţi în mici formaţii amicale tinerii aceştia cântau acasă, pe o bancă în Grădina Publică sau pe aleii, suspinând în tăcere amorul şi lăsând alesele să-l înţeleagă singure. Absolvenţii vechilor şcoli cunoşteau mai toţi tainele Muzicii, obiect însemnat de studiu, în instituţiile scolastice ale vremurilor trecute. Pe atunci fiecare şcoală respectabilă se mândrea să aibă cel mai valoros cor ori cea mai talentată orchestră sau fanfară tunelele fiind vestite, precum aceea de la Şcoala Normală, Liceul Internat, şcoala de Arte şi Meserii, Liceul Militar…). Fanfarele nu lipseau nici din întreprinderi precum Ţesătura, Atelerile Nicolina, Gara Iaşi. Nu rareori acestea intrau în înrecere cu valoroasele muzici militare ale regimentelor 13 Dorobanţi, 7 şi 9 Roşiori, ce se manifestau cu ardoare, în pavilionul muzicii din Grădina Publică ori în locurile de bivuac pe tăpşanul Copoului. După construirea Clubului CFR (1925), orchestrele ceferiste se întruneau duminica pe scara instituţiei sau pe treptele Râpei Galbene, întrecându-se cu altele din oraş să delecteze ascultătorii adunaţi la poalele esplanadei ca într-o sală de concerte. Pentru a nu fi loviţi de vehicule, ctitorii clubului

au cerut edilităţii amenajarea rondoului cu bănci, ţărcuire şi lumină. S-a instalat astfel acolo un policandru impozant – scos la aşezarea monumentului metalic din anul 2003, demolat şi acesta în 2004.

Conservatorul, şcolile Normale de fete şi de băieţi, liceele cât şi Seminarul, pregăteau batalioane de tineri temeinic cunoscători ai semnelor de pe portative…

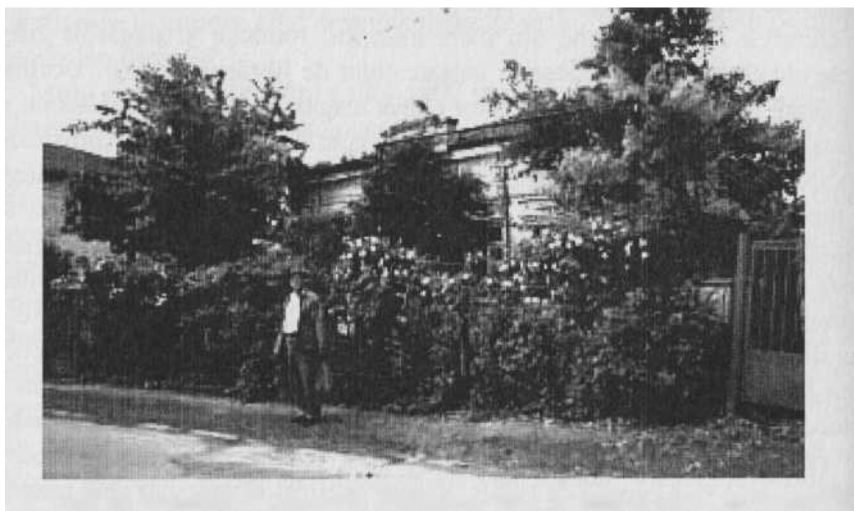
Strada Lăpuşneanu pe care se aeriseau, după 1870, *„zânele”* fără landouri şi-şi căutau *„fericirea „*feciorii lipsiţi de carete, plimbându-se în nesfârşite cârduri, devenise chiar strada Muzicii, vechiul obicei muzical al Copoului scoborând în dricul târgului. Numai că în locul tarafurilor se vedeau tinerii cu chitarele de gât cântând din mers muzelor, romanţe şi şlagărele zilei, unele ale compozitorilor ieşeni, lansate chiar de librăriile străzii. Doritori de clienţi permanenţi, stăpânii celor câteva magazine muzicale ieşene nu se dădeau înapoi să-şi şcolească ei viitorii muşterii de instrumente muzicale, dându-le lecţii introductive. Şi nu era fată, din convoiul miilor de tineri ieşiţi în faptul serii la plimbare pe Lăpuşneanu, să nu se emoţioneze când un chitarist se apropia de ea şoptindu-i gingaş cu acompaniement pe strune: *Unde eşti*? de istoricul A.D. Xenopol ori *„Unde stai, pe ce străduţă*? intonând apoi insinuantul cântec al lui Martini şi Iacobescu sau invitând-o la una din zecile de grădini ale străzii să danseze *Valsul Iaşilor ori* s-asculte *Zâna Iaşului*. Care inimă tânără şi chiar de gheaţă nu se

topea sau nu intra în rezonanţă şi rezista să nu răspundă tandru duioasei romanţe a lui Eminescu De *ce nu-mi vii*, pusă pe note de ieşeanul Carol Decker sau melodiei *„Sărută-mă*!”, compusă de celălalt vrăjitor muzical al veacului abia trecut: Eugen Seno.

În timpul ultimului război mulţi dintre pasionaţii ştimelor, ai violinelor şi chitarelor, ai flautelor şi violoncelelor, căzând în lupte (unii fiind învăţători, maiştri, pedagogi, profesori – rezervişti, cu grad de sublocotenent TR – termen redus de instruire), nobila artă a muzicii stradale se pierdea, sufocată şi de năvala instrumentelor muzicale automate (radiofoane, patefoane, magnetofoane, casetofoane, sidifoane...)

Ca un ecou îndepărtat, din acele timpuri, răsună şi acum unele dintre neuitatele romanţe şi cântece de lume, fredonate la Bucureşti ca şi la Iaşi, precum „*Sub balcon eu ţi-am cântat o serenadă*”; Compoziţie cu muzică şi versuri de fecundul creator Petre Andreescu ce tulbura sufletul fecioarelor dintre cele două războaie, se asculta cu lacrimi în ochi, seara, în marile locante din Piaţa Unirii, la Carul cu Bere, la Pavilion în Păcurari, la Pomul Verde, vizavi de Teatru... împreună cu *„Pe boltă când apare luna"* de Ionel Fernic şi *„Vrei să ne întâlnim sâmbătă seara"* făceau deliciul marilor localuri dar şi al crâşmelor din mahalale izbucnind unduioase şi prin ferestrele căsuţelor îmbogăţite cu patefoane.

Nopţile acelea muzicale cu ecouri tulburătoare rămâneau pentru veşnicie, amintiri duioase în sufletul tinerilor, viitori soţi, cimentând căsnicii curate şi armonioase, până la ultima suflare.

O casă cu trandafiri (casa Al. Philipide, ne-a arătat-o prof. M. Leucov)”.

Iaşul trăia pe atunci nu numai vremea romantică a serenadelor – cu ecouri şi în zilele noastre –, dar şi a concertelor aniversare, căci se practica frumosul obicei strămoşesc, păstrat prin unele locuri până la ultimul război, ca în zilele cu patroane *muzicile* „să viziteze sărbătoriţii, desfătându-i cu urări şi cântări pe cerdac sau în ogradă. De Sfinţii Constantin şi Elena, când natura zâmbea înverzită cu câmpiile împodobite de flori multicolore şi prin văzduh adia suavul miros al tufelor de trandafiri sălbătici ninşi de petale albe şi rozii (carcadârii sau *trandafirii săracilor*, ce înviorau odinioară, laolaltă cu liliecii, mai toate gardurile Iaşilor – înlocuiţi apoi de trandafirii pentru dulceaţă), pe străzi se încrucişau fanfarele cu orchestrele, corurile cu tarafurile iar Copoul răsuna de conceretele ţinute în curtea cuconilor Costache sau a coniţelor Elena – nume nelipsite odinioară din multe case strămoşeşti.

Căsnicia fiind un act de mare însemnătate şi mult dorit, duducuţele şi duducile acceptau să fie curtate şi măgulite chiar şi în public.

După apariţia cărţilor poştale, se tipăreau sute de mii, cu idoli feminini sau cu scene idilice, editate special

pentru alegerea reginei balurilor sau a seratelor nelipsite odinioară din casele Iaşului. În timpul acestora tinerii le cumpărau de la bufet acoperind parte din cheltuielele sindrofiei – şi scriau numele fetei pe care-o doreau regină, dându-le apoi unui *„poştaş”*. După miezul nopţii, la un semnal al muzicii, cu emoţie aşteptat, acesta le împărţea, strigând numele fericitelor adresante. Fata ce primea cele mai multe cărţi poştale (paşaportul) era declarată regina balului şi i se dedica valsul reginei, pe care îl dansa, în piruete largi, cu adoratorul ce i le scrisese, devenit astfel rege sau prinţ consort, în limbajul modern.

Bărbaţii aveau şi ei satisfacţii asemănătoare la Damen-Vals sau în timpurile mai apropiate, la Damen-Tangou, când de dânşii se apropia sfioasă câte o domnişoară, îmbujorată de emoţie, şi cu ochii lucind sub genele tremurând îi punea cu gingăşie, în reverul hainei, un fluturaş de carton, invitându-l la dans.

Numărul de fluturaşi din rever îi indica dimineaţa, cavalerului, trecerea sa la fete sau cota de popularitate, în zilele noastre.

Atunci când reverul rămânea gol, cădea pe gânduri. Ori n-avea trecere ori nu ştia să se poarte, şi căuta pricina având de învăţat. Vremuri înţelepte!

Asemenea baluri nelipsind în saloanele oraşului şi mai ales ale Copoului, alegerea reginei era un moment aşteptat cu nerăbdare şi de mămuţele ce însoţeau, pe

atunci, fiicele la sindrofii. O regină însemna o nuntă apropiată. Şi ce altă bucurie era mai mare pentru o mamă decât să-şi vadă fata în rochia albă de mireasă, cu coroniţa de lămâiţă pe creştet, cu umerii acoperiţi de beteală – fire subţiri de aur sau aurite ce cădeau până în căţele stând fericită lângă soţ sau gustând împreună din felia de pâine muiată în vinul comuniunii, întinsă de preotul bisericii când se săvârşea cununia?

Aşezarea fecioarelor la casa lor era preocuparea obsedantă a mămuţelor şi a inspirat lui Vasile Alecsandri vodevilul *Piatra din casă*, jucat în aprilie 1850, cu mare succes, tot pe scena Teatrului din Copou. Şi care în seara zilei de duminică 16 octombrie 2005 se relua în sala micului teatru Bon Ton înfiinţat de actorul Petru Ciubotaru în fostul depozit al magazinului Pescăruş, din Bulevardul Independenţei. Sala râdea şi plângea, multora dintre spectatori fiindu-le cunoscut subiectul de acasă. Zamfira, neneaca (mămuţa) eroinei Marghioliţa, rostea, în gura mare, pe scenă, gândurile ce munceau mai toate familiile cu fete nemăritate, devenite *pietre în casă*. Candidaţii la însurătoare doreau mirese cu zestre cât mai bogată, iar mamele oftau: *„Măcar de s-ar mărita Marghioliţa mai degrabă, ca să scap de-o grijă. Dar unde găseşti azi bărbaţii ca înainte. Nu-i vezi că jug de însurat ca dracu' de tămâie*? S-*au scumpit mirii ca vămile. Of*! *Of*! *Decât ai avea o fată mare în casă mai bine şapte turci*.

Of, Of ce supărare, /De-a avea o fată mare!
Te sileşti/Ca s-o creşti /Ş-apoi trebui să porneşti
La vânat prin cel sat, / Ca să-i cauţi un bărbat.
De-i flăcău /Nătărău, Te închini la Duhul său;
De-i ghebos/Uricios/Îi zici că-i foarte frumos;
Şi-i zâmbeşti, îl slăveşti. Ca să poţi să-l gênereşti!
Of! *Of*! *ce supărare/De-a avea o fată mare*!...*"*

Şi se zbătea, săraca, să-l prindă pe comisul Nicu fiul căminarului Grigori Pâlciu, care se înfăţişa tocmai ca în cânticel: prost şi nătărău, dar Zamfira se bucura că *„în sfârşit am să scap de-o grijă... Am să mă descotorosesc de fată*! *Slavă Ţie Doamne, că-mi urneşti piatra din casă*!

Şi a început să dea sfaturi fetei *„Să te găteşti frumos. Să te strângi cu corsetul şi când a veni Nicu să-i dai pricină de vorbă... însă franţuzeşte. Să te uiţi la el cu ochi galeşi, să-i zâmbeşti. Să-i cânţi din chitară marşul lui Napoleon şi în sfârşit să-i faci orice-i şti, pentru ca să-l ameţeşti!”*

Ca să aibă succes lăuda şi ea fata, candidatului:

„Trebuie să ştii, cucoane Grigori, că nu se află mai bună gospodină pe faţa pământului, De-i nevoie în casă de dulceţi, de pânză de păstrămuri, de orice, în sfârşit... Marghioliţa poartă de grijă la toate...”

Mai-mai să nu reuşească căsnicia fiindcă nu se înţelegeau de la zestre. Grigore Pâlciu, tatăl comorii, ţinea, morţiş, să mai capete şi două sălaşe de ţigani de la Zamfira.

Zestrea era problema cea mai însemnată şi bietele mame se topeau de grija ei, începând a o încropi de cum apărea odrasla cu scutece roze în leagăn. Zestrea isca straşnice discuţii între peţitori şi părinţi, terminate uneori cu certuri – ca la iarmaroacele de vietăţi – şi stricarea logodnei. Lista cu lucrurile date miresei – izvodul zestrei – se întărea la tribunal, motiv pentru care multe au rămas de mărturie peste veac, precum foaea cu zestrea dată de Olimbiada Vârnav, fiicei sale Smaranda, ce se însoţea cu locotenentul Gh. Degeratu, în martie 1865:

„3 icoane mici îmbrăcate cu aur; 2 icoane mici îmbrăcate cu argint; 1 cruce mare de argint suflată cu aur; una candelă mare de argint 240 dram; 3 linguriţe de argint a 10 dramuri una; 24 linguriţe de argint cu 240 dram; 12 tacâmuri de argint; 2 paneraşe de argint, unul de 200 dram şi unul de 62

150 *dram; două tablale de argint de câte 1 1/2 oca; 4 sfeşnice de argint; 2 braţele, una în valoare de 40 galbeni şi cealaltă de 30 gal; 8 inele, unul cu altul a 10 galbeni; 1 coleru cu Petre de diamantu; 1 pendul de perete; 1 toaletă personală completă de 30 gal; garderobe lenjerie, rochii, cămeşi; 4 odăi mobilate cu canapele, oglinzi, mese, jilţuri, scaune, candelabru; menagiul gospodăriei din alămuri şi*

aramuri; 1 dulap cu oglinzi bune; 1 dulap cu cu o bibliotecă de 215 uvraje; bani în numerar care îi dau în creditu personal al ginerelui meu, locotenent Gh Digeratu 2000 gal.

„Adică 4 mii de galbeni şi 4 lei cuprinde această foaie de zestre, bani şi lucruri, ce le-am încredinţat ginerelui meu pentru care am iscălit Olimbiada Vernav. Lucrurile şi banii încredinţaţi i-am primit întocmai Loc. Degeratu. Legalizată în numele Măriei Sale Domnului Principatelor Unite Alexandru Ioan I în, Tribunalul Iaşi Secţia a III-a, nr. 7. Înscris la Registru Foi Dotale nr. 7 din 1865".

Unele categorii sociale precum ofiţerii şi magistraţii erau obligaţii de regulamentele instituţiilor, să aibă o anume avere şi să obţină la însurătoare o zestre corespunzătoare. Pentru a nu se firmiţa averea şi pentru a se asigura dota cerută de miri, atunci când familia nu era prea înstărită ori avea mai multe fete, unele se sacrificau trimiţându-le la mănăstire, şi rămânând pentru măritiş una sau două. Astfel, mănăstirile Agapia şi Văratic se umpleau de ieşence din lumea marilor familii, unele dintre fete fiind educate şi foarte frumoase. *„Subiectul arzător la vremea lui Vasile Alecsandri reapărea după 1995 şi începe să fie „îngrijorător"*, se plângea o mamă cu două fete şi fără şanse de a le face vreun rost. Au terminat Universitatea dar negăsind servicii şi neavând locuinţe îmbătrânesc cu părinţii, oameni săraci, într-un apartament cu două camere primit din timpul „lui Ceauşescu".

Problema măritişului fusese arzătoare şi după Unirea

Principatelor când se săvârşise mutarea administraţiei centrale la Bucureşti, rămânând fără servicii câteva mii de amploiaţi în slujbele capitalei, restrângându-şi activitatea şi atelierele, caretăşiile (alelierele de reparat trăsurile), potcovăriile şi chiar ospeţiile unde angajaţii mâncau la prânz şi duducile se îndulceau. Iaşul trăise criza de pe urma căreia Mihail Kogălniceanu credea că avea să-i crească *„iarba pe uliţe”*.

N-a fost chiar aşa căci în anii 1890 străvechea aşezare trecută prin focul multor pârjoluri, jafuri şi năvăliri, ca şi altă dată a găsit puterea să-şi revină, înzestrându-se cu falnice zidiri pentru liceul Naţional şi Internat, Teatru şi Universitate – temple ale culturii naţionale – iar după anii 1950 avea să se doteze cu felurite fabrici, uzine, spitale, şcoli, localuri universitare şi campusuri studenţeşti cât şi cu zeci de mii de apartamente pentru acei aproape vreo 400.000 de ieşeni, la cât ajunsese populaţia târgului, de la numai vreo sută de mii, existentă până la ultimul război şi care probabil va mai creşte, prin reconstituirea fermelor agricole rentabile, cu suprafeţe mari, (potrivit recomandărilor U.E).

Unirea stingea, o vreme, farmecul Copoului

Animaţia Podului Verde începea a scădea după Unire şi transferarea vieţii frumoasei capitale ieşene la Bucureşti, în anul 1862. Mulţi dintre dregătorii şi amploiaţii Curţii Domneşti se mutau pe malul Dâmboviţei, în capitala cea nouă. Declinul îl observa chiar un bucureştean, vizitator al Ieşilor, prin 1863: *„La Copou ca şi la şose, în Bucureşti, este praf mult, colb, după cum îl numesc fraţii noştri, dar în contrast cu şoseaua şi ca şi când Bucureştiul ar voi să dovedească cum că este capitala mare a României, la Copou e lume puţină; să mărturisim însă fără părtinire că deşi puţină lume, dar e frumoasă acolo, mai frumoasă decât la noi. Şi bărbaţi şi femei au mai multă expresiune, mai mult caracter de fizionomii... Dincoace de Milcov, la noi suntem mai sprinteni, mai vii, mai ageri, mai puternici; dincolo sunt mai frumoşi, figuri mai netede, mai serioşi în aparenţă. În*

general în Moldova nu se găsesc femei urâte şi aceasta este o raritate într-atât încât ei nu posedă cuvântul urât, ei nu posedă decât termenul superlativ şi obişnuiesc a zice în asemenea caz: cât îi de slut! sau slută.

Grădina Pester este Stater a ieşenilor cu deosebirea că nu se plăteşte intrare, că nu începe la 9 ore ca să se se săvârşească la o bucată din noapte şi că lumea merge acolo îndată după prânz, până la aprinsul lumânărilor; colonelul Solomon a făcut orăşenilor amabilitatea şi concesiunea de a trimite acolo orchestra militară o dată pe săptămână şi, ca plimbare mărturisim cu nepărtinire că grădina Pester cu aleile ei răcoroase şi stufoase, cu umbra-i dulce, este mai plăcută, aşa primitivă cum se află decât Heresteul Băneasa şi Colentina noastră". (*Pantazi Ghica, Impresii de călătorie în Moldova, 1863*).

Decăderea fiind evidentă o pomenea şi Radu Rosetti în *Amintirile sale din prima tinereţe*: „*Un destul de mare număr de boieru, mari şi mici, mai*

rămăseseră în Ieşi şi între 1860 şi 1870. Mai erau încă în acea vreme case mari în Ieşi care mai puteau fi privite deschise deşi duceau un trai neasemănat mai modest decât înainte de 1858. Acest trai mai măsurat era datorit

marei micşorări a veniturilor boierimii… Totuşi puţine de tot erau şi atunci casele boiereşti din Ieşi care nu ar fi avut la masă cel puţin doi, trei sau patru invitaţi în fiecare zi şi aproape toate primeau seara… Mai erau încă multe echipajuri particulare… Marele chic era să parcurgi lungul suiş de la Jockey „Club până la capătul plantaţiunilor de la Copou, în trapul cel mare. Bine mieles că această goană nebună pe un asemenea suiş era prăpădenia cailor… boierii sărăciţi începeau a vinde din case şi acei care nu erau prea bătrâni mergeau să se aşeze la Bucureşti, unde sperau să dobândească vreo *slujbuşoară*”. Casele Copoului trecuseră în mâinile *„boiernaşilor care trăiseră cu cumpăneală şi ale evreilor*”, îmbogăţiţi prin afaceri financiare şi comerciale. În 1874, la Iaşi *„nu mai rămăsese decât* vreo *zece case care mai primeau în fiecare zi*: *casa Neculai Roznovanu, casa cucoanei Didiţa Mavrocordat, casa Toderaş Palady, casa lui Nicu Ceaur Aslan, casa lui Coeriţă Cazimir, casa răposatului Costin Catargiu, casa Nicu Rosetti-Bălănescu, casa Iancu Prăjescu şi casa lui Neculai Drossu*. „Pe lângă familiile pomenite mai trăiau în Iaşi şi alte familii vechi, precum: Beldimăneşti, Cantacuzineşti, Rosetteşti, Bălşeşti, Moruzeşti, Sturzeşti, Micleşti, Suţeşti, Bogdăneşti, Mavrocordăteşti, Rosetteşti, Măneşti, Ghyculeşti, dar nu mai primeau. Veniturile scăzuseră, mulţi dintre foştii veliţi retrăgându-se în iatacuri cu amintirile. *„Iar din casele specificate mai sus… dacă pătimeau în fiecare zi, rămăsese numai două sau trei, unde puteai merge la dejun sau la masă fără a fi poftit*”. Schimbările le evoca şi diplomatul N.B. Cantacuzino: *„Înaintea Unirii Iaşii cunoscuseră zile frumoase şi o adevărată prosperitate. Societatea moldovenească îşi petrecea timpul său mai ales la ţară, unde ducea un trai larg şi primitor, fără margini, dar simplu, care nu se asemăna nicidecum cu cel al vecinilor noştri polonezi sau unguri. În oraş fiecare familie îşi avea casa sa. Aceste case s-au închis cu timpul, iar cele rămase au devenit şcoli, bănci, sedii militare etc…*”

În amintirea vechilor timpuri la Grădina Publică, mai cântau de trei ori pe săptămână, orchestre militare. Din cauza plecării lefegiilor domneşti şi a sărăcirii în care ajunsese fosta capitală, aproape încetase şi viaţa artistică: *„Am săvârşit cu petrecerile Iaşului; teatruri nu au, concerturi, serate muzicale nu au, decât numai în case particulare, unde dame de societate, artiste adevărate fac o muzică încântătoare...”* Observa musafirul de pe malul Dâmboviţei. Aşa cum preziseseră antiunioniştii, după mutarea capitalei la Bucureşti, viaţa culturală ieşeană lâncezea şi chiar iubitul teatru funcţiona în răstimpuri, lipsit de fonduri şi chiar de director, stagiunile anilor 1861 – 1862 cât şi următoarele fiind scurte şi chiar întrerupte (T.T. Burada, *Istoria Teatrului în Moldova*). Unii actori plecaseră la Botoşani, unde se statornicisca marii moşieri, producători de grâne. Pe scena Iaşilor juca sporadic şi trupa franceză.

Decepţionată, revista *„Bondarul”* din 18 martie 1862, constata că *„Teatrul Naţional e mai mort”*.

Încercând să întremeze mişcarea artistică a fostei capitale, Ministerul îl pusese sub administraţia Teatrului Naţional din Bucureşti (aprilie 1862). Cu o subvenţie mică şi doar cu câteva loje abonate, din lipsa foştilor spectatori înstăriţi, care plăteau lojile cu preţuri mari, de sprijin, Altarul Muzelor din Copou stătea săptămâni pustiu. Administraţia nu reuşea să plătească actorii, şi să facă decorurile necesare spectacolelor.

Aşa se găsea şi prin 1864. îl părăsea şi trupa italiană care de obicei ţinea stagiune toată iarna. Sărăciţi şi flămânzi, actorii plecau. Îşi relua activitatea abia după 1866, când Teatrul trecea pe seama Primăriei.

Mai animau scena trupele turneelor, precum Tardini în care era angajat şi tânărul şcolar Mihai Eminescu (1863).

Revenind la Iaşi în toamna anului 1874, tânărul devenit poet, avea prilejul să revadă oraşul plimbându-se, nostalgic, pe vestita stradă a Copoului. Cu pletele resfirate de vânt şi ochii visători, privea iscoditor clădirile încremenite din cale. „*Vechile conace boiereşti pierdute în grădini sălbătăcite îi captivau gândurile şi-i aţâţau închipuirile. Părăsite, odată cu mutarea capitalei la Bucureşti, curţile înconjurate de ziduri ca nişte cetăţi, ale foştilor vornici, logofeţi, hatmani, vistiernici, bivi şi veliţi începeau a se topi în paragină şi uitare, prohodite seara de corul huhurezilor şi al cucuvelelor. Prin saloanele largi cât nişte manejuri, năpădite de colb şi cari, săgetau noaptea, liliecii, sfâşiind pânzele de păianjeni ţesute ca nişte peceţi la uşile încăperilor cu armuri, mobile aurite şi sipete ferecate ascunzând bătrânele caftane, turceşti, şaluri persane, uriaşele işlicuri sau malacoafe ruseşti măcinate de molii şi căsclniţe. Rânduite în dulapuri de stejar, nuc, palisandru sau trandafir şi neatinse din vremea foştilor anteregii, prefăcuţi în oale şi ulcele, teancuri de cărţi rare, înscrisuri şi hrisoave, purtând însemne voievodale şi frânturi din istoria Moldovei* îşi *ascultau singurătatea aşteptând sorocul vânzării, cu toptanul, unor anticari din Uliţa Goliei. Doamne cât ar fi dorit măcar să le poată privi*!” (*Cu Mihai Eminescu şi Ion Creangă prin târgul Ieşilor*).

Nu mai ştia mai nimeni că multe dintre clădirele Copoului găzduiseră vestiţi conducători de oşti, (generalii Kutuzov şi Kuşnicov, Salih Paşa, Duhamel, Miloradovici, Rochechouard, căpitanul Bacheville, din garda lui Napoleon I – fidel împăratului şi condamnat la moarte în Franţa), şi celebri diplomaţi şi oameni politici (precum

Ducele de Richellieu viitorul prim-ministru al Franţei, în timpul lui Ludovic al XIV-lea). Cu armata ţaristă ajungând la Iaşi marele scriitor, conte şi ofiţer L.N. Tolstoi, ducea acasă, în suflet, amintirea drumului dintre vii al Copoului *„un corso elegant şi plin de poezie”* (Gh. Băileanu, *Podul Verde Flacăra Iaşului”, 1 iunie 1968*).

Dorind reînvierea vieţii oraşului de odinioară, prin 1866 primarul Dimitrie Gusti, consilierii şi unii ieşeni, renunţau la numele Podul Verde, Copou sau Uliţa Mare, înlocuindu-le cu al principelui Carol, adus pe tronul ţării şi aşteptat să viziteze fosta capitală, unde sperau să locuiască măcar o lună pe an. Fosta Uliţa Mare – ce se întindea într-o vreme de la Curtea Domnească până pe la poarta Grădinii Publice – fusese ruptă în trei părţi. Celei din mijloc i zicea strada Lăpuşneanu, celei de sus strada Carol, lăsându-se fostul nume doar părţii de jos, dinspre Palat. Schimbarea se făcuse, bănuiau răuvoitorii pentru ieratarea păcatului săvârşit în dimineaţa zilei de 3 aprilie 1866 când unii ieşeni s-au adunat în faţa Mitropoliei să protesteze împotriva îndepărtării din tronul Principatelor Unite a lui Alexandru Ioan Cuza, la 11 februarie 1866 şi să aclame pe Nunuţă Roznovanu propus domnitor al

Moldovei, în locul principelui Carol de Hohenzollern numit de Locotenenţa Domnească (înscăunată la Bucureşti).

Toamna, principele Carol a şi fost găzduit la poalele străzii cu numele său (septembrie 1866), iar cu prilejul altor vizite îl invitau s-o parcurgă laolaltă cu localnicii. Ca în amurgul zilei de 8 iunie 1873, când potrivit ziarului" *Curierul de Iassi*" (din 10 iunie): *„Pe la 7 ore* Măria Sa *a ieşit la preumblare la Copou, unde se aflau nenumărate trăsuri. Măria sa era din toate părţile cu cordialitate salutat. Seara tot oraşul a fost luminat".* Cu prilejul vizitelor în cinstea sa se organizau, pe deal, parăzi şi manevre militare. Obiceiul dăinuia din timpul lui Mihalache Sturza când oştirea moldovinească defila alături cu aceea turcă şi rusă, pe dealul Copoului. (*„Albina românească",* 20 octombrie 1849).

Onorându-le principele mergea în capul coloanei, pe un cal murg (precum sâmbătă 9 iunie 1873), după care urma primirea defilării la intrarea Grădinii Publice unde se aşeza împreună cu oficialii şi mulţime de public. În asemenea ocazii calea era ornată, luminată cu fanare colorate şi împodobită cu steaguri tricolore.

Încântat de Iaşul secolului trecut şi uimit de *„luciul asfaltului pe care pocnesc copitele cailor de la birjă prin 1877*" întâlnea Copoul şi elevul Neculai Iorga de la Liceul

Naţional. Pe strada plină de tineri ieşeau la plimbare bătrânii boieri, precum postelnicul Manolache Drăghici şi prietenul său Ghica Chefal în *„haine de pielea dracului, sure cu puchiţei albi „*Pentru o vreme elevul locuia chiar *„într-o foarte curată căsuţă de la Copou, tocmai la capătul marii străzi, mărginită de casele unei mândre şi fine aristocraţii, frecată cu franţuzeşte, occidentalizată în limbă ca şi în clădiri, care întindeau peroane sub care odinioară se opreau multile trăsuri în serile de sindrofii, încă nu se prefăcuse această mai nobilă alee a Moldovei de odinioară într-un şir dr case fără stăpân...* (aluzie la părăsirea de după Unire). *De la un capăt la altul linişte, măsură, bună cuviinţă..."* îl uimeau trăsurile birjarilor scapeţi *„în mantii de catifea închisă, în jurul cărora flutura* mătasea *albastră deschis a centurii"*. Minau *„cu o singură uşoară ameninţare a sfârcului de biciu – care nu lovia, ci despica aerul dintr-un gest elegant – cai de rasă cari ar fi făcut mândria unui amator din apus"*. (Nicolae Iorga, *O viaţă de om aşa cum a fost, vol. I*).

Adaptându-se noilor condiţii oraşul transformat într-un însemnat centru universitar şi şcolar al Moldovei, cu multe înzestrări comerciale îşi găsea noi resurse şi pe la 1880 strada Copoului trăia din plin. Casele foştilor boieri veliţi, trecute pe seama profesorilor universitari, a ofiţerilor superiori sau a marilor negustori (mai ales evrei implicaţi, puternic, în viaţa comercial-economică) se luminau iar, trezindu-se la viaţă ca şi strada principală a fostei capitale. Prin ferestrele lor seara izbucneau torente de note, simfonii şi cantate, interpretate cu măiestrie de nostalgice duduci şi duducuţe aplecate asupra harfelor, mandolinelor, chitarelor şi pianelor ce străluceau în lumina văpăilor apusului sau a luminării clipitoare din sfeşnicul de argint aşezat lângă partituri. Copoul era strada pianelor şi a muzicii simfonice şi ca să răspundă nenumăratelor chemări meşterul acordor Carol Müller şi-a instalat atelierul la poalele străzii într-o casă boierească din vremea capitalei, umplând-o de mobile cântătoare.

„Pe timpul plimbării de sară, vara, la Copou te încurcai de nenumărarele trăsuri, cu cai ca focul, ce spintecau văzduhul. În trăsuri închise şi atunci părechi amoroase se opreau printre tainicele şi încântătoarele alei de tei. Aici era culcuşul idilelor...” (*R. Şuţu, Vara la Iaşi – Iaşii de odinioară*) Romantica viaţă a Copoului înceta pentru scurt timp sau îşi slăbea răsuflarea doar între 15 iulie şi 1 septembrie când cavalcadele trăpaşilor şi defilarea simandicoaselor trăsuri dispăreau. Ferestrele caselor, astupate cu perdele grele de pluş sau cu jurnale îngălbenite de soare, zăceau în întuneric câteva săptămâni, rar prin ogrăzi strecurându-se umbra unui suflet de om. Pustii, închideau adesea obloanele şi faimoasele locante ale străzii, precum restaurantul Corso din clădirea Jockey Clubului. Pricina o desluşea „*Opinia* „din 22 iulie 1937: *„Lumea e plecată, iar la orele de promenadă străzile sunt goale”*.

Exista obiceiul, statornicit încă de pe vremea bătrânilor boieri anteregii, ca vara târgoveţii, indiferent de stare, să fugă de căldurile lui Cuptor (iulie). Cu mic, cu mare, tineri şi bătrâni porneau în vilegiatură, spre locuri dictate de pungă şi interese. Unii la moşii, căci era şi vremea strânsului grânelor, alţii în cucernicie la mănăstirile nemţene, iar cei mai mulţi prin satele Moldovei unde aveau neamuri. Momentul îl lăsa posterităţii Rudolf Şuţu în schiţa *Vara la Iaşi* din volumul cu evocări *Iaşii de odinioară*: *„Cei cu stare plecau la moşii cu hărăbăli încărcate cu tot ce trebuie, din care nu lipseau bunătăţile de mâncare, gavanoasele cu dulceţuri, zeci de oci de cafea şi damingenile cu vin şi untdelemn de cela fin. Şi plecau la*

ţară familii întregi cu trăsurile trase de patru cai purtând clopote la gât, cum era obiceiul la noi înainte, şi poposeau până să ajungă la moşie, pe la diferite hanuri de pe şosele, unde după un rachiu bun tras pe gât, o porneau înainte în veselie şi bună dispoziţie...”

Reveneau acasă abia pe la începutul lui Răpciune (septembrie), când se apropia vremea şcolilor şi a conservelor. Atunci Copoul prindea din nou viaţă, spre şcolile şi trotuarele sale păşind iar stolurile de duducuţe nerăbdătoare să-şi povestească întâmplările viligeaturii.

Gospodăroase, mămuţele şi bunicile Iaşului cu pestelca la brâu şi melesteul în mână învârteau povârlele şi zacuştele ce forfoteau în tingirile şi ceaunurile uriaşe, din ogrăzi, pentru înfruntarea iernii apropiate. Seara prin alei începuseră a sufla unde friguroase, înfiorând rămurişul, arămând şi zburătăcind frunzişuri şi prilejuind visătorilor să se plimbe cu paşi foşnitori şi visuri nostalgice. Grădinile Copoului îmbrăcau grăbite *„chimonouri uşoare de borangic”* cu *„tonuri de bronz şi de aur franţuzesc fără strălucire,* „cu *„portocaliu palid de flacără înaltă, cu limoniu diafan de fluture primăvăratic, cu roşu dulce de vişină coaptă”*. (G. Topârceanu, *Toamnă lungă*). Veselia aleilor dispăruse rămânând pustii şi retrase, *„aşternute cu un covor gros de frunze pictate, pe iarba verde „pe care* noaptea se plimba *„poezia nopţilor de toamnă ieşană”* luminată de *„jerbe multicolore”* şi ploaie de *„stele din argint topit”* (*Copoul, toamna,* 21 noiembrie 1937). Pe toate străzile şi uliţile târgului mirosea a chiperi copţi, a povârlă prinsă de tingire, a dulceaţă de coarne, a borş fierbinte cu tocmagi dres cu smântână şi a mâncărici de pătlăgele cu ceapă prăjită şi pulpe de pui fripte la grătar. Miresmele toamnelor Iaşului de altă dată prin care adiau şi unde suave de parfumuri, împrăştiate de căzănelele cu care bărbaţii îşi preparau *„spirtul de bărbierit”* – esenţe de cimbru, de mentă, de trandafiri, de levănţică – uitatele odicoloane ale străbunilor. În zilele acelea cu apusuri învăpăiate de raze roşietice, aveau mare căutare îngălbenitele tomuri cu reţetele străbunicelor, vestite

meştere de bunătăţi. Precum *200 reţete* de bucate cercate de iscusiţii bucătari Costache Negruzzi şi Mihail Kogălniceanu şi tipărite la *„Cantora Foaiei săteşti”* (1841, 1842) ori *Reţete cercate în număr de 500 din bucătăria cea mare a lui Robert* publicate de postelnicul Manolachi Drăghici, pe la 1846 şi reînviate în toamna anului 2005 de Olga Rusu şi C.A. Vizitiu.

Visele balurilor şi ale *soarelelor* (seratelor) tinereţii zburaseră demult, fostele duduci simţind marea plăcere să întruchipeze pe bunica sau neneaca la vremea toamnelor bogate.

Despre anii cei zburdalnici le mai amintea, cu nostalgie, poetul George Lesnea, călcând înfiorat pe trotuarele nămeţite de straturile de frunze ruginii, în loc de o fată cu părul bălai şi ochi luminoşi îl însoţeau puzderie de gânduri negre şi duioase retrăiri. Era şi el gârbov, tot mai muncit de nevolnicia bătrâneţii:

„Vă mulţumesc adânc femei, / Că mi-aţi adus lumina vieţii Precum şi-n anii cei mai grei, /Nu m-aţi lăsat pradă tristeţii. Bătrâne-acum vă văd pe străzi, /Da-mi scot pe dată pălăria, Hrăniţi găini prin vechi ogrăzi /Zvârlindu-le

porumb cu mia. Vă ruşinaţi când mă vedeţi/Priviţi deodată-n altă parte. Toate ale voastre frumuseţi /N-am să le uit până la moarte.

Dar unde-s ele oare acum? /Pe unde aţi prăpădit din zâmbet? Vi-s pungă buzele ca-n fum /Surâsul e deşert şi strâmbet.

Mă-ntreb ades ce s-au făcut /Frumoasele de odinioară, Care degrabă s-au trecut /Cum ziua se scufundă-n seară.

În rochii fâlfâiau trecând /Ca într-un borangic de raze, Atunci când le vedeam dansând /Cu ochii-n pulberi de extaze.

Femeile din Iaşul vechi, Pe unde sunt acuma oare?

...Eu nu v-am uitat, duduci, / în suflet vă păstrez de-a

pururi chiar dacă vă odihniţi sub cruci – / Vă ştiu fiind fără cusururi.

Căci voi m-aţi ajutat să scriu / Poemele cu dulce sfarmec, şi-n sufletul meu veşnic viu / Aţi pus un trandafir de farmec.

...La noi aici pe loc rămaşi / În vremea care grabnic scurmă Pot să vă spun: din vechiul Iaşi / Acum n-a mai rămas nici urmă.

Cei tineri au uitat de noi, / Se învârtesc în viaţă nouă, Li-s cântecele de alt soi / Şi niciun romantism nu-i plouă.

Dintre puţinii cei bătrâni / Care aşteaptă-un aleluia, Doar eu... cu nişte flori în mână /...

...Mă mai duc, arar, la Cetăţuia...

(George Lesnea, *Pe-un prag de fum*)

Paveluită, asfaltată şi aliniată bătrâna uliţă devenea Bulevardul Copoului

Doritor să trezească oraşul rămas în letargie şi în visarea anilor din vremea Unirii, câte un primar gospodăros mai vorbea de unele schimbări, altul transforma un median în grădină publică aşa cum făcuse Dimitrie Gusti prefăcând cimitirul Bisericii Banu în Grădina Primăriei (1867) – pe care s-a construit apoi Berăria Bragadiru prefăcută în cinematograf (Capitol, Tineretului). Vechiul pod şoseluit, mai fusese pietruit cu granit.

Muncit de aceleaşi gânduri, primarul Neculai Gane pornea în anul 1872 şoseluirea majorităţii uliţelor principale şi asfaltarea celor centrale. Lucrarea fiind însemnată veneau firme pricepute la asemenea treburi, dintre care una a şi asfaltat vreo câţiva zeci de metri din strada Lăpuşneanu, prin faţa Grădinii Primăriei. Deşi mica încercare stârnise destul huiet prin gazete, căci cârtitorilor li se năzăreau numai picioare rupte, trăsuri hâite şi caii schilodiţi, primarul îşi vedea de lucru şi în vara anului 1874 compania Callender a pornit să schimbe faţa târgului. S-ar fi cuvenit şi o aliniere zdravănă a străzilor, dar Primăria nu avea parale să susţină asemene înnoire şi să plătească uriaşele despăgubiri cerute de proprietarii

strâmtoraţi. Aşa că se făceau doar mici îndreptări, cu care Gane îşi găsea buclucul căci la terminarea lucrărilor, drept mulţumită, nu mai era ales primar. Se putea mândri căci pe urma sa rămăseseră 37 de străzi cu trotuare asfaltate, între care Uliţa Mare, Lăpuşneanu. Se pavaseră cu asfalt comprimat străzile Golia (numită şi Băncii), Uliţa Mare, Lăpuşneanu şi Academiei. Strada Carol se pava cu piatră cubică, iar strada Română cu piatră-bolovani. (*Raport asupra Administraţiunii trebilor comunei Iassi pe anul 1874*).

Nara, anului 1881 o transforma într-o cale modernă pe care trăsurile cu arcuri elastice deveneau leagăne adormitoare. Primăria reuşise s-o asfalteze până la barieră, fapt consemnat de gazeta *„Curierul „*care scria că *„prin aşternerea ei cu asfalt a devenit foarte frumoasă”* (12/24 august, 1881).

Paveluirea se mai făcuse pe timpul lui Grigore Ghica rânduindu-se pavele de granit – de Tarcău – între Curtea Domnească şi casa logofătului Teodor Balş, pe o lungime de vreo 850 stânjeni (1869 metri) şi cu bolovani de piatră de la poarta lui Balş până în rohatca oraşului (dincolo de poarta Grădinii) („Z. *Neculce*”, *fasc.9, Uliţe paveluite*).

O alinierea mai însemnată urma abia din anul 1896, când, pregătindu-se introducerea tramvaelor se obţinea un decret pentru exproprieri, semnat de regele Carol şi se pornea epopeea mutării gardurilor, (uneori şi a pereţilor), de la linia străzii vechi pe aceea nouă, iscându-se o adevărată furtună cu pârâciuni la toţi zeii din Parlament ori din guvern şi felurite *„ziceri „*din partea celor supuşi corvezii lărgirilor.

Cu toate că se mai făceau şi alte ajustări pe ici – colo, desăvârşirea alinierii o aducea al doilea război, când frontul ajungea doar la câţiva kilometri de marginea oraşului (între martie 1944 şi 2 o august 1944), şi multe clădiri din Copou şi Păcurari au fost spulberate de bombe şi proiectile.

Rămânând pe seama studenţimii

Mutarea Universităţii din vechiul local de pe Strada

de Sus (unde-i acum Medicina), în cochetul palat de pe strada Carol (octombrie 1897), începea a schimba profilul pietonilor şi ocupaţia locuitorilor Copoului.

Faptului îl remarca şi-l nota biologul Constantin Kiriţescu, autorul volumul *Istoria războiului pentru întregirea României*. În drumul său zilnic spre şcoala Normală Vasile Lupu, de la Breazu, unde dăscălea prin anii 1903 – 1904, contempla *„vechile case boiereşti, din mijlocul parcurilor şi grădinilor pe jumătate sălbătăcite, purtând nume istorice din timpul renaşterii Moldovei. Asfaltul străzii largi roia de studenţi, iar pe sub tei treceau profesorii Universităţii, mulţi dintre ei oameni de bună reputaţie ştiinţifică, aşa cum în vechea Atenă* treceau *înţelepţii pe sub platanii din grădinile lui Academos”*. (*O viaţă, o lume, o epocă*). Multe dintre zidirile fostei protipendate, trecuseră pe seama universitarilor sau a bancherilor, mai amintind trecutul boieresc doar blazoanele (semnele distinctive) de pe frontoane sau din dantelăria gardurilor din fier cu multe *„ornamente ancadramente şi prescurtări de nume încârligate „*ce puteau ilustra bogate pagini de Heraldică.

Evocând schimbatul Pod Verde şi Octav Dessila, înaintea ultimului război, îi spunea *„Strada tinereţii”*. „E *strada căminelor de studente şi strada celor mai multe facultăţi… Tot ce are Iaşul şi Moldova mai tânăr, pe strada Carol clocoteşte. Cârdurile gălăgioase ale studentelor îi imprimă până şi nobleţă feminităţii. Pentru că nu e o stradă mai feminină în Iaşi ca strada Carol. Aşa fiind se înţelege de la sine de ce nu e prea uşor să-şi pună la vedere femeile frumuseţea pe această stradă. Când la tot pasul te înfruntă tinereţea în mii de exemplare… Trebuie să fii mult prea frumoasă ca să poţi* trece *triumfătoare pe strada Carol”*. (*Iubim*)

Noul aspect îi inspirase lui George Topârceanu, locatar prin zonă, celebrele versuri:

„Toamna prin văzduh adie / Ca un zbor de libelulă, în lumina străvezie / Merge agale o patrulă. Pe trotuarul plin de soare /Saltă-n mers grăbit perechi De studente

zâmbitoare cu *frizete la urechi. Şi spre Universitate / Trec, ducând pe serviete Clarităţi întuecate /Şi sclipiri de baionete"*.

(*În Iaşi*)

Ultimul vers ironiza *„colaborarea"* Universităţii cu vechile cazărmi de cavalerie şi infanterie, aciuate oleacă mai sus, pe zarea Copoului, spre care urcau ţanţoşi cu trăsurile ori călări, pâlcuri de ofiţeri încătărămaţi şi chipeşi – rivalii studenţilor. Aveau uniforme strălucitoare şi buzunarele mai sunătoare decât ale colegilor de amfiteatre ori ale tinereilor asistenţi.

Alaiul studentelor era deschis în zori de cârdurile de lucrătoare modeste, mergând la lucru, spre opt năvălind forfota şcolăriţelor cu mii de bascuri, priviri îndrăzneţe şi ghiozdane doldora de cărţi. Trecând şi studenţii lunga procesiune a dimineţelor o închideau pâlcurile de figuri ascetice ale profesorilor cu jurnalul într-un buzunar, păşind agale spre amfiteatre. După ei, către prânz, urma şirul cărucioarelor cu bone catolice, în veşminte gri sau bleumarin, mergând la Grădină pentru aerisirea pruncilor din casele bogate.

Printre aceşti neobosiţi pedeştri îşi făcuse vadul, cu mare căutare la vremea seziunilor de examene, moş

Pinciu, bătrânul flaşnetar, ducând triumfător dulăpiorul pe roţi şi micul său papagal împărţitor de preziceri norocoase. *„Uneori, dar cu-n fel de fereală, se opresc şi domnişoare studente (poate lafilosofie), în faţa papagalului. Se codesc, dau banul, iau planeta şi o cetesc fugar, ca în zeflemea – dar femeia din ele (cea din străfund, vecină cu trandafirii) tot e emoţionată”*, observa Ionel Teodoreanu şi el adesea client al păsăricii cu straie viu colorate şi priviri încurajatoare în ochişorii sclipitori. Întâlnindu-l cu alt chip dar cu aceeaşi înfăţişare, pe străzile Bucureştiului, autorul Medelenilor asculta nostalgic melodia *Pe lângă plopii fără soţ*, ce izbucnea în răstimpuri din cutia înnegrită de vreme, notând apoi acasă înduioşat de amintiri: *„N-am ascultat muzica. Am revăzut locurile copilăriei şi tinereţii mele: dulce Târgul Ieşului. Ce-a mai rămas”*.

Cântecul îl chema parcă *„la un fel de bal de fantome*. flaşneta fiind *„bătrâneţea de pe străzi a cântecelor cunoscute în tinereţe „*(*Flaşnetarul*, în *Masa Umbrelor*). Promenada trăsurilor boiereşti, purtând duduci dichisite la vestite case cu ultimele mode, avea de înfruntat parada costumaţiei studenţeşti, prezentată neîncetat, din septembrie şi până în iunie, de pâlcurile fetelor vesele, în rochii simple, mulate pe corp şi reliefând rotunjimi sculpturale, privite cu admiraţie de stirpea bărbătească.

Lucrate de mâinile lor sau de croitorese modeste, în ton cu jurnalele şi viziuni îndrăzneţe, *„cloche”*, *„tiroleze”*, lungi sau scurte până în genunchi, lăsau vederii trupuri viguroase şi picioare suple, antrenate la muncile părinţilor, în gospodărie, la câmp, în fabrici sau la mersul pe jos, multora lipsindu-le banii de tramvai. Pitorescul costumaţiei studenţeşti, simplă şi atrăgătoare, dispărea în anii războiului (1941 – 1944), când chipurile zglobii ale băieţilor apăreau mai rar, pe trotuare circulând mai ales alaiuri de fete, multe purtând rochiile negre ale doliului – după părinţi, fraţi sau logodnici. Uneori le însoţeau figuri de militari tineri şi trişti cu capela avântată, Erau foştii colegi, pregătiţi în şcolile de ofiţeri, pentru tranşeele fronturilor.

În zilele acelea pe Copou urcau şi coborau lungi convoaie de ostaşi în haine cachii şi verzii, depăşiţi de tancuri şi camioane militare trecând în mare viteză.

Pustiit de război, câmpul întâlnirilor nu mai era „*decât capătul unei linii de tramvai provincial şi dacă mai vine cineva seara la Copu, vine într-o mică trăsură cu un cal condusă de un evreu zdrenţuros*”, constata prin 1942, îndurerat, ieşeanul N.B. Cantacuzino, autorul *Amintirilor unui diplomat*. Şi-şi amintea nostalgic societatea Iaşilor din copilăria sa cu doamne elegante, care la „*numeroasele dineuri, chiar şi între intimi, erau decoltate şi purtau rochii cu trenă* „iar în „*serile de vară câte un frumos muscal în haină de catifea, cu un brâu de satin lucios* (*fiecare îşi avea trăsura cu luna*), *ducea toată această societate pe platoul Copou* „ocupat „*de trăsurile înşirate una lângă alta între care se încrucişau conversaţiile în sunetul muzicii militare*. *La întoarcere se opreau la îngheţată, era ora îngheţatei*”.

Ultimul război şi amplificarerea învăţământului mediu şi superior, după anul 1948, schimba radical înfăţişarea străzii şi preocupările iubitorilor ei, Copoul devenind centrul învăţământului superior (universitar, economic, politehnic, agronomic) numărul studenţilor crescând de la câteva mii existente până la război, la peste 30.000, concurând cu al elevilor... Iaşul nu era numai *Roma* sau *Florenţa* României datorită colinelor sale unduioase, ci şi devenise *Heidelbergul* sau *Oxfordul* ţării datorită numărului de studenţi sârguincioşi şi cărturari străluciţi prezenţi în şcolile şi-n institutele ţării şi la conclavurile internaţionale, inspirând pe un profesor să adauge un catren celebrului salut al lui Topârceanu:

„*Te salut oraş cetate, prins de vraja nemuririi.*
Zămislit din armonia sufletului şi gândirii.
Care angajat puternic în procesul industriei.
Ai rămas acelaşi sacru Heidelberg al României”.

(Cristofor Simionescu, *Gânduri*, noiembrie 1984.)

Bulevardul Copoului devenise „*calea savanţilor*”, numit de autor, un erudit dascăl iubitor de epitete: *Mina*

de Aur Cenuşiu a ţării din care aveau apoi să ia drumul înstrăinării mii de creiere entuziaste – o *hemoragie de spirite luminate* – lăsate fără activitate, după 1992 şi dorite în marile universităţi şi institute de creaţie străine, precum celebrul Microsoft.

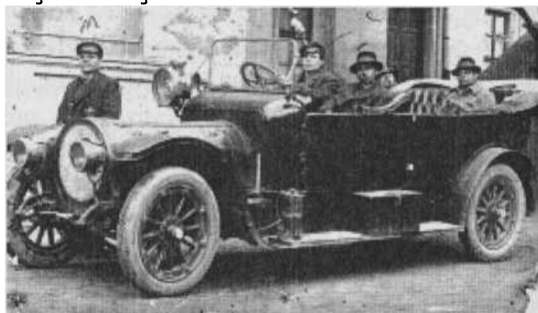
Cerinţa mare de cadre pregătite, în vest şi în America, ducea la înmulţirea facultăţilor astfel că în anul 2004 Iaşul avea 12 universităţi cu 66 facultăţi, faţă de 5 universităţi cu 37 de facultăţi în 1989. („*Ziarul de Iaşi*”, 5 ianuarie 2006).

Vasca

Încetase demult şi cavalcada trăsurilor. Rechiziţiile de cai necesităţile primului război, ş-apoi al celui de al doilea, decimaseră hergheliile boiereşti şi goliseră grajdurile vestiţilor birjari ieşeni. Harmasari pentru de rasă, unii pur sânge, fuseseră rechiziţionaţi fără milă, pentru front, la ieşirea lor din grajdurile scapeţilor păcurăreni petrecându-se adesea scene tragice cu ieşiri din minţi şi sinucideri. Bizarii credincioşi ce se scopeau pentru a intra în Rai, neavând copii, trecuseră toată iubirea cailor. Mulţi dintre concetăţenii lor *„scârbiţi”* de pierderea dragilor *copii* – caii –, se întorseseră acasă în Rusia. După primul război mai rămăseseră în Păcurari doar vreo câteva zeci de indivizi, ocupaţi cu crescutul vacilor pentru lapte, puţini mai ştiind de Vasca, Mişa, Feodor celebrii birjari ai anilor 1880 plecaţi de mult în lumea umbrelor, însoţiţi de dragii lor bidivii.

Dispăruse şi *„boierimea galantă”*. Schimbarea o înregistra, chiar după primul război, gazeta *Evenimentul*

„din 5 august 1920 scriind că *„noii îmbogăţiţi se îmbată şi merg cu trăsura. Nu mai ştiu de plimbarea romantică la Copou. Dispar nobilii birjari ai Iaşului patriarhal"*. Locul faleturilor al landourilor şi al trăsurilor elegante cu 2 şi 4 cai superbi roibi sau albi, îl luaseră puzderia trăsurile de piaţă uşoare cu un cal, rar doi, multe jerpelite, minate de bătrâni evrei săraci ce purtau dorul pâinii precum *„trăpaşii „*lor îl duceau pe al finului. Printre ele fugeau îngâmfate, înghiţind kilometrii, trosnind şi împroşcând trâmbe de fum automobilele noilor boieri, aduse pe străzile patriarhale ale oraşului în zilele primului război, de guvernanţi, militari şi de *„îmbuibaţii „*Bucureştiului refugiaţi la Iaşi.

Automobilul intrase în România încă de pe la 1895 când se foloseau aburii pentru mişcare. Automobilul nr-l, un Penhard cu motor de 15 CP, fabricat la Liège în Belgia s-a înscris la Bucureşti în 1900, prin 1904 apărând şi asociaţia Automobil Clubul Român, în preajma războiului se aflau în ţară pese 1.000 de maşini, Numărul creştea la 11.000 prin 1926. Unele se construiau şi la Arad (1908), la fosta fabrică Marta înglobată apoi în fabrica Astra de vagoane şi automotoare, la Ford Bucureşti (1935), Malaxa (1946) producţia masivă începând abia în 1968 la Colibaşi – Dacia. Prin anii '30 – 37 „făceau furori pe străzile Iaşilor bolizii Audi şi Fiat (Topolino).

Socotind că vor face plăcere foştilor iubitori ai trăsurilor unii dintre birjarii scapeţi, după război cumpărau şi ei maşini dar constatau că elanul plimbărilor se pierduse. Viteza mare a noilor trăsuri cu motor, nu mai înlesnea emoţionantele întâlniri dintre tineri.

„*Monştrii* metalici învăluiţi în trâmbe de fum sufocant şi cu faruri indiscrete ce luminau boschetele, speriind îndrăgostiţii cu mugetul claxoanelor răguşite, îngropau plăcerea plimbărilor la Copou, aşa cum după 1960 Televiziunea îngropa fericirea duioaselor întâlniri şi plimbări de pe strada Lăpuşneanu.

Romantica viaţă de odinioară dispărea, pentru totdeauna curmată de tragediile şi restriştile celui mai mare şi cumplit omor dintre oameni. Copoul de după ultimul război căpăta altă înfăţişare. Extinzându-se spaţiul Universităţii pe locul vechilor case boiereşti de vizavi, nimicite de bombe, se construia uriaşul palat al Institutului de Planificare trecut Politehnicii şi acum Universităţii, iar alături Centrul Informatic de Calcul Universitar; dincolo de Parcul Expoziţiei, pe zidurile sorocite Şcolii Normale de Fete, se ridica Institutul Agronomic, dotat cu largi terenuri experimentale şi luminoase cămine studenţeşti. Baraca de cazare construită prin anii ’50, pentru început în fosta Grădină Botanică de lângă Universitate se înlocuia prin complexul studenţesc Titu Maiorescu, însoţit apoi de campusurile Codrescu şi Târguşor cu spaţioase cantine. Pentru studiile şi cercetările universitare se amenaja pitoreasca şi bogata Grădină Botanică de vreo sută de hectare (pe strada Dumbrava Roşie), un adevărat vis pentru bătrânii iniţiatori ai micilor grădini de un hectar – două ce şi-au căutat mereu locul pe harta oraşului vreme de un secol. Lângă Parcul Expoziţiei şi el îmbogăţit, se inaugura Institutul de Chimie *Petru Porii* (7 iunie 1957)

menit să promoveze dezvoltarea Chimiei în viaţa Iaşului şi să dea avânt industriei chimice ieşene, iar alături de Şcoala Normală Vasile Lupu se înfiinţa Staţiunea de cercetări viticole Breazu. La poale se aşeza, prin 1982, Filiala ieşeană a Academiei Române, înfiinţată în iunie 1950, cuvântul inaugural ţinându-l profesorul Radu Cernătescu. Iniţial se instalase în sediul Academiei Mihăilene din faţa Liceului Naţional, după demolare mutându-se în clădirea Universităţii vechi, unde se află acum rectoratul Medicinii.

Şi pretutindeni vegetaţie, flori, trandafiri, în lungile straturi şi plantaţii de arbori, mai ales tei, tei ce coborau din zarea Copoului, invadau străzile aliniindu-se şi în Ştefan cel Mare, cât şi în Podu Roş, Socola, Sfântu Lazăr, Splaiul Bahlui şi-n Târgu Cucului – străzi mărginaşe odinioară pustii şi sordide –, Iaşul urmând să devină oraşul teilor. Pe lângă vechile şcoli: Liceul Internat, Liceul de Aplicaţii. Şcoala Normală de fete, Şcoala de Arte şi Meserii, cât şi Şcoala Normală de băieţi Vasile Lupu se înfiinţau Liceul Sportiv, Liceul Informatic, lângă ele venind în spaţiu nou şi Liceul Garabet Ibrăileanu, urmaşul aceluia de Aplicaţii.

Institutul Politehnic, reorganizat în locul Şcolii Politehnice, căpăta terenul fostelor clădiri distruse de război, pentru construirea unui modern sediu, dar care se ocupa numai de cantină şi căminele studenţeşti, lăsându-se restul pentru locuinţe, şcoala primind un vast teren pe splaiul Bahluiului, str. D. Mangeron, unde îşi înălţa câte un palat pentru fiecare facultate cu amfiteatre, laboratoare şi mari ateliere, începând din 1973.

Reamenajarea Copoului pornise în februarie 1948 când Comisia Interimară a Primăriei lua în discuţie sistematizarea municipiului şi aproba *„extinderea cartierului de şcoli – Universitate – Politehnică – şcoala Normală de fete – Liceul de aplicaţii – Liceul Internat”*, plănuită dinaintea războiului. Se schimba şi numele străzii din *Carol*, în *23 august*, fiindcă prin făgaşul său intraseră trupele sovietice în oraş, determinând ziua Armistiţiului.

Operaţia săvârşită în 10 ianuarie 1948 de Consiliul Municipal, privea şi alte străzi cu nume monarhice (Bulevardul Ferdinand devenind 30 decembrie, Bulevardul Elizabeta, reîntors la Râpa Galbenă…) şi o anunţa gazeta *„Opinia”* (din 11 ianuarie 1948). Ceva mai târziu edilii vremii socotind că *„unele străzi poartă denumiri de tristă amintire pentru democraţia românească, iar altele poartă numiri fără nicio semnificaţie…* „se schimbau şi acestea. Precum I.C. Brătianu în Gheorghi Dimitrov, Lascăr Catargi în Mareşal Tito, Socola în Dr. Parhon „Lozonschi în Cloşca, Mitropoliei în Crişan, Albineţ în Ion Niculi, porţiunea între Vidraşcu şi Şcoala Normală în Aleea Mihail Sadoveanu, bulevardul Brătianu în Tudor Vladimirescu, Robilor în Dezrobirii, Muzelor în N. Bălcescu, Coroi în I.C. Frimu, Toma Cozma în Mohănescu, şi tot aşa şi altele (*„Lupta Moldovei*, „28 februarie 1948). Alt şir de străzi luau nume nou în toamna anului 1948: Lăpuşneanu – devenind Republicii, Conta – Fr. Engels, Lascăr Catargi – Karl Marx, Cucu – Haia Lifschitz, Tăutu – Pavel Teacenko… (*„Opinia* „7 octombrie 1948).

Numele universităţii Cuza Vodă se completa zicându-i-se Alexandru I. Cuza.

Urma apoi vijelia anilor 1960 – 1985, stârnită de sistematizatorii oraşului, hotărâţi să îndeplinească vechiul plan de îndreptare a bătrânei străzi, spulberând, fără milă, zidirile şi grilajele ce-i cotigeau mersul – expropriind grădini şi clădiri, fără nicio plată, fiind naţionalizate. Lărgită mai mult pe dreapta, în sensul de urcare (1969 – 1972), neuitata cale a plimbărilor, păstra clădirele din stânga şi devenea un spaţios bulevard, umbrit de cele două rânduri de tei cu ramurile înfrăţite deasupra caldarâmului. Pe el urcă şi coboară râurile de feţe îmbujorate ale studenţimei, vestita stradă a eleganţei devenind astăzi *„Copoul blugilor şi al teilor”* – cum îl vedea o reporteră în primăvara anului 2005 şi-l descria în luxoasa revistă *Alma Mater,* nr. 2 din 2005.

Îmbrăcămintea săracă, uneori ascunsă sub o pufoaică, din anii secetei 1945 – 1947, înlocuită mai târziu

cu aceea sumară a minijupelor până la genunchi şi chiar mai sus, din anii 1970 – 1980 – radicalizată uneori până la bikini –, era acoperită după 1990 de năvala pantalonilor gri-albăstrui cu decoloraţii artificiale, petice ornamentale şi manşetele răsfrânte sau zdrenţuite.

Torentele de trupuri, majoritatea încătărămate în blugi şi sumar acoperite cu bluziţe, maiouri sau bustiere croite din mare economie de pânză, printre care rar se strecoară şi câte o rochie uimea pe unii contemporani, neînţelegând pasiunea pantalonară tocmai la acei refractari la uniformizare. Aveau să afle că este socotită numai potrivită celor cu puţin timp liber pentru dichisit şi răspuns vremii ce nu dă acces tinerilor la vestimentaţia diversificată, prea scumpă pentru buzunarele celor neînstăriţi.

Sosind şi decembrie 1989, bulevardul cu amintiri părăsea numele de 23 august, dăruit de ultimul război, luându-l pe acela străvechi: Copou. Nu pentru multă vreme căci în vara anului anului 1998 gazetele anunţau aprobarea de către Delegaţia Permanentă a Consiliului Judeţean a schimbărilor unor denumiri de străzi, propuse de Consiliul Local Municipal (prin hotărârile nr. 77/1994, 122/1994 şi 152/1997).

Între ele se afla şi bulevardul Copoului ce relua fostul nume Carol. Ca toate schimbările şi aceasta prilejuia unora să cugete *„Dacă schimbarea denumirii unor străzi este justificată, nu acelaşi lucru se poate spune despre bulevardul Copou”*. (*„Opinia Moldovei”*, 11 iulie 1998). Invocându-se toponomia şi istoria, nejustificat se găsea şi botezul străzilor Crişan (numele luptătorului ardelean de la 1784) în G.M. Cantacuzino, cât şi Dealul Galata în Dr. Iosif Szabó???

O martoră din vechiul peisaj, clădirea ASIT cu etaj, aflată la începutul bulevardului, pe făgaşul Păcurarilor, vizavi de Biblioteca Universitară, dispărea şi ea prin expozie controlată, la 23 august din anul 2002, la ora 3 şi 16 minute pentru a se lărgi răspântia – de la două la patru benzi. Evenimentul se anuţase din vreme, la el participând mulţime de curioşi să vadă cum se sfărâmă o clădire, instantaneu. S-a dat comanda prin radio şi cele 30 de kg. de dinamită, puse în colţurile subsolului, printr-o bufnitură transformau clădirea într-o grămadă de moloz. Potrivit directorului ITELS, *„o demolare de asemenea anvergură nu s-a mai făcut la Iaşi"*, (*„Ziarul de Iaşi"*, 24 august 2002) Pe vremuri, treaba făcută manual, cu buldozere şi tractoare ar fi durat vreo săptămână.

Ca totdeauna, unii vechi ieşeni mai tânjesc după Copoul tinereţii zicând nostalgici: *Dacă s-ar fi păstrat prin refaceri, boltire sau translatare şi zidirile din dreapta, împrejmuite cu grilaje artistice şi încărcate de istorie* (*Jockey-Club, Casa Iamandi, Casa Negruzzi, casa Prăjescu, Casa Cantacuzino, casa Adamachi*), *bulevardul ar fi fost nu numai pitoresc dar şi mai bogat. Ce păcat că s-au pierdut şi chiar s-au uitat*!!"

Auzindu-i şi sperând să le facă o bucurie, autorul şi-a propus să învie în limita posibilului viaţa bătrânei străzi şi îi invită să urmeze plimbarea, pe *Strada Nestinsei Tinereţe*, Au a revedea unele dintre locaşurile pomenite, dezgropate din cenuşa amintirilor aşternută de goana timpului nemilos.

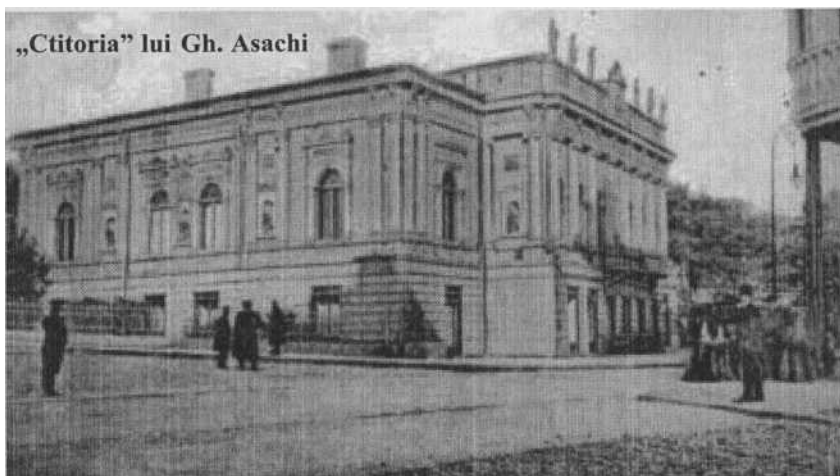
Partea a II-a

Dealul cu legendare aşezări

Podul Verde începea din locul unde a trăit un vestit poet, astăzi uitat...

Vechiul drum al Copoului sau Podul Verde pornea de la palatul Elenei Sturza unde se sfârşea Uliţa Mare, începeau Păcurarii şi se desprindea Uliţa Sf. Neculai (V. Conta) ce mărginea Muntenimea de Sus. Aşa ziceau bunicii şi îşi amintea şi talentatul cronicar al anilor interbelici, gazetarul Rudolf Şuţu. Peste numele vechilor stăpâni ai zidirii de la începutu străzii se aşezase colbul uitării.

Clădirea înaltă, aflată pe colţul acestei răscruci şi cu vederea spre capătul Uliţei Mari – botezată pe la 1866 Lăpuşneanu – fusese de fapt ridicată de polcovnicul Manolache Balş, pe un loc luat cu bezmen de la biserica vecină, Sfântul Neculai, căruia urma să-i plătească vreo 350 de lei pe an. Există şi un document din iunie 1804 („*Flacăra Iaşului* ”, 2 decembrie 1961). Planul îl semnase tânărul inginer Gheorghe Asachi, proaspăt întors de la Lemberg unde îşi făcuse studiile (1796 – 1804), luase doctoratul în Filosofie şi diploma de inginer şi arhitect, deşi avea numai 17 ani. Pentru ca posteritatea să-i recunoască opera de care unii se îndoiau, în a sa *Notiţie biografică* scria, cu negru pe alb: „... *Întorcându-mă la Iaşi, după planul meu s-au construit casele principesei Elencu Sturza – Păstrăvanu*”. Trecând cu vederea pe fostul stăpân, polcovnicul Balş, pentru care făcuse planul clădirii, atunci când îşi scria viaţa Gh. Asachi pomenea doar pe locatara de mai la urmă.

Casa ajunsese la ea, căci polcovnicul dăduse gospodăria drept zestre fiicei sale, Ecaterina, măritată cu Iordache Filipescu, care o transforma în galbeni vânzând-o banului Alecu (Alexandru) Beldiman (prin 1812) Proprietate a banului (înălţat apoi postelnic) se afla şi prin 1819 când inginerul Giusseppe Bayardi o marca în planul ce tocmai îl întocmea. Plăcându-i laşul inginerul rămânea aici, lăsând în urmă mai mulţi urmaşi între care unii stabiliţi la Vaslui. („Ioan Neculce”, fas. 4).

Martor al răscoalei grecilor pentru slobozirea ţării lor de sub stăpânirea turcească, pornită la Iaşi în 27 februarie 1821, vornicul şi poetul Alecu Beldiman (1760 – 1825), urmărea de aproape întâmplarea. Însemnându-i mersul, într-o odaie a casei scria, probabil, faimoasa epopee *Tragodiea sau mai bine a zice Jalnica Moldovei întâmplare, după răzvrătirea grecilor – 1821*, alcătuită din vreo 4266 de versuri de câte 15 silabe cu o sumedenie de informaţii documentare despre evenimentele petrecute la Iaşi în vara anului acela. Cum reiese din lucrare, stăpânul casei din răscrucea uliţelor Podu Verde şi Păcurari avea ocazia să vadă printr-o fereastră trupe eteriste mărşăluind spre Copou:

„După prânzu la nouă ceasuri, până a nu toca.
Năvală mare de oameni, cela pe cela călca;
Întrebu ce-i? îmi spunu că oaste trece pe uliţă-n susu.

Dar c-o paradă ciudată în câtu nu este de spusu.
Alergau, mă ducu la fereastră, stau şi eu ca să privescu.
Şi vădu, ceea ce vreodată a mai vedea nu gândescu.
Ma întâiu trombacii Curţii, călări mergându trâmbiţa.
După ei, călări doi preuţi, falnici în câtu nici câta.
Unul dintre doi cocardă avea şi purta la capu'.
Iar altul de firu o cruce o pusese la potcapu.
După dânşii, într-o butca, un arhiereu vinea
Cu omophoru peste rasă, şi-n mână cruce ţinea.
După ei începea oastea, arnăuţii toţi în rondu îi priveai cu mare falã, giucându caii şi mergându.
Mai la urmă Hiliarhul, îmbrăcatu' foarte curatu.
De a sa oficerime se afla încungiuratu.
Musica italienească după dânsu răsuna..."

Devotat locului, înaltul dregător la Curtea Domnească, poet şi traducător al unor lucrări din greacă şi franceză, limbi bine stăpânite şi de bună seamă învăţate la Academia Domnească grecească, din Uliţa Mare, nu-l părăsea nici după moarte, fiind îngropat alături de casă, la biserica Sfântul Neculai cel Sărac. De la vornic casa rămânea feciorului Vasile, căruia îi lăsa scrierile şi-i cerea prin o predoslovie să fie „*vrednicpatriot*" şi să facă cinste neamului – fapte ce părintele avea a le săruta „din *mormântu*". Sârguincios, Vasile se afirma în domeniul instrucţiunii ca epitrop al şcolilor cum scria „*Albina Românească* „din august 1839 dar murea de tânăr.

O stăpânea apoi boierul Lupu Balş, ajungând pe la 1845 în posesia Elenei Sturza – soţia lui beizadea Gheorghe Sturza, fiul domnitorului Ioniţă Sturza – pomenită de Asachi. Cumpărând-o avocatul Vasile Sculi, acesta-i făcea ample reparaţii, aducând-o la alura cunoscută din ilustratele timpului. Înlocuind ferestrele pătrate şi strâmte ale fostului conac, îi punea altele cu ogive, deschizând odăile de jos pentru prăvăliile şi locantele ce căutau vad pe Uliţa Mare. La urmă o închiria (1912) şi apoi o vindea Jockey – Clubului – societatea elitei boiereşti înfiinţată prin 1875, ce avea ca scop

îmbunătăţirea rasei cailor româneşti, susţinând creşterea lor şi organizând curse hipice.

Prin septembrie 1906, la propunerea târârăşenilor şi ciurchienilor, aprigi apărători ai datinilor strămoşeşti, societatea a început construirea unui hipodrom cu tribună, pe un tăpşan, în faţa Abatorului, unde se făceau mai demult alergări de cai. Din luna iulie, următoare, începeau curse de cai la trap, galop şi cu obstacole. Locul alergărilor fiind prea departe de târg prin mai 1910 Jockey Club obţinea aprobarea consiliului municipal să mute hipodromul din Tătăraşi în Copou, între şoseaua viilor şi Alei, pe imaşul târgului. („*Monitorul Comunei Iaşi*”, mai 1910). Tot pe aici, între cazarmă şi rohatcă mai fusese şi prin 1854, cum anunţa „*Zimbrul*”.

Invitaţi, la alergări participau şi jochey cu cai celebri, din toată ţara şi din ţările vecine – ca la concursurile hipice din septembrie 1925 sau din anul 1929, desfăşurat pe terenul sportiv de la Copou. Acolo în anul 1934 locotenentul Henri Rang cu calul Dante obţinea timpi internaţionali şi cucerea trofeele Copou, Iaşi şi Cuza Vodă. Curajos, peste doi ani participa la concursul internaţional de la Berlin intrând în întrecere cu marele campion german Kurt Hasse pentru „*Marele premiu al Naţiunilor*

„Obţinând acelaşi timp cu concurentul german se organiza un baraj la care se considera că timpul lui Hasse e mai bun cu 6 secunde şi câştiga medalia de aur, locotenentul ieşean obţinând pe aceea de argint. Venind războiul creşterea cailor de rasă a încetat şi pasiunea se relua abia în 1968 când CSMS înfiinţa o secţie de călărie organizând baza hipică cu micul teren dinspre Ciurea, unde s-au dezvoltat adevărate talente şi au crescut concurenţi participanţi la întrecerile naţionale. (Virgil Livovschi, *Jockei-Club*, „*Flacăra Iaşului*”, 3 august 1968). Tradiţiile hipice ăla Iaşilor dăinuiau încă din vremea domnitorului Mihail Sturza.

Vechea zidire, înzestrată de Vasile Sculi (Scully), cu colonade, ogive şi statuete, ca nişte caraule de veghe pe fronton, păstra şi o legendă cu alt poet, aici localizată de contemporanul Unirii, poetul George Sion (1822 – 1892).

Prin anii tinereţii sale în capitala Moldovei era la modă, adulat şi slăvit, ca un „*Adonis*” frumosul poet plin de calităţi Alexandru Hrisoverghi (27 februarie 1811 – 9 martie 1837), „*pe lângă altele dotat cu epolete şi eghilete de ofiţer*” ca „*adiutant domnesc*”. Aparţinea unei vechi familii greceşti, se instruise la pensionate, trăise în vremea Eteriei la Chişinău şi intrase în armata Moldovei, promovat de luminatul domnitor Mihail Sturza.

Versurile sentimentale ale junelui ofiţer erau recitate în extaz de duducile timpului, iar acele patriotice precum oda *Ruinelor Cetăţii Neamţului*, „*nepermise de cenzură a se tipări, circulau în societate copiate de mână şi se recitau pe de rosptână şi de copii*” cum ne spune G. Sion. Se tipăreau abia în 1834. La curent cu literatura franceză poetul traducea şi din creaţia lui Victor Hugo şi Al. Dumas. Deşi era iubit şi dorit drept ginere, de multe mame din protipendada târgului, avusese ghinionul să-i cadă cu tronc una dintre cele mai frumoase cucoane ale laşului: Catincuţa, fiica vornicului stihuitor Nicolae Dimachi (Dimaki), „*legănată*” de muze „*împruncie*”, care în mintea poetului părea eroina dramei *Antony*, a lui Al. Dumas. Cum povestea George Sion; „*Poetica fată, cu mintea înflăcărată*

pentru poezie, neavând ocaziune să întâlnească în calea ei vreun poet căruia să se dea în sacrificiu, a întâlnit pe un fiu al poetului Beldiman (*şi anume Iordachi*) *şi, în iluziune că îl va putea poetiza, l-a luat de bărbat*. „Căsătoria Catincuţei cu vornicul Iordache Beldiman nu se întâmpla prea norocoasă, căci soţul mai vârstnic avea fire *„prozaică”*, dânsa în schimb, fiind şturlubatică, *„focoasă* „sau cum ziceau bătrânii cam *„rea de muscă”*. Văzându-l pe junele stihuitor Hrisoverghi cu ocazia festivităţilor înscăunării domnitorului Mihalache Sturza a simţit inima tresărind şi-i căuta prilej de vedere. Se întâlneau la Teatrul de Varietăţi din Uliţa Golia, în saloanele deschise ale capitalei, la Alecu Balş, Elena Sturza, Gh. Asachi şi chiar în Biserica Buna Vestire – într-o zi de mai cu liliecii grădinilor înfloriţi – unde dânsa mergea să se roage, dar îl căuta pe iubit. Peste vreo 40 de ani Biserica era frecventată de Veronica Micle şi Mihai Eminescu.

Pentru liniştire, atunci când bărbatul pleca la moşie, îl chema să-i şoptească la ureche versuri, în iatacul ei de la etajul clădirii, promiţându-i, ca o adevărată muză că îi va aparţine după ce va deveni un mare poet; *„Iubeşte-mă, fii norocit, fă-ţi un nume strălucit între oameni, ca să mă acoperi şi pe mine cu slava ta*. „Idila începută prin 1834 continua şi în zorii primăverii anului 1837. Vara, când iubita pleca cu soţul la ţară, adjutanul domnesc nu-şi mai găsea liniştea, făcând lungi incursiuni, călare, între Iaşi – Chirceşti (Vaslui), unde trăia familia sa, şi Cărăpceşti (lângă Bârlad), unde avea moşia Iordache Beldiman şi neuitata muză a poetului.

Pârdalnica lor fericirea se curma într-o noapte de iarnă, geroasă, încunoştinţat de ispràvile nevestei, Iordache s-a întors pe neprevăzute acasă şi urcând, tiptil, la etacul nevestei de la etaj, bătea în uşa odăii cu păcate. Făcând-o pe somnoroasa, Catinca a răspuns abia abia după ce amorezul a ieşit, val vârtej, pe fereastră, încercând să coboare, ţinându-se de prichiciul peretelui şi de uluce, dar a căzut grămadă. Căutându-l peste tot, năuc de furie, Iordache l-a văzut în grădină, zăcând ca *„un cadavru care*

abia se mişca”, din cauza înălţimii ferestrei. Privindu-l înduioşat i-ar fi spus împricinatei: *„L-ai mâncat fript pe bietul băiet*! *Ieşi păcătoaso din ochii mei*! *Apoi, împingând-o, aproape dezbrăcată cum era, o puse în trăsură şi o trimise la părinţii săi.*

După aceasta, rădicând pe bietul Hrisoverghi, mai mort pe prostiri (*cearşafuri*), *îl duse în camera de culcare unde păcătuise şi-l îngriji cu cea mai creştinească solicitudine. Nu fu însă posibil să-l scape cu toate ajutoarele ce i le-a dat căci i se dislocase toate oasele din încheieturi şi i se frânsese şira spinării. Trecând vreo zece zile de cumplite dureri nefericitul se duse din lumea celor vii. Aceasta se petrecuse în casa care actualmente aparţine lui Sculi”*, încheia povestea George Sion în toamna anul 1888, când îşi scria amintirile *Din Tinereţe*, legând casa lui Alecu Beldiman (cumpărată de Sculy) şi de viaţa adjutantului domnesc Hrisoverghi, râvnitor la comoara lui Iordache, presupus fiul poetului. Se pare că greşea, căci unele cercetări genealogice arată că Iordache Beldiman (1806 – 1870), soţul Catincăi, era de fapt nepotul poetului, fiind fecior al spătarului Dimitrie Beldiman, frate cu Alecu Beldiman. Mai zicea el că prin anul 1870 avusese o convorbire cu eroina fatală. Cerându-i versuri de ale părintelui, dânsa i-a dictat două poezii reţinute şi publicate de G. Sion odată cu amintirile. Întâmplarea buclucaşă, cu sfârşit tragic, a fost multă vreme subiectul taifasurilor din saloanele târgului. Mai ales că incriminata nu şi-a *„pus ţolul în cap”* – cum se obişnuia – după aşa o pozná, ci din contra, mergea ţanţoşă la soarele (serate), baluri şi alte sindrofii, povestind şi răspunsul ce l-a dat părinţilor când s-a întors acasă, în cămeşă de noapte, iar ei o probozeau: *„Trebuia să mă măritaţi cu un bărbat… Nu cu un monument funerar… antic*! „Ca nu cumva biata fată să cadă iar în robia unui *„monument”*, o lăsau să-şi petreacă viaţa după voia ei, plecând la Viena. Pierzându-se tatăl, la 59 de ani, iar mama retrăgându-se la mănăstirea Agafton, Catinca devenea neneaca celor două surori mai mici lăsate în grija ei, dar cu care se purta ca o zgripţuroaică, stârnind

ura lor, nestinsă nici la bătrâneţe.

Continuând povestirea, George Sion adăuga: *„Cucoana Catinca mai târziu se consolă măritându-se, cu Teodor Balş cu care făcu copii. Apoi rămânând iarăşi văduvă îşi petrecu bătrâneţele, după Unire, la Bucureşti unde muri în anul 1887”*. Făcându-şi testamentul, la 22 mai 1883, lăsa averea fiului Victor, născut cu Teodor Balş, cât şi Smarandei, fiica lui Dimitrie Beldimn (1834 – 1873), feciorul de la întâiul soţ, bunul Iordache. Smaranda, dusă din Iaşi, ajunsese monahă la o mănăstire catolică din Belgia. Recăsătorit, Iordache avea şi el alţi vreo 6 copii.

Povestind viaţa cucoanei bucuclaşe şi Radu Rosetti, alt pătimaş cunoscător de „întâmplări *ieşene*”, pomenea şi el *„isprava”* auzită de la bătrâni, aducându-i şi unele completări: *„Catinca era de o* frumuseţe *deosebită, dar se bucura de cea mai deplorabilă reputaţie...”*. Mai drastică sora ei Henriette Bogdan ca şi sora Elena Docan o detestau, numind-o Messalina

Pozna se petrecuse pe o iarnă grea. În iatacul cucoanei Catinca era *„o temperatură de seră caldă”*, iar în grădina unde a nimerit poetul sumar îmbrăcat, sărind de la etaj, erau vreo *„24 grade de frig”*. Gol, desculţ, fără mantaua rămasă în iatac, ar fi făcut pneumonie, pe o ftizie mai veche, care l-ar fi curăţat. Nemiloasă ibovnică nu s-a dusă măcar să-l vadă şi nici n-a suferit, mărităndu-se – aşa cum s-a spus – cu vornicul Teodor (Toderiţă) Balş, numit apoi caimacam al Moldovei. Cercetând arhivele, istoricii ajungeau la concluzia că moartea poetului se trăgea din cauza tuberculozei osoase, pentru care se şi tratase la Viena. Astfel scrie şi în biografia publicată de *Dicţionarul Literaturii Române de la origini până la 1900*. Murind la 9 martie 1837, a fost îngropat în cimitirul bisericii Sfântul Neculai cel Sărac alături de părintele său şi un frate, locul fiind însemnat cu o placă, apoi dispărută.

Pentru ca amintirea gingaşului poet să nu se piardă, Mihail Kogălniceanu publica prin 1843 poeziile sale. Scriind viaţa poetului, Kogălniceanu se păzea s-o întineze, amintind doar de *„un amor mare ce se sfârşi numai cu*

viaţa". Idolul dragostei era *„o femeie tânără, frumoasă cu o închipuire vie, care-şi păstra încă iluziile copilăriei*". La vremea când Kogălniceanu evoca amintirea nefericitului Adonis, toţi eroii întâmplării, afară de poetul Hrisoverghi, trăiau. Vorbind despre sfârşitul năprasnic spunea că poetul ar fi răcit în iarna anului 1836 mergând înfierbântat, după un bal, spre Pribeşti, să rezolve o problemă de serviciu. A răcit, s-a îmbolnăvit la piept şi la coloană bolind până în martie 1837.

Aşa ca şi povestea cu hanul Petersburg, presupus a fi avut reşedinţa prin mai multe locuri – fiindcă martorii vremii nu prea localizau istoriile târgului –, Vasile Panopol (1881 – 1956), fiul natural al junimistului Vasile Pogor şi eruditul istoric, genealogist şi cercetător al vechiului Iaşi, sima întâmplarea Catincuţei nu departe de Podul Verde, în casele tot beldimăneşti din colţul străzilor Păcurari cu Fătu – unde s-a instalat o vreme Universitatea Apolonia. În volumul său *Pe uliţele Iaşului, publicat de Mihai Sorin Rădulescu la editura ALFFA 2000,* notează că în casa cu povestea locuiseră şi familiile Gane, Xenopol şi Penescu. *„Este o veche aşezare beldimănăească în care pe la 1830 stătea vornicul Iordache Beldiman, nepotul scriitorului. El era căsătorit cu Catinca Dimachi, de o frumuseţe deosebită, dar de o purtare uşuratică. Înamorată de frumosul adjutant domnesc Alexandru Hrisoverghi, tânăr, spiritual cult şi poet de talent, Catinca neputându-şi stăpâni pornirea îi fu amantă… chiar la domiciliul conjugal al adulterei…* Prins, *Hrisoverghi ca să nu-şi compromită iubita sări din iatacul ei, de la primul etaj, într-o ţinută sumară, pe un ger straşnic. El se îmbolnăvi de pneumonie şi în urmă de ftizie galopantă, murind după puţine luni de suferinţă. Scandalul provocat în Iaşi de această încornorare a unui soţ, urmată de un episod dramatic fu mare. Catinca părăsi oraşul şi din Viena, la 1838 scrisese tatălui său, vornicul Neculai Dimachi, nişte deziluzionate rânduri, stăruind în trimiterea pe lângă dânsa a fratelui său Săndulache: să vie aice ca să am un razăm şi o sprijineală, căci nu ştii cum este aice şi cum este privită o*

femeie despărţită, trebuie să mă mărit căci alt chip nu este ca să scap de gurile oamenilor şi să am un protector. Eu sunt sănătoasă, însă sufletul meu este cu totul scârbit, nu am niciun fel de mulţumire că trăiesc în lume, am învăţat nemţeşte şi italieneşte...”

Casa Beldiman din Păcurari

Tot acolo în Păcurari fixa casa şi Teodor Râşcanu, romanticul boier din Buhăieşti, evocând întâmplarea în romanul istoric – documentar *Fermecătorul Hrisoverghi,* scris prin anii 1941 – 1943. După el, drama se petrecuse în „*casa Beldimnaului din uliţa Păcurari* „pe balconul căreia ieşeau, Adonis şi gazda, să vadă priveliştea ce „*se deschidea pe deasupra copacilor din grădină, peste şesul Bahluiului până la coastele îmbrăcate cu vii şi crânguri ale dealului Miroslavei* Istovit după nopţile petrecute în braţele cucoanei nărăvaşe, în zori ieşea, pe nesimţite, prin uşa din dos a casei (spre Bahlui) şi ocolind-o, fiindcă poarta era încuiată, sărea zăplazul dinspre stradă „*chiar la colţul unde zăplazul despre uliţa Păcurari se încheia cu zidul cel mare despre ulicioara zisă a lui Fătu, care cobora de vale*”. Există şi părerea că Sion n-ar fi greşit, casa din Păcurari aparţinând, odinioară, tot avocatului Sculy. Potrivit documentelor, în august 1864 clădirea aparţinea

logofătului Gheorghe Beldiman, care o punea gaj pentru suma de 1600 galbeni împrumutată de la Adalbert Rainer. (Arhivele Naţionale, Iaşi registrul de Inscripţiuni).

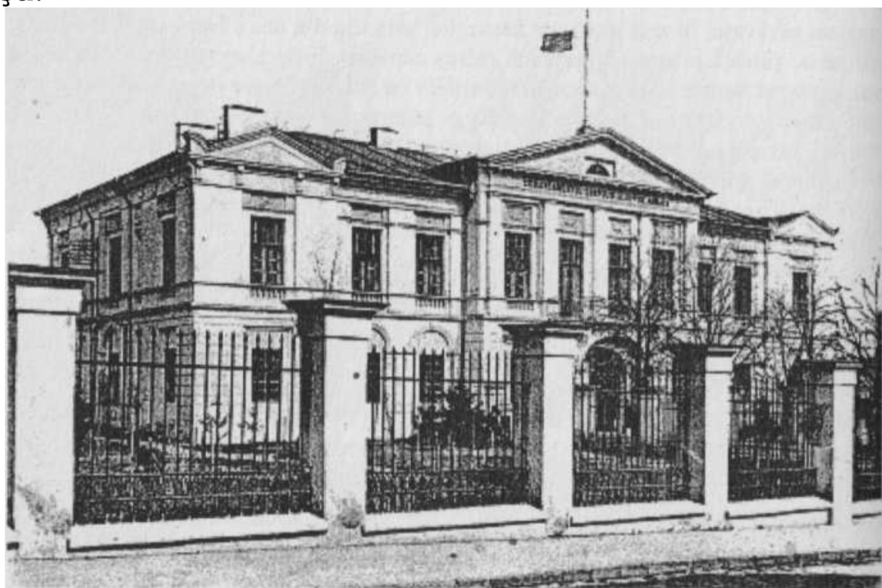
Alte întâmplări s-au petrecut în casa de la începutul Podului Verde şi pe vremea cucoanei Elencu Păstrăvanu care fusese nevoită s-o vândă, pentru a plăti zestrea promisă ginerului, ca să nu-i trimită fiica acasă, aşa cum se obişnuia pe atunci.

Mai târziu în zidirea cu poveşti se instala elegantul hotel D'Angleterre, cu grădină şi muzică (1868), devenit apoi sediul societăţii Jochey-Club. Aici petreceau junimiştii (politicieni conservatori), aniversarea anuală a societăţii Junimea, în ziua de 24 octombrie 1876. Ciocneau pahare de Cotnar cu suspine, căci pierduseră puterea guvernamentală (aprilie 1876) şi rivalii politici îi puneau pe jar, pornindu-le şi procese. La sindrofia veselă-îndoliată, ţinută în restaurantul de la parter în prezenţa junimiştilor, mai ales ieşeni, căci corifeii bucureşteni rămăseseră pe acasă (Titu Maiorescu, Teodor Rosetti...) participase şi poetul Mihai Eminescu, de asemeni grav afectat. Măturând instituţiile publice de conservatori, noii guvernanţi îl lăsaseră pe visătorul poet în mare sărăcie materială, fără postul de revizor şcolar, suprimat. (Amănunte sunt povestite în *Strada Lăpuşneanu de altă dată*)

Şi poposim la un palat despre care s-ar putea scrie un întreg volum

Clădirea următoare, cu boltă adâncă pentru trăsuri la mijloc şi pereţi de cremene pe lături – ce păzeşte acum intrarea noului bulevard şi a găzduit mult timp Palatul Pionierilor, iar Palatul ruinat al Copiilor –, era cetatea, de prin anii 1840, a marelui logofăt Dumitrache Cantacuzino Paşcanu, frate cu Mihalache stăpânul palatului (azi muzeul Unirii), din partea de sus a Uliţei Mari – numită după 1866 strada Lăpuşneanu. Gospodărie vestită cu întindere până în uliţa lui Butu – zisă apoi N. Gane şi înconjurată, până pe la 1900, cu ziduri înalte, afară de grilajul de la stradă, casa lui Dumitrache era renumită pe vremea domnitorului Grigore Ghica şi chiar vizitată de acesta, stăpâna fiindu-i

mătuşă.

Bogată şi plină de viaţă, avea în faţă o grădină înflorită, cu arbori seculari, iar în spate sumedenie de acareturi pentru adăpostirea slujitorilor – zeci de robi ţigani – cuhnii, hambare, pătule, grajduri pentru bivoliţele de lapte şi cei vreo 24 de cai. Fiind una dintre aşezările cele mai importante din capitală o vizita toată protipendada, seara la jocurile de cărţi participând, mustăcind, mulţi dintre dregătorii Divanului.

Aici avea să se petreacă o întâmplare tragică, cu mare răsunet, ce-a grăbit – după spusele bătrânilor – desfiinţarea robiei în ţările române şi a influenţat mersul societăţii din Moldova, de înaintea Unirii. Potrivit obiceiului vremii, din când în când, liota de slujitori ai curţii boiereşti se primenea aducându-se din sălaşele de robi ale moşiilor pâlcuri de danci pentru slujirea stăpânilor. Între ele se nimerea odată şi o ţingăncuşă ochioasă, aleasă pentru serviciile cucoanei. Avea menirea, să îndulcească somnul logofetesei – frecându-i, seara, picioarele butucănite de prea multă odihnă, caimace, baclavale şi lipsă de nemişcare. Îndeplinindu-şi într-un chip deosebit îndeletnicirea, stăpâna a recomandat-o şi

soţului, care s-a lăsat prins, cu totul, de talentele cameristei, încât după câteva luni acesteia a început a i se îngroşa mijlocul. Cum asemenea întâmplări erau obişnuite în casele boiereşti şi chiar încurajate de neveste, pentru ca stăpânii să nu irosească averea prin casele cu perdele roşii din târg, cucoana Pulcheria (Profiriţa) Cantacuzino mărita, iute şi fără vorbă, roaba cu un vizitiu bătrân, iar după moartea boierului îi aducea în casă şi băiatul, Dincă, ce semăna la chip, bucăţică tăiată, cu soţul. Fără să-i spună, lipsindu-i odrasle, prinsese drag de dânsul. Îl îngrijea, îmbrăcându-l ca pe un cuconaş, îi pusese un dascăl să-l înveţe carte şi-l folosea ca fecior în casă şi bucatar. Mergând în voiaj la Paris îl luă şi pe Dincă. Acolo, acesta frecventa cercuri culturale – gazetăreşti, cunoştea pe blajinul preot Vârnav, fondatorul capelei şi al Bibliotecii Române şi se îndrăgostea de o franţuzoaică Clemnentina. Deşi Vârnav îl sfătuise să rămână în Paris, la sfârşitul voiajului el se întorcea acasă cu cucoana Profira. îl însoţea şi Clementina, angajată de logofeteasă ca să nu-i rupă inima băietului. Numai că ajungând la Iaşi şi aflând că iubitul ei era rob, fata s-a cutremurat şi-l trata cu răceală. Cucoana Profira nu voia să-i dea carte de iertare, cum făcuse consortul, logofătul Dumitrache cu mama lui Dincă, cu roaba Maria. Stăpâna ţinea la el şi voia să-l aibă în preajmă, până la moarte. Nu aveau rodnicie, nici intervenţiile prietenilor casei şi nici chiar ale domnitorului Grigore Ghica, nepotul cucoanei Profiriţa. Pus la cale de o prietenă îndemnată de poetul George Sion, domnul Moldovei a venit la logofeteasă în seara de 27 noiembrie 1855, rugând-o, să-l elibereze pe Dincă, oferindu-i în schimb alţi vreo 100 de vieţuitori, dăruiţi de el. S-a lovit însă de o straşnică împotrivire. În toiul discuţiilor afla că băiatul este feciorul logofătului şi al preafrumoasei roabe Maria, fosta cameristă.

Grigore Ghica

Iubindu-l părinteşte, ca pe propriul ei copil, bătrâna lipsită de urmaşi, ţinea să-i dea cartea de iertare şi o parte din avere numai la săvârşirea ei din viaţă. Nu se putea despărţi de el şi-i era frică să nu plece după eliberare şi însoţire cu Clementina. Semăna leit cu răposatul soţ, Dumitrachi, când era tânăr: „*blând*, *ascultător*, *cuminte*, *deştept*, *frumos*” şi nu mai putea trăi, fără să-l vadă. La plecarea domnitorului, în capul scării îl întâmpina Dincă, cu sufletul la gură, abia aşteptând răspunsul. Încurajându-l, înaltul musafir i-a spus să mai aibă răbdare, câteva zile. Băiatul însă nu a mai avut. Fiind admonestat de stăpână pentru vâlva stârnită pe seama dorinţei de eliberare, adânc tulburat, Dincă a luat un pistol, a împuşcat pe Clementina zburându-şi apoi şi lui creierii. Vestea a întristat capitala şi pe domnitor, care a primit-o în timpul unei şedinţe de guvern la Palatul Ocârmuirii – unde-i acum Palatul de Cultură. Tulburat că nu a avut tăria să curme, imediat, robia lui Dincă, făcându-l şătrariu sau sluger, ranguri ce-l puteau slobozi din sclavie – cum o ameninţase pe logofeteasă – a cerut Divanului să ia măsuri pentru dezrobirea mulţimii ţiganilor particulari (de pe moşiile boierilor), căci acei ai statului şi mănăstireşti fuseseră eliberaţi pe timpul lui Mihalache Sturza (la 31 ianuarie 1844). În ziua următoare, joi 28 noiembrie 1855, pe adresa Sfatului administrativ (Guvernului), sosea Ofisul domnesc nr. 1166, prin care se cerea anularea sclaviei din Moldova – meteahnă insultătoare spiritului progresist al vremii –

propunând şi despăgubirea bănească a stăpânilor. Sfatul şi-l însuşea, lăudând iniţiativa („*Gazeta de Moldavia*” nr. 94). La 3 decembrie, problema se discuta în Divan, miercuri 7 decembrie 1855 (stil vechi), acesta adoptând proiectul de lege propus, duminică 11 decembrie urmând a fi promulgat, cu decretul numărul 48.

Domnitorul îl semnase cu mâna tremurând şi sufletul răscolit de amintirea lui Dincă, care-l întâmpinase în seara aceea, la palatul cantacuzinesc, ca pe Dumnezeu, văzând în el salvarea vieţii sale.

Marca familiei
D. Cantacuziono

Capitolul L1 hotăra pentru totdeauna: *„Toţi ţiganii sunt liberi şi numai e permis în Moldova de a fi sclavi, de a se vinde sau cumpăra oameni”*.

Stăpânii aveau a primi de la buget câte 8 galbeni pentru vătraşi ori lingurari (meseriaşi) şi câte 4 galbeni pentru lăieşi. Mulţi dintre boieri au aplicat măsura imediat, refuzând despăgubirile. Între aceştia a fost şi colonelul Mihail Kogălniceanu dăruindu-şi leafa de căminar pentru fondul despăgubirilor. Astfel, Moldova intra în rând cu ţările progresiste ale Europei vestice, unde sclavagismul fusese desfiinţat. Momentul se sărbătorea pe scena Teatrului Naţional, trupa românească jucând sceneta *Ţiganii* scrisă de Gh. Asachi pentru a marca marele act (24 ianuarie 1856)

Luând exemplul Moldovei, Muntenia curma şi ea robia ţiganilor la 8/20 februarie 1856.

Prin gestul lui, nefericit, Dinică grăbise desfiinţarea robiei, insultătoare spiritului vremii, gestul domnitorului fiind urmat de emanciparea cugetării, suprimarea cenzurii şi învoirea apariţiei gazetelor unioniste (G. Sion,

Emanciparea ţiganilor).

Distrusă sufleteşte de sfârşitul năprasnic al lui Dincă, cucoana Profira – Pulcheria – se retrăgea în schimnicia zidurilor veşnic îndoliate şi închidea pentru totdeauna primitorul său salon din Podul Verde. Închinându-şi restul zilelor şi toată averea Spitalului Sf. Treime-Paşcanu, aşezat în conacul de vară, de pe dealul Morilor de vânt, unde-i acum Spitalul de ftiziologie, se stingea *„ca o candelă"* cerând Creatorului iertare pentru *„răul ce a făcut lui Dincă"*.

Îl înfiinţase în vara anului 1850, logofătul obţinând hrisovul domnitorului Grigore Ghica să ia din canalul public 8 măsuri de apă în ograda spitalului *„ce înfiinţează pe locul d-sale din Tătăraşi"* şi 2 măsuri la cişmeaua *„ce voieşte a înfiinţa la poarta acelui spital"*. Pentru acestea el aducea canalului public 13 măsuri de apă din cele 4 izvoare găsite pe moşia Aroneanu (25 iunie 1850). La 25 martie 1854 înzestra spitalul zidit (cu paraclisul Sf. Treimi), dăruindu-i moşia Tăuteşti din judeţul Iaşi, în octombrie 1856 îl dota şi cu spiţărie, iar la 5 februarie 1857, după tragedia lui Dincă, soţia sa, Pulheria Cantacuzino, născută Beldiman, îi închina moşia ei: Vinderei din ţinutul Tecuci. Trecuseră 42 ani de căsnicie. La 17 octombrie 1857 suiulgi – başa îi comunica vestea că se slobozise spitalului şi cele 10 măsuri de apă dorite.

Terminându-se lucrările, la deschiderea sa (5 aprilie 1858) îl trecea sub oblăduirea medicală a epitropiei Sf. Spiridon, printr-un act *ce ar* trebui citit şi răscitit de toţi dregătorii, care au pe buze privatizarea spitalelor statului:

„Onoratei generalnici epitropii a Sfântului Spiridon. Având pe de o parte în privire că din toate clasele societăţii niciuna nu este mai vrednică de compătimire şi mai însemnată prin numărul ei de cât ace sărmană şi muncitoare, pentru care sănătatea este singurul avut ce-i înfăţăşează mijloacele de vieţuire, iar pe de alta că în întâmplare de boală, din lipsa îndemânărilor de căutare pătimaşii din acea clasă chiar când scapă cu zile, zac un îndoit şi întreit timp, care adesea ori îi anevoiesc de a

înstrăina şi cea ce pot avea pe lângă ei, până ce în sfârşit, ajung în cea mai ticăloasă stare de mizerie, supt iscălitul mişcat de dorinţa de a scăpa măcar un mic număr de o asemenea soartă, m-am îndemnat de a face şi eu în măsura mijloacelor mele un spital cu hramul Sf. *Treimi în mahalaua Tătăraşilor de aice din oraş, ca una ce pe lângă însemnata poporare de număr, totodată se găseşte şi îndepărtată de centrul oraşului… învrednicindu-mă sfânta pronie a-l săvârşi, prin aceasta, vin a-l închina Ospitalului Central al* Sf. *Spiridon…"*

Partea medicală o încredinţa vestitului doctor Russ. Dragul lor ospital se prevăzuse cu 100 de crivate (paturi), având pentru întreţinere dughenile de la uliţă şi venitul moşiilor Tăuteşti şi Vinderei, ctitorul fiind sigur că după caracterul filantropic al *„naţiunii moldovene „*şi după *„îmbrăţoşarea ce pururea au arătat către asemenea aşezăminte, hărăzirele ce cu vremea se vor face noului spital, vor ierta sporirea treptelnică a unui mai mare număr de crivate „*Semnau Dimitrie Canta logofăt şi Pulheria Canta (*„Ioan Neculce"*, fasc. 9, 193).

Socotind că se apropia sorocul mutării pe cealaltă lume, neavând copii, ruga să-i poarte de grijă Lascăr Cantacuzino şi Iordache Beldima, reprezentanţi din partea familiei.

Privind frumoasa clădire din Copou, pustie cu ferestrele multă vreme întunecate, ca în doliu, cunoscătorii cutremurătoarei întâmplări îi spuneau *Palatul Dezrobirii*.

Evocând aşezarea de la poalele Copoului, Vasile Panopol scria că aparţinuse logofătului Nicolae Cantacuzino-Paşcanu şi în *„anul 1834 când generalul conte Pavel Kisseleff părăsi definitiv Principatele, în trecerea sa prin Iaşi a locuit acolo. În cinstea lui s-au dat mari festivităţi şi banchete, fiind sărbătorit cu entuziasm. Întovărăşit de o mulţime de oameni de toate stările sociale, el trecu Prutul la 11 aprilie. Acel om în acel moment, scrie un contemporan, nu mai părea un simplu muritor era geniul binelui patriei, care părea că se duce.* (El iniţiase alcătuirea Regulamentului Organic şi o serie de măsuri

menite să modernizeze viaţa în Principate) *Pe atunci logofătul Neculae Cantacuzino nu se despărţise încă de Luţica Bogdan Paladi... acea femeie foarte ră de muscă, după părerea paharnicului Sion. Ea desigur a făcut onorurile casei, valorosului şi chipeşului general. Casele au o mare grădină, numeroase dependinţe şi erau înconjurate cu ziduri groase, cele dinspre stradă fiind înlocuite astăzi cu un grilaj. Au trecut mai târziu în proprietatea lui D. Cozadini, apoi în aceea a lui Weisengrun, de la care au fost cumpărate de Ministerul de Război*". (*Pe uliţele Iaşului*)

Vândut, după Unire lui Grigore Cozadini (Ord. adjudecare nr. 8/15 februarie 1872), iar de la acesta trecut fratelui său Dimitrie Cozadini (Tr. 272 /14 iunie 1872), palatul *„cu două rânduri"* şi numărul 365 în vechea numerotaţie, lua numele acestora, uitându-se al înaintaşilor. Cumpărată de stat pentru Corpul IV de armată, în 1898 trăia zile de mari prefaceri pentru serviciile militare. Se reîmpărţeau odăile, ograda din spate umplându-se de grajduri, în jurul fântânii, pentru cârdurile de cai ofiţereşti ce ţineau locul maşinilor de astăzi. Acestea se aliniau de-a lungul gardului către strada Coroi zisă acum Pogor. Imobilul adăpostea Comandamentul, Brigada de artilerie (spre strada Coroi), Serviciul de Geniu şi alte unităţi mai mărunţele.

Bătrâna zidire găzduia şi pe fostul principe Carol I, în zilele negre ale domniei

Începând cu toamna anului 1875 palatul lui Dimitrie Cozadini devenea vremelnică reşedinţă domnească, trăind alte evenimente cu mari implicaţii istorice. Aici fiind găzduit principele Carol I, în ziua de 16/28 octombrie, seara, prin faţa lui se petreceau mari manifestaţii de simpatie, cu torţe, aclamaţii şi muzică, domnitorul şi însoţitorul său – ministrul Lascăr Catargi –, împărtăşindu-le din balcon. Principele nu mai venise la Iaşi din 8 iunie 1873. Calda manifestaţie din faţa balconului avea menirea să şteargă tristeţa din sufletul musafirului, aflat în mare cumpănă. Pentru aceasta fusese şi invitat la Iaşi.

Figură – Principele Carol I

Opoziţia liberală, nemulţumită de preluarea guvernului de către conservatori în 1871, cât şi de prea lunga lor şedere în scaunele puterii, pornise o straşnică campanie împotriva adversarilor şi implicit a domnitorului, ameninţându-l cu îndepărtarea de la tron.

Grupurile liberale în frunte cu C.A. Rosetti, fraţii Brătianu, I. Câmpineanu, D.A. Sturza, I. Ghica, Gh. Mârzescu, coloneii Lecca, Dabija, Candiano Popescu, formaseră la Bucureşti, o coaliţie, poreclită *de la Mazar-Paşa*, (după numele musulman al englezului Lakeman, fost în serviciul Turciei şi stăpânul casei unde se întruneau opozanţii – martie 1875), punând bazele partidului Liberal, devenit apoi Partidul Naţional Liberal.

Arcul de triumf ridicat la răspîntia Paşcanu cu prilejul primei veniri la Iaşi (1866)

Gazetele bucureştene *„Românul"*, *„Alegătorul liber"*, *„Ghimpele"* cât şi *„Apărătorul legi"* din Iaşi, tunau şi fulgerau împotriva guvernării lui Lascăr Catargi, dar şi a domnitorului care tolera *„violarea libertăţii alegerilor, dezastruoasele legi votate şi vânzarea ţării catră străini"*,

permiţând intrarea în ţară a bunurilor de peste graniţe fără restricţii şi înăbuşindu-se astfel incipienta producţie locală. La 10/22 iunie 1875 se semnase la Viena Convenţia Comercială cu Austro Ungaria care permitea desfacerea reciprocă şi liberă a produselor în cele două ţări, dar desavantaja România a cărei industrie abia se forma şi concurenţa de produse austriece o nimicea. Cam ce se crede a se întâmpla cu industria de acum şi produsele UE.

Apăruseră şi două broşuri antidinastice. Una editată la Berlin, în august 1875 şi semnată Iordache Vulpescu, cu titlul *Spionul Prussian sau Principiile Carol de Hohenzollern Domn al României*, iar alta în limba germană cam cu acelaşi titlu editată la Praga, în septembrie 1875 şi purtând semnătura unui baron Hahn (Erdmann von Hahn). Tradusă în româneşte, fusese publicată de gazeta liberală *„Românul"* din 8 şi 9 octombrie 1875. Drept autori erau bănuiţi liberalii ieşeni Gh. Mârzescu pentru prima şi D.A. Sturza pentru a doua. Ambele imputau domnitorului proasta administraţie a ţării, corupţia şi menţinerea guvernului venal al lui Lascăr Catargiu, subliniind că *„principele Carol e încungiurat de o înrudire între oamenii cei mai necinstiţi şi mai pătaţi. El a căzut în mâinile unei camarile care exploatează statul fără ruşine"*. După modelul Bucureştiului mişcarea locală opoziţionistă înjghebase un comitet alcătuit din cei doi autori, apoi A.D. Holban, colonelul N. Iamandi, Dimitrie Cozadini – stăpânul palatului cantacuzinesc pomenit –, cu ginerele său colonelul N. Dabija şi alţii, între care şi Mihail Kogălniceanu. Cele două comitete – din Bucureşti şi Iaşi – ameninţau că, dacă domnitorul nu îndepărtează corupţii de la guvernare, ar putea cere înlocuirea sa cu un domn pământean. La Iaşi acesta se şi găsise în persoana colonelul Nicolae Dabija, ginerile lui Dimitrie Cozadini în casa căruia se şi discuta asemenea perspectivă. Rivalul lor politic, conservatorul junimist Titu Maiorescu (ministrul Instrucţiunii), pretindea chiar că fruntaşul liberal D.A. Sturza *„prin anticipaţie se şi purta înaintea lui ca un supus, înaintea suveranului* „şi că, „în *casa colonelului*

Nicolae Iamandi la Iaşi, în prezenţa a vreo 20 de coalizaţi, îl intitula (pe Dabija) *cu* «*Măria Ta*»*"* (T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, II).

Colonelul N. Dabija

De aceea cazarea domnitorului în palatul lui Dimitrie Cozadini fusese cu tâlc. Vrednicul om politic Mihail Kogălniceanu văzând că Unirea – marea realizare a poporului român – putea fi nimicită prin luptele politicianiste *„a ştiut să oprească la timp lucrurile, să împiedice desăvârşirea acelei greşeli enorme la care se asociase un moment şi el* Pentru a risipi temerile şi a încuraja domnitorul, s-a înţeles cu primarul Neculai Gane, să-i propună lui Dimitrie Cozadini – socrul regelui de rezervă – cazarea musafirului, iar el l-a sfătuit, pe vajnicul luptător antimonarhic, să accepte. Astfel laşul întindea a doua mână de ajutor principelui, care mai venise aici ca la *„un Izvor de curagiu „*şi după furioasele manifestatăţii antidinastice bucureştene, din anul 1871. Îi mai sărise în apărare *„Curierul de Iaşi"* care publicase, fără semnătură, o serie de articole ce combătea broşurile antidinastice. Autorul se bănuia a fi Titu Maiorescu. După cele cinci zile ieşene, (până în seara de 20 octombrie/1 noiembrie), principele pleca mai liniştit la Bucureşti. Ca şi în 27 aprilie 1871 când manifestaţiile ostile din capitală pe seama afacerii căilor ferate săvârşite de antreprenorul Strussberg îl atingeau şi pe el aducându-l în pragul abdicării. I se punea în cont susţinerea concesionarului, aflat în relaţii şi

cu familia din Prusia. La plecare mărturisise că Iaşii îi dăduse *„curagiul a lucra cu inimă şi energie”*.

Cea de a II-a capitală, Iaşul, îi dăruise şi acum încredere şi toată dragostea sa. În seara zilei precedente, duminică, trăise bucuria Copoului, primind defilarea trupelor locale la intrarea grădinii, iar apoi călare, pe calul său alb de paradă, făcuse o plimbarea de-a lungul străzii, amestecându-se voios printre duduci şi duducuţe, amazoane sau în luxoase carete, zâmbindu-le curtenitor şi remarcând distincţia şi frumuseţea lor, aproape generală. Potrivit tradiţiei vizita şi mai vârsttnicile matroane: Eliza Paladi, Smărănditţa Catargi şi Smărăndiţa (Esmeralda) Mavrocordat, care-l aşteptau cu parfumate dulceţuri şi delicioase peltele.

Urmând demisia guvernului Lascăr Catargi, din 31 martie/12 aprilie 1876 şi preluarea puterii de înfocaţii adversarii (coaliţia de la Mazar-Paşa), excesele şi ameninţările la adresa domnitorului se lăsau deoparte, căci câştigătorii guvernului aveau de plătit poliţe rivalilor politici. Ca de obicei, schimbarea făcuse prăpăd printre foştii dregători junimişti ai guvernului precedent, sortiţi tribunalelor, destituiţi, lăsaţi fără servicii (Titu Maiorescu, P.P. Carp, N. Gane, A.D. Xenopol, V. Burlă, A. Naum, S. Bodnărescu şi alţii), cel mai grav suferind, aşa cum s-a mai spus – poetul Mihai Eminescu. Suspendat din postul de revizor şcolar, desfiinţat, a trebuit să devină gazetar la *„Curierul de Ias şi”*, pentru un salar de mizerie (100 de lei în locul celor 450 de la Revizoratul şcolar, pentru judeţele Vaslui şi Iaşi).

Aici se deschidea prin 1879 calea emancipării evreilor

Figură Intrarea în Palatul Cantacuzino

Cu ocazia celei de a noua vizite în Moldova, domnitorul Carol I, însoţit de vărul său Gustav, principele moştenitor al Suediei şi Norvegiei, ajungeau la Iaşi marţi 17 aprilie 1879, seara. De data aceasta principele venise să aducă el linişte Moldovei, tulburată de hotărârile Comisiei Europene, după Congresul Internaţional de la Berlin (iunie-iulie 1878), prin care se condiţionase Independenţa României de cedarea către Rusia a judeţelor Bolgrad, Cahul şi Ismail în schimbul Dobrogei; de răscumpărarea căii ferate Roman-Galaţi-Bucureşti, plătită odată consorţiului prusac Strussberg, şi de acordarea cetăţeniei, *in corpore*, evreilor veniţi din zona subcarpatică a Austriei şi instalaţi prin toate târgurile moldoveneşti, dintre care mulţi la Iaşi. Răspunzând cerinţei, Parlamentul ţării votase încă din martie o moţiune de oportunitate a modificării articolului 7 din Constituţie care condiţiona acordarea cetăţeniei de credinţa religioasă, dar apăruseră nemulţumiri, îngrijorat, principele notase în memoriile sale *„Săptămâna care urmează, după aceasta o să mă duc, probabil, la Iaşi, unde nu e de glumit cu agitaţia. Aş putea zice chiar fierberea pricinuită de chestia evreiască... Moldovenii de toate partidele s-au unit spre a respinge orice lege care ar înlesni acordarea cetăţeniei la evrei şi s-a organizat o furtună de adrese, în scop de a se înfricoşa Camera.* „Mai înainte remarcase că *„Mitropolitul Moldovei a declarat că va arunca anatema asupra tuturor acelora care vor vota legea”*. După Unire şi încheierea războiului, Moldova se zbătea în mari lipsuri şi unii politicieni îşi făceau capital aruncând vina asupra evreilor Primiţi cu

multă răceală, musafirii găzduiau tot în palatul Cozadini. Clădirea avea spaţii potrivite şi un mare salon la etaj, pentru consfătuiri, întâlniri furtunoase şi prinzuri liniştitoare. Problemele administrativ – economice ale Iaşului fiind foarte grele şi localnicii cu multe nemulţumiri, generate de sărăcie, la discuţii participau militanţi din toate partidele şi de toate rangurile: primari, prefecţi, foştii miniştri şi acei în funcţie, (P.P. Carp, Mihail Kogălniceanu, V. Pogor, N. Gane, I. Brătianu) deputaţi, senatori, principele Gr. Sturza, rectorul Universităţii, negustori, proprietari, reprezentanţii autorităţilor ţinuturilor şi ai comunităţilor evreieşti, mitropolitul Moldovei şi colonelul Dabija – numit între timp, ministru de război. Toţi îşi susţineau cu ardoare punctele de vedere. Rămânând în oraş trei zile, printre aprigi discuţii, întâlniri protocolare şi de lucru, principele vizita, împreună cu oaspetele însoţitor, monumentele şi instituţiile, fiind primiţi cu demnitate şi linişte deşi fosta capitală se afla într-o gravă decădere materială, cu şcolile, spitalele şi bisericile în ruine (Golia, Sf. Sava, Sf. Neculai, Bărboi, Dancul, Sf. Vineri, Mitropolia, Cetăţuia, Galata etc...). Dezinteresul guvernanţilor şi lipsa de fonduri se simţeau pretutindeni, unii politicieni justificându-le prin scăderea puterii economice a băştinaşilor, datorită năvalei evreilor care acaparaseră comerţul şi serviciile. Gândurile acestora erau exprimate de gazeta *„Steaua României”* din 20 aprilie 1879: *„Antica cetate a lui Ştefan cel Mare a pierdut atât de mult fizionomia sa românească încât poate fi privită ca centrul unei adevărate Palestine”*. Afirmaţiile se susţineau cu registrele Primăriei care arătau că în ponderea oraşului populaţia mozaică devenea majoritară. Numai în anul 1875 se născuse 1828 copii mozaici şi 1254 creştini, morţii reprezentând 1135 mozaici, şi 1570 creştini...

În redacţia gazetei se afla şi filosoful V (B). Conta – care candida la deputăţie din partea partidului Liberal Moderat şi intrase în conflict cu Kogălniceanu şi Iepureanu, vechi militanţi. Conta pleda împotriva nemodificării articolului 7 din Constituţie şi pentru

purtarea unei bătălii de *„pe cale economică”* organizându-se *„societăţi de* ajutor *mutual „*în care *fiecare asociat să fie obligat a fi clientul sau muşteriul celorlalţi asociaţi în toate afacerile”*. (scrisoarea din 14 mai 1879). Numit ministru al Cultelor şi Instrucţiunii în iulie 1880 iniţia faimoasa lege de verificaree a pregătirii profesorilor stârnind împotrivirea acestora, unul dintre nemulţumiţi fiind şi Ion Creangă. Rezista până în aprilie 1881, când întregul cabinet cădea. Peste un an murea, la vârsta de 37 ani (21 aprilie 1882), fiind îngropat la Eternitate.

Între întâlnirile politice, principele Carol vizita şcoli, spitalul Sf. Spiridon, închisoarea, miercuri 18 aprilie făcând *„o preumblare la grădina Pester şi la Grădina Publică unde cânta muzica militară şi se afla o mulţime de lume*. „O repeta şi a doua zi organizându-se pe platoul Copoului trecerea în revistă a trupelor din garnizoană şi primirea defilării în faţa intrării la grădină, de faţă cu *„un mare număr de orăşeni în echipajele cele mai elegante şi în trăsuri de tot felul sau pe jos”*. (N. A. Bogdan, *Regele Carol I...*) încheindu-se vizita, vineri 2 o aprilie 1879 cei doi musafiri plecau la Bucureşti, principele având satisfacţia înţelegerii cu ieşenii. Participanţii la discuţii acceptaseră modificarea articolului 7 din Constituţie pentru eliminarea restricţiilor religioase, stabilindu-se noua formulare. Textul vechi*: „Însuşirea de român se dobândeşte, se conservă şi se pierde, potrivit regulilor stabilite prin convenţiile civile. Numai străinii de rituri creştine pot dobândi împământenirea”*, urma a se înlocui cu: *„Diferenţele de credinţe religioase şi confesiuni nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile, şi politice şi a le exercita*. „Astfel se făceau primii paşi spre emanciparea evreilor, dar cu aplicare graduală, justificată de politicieni prin năzuinţa de a se înlesni formarea unei burghezii economice româneşti.

La 13/25 octombrie 1879 modificarea se aproba prin lege, după care Italia şi apoi Germania, Franţa şi Anglia comunicau recunoaşterea Independenţei României, în 8/20 februarie 1880, alăturându-se Rusiei, care o recunoscuse

chiar din octombrie 1878.

Astfel, Palatul Cozadini, poreclit al Dezrobirii, pentru implicarea sa în actul dezrobirii ţiganilor juca a doua oară un rol asemănător, fiind locul unde după febrile căutări şi discuţii furtunoase se găsise calea izbăvirii ţării de păcatul deosebirilor religioase între cetăţeni şi se deschidea drumul egalităţii tuturor locuitorilor pământului românesc.

Alteţa Sa Regală, Carol I, cum i se spunea principelui pe baza hotărârii Consiliului de Miniştri din septembrie 1878 (Parlamentul votând transformarea ţării în regat abia la 14/26 martie 1881), primea din partea societăţilor evreieşti felicitări pline de recunoştinţă... La 10 mai 1879 i se trimitea chiar şi rugăciunea Comunităţii israelite ieşene, rostită în templul Beth-Iacob de primul cantor Max Honigmann: *„Doamne, Cu inima pătrunsă şi îndemnată de iubirea de patrie, de devotamentul şi loialitatea sinceră către domnitorul nostru, Te rugăm să rever şi din cer graţia, misericordia, şi favorurile toate asupra iubitului nostru principe, Alteţa Sa Regală, Carol I, Suveranul românilor. Amen... Binecuvântează şi protege pe augusta sa soţie, drăgăstoasa podoabă a tronului său Elizabeta doamna. Fie binecuvntaţi de tine Dumnezeule toţi miniştrii, fideli consilieri ai tronului român precum şi toţi slujitorii credincioşi ai scumpei noastre patrii... Amen..."* (N. A. Bogdan, *Regele Carol I şi a doua sa capitală*).

Bătrânii evrei de atunci, când treceau pe lângă tăcuta zidire rămasă iar pustie, o priveau cu respect, iar bancherul Weisengrun, următorul ei proprietar spunea vizitatorilor: *„Aici în salonul meu, s-au făcut primii paşi pentru rezolvarea problemei cetăţeniei noastre*. „O placă din marmură, bătută pe un perete al marelui salon, purta inscripţia simplă: *„17 – 20 aprilie 1879"*.

Ca să-şi arate înţelegerea pentru fosta capitală rămasă în crudă deznădejde materială şi spirituală, întors la Bucureşti, potrivit cerinţei gazdelor, Alteţa Sa, principele Carol propunea guvernului să ia în vedere măcar repararea fostei Curţi Domneşti din Iaşi, ajunsă şi ea în ruină avansată... Conformându-se dorinţei princiare,

la 29 august ministrul Mihai Kogălniceanu, trimitea o adresă primarului, solicitând propuneri în vederea refacerii şi mobilării zidirii, pentru a putea adăposti cu ocazia vizitelor şi familia regală, dar apoi totul se uita. În noaptea de 14/15 ianuarie 1880, vechea Curte se prăbuşea de-a binelea, arzând, şi apoi se repara, ca Palat Administrativ, cu cheltuieli şi dotări minime, fără şanse de a mai deveni palat domnesc.

În casa de la poalele Copoului poposea şi tânăra englezoaică, principesa Maria, nebănuind că avea să-i devină vrednică locatară vreo doi ani

La vizitele următoare ale regelui i se puneau la dispoziţie alte clădiri, închiriate şi abia din din anul 1893 (23 mai), după ce fosta casa Cozadini a fost cumpărată pentru Corpul IV de armată, mutat aici de peste drum, se pregătea pentru primirea Alteţei Sale Ferdinand, principele moştenitor. Venise împreună cu primul ministru Lascăr Catargi să pună piatra fundamentală la noul sediu al Universităţii ieşene ce se construia pe dealul Copoului. Universitatea se afla în vechiul local rămas apoi facultăţii de Medicină, devenită după 1948 Institut independent. În clădire se adăpostise un timp Curtea domnească, iar prin anii 1970 Filiala ieşeană a Academiei României.

După terminarea lucrărilor clădirii universitare din Copou, sosind pentru inaugurare şi regele Carol I cu Regina, între 19 – 23 octombrie 1897, sediul Corpului IV devenea din nou palat regal, cu audienţe, recepţii festive, mese bogate şi o întâlnire a Reginei cu doamnele ieşence însoţite de copiii lor. Marele salon găzduia un inedit spectacol prezentat ad-hoc de vlăstarele marilor familii.

Principesa Maria Principele Ferdinand

La 14 ianuarie 1903 îl locuia principele Ferdinand, trimis în garnizoană pentru inspecţii militare. Faimosul palat Roznovanu ce-i fusese anume cumpărat şi pregătit, nu-l atrăgea căci soţiei, energica principesă Maria, mai tânără cu vreo zece ani, nu-i surâdea situarea reşedinţei sale într-un loc zgomotos, peste drum de Mitropolie, unde se făceau adesea slujbe în zvon de clopote. Îi plăcuse mai degrabă palatul cantacuzinesc.

Regele Carol şi Regina Elisabeta la *Trei Ierarhi*

Tot în Palatul Corpului IV de armată era instalată

întreaga familie regală cu Regele, Regina, Principele moştenitor Ferdinand şi soţia Maria cu fiul lor Carol – viitorul rege Carol al II-lea – prezenţi la Iaşi în zilele de 1 – 7 octombrie 1904, cu ocazia sfinţirii bisericilor Sf. Neculai (2 octombrie) şi Trei Ierarhi (3 octombrie).

Spre mijlocul toamnei, din anul 1911, între 25 şi 30 septembrie, sărbătorindu-se semicentenarul Uniuversităţii ieşene, de faţă cu emisarii universităţilor europene, nu lipsea nici familia domnitoare cu Regele, Regina, Principii moştenitori Ferdinand, Maria şi copiii lor Carol şi Elizabeta. Şedeau de asemeni, în palatul Comandamentului Corpului IV, unde li se pregătise găzduirea.

Arcul de triumf de la intrarea Străzii Copou

Îl preferau pentru frumoasa aşezare, spaţiul larg al încăperilor, parcul cochet cu multă vegetaţie şi curtea discretă, rânduită şi păzită de militari. Primirea a fost fastuoasă şi emoţionantă, trecând vreo 7 ani de ia precedenta lor vizită.

Aceasta avea să fie de altfel şi ultima şedere a regelui Carol, în casa Cozadini, fiindcă la următoarea, din 27 mai 1912, găzduia în Palatul Mitropoliei, iar la 27 septembrie/10 octombrie 1914 deceda, muncit de gânduri negre căci Consiliul de Coroană respinsese propunerea sa (susţinută de P.P. Carp) pentru trecerea ţării lângă Puterile Centrale (Germania, Austro-Ungaria etc), în războiul tocmai început împotriva acelora din Antantă (Franţa, Rusia, Anglia, Italia). Pentru moment, Consiliul prefera neutralitatea. Pe tron se urca principele moştenitor Ferdinand, nepotul regelui, de care trăgeau toţi politicienii vremii. Unii propuneau trecerea în tabăra Antantei – care promitea întregirea ţării prin eliberarea Transilvaniei şi Bucovinei – iar alţii in a Puterilor Centrale – care promiteau eliberarea Basarabiei şi stăvilirea întinderii Rusiei peste România, în Balcani, la Constantinopol. Din această cauză conservatorii se împărţiseră în vreo trei fracţiuni, toate socotite Partide Conservatoare (PC): gruparea condusă de Al. Marghiloman, susţinut de Titu Maiorescu – adepta neutralităţii; gruparea lui I. Lahovari (înlocuit după deces de Nicu Filipescu) – adepta Antanei şi gruparea conservatoare a lui Petre Carp – puternic

filocentralistă. Exista şi gruparea conservatoare-democrată condusă de Take Ionescu, tot filoantantistă. Pe acest motiv apăruse şi o veselă cronică dar cu substrat dureros:

„Carp se duce la Viena, / Nicu ar vrea să vadă Sena.
Take trage spre Tamisa, / Carp înclină şi spre Tisa.
Ş-astea toate, va să zică, / într-o Românie mică.
Doamne, ce-o să fie oare, / într-o Românie Mare?"

Situaţi de partea Antantei, rivalii lor, liberalii se ţineau în unire şi doar C. Stere trecuse la centralişti. Antantofiliştii dominau opinia publică, situarea alături de Franţa şi Italia fiind o cerinţă generală. Ieşenii, cu majoritatea intelectualilor se aflau în fruntea acestei dorinţe, susţinuţi de Liga Culturală, condusă de profesorul universitar A.D. Xenopol, vocile conservatorilor auzindu-se prin: *„Evenimentul"* lui Grecianu aflat de partea lui Filipescu, *„Iaşul „*a lui Marghiloman şi efemera *„Moldova"* susţinută de Petre P. Carp. Toţi organizau manifestaţii precum aceea din 1 noiembrie 1915 – ţinută în sala Pastia, numită şi Caragiale. C. Stere îşi spunea cuvântul filogerman, în revista *„Viaţa Românească"*.

Ieşind din neliniştita neutralitate a celor doi ani, la 4/17 august 1916 România semna Tratatul de alianţă cu puterile Antantei: Franţa, Marea Britanie, Rusia, Italia, alături de care trecuse Serbia şi Belgia. Se petrecuse furtunosul Consiliu de Coroană, ţinut la Cotroceni (14/27 august), după care România declarase război Austro-Ungariei, guvernanţii spunând cu voce tare că se avea în vedere împlinirea dezideratului de eliberare a teritoriilor româneşti, iar opozanţii că se răspundea cerinţelor ţărilor Antantei, asfixiate de presiunea armatelor Centrale. Frontul românesc, al doilea, reprezenta pentru ele gura de aer necesară unui sufocat, sugrumat în juvăţul de la gât.

Cu inima strânsă, la insistenţa primului ministru I.I. Brătianu, Regele Ferdinand, fostul ofiţer prusac – *„care-şi ascundea cu îngrijire sfâşierile interioare"* (N. Iorga) – acceptase ca ţara sa de adopţiune să intre în conflict cu ţara natală (Germania al cărui militar fusese), convins – se spunea – de regină şi de primul ministru. Deschizând

Consiliul spusese: *„Am convocat aici pe mai marii ţării nu ca să le cer un sfat, ci ca să le cer sprijinul...”*, completând: *„După matura mea reflectare şi după lupte interne, pe care le veţi înţelege şi din care am ieşit biruitor asupra Mea, înclin mai mult pentru opinia guvernului”*. Mai insistând Petre Carp că nu vor putea bate pe germani Ferdinand i-ar fi răspuns: *„Tocmai am biruit pe unul – pe mine însumi*. „Ca efect trupele române pătrundeau în Transilvania.

A doua zi, luni 15 august, toate jurnalele publicau *Proclamaţia M.S. Regelui Ferdinand* prin care chema ţara la întregirea operei înaintaşilor *„închegând pentru totdeauna ceea ce Mihai Viteazul a înfăptuit numai pentru o clipă*: *Unirea românilor de pe cele două părţi ale Carpaţilor*... *„Decretul de Mobilizare* nr. 2784 din 14 august anunţa că *„întreaga armată se mobiliza”*. Începea *„Războiul pentru întregirea neamului”* (*„Mişcarea”*, 15 august 1916). Prefectura Iaşilor stabilea măsuri restrictive pentru localuri, iar în seara de 15 august, în Piaţa Unirii se organiza o mare manifestaţie de sprijin cu pancarte mobilizatoare, discursuri de pe treptele statuii lui Cuza şi steagurile aliaţilor la ferestrele hotelului Traian unde au apărut ofiţerii ruşi şi francezi, intonându-se imnurile aliaţilor şi tradiţionala horă a Unirii. Acţiunea se încheia cu un marş patriotic şi muzica militară în frunte, la statuia lui Ştefan cel Mare unde primarul citea telegrama adresata regelui în numele ieşenilor: *„Declaraţia războiului pentru întregirea neamului şi Proclamaţia M. Voastre către popor, au mişcat adânc inimile ieşenilor şi i-au însufleţit. Întruniţi cu toţii, bătrâni şi tineri, femei şi copii, în jurul icoanei lui Ştefan cel Mare, în cea mai impunătoare manifestaţie ce-a cunoscut vreodată Iaşul, ei au salutat cu entuziasm cuvintele Majestăţii Voastre şi hotărârea guvernului... ieşenii se închină cu credinţă şi admiraţie Regelui izbânzei de mâine, Regelui României Mari, întrupătorul pământurilor şi gloriilor lui Ştefan cel Mare, şi Mihai Viteazul...”*. Afişe colorate ce placardau zidurile publicau cu litere mari apelul: *„Să ştim că la războiul de azi toţi*

trebuie să luptăm deopotrivă şi cei ce rămân la vatră şi cei ce pleacă în foc: lupta azi nu este numai lupta armatelor, este lupta naţiunii întregi pentru cauza ei dreaptă şi sfântă...” („*Mişcarea* „17 august 1916).

Regimentele Iaşului: 7 Roşiori, 4 Vânători, 13 infanterie (fostul 13 Dorobanţi) şi 53 Infanterie format din rezervişti sunau adunarea.

Copoul trăia zile dureroase. În locul cârdurilor de trăsuri cu vesele codane şi tineri ieşiţi la plimbare pe trotuarele sale urcau necontenit convoaie de bărbaţi cu o valiză din lemn pe umeri, însoţiţi de mame plângând, taţi înneguraţi şi femei disperate cu prunci în braţe. Mergeau spre unităţi.

În faţa Cazărmii şi pe Aleile Ghica se adunase *„o mare întinsă de capete, oameni, animale, trăsuri, cotigi, tunuri, mitraliere, căruţe cu provizii, sacale cu apă, droage de ambulanţe”* (I. Agrigoroaiei...). Printr-o poartă intrau grupurile civile şi prin alta ieşeau companii de militari complet echipaţi cu puşcă, săculeţul de muniţii şi hrana pe trei zile. Mergeau către bivuacurile din întinsa grădină, pentru mulţi acesta fiind ultimul lor drum pe Copoul înmiresmat.

În semn de solidaritate, cu stăpânitorii Ardealului, la 17/30 august Germania declara război României, urmată de Bulgaria şi Turcia, la 19 august/1 septembrie. Lipsită de ajutorul occidental promis – începerea simultană a unei ofensive pe frontul din vest, în Bulgaria, cât şi în Galiţia şi Bucovina de forţele Antantei –, armata română, trecută cu elan, peste munţi în Transilvania (15/28 august), ajungând la Petroşani, Braşov, Sibiu, după 20 septembrie /3 octombrie era nevoită să se retragă, pierzând, apoi pas cu pas mari teritorii din trupul ţării. Retrăgând trupe din Vest (40 de divizii) – în avantajul aliaţilor care puteau degaja Verdunul – inamicii concentraseră împotriva României forţe masive. Trupele germano-bulgaro-turce, conduse de Feldmareşalul August von Mackensen ocupau Dobrogea (la 9/22 octombrie intrând în Constanţa), iar acele germano-austro-ungare, conduse de generalul Falkenhayn, înaintau

în Oltenia (la 8/21 noiembrie ocupând Craiova) şi Muntenia, ameninţând Bucureştii. Familia regală se împărţise, Regele cu Prinţul Carol instalându-se la Cartierul General, din Scrovişta, iar regina cu copii la Buftea, în palatul prinţului Barbu Ştirbey.

Necazurile venind de obicei buluc, luni 10/23 octombrie 1916, în plin război, când mare parte din Dobrogea căzuse, se îmbolnăvea de febră tifoidă Mircea, fiul cel mai mic al regelui. După zile de chin, joi 20 octombrie/2 noiembrie, la ora 9 seara, copilul se pierdea, plângând şi strângând cu mânuţa lui învăpăiată mâna mamei, disperată. Nemaifiind timp pentru ceremonii protocolare micul principe era îngropat iute în vechea biserică de la Cotroceni.

Fiindcă la 11/24 noiembrie 1916 trupele bulgare şi germane trecuseră Dunărea şi ajunseseră la Zimnicea şi se apropiau de Bucureşti, plecarea din capitală era iminentă, Consiliul de Miniştri hotărând transferarea reşedinţei la Iaşi. Sâmbătă, 12/25 noiembrie, conducerile ministerelor şi autorităţilor cu funcţionarii superiori, îmbarcaţi în trenuri porneau cu mare grabă spre Moldova, având ca ţintă oraşul de pe malul Bahluiului.

Iaşul devenind loc central de refugiu sau capitală nedeclarată a României, în iureşul câtorva zile, către el porniseră autorităţile centrale, ministerele, instituţiile publice, funcţionarii lor superiori, numeroşi profesori, gazetari, negustori, bancheri şi sumedenie de bogătaşi, fapt pentru care mai toate clădirile importante au fost închiriate sau rechiziţionate. Aşa cum scria parlamentarul C. Argetoianu între 10 şi 20 noiembrie oraşul a fost *„copleşit de puhoiul unei adevărate invazii”* şi. *„În câteva zile Iaşii s-a umplut, încât nu-şi mai putea trage omul sufletul”*. Mai toţi musafirii de vază erau nemulţumiţi crezând că la capătul drumului vor găsi palate şi sedii luxoase, ca cele din Bucureşti, uitând că fosta capitală a Moldovei rămăsese după Unire în sărăcie, aşezarea bucurându-se de puţine noi înzestrări edilitare.

Într-un tren special se urcase şi Regina cu copiii şi o

parte din personalul Palatului regal, plecând iute, tot spre Iaşi, ca *„ultima expresie a catastrofei 1* (N. Iorga, *O viaţă de om aşa cum a fost*). Duminică 13/26 noiembrie, pe la prânz, ajungea în gara Grajduri şi deşi avea cale liberă ceferistă, trenul ei se oprea aici, pentru aproape două săptămâni. Din cauza plecării precipitate, la Iaşi nu se pregătise nimic pentru găzduirea familiei regale – deşi Regina vizitase spitalele la 25 octombrie. În pripă era greu de găsit un spaţiu potrivit cu toată zbaterea colonelului Ernest Ballif – nepotul lui Victor Place, consilierul lui Cuza – ataşat pe lângă regină. Oraşul era lipsit de clădiri particulare spaţioase, după Unirea din 1859 construindu-se prea puţin. Vechile case boiereşti, cochete la înfăţişare, aveau de regulă parter sau numai un etaj cu odăi mari şi frumoase, potrivite pentru traiul unei familii obişnuite, dar insuficiente pentru un palat regal cu mulţi membri şi numeros personal de serviciu şi de gardă.

Trăind în vagonul ei de reşedinţă, regina nota:

„Am petrecut aproape două săptămâni în tren. Ballif (*Baliff*) *mergea mereu la Iaşi căutând o locuinţă pentru mine şi copiii mei*; *în sfârşit, după multă alergătură o găsi în casa Comandamentului militar*. *Mi-a fost pusă la dispoziţie, dar nu era destul de încăpătăre ca să aibă loc şi regele*” (I se repartizase casa lui Dumitrache Cantacuzino în care locuise la vizitele anterioare cu principele Ferdinand).

Găzduirea întârziase fiindcă în clădirea Corpului de armată – cunoscută de regină din vechile vizite, funcţionau comandamente militare venite din Bucureşti cărora trebuia să li se găsească alte spaţii pentru mutare, activitatea lor fiind legată de a frontului. După evacuarea lor (Corpul fiind mutat la hotelul Europa din Piaţa Unirii), a mai trecut câtva timp până ce colonelul Ballif, ajutat de căpitanul Georgescu şi o cameristă, frâu Kopkow, au curăţat şi pregătit odăile, părăsite în pripă.

Proaspăt cazată, sâmbătă 26 noiembrie /9 decembrie nota: *„Era o casă mare, încăpătoare, nu prea ademenitoare, nici frumoasă, dar era un acoperiş şi mă*

pusei pe lucru, ca s-o fac cât se poate de plăcută. Camera Ilenei dădea într-a mea şi aceasta era pentru mine o mângâiere". Prea mult timp de aranjare n-a avut fiindcă odată instalată în casa cantacuzinească, clădirea devenea un loc spre care toată lumea pornea să se plângă de necazurile apărute în puhoi şi mai ales de deznădejdea răniţilor şi refugiaţilor, lăsaţi de izbelişte prin gări, pe străzi şi-n parcuri. *„Nesfârşit şir de oameni pe care a trebuit să-i primesc"*, nota ea. Nu lipseau miniştrii, dregătorii şi politicienii refugiaţi la Iaşi, acei din opoziţie imputând vinovăţia lui Brătianu – care a declanşat războiul şi a ordonat trecerea Carpaţilor – şi implicit a ei – susţinătoarea. *„Nu cunoscuse adversitatea şi acum adversitatea îi venea din toate părţile şi sub toate formele Era uluită"*. Faptul îl reţinea I.G. Duca în memoriile sale, reţinând că: *„toată lumea tăbărâse pe regin*... Era zdrobită-... Toţi îl găseau vinovat pe Brătianu, care pornise războiul. *„Toate ostilităţile de la palat împotriva lui Brătianu care erau contenite, dar care erau numeroase, au izbucnit cu furie nemaipomenită"* (I. Gh. Duca.)

În palatul din strada Copoului aveau să locuiască Regina cu copiii: Elizabeta (n. 1894), Maria (n. 1900), Nicolae (n. 1903), Ileana (n. 1909), toţi la etaj şi Carol (n. 1893) în apartamentul din dreapta al parterului (îşi amintea C. Argetoianu). Soţul, Regele Ferdinand, sau Nando, cum era dezmierdat, rămânea puţin aici. Fire *„timidă"* – cum îl caracterizau contemporanii – lăsase pe seama guvernului treburile administrative şi stătea mai mult între militari, la Cartierul General, care se replia odată cu frontul *„părăsind oraşele rând pe rând în faţa duşmanului ce înainta mereu"*: Periş, Buzău, Râmnicu Sărat, Bârlad. În asemenea condiţii când preocupările regelui şi ale guvernului erau îndreptate spre front şi apărarea Moldovei, dânsa, femeie energică, *„fire vulcanică"* socotea de datoria ei să se implice în problemele sociale. Casa lui Dumitrache Cantcuzino Paşcanu intrase în ochii oraşului chiar din primelele zile ale aşezării între zidurile sale, lumea zicându-i pe dată:

„Palatul Reginei”. Spre dânsul se îndreptau puhoaiele de cereri cu apelurile disperate din care se auzea numai: *„Ajută-ne*! *Ajută-ne*!... *Nu sunt scutită de nicio durere, nici măcar de simţirea că mulţi, în ceasul acesta de nenorocire sunt gata să arunce cu pietre în mine...”*

Mergând pe front, prin sate şi târguri, discutând de aproape cu oamenii, dânsa ştia mai bine ca toţi funcţionarii din birourile călduroase, guvernamentale, lipsurile de echipamente, de hrană, îmbrăcăminte, muniţie, medicamente şi căuta prin toate mijloacele să le umple.

Şi de aceea – cum o caracteriza I.G. Duca în *Memoriile* sale – pentru a rezolva unele cerinţe arzătoare de multe ori devenea *„impulsivă”*, fapt justificat de celălalt memorialist, Constantin Argetoianu: *„A fost cât a putut mai mult în mijlocul celor care aveau nevoie de o mângâiere, de o îmbunătăţire a sorţii sau a traiului*. *O găsim în tranşee printre combatanţi, în rândurile înaintate*; *o găsim în spitale şi în toate posturile sanitare, printre răniţi, printre bolnavi*... *N-a cunoscut frica de gloanţe şi de bombe, cum n-a cunoscut teama şi scârba de molimă*... „în Iaşul sfârşitului de an (1916), copleşit de dureri şi deznădejdi, casa cantacuzinească de la poalele Copoului era singura clădire în care se mai spera şi se credea în izbânda ţării, devenind *„Reduta speranţei”* cum îi zicea un gazetar francez sau cum avea să noteze Nicolae Iorga în *o viaţă de om aşa cum a fost*: *„Dar unde întâlneam siguranţa neclintită cu privire la neapăratul rezultat al războiului era în palatul reginei, care se aşezase deosebit*... *la Comandamentul Corpului de Armată, bătrâna casă boierească, plină şi ea de amintiri*. *Acolo în odăile luminate până târziu, noaptea nu înceta activitatea*. *Se lucra pentru răniţi, pentru armată, de un grup de doamne alese de regină, se primeau ştiri se încercau sugestii pe lângă regele mai îndărătnic decât oricând în afirmarea autorităţii sale, se cereau şi se dădeau sfatur”*, cu toate nevoile (*Ultima romantică*).

Regele Ferdinand Regina Maria

Din ianuarie 1917 obţinând şi regele o reşedinţă, pe strada Lăpuşneanu unde să ţină consiliile, să primească delegaţii şi emisarii ţărilor aliate – palatul din Copou fiind prea strâmt pentru marea sa familie cu trei principese şi doi principi – marele salon de baluri se transformase în sală de lucru devenind sediul Comandamentului de ajutor al frontului şi al celor necăjiţi.

Aici a locuit şi a trăit regina Maria toate durerile crâncenului război până în 17 noiembrie 1918, când se întorcea victorioasă la Bucureşti, împreună cu Nando, devenit întregitorul, datorită unirii la Patria mamă a Basarabiei, Bucovinei şi Ardealului. Puterile Centrale căzuseră, victoria fiind a puterilor Antantei, alături de care se situase şi România.

Clădirea din Copou îi ducea mai departe amintirea. Repartitându-se şcolii fiicelor de ofiţeri se numea Palatul *Regina Maria* (*1929*), *Institutul de educaţie al fiicelor de militari*, *Regina Maria* (1931), *Căminul de fete Regina Maria* (1933), *Institutul de ocrotire socială Regina Maria* (1940).

Apoi o ocupau copiii. Sumedenie de copii

Şcoala îşi păstra localul până la refugiul oraşului din martie 1944, când toate instituţiile şi personalul lor se adăposteau în Muntenia, Oltenia şi Banat. Frontul răsăritean înaintând aproape de pădurea Breazu şi Stânca Roznovanu, fosta casă cantacuzinească avea să trăiască zile cumplite şi dureroase devenind palatul înrobirii. În

clădirea şi-n curtea, înconjurată de grilajul înalt cu ţepuşe, instalându-se mai întâi un lagăr pentru ofiţerii sovietici, luaţi prizonieri de trupele române, la 20 august 1944 locul îl luau militarii români, germani şi italieni prinşi în marea *Bătălie de la nord Iaşi*, câştigată de trupele generalului Malinovski. Alături de palat, în casa medicului Sava Goiu – unde-i acum Parchetul – acesta îşi instalase şi Comandamentul (pentru puţină vreme), el mergând mai departe cu frontul.

Amintirea acelor zile sângeroase rămânea pe pereţii încăperilor şi culoarelor pline de apeluri disperate, scrise cu creioane, cărbuni sau ţinte, în limbile română, franceză, germană, rusă, letonă, ucraineană şi altele, sub care semnaseră, frăţeşte, nefericiţii captivi ai celor două prizonierate, cu speranţa să fie anunţaţi părinţii, soţiile, copiii, familiile, pentru a avea o ştire despre soarta lor. Alcătuiau un mic capitol din Letopiseţul Durerii celui mai necruţător război.

Reparată şi spoită, în pripă, de prin 1945 vechea zidire era dată în stăpânirea studenţilor politehnişti – ca şi casa de vizavi, Mavrogheni sau Beer –, devenind căminul botezat mai târziu Ion Niculi – după numele fostului tipograf ieşean, ales membru al Consiliului de Stat. Luând câte o pauză, mai ales după examene, când fetele mergeau la Mitropolie să-i mulţumească Sfintei Paraschiva, pentru reuşite şi să capete curajul trebuincios următoarelor confruntări ştiinţifice, unii dintre locatarii căminului socotind că o faptă bună are aceeaşi trecere la Acel de Sus, copiau apelurile foştilor prizonieri ce prindeau a ieşi de sub spoiala de var a pereţilor şi le trimiteau adreselor indicate.

Găsirea lor întâmplătoare la început, devenise o pasiune. Urcaţi pe scaune sau pe mesele trase lângă pereţi câţiva dintre căminişti căutau înverşunaţi mesajele disperării. Cei mai vârstnici, studenţii de la secţiile muncitoreşti ale Institutului Politehnic, nu de mult întorşi de pe front, săvârşeau această operaţie cu deosebită cucernicie. Mulţumind lui Dumnezeu că au scăpat de

asemenea nenorociri – după ce râdeau varul cu lama – făceau cruce ca în faţa unui epitaf sau a unei înseninări de mormânt, citeau pioşi cuvintele venite ca din altă lume: *„Scrieţi mamei că trăiesc. Sublocotenent Teodor Boghian, Arad, strada Toamnei Nr. 13”... „Pentru Ana Herţescu soţia şi Felicia şi Sănducu copiii, Călăraşi 18, Bucureşti. Dumnezeu a vrut să scap cu viaţă. Sunt prizonier. Căpitan Asandei Aurel”... „Părinţilor Ion şi Constanţa Turcu din Tulcea. Dragii mei sunt prizonier la Iaşi. Am încredere că Dumnezeu ne va ajuta să ne revedem Marius”. „Mein Herren Ich bin Iohan Strobach aus Dresden... „Ia Kolea iz Kiev... „*Cu timpul, descoperirea cutremurătoarelor misive ajunsese o preocupare însemnată a unor căminişti de la Ion Niculi, încât vara, la sfârşitul cursurilor, pereţii marelui salon drapaţi din loc în loc cu peticele înscrisurilor disperării sau cu desene inspirate din odiseea prizonieratului păreau *tâmple de altar*, acoperite de nişte icoane îndurerate. Sala căpătase caracter de muzeu.

Emoţionat, adesea în faţa lor se oprea şi rectorul N. Calinicenco, citindu-le tulburat, ţinându-şi bărbuţa între degete. Fantomaticile mesaje aveau să dispară până toamna, răzăluite şi acoperite nemilos, de tencuielile şi văruielile reparaţiilor de peste vară. Un administrator zelos a dat ordin să dispară.

Uneori, tot prin anii ’50, sâmbăta seara în sala de mese din stânga parterului, se ţineau reuniuni cu muzică şi dans, care adesea, din cauza mulţimii de oaspeţi, se extindeau în celelalte încăperi ale căminului. Prin ele cârâia câte un aparat de radio sau scârţâia, săltând în hopuri, un picup meşterit de viitorii ingineri, trezindu-se din somnul uitării amintirea petrecerilor de odinioară.

Căminul avea un parc întins, apărat de grilajul înalt la stradă şi de un zid străvechi spre nord, la umbra căruia studenţii învăţau întinşi pe iarbă. În spatele clădirii se amenajase un teren de volei, mutat apoi la coasta din vale. Acolo studenţii politehnişti purtau straşnice bătălii cu acei medicinişti, răsunând strada de strigătele suporterilor celor două echipe. *„Ciocănarii”*, cum erau numiţi politehniştii de rivalii medicinişti, erau o forţă. Venise vremea lor! Oraşul în ruine avea nevoie de lucrători, de meşteri, de ingineri chiar şi învăţăcei şi erau chemaţi şi prezenţi pe şantierele deschise la tot pasul, în instituţii publice şi private Alături de profesori participau la repararea clădirii Băncii Naţionale, bombardată. Erau bucuroşi că primeau şi masa la cantina Băncii. Alţii lucrau la refacerea clădirii Camerei de Comerţ sau a hotelului Traian, în care se şi instalase puternicul sindicat al vremii: Sindicatul geamgiilor. Membrii săi aveau cea mai mare căutare, căci la majoritatea caselor din oraş, oficiale sau particulare, lipseau geamurile spulberate de împuşcăturile frontului din vara anului 1944. Şi venea iarna!

de astăzi: Valeriu Vârlan, primul preşedinte al Asociaţiei: *„Cele mai frumoase meciuri erau cele cu Armata Roşie. Jucam în fiecare săptămână pe doi saci de malai şi o putină de brânză. De fapt asta era mâncarea*

În marele lor elan studenţii politehnişti formaseră şi o echipă de footbal. Îşi începeau activitatea în aprilie 1945 când alcătuiau Asociaţia Sportivă Politehnica Iaşi (ASP).

Neavând echipament jucătorii şi-au adus de acasă câte un tricou pe care fetele le-au vopsit în negru. Lipsindu-le şi ghetele, le împrumutau, pentru match, de la clubul Uzinei Electrice. Echipa de football devenind vestită într-o zi era chemată să joace cu reprezentativa Armatei sovietice din oraş. La început studenţii au ezitat, socotind riscantă o victorie, ce s-ar fi putut încheia, după unii proroci, cu o vizită inopinată în ţara gheţurilor veşnice. Dar au acceptat căci premiul oferit era prea tentant: doi saci de mălai şi o putină de brânză, adevărată bogăţie pentru cantina lor săracă – îşi amintea fostul centruânaintaş, inginerul pensionar (octogenar) *noastră ca sportivi*. *Mămăligă cu brânză iute*. *Dar ce football jucam*...*”* (*Primul Preşedinte*, *„Ieşeanul”*, nr. 160 din aprilie 2005). În zilele acelea de secetă, la masă se dădea o cană de supă străvezie cu un *„pişcot”* sau o chiflă de război. Bineînţeles că la match au apărut şi galeriile care încet, încet au început să se manifeste... Pe la jumătatea anilor ’50, din ordine politice superioare, clubul studenţesc se comasa cu acel de la Nicolina apărând Clubul Sportiv Muncitoresc.

Din anul 1965 soarta schimba radical destinul clădirii. Probabil spre satisfacţia cucoanei Profiriţa din Ceruri, care şi-a dorit în jur, copii, iar pierderea lui Dincă i-

a fost fatală, fostul palat cantacuzinesc se transforma în Palatul Copiilor (numit Palatul Pionierilor), duminică 16 ianuarie 1966 inaugurându-se de faţă cu stoluri de şcolari şi dascăli emoţionaţi de frumosul dar pe care îl făceau edilii.

Amplificând activitatea cercetăşească, din timpul primului război, devenită apoi străjerească, în preajma celui de al doilea, avea menirea să contribuie la completarea cunoştinţelor căpătate în şcoală, *„şi să le stârnescă interesul pentru ştiinţă, tehnică, literatură, artă, sport şi să le dezvolte gândirea, capacităţile creatoare, aptitudinile, dragostea faţă de muncă şi aptitudinile practice”*. Organizat cu cercuri şi sectoare de activitate atrăgea mii de copii. Primul local pentru activităţile extraşcolare fusese imobilul din strada Dimitrov nr. 43 (azi Bulevardul Independenţei), situat vizavi de Muzeul de Ştiinţe Naturale, unde la 8 noiembrie 1953 se inaugura Casa Pionierilor. (Până atunci acolo funcţionase Uniunea Femeilor Române). Spaţiul fiind mic, la 23 august 1965 se hotăra mutarea în palatul Cantacuzinesc de la poalele Copoului (numărul 2). Căminul studenţesc desfiinţându-se, înlocuit de altele noi, construite dincolo de Universitate din 1963 (căminele Titu Maiorescu).

Încăperile se împărţeau între cele peste 20 cercuri, dar neajungând, în anul 1970 Sfatul Popular orăşenesc mai repartiza Palatului încă 10 încăperi la mansarda hotelului Moldova (Traian), pentru cercurile de radio, acordeon, vioară orchestră, fanfară.

Activităţile finanţate din bugetul statului şi pornite în anul 1953 cu doar 7 cercuri (înmulţite apoi la 18), cu 20 norme şi vreo 1800 de pionieri, ajungeau în anii 1972/1973 la peste 50 cercuri şi 70 secţii, cu 44 norme didactice şi aproape 60 profesori şi instructori de specialitate. La ele trebăluiau vreo 7 – 8.000 de copii din toate mediile sociale, între care şi mulţi din şcolile ajutătoare, prin sălile palatului trecând peste 50.000 de vlăstare. Conducerea o asigura *Sfatul casei* şi al *cercurilor* – format din copii şi *Sfatul chibzuielii* celor mari, pentru materializarea

propunerilor. Din cercurile anilor 1972/1973 vreo 25 aveau caracter ştiinţific – tehnic, 20 cultural şi 12 profil sportiv. Cercurile *„Micii meşteri mari”*, *„Mâini îndemânatice”*, *„Micii păpuşari”*, *„Micii actori”*, *„Micii electronişti”*, pregăteau tineri pasionaţi, bine direcţionaţi pentru viitoarele profesii.

Pe lângă clădirea din bulevardul Copoului instituţia mai primea şi casa Beldiman din strada Săulescu nr. 10.

Zilnic, în vechea zidire cantacuzinească se auzea un zumzet ca de albine, preocupările micilor meşteri fiind dintre cele mai diverse. Vioi şi îndemânateci construiau aparate electronice, instalaţii electrice, carturi şi instrumente muzicale (viori, chitare), dar se interesau şi de viaţa oraşului, preluând în îngrijire parcuri (precum Parcul pionierilor, zona Rezervaţiei de la Pietrărie astăzi distrusă – Cimitirul eroilor), lor datorându-se şi animarea Pieţii Unirii cu porumbei. Întorşi acasă după o vizită la Budapesta (1971), propuneau autorităţilor să se crească porumbei într-o odaie din mansarda hotelului Moldova – Traianul de atunci. Binevenită, ideea lor găsea ecou şi primarul Ion Manciuc (1970 – 1979), le repartiza spaţiul potrivit din mansarda hotelului, iar cercul de Columbofilie *„Zborul alb”* îl popula cu gingaşele păsări, asigurându-le şi hrana.

Cu ajutorul părinţilor pasionaţii naturişti au rostuit într-o zi o pereche de veveriţe pe care le-au dus în Parcul Copou unde mulţi dintre ei mergeau adesea să le vadă şi să le cheme la masă, lovind două nuci sunătoare. Active, echipele de dansuri, orchestra şi fanfara Palatului nu făceau faţă solicitărilor, venind de pe un drum intern sau european pentru a pleca pe altul. Salonul de la etaj, înzestrat cu scenă găzduia în permanenţă festivaluri, concursuri şi întreceri între orchestre, coruri, fanfare, trupe de dansuri şi diferite formaţii ale şcolilor din ţară şi de peste graniţe, iar holurile şi culoarele erau pline de cupe, pocaluri diplome şi premii, pe care cucoana Profiriţa, coborând noaptea din din Ceruri, nu se mai sătura să le citească.

Considerându-se insuficiente spaţiile existente ale Palatului din Copou şi ale celui din strada Săulescu, se preconiza un *Parc al copiilor*, pe valea Ştrandului, cu plantaţii de flori, arbori ornamentali şi exotici – o mini – grădină Botanică a copiilor – cu terenuri de sport, săli spaţioase pentru cercurile tehnico-artistice cu săli de teatru şi muzică, cu spaţii pentru plajă, canotaj şi însorire, dorindu-se a se păstra caracterul grădinii strămoşeşti, din vremea domnitoriilor Moldovei şi a se proteja oaza de verdeaţă şi aer curat din mijlocul oraşului. Arhitecţii întocmiseră şi planurile, prezentate şefului statului. Locul este intrat acum în vederea Proiectului *Palace* cu blocuri.

Grupul statuar al voievozilor

În coasta casei cantacuzineşti se mai menţinea micul teren studenţesc de volei, ocupat apoi de o grădină cinematografică de vară. Transformat în spaţiu verde primea un original monument franţuzesc cu nişte cupe ce se învârteau aerisind apa unei fântâni ţâşnitoare şi se înzestra cu Suita Voievozilor – grupul de statui al marilor domnitori – mutată din curtea Bibliotecii Universitare – unde urma a se ridica aripa cea nouă. Locul avea să devină o scenă în aer liber pe care studenţii prezintă spectacole şi serbări.

Reorganizat potrivit Regulamentului de funcţionare a cluburilor şi palatelor copiilor, din 16 martie 1998, instituţia Palatul Copiilor (director prof. F. Onică) îşi păstra menirea ca unitate de învăţământ cu activităţi educative specifice, dar era limitat doar la spaţiul din strada Săulescu şi acela din Socola, unde un grup de profesori

sufletişti menţinând în activitate unele cercuri se zbat să scoată de sub influenţa violenţelor televiziunii comerciale şi a jocurilor cu monştri şi împuşcături de pe Internet, sufletele plăpânde ale micilor şcolari, atrăgându-i spre arte şi creaţie. Între ei este şi tânăra educatoare Anca Apetroaiei care a alcătuit un ansamblu de prichindei (*Luceafărul*) ce au dus sfinţenia Sărbătorilor Crăciunului în multe case. La propunerea editoarei Dana Petrea Ceia, în amurgul zilelor de decembrie (2005) au colindat personalităţile oraşului, realizând mici spectacole transmise de postul ieşean TELE M.

Palatul Copiilor astăzi

Închis de mai mulţi ani pentru reparaţii fără finalizare, din lipsă de fonduri, frumosul palat al cucoanei Profiriţa pe care ar merita să existe o placă a bogatelor sale Aduceri aminte, este astăzi ruinat cu uşile bătute în scânduri şi ferestrele sparte. Trecând pe lângă el un gazetar avea să scrie, îndurerat: *„Dacă prin anii '90 Palatul Copiilor era locul unde mii de copii îşi exersau pasiunile în muzică, teatru, dans, sau limbi străine acum numărul acestora scade de la an la an, din cauza condiţiilor precare în care trebuie să-şi desfăşoare activitatea”*. (*„Ziarul de Iaşi”*, 5 octombrie 2005).

Peste drum, în primul război, a funcţionat *„Bursa de ştiri”*.

Vizavi de Palatul Cantacuzino la răspântia

drumurilor, aflându-se un maidan bortelit, pe care fusese o parte din fostul cimitir al bisericii Prăpădoamna, dar şi un vechi palat boieresc (*al Cornilor – Ioniţă şi Aristiţa*), din care mai rămăsese un lanţ de hrube rătăcitoare pe sub deal şi câte o urmă de subsol, aici s-au aciuat multă vreme găzarii. Aceştia erau neosteniţii *„negustori de lumină”* ce cutreierau satele şi mahalalele să împartă *„apa luminătoare”* (petrolul lampant), carată de la Moineşti în butoaie ascunse sub coviltirul căruţelor, pentru hrănirea nesăţioaselor lămpi din casele străbunicilor.

Răspântia cu hrubele întortocheate şi înlănţuite cu altele ce se furişau pe sub tot târgul era numai potrivită pentru aşezarea îndeletnicirii lor, fapt pentru care s-a numit multă vreme *„maidanul găzăriei „*– Hrubele îl preocupau pe fostul profesor universitar Andreiescu-Cale, odată povestind la cursuri că în timpul lucrărilor Fundaţiei (1935), se găsise un tunel la adâncime de vreo 12 metri, bănuit a avea legătură cu Cetăţuia – îşi amintea fostul său student, inginerul Gheorghevici Gheorghe (prin noiembrie 1983). Ascunzându-şi comoara în hrubele adânci, chipurile găzarilor, bărboase – în haine unsuroase –, ce intrau şi ieşeau din adâncuri, iscau poveşti spăimoase cu vedenii înfricoşătoare, cu stafii şi vârcolaci rânjitori ce ieşeau, clempănind fălcile din gropile fostului cimitir, la crucea nopţilor. Fiindcă uneori din hrube se auzeau trăsnete de vulcani şi pe gura beciurilor izbucneau flăcări învolburate – pricinuite de exploziile butoaielor cu petrol – primejdiind acareturile târgului, neosteniţii împărţitori de *„lumină”* au fost scoşi cu tam-tam din adâncuri şi mutaţi, cât mai departe spre marginea târgului, pe uliţa zisă chiar a Păcurarilor. Într-o subterană pe vremea aceea fiind o moară primitivă – râşniţă – la ea erau aduşi deţinuţii închisorii de peste drum să macine făina (*„Ilustraţiunea română”*, *5* ianuarie 1938)

Pe la 1900, pământul îl stăpânea profesorul A.C. Cuza (fiind cumpărat în 1896) şi-l ocupau cupolele circurilor precum faimosul Henri – prin 1911 –, un Teatru cu reflector optic – prin 1912 –, circul Brateus – prin mai 1914

– şi altele de mult uitate. Locul căpătând şi nişte bărăci, pompos numite Arenele Romane, ultimul proprietar, P. Iliescu, le închiria cu bani buni. Prin ele trecea astfel circul lui Luigi Proserpi în iunie 1926 şi Circul Bella în celălalt iunie din 1927. Într-o margine a maidanului se aciuase într-un un timp şi baraca faimosului fotograf B. Brand, ce şi-a asigurat nemurirea lăsând posterităţii chipul diaconului Ion Creangă şi insistente anunţuri în *„Curierul de Iassi"*, de prin 1874: *„B. B. Brand, fotograf. Strada Păcurari, în colţu' stradei Carol aduce la cunoştinţă publică că atelierul său este*

deschisu în fiecare zi. Toate soiurile de comănzi fotografice se vor eşecuta în cea mai mare perfecţiune cu preţuri moderate. „Într-o vreme îmbolnăvindu-se, *„Curierul „*din 13 ianuarie 1877 anunţa reluarea activităţii *„pe strada Păcurari vizavi de Penitenciar"*.

Vara pe maidan copiii jucau oină sau ţurca, dacă nu erau fugăriţi de moşneagul ce-şi făcuse o *„vilă"*, bătând una peste alta sute de scândurele din lăzi şi se considera stăpânul locului.

În timpul primului război pe tăpşanul de la răscrucea străzilor, rămas fără circuri (decimate de mobilizări şi rechiziţii), se adunau mulţimi de ieşeni, localnici şi refugiaţi, doritori să se întâlnească unii cu alţii, să schimbe o vorbă şi să afle veşti despre fronturi şi evenimente. Acestea soseau prin firele telegrafice ale Poştei, prin staţiile TFF (radiotelegrafice) ale consulatelor ţărilor aliate: Anglia, Italia, Rusia, şi prin postul Armatei – instalat

în Palatul Administrativ cu antena întinsă din turnul acestuia până în turnul bisericii Trei Ierarhi.

Lipsind radioreceptoarele şi televizoarele zilelor noastre noutăţile se aflau din ziare, însă multe erau drămăluite, paginele gazetelor conţinând adesea în locul ştirilor mari spaţii albe croite de condeiul cenzurii. Fiindcă unii târgoveţi, din preajma guvernanţilor (de exemplu Ministrul Instrucţiunii, I.G. Duca, cu atribuţii şi de cenzor locuia în casele lui Iancu Praja din Păcurari, unde-i grădiniţa FEG), mai căpătau unele veşti, le împărtăşeau aici, locul găzarilor primind numele ironic: *Bursa de ştiri*, *Agenţia de zvonuri*, sau *Maidanul cu Veşti*. Tot aici sosea, spre seară, şi gazeta *„Le Petit Parisien”*, cât o foaie de mică, pe care o edita ziaristul Dubochet, motiv să fie poreclită *„Le Petit Dubochet”*. Legaţia franceză se afla în casa lui Costache Ghica din strada Banu – clădirea Conservatorului, unde se începuse instalarea, în tomna anului 1916, ridicându-se două prăştine pentru radiotelegrafie, mai înalte decât bătrânii salcâmi din curte. Ştirile foii erau necenzurate, provenind de la Paris, fapt pentru care Casa lui Ghica devenise *„vocea Franţei”*, iar seara la aprinsul lumânărilor – curentul electric uneori lipsind, grupurile electrogene neavând motorină –, în jurul ei se adunau sute 118

de ieşeni, avizi să apuce foiţa abia apărută de sub teascul legaţiei şi cu tuşul încă ud. Ca un manifest, a doua zi trecea din mână în mână, printre grupurile de oameni adunaţi ca la piaţă, pe Maidanul găzăriei.

Pentru încurajarea ieşenilor, spre sfâşitul lui octombrie 1918, când aliaţii României aveau victorii răsunătoare, pe un perete de la Legaţie apăruse afişul unui soldat francez îmbrăţişând pe unul român şi zicându-i: *„Deşteaptă-te române*! *Nu mai eşti singur*. *Adu-ţi aminte de Mărăşeşti*! *„La arme”*. Gramafoane cu trombon, puse în ferestre, cântau marşuri mobilizatoare franceze şi româneşti, *Marseilleza* răsunând necontenit.

Cu versurile pe buze, astfel mobilizaţi, ascultătorii veneau pe tăpşan să discute veştile frontului pe care

Dubochet, urcat pe un scaun, le împărtăşea împărţind şi mica sa gazetă.

Observând pâlcurile de oameni adunaţi în cercuri, discutând îngrijoraţi, spunându-şi părerile şi schimbând jurnale şi reviste străine aduse de peste graniţe, regele Ferdinand i-a spus într-o zi reginei că după război, pe locul acesta ar merita să se construiască un locaş de cultură cu cărţi, publicaţii şi mari săli de lectură, spre satisfacerea poftei de cunoştinţe a ieşenilor, dar şi pentru neuitarea cumplitelor zile de război.

Astfel se născuse ideea instituţiei numită Fundaţia, ce avea să-şi facă începutul peste câţiva ani. Aflat la Iaşi, în 11 octombrie 1925, pentru inaugurarea Palatului de Justiţie – acum Palatul Culturii – regele a luat cunoştinţă de preocuparea edililor pentru realizarea fundaţiei culturale, promisă. La vizita următoare primarul C. Toma îi arăta şi locul propus pentru zidirea preconizată. Astfel, la 11 februarie 1926, lua fiinţă Fundaţia Regele Ferdinand I – *Instituţie de cultură a Neamului Românesc*, propusă de ieşeni şi suvenţionată de guvern, ca un omagiu adus suveranului la împlinirea vârstei de 60 ani. Legea Fundaţiunii dota instituţia cu un fond de patrimoniu de 200 milioane de lei. Urma a se administra, potrivit statutului *„orânduit de Majestatea Sa Regele Ferdinand*!*”*. Jumătate din fonduri se destina pentru educaţia culturală a tineretului şi pentru cercertări istorice în vederea cunoaşterii României, iar cealaltă jumătate pentru sprijinul familiilor militare, la educaţia copiilor. Ministerul de Finanţe se autoriza *„ca acoperirea acestei donaţiuni să se facă din fondurile disponibile ale bugetului*”.

Luând act de hotărâre, prin scrisoarea din 22 februarie 1927 adresată Primului ministru, regele mulţumea *„adânc recunoscător reprezentanţilor naţiunii pentru acest semn de dragoste şi devotament*” faţă de dânsul, depunând Statutul propus. Totodată declara: *„Sunt fericit că, precum Noevozii noştri lăsau aşezăminte de binefacere, pot astfel şi Eu să-mi îndeplinesc una din marile Mele dorinţi prin înfiinţarea unui Aşezământ*

asemănător cu Fundaţia universitară Regele Carol I din Bucureşti, urmând prin aceasta bună pildă a prea iubitului Meu Unchiu'. Am hotărât ca această nouă Fundaţiune Universitară să se întemeieze în vechiul şi strălucitul centru cultural al Moldovei întregite, în oraşul Iaşi. Căci aici după prima Unire a Pricipatelor, prin mari jertfe s-a făurit Marea Unire cu celelalte ţări surori de sub stăpânirea străină şi tot la Iaşi Ne-am adăpostit, împreună cu regina, în vremurile de cumpănă ale războiului pentru unitatea naţională. În amintirea acelor zile grele şi mari, în care scumpa Mea soţie Mi-a fost tovarăşă inimoasă în suferinţe şi cel mai bun şi statornic sprijin întru toate, doresc ca Ea să fie asociată la ocrotirea tuturor Aşezămintelor acestei Fundaţiuni" (Ioana Gafton, *înfiinţarea Fundaţiei Universitare Regele Ferdinand, Almanahul" Convorbiri literare 2002")"*.

Statutul se publica în *„Monitorul Oficial"* din 24 februarie 1927, stabilindu-se, potrivit legii Fundaţiunii, că *„se vor înfiinţa o Fundaţiune Universitară Regele Ferdinand I, în Iaşi şi un institut cu internat pentru educaţiunea fiicelor de ofiţeri, într-o localitate ce se va fixa ulterior"*.

Deşi se recunoştea că *„laşul a fost oraşul în care s-au pus la cale şi s-au dus la bun sfârşit marile fapte ce au contribuit la închegarea regatului întregit de astăzi"*, iar *„temeliile statului român au fost clădite prin sacrificiul Moldovei şi al strălucitei sale capitale,* cum scria ziarul *„Adevărul"*, din 12 martie 1927, ieşenii aveau unele nedumeriri. Nu înţelegeau de ce sediul fundaţiei era la Bucureşti ca şi întreaga conducere.

Formată dintr-un Consilu şi două comitete – unul pentru activitatea de educaţie a tineretului şi altul pentru sprijinirea culturală a familiilor militare – se compunea din miniştrii de Instrucţie şi Război, şeful Statului Major, şeful Casei militare a M. S Regelui, reprezentantul Academiei şi rectorul Universităţii din Bucureşti. Lipsea acel din Iaşi. De aici discuţii tulburătoare, interpretări şi bănuiala clasică: *„cine împarte parte-şi face"*. Sesizând nedreptatea,

la şedinţa Consiliului din 12 martie1927, ministrul ieşean al Instrucţiei Publice, I. Petrovici, ridica problema, care se rezolva, parţial, numindu-se în Consiliu şi profesorul P. Bogdan, rectorul Universităţii ieşene. Preşedintele Consiliului era C. Hiot – ministrul Casei Regale, în funcţii operative ca directori administrativi fiind numiţi G.T. Kirileanu, bibliotecarul regelui – pentru activităţile universitare şi generalul Florescu – pentru acele militare. Fundaţia urma a se aşeza într-un local propriu, construit într-o zonă comercială, cu posibilităţi de a se închiria spaţiile parterului, pentru a se obţine venituri. La 20 iulie 1927 pierzându-se regele, atribuţiile sale treceau pe seama reginei Maria.

De acord cu recomandarea Primăriei ieşene, Consiliul cumpăra terenul din colţul străzilor Carol şi Păcurari, oferit de familia Iliescu, cu suma de 4, 7 milioane (4 mai 1928), la care se adăuga încă un spaţiu (iulie 1929), luat din terenul bisericii Cuvioasa Paraschiva – filiala bisericii Sf. Neculai de Sus – plătindu-se încă 2, 275 milioane. Astfel se putea trece la alcătuirea primelor schiţe ale viitoarei clădiri, propunându-se ca 7 arhitecţi diplomaţi să prezinte câte un anteproiect. Acceptau invitaţia doar patru.

Actul Fundaţiei conţinând şi clauza înfiinţării unui Institut pentru educaţia fiicelor de ofiţeri, în şedinţa din 11 ianuarie 1929, Consiliul accepta propunerea reginei Maria pentru înfiinţarea acestuia la Iaşi. Se aproba deschiderea chiar din toamna acelui an, hotărându-se să poarte numele *Institutul de Educaţiune Regina Maria*. Ca sediu, suverana indica fosta ei locuinţă, scriind Consiliului la 19 februarie 1929: *„... în faţa locului unde se va construi noua Fundaţiune Universitară Ferdinand I, se află casa unde am locuit împreună cu Familia Mea în timpul marelui război. Această casă aparţinea Armatei. Ea mi-a dat-o ca adăpost în timp ce-şi făcea datoria pentru apărarea existenţei Neamului. Zilele petrecute acolo, în griji mari dar şi în speranţe înălţătoare, îmi vor fi pe veci neuitate ca şi recunoştinţa ce am simţit când apoi mi s-a dăruit această*

casă. Această recunoştinţă cred că nu mi-o pot arăta mai bine decât destinând această clădire ca adăpost pentru copiii ostaşilor în amintirea adăpostului pe care şi Eu l-am găsit în ea. Dăruiesc deci această casă Fundaţiunii Regele Ferdinand I pentru ca în ea să se aşeze Institutul de Educaţiune a Fiicelor de Ofiţeri. Fericită că pot astfel închina Oştirii darul primit de la ea, doresc ca acest aşezământ să poarte numele meu. „Deschisă imediat, se numea Şcoala Fiicelor de Ofiţeri, orfane.

Planurile noii clădiri fiind prezentate de unii arhitecţi se stabilea o comisie cu inginerul G. Balş membru în Direcţia Monumentelor Istorice şi arhitectul I.G. Pompilian din Ministerul Instrucţiei Publice, care să le studieze. Alegându-se proiectul arhitectului C. Iotzu, la 10 august 1929 se aproba, urmând a se trece la realizarea devizelor, socotindu-se ca din septembrie 1929 să pornească lucrările. Existând problema fondurilor alocate, în altă şedinţă a Consiliului din 18 septembrie, se cerea proiectantului să refacă proiectul pentru ca lucrarea se se încadreze în suma de vreo 50 de milioane. Începerea lucrării se amâna pentru primăvara anului 1930, cu terminare în 1932. Planul restrâns fiind nemulţumitor se cerea altul, mai mărit de la 5 la 7 travee, dar mai trebuiau 30 metri de teren ce se cumpăra de la familia vecină Beer.

La 21 februarie 1930 se discuta şi se aproba această variantă, începându-se pregătirea terenului şi dărâmarea clădirilor din curtea bisericii cuvioasa Paraschiva al cărui spaţiu se restrângea (12 martie). Atunci dispăreau casele de la stradă în care locuise Miron Pompiliu şi poetul Mihai Eminescu. Licitaţia pentru lucrare (ţinută la 31 martie), o câştigase antrepriza ing. Emil Prager, supraveghetor al lucrărilor numindu-se arhitectul Radu Stan din Iaşi. Exista şi o comisie de supervizare formată din rectorul P. Bogdan, reprezentantul Academiei G. Ţiţeica, ing. G. Balş, arhitectul I.G. Pompilian, arh. C. Iotzu şi secretarul general al Consiliului G.T. Kirileanu. Gazeta „*Lumea*” din 14 februarie 1930 anunţa începerea lucrărilor, piatra fundamentală urmând a se pune în iunie 1930. Se

prevedea ca interiorul să aibă mozaicuri veneţiene şi marmură de Carrara, iar în exterior basoreliefuri reprezentând marile personalităţi ale poporului. Un grup de mari statui urmau să fie aliniate pe frontispiciul clădirii.

Întocmindu-se formele şi proiectele, la 18 aprilie se cerea autorizaţia ce se obţinea la 5 mai 1930 şi se începea imediat executarea fundaţiilor, mai multe case de specialitate preluând lucrările de instalaţii, precum casa Stigler, pentru ascensoare. În anul 1933 elegantul palat terminându-se, (zidirea fiind gata de prin iunie 1932, potrivit ziarului *„Opinia" din* 4 iunie 1932) cupola din colţ construită cu ferestrre largi se preconiza a fi dotată cu lunete speciale, pentru cercetări ştiinţifice şi observaţii astronomice, servind şi ca punct de belvedere. Prin august septembrie 1932 se discuta despre instalarea unor prăvălii la parter, pentru rentabilizarea clădirii care costase până atunci vreo 83 milioane de lei, finisarea urmând a se definitiva în 1933 (*„Opinia"*, 30 septembrie 1932) Localul avea să fie înzestrat şi cu un post de radio local. Pentru lucrări se aducea granit şi marmură din Cehoslovacia şi Italia. La capul scărilor centrale se pregătea fixarea statuii ctitorului, regele Ferdinand, încredinţată sculptorul Jalea. Faţada urma să fie înzestrată cu grupurile statuare a marilor domnitori (Dragoş Vodă şi Alexandru cel Bun, Vasile Lupu şi Dimitrie Cantemir, Ştefan cel Mare şi Carol I, Mihai Viteazul şi Ferdinand) cât şi basorelifuri cu regele Ferdinand, Carol al II-lea şi Regina Maria. Îşi aveau de asemeni locul 10 medalioane cu cei mai însemnaţi cărturari: I. Neculce, Gh. Asachi, Miron Costin, Mihai

Eminescu, Ion Creangă, A.D. Xenopol, Titu Maiorescu, B.P. Haşdeu, Vasile Conta şi P. Poni).

Grupul statuilor din grădina Bisericii Prapa Doamna

Dând demisia Hiot, ministrul Casei regale, locul îl lua generalul Baliff, mai scrupulos. Părându-i-se dificilă instalarea grupurilor statuare sus, pe fronton, cerea întărirea zidurilor de susţinere şi deşi în iulie 1933 se fixau de probă machetele de ipsos, nu agrea această idee. Vizitând lucrarea regele Carol al II-lea, cu spiritul său critic, propunea aşezarea grupului de statui în grădina Fundaţiei, într-o *„Galerie a Domnitorilor”* (1 noiembrie 1933). Zădărnicea şi aşezarea efigiei sale pe fronton, lăsând operaţia aceasta pe seama viitorului, în prezent frontonul are medalioanele lui I. Creangă, B.P. Haşdeu şi M. Eminescu spre Păcurari, iar Gh. Asachi, A.D. Xenopol, Titu Maiorescu şi P. Poni spre Copou.

Încheindu-se lucrările, la 1 mai 1934 începeau amenajările, cărţile începând a fi procurate cu mult înaintea terminării clădirii. Legea din 15 iulie 1929 extindea facilitatea acordată Fundaţiei bucureştene, Carol I (în 1904), aprobând şi Fundaţiei ieşene dreptul de a primi gratuit câte un exemplar din toate publicaţiile apărute în ţară. Primise, de asemeni, donaţii de la profesorii N. Iorga, Gh. Ghibănescu, Ana Conta Kernbach, Dr. N. Leon şi alţii, care depuneau entuziaşti bogăţia lor – cărţile – ca într-un *„gherghir al culturii româneşti”*. Gherghirul era depozitul lucrurilor valoroase, existent pe lângă fiecare casă boierească sau mănăstire. Avea uşă metalică şi gratii groase la ferestre.

În 1935, Fundaţia deţinea vreo 60.000 de volume,

plus stampe, colecţii de monezi, documente rare.

Clădirea modernă şi elegantă, holul artistic realizat în mozaic veneţian şi scara de onoare cu marmură de Carara – lucrări artistice de înaltă calitate – impresiona pe orice vizitator.

Se pregăteau săli de lectură pentru public („*populare*") şi separate pentru profesori şi studenţi, o sală muzeu şi alta geografică, dotată cu hărţi, globuri pământeşti şi felurite instrumente de orientare, cum se vedeau în marile universităţi apusene. Conducerea instituţiei o asigura un Consiliu de Administraţie, însă marile festivităţi ale inaugurării plănuite în anul 1934 şi în anul 1936 nu mai aveau loc. Deschiderea se făcea în linişte.

Regele Carol al II-lea, care se considera ctitorul de drept, căci sub mâna lui se săvârşise construcţia clădirii (Ferdinand murind în iulie 1927, iar el fiind proclamat rege din 8 iunie 1930), era prins de grave probleme politice. În 10 februarie 1938 instituise Dictatura Regală, desfiinţând partidele politice. Se apropia al doilea război, cu alte cerinţe, la 22 iunie 1941 acesta începând, nu departe de frumoasa ctitorie culturală.

Astfel pregătită Biblioteca Fundaţiei „*Regele Ferdinand*!" cu caracter enciclopedic, din strada Carol nr. 2 oferea cititorilor cărţi, numai la sală, între orele 8 – 12 şi 15 – 18. Cataloagele conţineau în 1943 vreo 65 mii de fişe. Reprezenta o bogăţie pe lângă mica bibliotecă a

Institutului de cultură italiană, din strada Lăpuşneanu nr. 28 cu 1600 de volume şi a Centrului universitar Franco-Român cu Luteţia din strada Carol 49.

După patru ani de dureri şi lipsuri, în martie 1944 frontul apropiindu-se de oraş, instituţiile sale şi populaţia trăiau tumultul evacuării. Strânse în mare grabă, o parte din bunurile Fundaţiei se expediau la Aţei, lângă Sibiu, odată cu personalul.

Mai rămânând unele cărţi şi publicaţii – de urgenţa a III-a – în timpul verii venea la Iaşi lucrătorul Zamfir Vasile, trimis să le ridice. Condiţiile fiind grele, pentru efectuarea expediţiei îl ajuta şeful de gară adjunct Nicolae Savinescu, personalitate de vază în laşul de atunci, când toate autorităţile fuseseră evacuate şi numai gara funcţiona din plin, pentru transporturile frontului. îl solicitase directorul Fundaţiei adresându-i o scrisoare. Venind în clădirea pustie, Savinescu constata că biblioteca fusese devastată, iar parte din îmbrăcămintea de piele a scaunelor jupuită. Autorii se bănuiau în rândul soldaţilor dintr-o unitate de tancuri cartiruită în curtea de alături. Fără să stea pe gânduri, revoltat, şeful gării intervenea la comandamentul militar aflat în Şcoala Comercială, din strada Vasile Alecsandri – unde este azi Biblioteca Universităţii de Medicină – şi împreună cu un căpitan Axinia, mergeau la Comandamentul german aflat în casa Drosu din strada Lăpuşneanu – azi sediul artiştilor plastici. Primind o patrulă de poliţie militară, găseau într-un tanc bucăţile desprinse. Puse într-o ladă cu cărţi se expediau apoi la Aţei, cum povestea prin anul 1970 eroul acţiunii, fostul şef de gară N. Savinescu. Întrebat despre veridicitatea întâmplării, în seara zilei de 22 februarie 1980, profesorul Grigore Botez (1910 – 1981), directorul Bibliotecii Universitare (1949 – 1976), avea s-o confirme, spunând că materialele au fost folosite pentru refacerea capitonărilor jupuite.

Fiindcă Biblioteca Centrală a Universităţii ieşene, aflată la etajul aripii nordice a fost lovită de bombe şi avea acoperişul distrus, în 1945, după întoarcerea din refugiu,

se intervenea la direcţia Fundaţiei, solicitându-se o parte din spaţiu pentru adăpostirea şi redeschiderea instituţiei, necesară studenţilor. Frumosul palat scăpase ca prin minune de nimicire şi avea în zilele acelea, pe un perete, însemnarea cu catran a unui genist din primile trupe ale armatei sovietice care îl verificase şi notase: *„Nu este minat”*.

Existând unele reţineri ale conducerii Fundaţiei, solicitanţii argumentau că eleganta clădire se construise cu fonduri din bugetul statului, regele fiind implicat onorific, iar încăperile aveau puţină utilizare. Tratativele având succes, la 1 septembrie se pornea mutarea, săvârşită pe la 1 decembrie 1945. Biblioteca universitară ocupând aripa dinspre Copou, cedată de conducerea Fundaţiei, printr-un contract încheiat pe 9 ani, în schimbul unei sume de bani, instala vreo 4 km de cărţi pe rafturi şi în dulapuri. Totodată Biblioteca primise în folosinţă şi cele vreo 70.000 de volume din dotare. Spaţiul alocat iniţial fiind prea mic, conducerea Bibliotecii dorea şi altele propunând contopirea celor două instituţii (*„Opinia”* 5 iulie 1947). Dorinţa se înfăptuia abia după declararea Republicii la 30 decembrie 1947, localul Fundaţiei trecând pe seama Universităţii. *„Monitorul Oficial”* nr. 160, din 14 iulie 1948 oficializa schimbarea. (Reveca Vitcu, *Fundaţia universitară „Regele Ferdinand”*, *„Dacia Literară”*, nr. 9 1993).

Odată cu centenarul poetului M. Eminescu, fostul ei bibliotecar între 1874 – 1875, instituţia îi lua numele şi mereu îmbogăţită duce mai departe tradiţia bibliotecii

înfiinţată în 1835 la vremea când se deschidea Academia Mihăileană.

La începutul anului 2005 Biblioteca, cu filialele sale, deţinea un fond de peste 2.500.000 de cărţi şi publicaţii, oferind cititorilor vreo 1200 de locuri în sălile de lectură.

Fondul de cărţi noi şi parţial cel vechi, este înregistrat într-o puternică bază de date, ce poate fi accesată la adresa www.beu-iasi.ro. Dorind a se păstra şi vechea titulatură, în vara anului 2004, pe frontispiciul Bibliotecii, se fixa şi inscripţia: *Fundaţia Regele Ferdinand*.

Alături de Bibliotecă se aşeza Monumentul Unirii, realizat de Olga Sturza şi dezvelit în prezenţa reginei Maria (mai 1927). Fiind distrus în anul 1946 pentru simbolurile sale teritoriale (provinciile alipite la Patrie în 1918) se înlocuia cu statuia poetului Mihai Eminescu, coborât din faţa Universităţii (1957). Se realizase prin truda mai multor iubitori ai poetului, care au reuşit să adune banii prin subscripţii, chete şi felurite acţiuni, au organizat vreo trei concursuri cu participarea unor talentaţi sculptori, abia după acel din 26 mai 1928 găsindu-se figura simbolică potrivită. La concurs participaseră Richard P. Hette, I. Mateescu şi I. Schmidt-Faur, ultimul câştigându-l.

i

Juriul fusese alcătuit din Mihail Sadoveanu, Orest Tafrali, C. Manolachi, Emilian Vasilovschi, V. Costin (V. Macarie, *Monumentul lui Eminescu de la Iaşi*. „*Flacăra Iaşului*” 15 iunie 1985).

Imaginea luceferiană a poetului cu mantia pe umeri urma să domine zarea Copoului de la înălţimea soclului de 5, 2 metri, statuia având 3 metri. La picioarele sale se aflau, ca şi în viaţă, Filosofia sau înţelpeiunea sub chipul unui bărbat şi Poezia – imagine feminină pentru care a servit ca model soţia sculptorului, pictoriţa – născută Nicolescu (Olga Rusu, C.L. Rusu, Viorela Lăcătuşu, C. Lăcătuşu, *Iaşi, chipuri în bronz, marmură şi piatră*). Trecătorilor fiindu-le necunoscute semnificaţiile reale, multora le plăcea să creadă că poezia este întruchipată de Veronica Micle iar Filosofia de Sărmanul Dionis. Aşezată iniţial în faţa Universităţii, mai jos de statuia lui Mihail Kogălniceanu şi scările Centrale, a stat multă vreme acoperită de pânze întârziind dezvelirea, înzestrată şi cu două basoreliefuri, unul reprezintă pe Cătălin şi Cătălina din poezia Luceafărul, iar celălalt, din spate, pe Ştefan cel Mare adunând oştea ţării după Războieni. îl însoţeau versurile din Doina, şterse după 1946 cu dalta, pentru a nu stârni interpretări politice:

„De-i suna din corn odată /Ai s-aduni Moldova toată.
De-i suna de două ori / îţi vin codrii-n ajutor”.

Tot la spate s-a înscris şi semnătura sculptorului cât şi nota: *„Ridicat din iniţiativa Ateneului Popular Toma Cosma din Păcurari – Iaşi în anul 1929”*.

Refăcută de sculptorul C. Crengăniş statuia Unirii cu

numele Monumentul Reîntregirii s-a dezvelit la 1 decembrie 1999, în faţa Universităţii de Medicină, din Piaţa Naţiunii.

Popas la casa unui renumit ministru de Finanţe, care „a *murit sărac*”.

Despărţită de maidan printr-un zid gros ca de cetate, în timpul fotografului Brand exista alături, nesmintită, o aşezare însemnată în fosta capitală, locuită fiind de familia fostului om politic şi renumit ministru de finanţe Petrache Mavrogheni – Mavroyeni – (1819 – 1887). Tatăl său Petre Mavroyeni, dezmierdat Babaca, era fiul lui Dimitrie, fratele domnitorului Nicolae Mavroyeni din Bucureşti (1786 – 1790), ucis pe timpul sultanului Selim, după războiul turco-austriac, învinovăţit de trădare. Domnitorul fusese o figură originală. Instruit, se purta elegant în costume de mătase şi brocat şi-i plăcea să se plimbe prin Bucureşti cu o sanie trasă de doi cerbi.

Mama ministrului, Ruxanda se născuse în casa logofătului şi vistiernicului Grigoraş Sturza şi avea de frate pe domnitorul Mihail Sturza, motiv pentru care tânărul Petre născut la Iaşi în 1819, instruit în casa părintească cu profesor din Paris şi trimis apoi în capitala Franţei, s-a bucurat de cuvenită susţinere la Curtea Domnească, chiar de tânăr. Imediat, după terminarea studiilor economice – financiare şi întoarcerea acasă (1840), ocupa posturi importante în administraţia ţării, începând cu vornicia de aprozi în 1840, menţinându-le vreme de peste 40 de ani şi trecând prin toate ierarhiile sociale: vornic, postelnic, pârcălab, ministru de externe, de lucrări publice şi mai ales de finanţe. În ultima calitate (numit în noiembrie 1854, de domnitorul Grigore Ghica), alături de Mihail Kogălniceanu, redactau legea votată la 10 decembrie 1855 pentru eliberarea ţiganilor de pe moşiile boiereşti... Întâmplarea care o declanşase se petrecuse chiar peste drum, în casa cantacuzinească.

Susţinător al Unirii principatelor, Petre Mavrogheni a fost propus în Adunarea Ad-hoc a Moldovei ca reprezentant al marilor proprietari din ţinutul Fălciului, la

4 octombrie 1857 fiind ales secretar alături de aprigii unionişti Dimitrie Rallet, Anastasie Panu, Costache Rolla şi Constantin

Hurmuzachi. Peste trei zile, la 7 octombrie, semna cunoscuta Declaraţie unionistă pentru Unirea Principatelor fiind apoi numit în Comitetul Unionist, şedinţele Divanului ţinându-se chiar” *în locuinţa sa proprie*” (Theodore Blancard, *Les Mavroyeni*”), sau cum scria Victor Săvescu *„în casa lui din Iaşi*”.

Înhămându-se fără reţinere în bătălia Partidei unioniste, Mavrogheni a participat activ, la lupta electorală, la manifestaţiile pentru atragerea populaţiei, susţinând băneşte, alături de alţi companioni, cheltuielile pentru tipărirea foilor şi manifestelor de propagandă, trimiterea lor în provincie, întâlnirile din ţinuturi, corespondenţa şi toată activitatea pentru alegerea deputaţilor unionişti, înfrânţi prin falsuri la primele alegeri şi victorioşi la repetare.

După Unire relaţiile dintre dânsul şi Alexandru I. Cuza rămâneau însă reci, contemporanii considerând că finanţistul purta în suflet amărăciunea trăită la şedinţa de propunere a candidatului Partidei sale, pentru scaunul domnesc. Se afla la Sala Elefantului (Muzeului de Ştiinţe Naturale) alături de Lascăr Catargi, Costache Negri şi Vasile Alecsandri. Cu toate că avea mulţi simpatizanţi în ţinuturi, n-a fost ales, amicii dorind să evite discuţii pe seama originii sale *„levantină sau greacă*”, ce ar fi înlesnit adversarilor tevatură politică pe tema *„întoarcerii fanarioţilor*” la domnie. Vasile Alecsandri descriind, ca martor, evenimentul Unirii, printr-o scrisoare adresată

fratelui Iancu, la 20 ianuarie 1859, povestea că Mavrogheni lupta serios pentru alegerea sa având o partidă de susţinători cu *„întregi oculte”*.

Deşi nu mărturisise, întâmplarea îi înnourase cugetul, dar a tratat-o zâmbind, înţelegător. *„Această situaţiune creată în jurul persoanei sale, oricâtă amărăciune a putut să-i aducă în suflet nu l-a împiedicat să lupte până la capăt, cu toată ardoarea pentru izbânda Unirii şi să se bucure sincer odată cu înfăptuirea ei... făcând pentru izbânda acestei convingeri mari sacrificii materiale şi dând dovadă de o dezinteresare personală”*. (V. Săvescu)

La chemarea alesului, Alexandru Ioan Cuza, a intrat în guvernul din anul 1861, dar s-a retras având neînţelegeri cu domnitorul pe teme economico-financiare. De aceea a fost atras să participe la îndepărtarea sa de la tron prin lovitura de stat săvârşită de Locotenenţa Domnească (generalul N. Golescu, Colonelul N. Haralambie şi ministrul Lascăr Catargiu), în ziua de 11 februarie 1866. Ca efect a fost numit ministru de finanţe în guvernul condus de Ion Ghica (cu C.A. Rosetti, D.A. Sturza, D. Lecca, I. Cantacuzino...) Participând şi la guvernele de sub domnia regelui Carol, suveranul avea să-i laude calităţile în mai multe rânduri, ca în *Notele* despre anul 1871: *„Lascăr Catargiu şi Mavrogheni sunt oameni plini de onoare şi în acelaşi timp de loialitate care m-au sfătuit bine în aceşti ani din urmă*. „Sau: *„Petre Mavrogheni se bucură de o mare consideraţie ca financiar; el uneşte cultura saloanelor franceze cu fineţa elenă şi se mai distinge prin liniştea şi obiectivitatea caracterului său”*.

Cu tenacitatea caracteristică, ministrul ieşean s-a ocupat de organizarea finanţelor, adoptarea unui sistem bancar şi monetar creând primul etalon monetar naţional pe baze de bimetalism, iniţial cu fabricarea monedelor divizionare din aramă (1867) şi apoi din aur şi argint (1873) eliminându-se monedele străine (mai ales turceşti şi austriece), *„adesea stricate, găurite, şterse”* dar care circulau haotic în ţară, producând uriaşe pagube, la

schimb. Pe atunci cursul lor se stabilea la Bursa monetară bucureşteană de la Hanul cu Tei şi la aceea ieşeană de pe trotuarul dintre Mitropolie şi colţul străzilor Ştefan cel Mare şi Lozonschi unde fremăta staniştea *„zarafilor”* şi *„calpuzanilor”*. Pentru ei bancherii ieşeni publicau la trei luni şi un Buletin cu cursul orientativ.

Luând de model sistemul monetar zecimal din Franţa, Italia, Belgia, Legea lui Mavrogheni, votată la 22 aprilie 1867 – când autorul nu mai era ministru – introducea ca unitate Leul echivalent a cinci grame de argint (835 părţi argint şi 165 părţi aliaj). Sistemul prevedea monede de 2 o lei, 10 lei şi 5 lei din aur; de 2 lei, 1 leu şi 50 bani din argint şi de 10 bani, 5 bani, 2 bani şi 1 ban din aramă. Leul conţinea ca şi acum 100 de bani. Până atunci se folosea leul vechi – din 4 o parale – provenit din piastrul turcesc

Tot el iniţia combaterea camerei păguboase pentru agricultură iniţiind organizarea Creditului Rural, susţinând construirea drumurilor şi a căilor ferate, absolut necesare pentru dezvoltarea economică şi valorificarea bogăţiilor naturale. Toate la vremea când ţara avea un buget mic (Victor Săvescu, *Viaţa şi opera lui P. Mavrogheni*). Pentru a crea fonduri iniţiase monopolul ţigărilor şi taxele de timbru.

Într-un cuvânt Mavrogheni punea bazele unui sistem financiar european, modern, ale cărui principii dănuiau peste veac

Ca orice om care se implică şi vine cu soluţii şi idei radicale, uneori contrare opiniei celor din jur, adesea era lovit. După căderea guvernului conservator al lui Lascăr Catargiu, înlocuit de guvernul lui Ion C. Brătianu (1876), Mavrogheni a fost băgat în grupul celor 15 miniştri şi apoi numai 5 daţi în judecată pentru *„grave”* abuzuri...

Între anii 1876 şi 1881, ales senator, reprezenta Iaşii în Parlament (fiind şeful clubului Partidului Conservator, local).

Ministrul P. Mavrogheni

„Dezamăgit sufleteşte şi cu sănătatea şubrezită Petre Mavrogheni primeşte în 1881, din partea regelui Carol, sarcina să reprezinte ţara ca ministru plenipotenţiar al ei pe lângă guvernul italian, la Roma”. (V. Săvescu). De acolo, în septembrie 1882 trecea la Constantinopl unde avea misiunea grea de a împăca Patriarhatul Ecumenic şi Mitropolia Principatelor ce se considera autonomă după Unire şi nu obţinea aprobarea canonică a Patriarhiei sub a cărei autoritate se aflase până atunci biserica ortodoxă din Muntenia şi Moldova.

Relaţiile erau încordate, la mijloc fiind uriaşele averi mănăstireşti secularizate de guvernul lui Kogălniceanu, pe care Patriarhia nu le dorea pierdute şi nici Înalta Poartă, sub oblăduirea căreia se afla. După îndelungate şi grele tratative, cu ajutorul relaţiilor personale şi de familie, obţinea recunoaşterea autonomiei bisericii române.

Mutat la Viena, din 30 ianuarie 1885, acolo se îmbolnăvea de pneumonie şi în 20 aprilie 1887 se pierdea în braţele cumnatului său Catargiu locotenentul lui Milan care îl aducea cu vagonul mortuar la Bucureşti. Lăsa în urmă amintirea unui politician devotat ţării şi aşa cum nota Rudolf Şuţu: *„deşi se spunea despre fostul ministru că ar fi fost foarte bogat, atât de bogat încât ar fi avut un palat de cristal la Atena, adevărul e că a murit sărac, cel*

mai sărac ministru de finanţe pe care l-a avut România". (*Iaşii de odinioară*).

Cunoscând prea bine acest aspect, Mihail Kogălniceanu cerea acordarea unei pensii viagere, de întreţinere, soţiei sale. O vota Camera Deputaţilor dar o amâna şi reducea Senatul, prilejuind gazetelor discuţii calomnioase pe care le spulbera ziarul *„Adevărul"* amintind meritele marelui om de stat Petru Mavrogheni. Trăise şi muncise aproape 50 de ani pentru realizarea Unităţii Naţionale şi făurirea unei Românii moderne şi demne, deşi aceasta se aflase până la 1877, în situaţia de vasalitate unei ţări străine.

„Sunt oameni – calomniatori sunt totdeauna – care au zis că Mavrogheni a tras profituri cât a fost ministru... El a murit sărac şi nu i-a lăsat soţiei sale decât un nume onorabil şi amintirea actelor sale patriotice" (*„Adevărul"*, 9 iunie 1889).

La fel spunea şi Petre Carp: *„Ştiu că omul acesta în loc de răsplată a ajuns la sfârşitul vieţii să caute în străinătate un rest de zile amărâte..."*

Mare parte din averea moştenită de la părinţi o cheltuise în activităţile publice, oamenii politici ai anilor Unirii (Costache Negri, Mihai Kogălniceanu, Costache Rolla, el şi alţii) efectuând adesea misiunile în străinătate pe banii lor, din lipsa fondurilor în bugetul extrem de sărac al ţării de atunci. Duşmanii, căci avea destui, invidioşi pe calităţile sale organizatorice şi experienţa de vechi finanţist, sau cumpăraţi de interesele celor ce urmăreau jefuirea bogăţiilor ţării cărora se opusese vreme de 40 de ani, nu-i iertau fermitatea şi-l puneau adesea la zid. Funcţiile sale ministeriale erau de multe ori scurtate intempestiv de politicienii timpului iar cinstea şi priceperea sa puse la îndoială.

Izolându-se de învârtiţi şi hatârgii, Petrache Mavrogheni se silea să rămână ferm şi integru, deşi lumea nu putea crede că un dregător la Curtea Domnească, apoi ministru de finanţe să nu fie ca foştii vistiernici ce-şi însuşeau parte din biruri, ajungând cei mai bogaţi dintre

bogaţi.

Nici locuinţa ieşeană a ministrului nu era pompoasă. Fiind scundă, se categorise la clasa a doua de imobile în *Lista caselor şi dughenilor capitalei* din anul 1853, supuse la plata unei dări pentru *„îmbunătăţirea uliţilor capitalei"*. Îi revenea 700 lei, faţă de altele vecine, tot din uliţa Podu Verde, trecute cu 1200 de lei.

Joasă, fără etaj, însă spaţioasă şi elegantă, cu bolta intrări trăsurilor către nord şi un salon oval, fusese cumpărată prin 1849, de la vistiernicul Alecu Sturza (cum spune Vasile Panopol (1881 – 1956) în evocarea *Pe uliţele Iaşului*) şi trăise din plin zilele Unirii. Aici se petreceau recepţii, concerte şi baluri, la care participau miniştrii, consulii puterilor europene, tinerii moldoveni pătrunşi de elanuri patriotice şi nu rareori, domnitorul Grigore Ghica sau măcar secretarul său francezul Eduard Grenier – prietenul devotat al susţinătorilor Unirii Principatelor. Una dintre aceste petreceri se organiza sâmbătă 13 februarie, anunţată de *„Gazeta de Moldavie „*din 8 februarie 1854: *Soirée musicale, în casele vornicului Pierre de Mavroyeni*

Impresionat de fineţea gazdei, de ospeţia şi atmosfera caldă din odăile cu mobile cochete şi oglinzi veneţiene, secretarul domnesc avea să-i păstreze o neştearsă amintire, pomenindu-l cu duioşie atunci când îşi

scria memoriile (*În Moldova*, 1855 – 1856): *„Ministrul Finanţelor Mavrogheni era unul dintre bărbaţii cei mai distinşi şi mai destoinici din ţară* (avea cam 36 de ani). *De obârşie greacă, precum se vede după numele lui, dacă ar fi fost moldovean niciunul nu ar fi fost un candidat la Domnie mai primejdios pentru concurenţii săi… Mic de statură cu privirile adânci, cu maniere cât se poate de alese, foarte inteligent, plin de ghibăcie, de o fire elegantă şi mlădioasă, capabil de sârguinţă şi de muncă, ar fi fost un Domn destul de potrivit… în tot cazul era ministrul preferat al lui Grigore Vodă* (*Ghica*). *Bogat şi înzestrat cu o familie frumoasă dădea în salonul lungueţ şi rotunjit din casa lui* (*clădită mi se pare de contesa Sturza*) *cele mai plăcute serbări la care Doamna Mavrogheni, născută Spiro, prezida cu o amabilitate desăvârşită…* „Le redacta prin 1882 scriind lui Vasile Alecsandri şi le publica doar în 12 exemplare prin 1894, din care Vladimir Ghica, fiul domnitorului Gr. Ghica, publica o parte în patru numere din *„Convorbiri Literare”*, 1909 – 1910 şi în *„Spicuiri istorice”*, 1936.

Pe timpul lui, la Copou, între barieră şi cazarmă se construise noul hipodrom pentru alergările de cai, cu premii (G. d. M, 29 martie, 1854), iar specialiştii vienezi, chemaţi în ţară pregăteau prelungirea liniei telegrafului electric dinspre Bucovina către capitala Moldovei. În ziua de 6/18 februarie instalaţia se termina, la 14/26 februarie 1855 deschizându-se Biroul telegrafic în Palatul Administrativ. Pentru cunoaşterea foloaselor, de marele public, *„Gazeta Moldovei”* din 11 aprilie/ 23 aprilie, ştiricea că o depeşă prezentată în Viena dimineaţa precedentă, la ora 8, 45, numai peste vreun ceas, la 10, sosise în Iaşi. Faptul era extraordinar, Capitala Moldovei se afla în legătură cu marile centre europene, Viena, Paris, Berlin, veştile venind, cu câteva zile înaintea gazetelor din care se informa până atunci lumea. Realizarea avea impactul instalării televiziunii din anii noştri – ’60.

Doar peste două luni, la 22 iunie 1855, *„Zimbrul”* anunţa fericit că instalaţia a ajuns şi până la Bârlad şi

Tecuci, urmând să intre în Galaţi şi Focşani.

Din cauza telegrafului o bună bucată de vreme Copoul rămânea pustiu, de plimbăreţi – ca şi strada Lăpuşneanu după instalarea televiziunii – lumea mergând la Palat să citească depeşele cu ştiri interne şi externe, ce se afişau pe un panou mare, afară, şi se înnoiau din oră în oră. Citindu-le curioşi, târgoveţii nu mai vorbeau decât despre ultimul atentat... de la Viena, despre crima... din Paris şi toate năzdrăvăniile Europei. Unii intrau încântaţi în marea sală a telegrafului, s-asculte ţăcăneala aparatelor Morse şi să privească benzile de hârtie ce ieşeau de sub un inscriptor. Din ele telegrafistele citeau scrisorile, venite pe sârme şi le copiau cu litere chirilice pe foi de hârtie.

Clădirea din valea Copoului adăpostea o sumedenie de amintiri istorice ale familiei Mavroyeni – numele grec – şi după obiceiul caselor boiereşti de odinioară pereţii îi erau acoperiţi de tablourile înaintaşilor pictaţi în mărime naturală şi învăluiţi în aureole legendare. Dintr-o parte privea domnitorul Valahiei Neculai Mavroyeni, din alta spătarul său, tot Mavroyeni, urmat de doctorul Spiridon Mavroyeni medicul sultanului Abu-Hamis şi directorul spitalelor din imperiul turcesc, însoţit de alţi strămoşi ce n-au stat cu mâinile în sân, la sediul Porţii din Constantinopol sau prin capitalele Europei.

Unul de seamă fusese Demetrius Mavroyeni fratele domnitorului Nicolae Mavroyeni din Bucureşti şi guvernatorul insulei Myconos, capul unei familii cu vreo 5 fete şi 11 băieţi între care se aflase şi Petre, tatăl finanţistului.

Acesta ajunsese la Iaşi pe negândite şi trăise până prin 1861, când după vreo 77 de ani de zbucium se muta în liniştea Mănăstirii Frumoasă, unde doarme în cavoul familiei Ghica-Sturza-Mavrogheni.

Moldovenizarea tânărului grec Petre, din insula Miconos, se povestea cu mult haz de contemporani, care adesea spuneau glumind că: *„Mama finanţistului îi făcuse rost de tată tocmai din Myconos* (Marea Egeee)”, Ieşind din copilărie, Petru a părăsit casa strămoşească din

Miconos, plecând să-şi găsească un rost la Viena, unde fratele său, Jean Mavroyeni, se îngrijea de afacerile Turciei.

Tot acolo nimerea pe negândite şi o focoasă şi frumoasă ieşeancă, anume Roxana, (Ruxandra) fiica vistiernicului Grigoraş Sturza şi a domniţei Maria (fata lui Grigore Callimachi, domnitorul din anii 1761 – 1764 şi 1767 – 1769).

Deşi Roxana se măritase şi avea soţ (pe George Balş), care îi dăruise doi copii, apărând la Iaşi un *„cavaler”* din lumea mare, ce se recomanda ofiţer nobil din Rusia, acesta i-a sucit capul, propunându-i să-i fie soţie şi doamnă de seamă, la Curtea din Petersburg, între contese, prinţese şi baronese. Perspectiva fiind ademenitoare, într-o zi, când bărbatul plecase cu treburi la moşie, Roxana lua banii, podoabele şi tot ce era mai de preţ prin casă şi împreună cu amorezul au pornit spre Prut, să ajungă mai repede în raiul împărătesc.

Ajungând la graniţă, iubitul i-a spus partenerei să aştepte o ţâră, până ce el făcea formele de trecere prin vamă a lucrurilor puse într-o birjă separată, şi a dispărut cu toată zestrea.

După ce l-a aşteptat o vreme cu ochii în soare, plângând, întâi de grijă, văzând că nu mai vine, şi apoi de ciudă, când s-a dumirit că fusese gâsculiţă, cum nu mai avea curaj a se întoarce acasă, fără pene, având în băsmăluţa din sân niscaiva galbeni pentru zile negre, a pornit spre Cernăuţi, oprindu-se tocmai la Viena, unde s-a angajat damă de companie la o familie bogată.

În casa respectivă venind şi diplomatul Jean Mavroyeni, care tocmai citise în jurnale năstruşnica întâmplare din capitala Moldovei, i s-a părut curioasă *„musafira „*şi luând-o la întrebări afla că era tocmai eroina. Dorind s-o ajute, ca supusă a imperiului otoman – Moldova aflându-se sub suzeranitatea Turciei – a luat legătură cu părinţii şi cu soţul părăsit la Iaşi, obţinându-i sfânta iertare. Dar când, fericit de succes, a adus vestea înapoierii acasă a frumoasei musafire – pe care o găzduise

în familia sa, spre a o feri de rigorile serviciului casnic – afla că *„victima coţcarului de peste Prut „*nu avea de gând să părăsească Viena şi să se întoarcă la bărbat. Se îndrăgostise din nou. De data aceasta... de Petre, fratele diplomatului.

Băietul căzuse cu tronc zânei din ţara Moldovei şi n-avea de gând să-l părăsească.

În zadar orice încercare de a-i despărţi şi trudnică convingere de întoarcere a împricinatei la bărbatul din Iaşi. Ea hotărâse să se mărite cu Petru şi nu avea decât două căi: *Ori măritiş cu Peter ori moartea... cu stricnină*.

Bietul diplomat a trebuit să ducă alte tratative şi mai grele, cu sturzeştii şi cu soţul – a doua oară părăsit – ca să obţină încuviinţarea părintească şi divorsul voiajoarei de George Balş.

După fericita căsătorie la Viena şi trecerea lunii de miere, întreprinzătoarea nevestică, îşi lua bărbăţelul, importat din insula Miconos, şi-l aducea, pe sus, la Iaşi, poposind în casa vistiernicului Grigoraş Sturza, pe uliţa Lozonschi (unde-i acum Facultatea de Teologie). Găseau bine cunoscuta bucurie biblică a întoarcerii fiului rătăcitor şi îngăduinţa părintească, căci asemenea întâmplări se petreceau în multe case boiereşti – precum în familia Beldiman de mai înainte – iar voiajul Roxanei peste graniţe fusese cu noroc.

Grigoraş Sturza se învăţase cu asemenea păţanii căci şi cealaltă fată, Elena, fusese mai întâi căsătorită cu bogatul boier Alexandru Ghica (tatăl viitorului domnitor Grigore Ghica) şi apoi se măritase cu baronul de Harting. Tot Elena, numai de 18 ani, zăpăcise pe un tânăr ofiţer francez, nimerit prin Moldova: ducele de Crussel – fiul ducelui d'Uzes (din familia vestită franceză Chatillon) care a murit apoi în războiul lui Napoleon.

Înzestraţi de părintele înţelegător, *„însurăţeii”* intrau iute în rândul familiilor *„de vază”* ale capitalei. Aici li se năştea, în 1819, feciorul Petrache viitorul finanţist şi apoi fiica Irina.

Fiindcă Roxana mai avea un băiat şi o fată din primul

măritiş nu peste mult timp devenea şi străbunica regelui Serbiei: Fata ei şi a lui George Balş, Natalia Balş se măritase cu Petru Keşcu din Basarabia. Având şi familia Keşcu, un băiat, pe colonelul Pavel Keşcu, îl însurau cu Pulcheria Sturza – odrasla din prima căsătorie a cucoanei Marghioliţa Roznovanu. Fiica Pulcheriei şi a lui Pavel, altă Natalie, se mărita cu Milan Obrenovici viitorul rege al Serbiei.

În casa lui Petre Mavrogheni sălăşluia şi amintirea eroinei Jeanne D'Arc a Greciei: *Madon*

Între chipurile strămoşilor ce priveau cu ochi vii din adâncul ramelor înşirate pe toţi pereţii odăilor bogat mobilate ale casei de pe Copou, ca şi cum s-ar fi uitat prin nişte ferestre din lumea cealaltă, se aflau şi câteva figuri feminine. Prima era Ruxandra, mama finanţistului, ce uitase de mult poznele tinereţii zvăpăiate. Alături de ea stătea Smaragda – o fiică dintre cele şase ale domnitorului Neculai Mavrogheni, devenită ieşeancă. Fusese nevasta domnitorului Scarlat Vodă Callimachi din anii când imperiul turcesc şi rusesc îşi măsurau mereu puterile în Principate (1806, 1807, 1812 – 1819).

Soţul ei, om instruit, fost dragoman şi adept al culturii franceze, mândru de originea sa moldovenească, observând abuzurile şi sătrăpia ce guvernau ţara a pus să se alcătuiască faimoasa Condică de legi numită Codul Callimachi. Tot el încuraja dezvoltarea şcolii româneşti pentru instruirea tinerilor moldoveni. La Seminăria de la Socola viitorii preoţi învăţau istoria, latina, filosofia.

Cu aceiaşi înţelegere încuviinţa tânărului inginer Gh. Asachi, profesor de desemn la Academia Domnească (grecească) – din Uliţa Mare – să deschidă un curs în româneşte, pentru ingineri hotărnici.

Prins de acelaşi iureş, domnitorul mărita fata Ralu (Raliţa), nu cu o beizadea fanariotă ci cu tânărul moldovean Constantin Bogdan (1818) înfiat de un neam Palade, de unde mai târziu numele Constantin Palade.

Primind firmanul de schimbare (la 24 iunie 1819), se retrăgea la Constantinopol, în palatul din Arnăut Kioi de

unde apoi era ridicat cu întreaga familie şi surghiunit în Anatolia. Acolo fostul domn se şi pierdea (octombrie 1821). Când peste patru ani doamna căpăta libertate de mişcare, fără să mai stea pe gânduri, pornea spre Iaşi unde avea să aibă durerea îngropării fiicei Ralu. Aici rămânea până în martie 1837, când se muta la fiica ei din ceruri, fiind îngropată cu toată cinstea în biserica Golia. Alături de ea avea să vină peste ani nepotul Scarlat iar în 185 o şi sora Eufrosina. Altă soră, Ruxandra, căsătorită tot la Iaşi ajunsese la Petersburg şi apoi la Constantinopol ca şi sora cealaltă, Sultana (Theodore Blancard, *Les Mavroyeni*).

Salonul din Copou plin de tablouri istorice lângă care se putea povesti ceasuri de-a rândul era însă dominat de o figura deosebită, cu faţa luminoasă şi ochii scânteietori îmbrăcata simplu, fără zorzoane şi sub care scria doar

Madon (Madelene) Mavroyeni. Acesta era tabloul în faţa căruia musafirii se opreau adesea privind îndelung chipul de zeiţă din Olimp, pe care o aşteptau parcă să cuvinteze.

Întrebat cine-i respectiva, stăpânul spunea doar că fusese vara sa din Grecia, fiica spătarului Nicolae Mavroyeni din Bucureşti, fratele părintelui său (toţi fii lui Demetrius, fratele lui vodă Nicolae Mavrogheni).

La mazilirea domnitorului, a părăsit şi spătarul ţara (1790). S-a retras la Viena şi apoi în Trieste, fata adăpostind-o, o vreme la rudele din Iaşi, în casa mătuşii Smaragda. Aici lua cunoştinţă de atmosfera efervescentă

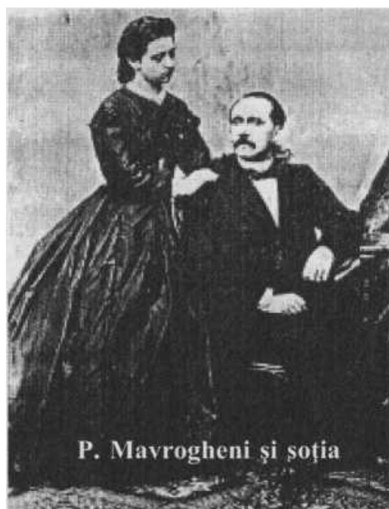
din capitala Moldovei întreţinută de Academia Domnească ai cărei profesori şi tinerii studenţi – viitorii etereşti – fluturau curajoşi, la şcoala lor, din ograda Mitropoliei, drapelul Eladei. În auditoriul Academiei, alături de studenţi se aşezau şi unii boierii şi boierese s-asculte cuvintele izvorâte din focul mocnit al revoltei apropiate. Cu ele în suflet şi cugetul vibrând de simţământul patriotic ieşean Madelene învăţa în Trieste limbi străine şi devenea o aprigă susţinătoare a luptei pentru eliberarea ţării strămoşeşti de sub ocupaţia străină şi simpatizantă a cauzei *„Heteriei*

După 27 februarie 1821 când generalul Alexandru Ipsilante decreta la Trei Ierarhi începerea luptei de eliberare a Greciei şi Veniamin Costache mitropolitul Moldovei blagoslovea armata eteristă ce avea în frunte tinerii academişti deveniţi mavrofori, iar goarna Luptei Naţionale suna şi deasupra arhipelagului Peloponez, tânăra *grecoaică-românea* începea mobilizarea. Adresându-se, în cuvinte înflăcărate, compatrioţilor (vreo 4.000 de suflete) din insula Myconos, adunaţi pe malul mării, le cerea să-şi aleagă un comandant şi să se pregătească de luptă. Impresionaţi de chemarea vibrantă şi frumuseţea de heruvim a înflăcăratei lor concetăţence *„graţioasă cu voce dulce”*, într-un glas au *„proclamat pe frumoasa Madon căpitan* şi avea să devină *locotenent general* al armatei greceşti de eliberare, procurând din banii familiei sale armament, echipând vase de război cu canoniere şi organizând instruirea temeinică pentru apărare a combatanţilor din insulă (aprilie 1821). În luna lui octombrie 1822 atunci când flota turcă începuse a cotropi comunităţile răsculate şi trimitea un vas să ocupe şi insula ei, debarcând pe plajă un corp de vreo 200 de algerieni sângeroşi ce strigau *Moarte ghiaurilor*, apărătorii cântând Marseilleza grecească – a lui Rigas Velentinul – conduşi de generalul Madelene îmbrăcat în armură i-au înfrânt, forţându-i să fugă lăsând în urmă armele, 17 morţi şi 65 de răniţi. (Theodore Blancard, *Les Mavroyeni*). Curajoasa *Jeanne d’Arc a Greciei*, cum avea să fie

considerată sau *„eroina greacă din Myconos” sau „Madelene din România”* (de pe buzele grecilor români), a trimis ajutoare flotei arhipelagului, mergând chiar ea cu un corp de oşteni pentru apărarea insulei Eubeea (Evvias), insula Chios fiind distrusă.

Retrasă în capitala tânărului stat grec ce se proclamase după 1923 a participat la consolidarea sa, purtând campania de recunoaştere diplomatică şi adresându-se prin scrisori doamnelor din Franţa şi Anglia, pentru a obţine sprijinul lor. Dinamică şi atentă la toate din jur, ea informase preşedintele Ioan Capodistria că se plănuia uciderea sa, dar fiindcă acesta nu i-a dat crezare, ţara trăia durerea împuşcării primului ei conducător (9 octombrie 1831). Murea în modestie, la Păros, retrăind lumea amintirilor tinereţii. Închinase întreaga avere pentru cauza Greciei, admirând eroii revoluţiei. Cunoscuse pe Dimitrie Ipsilante – fratele generalului Alexanru Ipsilante – care după sfinţirea drapelelor revoluţiei la Trei Ierarhi a mers în Peloponez (Peloponnisos) să împrăştie duhul Eteriei.

Tabloul ei numit şi *Madona (Manto) din Mycon* sau chiar *Fecioara din Micon* cum îi zicea *„Almanahul Atenian”* din anul 1888 ocupa locul central al salonului casei din Copou, pe el oprindu-se privirile tuturor celor care îi păşeau pragul, admirându-i ochii strălucitori şi ascultându-i parcă îndemnul cuvântat şi din nefiinţă: *„Mai presus de toate este ţara*! „Finanţistul, Petre Mavrogheni, mărturisea prietenilor că atunci când trăia dureri şi-l copleşeau decepţiile vieţii, privea tabloul încurajator, care-i devenise icoană, şi căpăta forţă devenind mai optimist.

P. Mavrogheni şi soţia

Căsătorit mai întâi cu Elena Spiro, decedată la 30 de ani şi apoi cu Olga Catargi, ministrul avea din prima însoţire doi băieţi şi trei fete bine educate şi însufleţite de sentimente patriotice: Lucia, Maria şi Natalia Mavrogheni ultima căsătorită cu faimosul boier şi fin diplomat, Ghica Brigadier, a căror prezenţă în saloanele vremii le dădeau farmec. Salonul lor găzduia de asemeni seri musicale ca aceea pomenită de gazeta „Zimbrul” din 8 februarie 1854. Acestea împreună cu celelalte duduci şi duducuţe în rochiile lor înfoiate ce ţineau bărbaţii la distanţă – datorită corsajelor puse pe cercuri cât mai largi – îl impresionau pe secretarul domnesc Eduard Grenier încât avea să scrie: „*toate femeile erau frumoase chiar şi acele care erau mame şi... bunici... Căci erau şi bunicele la bal... Cel mult trei, patru chipuri neplăcute*; *asta nu se vede la Paris*. „Olga, soţia ministrului, era fiica bogatului boier Costin Catargiu şi soră cu Maria Catargiu căsătorită la Belgrad cu Efrem fratele lui Miloş Obrenovici întemeietorul dinastiei Obrenovici. Cei doi soţi având un fiu, Milan Obrenovici, acesta ajungea regele Serbiei (Milan al IV-lea). Astfel, Petre Mavrogheni devenise unchiul regelui.

Trăind la Bucureşti, cu soţul în funcţii guvernamentale, Olga a fost doamna de onoare a reginei Elizabeta. În această calitate îşi luse atribuţia să

dădăcească pe tânăra englezoaică devenită principesa moştenitoare a României prin căsătoria cu Ferdinand, nepotul regelui Carol. Îndărătnica Missy opunându-se să fie o Marie supusă reginei, n-o prea înghiţea pe severa doamnă de onoare, ce i se părea că o urmăreşte şi chiar o pârăşte suveranei.

La Mavrogheni a fost prima locuinţă ieşeană a principelui Carol

Căzută în uitare ca şi alte clădiri din Podul Verde, după ce fostul ministru a fost chemat la Bucureşti să-şi continue îndeletnicirile în capitala României, bătrâna zidire era trezită din somnolenţă pentru câteva zile, în vara anului 1866. Aşteptându-se vizita Principelui Carol I la Iaşi – între 17 şi 24 august – autorităţile locale îi pregăteau găzduirea în cocheta casă Mavrogheni, despre care Panopol zicea că ajungea în stăpânirea ministrului rus de finanţe.

În zilele acelea Carol, tânărul ofiţer prusac, chemat pe tronul Principatelor Unite, avea prima întâlnire cu *Iaşul însângerat* după manifestaţia unor tineri boieri potrivnici alungării domnitorului Alexandru Ioan Cuza de la tron Invitat să viziteze fosta capitală a Moldovei, prinţul Carol venise cu trăsura prin bariera Păcurari, oficialii întâmpinându-l încă de la Leţcani. Sfătuit de guvernamentali, mai înainte graţia se pe mitropolit şi pe iniţiatorii dureroasei acţiuni. Pe străzi îl aşteptau sumedenie de târgoveţi, curioşi să-l vadă pe tânărul neamţ pe seama căruia unii se bătuseră cu armata şi pentru care se făcuse plebiscitul. Avea menirea să aducă în ţară liniştea şi dreptatea mâncate de nepotism, învârteli şi prieteşug, cum pretindeau susţinătorii unui domn străin fără neamuri şi cunoştinţe apropiate.

Primire regală pe Uliţa Mare

I s-au arătat şcolile, vechile ctitorii, instituţiile şi starea de cădere materială a oraşului lipsit de venituri şi posibilităţi de prosperare, toate fondurile îndreptându-se spre capitala din Bucureşti. Înţelegând durerile ieşenilor care cedaseră de bunăvoie capitala, în favoarea Unirii Principatelor, musafirul promitea ajutor, discuta problemele cu dregătorii localnici în timpul vizitelor şi la recepţiile organizate la reşedinţa din palatul lui Mavrogheni –, astfel încât, era pretutindeni aşteptat cu entuziasm. În seara din ajunul plecării organizându-se o retragere cu torţe, pe Uliţa Mare, în faţa casei de găzduire, la ea participau mii de ieşeni: tineri, vârstnici şi chiar bătrâni anteregii, duşi de sub braţe de feciori şi nepoţi. Însufleţirea creştea în chip nespus când prinţul după câteva cuvinte de mulţumire, se cobora în mijlocul mulţimii, luminată de făcliile torţelor şi apoi invita un mare număr dintre participanţi în saloanele reşedinţei, unde Mitropolitul ţinea o caldă cuvântare de despărţire. (Carol I, *Memorii*). Înaintea plecării transmiţând o Proclamaţie *„cetăţenilor ieşeni”*, spre bucuria acestora o încheia cu formula: *„Dat în a doua Mea reşedinţă, Iaşi, în 23 august 1866* Reînnoia promisiunea făcută prin ziarul bucureştean *„Românul”* înaintea plecării, zicând: *„În viitor, îndată ce lucrurile se vor stabili, voi sta în România de peste Milcov*

mai multe luni pe fiecare an".

Într-un cuvânt al său din 18 august spusese: *în ce priveşte oraşul Iaşi, care a fost unul din centrele principale a marelor şi frumoaselor idei naţionale şi care a sacrificat totul, pentru a da naţiunii române cea mai mare putere*: *Unirea, Eu îl consider ca a doua capitală a României şi sunt decis de a rezida în ea regulat, dacă voi putea, o parte a anului*. „Promisiunea era remarcată de gazeta locala *„Tribuna Română"*, editată de profesorul Neculai Ionescu, marele orator al Parlamentului român şi fondatorul partidei *Fracţiunea Liberă şi independentă* a profesorilor, profund susţinătoare a fostului domnitor Alexandru Ioan Cuza şi a reformelor sale.

N-au lipsit însă nici aluziile poncişe la starea precară a oraşului, a ţării şi nici cerinţele pentru întărirea învăţământului românesc, prezentate prinţului şi publicate în gazeta *„Poporul"* de omul politic liberal A.D. Holban. Se condamna, vehement, reducerea cheltuielilor pentru şcoli, întreprinsă de guvernanţi după exilarea lui Cuza şi *„îngenunchereaţării sub vălul ignoranţei"*, cât şi desfiinţarea institutelor şcolare ieşene Şcoala de Belle Arte, Şcoala de Arte şi Meserii, Şcoala pentru Creşterea viermilor de mătase cât şi suprimarea indirectă a şcolilor comunale, trecute pe seama primăriilor: *„De pe acum primarii au început a alunga profesorii şi a închide şcolile... Suprimarea şcolilor este o crimă, căci loveşte pe om în toate drepturile şi îndatoririle sale*; *fără de şcoli nu este libertate, nu este conştiinţă publică, nu este moralitate, nu este forţă, este moarte... Boierismul începe a simţi că-i cresc tulei la aripi şi se grăbeşte sarate tendinţele... N-am fi dorit să vedem iarăşi societatea noastră împărţită în două caste, în boieri şi mojici*; *din contra am fi dorit din suflet, să vedem pe toţii fiii României, dându-şi mâna şi lucrând împreună fără distincţiune la propăşirea naţiunii noastre*. *Dar ce să facem dacă boierul nu uită obiceiurile, nici învaţă nimic*.

De o parte este dreptatea, libertatea, egalitatea şi de alta privilegiile, dominaţia oligarhismului şi asupririle.

Judece acurim *orice om, cu frica lui Dumnezeu, în care parte va fi victoria*" (25 august 1866).

Cerinţa pentru dezvoltarea învăţământului avea susţinere în toate partidele. Cel mai puternic se considera Clubul Naţional conservator, având printre membrii săi pe Vasile Pogor, Iacob Negruzzi, Gh. Mârzescu, Petre Carp, Titu Maiorescu. La şedinţele acestuia, ţinute în Aula Universităţii vechi (ultima în 2 aprilie 1866), profesorul Gh. Mârzescu ceruse sprijin economic pentru construirea unei căi ferate Bucureşti – Iaşi şi canalizarea râurilor (Prut, Şiret, Jijia, Bahlui...), iar profesorul Titu Maiorescu propusese ca *„Iaşul să rămână centrul de ştiinţă al României precum Bucureştiul trebuie să rămână centrul politic*".

Părăsită de vechii locatari, mutaţi la Bucureşti, casa lui Mavrogheni, de la numărul 44 pe strada Carol, înstrăinată prin 1867, ajungea în stăpânirea lui Iosif Uhrinovschi a cărui văduvă, Emilia, o vindea prin licitaţie lui N. Drossu (iunie 1876), fiind anunţată vânzarea şi prin 1874 (*„Curierul de Iassi*" 21 ianuarie 1874). În ultimii ani folosise drept *Maison Garnie* – cu odăi mobilate. (*„Curierul de Iaşi*" *25* august 1874)

De la Drossu trecea prin moştenire fiicei Eugenia căsătorită prin 1896 cu franţuzul Jean M. Bonnardel (Bonnard). Locuia la Paris în celebrele Champs Élysées nr. 44. Ca multe ieşence din Copou, Eugenia mai fusese măritată odată cu Emil Mavrocordat, rămânând văduvă. Era fiica Hortansei Racovitză căsătorită cu N. Drossu, despre care gurile rele spuneau că fusese fecior în casa Cantacuzino Paşcanu din Sf. Ilie, unde s-a îmbogăţit punând ceară pe fundul ceşcuţelor în care aducea cafelele musafirilor prinşi la jocurile de cărţi. În faţa acestora adunându-se mormane de galbeni, unii se lipeau de fundul ceşcuţelor, pe nevăzute.

Odată cu casa Mavrogheni, Eugenia moştenea şi casa lui Costin Catargiu /1890), cumpărată tot de Drossu şi închiriată consulatului austriac. În casa Mavroghenilor funcţionase o vreme comandamentul Corpului IV de

Armată (1882), până îşi cumpăra palatul cantacuzinesc de vizavi.

Prin anii 1904 – 1912 adăpostind Cercul Militar, acesta dorea s-o cumpere, dar mai iute de mână o lua Julius Beer cu vreo 75.000 de lei, (octombrie 1912). Noul proprietar, cu arhitectul Clejan o prefăcea (1914), dărmând aripa cu boltă cât şi ceilalţi pereţi, adăugându-i încă un etaj. Cu acest prilej se schimba şi faţada, păstrându-se doar o parte dintre vechile ziduri înconjurătoare cât şi beciurile străbune.

Clădirea rămânea în proprietatea bancherului Beno Beer, iar după naţionalizare pe seama căminelor studenţeşti şi mai la urmă la Sanepid şi Inspectoratului de Sănătate

Urma casa *„Cavalerului dreptăţii mâncate de lupi"*.

Alături de aşezarea celui mai *„sărac ministru de finanţe „se* afla străvechea şi bogata gospodărie a familiei Carpilor. Stăpânea o postată întinsă între colţul ce-l făcea podul Verde cu uliţa ce pogora către valea Bahluiului, purtându-i numele, cuprinzând şi o bună bucată din Păcurari. Locul îl umbreau mai multe binale şi o întreagă pădure de nuci, meri şi stejari... Mai înainte de 1800 pe

ulicioară trecea Drumul Sării ce venea dinspre Podu Iloaiei, urca dealul Păcurarilor, se prelungea prin uliţa vecină zisă Coroi, (iar acum Vasile Pogor) şi lăsa cale deschisă carelor cu preţioasa încărcătură din salinele Târgului Ocna, pornită către Prut şi Cetatea Albă, cu scurte popasuri la hanurile şi depozitele din dealul numit Sărărie. Lua apoi numele boierului Ghica Chefal, înlocuit de al Carpilor, schimbat şi acesta după 1945 de Flamura Roşie, iar acum de al profesorului universitar Garabet Ibrăileanu. C-aşa sunt numele străzilor, mereu schimbăcioase, ca şi trăitorii din ele!

În aşezarea aceasta bătrânească a locuit faimosul om politic Petrache Carp sau P.P. Carp. Viaţa sa de politician ieşean activ al anilor Independenţei şi figură deosebită şi controversată a politicii româneşti, îndemna pe mulţi dintre străbunici să-l pomenească în discuţiile lor şi când treceau pe Copou să-i privească lung locul vieţuirii sale. Luându-ne după dânşii, aşa vom proceda şi noi, ascultându-le istorisirile. Mai ales că unele dintre părerile neînţelesului politician sunt perene

Se născuse la Iaşi *„în casa din strada Carp”*, la 29 iunie 1837 (sau 1835?), având tată pe luminatul biv vei comis Petre Carp cu studii la Viena unde îl trimisese părintele Ion Carp (C. Gane, *P.P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării*…).

Petrache, cum i se spunea, îşi petrecuse copilăria la Iaşi şi în conacul din Ţibăneşti, până la 13 ani, când a fost dus la Berlin să urmeze liceul francez (Franzozische Gymnasium), terminat cu brio, (primus omnium). După

Bacalaureat, în 1858, tânărul *Petro de Carp* sau *Peter von Karp* se înscria la facultatea de drept şi ştiinţe politice din Bonn absolvită, de asemeni excelent. Primise o educaţie aspră, pe lângă studii studenţii fiind antrenaţi la activităţi militare – sportive dure, cum erau luptele cu sabia lungă din care cei slabi ieşeau cu obrajii scrijălaţi sau cu vârful nasului însemnat. Primii doi ani de formare permiteau studenţilor o viaţă boemă, cu spectacole, concerte, conferinţe, sindrofii şi fel de fel de petreceri prin

saloane, pentru pregătirea de viaţă, urmând ca ultimii trei să fie de straşnice studii.

P.P. Carp, tînăr

Acolo, Petrache se forma un om drept, ordonat, incoruptibil şi inflexibil, lipsit de sentimentalism, adept al reuşitelor *excelsor* (excelente). În toamna anului 1862, când avea 25 de ani se întorcea la Iaşi, privind critic societatea din jur. Aici cunoştea pe viitorii amici Titu Maiorescu, Vasile Pogor, Theodor Rosetti şi Iacob Negruzzi, toţi cu studii în străinătate şi prezenţi în salonul cucoanei Esmeralda Mavrocordat – unde se ţineau ceaiuri literar-muzicale şi se juca teatru de societate.

Adunaţi într-o seară, în locuinţa lui Titu Maiorescu de la Trei Ierarhi, (joi, 10 februarie 1864), Peter von Karp citea prietenilor traducerea piesei Macbeth de Shakespeare, prilejuind astfel faimoasa întâlnire literară, *„considerată ulterior cea dintâi a societăţii Junimea"* (*Dicţionarul literaturii române de la origini*). Se mai aflau de faţă şi Iacob Negruzzi, Teodor Rosetti şi N. Burghele. Astfel devenea unul dintre cei cinci întemeietori şi stâlpul societăţii literare Junimea, deşi el avea tragere de inimă mai mult către activităţi politice, fiind autorul junimismului politic. Traducerea piesei *Othello*, publicată în *„Convorbiri Literare"* aducându-i critica ziarului *„Curierul"* care îi contesta cunoaşterea limbii engleză fără să stea pe gânduri autorul elegant, *„cu pălăria înaltă şi monoclul la ochi"*, a intrat în redacţia gazetei şi găsindu-l pe Th.

Balassa editorul, l-a întrebat pe englezeşte *„Ce mai face”*. Cum acesta nu înţelegea nimic i-a precizat că i-a vorbit în engleză şi a a ieşit lăsându-l paf.

Judecata lui franşă şi ţinuta dreaptă îi adusese adresarea de *„Excelenţă”* înainte de a fi ministru sau parlamentar.

Prietenul Titu Maiorescu fiind târât într-un proces politic de colegii invidioşi de la Universitate, care-l acuzau de legături amoroase cu o guvernantă, Petre Carp se implica în apărare şi împreună cu încă patru amici spulberau acuzaţiile calomnioase (februarie 1865).

Atras de viaţa politică, pentru care făcuse studiile, doritor să se pună în slujba ţării, intră în activitatea Consiliului de Stat al lui Cuza Vodă ca auditor, fără salar. Acolo avea ocazia să observe unele deficienţe şi păcate din administraţia domnului Unirii şi participând la conjuraţia din 11 februarie 1866, care forţase domnitorul să abdice, intra în conducerea ţării, fiind numit secretar intim al Locotenenţei Domneşti (voluntar, tot fără leafă). Bugetul Principatelor fiind gol, prin relaţiile sale financiare de la Iaşi înlesnea Locotenenţei un împrumut de 120.000 lei de la bancherul Michel Daniel. Lua apoi drumul Parisului pentru a tatona părerea lui Napoleon al III-lea în cazul aducerii principelui Carol de Hohenzollern Sigmaringen la tronul Principatelor şi a-i obţine acordul, mergând apoi în Basarabia, pentru a căpăta şi înţelegerea Rusiei.

La Iaşi organizându-se răzmeriţa antiunionistă, pusă la cale de cneazul Costache Moruzi cu tinerii boieri ieşeni: Nicu Aslan, Boldur Lăţescu şi Neculai Roznovanu porniţi să rupă Unirea, sub motivul abdicării forţate a lui Cuza, la finele lunii martie Petre Carp venea acasă, asumându-şi misiunea înăbuşirii. A doua zi, în locuinţa sa din Păcurari, soseau şi locotenenţii domneşti Lascăr Catargiu cu Nicolae Golescu, la Iaşi fiind şi un regiment muntean trimis de mai înainte. Atunci când mulţimea credincioşilor adunaţi la Mitropolie pentru slujba din Duminica Tomei (3 aprilie 1866), îndemnaţi de organizatori, pornea cu mitropolitul Calinic Miclescu – purtând hainele sacerdotale, crucea şi

evanghelia în mână –, spre Curtea Domnească, pentru a unge domnitor pe juristul Nicolae Roznovanu, în faţă le ieşeau trupele de infanterie, împingându-i cu şpăngile înapoi, spre casa Roznovanu. În jur *„un mare număr de oameni din popor”* strigau *„Jos Unirea*! *Jos, prinţul străin*! *Vrem Domn pământean*!*”* (N. A. Bogdan). Rezistenţa fiind puternică, Petre Carp chema pe colonelul Cornescu, comandantul Garnizoanei ordonându-i să intervină cavaleria, cu toată opunerea acestuia. *„Şarja a avut loc şi rezultatul fu un deplorabil măcel, o nemaipomenită goană pestre garduri şi prin uliţe lăturalnice*... „scria C. Gane, relatând viaţa politicianului Petre Carp...). Cavaleriştii de la cazarma din Copou au coborât în iureş pe Uliţa Mare, lovind din spate mulţimea, care ridicase baricade ca în zilele Comunei din Paris. Acţiunea se încheia cu o bătălie sângeroasă pe Uliţa Mare în faţa casei lui Roznovanu, sediul conjuraţiei noii domnii – unde-i acum Primăria. La istovirea ei, caldarâmul Uliţei Mari (strada de azi Ştefan cel Mare), rămăsese împroşcat cu sângele mai multor zeci de morţi şi răniţi, iar Plebiscitul început la 2 aprilie 1866, pentru alegerea principelui Carol Ludwig de Hohenzollern, ca domn al României continua în linişte, 952 ieşeni votând pentru şi numai 6 *contra*, încheindu-se favorabil principelui Carol, pe placul lui Carp, la 8 aprilie (Iacob Negruzzi). Intrat activ în viaţa politică a ţării, Petre Carp a îndeplinit cele mai felurite funcţii; trimis oficial la Agenţiile din Paris, Berlin, deputat, senator, ministrul al Afacerilor Străine, ministru de Interne, prim-ministru, fapt pentru care rar sosea acasă.

Deşi milita ca om politic cu educaţie elitistă, ce credea că doar bogătaşii ar trebui să facă politică, ca să nu depindă de banii altora şi susţinea că un politician trebuie să deţină măcar un venit de 40.000 lei pe an, împărtăşea şi idei ce ieşeau din făgaşul vremii. Propovăduia instruirea tineretului, spunând că *„Statul e dator să dea elevilor învăţământul gratuit”*. *„Şcolile să fie pentrru toţi şi localnici şi străini*. *Cultura unei ţări este o bogăţie*. „De aceea glasul său intransigent propunea mereu, în Cameră,

şcoli de tot felul: agricole, silvicole şi de meserii.

Totodată cerea sprijinirea ţăranilor socotind că *„bogăţia unei ţări atârnă de câtimea averilor celor mici”*, sărăcirea şi proletarizarea *„fiind un pericol pentru stat”*, căci *„aşteptarea celor mici şi slabi în a cărui nume s-a făcut revoluţia creştină nu va fi eternă”*. Ridicându-se împotriva dictonului: *„laiser faire, laiser passer”* socotea că *„datoria societăţii este de a asigura bunul trai al celor mici şi slabi şi de a-i apăra pe cei slabi contra celor tari”*. Cu aceeaşi tărie susţinea egalitatea în faţa legilor a tuturor locuitorilor ţării, pledând pentru eliminarea discriminărilor faţă de locuitorii necreştini. Discursurile sale în Parlament clare şi concise, pline de cugetări înalte şi de avertismente pentru viitor erau urmărite cu interes şi citite pe nerăsuflate din gazete. îl concura doar Titu Maiorescu care se exprima în fraze elegante dar mai diluate.

Atunci când era la Iaşi, în casa lui *„cuconu Petrachi din Copou”*, se întâlneau prietenii junimişti, purtându-se discuţii pe temele zilei reflectate din Parlament, unde în anii 1878 – 1879 se dezbătea modificare articolului 7 din Constituţie, cerută de ţările europene pentru recunoaşterea Independenţei. Problema transformase tribuna oratorilor în *„arenă de luptă”* între politicieni (C. Gane…)

Considera că străinii au contribuit la dezvoltarea culturii tehnice, economice, artistice. Pentru el demnitatea însemna întărea în rândul ţărilor europene, nu o luptă anacronică în virtutea unor principii învechite. Discursul amplu şi documentat, a dus la aprobarea schimbării articolului. Nu ezita însă la susţinerea firmelor naţionale pentru construirea căilor ferate, având conflict pe această temă, în Parlament, cu amicul său de la Iaşi, Vasile Alecsandri proteguitorul unei firme englezeşti.

Ieşeanul din strada Carp dorea şi emanciparea economică prin cooperaţie a satelor aflate în cumplită sărăcie şi dezvoltarea economică a oraşelor.

Fiind un politician versat, cunoscător al moravurilor curţilor europene dar şi intransigent, în martie 1872

fusese trimis la Berlin să discute cu Bismark problema drumului de fier Roman-Galaţi-Bucureşti neterminat, dar pentru care societatea prusacă condusă de Strussberg, încasase alocaţiile şi cerea statului român încă o plată prin răscumpărare. Problema devenise vestita afacere Strussberg, ce tulbura viaţa politică românească, firele ducând şi spre familia principelui Carol I.

La un moment dat Bismark i-ar fi zis:

„Sunteţi nişte sălbatici. Mi s-a spus că aruncaţi cu pietre în evrei şi le spargeţi capetele”. Încurcat, ca să nu supere pe marele cancelar, dar şi ironic Carp răspundea: *„Excelenţa Voastră nu trebuie să uite că românul a ieşit abia de curând din epoca de piatră”*. Cancelarul a râs şi discuţia devenea mai amicală.

Consul la Viena prin 1871 făcea o impresie *„plăcută”* studentului Mihai Eminescu care îl vizita şi scria apoi lui Iacob Negruzzi. Plăcând şi politicianului Carp, dânsul cu Titu Maiorescu, îl chemau de la Iaşi – unde fusese destituit din postul de revizor şcolaroferindu-i un post onorabil – dar şi trudnic – la gazeta bucureşteană conservatoare *„Timpul”*, în toamna anului 1877. Carp aprecia în mod deosebit conservatorismul său naţional şi raţional cât şi limbajul cult în care scria poetul, urmărindu-i încântat articolele, fiind şi dânsul adeptul modernizării limbii române plină de arhaisme. Politicianul înzestrat cu un spirit critic ascuţit şi ironie caustică lupta pentru perfecţiune categorisind creaţiile literare în grupa capodoperelor ori nulităţilor. Nu avea cale de mijloc, fiind susţinăorul convingerii paşnice sau învingerii totale, motiv pentru care Caragiale îl poreclia ironic *„Bismarck al României”*. Părere împărtăşită şi de alţi contemporani, mai ales acei care care nu-i puteau ierta formula cu care aprecia cărţile unora dintre ei: *„Lucrare de mare însemnătate, cu prefaţă, portretul şi iscălitura autorului.* „O folosise scriind despre fabulele lui George Sion: *„Neest număr important de fabule este întovărăşit de o prefaţă şi de portretul autorului. Portretul este bine nimerit şi va sevi împreună cu portretele celorlalţi oameni mari la*

studiile fizionomice ale generaţiunii viitoare".

Socotind că a venit şi vremea însurătoarei, în ziua de 24 noiembrie 1873, Petre se căsătorea aducând la Iaşi pe Sevastia fiica lui Ion Cantacuzino din Bucureşti, ministru al Locotenenţei. Locuiau în casa strămoşască a Carpilor unde peste vreun an bătrânul său părinte, Petre Carp deceda (în 1874). Cu toate activităţile sale politice şi discursurile fulminante din Parlament – unde ieşenii M. Kogălniceanu, N. Ionescu, N. Mavrogheni, V. Alecsandri, C. Negri aveau totdeauna un cuvânt greu de spus – Petre Carp nu se bucura de mare dragoste, printre aleşi, având adesea puţini aderenţi. Nu era agreat de politicieni fiind prea cinstit şi categoric. De aceea era *„sistematic înlăturat „*de companioni, iar guvernele în care intra aveau vieţuire scurtă, datorită spiritului său radical şi incoruptibil. Pe această temă se născuse un schimb de replici cu I.L. Caragiale pe care Carp l-ar fi probozit că se ţine numai te*" mofturi"* şi nu mai scrie piese serioase din 3 – 4 acte. Şifonat Caragiale i-ar fi răspuns: *„Ştii una, coane Petrache*? *Stai şi dumneata trei-patru ani la guvern şi voi scrie şi eu trei-patru acte în tihnă1 „*(C. Săteanu, *Figuri din Junimea*)

Pe măsură ce treceau anii devenea *„tăios ca un cuţit şi rece ca o zi de iarnă"* (C. Gane). Era considerat *„Cosmopolit incoruptibil"* căci dorea cu ardoare intrarea României în marea familie central-europeană. În concepţiile sale îl sprijinea mai ales vechiul amic de la Iaşi Titu Maiorescu alături de care se afla la ultimul banchet junimist din 15 februarie 1910, cu ocazia sărbătoririi prietenului Titu Maiorescu, ajuns la 70 de ani.

Lupta singur, cu partizani puţini, de unde şi numele *„Tribunul singuratec"* sau *„Cavalerul dreptăţii mâncate de lupi"* cum ziceau târgoveţii atunci când treceau pe lângă casa sa.

Pe tema aceasta circula o glumă. Întrebându-l odată pe Costică Bobeică, un amic scăpătat, din Botoşani, care trăia din jocul de cărţi: *„Cum faci tu Costică să duci viaţă de bogătaş fără bani 1 „*acesta i-a răspuns pe dată: *„Te-am*

întrebat eu vreodată cucoane Petrache cum faci Dumitale să conduci ţara fără partizani?”

Nici nu putea fi altfel un om care la 22 martie 1910, la a 73-a aniversare, afirma ritos: *„Eu cred că nu există o ţară în Europa în care numărul acelor ce-şi trag mijloacele de existenţă din buget să fie aşa de mare ca la noi*: *La noi partidele sunt bugetare, avem bugetele care nu sunt pentru ţară ci pentru partide*. *Un buget al ţării trebuie să aibă în vedere nevoile reale ale ţării în prima faţă fiind dezvoltarea forţelor de producţie a ţării şi în a II-a apărarea lor*…”

Nu era de acord ca parlamentarii să aibă leafă mai mare decât profesorii sau medicii, nici avantaje sau favoruri. Parlamentarii trebuiau să fie exemplu în viaţă, acei implicaţi în politică să o facă pentru interesul ţării.

Junimiştii, conservatori prin apartenenţa lor politică şi prin educaţie germană, nefiind prea iubiţi – mai ales de liberali –, fiind socotiţi boieri elitişti puţin legaţi de popor sau cosmopoliţi ce se închinau culturii altora, ba chiar şi nihilişti datorită criticismului lor sever, Carp se apăra susţinând că nu era împotriva libertăţii ci împotriva falsului liberalism care promova hoţia, minciuna şi corupţia.

Pleda cu ardoare să transforme ţara într-o „*grădină*”, înflorită şi bogată ca aceea din Ţibăneşti, unde se retrăgea să-şi oblojească rănile când era înfrânt la alegeri şi se dedica cultivării pământului.

Venirea la Iaşi pentru activităţi politice, alegeri sau pentru depunerea candidaturii, în Parlament, era primită cu bucurie.

Atras de viaţa trepidantă politică a capitalei în care împlânta sabia ascuţită a ironiei tăioase, el introducând în dezbaterile parlamentare replica zeflemistă, în 1880 părăsea Iaşii, definitiv, mutându-se la Bucureşti, pe strada Doamnei unde-i rămăsese locuinţa socrului Cantacuzino – decedat în 1878. Mai târziu îşi construia şi o casă pe Dorobanţi.

Era „impunător” sau aşa cum scria Rudolf Şuţu, după o astfel de sosire: *„admirat pentru spiritul şi zeflemeaua sa”* (Iaşii de odinioară). îl aşteptau „ultimii mohicani „ai Junimii, împovăraţi de ani, vechii amici: Vasile Pogor, Dimitrie Rosetti, Neculai Culianu, Anton Naum, Ion Ianov, Alexandru Philippide, Petre Missir şi A.C. Cuza *„Unii amestecaţi în viaţa politică, alţii continuând cercetările meditative ce au deprins în acest focar intelectual, Junimea din Iaşi”* (*R*. Şuţu)

Membru consecvent şi conducător autoritar al Partidului Conservator, în anumite etape, deşi *„a guvernat rar şi a plecat repede de la cârmă”* (*I*. Petrovici), a cârmuit în două rânduri guvernul (1900 – 1901, 1910 – 1912). A fost ministru de externe, şi de interne, s-a implicat în toate reformele pentru ridicarea economică a ţării (1880), aşa cum în anii tinereţii s-a manifestat aprig în domeniul criticii literare, ca un polemist neîngăduitor ce-şi făcuse destui duşmani (B. Haşdeu – aspru criticat pentru Răsvan şi Vidra, V.A. Urechea…)

Era considerat o *„figură măreaţă a politicii româneşti. Independenţa caracterului său ajunsese*

proverbială. El privea pe toţi de sus şi părea că-şi bate joc de toată lumea. Chiar pe partizanii săi îi gratifica cu numele de

gogomani. Intransigent în părerile sale şi de un curaj extraordinar Petre Carp avea o linie de conduită dreaptă; nimeni şi nimic pe lume nu-l putea abate din calea sa... Nu se intimida de nimeni ori cine ar fi fost acela şi nu se pleca înaintea nimănui. Nu admitea sub niciun chip să fie combătut... cu riscul chiar de a pierde o situaţie. Şi câte situaţii nu a pierdut acest bărbat superior prin inteligenţă, cultură şi onestitatea sa, asupra căreia nimeni nu putea să-i reproşeze nimic. A fost însă o flacără a cărui intensitate a luminat câteva decenii, dar odată stinsă n-a mai lăsat nicio urmă". (*Ion Dafin, Iaşul cultural* şi *social*). Partidul junimist de nuanţă conservatoare, creat de el şi Maiorescu din suflete culte şi inteligente pe baza structurii Societăţii Junimea (I. Negruzzi, V. Pogor, I. Ianov, P. Misir – profesor universitar ideologul şi conducătorul publicaţiei junimiste" Era Nouă") s-a topit neacceptând să facă niciun compromis cu adevărul şi cinstea. Din zbaterile sale rezulta pentru o vreme Partidul Constituţional condus de junimiştii mai tineri în frunte cu Petre Misir, căruia îi lăsase moştenire şi casa bătrânească din colţul străzii Carp şi Carol.

...Numită de antantişti şi casa trădătorului din Copou

În preajma războiului mondial când politicienii liberali erau in corpore antantişti (situându-se de partea

ţărilor Antantei: Franţa, Anglia, Italia, Belgia), iar conservatorii se divizaseră în câteva fracţiuni, una antantistă cu Nicu Filipescu şi Take Ionescu, alta centralistă cu Alex. Marghiloman, Teodor Rosetti (adepţii puterilor Centrale: Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria. Turcia) şi încă una neutralistă cu Titu Maiorescu, Carp aproape octogenar, adept înveneraт al Germaniei, alături de care dorea cu ardoare să fie şi România, în semn de protest pentru situarea guvernului Brătianu şi a regelui Carol de partea Antantei, devenise un centralist radical

La Consiliul de Coroană din 14 august /27 august 1916, când se discuta ieşirea din neutralitate şi trecerea României de partea puterilor Antantei, potrivit convenţiei încheiate la 4/17 august şi se aducea argumentul că trei sferturi dintre români erau antantişti, bătrânul conservator se opunea vehement. Pentru el *„câştigarea războiului de Rusia, împotriva Germaniei, însemna pierderea României, urmând a fi iar ciuntită, ca şi în 1812 când învingătorii au luat Basarabia sau în 1878, după războiul Independenţei, când în schimbul Dobrogei au reluat cele trei judeţe din sud (Bolgrad, Ismail şi Cahul), înapoiate de Congresul de Pace de la Paris din 1856)”*.

Situarea României de partea Germaniei învingătoare, însemna pentru dânsul recucerirea Basarabiei, visul tinereţei sale, transmis de la strămoşii siliţi, în 1812, să părăsească moşiile de dincolo de Prut.

Cum zarurile se aruncaseră, ţara trecând în tabăra Antantei, disperat Carp a strigat în plin Consiliu: *„Doresc să fiţi învinşi. Victoria voastră ar fi ruina ţării*. „Şi completa în consternarea participanţilor: *„Voi trimite în război pe cei trei fii ai mei, dar mă voi ruga de Dumnezeu ca armata română să fie bătută”*.

Uimit şi întristat, regele încerca să-i găsească o justificare, socotind vorbele aruncate într-un moment necugetat de mânie. *„Ba nu deloc*! riposta Carp. *„Ba da, Domnule Carp, ba da*! „insista regele (I. G. Duca).

Pleca imediat la Ţibăneşti iar fiii pe front, unde Petre feciorul drag de 29 de ani cădea în primele săptămâni la

Maghiaruş, lăsând fără reazem soţia cu un copil şi înnebunind părinţii de durere. Astfel ura lui Carp împotriva războiului şi a antantiştilor creştea, vinovată de nenorocire fiind socotită regina *„smonitoare”* şi regele *„bicisnic”* (Ferdinand).

Deprimat, ca toţi părinţii rămaşi fără bucuria copiilor, devenise antimonarhic neputând ierta reginei influenţarea soţului şi începerea războiului alături de Rusia, pe care o considera ocupanta României, în care trimisese sumedenie de armată…

În nemărginita lui supărare nu vedea că şi regina trăia tragedia despărţirii de fiul Mircea, părăsit sub o lespede la Cotroceni, dincolo de front… în lungile ei incursiuni prin spitale şi tranşee, dânsa ajungea într-o zi la moşia din Ţibăneşti, unde era îngropat Petre. Înlăcrimată punea o floare pe mormântul dragului copil despărţit prin front de părintele dus în Bucureşti.

Bătrânul rămânea la Ţibăneşti doar până pe la sfârşitul lui octombrie 1916, când bănuindu-se apropiata cădere a capitalei sub ocupaţia germană, simpatizanţii săi trimiteau o maşină (cu sublocotenentul Leontopol), să-l aducă urgent în Bucureşti, crezând că înclinarea sa filogermană, cunoscută şi la Berlin, va fi de folos ţării. Spre deosebire de ceilalţi politicieni rămaşi în Bucureşti şi implicaţi în administraţia trupelor invadatoare la 6 decembrie 1916, el stătea însă la distanţă, decepţionat de faptul că *„ocupaţia”* pe care în sinea lui ar fi vrut-o civilizată – ca o *„eliberare”* de sub aripa Antantei – devenise înrobitoare, cu un regim militar sever, cu revendicarea unor teritorii şi jefuirea metodică a bogăţiilor. Trupele germane, austro-ungare, bulgare şi

turceşti schestrau bunuri, maşini, petrol şi mai ales hrana ţăranilor, pe când ruşii duşmanii lui tradiţionali, aduceau în Moldova nu numai ajutor militar, dar şi multe trenuri cu alimente şi produse pe care ţara izolată, nu mai avea de unde să le mai procure... *„El nu a consimţit niciodată să stea de vorbă pe bazele unei reduceri de teritoriu sau subjugări economice"*, (C. Gane...).

Ajunsese un octogenar singuratic, strivit de durerea pierderii băiatului şi măcinat de remuşcări şi decepţii. La urmă devenea ursuz şi se îndepărta de prieteni şi aceştia de el. Astfel, la moartea lui Titu Maiorescu în dimineaţa zilei de 1 iulie 1917, invitat să participe la momentul dureros ar fi răspuns tăios *„De ce i-aş face lui Maiorescu o politeţe pe care el nu va putea să mi-o întoarcă*. „Replica înmărmurea prietenii, care îl socoteau bătrân, *„atins de ramolisment"* (Avea 80 de ani, fiind născut în 1837). Pentru dânsul Maiorescu murise de 5 ani Nu putea uita că fostul lui prieten – pentru care se zbătuse să-i apere onoarea la procesul din 1865 –, acceptase şefia guvernului pe care dânsul fusese nevoit s-o părăsească, în anul 1912.

Mulţi dintre concetăţenii săi ieşeni, cititori ai gazetelor vremii, îl considerau vândut ocupanţilor şi nu-l mai recunoşteau din stirpea lor.

Deşi era un mare politician cu merite în conducerea ţării, în zilele ocupaţiei devenise un străin îndepărtat de sufletul cald al moldovenilor.

Trecând pe lângă fosta lui locuinţă unii ieşeni, vehemenţi antantişti, influenţaţi de gazetele ce tunau împotriva trădătorilor din Bucureşti, o priveau ca pe a unei fantome. Ca şi a altor – filogermani rămaşi în capitală –, avea pereţi mâzgăliţi de cruci germane şi felurite masacarale desenate cu vopsea cretă sau cărbune peste care se vedea chipul bătrânului caricaturizat, cu casca militară germană sau cu căciula ascuţită bolşevică de pe vremea marşurilor soldaţilor revoluţionari, prin Piaţa Unirii dornici de pace cu ocupanţii. (Aşa cum aveau să fie pictaţi mulţi pereţi ai Copoului, la alegerile din 1946 şi chiar soclul statuii lui Xenopol după 1989, în timpul când

studenţii organizaseră o mini Piaţă a Universităţii la Iaşi.)

Ultima înfăţişare, de bolşevic, i-o descoperiseră anticarpiştii în interviul anti politicianist dat lui N.D. Cocea prin 1913: *„Nu văd altă mântuire pentru statul nostru decât într-o revoluţie. Sunt ani îndelungaţi de când o văd venind cu ochii. Cangrena s-a întins aşa de mult, partidele şi clasele conducătoare sunt aşa de putrede, încât numai cuţitul chirurgului ne mai poate scăpa de dezastru. Cine va face această revoluţie? Pătura conducătoare? Ţărănimea? Nu. Revoluţia viitoare va izbucni din însăşi intensitatea răului. E un vechi proverb românesc: cui pe cui se scoate. Răul va înceta prin însăşi întinderea răului. Revoluţia se apropie. O văd cum vine şi cum creşte în sânul partidelor noastre politice şi mai ales în rândurile tinerimii care mâine poimâine va lua locul generaţiilor de astăzi. N-o doresc pentru că nu doresc ţării acesteia frământări şi vărsări de sânge...”*

După 1918, vehementului politician conservator, învinuit de colaborare cu ocupanţii, i se punea în cont vizite la Berlin cât şi ideea schimbării domnitorului Ferdinand cu un principe german şi alte manifestaţii potrivnice guvernului de la Iaşi.

Ca totdeauna în clipe de decepţie şi cădere la alegeri, se retrăgea la Ţibăneşti, ca altă dată la Iaşi. Acolo, în pământul părintesc încerca să-şi revină, sorbind apa vie a credinţei strămoşeşti şi aşteptând întoarcerea roţii politice...

Observând neîmplinirea prorocirii sale, căci din război Mica Românie ajunsese România Mare, bătrânul ar fi zis, zâmbind cu amărăciunea unui învins, dar bucuros de rezultatul nevisat: *„România are atâta noroc încât nu-i trebuie oameni de stat”*.

La Ţibăneşti, într-o dimineaţă frumoasă de iunie unde lucra ca orice plugar, semăna, mergea în zori la câmp – şi se culca devreme noaptea, pe la orele 9 – i se făcea rău, Intra în comă şi a doua zi duminică seara, pe 19 iunie 1919, pleca după neuitatul fecior, Petre, pe limanul veşnicei tăcerii, în lumea fără Parlament şi mâncătorii

politice. Pleca, plâns de prieteni şi cunoscuţii care-i considerau păcatul filogerman minor pe lângă marile sale activităţi politice.

Ceruse să fie îngropat lângă băiat în grădina palatului zidit de bunici în anul 1815 şi refăcut de el în 1905, când aflându-se în pauză parlamentară, căzut în alegeri, i-a adăugat încă un etaj. Îl mai reparase şi prin anii 1895 – 1897. Tot pe la 1905 îl înconjurase cu un frumos parc şi o livadă de nuci.

Avea 82 de ani şi omul ambiţios, zămislit parcă anume de mama natură să fie luptător politic bătăios, simţise că nu-şi mai găsea locul. „*Ursita i-a dat atâtea zile ca la sfârşit să cunoască suprema amărăciune*: *nu numai ca ţara să nu-i asculte sfaturile, dar ca evenimentele să-i arate că dacă l-ar fi ascultat n-ar fi făcut bine*”. (Ioan Petrovici, *Figuri dispărute*).

Credinţa lui neclintită în puterea şi destoinicia Germaniei fusese sfărmată. Asistase la doborârea ei şi participase fără nicio putere la jefuirea ţării sale de ostaşii pe care-i credea model de conduită şi comportament. „*Războiul face adesea din oamenii cei mai cuminţi, jivine înfricoşătoare* „citise el în tinereţe şi avusese ocazia să trăiască fenomenul.

Faptul că pentru a capta bunăvoinţa împăratului Germaniei spre a nu fi dezmembrată şi împovărară economic România, prin condiţiile înrobitoarei păci, el propusese sacrificarea dinastiei şi înlocuirea lui Ferdinand cu un principe german, nu i se iertase. Mai înainte de deces, careva dintre rivalii politici trimisese la Ţibăneşti un comisar regal, cerând să-i pronunţe pe acei din „*complotul antidinastic*”. Mândru, bătrânul şi-a însuşit el păcatul.

Vechea casă Carp (Hanul Rugină) din Păcurari şi Spitalul CFR în spate

Urmând anii încet, încet, frumosul domeniu al Carpilor dintre Podu Verde şi Copou se micşora. Politica, viaţa publică în capitală, misiunile grele peste graniţe pentru afacerile ţării, îndeplinite pe spezele sale, cereau galbeni. O postată din partea Păcurarilor se vânduse Wilhelminei Tufili, cu vechiul han Rugină, moştenit de la bunicul Ion Carp (nr. 12, aflată prin 1935 la doctorul C. Diaca), iar alta bancherului Goldental (cu numerele 14, 16, 18 împreună cu numerele 3, 5, 7 din strada Carp).

Casa Carp (col. C. Ostap)

Vechea zidire a Carpilor dinspre Podul Verde (strada Carp nr. 1), trecuse pe seama amicului Petrache Misir, care la 17 iulie 1892 o repara. (în aceasta funcţionase institutul Schenk în care se lăuda că ar fi învăţat Vasile Panopol, autorul evocării *Pe uliţele Iaşului* şi se adăpostea vremelnic după 1944 un cămin studenţesc. Clădirea era tot scundă ca şi a lui Mavroyeni, înscrisă la categoria a II-a în *Lista Caselor şi dughenilor din 1853*. La urmă o cumpăra Calea ferată pentru Căminul copiilor de ceferişti, închinat după 1948 Şcolii de exploatare CFR şi preluat apoi de

Spitalul CFR, extins şi el cu pavilionul nou către răsărit, peste ruinile sale şi cu Policlinica în vale (1980).

Casa Riegler

Stăpânul a mai păstrat o vreme doar vechea zidire din Păcurari numărul 10, cumpărată apoi de bancherul

Goldental, în care se instala doctorul şi profesorul E. Riegler (*„Curierul”* 12/ 24 noiembrie 1882) şi o repara prin mai 1907. Aliniată prin iulie 1924 de acelaşi proprietar şi mărită cu un etaj aşezat peste parterul transformat de inginerul I. Schleier, pentru surorile Clara şi Sarah Haimovici, devenite proprietare, se păstra până în zilele noastre. Lucrarea începea în baza autorizaţiei din martie 1933 şi se termina în iulie 1934.

În ea după 1944, până la retragerea armatei roşii din anul 1958, locuiau ofiţeri superiori şi funcţiona consulatul sovietic, prin faţa căruia în zilele de 23 august şi 7 noiembrie ale anilor ’50 defilau coloanele de şcolari şi lucrători, aduşi să arate ataşamentul faţă de marea putere vecină strigând: *„U-Re-Se-Se/ Bastion al Păcii E. Ana Pauker şi cu Dej /Au băgat spaima în burghezi*! Privindu-i, un istoric avea să spună că venise revoluţia pe care o prorocise bătrânul *„Pe. Pe. Carp, „*– cum îl botezaseră răutăcioşi, contemporanii, numai că istoria jucase un straşnic renghi vestitului politician. Garantul ei se instalase chiar în casa prorocului din Păcurari.

Cei ştiutori zâmbeau, completând că şi spiritul Cneazului Moruzi de peste Prut – hăituit de Carp la înăbuşirea revoltei boierilor antiunionişti din aprilie 1866 – se întorsese cu casca militară, sovietică, pe cap şi-i luase în stăpânire casa. Ba chiar şi casa lui Luca C. Missir de la

numărul 8 al Păcurarilor, făcută după planul inginerului Klepper, în vara anului 1926, pe locul bisericii Sf. Paraschiva.

Mai sus întâlnim locuinţa ministrului ucis de o bombă în Senatul României

La celălalt colţ al străzilor Carp şi Copou se ridica din vechime casa vornicesei Elena Hrisoverghi – mama poetului Alexandru Hrisoverghi – care o vindea pe la 1830 bogatului vistiernic Alecu Sturza – *„tatăl lui Nabucu"*, zicea V. Panopol. Dărmând-o acesta construia altă clădire, masivă, cu balcon larg pe stâlpii intrării – cum este şi astăzi –, în care se muta vânzându-şi locuinţa scundă de mai la vale finanţistului Petre Mavrogheni. Clădirea cea nouă – palat luxos al vremii – intra şi ea în gura lumii căci nevasta vistiernicului, cucoana Elena Sturza, se întrecea în năzbâtii cu sora ei Marghioliţa nevasta logofătului Costache Sturza, stăpânul casei de oleacă mai sus şi peste drum, din care fugea cu unchiul Neculai Roznovanu. Ambele cucoane erau fetele bogatului boier Ghica Comăneşti, crescute în puf şi învăţate să-şi trăiască viaţa cum le trecea prin minte. Aşa ca şi Marghioliţa a cărei aventuri puteau inspira un roman palpitant (vidi *Romantica Poveste a Palatului Roznovanu*), Lenuţa stârnea şi ea vâlvă cu colonelul Lascăr Bogdan, dându-i prilej consulului prusac Kuch să-i închine nişte pagini răutăcioase. În palatul ei se ţineau lanţ petrecerile şi *soarelele* (seratele).

Frumoasă, cultă, vanitoasă, intrigantă şi îndrăzneaţă făcea şi politică opunându-se cu înverşunare domnitorului Mihai Sturza, pe care nu-l avea la inimă nici Marghioliţa. Surioara fusese forţată de domn să stea peste graniţă câţiva ani, fiindcă amantul devenit soţ, Neculai Roznovanu, pricinuise moartea lui Săndulache fiul fostului ei bărbat, Costache Sturza. Părintele îndurerat ceruse domnitorului pedepsirea exemplară a vinovatului.

Din motiv că Elena Sturza era bănuită că defăima domnitorul, scriind articole calomnioase în jurnalele nemţeşti, pusese şi pe bunul ei soţ, vistiernicul Alecu Sturza, în duşmănie cu stăpânirea

Existând, în familia Surzeştilor, legenda că s-ar fi tras dintr-o familia maghiară a conţilor Turzo, într-o zi cucoana Lenuţa dornică să fie prima contesă a capitalei Moldovei, pornea la Viena cu o taşcă şi sânul pline de galbeni, strânşi de la toţi Sturzeştii, convinşi că o să le să scoată recunoaşterea de la Curtea împărătească. Încercaseră şi alţii dar fără succes. A cerut audienţă la împărătească, a intrat în vorbă cu înalţi dregători austro-ungari, meşteri în genealogii, a bătut la mai multe uşi, dar fără niciun

răspuns credibil. Camera heraldică a Curţii nu găsea nicio legătură între familiile Turzo şi Sturza.

Casa cucoanei Lenuţa, în zilele noastre

Asta n-a împiedicat-o însă, ca la întoarcere acasă, să nu-şi aroge titlul de *contesa Turzo-Sturza* – povestea vărul ei primar Radu Rosetti în volumul de amintiri *Ce am auzit de la alţii*.

Sărăcit şi tot mai întunecat, după moartea vistiernicului (petrecută prin 1849), luxosul palat al cucoanei Lenuţa, se vindea (1852) lui Scarlat Rosetti, ministru de Finanţe al Moldovei prin 1856. Cum nici acesta nu era mai breaz decât fosta stăpână, fiind socotit la fel de părăduitor, îşi punea şi capul drept miză la jocul de cărţi. Ba, în momente de straşnică vântuire prin buzunare, ponta şi nevasta, lăsând-o apoi câştigătorului să-i plătească datoria, *„cum ştia ea"*... bârfeau răutăcioşii, aflând că soţioara, strângătoare, recupera banii pierduţi de soţior. Atunci când după asemenea decontări dânsa se întorcea acasă, încărcată şi cu daruri, el o întâmpina bucuros că putea s-o mizeze din nou.

În casa ministrului – spuneau bătrânii şi I.G. Duca – locuise şi fostul vornic, ajuns caimacam, Teodor (Toderiţă) Balş a cărui înălţare se punea pe seama cucoanei Catincuţa, Beldimăneasa, despre care Radu Roşeţii scria că s-ar fi măritat cu dânsul, faţă de care era mai bogată,

doar fiindcă avea rang de hatman cu şanse de mărire (făcut de Mihalache Sturza) şi ea ardea de nerăbdare să ajungă întâia doamnă a ţării, ca să se răzbune pe surate fiindcă o bârfiseră că l-a trimis pe lumea cealaltă pe bietul Hrisoverghi. Pentru acest scop intrase în legătură cu paşalele înaltei Porţi, smonise cu pungi Haremul sultanului şi înalţi ofiţeri de la Curtea vieneză, aliata turcilor, blamase pe bunul domnitor Grigore Ghica al Moldovei, reuşind în final să-şi ungă bărbatul caimacam, (iulie 1856). Bucuria n-a ţinut decât puţină vreme. Nici la un an, de la investitură, în februarie 1857, acesta se muta în ceruri, blestemat de luptătorii unionişti pe care îi oropsise, tracasat de sfaturile consulului austriac şi înveninat de îmboldirile nevestei, mereu nemulţumită, în chip de căimăcănească s-a amestecat în bătălia electorală din 1856, susţinând miniştri şi alţi dregători antiunionişti şi aducând servicii înaltei Porţi, căreia după moartea caimacamului îi şi cerea pensie pentru faptele săvârşite (şi chiar obţinând-o, din tributul plătit de ţară). Pensia fiindu-i tăiată de Vistieria sultanului, în 1877, după declararea Independenţei şi desfiinţarea tributului, cucoana o pretindea de la principele Carol.

Trecând în alte mâini, la 10 septembrie 1866 Grigore Balş, moşier în comuna Bozieni – Neamţ vindea palatul sturzesc („*o pereche de case în două rânduri cu locul lor veşnic, situate în Iaşi la uliţa Podul Verde, disp*. I-a *cumpărate de la mezat silnic din 14 noiembrie 1864*”), lui Frederich Carl Müller, „*clavir maistru*” vestit negustor de instrumente muzicale şi neîntrecut acordor („*Fulgerul*”, 12 noiembrie 1889), la care alergau duducile vremii să dea sunet melodios pianelor instalate în mai toate saloanele laşului. (Imobilul se vindea cu 3100 galbeni austrieci şi avea închiriată cârciuma de la stradă” evreului Aleter sân Iţic”. La rândul lor Friderich Carl Müller şi soţia sa Tereza, născută Donici, vindeau, cu 2000 de galbeni austrieci, Profirei Balş din Bozieni – Neamţ o pereche de case în două rânduri situate pe Uliţa Mare şi cumpărate pe la 1859). În căsoaia din Copou, plină de piane şi pianine,

foiau prin anii 1880, toată ziua, târgoveţii veniţi dacă nu să cumpere, măcar să privească strălucitoarele mobile cântătoare cu coadă lungă şi lucioasă, în faţa cărora se instalau studenţii Conservatorului, ca la ei acasă. Aveau libertatea să cânte şi să exerseze, cât pofteau, spre satisfacţia bătrânului acordor bucuros să le audă, să le cântărească sunetul şi să dea impuls muzicii ieşene pentru a creşte numărul cumpărătorilor. Adesea în faţa lor, duducuţe înfiorate de sentimentele primului amor, mângâau clapele de sidef interpretând visătoare sonate tulburătoare şi balade nostalgice.

Pasionată interpretă de muzica simfonică, în odăile lui Müller oprea adesea şi Veronica Micle, venind anume sau măcar în trecere, fiindcă alături se afla Pensionatul Normal de domnişoare Humpel unde îi învăţau fiicele Virginia şi Valeria, iar mai la vale avea să şi locuiască.

Ocupat un timp de familia prefectului Matei Gane, palatul sturzesc era pus la dispoziţia regelui Carol I sosit pentru vreo cinci zile, în vizită, la Iaşi, între 20 şi 24 septembrie 1885. Oraşul se afla în reconstrucţie. Se refăceau bisericile Trei Ierarhi şi Sfântul Neculai. Se lucra intens la repararea Mitropliei, al cărei acoperiş căzuse în 1857, domnitorul vizitând-o însoţit de profesorul Gh. Tătărăscu, pictorul lucrării.

Tot în casa Rosetti era găzduit şi peste doi ani, cu prilejul vizitei din 23 aprilie 1887 când marea catedrală, înnoită, se inaugura de ziua Sfântului Gheorghe. A doua zi regele primea vizitele localnicilor în salonul de la etaj, între ei sosind şi vistierniceasa Maria Roznovanu pe care o întâlnea scriitorul George Sion, aflat în vizită la nepoata sa Amelia Gane (soţia perfectului). Prin septembrie 1890, tot aici la numărul 42, în *„casa numită Müller”* se găzduia Liceul de domnişoare Maria Doamnă. Vizavi, în casa lui Carp nr. 1 se afla Institutul Schenck (*„Curierul”* 2/14 septembrie 1890)

Clădirea cu numărul 40/42 o stăpânea prin 1898 Cornelia Müller, născută Lempiecka (a doua soţie a maestrului pianist, căreia soţul i-a lăsat-o prin testament).

Pe la 1904 era proprietatea erezilor Müller, iar prin februarie 1903 se afla sub mâna lui Anton Rohr, vestitul producător de vinuri, al cărui nume casa îl şi lua, uitându-se legendarul său trecut. Cornelia Müller, ajunsă în impas financiar, pentru a plăti impozitele, împrumutase, 45.000 de lei, prin noiembrie 1896, de la Anton Rohr pentru 5 ani, punând ipotecă imobilul cu 2 etaje din strada Carol nr. 40/42. Actul ipotecar preciza megieşii: strada Carol la răsărit, Institutul Humpel la vest, strada Carp, la sud şi Institutul Pedagogic de Fete la nord. Fosta stăpână nemaiavând bani, clădirea rămânea bancherului.

Închinând odăile parterului celebrul cofetar Neculai Cazacu (1911), acesta deschidea o faimoasă şi elegantă cofetărie frecventată cu plăcere de cuconiţele dornice de întâlniri tainice în separeurile ferite de priviri indiscrete. Peste trei ani locanta cu dulcării şi ochi frumoşi se muta în Piaţa Unirii (26 octombrie 1914).

Proprietarul Rohr locuind în strada I.C. Brătianu, nr. 93, casa o mai închiria colonelul Cernătescu şi politicianul conservator Dimitrie A. Grecianu (Greceanu), căsătorit cu Lucia Rosnovanu, văduva lui Nunuţă (stăpânul castelului de la Stânca Roznovanu, şi al palatului din strada Ştefan cel Mare vândut Primăriei în 1892).

Dimitrie Grecianu (1860 – 1920), licenţiat al facultăţii de Drept din Paris, a fost ministrul Lucrărilor Publice (decembrie 1916 – ianuarie 1918). Cunoscut parlamentar, primar (1911 – 1912) şi prefect de Iaşi, mai condusese

ministrul Justiţiei în guvernul conservator din perioada 1900 – 1907, urmând să revină la Justiţie în noiembrie 1920 – 11 decembrie 1920, când a decedat după un atentat cu bombă în Senat.

Pe vremea primului război locuinţa lui Mitică (Dimitrie) Grecianu, numit ministru, era locul de ospeţie şi de consfătuiri al multor parlamentari refugiaţi la Iaşi, aici fiind Statul Major al politicii conservatoare. Gazeta *„Evenemintul”* din 4 mai 1917 publica în acest sens un anunţ prin care deputăţii şi senatorii conservatori erau invitaţi să vină *„joi 4 mai acasă la d. D. A Grecianu*. „Dânsul conducând gruparea conservatorilor ieşeni, proantantişti, din aripa lui Take Ionescu, prin salonul de la etaj al clădirii treceau toţi delegaţii şi miniştrii ţărilor aliate sosiţi la Iaşi, adesea venind şi comandantul armatei generalul Prezan *„cu ajutorul său nedespărţit, colonelul Ion Antonescu”*, cum nota I.G. Duca, prezent şi el în timpul luptelor de la Mărăşeşti. Întruniţi zilnic de la 17 la 19 în salonul de la etaj, al lui Grecianu, conservatorii puneau ţara la cale, condamnând cu asprime acţiunile neconvenite ale liberalilor, care aveau şi ei Statul Major în casa cu două rânduri a lui Gh. Mârzescu, aflată la vreo 500 de metri, ceva mai sus, pe dreapta. Punctele de vedere ale politicii conservatoare se reflectau în gazeta *„Evenimentul”* direcţionată tot aici, liberalii având *„Mişcarea”*.

Copoul devenise centrul politic al României din primul război mondial

Lipsind guvernului de coaliţie săli încăpătoare pentru consilii acestea se ţineau, aproape zilnic, la ora 11, la miniştrii cei mai bine aşezaţi. Cum spune I.G. Duca, primele consilii, pe timpul guvernului naţional, s-au ţinut *„la Mitică Grecianu acasă. El locuia într-una din vechile case boiereşti, mi se pare casa caimacamului Balş, pe strada Carol* (Casa cu boltă). *Ne întruneam în biroul lui, o cameră destul de mare dar fără gust mobilată. Mai totdeauna ne oferea un pahar de Cotnari din vestitele vii ale lui Roznovanu, primul bărbat al soţiei sale. Pe urmă ne-am întrunit, până ne-am retras de la guvern, la Costinescu, care fiind din ce în ce mai suferind era oprit de doctori să iasă. El locuia în strada Gh. Asachi nr. 5, în casa profesorului Mitru, directorul Şcolii Normale, o casă joasă, de curând reparată, curată şi cu o frumoasă grădiniţă. Odaia în care ne întruneam era salonul, prima cameră la dreapta cum intrai. O cameră măricică, foarte luminoasă, perdele trandafirii, câteva picturi reprezentând flori şi datorite unor amatori fără pretenţii sau unor elevi ai şcolii şi un birou de lemn galben într-un colţ. Descriu această cameră fiindcă este o cameră istorică,* într-însa *guvernul României a luat toate măsurile din care după atâtea jertfe trebuia să iasă înfăptuirea visului nostru secular, precum şi marile reforme democratice pe care se reazemă organizarea politică şi socială a României întregite”* (Pe locul clădirii demolate acum se află Centrul de încercări seismice). I. Mitru o cumpăra prin 1913. Pe la 1909 venise în stăpânirea Anicăi Iemandi de la Al. Sturzescu.

Potrivit lui C. Argetoianu: *„Mitică Grecianu se însurase cu văduva lui Nunuţă Roznovanu, născută Lucie Vogoride, cu câţiva ani mai mare decât dânsul... La Iaşi, Grecenii stăteau într-o veche casă boierească, ce nu era a lor dar pe care o aveau cu chirie de ani îndelungaţi. Odăile erau pline de rămăşiţele opulenţei de odinioară, după cum pivniţele erau pline de renumitul şi vechiul Cotnar moştenit de la Nunuţă.* În *această atmosferă de mare distincţie, cu ultimele adieri ale luxului şi ale belşugului roznăvănesc care se mai simţeau prin casă Mitică*

Grecianu, ajutat de doamna Grecianu, primea cu o simplitate şi o afabilitate de mare senior. Un an şi mai bine casa lui a fost casa mea, tacâmul meu era totdeauna pus la masă şi toate câte s-au întâmplat în politică în cursul anului 1917 sunt legate în amintirea mea de biroul lui Grecianu... Take Ionescu era zilnic la Grecianu".

Casa astăzi boltită, pentru trecerea trotuarului, trăia din plin zilele marilor reforme. În ea se ţinea Consiliul de miniştri istoric care hotăra că armata română să se refacă în ţara ei, în mijlocul poporului deşi erau grele condiţii materiale. Rusia propusese refacerea pe teritoriul său.

În februarie, sosind ministrul Lucrărilor publice din Rusia se întâlnea cu ministrul român, D. Grecianu, acasă la el („*Evenimentul*", 15 februarie 1917). La unele sindrofii, ca aceea de sâmbătă 9 septembrie 1917, ce onora delegaţia americană, *„a binevoit a lua parte şi M.S. Regina Maria"* anunţa „*Evenimentul*" din 12 septembrie 1917.

Apărând la ordinea zilei reforma agrară, promisă de regele Ferdinand ostaşilor, în marele salon al lui Grecianu se trata suprafaţa expropriabilă, marii proprietari, latifundiari, politicieni conservatori, purtând discuţii furtunoase şi acceptând doar împărţirea a 1, 5 milioane hectare, faţă de 2, 5 milioane propuse de liberali.

De aceea casa lui Grecianu era considerată şi locaş al antireformiştilor, proprietarul aflându-se printre ei.

Supărat că unii conservatori din partidul său acceptau exproprierea, revoltat, s-a retras la Stânca. Îşi vedea periclitată averea Roznovanilor (cu moşia Stânca), rămasă după moartea lui Nunuţă Roznovanu soţiei sale Lucia, recăsătorită cu Mitică. Vizitându-l ministrul liberal I.G. Duca, în săptămâna Paştelor, era tratat cu răceală. Grecianu, călare cu mănuşi albe, pleca să-şi inspecteze, demonstrativ, moşia. Potrivit musafirului, *„Grecianu, născut boier scăpătat, nu stăpânea niciun hectar de pământ în cuprinsul României. Era pur şi simplu bărbatul mai tânăr al unei femei latifundiare"*. De aceea ţinea cu dinţii de moşie. Se opuneau la reforma agrară şi politicienii Argetoianu şi Delavrancea, adesea musafirii lui Grecianu.

Totuşi tratativele au continuat cu diferire variante de împărţire şi micşorare a suprafeţelor, cu plată sau fără plată. Politicienii liberali lipsiţi de o sală largă pentru întrunirile lor, cum aveau conservatorii la Grecianu, se adunau în *„salonul din dreapta de sus”* al palatului mitropolitului, unde potrivit lui I.G. Duca discutau problema spinoasă a împroprietăririi, *„vineri şi sâmbătă după Paşte”* (Paştele căzuse pe 2 aprilie) sau veneau oleacă mai sus de Grecianu, la Georgel Mârzescu, tot pe strada Copou: *„Casa lui Mârzescu era mai întunecoasă şi salonul cel mare semăna cu o sală de aşteptare a unui profesionist”* (C. Argetoianu).

Unele consilii, mai urgente, se convocau şi la primul ministru Ionel Brătianu în strada Lascăr Catargi, uneori ţinându-se şi la Take Ionescu pe strada Lăţescu, în locuinţa farmacistului Konia. De regulă, la consilii, Brătianu aducea ultimele ştiri de pe front, primite de la Marele Cartier, iar I.G. Duca ştirile cenzurate în jurnale şi sosite pe citreuitele telegrafiei iară fir a legaţiilor ţărilor aliate.

Adesea I.G. Duca şi alţi prieteni liberali, mergeau cu automobilul departe de ochii şi urechile lumii, dincolo de Şcoala Normală şi via lui Kilimoglu, pe *„o minunată pajişte cu o frumoasă vedere dinspre şesurile Prutului... Zilnic, săptămâni de-a rândul, ne duceam acolo pe înserate şi la umbra unui nuc examinam situaţia politică şi ne consfătuiam asupra măsurilor de luat”*. Locul este şi acum dincolo de păduricea Breazu, cu vechea vedere având pe el puţurile de apă minerală părăsite, după ultimul război. Existau bănuieli că opozanţii aveau angajaţi servitori care ascultau discuţiile din camere apropiind urechea de un pahar lipit pe perete.

Pe Copou, la Universitate, se întrunea Senatul, în casa fostului hatman Toader Balş (acum Casa Armatei) se adăpostea Ministerul de Externe iar în palatul lui Costache Sturza funcţiona Marele Cartier al Armatei.

Pe strada 40 de Sfinţi, la doctorul Bogdan, locuia şi generalul Berhelot, aprigul susţinător al războiului până la capăt.

Locatarul din casa lui Rohr avea un sfârşit tragic, fiind victima groaznicului atentat de la Senat, unde în ziua de 9 decembrie 1920 exploda o bombă, pusă sub un fotoliu. Drept consecinţă, episcopul de la Oradea Mare era decapitat, Dimitrie Grecianu, grav rănit la plămâni. rinichi şi stomac, suferind unele răni şi generalul Coandă cât şi alţi senatori. Fără nicio şansă de scăpare, fostul ministru al Justiţiei în guvernul condus de generalul Averescu, deceda ziua următoare (10 decembrie) şi se întorcea la Iaşi în trenul mortuar. Primit cu lacrimi în gară, condus la Mitropolie pentru o slujbă şi însoţit de o mulţime de lume, mergea apoi pe ultimul drum spre Cimitirul Eternitate, în amurgul unei zile mohorâte de iarnă, ce plângea şi ea parcă, picurând din ceaţă lacrimi de durere (12 decembrie 1920).

Evenimentul era copleşitor şi punea probleme grele guvernului, cerându-se o conducere severă, eventual militară, ţara înfruntând o mare criză economică, cu nelinişte, tulburări şi sărăcie.

Văduva ministrului, Lucia D. Grecianu, locuia mai departe etajul cu marele salon şi prin august 1927 când o comisie constata că ploaia pătase tavanul dormitorului, a băii şi a *„salonului de recepţie”*, unde se ţinuseră întrunirile istorice ale anilor 1916 – 1918.

Clădirea rămăsese în moştenirea lui Iosif Rohr, dar de la Sf. Gheorghe 1938, trecea în folosinţa Creditului Urban căruia moştenitorii aveau de achitat credite neonorate. Drept consecinţă Creditul îşi muta aici

birourile, păstrate până la ultimul război, în vara anului 1944 instalându-se un serviciu german al frontului din răsărit, iar prin anii ’50, după gardul cu înalte obloane opace, aşezându-se instituţia Securităţii statului, cum mărturiseşte o placă bătută în peretele de la stradă. Mai târziu, clădirea se ocupa de Trustul Construcţiilor.

Găsim şi o veche zidire frecventată de poetul Mihai Eminescu

Croit cam după acelaşi tipic, din două etaje, cu terasa întinsă deasupra scărilor, în coasta casei Sturza – Rosetti, pe strada Carp, la numărul 2, cam pe unde-i aripa bolilor de piele a spitalului CFR şi s-a construit prin 1970 căminul cu anexe ale Trustului de Construcţii – instalat în casele lui Rohr, după ce s-au mutat serviciile Securităţii statului – se înălţa alt palat, încăpător cu odăi luminoase şi un *„prea frumos salon de dans”* la etaj şi multe acareturi înjur. Aparţinuse lui Iorgu Ghica – Chefal (faimosul bunic al prinţului Albert Ghica, pretendent la tronul Albaniei), care stăpânea şi clădirea cu boltă, din strada Strâmbă numită apoi Banu, unde a fost Conservatorul şi Legaţia Franţei în primul război mondial.

Mai norocos, palatul Ghiculesc din uliţa Carp căpăta renume scolastic dând adăpost Pensionatului Normal de Domnişoare (Humpel), înfiinţat pe la 1872 de Emilia Humpel – sora lui Titu Maiorescu – pe strada Primăriei (azi

G.I. Brătianu), în casa ocupată acum de Liceul O. Băncilă.

Localul lui Ghica, în care se mutase şcoala Humpel (Institutul Liceal de Domnişoare) prin 1883, era adesea vizitat de poetul Mihai Eminescu, în a doua sa şedere la Iaşi (1884 – 1886), fiind ajutat de Emilia *„directricea”* şi soţul ei Wilhelm Humpel (profesorul de Muzică). Devotaţi prieteni ai poerului cei doi soţi îi uşurau traiul, invitându-l la masă, găsindu-i locuinţe şi completându-i pe căi discrete, trebuinţele băneşti. Întocmai cum le ceruse profesorul Titu Maiorescu prin mesajul adresat lor în *„Vinerea mare, seara, 1884”*, după sosirea poetului de la Ober Dobling, unde fusese pentru tratament, în urma îmbolnăvirii din iunie 1883. Socotindu-se că laşul i-ar fi cel mai potrivit loc de convalescenţă, amicii bucureşteni îl convingeau să revină pe malul Bahluiului, în sâmbăta Paştelui (7 aprilie 1884) sosind cu trenul la gară. Mai dăinuind urmările bolii, profesorul Maiorescu cerea surorii din Iaşi, să aibă grijă de dânsul, indicându-i şi regimul de trai. La intervenţia lui Maiorescu, ministrul Cultelor, avea să dea un decret fictiv, de numire a poetului ca bibliotecar al Universităţii din Iaşi, cu un salar de 285 de franci lunar. *„Salariul însă îl plătim noi... Deci trebuie să aibă cineva permanentă grijă de el, de îmbrăcăminte, de mâncare, să-i plătească serviciul şi să-i schimbe hainele.*

Hotărâţi mai întâi suma pentru întreţinerea lui, comunicaţi-mi cât puteţi aduna la Iaşi şi în tot cazul rog să se rezerve partea mai mare pentru Bucureşti. Eu voi trimite regulat partea fixată de voi... Se întâmplă ceva neprevăzut şi este nevoie de bani, telegrafiaţi-mi şi imediat mă voi conforma... Tare ar vrea el să aibă un pat călduţ, într-o cameră a lui, se înţelege alături de cea a unui prieten, care să-l îngrijească cel puţin de mâncare. Al vostru Titu... „Aşa cum bănuise Maiorescu prietenii din Iaşi, majoritatea profesori la şcoala Emiliei (Vasile Burlă de Latină, N. Culianu de Matematică, A.D. Xenopol de Istorie, P. Missir de Economie Politică şi Drept), au fost lângă poet, cazându-l o vreme la Miron Pompiliu şi ajutându-l la toate nevoile. În spatele lor se afla de veghe spiritul lui Wilhelm

Humpel, soţul Emiliei, calm ordonat şi chibzuit. Pentru întremarea poetului şi ridicarea moralului, cei doi soţi dădeau concerte şi spectacole la Institutul din Copou, antrenând elevele Pensionatului săi recite versurile. Una dintre aceste duioase acţiuni, anunţate în gazetele timpului a fost şi aceea din 30 mai 1887 – prima serbare *„din ţara întreagă dată în cinstea sa „*(scrie Ana Conta), la care s-au recitat poeziile *Somnoroase păsărele, Singurătate, O, mamă, Mortua est* şi *Scrisoarea a III-a*.

Soţii Humpel o sprijineau şi pe Veronica Micle, fiicele sale Valeria şi Virginia fiind eleve strălucite în cursul primar (clasa I şi a II-a), liceul inferior (clasele I, a II-a şi a III-a) cât şi în acel superior (clasele I şi a II-a). Fetele începuseră şcoala în anul 1875 – 1876 pe strada Primăriei când Valeria era în clasa I primară, iar Virginia numai la cursul preparatoriu (grădiniţă). Terminaseră studiile la noul sediu din Copou: Valeria clasa a III-a în 1883, iar Virginia clasa a II-a în 1884. Aveau medii peste 8, adesea fiind şi premiante.

Precum toate de pe lume au sfârşit, la 11 februarie 1912 gazeta *„Mişcarea”* anunţa că finalul anului şcolar aducea Institutului Humpel desfiinţarea, în al 41-lea an de existenţă. Mobilierul urma a fi preluat de Societatea Ortodoxă Română ce deschidea Liceul Ortodox, localul fiind cumpărat de Ministerul Instrucţiunii. Se desfiinţase şi Institutul Schenk aşezat prin 1884 peste drum în casele lui Carp. Existenţa celor două şcoli vizavi, una de alta prilejuise fetelor şi băieţilor dulci ocheade şi dese întâlniri. Frumoasa clădire, a soţilor Humpel, preluată de Liceul Ortodox de fete Elena Odobescu, al Societăţii Naţionale a Femeilor Române (înfiinţat în 1913), trecea, din 1920, către Şcoala Normală de Conducătoare pentru grădiniţele de copii (educatoare). Dispărea în tragicele zile din vara anului 1944, lovită de bombele războiului. Şcoala institutoarelor pentru grădiniţele de copii dorite de Mihail Kogălniceanu încă de prin 1860 şi preconizată de Gh. Asachi care popularizase principiile lui Frederich Frobel – iniţiatorul educaţiei preşcolare a copiilor în grădiniţe de

copii prin jocuri şi educaţie socială şi altruistă – se născuse după primul război în 1919 sub numele *„Şcoala Normală de Conducătoare de Grădini de Copii „din Iaşi cu hramul Sf. împăraţi Constantin şi Elena*. Ţara era plină de copii orfani de toate vârstele şi se cerea o educaţie lor. Direcţia noii şcoli se încredinţase Elenei Negri, nepoata lui Costache Negri.

Personalitate puternică, pasionată de profesie, făcuse din şcoala de conducătoare o respectată şi însemnată instituţie a dragului Iaşi. Munca, iniţiativa şi dăruirea erau calităţile ei pe care le impunea elevelor. Le învăţă pedagogie, psihologia copilului (şcoala având şi un leagăn de copii cu bebeluşi până la trei ani), muzică (pianul şi încă un instrument), agricultură şi legumicultura (la ferma şcolii din marginea oraşului) pictura, sculptura, împăiatul păsărilor, legatul cărţilor, sericicultură (creşterea viermilor de mătase pentru borangicul cu care elevele învăţau să ţeasă pânză şi să-şi brodeze iile vaporoase) şi nu în ultimul rând ţesutul covoarelor româneşti şi persane. Şcoala nepoatei lui Costache Negri concura fără tăgadă, toate şcolile de gospodărie din ţară. Produsele de cofetărie şi simigerie erau de neuitat, motiv pentru care mai nimeni dintre dregătorii târgului nu lipsea de la patronul şcolii, din ziua sfinţilor Constantin şi Elena (21 mai), când şcoala răsuna de veselie şi întregul Iaşi cânta. Aşa cum s-a mai pomenit, exista din bătrâni obiceiul ca fanfarele, orechestrele, tarafurile şi toţi acei care ştiau să ţină în mână un instrument muzical în această sfântă zi, să felicite pe acei cu numele de Costache şi Elena şi pe toţi doritorii s-asculte un mic concert în ograda sau cerdacul lor.

Echipa de dansuri, corul şi orchestra de viori ale şcolii animau Serbările datinilor de Crăciun, prezentate tradiţional la Teatrul Naţional.

Lecţiile de istorie, de literatură şi de geografie erau pătrunse de cele mai entuziaste simţăminte, insuflându-se elevelor dragostea pentru ţara lor, urmând ca acestea s-o sădească în sufletul micuţilor de la grădiniţe. Înfruntând bigotismul şi obscurantismul ce influenţau uneori

atmosfera culturală a vremii, la şcoala din strada Carp se făcea educaţia raţională-ştiinţifică, microscopul fiind instrumentul prin care elevele pătrundeau în lumea ascunsă a vietăţilor nevăzute, a microbilor şi bacteriilor – adesea pricinuitoare de molime şi ucigătoare năpaste – pentru stârpirea cărora învăţau să folosească doctoriile şi plantele medicinale. Educatoarea întoarsă în sat avea să devină mamă, doctoriţă, sfetnicul femeilor... şi trebuia să fie înarmată cu diferite cunoştinţe şi înzestrată cu multiple talente. Motiv pentru care cele 18 serii de conducătoare din vremea directoratului Elenei Negri erau citate pentru destoinicie în publicaţiile vremii.

Lipsită de local la înfiinţare, şcoala a funcţionat o vreme pe strada Păcurari nr. 47 până obţinea clădirea fostei Şcoli Humpel din strada Carp, în care funcţionase Pensionatul condus de inimoasa soră a lui Titu Maiorescu.

Venea însă războiul cu luptele din Copou, de pe urma cărora localul Şcolii grădinăreselor de copii – cum i se mai spunea – se prăbuşea, ruinată. Revenită acasă din refugiu, în primăvara anului 1945, deşi rămăsese fără adăpost, îşi îndeplinea menirea aciuindu-se în fostul internat din strada Buzdugan şi ţinând lecţiile la Liceul de Aplicaţii din strada Toma Cosma. Desfiinţându-se Liceul Ortodox, din 1948, primea localul acestuia cumpărat în anul 1920. Aparţinuse prinţului Grigore Sturza şi se găsea în frumosul palat din strada Lascăr Catargi nr. 33 unde-i acum sediul Studioului de Radio Iaşi.

La sate se pornise *„campania”* de stârpire a analfabetismului şi se cereau multe cadre didactice în noile şcoli şi în acele văduvite de învăţătorii căzuţi în război. În mod deosebit trebuiau educatoare pătimaşe pentru creşterea micilor mlădiţe omeneşti, cum nota eminenta directoare Lucia Pop (*Din trecutul Liceului Pedagogic de Educatoare* în monografia *Liceul Pedagogic Vasile Lupu. Omagiu. 125 ani de la înfiinţare*.)

Autoarea era fosta studentă Adela Pop din anii 1931 – 1933 de care se credea că se îndrăgostise profesorul ei, Garabet Ibrăileanu şi potrivit contemporanilor ar fi întruchipat k eroina romanului Adela, trăirile autorului fiind puse pe seama doctorului Emil Codrescu. Romanul avea şi el o mică poveste fiind publicat după vreo zece ani de la scriere, autorul făcându-i mereu unele modificări. Procedând ca şi Ion Creangă cu Amintirile citite cunoscuţilor, pentru a le afla părerile, profesorul citea şi el romanul prietenilor, între ei s-a aflat şi Mihail Sevastos, ascultându-l emoţionat, într-o dimineaţă din primăvara anului 1925, acasă la profesor pe fosta stradă Coroi (numită acum Pogor). Locuinţa se afla lângă Muzeul de azi al Literaturii şi de acolo l-a luat Mihai Sevastos pentru a-l publica la Editura Adevărul. Vorbind despre acest subiect într-un interviu publicat de Anuarul Liceului Internat, profesoara avea să scrie: *„Eu, de fapt, Adela mă numesc. Prenumele meu din acte este Adela. Dar fiindcă atâtea discuţii au fost, am preferat să mi se spună Lucia. Da, la un moment dat eram acuzată că pozez în Adela. E adevărat că în vremea aceea eram o tânără foarte sociabilă, foarte comunicativă şi mergeam destul de des, împreună cu alte colege, la Ibrăileanu, pentru a discuta diferite chestiuni legate de literatură şi, probabil, tinereţea mea, faptul că eram aşa volubilă, îl amuzau, îl odihneau. Fără îndoială însă a spune că sunt prototipul personajului Adela ar fi o exagerare. Profesorul mă aprecia mult, dar scriitorul este un creator, nu copist. El selectează din realitate unele elemente. îmbinarea lor şi selecţia poartă*

pecetea personalităţii lui artistice. De aceea, în niciun caz nu se poate spune că eu sau altcineva a fost prototipul personajului Adela”. Eroina se născuse la 20 ianuarie 1912 în Fălticeni, urmaşe Liceul Ortodox din Iaşi şi cursurile Facultăţii de Litere luând licenţa în Filologia Modernă (1933). Profesase la Bacău, Cernăuţi, Câmpulung şi Iaşi, încheind cariera la Liceul C. Negruzzi în 1970. Activă şi după pensionare scria pagini de istorie şcolară şi se străduia să îmbogăţească Muzeul Corpului Didactic amenajat în holul şcolii Gheorghe Asachi din strada Ştefan cel Mare, unde adunase o sumedenie de obiecte. Copilărise în strada Muzelor nr. 10. trăise o vreme pe strada Florilor şi s-a stins din viaţă la 15 decembrie 1997, pe strada Titu Maiorescu (fostă Lăţescu) nr. 4 A (informaţii de la strănepotul, inginer Palade Florin). De aceea profesoara aparţine Copoului ca şi romanul Adela.

Ibrăileanu fiind un entuziast admirator al chipului feminin unii o vedeau pe Adela inspirată de Olga Tocilescu, asistenta sa din anii 1922 – 1924, licenţiată în latină. Căsătorită şi divorţată se afla în preajma profesorului când avea 27 de ani iar dânsul vreo 52. În oraş apărând clevetirile iscate de faptul că au fost văzuţi luând masa împreună la un local, alarmându-se şi soţia profesorului, părăsea Iaşii ocupând un post la Târgu Mureş unde se şi recăsătorea punând punct romanticii povestiri. (Al. Piru, *Garabet Ibrăileanti*)

Din 1954 Şoala de educatoare se contopea cu Şcoala de învăţătoare formând Liceul nr. 4, care unindu-se şi cu acel de băieţi alcătuiau marele Liceu Pedagogic Vasile Lupu, organizat pe principii educative moderne.

Pe fostul loc al şcolii din strada Carp, după 1950, se construia o clădire ocupată un timp de Poliţia municipală şi lăsată Secţiei bolilor de piele a spitalului CFR, alături ridicându-se un bloculeţ pentru Trustul de Construcţii.

Tot pe uliţa Carpilor, mai la vale, se ascundea sub un pâlc de arbori bătrâni şi altă casă pe care o cunoştea Mihai Eminescu: casa Şuţu.

În ea locuise un timp profesorul Al. Gr. Şuţu de la

Liceul Naţional. Captivat de poeziile lui Eminescu, profesorul le traducea în limba franceză. Invitat să le asculte, poetul îl căuta uneori, urcând în cancelaria de la etaj a Academiei Mihăilene, de pe strada Arcu. Alteori îl însoţea spre locuinţa de la poalele Copoului, parcurgând uliţele Banu, Lăpuşneanu şi valea Podului Verde, recitind împreună *Somnoroase păsărele, Doina, Melancolie, Despărţire*, întrunite mai târziu în volumaşul *Quelques poésies de Mihail Eminescu, traduites en français par Al. Gr. Soutzo*

Privighetorile îi acompaniau, intonând frânturi din simfoniile înserării, ce se revărsau, tumultuoase, prin ferestrele odăilor în care gingaşe mâini periau clapele pianelor.

Figură Casa Şuţu

Discuţiile şi stihurile rostite în cele două limbi surori ţineau uneori, până la ivirea frunţii dalbe pe zarea Ciricului:

„Peste-a nopţii feerie
Se ridică mândra lună.
Totu-i vis şi armonie.
Noapte bună 1” .

„Sur la nocturne feerie la *lune radieuse, lui t*; *Tout n'est que* rêve *et cu armonie, Bonne nuit*!*”*

— *Noapte bună, domnule profesor*!

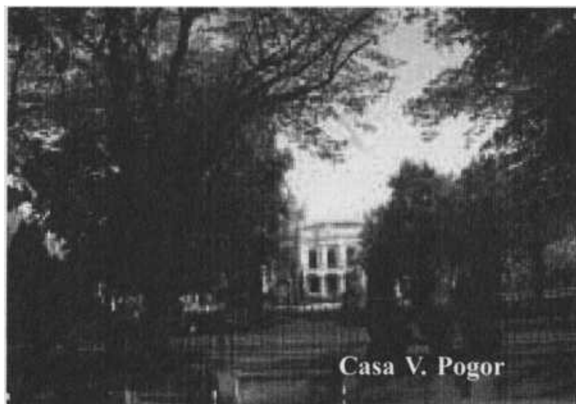
Bonne nuit! Vânzându-se clădirea (*„Curierul”* 3 martie 1885), pe parcurs o ocupa Institutul de Chimie, profesorul Constantin Meissner de la care o prelua Şcoala de Aplicaţii a Şcolii Normale de învăţătoare, adăpostind în zilele noastre şi Oficiul Forţelor de Muncă

Prin 1885 o locuia şi studentul N.B. Cantacuzino, care lăsa posterităţii mărturia că peste drum se mutase Veronica Micle, într-o *„modestă locuinţă”* unde venea şi Mihai Eminescu *„Faţa lui era palidă, mersul îngreuiat,*

părea parcă doborât. Puţin după aceea, îl văzui în gara Iaşi, prietenii îl duceau la Bad Hall în Austria... mintea îl părăsea... „Pentru a putea întreţine fetele în şcoli, Veronica închiriase căsuţa ei şi se mutase în casele bancherului Goldenthal, construite în grădina Carpilor, dând veste prin gazete: *„De închiriat, de la SfGheorghe viitor, casele Micle – strada Butu. Informaţii de la proprietară, strada Carp, casele Goldental* (*„Curierul Foaea”*, 25 ianuarie 1885).

Nu departe, către răsărit, într-un huci, se ascundea *„Palatul Junimii”*.

Pe partea cealaltă a străzii Copoului, în ulicioara Coroi, într-un parc des şi umbros, ca un huci, prin care toporul uitase să mai treacă, se afla ca şi acum casa lui Vasile Pogor unde în anii de glorie a Societăţii Literare Junimea (1864 – 1885), aceasta îşi ţinea şedinţele. Vândută familiei Moruzi, după decesul fostului primar conservator, clădirea avea să fie locuită de amarnica principesă Aglaia Moruzi, cunoscută feministă implicată în activităţi sociale şi acţiuni pentru ridicarea femeilor simple. Fiica ei fusese Maria Moruzi, măritată (în 1889) mai întâi cu Alexandru Cuza (feciorul cel mare al fostului domnitor) – decedat în primăvara anului 1890 – şi apoi pentru scurt timp cu tânărul inginer Ionel I. Brătianu (viitorul prim-ministru), pentru a da un nume fiului George (Brătianu) zămislit din păcătui întâlnirilor la castelul Ruginoasa unde tânăra văduvă locuia, iar inginerul practicant pe liniile CFR, venea în vizită. Rămasă feciorului, profesorului şi omului politic George Brătianu, acesta închiria clădirea Rezidenţei Ţinutului Iaşi, în preajma ultimului război iar prin 1946 o vindea administraţiei CFR, care îşi muta aici Divizia Financiară şi sediul prin anii ’50, când clădirea gării se repara. A mai adăpostit Şcoala Interjudeţiană de Partid, Sanepidul, iar pe vremea războiului un consulat german urmat de un comandament sovietic, motiv pentru care în grădină (lângă stradă, în colţul dinspre răsărit) a existat un cimitir cu ostaşi sovietici căzuţi în timpul luptelor de la Iaşi, mutat apoi la Eternitate.

Din anul 1972 clădirea se închina Muzeului Literaturii Române, aici adunându-se relicve, mobile şi lucrări ce amintesc activitatea Junimii, a *„Convorbirilor literare”*, a *„Contemporanului”* a *„Vieţii româneşti „*şi a celor ce au trudit pentru a da avânt literaturii româneşti. După 1990 strada lua chiar numele Vasile Pogor. Apărând legile retrocedării proprietăţilor, domeniul a fost revendicat de moştenitorii familiei Brătianu şi apoi de cumpărătorul din 1946, Regionala CFR, care a solicitat prin justiţie (iulie 2003) o sumă de 25 miliarde lei drept despăgubire pentru clădire şi cei 6.000 m.p. teren. Acţiunea respinsă de Prefectură şi de Ministerul de Finanţe, întrucât imobilul aparţine patrimoniului naţional, şi nu poate fi revendicat de companii naţionale de stat, se judeca şi prin iunie 2004. Intrată în reparaţii din anul 1994, legendara aşezare a Junimii, din strada V. Pogor nr. 4, suportă lucrări ample de restaurare, ce se execută cu meticulozitate şi-n măsură ce se obţin fonduri. (*„Jurnalul de Est”, Casa Pogor aşteaptă de un deceniu să redevină muzeu, octombrie 2005*). S-au finalizat în vara anului 2006.

Spre lauda instituţiei, deşi sediul central este în reparaţii activitatea Muzeului Literaturii Române Iaşi nu a încetat nicio clipă, acţiunile culturale, expoziţiile, lansările de cărţi, şedinţele literare, aniversările scriitoriceşti organizându-se în cocheta sală amenajată la mansardă şi botezată Galeriile Pod-Pogor fiul. Totodată cu pasiune şi mari eforturi, conducerea Muzeului Literaturii reuşeşte să

menţină în vie activitate şi cele 12 filiale muzeistice, asigurându-le condiţii normale de funcţionare: Ion Creangă – Bojdeuca (declarată casă memorială în 1918); Vasile Alecsandri – Mirceşti (din 1928); Mihai Codreanu – Vila Sonet (din 1970); Mitropolit Dosoftei (din 1970); Vasile Pogor (din 1972); Otilia Cazimir (din 1972); Vornic Vasile Alecsandri – Muzeul Teatrului (din 1976); Mihail Sadoveanu (din 1980); G. Topârceanu (din 1988); Mihai Eminescu (din 1989); Nicolae Gane – Centrul de muzeologie literară (din 1993); Constantin Negruzzi – Trifeşti (din 1995). Cu toate greutăţile materiale, a reuşit consolidarea subteranelor istorice de la Casa Pogor şi a clădirilor alăturate, amenajarea parcului, restaurarea sediilor muzeului Vasile Alecsandri din Mirceşti şi Costache Negruzzi din Trifeşti. Muzeul editează diferite publicaţii, ghiduri şi revista bimestrială de cultură *„Dacia Literară”*, fondată de Mihail Kogălniceanu în anul 1840. Rezultatele acestor activităţi sunt extraordinare ştiindu-se că până în 1945 domeniul muzeistic al oraşului cuprindea doar Muzeul de ştiinţe naturale, Pinacoteca Şcolii de Belle-Arte, Colecţia de arheologie a profesorului Tafrali, Bojdeuca 170

lui Ion Creangă, un mic muzeu la Golia şi mica expoziţie Cuza Vodă, deschisă de Liga Culturală cu sprijinul profesorului N. Iorga la etajul fostei locuinţe domneşti din strada Lăpuşneanu. Pe lângă locaşurile literare laşul se bucură şi de bogatele muzee: Istorie a Moldovei (1971), Politehnic (1961) şi Artă (1860) cărora li s-a dedicat fostul Palat al Justiţiei, transformat în Palat al Culturii (1955), sub egida căruia funcţionează şi Muzeul Unirii din strada Lăpuşneanu (1959), cât şi Muzeul Mihail Kogălniceanu din strada Kogălniceanu (1975). Activităţi cultural-artistice, susţinute, desfăşoară Casa de Cultură a municipiului Iaşi *„Mihai Ursachi”*, Ateneul Tătăraşi, Casa Studenţilor, Casa Sindicatelor, Clubul CFR – Râpa Galbenă.

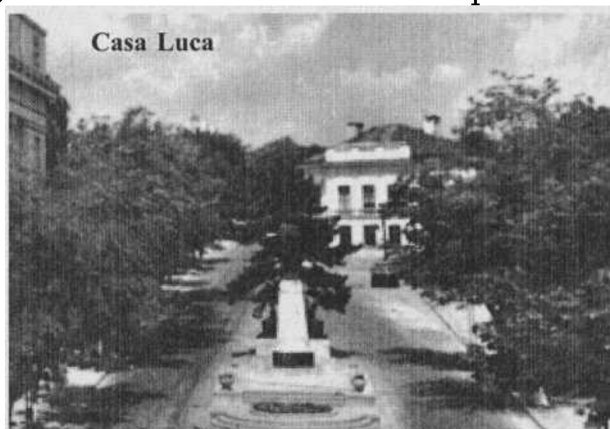
Fiindcă s-au scris nenumărate pagini despre Casa lui Pogor – clădire de seamă a laşului contemporan – se cuvine s-o lăsăm pe seama vrednicilor ei îngrijitori, ce trudesc s-o

menţină şi în atenţia noilor generaţii mai puţin sentimentale şi se trudesc să atragă în spaţiile sale cât mai mulţi tineri, insuflându-le fiorii creaţiei şi sentimentele umaniste, patriotice, ale înaintaşilor ce au păşit pe lespezile aşezării din fosta uliţă Coroi.

Nouă nu ne rămâne decât să ne întoarcem la întâlnirea străduţei cu bulevardul Copoului şi să parcurgem mai departe neuitatul drum al Podului Verde…

La colţul străzii Pogor era casa mult căutată unde s-a născut Costache Negri

Înainte de a intra în strada Coroi, războtezată Vasile Pogor (după 1990), chiar pe colţul de sus pe vremuri se afla o clădire veche ce ţinea morţiş să dea mărturie despre lărgimea uliţei Podu Verde de odinioară, strâmtorând făgaşul străzii Copoului cu trotuarul scos în afara gardului palatului cantacuzinec. Din cauza aceasta şi linia tramvaiului se deplasase spre stânga. Clădirea rezista de peste 100 de ani şi aparţinuse familiei Luca. Pentru mulţi ieşeni era nu numai o vechitură sau o hardughie, îndărătnică să rămână în calea străzii, căci mai nimeni nu-i ştia povestea ce-i putea aduce o placă de amintire şi eventual un culoar pentru trecerea trotuarului, pe sub poală Aşa că, prin anii marilor alinieri şi sistematizări, în 1968, se lăsa la voia buldozerelor puse s-o spulbere.

Casa Luca

Potrivit ştiinţei bătrânilor demult plecaţi dintre noi, într-o odaie a vechilor ei ziduri, se născuse, în martie 1812, scriitorul Costache Negri, devotatul patriot şi finul diplomat, truditor pentru recunoaşterea Unirii de puterile Europei. Avea de părinte pe aga Petrache Negri a cărui mamă fusese Maria, fiica stolnicului Toma Luca şi vară bună cu vornicul Ioan Luca – stăpânul caselor în care se născuse scriitorul. Faptul îl mărturisea chiar Costache Negri scriind fiicei sale Iosefina, despre un afiş văzut la Iaşi, prin anul 1872 – 1873, *„la colţul caselor Luca, lipit tocmai pe peretele odăii în care m-am născut"* (*C*. Negri, Scrieri, II). Clădirea (*casele d. aga Costache Luca*) este menţionată la *„Clasa I-a de case"*, din *„Lista caselor şi dughenilor Capitalei*... „tipărită de

Institutul Albinei prin 1853. Era situată pe Uliţa Mare, între „casele *logofătului Costache Sturza* şi ale *logofătului Dimitrie Cantacuzin Paşcanu"*. Se găseşte de asemeni în *„Registrul măsurării uliţelor oraşului Iaşi din anul 1811"*, pe *„Uliţa de la Carceră"*, numită *„ograda spătarului Ioan Luca"*, lângă *„ograda caselor cu livadă a hatmanului Săndulache Sturza"*, după care urma *„ulicioara spre Biserica Patruzeci de sfinţi"* (I. Caproşu şi M. Răzvan – Ungureanu, *Documente istorice privitoare la oraşul Iaşi*). Prin 1836 vornicul Ioan Luca, Catinca Negri, hatmăneasa Smaranda Rosetti şi spătarul Răducanu Prăjescu, moşteneau moşia Hăsnăşeni a defunctului aga Iordachi Miclescu (Dosarul 2179, *Isprăvnicia Ţinutului Iaşi*).

Înstrăinate de foştii stăpâni şi cumpărate de familia Iamandi, aici locuia Neculai Iamandi în odăile căruia se întâilneau, prin 1874 – 1875, susţinătorii la domnie ai colonelului Dabija. În planurile Primăriei se numea imobilul colonelului Neculai Iamandi (1907).

Şi locul de unde – ziceau bătrânii – se trage moartea Tezaurului României

Dintre feluritele întâmplări, petrecute în fosta casă Luca, cea mai importantă avea să fie una ce provoca răcirea relaţiilor româno-ruse, dând pricină guvernului sovietic s-o treacă pe lista motivelor pentru sechestrarea Tezaurului. Evenimentul s-a petrecut cam aşa. În clădirea proprietatea lui Grigore Iamandi, locuia în decembrie 1917, generalul Şcerbacev comandantul armatei ruse din România, de vreun milion, de oameni pentru atragerea căreia de partea revoluţiei bolşevice veniseră la tabăra revoluţionarilor din gara Socola activişti din Petrograd în frunte cu Roşal comandantul fortăreţei Kronstadt, însoţit de mai mulţi fruntaşi bolşevici. Generalul Şcerbacev rămas credincios fostei guvernări a lui Kerenski, comanda unităţile armatei ruse din Moldova cu ajutorul unui comitet (soviet) format din ucraineni şi reprezentanţi ai bolşevicilor. Nemulţumiţi de această formulă, în seara de 8 decembrie, reprezentanţii taberei bolşevicilor din gara militară Socola cereau o întrevedere cu generalul. Mersul evenimentelor îl descrie Gh. Mârzescu, ministrul de atunci, implicat în evenimente: *„Noaptea de 8/21 spre 9/22 decembrie 1917, la 10 şi jumătate bolşevicii cer generalului Şcerbacev să parlamenteze în chestia comandamentului, cerând o întrevedere chiar în această seară un comitet de 6 bolşevici. Generalul Şcerbacev îi primeşte, dar în loc de 6, se găseşte în faţa a 20 bolşevici. El atunci cheamă garda ucraineană tot de 20; ivindu-se discuţii între ei cu privire la cine reprezintă mai bine comitetul din localitate, un tânăr bolşevic doctor în drept Kornev scoate revolverul şi vrea să-l împuşte pe Şcerbacev. Este oprit în gestul lui de un ucrainean devotat lui Şcerbacev, la care toţi bolşevicii îşi scot revolverele. Ei*

sunt dezarmaţi şi Şcerbacev îi arestează în chiar casa lui (casa lui Gr. Iamandi) pe cei patru capi ai mişcării, dr. Kornev, dr. Roşal – trimis special de la Kronştadt unde organizase mişcarea maximalistă. unul al cărui nume îmi scapă şi pe evreica Boga". (Fapte şi impresii zilnice) Imediat, la general veneau mai mulţi oficiali între care Poklevschi, fostul reprezentant al Rusiei, colonelul francez Petin şi autorul însemnărilor. Scerbavcev cerea guvernului român arestarea comitetelor bolşevice şi ocuparea taberei bolşevice din Socola. Solicitarea lui fiind susţinută şi de reprezentanţii aliaţilor: St Aulaire (Franţa), Fasciotti (Italia), Vopicka (America) şi Barclay (Anglia), care observau că bolşevicii împiedicau ucrainizarea frontului, dorită de ei. Pe la 11, 30, Mârzescu împreună cu generalul Iancovescu (întâlnit în faţa caselor Sturza – azi spitalul Militar – unde era statul Major), mergeau la primul ministru Brătianu, să-l informeze. Sculat din somn, acesta convoca imediat un Consiliu de Miniştri deşi abia se încheiase unul, ţinut în cursul zilei, tot pe aceeaşi temă, a atitudinii faţă de mişcările bolşevice.

Analizându-se grava situaţie şi consecinţele se purtau puternice discuţii contradictorii, sfârşite pe la ora 4, 30 cu hotărârea ca ucrainenii, ajutaţi de armata română, să ia cu asalt tabăra bolşevică din Socola, cu toate riscurile pentru România. Votau împotrivă conservatorii Take Ionescu, D. Grecianu şi generalul Iancovescu, socotind problema deosebit de gravă, putând afecta interesele ţării. Imediat primul ministru îl informa şi pe rege, care n-avea nimic împotriva hotărârii. Şcerbacev cerând în scris intervenţia se ordona generalului Prezan executarea.

A doua zi trupele române înconjurau tabăra bolşevică, la 12 fără 5 începeau tratativele, după care gruparea se preda, spre a evita vărsările de sânge inutile, depozitele ruse din Socola trecând în paza ostaşilor români. Se dezarmau şi trupele revoluţionare de la Podul Iloaiei şi din alte centre, toate îndrumându-se apoi să treacă peste Prut.

Roşal însă (sau Rochale cum scrie Mârzescu),

dispărea *„de sub paza sentinelelor noastre, acestea fiind induse în eroare de un ordin fals de la Marele Cartier general... Rochale a fost asasinat şi ancheta Ministerului de Război dovedeşte că un ofiţer rus din anturajul lui Şcerbacev, în unire cu ofiţeri francezi sunt autorii asasinatului. Cadavrul a fost găsit şi identificat... Hârtia pe care era scris ordinul era franceză, de asemenea caracterele maşinii de scris sunt acele ale unei maşini franţuzeşti, şi ştampila e identică cu aceea de la Biroul Francez de informaţiuni de pe lângă Marele Cartier General"*. (Gh. Mârzescu, *Fapte şi impresii zilnice, 1916 – 1918*)) Cam la fel scria şi fiul lui Şcerbacev, mai adăugând că a doua zi gazeta de front *„Republicanul"* ar fi anunţat găsirea unui cadavru în uniformă de soldat rus, fără epoleţi cu semne de moarte violentă. S-a presupus a fi Roşal. Simion Grigorievici Roşal era tânăr student, ca şi mulţi alţi adepţi ai revoluţiei. Născut în anul 1896 avea doar vreo 21 de ani când a dispărut. Ofiţerii francezi erau bănuiţi fiindcă ar fi voit să menţină frontul din răsărit şi urmăreau să-l refacă cu ajutor ucrainean sub comanda lui Şcerbacev, dar activitatea lui Rochal, liber, i-ar fi împiedicat. I.G. Duca bănuia şi autorul: *marchizul B.*

Cofetăria Tuffli (la stînga)

După cum scria N. Iorga acţiunea şi arestarea generalului Şcerbacev fusese pusă la cale în cofetăria Tuffli (din clădirea Jockey-Club), *„devenită cartier general rusesc, unde se puteau vedea pe ferestre soldaţii trântiţi aşa îmbrăcaţi cum erau pe canapelele şi sofalele sfâşiate de pinteni"*. Intrând acolo un amic rus al profesorului Iorga *„s-a trezit în faţa bolşevicilor din Socola"* Discutau mersul revoluţiei de la Petrograd, pregătind să dea trupelor o

proclamaţie despre marile schimbări... *„Acei câţiva băieţi în uniformă nu găseau formula pe care indignată de prostia lor începea să le-o dicteze o fată, o copilă* (probabil Boga), *încălzită de duhul revoluţionar”* (N. Iorga, *O viaţă de om...*). Intrusul afla că a doua zi la cutare ceas: *„un grup militar condus de şeful băieţilor acelora urma să se prezinte la Copou, în casa generalului Şcerbacev, şeful suprem al frontului ruso-român* (*Rumcerod*), *pentru a-l aresta”*. Informat profesorul, îl trimitea la primul ministru Brătianu, fapt pentru care atunci când militanţii bolşevici veneau pentru discuţii, în preajma casei generalului se aflau şi ostaşii regimentului de vânători condus de colonelului Rasoviceanu – adus la Iaşi încă din aprilie pentru ordine – *„cari i-au desarmat”*. Profesorul descria şi finalul dramatic al lui Roşal*: „În aceiaşi noapte un camion s-a oprit la casa mea, chemând la serviciu comandat pe fiul meu Petru, sublocotenent în acelaşi regiment al lui Rasoviceanu. Întorcându-se a doua zi seara, am aflat de la dânsul că a găsit în camion pe şeful bolşevic el însuşi, care nu era altul decât faimosul student Roşal şi pe amanta lui, o studentă, ambii celebrităţi ale propagandei comuniste. I-a dus la marginea Iaşului şi şi-a urmat instrucţiile de a împiedica orice comunicaţie. Mai târziu am aflat că un ordin fals al diviziei româneşti i-a dat în mâna adversarilor monarhişti, cari i-au împuşcat imediat, în marginea drumului*. (N. Iorga, *O viaţă de om aşa cum a fost*). Aşa că totdeauna, la marile evenimente, întâmplarea are şi alte variate povestite de Constantin Kiriţescu, şi I.G. Duca.

Indignat, într-o primă fază, guvernul din Petrograd transmitea ministrului român Diamandi un protest simplu, condamnând amestecul românilor în treburile armatei ruse, acceptând unele explicaţii, dar aflând despre uciderea lui Rochal devenea mai radical. Condamna faptele şi cerea predarea generalului Şcerbacev şi ai celor vinovaţi pentru uciderea lui Rochal. La 13/26 ianuarie, după intrarea trupelor române în Basarabia (Divizia a II-a de infanterie şi regimentul 2 Roşiori conduse de generalul Ernest Broşteanu, începând din noaptea de 10/11

ianuarie), pentru a păzi depozitele militare româneşti de alimente, aflate acolo, o radiogramă a lui Troţki anunţa rupe „a relaţiilor cu România şi expulzarea reprezentanţilor guvernului. Totodată se comunica că tezaurul nu va mai putea fi obţinut de *„oligarhia română”*, urmând a fi remis *„în mâinile poporului român”*. Generalul Şcerbacev era declarat duşmanul poporului şi se reînnoia cererea pentru extrădarea sa şi a acelor vinovaţi de moartea lui Roşal.

Aşa cum se bănuia şi susţinea morţiş Take Ionescu în noaptea consiliului urgent, evenimentul din strada Copoului, cu măsurile ulterioare, provoca grave consecinţe între care şi pierderea tezaurului la sfârşitul lui decembrie ministrul român C. Diamandi de la Petrograd se punea sub arest.

Uriaşa comoară trimisă în depozitele Băncii din Moscova, urmarea Convenţiei din decembrie 1916 şi din iulie 1917 – la sfaturile consilierilor occidentali spre a fi ferită din calea trupelor germano-austro-ungare, care ar fi folosit-o pentru prelungirea războiului – şi alcătuită din milioane lei aur, giuvaierele reginei, lingouri, obiecte de preţ, tablouri, obiecte de cult, manuscrise, arhive şi diferite valori depuse de particulari în seifurile Băncii Naţionale şi ale Casei de Depuneri (Const Kiriţescu, *Războiul reîntregirii*), rămăsese înstrăinată de ţară. Se expediase în două tranşe, prima efectuându-se în decembrie 1916 şi a doua în iulie 1917.

Casa din colţul străzii Coroi (azi Pogor) şi Carol, păstra multă vreme amintirea ciocnirii dintre cele două tabere ruse şi de aceea contemporanii primului război, trecând pe lângă ea spuneau: *„De aici s-a pornit duşmănia cu Rusia Sovietică şi pierderea Tezaurului”*. (Mai la vale, pe Lăpuşneanu, exista şi cofetăria Tuffili unde se întâlniseră comisarii bolşevici punând la cale acţiunea.

Casa lui Iamandi a fost şi un punct de cultură franceză

În clădirea de pe colţul străzii Coroi a funcţionat, o vreme, şi Centrul Universitar de Studii Franco-Român

„Luteţia", creat în 1921. Avea bibliotecă şi editură (scoţând revista *„Luteţia"*, în septembrie 1922). Pe vremea foametei din 1947, a organizat o cantină. Centrul se închidea în noiembrie 1948. Continuase activitatea Alianţei Franceze, înfiinţată în 1899, pentru răspândirea limbii franceze şi desfiinţată în 1908. Tot aici, Societatea Culturală *„Luteţia"* avea o bibliotecă dotată cu literatură franceză, opere istorice, de artă şi de filosofie, plus o bogată colecţie de reviste. Mai înainte găzduise clubul Partidului Conservator ieşean unde se întâlneau marii moşieri, cum scria gazeta *„Jurnalul"* din mai 1895. De la Grigore Iamandi casa a rămas unui urmaş V. Gr. Iamandi stăpânind-o familia şi în timpul ultimului război.

Demolată cu ocazia lărgirii Bulevardului Copou, din anii 1968 – 70, uitata zidire Luca – Iamandi lăsa locul strămoşesc pentru elegantul sediu al Institutului de Proiectări, ICPROM, azi HABITAT PROIECT (1969), cea mai importantă instituţie de proiectare din Moldova, în domeniul construcţiilor, urbanismului şi amenajării teritoriului. (Bulev. Carol, nr. 4). Duce tradiţia Serviciului Tehnic de proiectare (din 1953), Institutului Regional de Proiectare (1957), Direcţiei de Sistematizare Arhitectură şi Proiectarea Construcţiilor – D.S. P.A.C. (1960), Institutului de Cercetare şi Proiectare – IPCROM (1974) devenit HABITAT din 1991.

În odăile sale de la etaj, spaţioase ca nişte hale uzinale, pe parcursul a vreo 7.000 de zile cu muncă titanică, s-au executat milioanele de planuri medicale, culturale dar şi cu pădurea de blocuri anoste, construite după tipicul unor proiecte refolosite şi mereu repetate. Aici, iar mai înainte în vechiul sediu de la mansarda Palatului Culturii, întocmindu-se şi planurile de sistematizare şi modernizare ale străzilor

pentru înzestrarea Iaşilor cu noile edificii industriale, şcolare, universitare, pe baza unor indicaţii *„superioare”* se pregăteau *„funeraliile”* bătrânului Iaşi, plâns de mulţi contemporani, regretat probabil şi de unii semnatari ai actelor de deces şi apărat adesea de publicaţiile vremii – spre lauda lor – (*„Flacăra Iaşului”* şi *„Cronica”*), în coloanele cărora îşi spuneau opiniile câţiva cărturari curajoşi. (Pentru salvarea Academiei Mihăilene profesorii Ralea, V. Mârza, I. Creangă şi C. Simionescu au cerut audienţă lui Gheorghiu-Dej). Întregind distrugerile războiului, noile bulevarde râdeau din cale vechile şi legendarele clădiri ce dădeau farmec aşezării din cuprinsul neuitatelor străzi: Lăpuşneanu (Băcănia Ermacov, cofetăria Alexandre, cofetăria Georges, palatul Tiktin, bolţile Strasshofer, casa cu Madone, Casa Valter, Băcănia Smirnov, Academia Liberă, Librăria Şaraga, frumosul palat Jockey-Club, toate cu urmele paşilor lui Eminescu şi Creangă), Banu (Hotelul Europa, Grădina Tivoli, chiliile bisericii Banu), Academiei (Academia Mihăileană, Bolta Rece), Gându (cinematograful Phoenix), Unirii (cinematograful

Sidoli). Apoi Strada de Sus (Blocul Adacea – Centrofarm, Brutăria Klein, vila Editurii Junimea şi redacţia *„Convorbirilor* Literare”), Sărărie din vale, pitorescul Târg al Cucului, Podul de Fier, Strada Sinagogilor, Podul Vechi (strada Costache Negri), parte din strada Elena Doamnă (cu clădirea Agenţiei germane), strada Anastasie Panu (lanţul de bătrâne clădiri cochete

între care casa A. Panu, Casa poetului D. Anghel, Farmacia Beceanu, Hala Veche, casa moldovenească Balif), strada Palatului (Palatul domnitorului Gr. Ghica – fostul Notariat şi Tribunal), strada Ştefan cel Mare (Hanul Petersburg, Cinematograful Scala, Farmacia cu bolţi Lochman, Hanul Pârlita, Hanul Poştelor – de deasupra subteranelor, Hotelul Victoria), Piaţa Unirii (Hanul Bacalu, Restaurantul Bragadiru, Cofetărioa Ştreit, Casa Xenopol), Păcurari (Pavilion, casa P. Carp), Copou (casa Iamandi, casa Negruzzi, casa Balş-Veisa), casa M. Cantacuzino. Odată cu ele se nimiceau şi multe dintre cele peste vreo mie de adânci beciuri şi misterioase hrube medievale, pomenite de vizitatorii străini încă din timpul lui Dimitrie Cantemir, cu mare atracţie turistică.

Restrângându-şi activitatea, după 1989, odată cu dispariţia preocupării pentru cartierele şablonate, unele dintre spaţiile sale şi ale blocului vecin, devenite disponibile, se ocupau de birourile Camerei de Comerţ – până la amenajarea sediului din Copou (în anul 2001), iar parterul, de firme comerciale – mai ales de calculatoare – mereu în schimbare.

Intrând pe mâna unor întreprinzători cu idei, în zilele noastre, odăile parterului adăpostesc şi câteva locante, baruri sau berării cu roiuri de mese răspândite pe largul trotuar din faţa clădirii, luminat seara de lămpi pitice şi înviorat de figurile vesele ale tinereţii studenţeşti, aciuată în jurul lor.

Doar după câţiva paşi mai întâlnim altă aşezare vestită

Pe vremea vornicului Luca, mai sus de locuinţa sa se ridica pădurea de copaci seculari a unei grădini tăiată de alei *„cu umbra deasă”*, care *„joile şi duminicile era deschisă ca şi o grădină publică”*. Aparţinea marelui logofăt Costache Sturza, locatarul palatului din mijlocul pădurii, mult retras de la uliţă, înzestrat cu etaj şi boltă de trăsuri la mijloc şi un mare balcon spre sud de unde se vedea ca *„într-o panoramă oraşul cu turnurile bisericilor şi dealurile frumoase* despre *Răpedea şi Galata* „Avea, la etaj,

un salon uriaş *„care ţinea o treime a întregului palat, primind lumina din ambele capete"*. Înzestrat din dărnicie, stăpânul, logofătul şi postelnicul Costache Sturza, fiind o *„forţă „*a Moldovei, de care se temea şi vodă, în curte foiau echipajele cele mai elegante, sau cum spune D.C. Moruzi: *„Trăsurile şi mai ales caii erau cei mai frumoşi din Iaşi; iar livreaua slujitorilor era roşie şi brodată numai în fire de argint. Vizitii şi ciocoii de capră purtau pe cap nişte bicornuri negre cu bande late de argint"* (*Podul Verde*).

Trecutul locului, învăluit în legende, purcedea de pe vremea sângerosului Alexandu Lăpuşneanu care ar fi stăpânit în cuprinsul său o reşedinţă înconjurată de vii, ajunsă nu se mai ştia cum – sporovăiau uncheşii, dar nu se atestă documentar – şi în stăpânirea vestitului stolnic Vasile Ceaurul duşmanul de moarte al domnitorului Mihai Racoviţă Vodă. Hotărât să-l prindă, la 10 ianuarie 1717, pe un ger straşnic şi tăios ca după Bobotează, stolnicul pătrundea în capitală, cu o trupă de catane sau lefegii unguri, austrieci, sârbi, munteni şi moldoveni, comandanţi de un căpitan Ferentz Ernau.

Dând iama pe la Curtea Domnească şi urcând la Cetăţuia unde se retrăsese domnul cu boieri şi marile lor averi, catanele încercau s-o cuprindă, dar cei mai mulţi îşi găseau sfârşitul, căci stăpânul avea la îndemână, conăcit în mănăstirea Aroneanu, un ceambur de tătari ce-au fost aduşi în ajutor, nimicind catanele şi robind căpitanul. Trupul său, decapitat, dimpreună cu ale tovarăşilor neînsufleţiţi, umpleau groapa săpată la Şleaul cel mare (drumul Istanbulului), însemnat şi acum de monumentul greu din piatră, numit Crucea lui Ferenţ. Iniţiatorul prădăciunii, Vasile Ceaurul scăpa cu fuga, drept răzbunare oropsind sora domnitorului. După terminarea luptelor domnitorul îi deposeda de avere şi moşii, dăruind curţile din Iaşi vei banului Sandu Sturza de la Ruginoasa, ce-i dovedise prieteşugul, încunoştinţându-l, din vreme, despre planurile duşmanului şi pornirea catanelor către capitala Ieşilor. *Registrul măsurării uliţelor oraşului Iaşi în 1811*, mai înainte pomenit o numeşte, aşa cum s-a mai spus:

„ograda caselor cu livada şi loc din dos a hatmanului Săndulache Sturza", iar *Lista caselor şi a dughenilor capitalei… din 1853*: *„casele d. log. Costache Sturza"*.

Potrivit lui George Sion, (secretarul marelui logofăt), pe vremea domnitorului Mihail Sturza, casa lui Costache Sturza – logofătul cu atribuţii de prim-ministru – *„era frecventată aşa de mult, încât avea aerul unui oţel de prima ordine. Se vedea o mişcare de trăsuri şi un du-te-vino, neîntrerupt. Până la amiază-zi veneau oamenii cari aveau trebuinţă la primul ministru al [arei, după amiază-zi începeau vizitele de amici ale tuturor celor din casă. Boierul, cucoana, cuconaşii, fiecare în parte, primeau în apartamentele lor, fără a şti unul vizitele care le primea ceilalţi"*.

Însurat mai întâi cu Catinca Sturza, de la care avea trei feciori, trimişi la învăţătură, logofătul, rămas cristei, se îndrăgostise de o faimoasă cuconiţă a vremii cu mult mai tânără decât el. O chema Marghioliţa şi fusese nevastă prinţului Neculai (Neculache) Sturza – fiul domnitorului Ioniţă Sturza – trimis ostatec la Istanbul, unde dânsa, spuneau gurile rele, ar fi făcut furori punând pe zdruncin şi sultanul. Se născuse în familia bogatului boier Dumitrache Ghyca de la Comăneşti şi de mică ţintea poziţii înalte. Căsătoria cu fiul domnitorului trimis la Istanbul îi surâsese căci intra în lumea mare a diplomaţilor, principilor şi a beizadelelor de pe lângă curtea padişahului.

Contemporanii îi puneau în cârcă şi o aventură cu ceva implicaţii politice, îndrăgostită de un prinţ rus (Bracation sau Bragatiov), prin 1827, ar fi înlesnit acestuia să capete scrisorile compromiţătoare, schimbate de socru – domnitorul Ioniţă Stutza – cu capuchehaia din Istanbul şi cu bărbatul ei.

Aveau importanţă, căci dovedeau neloialitatea faţa de Rusia, care îi susţinuse domnia. Ca efect al afacerii amoroase, cu repercusiunui politice, înlesnită de Marghioliţa, în aprilie 1828, după intrarea armatei ruse în Moldova, Ioniţă Sturza căpăta drept recompensă, şedere supravegheată în Basarabia.

Precum cealaltă ieşeancă – Ruxanda lui Grigoraş Sturza – vrăjită în bogatele promisiuni de mărire, Marghioliţa pornea cu iubitul spre limanul fericirii. Numai că trecerea Prutului avea a se face nu la Sculeni, ci mai la vale. Cei doi iubiţi ar fi ajuns la Reni, dar nu mai păşea dincolo decât prinţul. Mustrat de cuget fiindcă eroina lăsase acasă, fără mamă, vreo trei fete, amorezul se izbăvea de păcate trecând numai el frontiera cu scrisorile şi *„ceva scule”* din aur şi pietre preţioase, sclipuite la plecarea din casă, de ibovnică.

Liberă şi fără prejudecăţi, odată întoarsă în Iaşi, Marghioliţa a primit peţitorii mai vârstnicului logofăt Costache Sturza şi s-a mutat, fără mustrări de cuget, în luxosul palat de la mijlocul Podului Verde, luând în stăpânire întinsa şi înzestrata lui curte. Casa era*” mare, bogată îmbelşugată „*plină de lachei, feciori, cameriste şi camerişti, bucătari şi servitori, *„Toţi cei din casă, boierul, cucoana, fiii, aveau fiecare echipagiurile lor de gală, de preumblare sau de dârvală… Nici casa domnească nu dezvolta luxul, largeţa şi magnificenţa care se vedea în casa logăfătului C. Sturza”. (G. Sion)*. Între musafirii

palatului, după amiaza, pe la ceasurile 3 – 5, sosea, adesea, în vizită, cu trăsura *„deschisă trasă de patru cai înhămaţi ruseşte”*, mândru ca un împărat, *„elegant, parfumat, totdeauna proaspăt ras, ca un popă nemţesc”*, excentricul vistiernic Neculai Rosetti Roznovanu, curtezanul înfocat al cucoanei şi stăpânul unei bogăţii care concura cu a lui Sturza. Socotind că ar mai scăpa de rival, logofătul încerca o lungă călătorie, cu nevasta, prin Rusia (Odessa, Kiev), dar zadarnic. Amorezul deghizat se ţinuse, lipcă, de dânşii, iar seara, când soţul se culca, nu pierdea prilejul de a se întâlni cu Marghioliţa. Venindu-i poftă, într-o zi, cucoanei, să se odihnească în castelul logofătului din Ruginoasa, abia restaurat în stil gotic, cerea încuviinţarea soţului, care i-o acorda cu bucurie, învoindu-se să o însoţească şi fiul său mai mare, Săndulache, cel dintâi doctor în Drept din Moldova.

Nu după mult timp, acolo sosea şi curtezanul însoţit de slujitori şi arnăuţi fioroşi. Luând cu asalt castelul, înconjurat de ziduri şi aparat de oamenii logofătului, purta luptă crâncenă cu aceştia şi spărgând porţile înşfăca cucoana, ducând-o la castelul său la fel de întărit din Stânca Roznovanului. Dorind să apere onoarea părintelui, atât de încornorat, în bătălie căzuse Săndulache înjunghiat de un arnăut. Deznădăjduit de cele două pierderi: nevasta şi feciorul, logofătul a alergat la domnitor cerând *„dreptate”*. Înduioşat, Mihail Sturza a trimis o trupă la Stânca, să aresteze vinovatul, dar cum acesta nu se preda, castelul său fiind de asemeni înconjurat de ziduri întărite şi greu de luat fără curgere de sânge, asediul a durat până când împricinata a trimis o scrisoare de iertare soţului. Propunea să se întoarcă cu condiţia ca amantul să nu mai fie urmărit pentru omorul lui Săndulache. Soţul înnebunit accepta şi cucoana adusă de la Stânca la marginea Iaşului, trecea din trăsura amantului venit cu ea, în trăsura soţului. Schimbul se făcea la capătul podului Verde de unde se desprindea la dreapta drumul Sculenilor (cam pe unde e acum statuia cu cântec a lui vodă Mihai Viteazul, dorit de unii cetăţeni în dricul târgului dar exilat de edili la

margine...)

Casa Sturza (1), în spatele clădirii Spitalului Militar

Bucuria logofătului nu ţinea mult căci într-o dimineaţă pe la ora 5, în curtea palatului său intra o trăsură închisă cu 12 cai şi trei surugii. În ea urca, zorită, cucoana şi pleca iute pe drumul Botoşanilor, spre graniţă, împreună cu vistiernicul. Deşi logofătul, trezit, trimitea după dânşii slujitorii, amorezii ajungeau la Mihăileni şi treceau frontiera în Bucovina. Acolo se şi căsătoreau, cu multe peripeţii, căci Marghioliţa nu era divorsată şi soţul cerea pedepsirea amanţilor vinovaţi de adulter şi omorârea feciorului. Obţinuse şi carte de blestem a *„vinovaţilor”* de la Patriarhia din Constantinopol. Toate în zadar. Logofătul rămânea singur şi aiurit în palatul pustiu, domnul înlocuindu-l şi din postul de prim-ministru, cu Ştefan Catargiu. Marghioliţa îi lăsase ca amintire o fiică, Eliza, pe care însă contemporanii răutăcioşi, o treceau tot în contul lui Roznovanu.

Dragostele ei văpăioase, din tinereţe, nu-i îngăduiau vreme de remuşcări. Mai avea trei fecioare (Zoe, Catrina şi Pulcheria), rămase de pe urma însoţirii cu Neculachi Sturza. Trecând timpul, toate patru se bucurau de dragostea mamei, ce le rostuia căsnicii bogate în lumea mare: Eliza cu Sakelaride, consulul Greciei; Zoe căsătorită cu Ion Cantacuzino şi Catrina cu Costache Moruzzi, din Basarabia, implicat în răzmeriţa din faţa Mitropoliei (în

aprilie 1866) când câţiva tineri zvăpăiaţi voiau să aleagă domnitor ieşean (pe Nunuţă fiul lui Neculai Rozovanu). A patra fiică, Pulcheria, măritată cu Pavel Keşcu născând pe Natalia, aceasta ajungea regină a Serbiei, mama devenind soacră regelui Alexandru din Belgrad şi cucoana Marghioliţa bunica regelui.

Cei doi amanţi, Neculai Roznovanu şi Marghioliţa Sturza, stăteau un timp în străinătate, unde încercau felurite mijloace de recunoaştere a vinovatei lor căsnicii, până ce, cu galbeni şi protecţii – deşi încercaseră şi pe la bisericile protestante şi catolice – reuşeau să intre în rândul oamenilor" *cuminţi*". Iertaţi de Mitropolie se întorceau acasă ca doi hulubaşi, cu penele cam jumulite, dar fericiţi, cu toate nu mai erau prea tineri.

Se mai auzea de logofătul Costache Sturza în zilele lui martie 1848, când tinerii intelectuali din Moldova prinşi de duhul răzvrătirii, ce bântuia prin Europa şi nemulţumiţi de rânduielile aprigului domnitor Mihail Sturza, se întruneau în 28 martie, la hotelul Petersburg de lângă Curtea Domnească (pe uliţa Lozonschi), cerând reforme şi mai multe libertăţi cetăţeneşti. După discursuri fulminante, alegeau un comitet care avea să scrie revindecările, în vreo 35 de propuneri (ponturi), menite a fi supuse domnitorului pentru împlinire.

Semnarea lor se făcea a doua zi (29 martie) în salonul de la etajul casei logofătului Sturza din Podul Verde. *„Curtea era plină de echipagiuri ca la o nuntă. Pe scări se suia şi cobora o mulţime de oameni de toate condiţiunile. Saloanele asemenea pline de lume"* (G. Sion). Lipsind tiparul, semnatarii făceau copii de mână pentru împrăştiere prin târg, Deşi mulţi se mirau, cum de-a lăsat logofătul la voia răsculaţilor, casa în care fusese găzduit generalul rus Duhamel susţinătorul domnitorului, cu toţii semnau şi plecau. De la un timp Sturza, înfricoşat de agitaţia iscată şi de presupusa represiune a domnitorului, cerea să i se deşarte locuinţa. Documentul cu semnături se ducea la postelnicul Al. Mavrocordat, continuând zurba, acasă la el, pe cealaltă parte a Podului Verde, ceva mai sus

de Teatru, unde acţiunea se

DUMINICĂ IN 14 IULIE, 1868
în grădina din casele Sturza la Copou,
va fi o representaţie cu
FONTANA ARTIFICIOASA
(Kalospinthechromokrene)
împreună cu Joculu colorilor şi a luminei.
Programul consistă din cinci părţi, şi Representaţia se va sfârşi cu
SOARELE ELECTRIC
care la Esposiţiunea cea mare în Paris s'a arĕtatu pentru ântâiaşi dată, şi care întrece totu ce s'au arĕtatu până acuma în felul acesta.
Inaintea Representaţiunei va fi unu
Mare Concertu
esecutatu de banda militară a vânătorilor sub direcţiunea D-lui. Capelmaistru Jacobtaita.

Înăbuşea de trupele trimise să aresteze *„turbulenţii ordinii publice”*. Fiindcă pozna adunării potrivnice domnitorului fusese gravă, iar petrecerea lor în capitală era pricină de zdruncin a liniştii obşteşti, logofătul Sturza a fost expediat grabnic la moşia Ruginoasa, cu fii – menţionându-se în special *„cel mai mic”* – Iorgu –, trimiţându-se şi poruncă către Isptăvnicia Ţinutului Suceava să-i ia în priveghere şi să nu le învoiască plecarea de acolo, iar în caz de neascultare să fie duşi la mănăstirea Secu. /*Documente, Anul revoluţionar 1848,* D. 132).

Aici aflăm şi o veste nemaipomenită şi deloc ştiută:

pe Copou se aprindea cel dintâi soare electric din ţară

Petrecându-se din viaţă, bătrânul Costache Sturza lăsa casa unor chiriaşi iar salonul pentru concertele cântăreţilor europeni ce opreau şi la Iaşi în turneele lor la Kiev şi Petersburg.

Printre ei în vara anului 1868, unul Luchterhandt, întovărăşind inginerii drumului de fier sosiţi la Iaşi pentru a probălui locul şi să bată ţăruşii viitoarei gări de pe linia Lemberg-Cernăuţi-Iaşi ce (tocmai se construia, dădea joi 11 iulie 1868 şi duminică, 14 iulie 1868 *„cea întâia reprezentaţie în grădina din casele Sturza la Copou”* cu

„Fontana Artificioasă împreună cu joculu coloriloru şi a luminii”. Reprezentaţia se sfârşea *„cu SOARELE ELECTRIC, care la Espoziţiunea cea mare în Paris s-a arătatu pentru întâiaşi dată şi care întrece totu' ce s-au arătatu până acuma în felul acesta”*. Era prima experienţă de acest gen la Iaşi, cu curent electric, aprinzându-se o lampă electrică şi se întâmpla cu 5 ani înaintea aceleia din 28 ianuarie 1873, anunţată de *„Curierul de Iassi”* din 26 ianuarie 1873 şi menţionată în monografiele de specialitate scrise până acum.

Părăsit de urmaşi, frumosul imobil cu parcul umbros şi cochet din faţă – în care se răcorise Salih Paşa comandantul trupelor turceşti pornite pe urmele eteriştilor (1821 – 1822) – ajungea la Costache Balaş, care prin iunie 1870 îl vindea

183

avocatului Ioan Ianov. Nu-l stăpânea prea mult, în 21 ianuarie 1874 trecându-l profesorilor Şt. Micle, A. Vizanţi, I. Caragiani de la Liceul Nou, de peste drum. Şcoala aceasta intrând în unire cu Institutul Academic şi apărând un client din partea statului, peste câteva luni, reprezentanţii săi, profesorii Andrei Vizanţi şi Const. Climescu vindeau clădirea abia luată Ministerului de Război, reprezentat prin avocatul M. Cerchez. (13 aprilie 1874).

Ajunse în stăpânirea armatei, fostele saloane sturzeşti în care trăise frumoasa Marghoiliţă şi în treacăt locuiseră marii dregători străini, rămâneau pe seama Şcolii militare.

Spaţiul vechii clădiri fiind insuficient în parcul din faţă se ridica un corp modern de clădiri cu vreo 50 de camere (1880), plănuit de arhitectul Zamfir Gheorghiu, punându-se piatra de temelie la 8 septembrie 1880. În colţul de nord-vest se aşezau două tuburi de sticlă cu monede de aur şi argint şi un document semnat de participanţii la festivitate. Peste un an, la 26 octombrie 1881, se şi termina aripa nordică, iar în 1882 şi restul cu Aula, vechiul local rămânând pentru bucătărie, infirmerie, repetitoare. Odată cu clădirea se construia şi grilajul. Pe timpul lucrărilor clasa I-a se muta în casele Cimara de peste drum. Mai târziu de zideau şi alte corpuri.

Ca o noutate locul unde se făcuseră primele experienţe cu curent electric în 1868 avea în premieră lumina electrică. În august 1882 şcoala se electrifica cu un generator local, uzina electrică a oraşului inaugurându-se abia în mai 1899.

Viaţa plină de tumult cu baluri şi zaiafeturi boiereşti a palatului sturzesc fusese înlocuită de una aspră, militărească. Cum îşi amintea fostul elev Gheorghe Brăescu, scriitorul de mai târziu (*Amintiri*) elevii erau cumplit terorizaţi: *„Disciplina oarbă şi fără raţionament era baza educaţiei, încredinţată elevilor din clasele superioare şi unui mănunchi de ofiţeri, aleşi printre cei mai energici... Trebuia să circuli cu mâinile la vipuşca pantalonilor... Nu te puteai mişca nespionat... Pedepsele curgeau ca ploaia... O pedeapsă atrăgea pe alta şi erau*

atâtea motive că izvorul era nesecat. Stăm zgribuliţi de frig, cu mâinile îngheţate, tunşi chilug, ascultând descoperiţi în viscol, Ruga.

Adevărata şcoală a disciplinei era însă în dormitor... O sală lungă cu paturi uniforme, iar noi inferiorii, în cămeşi de noapte, scurte, aliniaţi la marginea paturilor, aşteptând înţepeniţi, cu hainele frumos păturite, inspecţia caporalilor, care-ţi rupeau toţi nasturii de la manta ca să-ţi arate că se datină sau îţi descoseau pe de-a întregul un crac de pantalon, urmând să-l coşi, în târziul nopţii la lumina lămpii. Nebunia disciplinei cuprinsese pe toată lumea... Un cizmar a fost dus în pumni de locotenentul de serviciu, de la un capăt la celălalt al dormitorului". În această tensiune, într-o dimineaţă din vara anului 1882, se petrecea o întâmplare nemaiauzită, ce a făcut vâlvă în toată ţara. La Şcoala Militară din Iaşi a început o revoltă. Clasa a IV-a a dezertat. Nemaiputând suporta chinul şi atmosfera elevii au ieşit prin poartă şi au dispărut. Nu se ştia unde. *„Unii susţineau că au trecut Prutul pe la Ungheni, unde s-au înrolat în armata ţarului... Alţii afirmau că îmbarcându-se la Constanţa, au fost duşi la Constantinopol..."* Revoltaţii hotărâseră să meargă la minister, în Bucureşti, să se plângă şi să protesteze împotriva unei legi tocmai pritocită care, pe lângă cele toate, obliga absolvenţii şcolii să dea concurs pentru a trece în şcoala superioară din Bucureşti (la care ieşenii fără relaţii sus-puse, aveau puţine şanse).

Aşezaţi în front, disciplinaţi, au pornit spre Socola şi mergând mai departe au ajuns dincolo de Codăeşti.

Din spirit de solidaritate în ziua următoare pleca şi clasa a III-a, ieşind *„ca o trombă”* pe poarta şcolii. Au mers la gară şi apoi pe şesul Bahluiului, oprindu-se tocmai la schitul lui Tărâţă, pe dealul Repedei. Fiind înconjurat cu ziduri au rugat pe un călugăr să le deschidă şi intrând s-au aciuat pe cerdacul plin de cartofi N-au apucat să adoarmă căci la poartă a apărut un căpitan de jandarmi cu un escadron şi ordinul să-i ducă înapoi. Refuzând să se supună forţei, elevii au început să-i bombardeze cu cartofi. *„Cartofii grei cădeau ca grindina. Caii cabrau, răsturnând călăreţii, care se văitau de durere, iar căpitanul răcnea cât îl lua gura*: «*Nu daţi domnilor… Sunt căpitanul N. Lovirea superiorului se pedepseşte cu ocna*». *Dar cine să-l asculte*”. Cartofi erau berechet”. *Nemaiputând rezista loviturilor, pentru a feri caii, care se călcau, se loveau, zvârlind, cuprinşi de panică, căpitanul dete ordin de retragere*”, promiţând ca escadronul să se retragă şi să se abroge legea fatală, iar răsculaţii din clasa a III-a şi din clasa a IV a să fie scutiţi de pedeapsă. A doua zi a venit un locotenent, cerându-le să se întoarcă. Erau obosiţi şi flămânzi. Tratând cu călugării, locotenentul le-a fiert cartofi pe care i-au mâncat cu sare, pornind apoi spre şcoală, întovărăşiţi de alaiuri de ieşeni. Au fost introduşi în Aula, unde comandantul, vestitul colonel Macarovici le-a spus doar atât *„Bravo. Munca mea de zece ani de zile*! *Vă mulţumesc*”. Nu i-a pedepsit şi doar examenele au fost mai severe, povestitorul şi alţi colegi rămânând repetenţi. După amiază, urmăriţi de lume şi gazetari, se întorceau şi elevii din clasa a IV-a. Despre voiajul acestora scria alt elev, devenit scriitor: Petre Sturza… Seria lor a fost numită, în glumă, *„Promoţia lui Tărâţă”*.

Perfecţionată, şcoala se transforma în liceu militar (1909), elevii săi cu uniforme strălucitoare, albastre şi centiroane albe, devenind idolii şcolilor de fete din vechiului Iaşi, până la refugiul din anul 1944. Se numea

Liceul militar General de Divizie Gh. V. Macarovici. Conducerea şcolii trăia bucuria înscrierii printre elevi în anul şcolar 1914/1915 a A.S. R Principele Neculai. Mai

înainte, fusese înscris A.S.R. Principele Carol. Şcoala încadrată cu cei mai merituoşi profesori era bine cotată la nivel naţional.

Unii dintre absolvenţi continuau studiile la institute militare din Germania şi Franţa. Liceul militar evacuându-se în vara anului 1944, locul îl luau comandamente germane participante la războiul din *„Răsăririt”* (1941 – 1944), iar după 23 august 1944, *„un mare lagăr de prizonieri nemţi”* (Ion Istrati, *Jurnal strict confidenţial*). Soarta clădirilor, ca totdeauna, este imprevizibilă

La 1830 se înfiinţase Straja Pământească, la 1845 Şcoala de Cadeţi, reformată prin 1857 sub numele Şcoala Regimentară. Durata cursurilor era de trei ani, absolvenţii ieşind cu gradul de sublocotenenţi. Prima promoţie ieşea la 10 august 1861 bucurând pe fostul colonel, domnitorul Alexandru Ioan Cuza.

Unirea Principatelor o transfera, odată cu toate instituţiile (1862), la Bucureşti, spre durerea tinerilor ieşeni. Se reuşea readucerea abia în 10 martie 1870. Printr-un decret din 28 iulie 1871 devenea Şcoala Militară de Ofiţeri de Infanterie şi Cavalerie. Bucuria nu ţinea mult căci prin altă hotărâre din 1872 rămânea cu abilităţi reduse, fără drept de a mai pregăti ofiţeri, absolvenţii fiind obligaţi să urmeze şcoala ofiţerească din Bucureşti. La Iaşi rămânea doar o şcoală pregătitoare, cu rang de colegiu. Se numea Şcola fiilor de Militari Iaşi şi făcea pregătire similară cu liceele, cursurile având durata de 4 ani. De la 5 mai 1909 se şi mumea Liceul Militar Iaşi. În toamna anului 1916 evacuându-se capitala, localul liceului primea şcoala pregătitoare a ofiţerilor de infanterie (pavilioanele A şi B).

În pavilionul C se instala Marele Stat Major – partea sedentară – şi Direcţia Superioară a şcolilor militare (din 2 decembrie 1916).

De la 20 decembrie 1916 localul Liceului (pavilioanele A şi B) a fost evacuat pentru a se instala Marele Cartier General, primind provizoriu un spital de răniţi. Marele Cartier se instala din 20 martie 1917 în pavilioanele Aşi B, pavilionul C destinându-se pentru

Misiunea Franceză. Liceul Militar îşi relua activitatea, din 23 iulie 1917, în clădirea Şcolii Normale Vasile Lupu, reocupând sediul său (parţial), abia din 29 septembrie 1918. În locul Misiunii Franceze evacuate în martie 1918, se instala Misiunea Germană (Pavilionul C). La 1 octombrie clădirea se ocupa pentru scurtă vreme de Cabinetul Ministerului de război, Şcoala Superioară de Război, Şcoala Militară de Scrimă. Acestea plecând la Bucureşti după 20 noiembrie 1918, Liceul Militar rămânea stăpân pe întregul local, de la 8 ianuarie 1919 redeschizându-se. Prin Decretul nr. 25 din 4 ianuarie 1929 şcoala lua numele Liceul Militar General de Divizie Gh. V. Macarovici Iaşi.

Bătrâna zidire devenea *„Căminul salvării copiilor”* din *„Primăvara Morţii”* ...

Abia trecuse războiul anilor 1941 – 1944 cu cortegiul lui de dureri, naufragii sufleteşti şi distrugeri omeneşti şi la orizontul Moldovei apăruse altă nenorocire: cea mai cumplită secetă a secolului. Asupra câmpurilor pline de bombe, proiectile, gropi comune cu morţi şi tranşee se abătea dogoarea unui soare arzător ce fierbea aerul, prefăcea bălţile în tăuri de aburi fierbinţi, usca copacii fumegând totul în cale. Iarba dispăruse arsă ca de un pârjol, grâul se închircise, înalt de-o palmă, iar prin porumbul îngălbenit încă din iulie umblau cârduri de şoareci disperaţi să găsească un bob. În casele vântuite de război nu mai era o coajă de pâine şi nimic de pus masă. Se terminaseră şi fierturile de coceni, mămăliga din frunze uscate căci şi acestea dispăruseră.

Moldova pornise în bejenie. Adunând din case covoare, ştergare, ţolice, cu ele în spate ţăranii porneau în cârduri, cu trenurile foamei, spre Oltenia şi Banat. Nădăjduiau să se pricopsească cu o traistă de făină sau măcar de porumb, grâu, orz, orice ce se putea fierbe şi da copiilor, care se topeau lângă mame scheletice, murmurând tot mai încet: *Mi-e foame*! Ziua în care se putea căpăta o bucată de pâine era de mare mare sărbătoare şi în Iaşi, căci la ţară asemenea fericire se credea numai în Rai

Erau zilele grele ale secetei dintre anii 1946 – 1947 când Moldova gemea de foame şi sărăcia adusă de războiul cumplit al anilor precedenţi, rânjea pretutindeni.

Clădirea Liceului Militar, avariată de bombe şi reparată în pripă, se încredinţase centrului CARS (Comitetului pentru Ajutorarea Regiunilor Secetoase), înfiinţat pentru a da o mână de ajutor vieţii, ameninţată cu dispariţia. Sărac şi lipsit de experienţă şi posibilităţi Centrul se zbătea să organizeze cantine în şcoli, în cartiere şi la sate, cu minimul de alimente primite din ţară şi din străinătate. Fiindcă fostul liceu se transformase în centru de adunare a copiilor înfometaţi, pentru a fi trimişi în zonele mai îmbelşugate (Oltenia. Banat, Transilvania), sălile claselor sau dormitoarelor deveniseră *„cavouri”* de schelete vii.

În primăvara anului 1947, clădirea adăpostea mii de copii ce se expediau în loturi de câte 700 – 800, spre pământurile salvării cu pâine şi alimente (*„Moldova Liberă”*, 22 ianuarie 1947). Erau culeşi de prin sate de voluntarii CARS: Învăţători, preoţi, medici, sanitari, surori medicale, adesea cu aceleaşi figuri fantomatice, lipsite de hrană, ce purtau adevărate lupte pentru convingerea părinţilor să încuviinţeze plecarea odraslelor, spre locuri mai bogate. Foametea şi molimele nimicitoare prăpădeau, de-a valma, prin sate, copiii alături de părinţii şi bunicii sărăciţi şi fără niciun mijloc de existenţă.

Apărând zvonuri că sunt luaţi de stat pentru a fi vânduţi în America sau trimişi în Rusia, unii părinţi îi ascundeau în poduri sau beciuri, ca să nu fie găsiţi şi abia după ce soseau scrisori de la cei plecaţi, prindeau curaj şi-i duceau de mânuţe la Primărie sau la şcoală, încuviinţând plecarea.

În Primăvara Morţii – cum numeau mulţi gazetari – primăvara anului 1947, locul trăsurilor strălucitoare de odinioară, cu tineri ieşiţi la plimbare, îl luaseră carele ce urcau pline de copii rahitici, distrofici, cu trupuri uscate, obrajii supţi şi groaza foamei în priviri, adevărate schelete mişcătoare, adunate din bordeile îngheţate şi trimise la

Căminul Salvării din dealul Copoului. Cârdurile acelea de care încărcate *„de copii în zdrenţe, înveliţi în ţoluri"*, alcătuiau o sinistră procesiune: *Procesiunea flămânzilor* (*„Moldovaliberă"*, 20, 25 ianuarie 1947).

Odată ajunşi erau luaţi în primire de surorile Crucii Roşii şi reobişnuiţi cu hrana pentru început dându-li-se *„o felie de pline din grâu şi un pahar cu ceai dulce"*, *mari bunătăţi"* pentru trupuşoarele hrănite săptămâni de-a lungul cu *„pline din frunze fierte şi fiertură din coceni*

Atribuţiile Centrului se reduceau abia pe la junătatea lui iulie 1947 când începeau a se strânge puţinele grâne, prin sate, scădea numărul cantinelor (din cele 103, râmânând doar 73) şi al celor asistaţi, (din vreo 10.000 din oraş rămânând doar vreo 6.000), iar copiii se întorceau întremaţi din vilegiatura foametei, mamele fiind chemate în gări să-i ia acasă.

Holdele toamnei se anunţau bogate, se importaseră mari cantităţi de griu şi porumb şi brutăriile aveau pâine

Restrângându-şi activitatea CARS (din august 1947), localul din strada Copou rămânea Armatei, iar după o curăţenie generală, la 16 noiembrie 1947, deschidea cursurile Liceul Militar Gh. Macarovici, întors acasă, de la Câmpulung-Muscel, unde fusese evacuat (*„Moldova Liberă"*, 15 noiembrie 1947).

În lunga sa existenţă Şcoala din dealul Copoului instruise peste 21.000 de ofiţeri, dintre care 3.000 de generali, profesori, ingineri şi mari personalităţi precum marele savant H. Coandă. Cu ocazia vizitei sale în România, la 13 iulie 1967, vizita şi laşul, păşind nostalgic prin sălile şcolii unde deprinsese destoinicia şi munca fără preget şi spunând *„M-a emoţionat revederea fostului liceu unde am învăţat 1"* îl încânta citirea numelui său pe placa şefilor de promoţie (1902 – 1903) ca şi a tatăl său Constantin Coandă (1874 – 1875) şi a fratelui Petru (1904 – 1905). Vizitase zona industrială, modernele cartiere, căminele studenţeşti, Academia, Universitatea şi se declarase încântat de întâlnirea cu studenţii entuzisamaţi şi vioi. Revederea laşului îi produsese o impresie

„extraordinară” ca şi faptul că mulţi dintre acei întâlniţi cunoşteau marile sale invenţii: motorul cu reacţie şi efectul Coandă, preocupările pentru sculptură, studiată la Paris cu marele profesor Rodin (întâlnindu-l şi pe Brâncuşi) şi se cunoştea lucrarea sa pentru monumentul eroilor de la Galata (*„Cronica”*, iulie 1967)

După reforma din 1948 în marile saloane ale clădirii Liceului Macarovici se aşeza Spitalul Militar, şcoala încheind ultimul an şcolar din Copou şi predând materialul didactic Liceului Internat.

Oprim şi la reşedinţa Conăcheştilor spre pomenirea unei vrednice femei: Maica Praşcăia

Vizavi de casa lui Sturza, dintr-un pâlc de arbori se zăreau de asemeni, două clădiri însemnate. Ultima, de la capătul unei hudiţe, se ascundea într-un codru de stejari bătrâni, fost cândva un parc mare şi umbros. Aparţinea poetului Costache Conachi (1777 – 1849), dramaturg, jurist, inginer hotarnic, agă, vornic, vistiernic, mare logofăt şi postelnic la domnia lui Ioniţă Surza, participant la redactarea Regulamentului Organic. Adânc implicat în viaţa ţării, timp de jumătate de secol a dus tratative în limbile turcă, greacă, rusă, franceză şi germană cu oştirile celor trei imperii (Turcia, Rusia şi Austria), care se înfruntau pe pământul Moldovei, dar a scris şi poezii sentimentale, cântate de lăutari la sindrofii şi în grădinile de petrecere din Frumoasa şi Rediul Copoului. *„De la 1812 până la 1828, versurile lui Conachi făceau gloria lăutarilor*

dintr-un capăt până la celălalt al Moldovei... Se transcriau cu sutele de exemplare şi se rosteau în palate şi bordeie" (George Sion). Avea învăţătură clasică temeinică la Şcoala Domnească unde se preda greaca, slavona, învăţând şi cu dascăli privaţi potrivit obiceiului vremii. Implicarea sa în viaţa politică a Moldovei îi aduceau râca comandanţilor armatelor străine, generalul rus de informaţii Liprandi, într-un raport pentru Kiseleff preşedintelele Divanurilor Moldovei şi Munteniei, dintre 1829 – 1834, caracterizându-l: *„extrem de capabil, dar în acelaşi timp cel mai mare ticălos"*. În timpul războiul precedent *„aruncase un rus din caleaşcă, acesta pierzându-şi viaţa. Apoi curierul cu bani în drum spre Rusia dispăruse pe moşia lui. Bănuiala căzând asupra sa, a fost inculpat, dar totul s-a muşamalizat când ruşii au părăsit ţara"*. Era considerat *„filo turc notoriu şi nu-şi ascundea ura faţă de Rusia"*. (*„Magazin istoric"*). Liprandi îl arestase pe domnitorul Ioniţă Sturza în casa spătarului Petrache Cazmir (21 aprilie 1828), unde mutase Curtea domnească după marele incendiu din Uliţa Mare. Prin pacea de la Kuciuc-Kainargi, Bucureşti şi Akerman, Rusia intrase activ în Principate slăbind puterea Turciei şi desfiinţându-se oarda tătărească (1786). Conachi participase la alcătuirea Regulamentului Organic împreună cu vornicul Mihail Sturza, vistiernicul Iordachi Catargiu şi vistiernicul Costachi V. Cantacuzino. Avea să fie

numit apoi Logofăt Mare (ministru de Justiţie). Îndeplinea atribuţia aducând acasă teancuri de dosare şi slujbaşii dregătoriei. Locuinţa poetului, făcută după moda epocii, avea un etaj şi parter boltit, pentru rezistenţă la foc şi cutremure, ca multe zidiri de prin anii 1830. Se ajungea la ea mergând prin vechea ulicioară, numită mult timp Conachi şi apoi Vogoride, ce se strecura pe lângă casa sturzească din vale şi vechea casă conăchească, din deal – stăpânită de părintele său Manolache Conachi şi ajunsă apoi în stăpânirea hatmanului Toderaş Balş (Casa Armatei de azi).

Pe timpul domnitorului Constantin Şuţu, la 19 ghenar (ianuarie) 1794, vei vornicul Manolache Conachi cerând o hotărnicire a casei sale din Muntenimea de Sus, aflată *„alătureape din sus de drumul Botoşanilor”*, se vede că aceasta se învecina la nord cu locuinţa vei vornicului Iordache Canta (Casa Universitarilor de astăzi) spre răsărit cu drumul Botoşanilor sau al Copoului, iar la apus cu heiurile biv vei vornicului Constantin Grecianu (Grecanul) la casa căruia se intra prin hudicioara numită atunci a Grecianului. Locul îl stăpânise Episcopia Huşilor. Moştenind-o comisul Costache Conachi, împreună cu datoriile părintelui, (decedat în 1802) o vindea prin mezat public, cu 35.000 lei, spătarului Şerban Negel Costachi, fratele mitropolitului Veniamin Costachi (la 25 mai 1809), poetul retrăgându-se la moşia Ţigăneşti lângă Tecuci. După vreo 20 de ani casa trecea către postelnicul Toderaşcu Balş (Toderaş) *„cu toate aşternuturile şi mobilele”* (7 martie 1828). Vânzătorul lua 4903 galbeni olandezi, înstrăinarea fiind chezăşuită de domnitorul Ioniţă Sturza şi o seamă de boieri. (’7. *Neculce”*, 1924).

Mai târziu poetul Costache Conachi (Conake), chemat în dregătorii publice (vornic de agie, vornic de aprozi) îndrăgostit de locul părintesc, revenea în heiurile Grecianului în spatele cuibului înstrăinat şi fostelor acareturi ale tatălui. Noua reşedinţă era acoperită cu şindrilă şi cuprindea 9 odăi mari la etaj, iar altele 6 la catul de jos, având în faţă un balcon cu balustradă de fier, pe

stâlpi de piatră. În ea vieţuia, prin anii 1840, împărţindu-şi timpul între Cancelaria plină de hrisoave şi atelierul de tâmplărie din catul de jos. Prin odăi ca într-un uriaş gherghir se păstrau nenumărate relicve şi antichităţi, arme turceşti, leheşti, nemţeşti şi ruseşti, atârnate pe pereţi între suliţe, arcuri şi felurite anterie, contăşe, giubele, calpace, işlice, purtate de tot neamul conăchesc înşirat în cârdul de tablouri afumate. Defilând prin faţa ramelor aurite, ochii musafirilor se opreau la unul mic, cât o icoană, din care privea chipul unei măicuţe cu broboada trasă peste comănac şi ochii parcă vii, înneguraţi de durere. Era maica Praşcăia, în faţa căreia toţi privitorii simţeau nevoia să-şi încline frunţile ca un semn de închinăciune. Curioşilor, o bătrână menajeră, copie parcă a aceleia din tabloou, le spunea legenda…

…Demult, cu aproape vreo 200 de ani în urmă, maica fusese şi ea tânără, fata vistiernicului Iordache Venin – om tăios şi iute ca veninul – din Torceşti, lângă Bârlad (moşie pe care se află acum gara Iveşti). Se măritase cu marele comis Anghel, zis Conacciu (apoi Conachi), de la îndeletnicirea de îngrijitor şi supraveghetor al conacelor (găzduirii), sultanului Mehmet, trecător prin Moldova în drum spre cetatea Cameniţa, în anul 1672, când multe năpaste s-au mai săvârşit în Moldova.

Avusese doi băieţi: pe Ion şi Constantin, crescuţi de dânsa – căci bărbatul era plecat mereu cu treburile domniei. Când au ajuns flăcăi i-a luat, de-a dreapta şi de-a stânga, marele comis. Toţi trei au participat la bătălia ruşilor împotriva turcilor la Stănileşti (1711), unde oştirile lui Petru cel Mare şi Dimitrie Cantemir, domnitorul Moldovei şi aliatul său, au a fost doborâte de mulţimea ienicerilor. Drept pedeapsă pentru hainirea domnului Moldovei, turcii au lăsat ţara la voia tătarilor, care au pradat partea de jos *„cum niciodată până atunci nu fusese arsă şi prădată* Ieşindu-le în cale Anghel Conachi cu feciorii şi o parte de oştire, în lupta de la Gura Oaei, din jos de Tecuci, Ion, feciorul cel mare, a fost înjunghiaat şi prăvălit în apa Bârladului. Toţi ştiau faptul, numai mama

sa, Paraschiva, nu credea că bravul ei băiet murise, îl visa noaptea, îl auzea strigând-o şi avea credinţa că fusese luat rob cu cârdul de femei, fete, copii şi feciori din sate, legaţi unii de alţii şi minaţi, împreună cu vitele, spre Buceag. Punând galben lângă galben alături de podoabele ei din tinereţe, a pornit spre hanatul din Crimeea, să-l caute pe Ionuţ şi să-l răscumpere.

Înfruntând drumul plin de primejdii dintre Iaşi şi *Bagce-Sarai* (*Bahcisarai*), a trecut prin pustiuri încremenite, prin păduri necălcate şi sălaşe tătărăşti în care sute de prinşi moldoveni, dezbrăcaţi, robeau biciuiţi şi la vederea caravanei din ţară cereau îndurare, milă şi scăpare. Cercetând salaş cu salaş, întrebând de Ion, a ajuns la Sevastopol şi de acolo la Seraiul marelui han. împărţind peşcheşuri în dreapta şi-n stânga a intrat în vestitul palat cu grădini bogate, chioşcuri aurite, izvoare cristaline şi feredeie de marmură, pe malul cărora îşi plângeau robia şi dorul de părinţi cadânele haremului, păzite de un eunuc. Văzându-i cerbicia şi nestinsa durere, hanul a cerut slujitorilor să cerceteze întâmplarea. Răspunsul era acela pe care îl ştia, dar nu-l putea crede: Ionuţ, comisul cel tânăr, nu era acolo. Fusese omorât la Gura Oaei.

— Unde apa unui izvor cădea printr-un şirag de talgere, din marmură.

Auzind cumplitul răspuns părul i-a albit pe loc, iar lacrimile se rostogoleau pe obraji ca la fântâna seraiului – *Fântâna Lacrimilor*, imortalizată de Puşkin prefăcându-se la urmă, în stropi străvezii: (*Fântâna din Bacheisarai*, inspirată, credeau bătrânii, de legenda maicăi Paraschiva, auzită de autor în Basarabia unde fusese exilat în timpul Eteriei).

Deznădăjduită s-a întors acasă, a împărţit pomeni nevoiaşilor, a făcut fântâni, a ridicat o cruce de piatră pe locul bătăliei şi cu Ionuţ în suflet s-a

„În marmur apa bate blând cu *picuri reci de lacrimi clare Plângând şi veşnic murmurând/ Cum plânge o mamă adânc oftând Pe-unfiu ce-n luptă a fost ucis”*.

retras în liniştea unei mănăstiri, devenind monaha Praşcăia – maica Epraxia

— Trecută spre cele veşnice, în anul 1719, în satul Năneştii de Jos, locul conăchesc. Rămânea să ducă mai departe truda vieţii vel-comisul Costache, al doilea fecior – bunicul poetului –, aga domnitorului Mihai Racoviţă.

Datorită lui năvala mişelească şi pe ascuns, la Iaşi, a catanelor lui Ferentz Ernau căpitanul, în geroasa zi de 10 ianuartie 1717 a fost zăpsită şi zădărnicită, iar după apriga luptă de la Cetăţuia cei mai mulţi dintre *„musafiri”* şi căpitanul lor şi-au găsit hodina sub crucea din piatră (Crucea lui Ferenţ) de la şleaul Nicolinei. În schimb agoniseala şi casele conăcheşti au fost nimicite.

Pilda maicăi Praşcăia aveau s-o ia şi alte moldovence despre una povestind paharnicul Constantin Sion în faimoasa lui *Arhomdologia Moldovei*. Pe la 1757 tătarii intrând în ţară după pradă, medelnicerul Toader Sion cu vreo 80 de slujitori a pornit lupta împotriva lor, ucigând un mare număr. Ei fiind peste 2000 l-au învins şi năvălind în satul lui, Cosăşti din ţinutul Vasluiului l-au pradat şi ars. Găsind în casă trei copii nevârstnici ai lui Sion i-au luat în robie. Au fost eliberaţi aproape după şapte ani, mama lor zbătându-se, intervenind la înalta Poarta, dând pământul

celor cu trecere şi în final mergând dânsa cu un ceauş turcesc la hanul tătar din Crimeea.

Înainte de a reveni în Copou, poetul a stat un timp pe colţul din pre răsărit al Uliţei de Sus cu Uliţa Agiei (numită apoi Primăriei, Mârzescu, Dobrogeanu-Gherea, iar acum Gh. I. Brătianu) pe locul unde s-a construit după 1980 blocul cu magazinul alimentar la parter, cum reiese *din Lista uliţelor propuse la pavare* cu piatră în 1833.

Odată întors în Podu Verde, cu mâna lui a plantat o pădurice de stejari, a prefăcut casa în care a trăit tristeţea singurătăţii, până pe la 51 de ani (1828), când s-a căsătorit cu Smaranda (Zulnia) văduva lui Petrache Negri (şi fiica spătarului Manolachi Donici). O iubise din tinereţe şi o luase în căsătorie cu toate că avea cinci copii (Costache Negri, Caterina, Elena – soţia lui Vămav Liteanu, Eugenia, călugăriţă şi Zulnia

Zulnia Negri

— Soţia caimacamului unionist Vasile Sturza, adică un băiat şi patru fete).

Marea lui iubire pentru Zulnia o mărturisea prin versurile rostite de mulţi îndrăgostiţi, în anii tinereţii bonjuriştilor, şi adresate cochetei sale umbreluţe:

„Umbreluţă norocită, / Iea sama, că eşti menită

Să umbreşti un obrăjel / Plin de nuri şi frumuşel. Cată să mi-l păzeşti tare/ Şi de vânturi şi de soare, şi când alţi ochi or cătai să te pui drept faţa sa. Că tu umbreluţă

ştii / Că îl tem şi de stihii".

Zulnia Negri - sora lui Costache Negri

Ca un părinte adevărat, Conachi avea să aibă grijă de toţi copii Zulniei, căci muza vieţii sale la vreo trei ani după căsătorie se pierdea, mutându-se pentru odihna veşnică în cimitirul bisericii Banu (unde-i acum părăsitul Cinematograf al Tineretului). Poetul o regreta adânc, Zulnia fiind o femeie deosebită: devotată, însufleţită de idealurile patriotice ale timpului şi de loc asemănătoare cu acele din versurile sale, probozitoare:

„Pentru ce îţi ungi femeie, faţa cu atâta ghileală

Şi îţi murueşti obrazul cu băcan şi cu văpseală? *Şi de ce-ţ-ncingi grumazul cu Petre strălucitoare, şi îţi umezeşti zulufii cu ape mirositoare*?

Mai bine ai purta de griji să câştigi plăcute haruri Dacă vrei să te iubească bărbatul tău cu credinţă

Şi de voieşti înţelepţii să te caute cu umilinţă...

Rămas iar singur, îi purta dorul până în februarie 1849 când o urma copleşit de durere şi de povara celor vreo 72 de ani. (Se născuse în 1777).

Era considerat de Garabet Ibrăileanu primul poet al Moldovei.

Şi amintirea unei femei căreia Unirea i-a fost mai scumpă decât privilegiul de primă doamnă a ţării

În casa umbrită de stejari avea să crească şi Catinca (Caterina) – dezmierdată Cocuţa pentru a se deosebi de sora ei Catinca Negri –, fiica Zulniei şi a poetului, măritată cu prinţul Neculai Vogoride, născut la Iaşi în 1821 (căruia îi plăcea să poarte şi numele Conaki), rânduit la 23

februarie /7 martie 1857 caimacamul Moldovei.

Devenit stăpân al casei lui Conachi lăsa şi el amintiri în istorie. La 28 februarie/12 martie 1857, după citirea de Cabuli Effendi, trimisul sultanului, a firmanului investitor prin care era numit caimacamul Moldovei şi se convoca electoratul pentru Divanul Ad-hoc, bătrâna casă

194

conăchească, luminată cu policandre şi pădure de luminări a fost înconjurată de adepţii lui Vogoride, mulţi greci bucuroşi de urcarea pe tron al unuia din neamul lor, biruitor, după năpasta din 1821. Sperând în ajutorul soţului Cocuţei, o delegaţie de luptători unionişti cereau a doua zi trimisului turcesc înţelegerea înaltei Poeţi pentru *„unirea familiei celor două principate”*. Speranţele erau mari, căci Austria la insistenţa Rusiei şi Franţei – susţinătoarele Unirii Principatelor – îşi retrăgea trupele din Principate lăsând fără sprijinul militar pe înveteraţii antiunionişti (Costin Catargiu, ministrul de interne, Nicolae Istrati şi mai mulţi boieri stăpânitori de mari moşii). Doritor să nu piardă înaltul scaun domnesc caimacamul Vogoride ţinea la Istanbul un întreg stat major antiunionist format din tatăl sau Ştefan (fost caimacam în Moldova între 1821 – 1822), fratele Alexandru Vogoride şi cumnaţii: ambasadorul turc Musurus Paşa şi capuchehaia Moldovei Fotiade. Cu dânşii se luptau vrednicii patrioţi moldoveni, Kogălniceanu, Negri, Alecsandri, Lascăr Rosetti, Mălimescu, Codrescu – tribuni ai Unirii.

În februarie 1857 aceştia înfiinţaseră la Iaşi un Comitet electoral al Unirii după care în martie se iniţia şi acel de la Bucureşti. Li se împotrivea, prin slujbaşii săi, ministrul Trebilor dinlăuntru, Costin Catargiu – vajnic antiunionist – care jurase că îşi va rade o mustaţă dacă la alegeri va pătrunde un unionist în Divanul Moldovei, ce trebuia să decidă viitorul ţării. Din această pricină ideea Unirii părea grav compromisă, susţinătorii ei fiind deprimaţi, cu tot sprijinul reprezentanţilor Franţei prin ambasadorul Place. Alegerile începute la 7/19 iulie 1857 se câştigau de adepţii lui Vogoride, emisarii înaltei Porţi, satisfăcuţi, recunoscându-le cu grabă deşi unioniştii protestau arătând marile falsificării, iar Franţa, Rusia şi Sardinia ameninţau că vor rupe relaţiile cu Turcia dacă nu le anulează.

În aceste momente cruciale pentru soarta viitoare a Principatelor, atunci când nimeni nu se aştepta, în gazete apărea corespondenţa secretă dintre capuchehaia Fotiade şi caimacamul Vogoride, pe care o căpătând-o unionistul Dimitrie Rallet, o înmânase ambasadorului francez, iar acesta o dăduse publicităţii, apărând în gazeta *„L'Étoile d'Orient”* (*„Steaua Dunării”*) interzisă acasă, dar apărând la Bruxelles. Întreaga Europă afla despre înţelegerea dintre emisarii înaltei Porţi şi Vogoride: *„Noutatea plăcută a alegerilor ce se apropie şi făgăduinţa dumitale, deşi îngăimată, că rezultatul va fi favorabil, a bucurat mult pe marele vizir, care imediat ce rezultatul va fi obţinut, îşi va face o plăcere de a dovedi Excelenţei Voastre prin dovezi strălucite, mulţumirea Sa. Iată în puţine cuvinte spiritul politicei Sublimei Porţi; ea vrea ca Excelenţa Voastră să lucreze cu energie contra Unirei, dar să o facă fără vuiet şi mai ales fără a destăinui că ar primi instrucţiuni de la Poartă”* (*„Epigonii”*). Politica de aşa-zisă neutralitate a Istanbulului, ce şi-o asumase după Congresul de Pace de la Paris (13 februarie – 18 martie 1856, st. v) era astfel grav compromisă, iar Vogoride arătat cu faţa adevărată. Congresul încheiase războiul Crimeii (dintre Rusia şi Turcia) după care Principatele ieşeau de sub protectoratul

rusesc şi deşi Turcia rămânea puterea suzerană cele două ţări se bucurau de garanţia puterilor europene (Franţa, Anglia. Austria, Rusia, Turcia, Prusia şi Sardinia), urmând a se convoca adunări (Divanuri Ad-Hoc), care să propună libera organizare viitoare a celor două ţări. Tot atunci se stabilea neutralitatea Mării Negre, libertatea circulaţiei pe Dunărea şi înfiinţarea Comisiei Dunării la Galaţi. Moldovei i se retrocedau judeţele Bolgrad, Cahul şi Ismail. Firmanul de convocare al alegerilor se dăduse de sultan, din luna ianuarie.

Nemaiavând ce face, Vogoride încerca o ieşire diplomatică, însărcinând pe secretarul său de stat să publice o notă în *„Gazeta Moldovei”*, din 21 august 1857, din care reieşea că scrisorile arătate de gazetele străine au fost furate prinţului caimacam, iar textul fusese alterat. Întreaga opinie publică se întreba: *cine a putut avea acces la ele şi le-a dat unioniştilor 1* Răspunsul nu era decât unul: soţia, Cocuţa căreia după moartea bătrânului poet Conache, (februarie 1849), i-a rămas casa şi uriaşa avere.

Devotată intereselor naţionale şi luptei pentru Unirea Principatelor, pe care o purta fratele ei după mamă, Costache Negri, şi surorile (Catinca Negri, maica Evghenia Negri şi Zulnia Negri), n-a ezitat nicio clipă să-şi primejduiască onoarea de primă doamnă a Moldovei, trecând de partea tribunilor unionişti. Înfruntând bărbatul, ajuta făţiş campania unionistă, amanetându-şi giuvaierele pentru a contribui cu bani la marile cheltuieli electorale. Deşi Cocuţa negase fapta, ieşenii erau convinşi că dânsa pusese la dispoziţia partizanilor Unirii corespondenţa compromiţătoare a soţului. Argumente erau destule.

Cocuţa Vogoride

Mărturisindu-şi aversiunea faţă de Costin Catargiu duşmanul Unirii, după săvârşirea alegerilor Divanurilor Ad-hoc, începute la 7/19 iulie 1857 şi măsluite de oamenii acestuia, a părăsit Curtea Domnească din Iaşi cerând soţului destituirea ministrului. Nedorind în plin război electoral această despărţire primejdioasă carierei sale, Vogoride l-a pus pe principele Moruzi să tranşeze împăciuirea. Urma să vină la Iaşi o delegaţie cu reprezentanţii (comisarii) Marilor Puteri garante şi soţia se cuvenea a fi de faţă pentru primirile protocolare şi pentru a înlătura zvonurile despre stricarea căsniciei. Vrând, nevrând, caimacamul accepta îndepărtarea lui Costin Catargiu, care era sfătuit să-şi dea demisia şi Cocuţa revenea la curte. Astfel, noile alegeri cerute de marile puteri se desfăşurau normal, unioniştii susţinuţi de majoritatea alegătorilor câştigându-le, cu un mare număr de deputaţi în Divanul Ad-hoc. Obţinuseră prima victorie politică. Înlocuit, Vogoride lăsa căimăcămia, locul luându-l triumvuratul format de Ştefan Catargiu – duşman al Unirii – Vasile Sturza şi Anastasie Panu, ultimii doi fervenţi unionişti.

Unirea avea de acum drum liber, urmând a se săvârşi prin alegerea ca domnitor a colonelului Alexandru Ioa Cuza, la 5 ianuarie 1859 de ieşeni şi la 24 ianuarie de bucureşteni.

Eroina din umbră a Unirii se retrăgea apoi pentru

totdeauna de la Curte, în conacul părintesc de la Ţigăneşti, lângă Tecuci, în lumea ei de binefaceri, împlinind dorinţa părintelui care avea o *„milăfranciscană”* pentru oamenii necăjiţi, pentru el *„săracul fiind Dumnezeu în haină zdrenţuită”* (*Casa familiei Conachi*, *„Curierul de Iaşi”*, nr. 6/1994). Lăsa lumea să creadă făptaşa teribilei întâmplări cu corespondenţa, pe o tânără franţuzoaică, care trecea noaptea prin patul caimacamului. Mai târziu Cocuţa se recăsătorea cu prinţul Emmanuele Ruspoli, rudă cu Pavel Kiseleff, ambasadorul Rusiei la Paris. Din prima căsătorie (1821 – 1863) avea pe Emanoil Vogoride, autorul unei lucrări biografice, pe Maria căsătorită cu contele Petre Roma, pe Lucia căsătorită cu Nunuţă Roznovanu şi apoi cu politicianul Dimitrie Grecianu.

A doua căsătorie îi aducea încă 5 copii dintre care Caterina ajungea soţia contelui Ioseph Albert de la Forest Divonne. Cocuţa murea la 10 februarie 1870. Castelul din Ţigăneşti unde trăise C. Conachi devenea după război elegantă casa de oaspeţi a Combinatului Siderurgic Galaţi (Aurel Leon, *Cafeaua de dimineaţă*).

Iaşul rămânea locul amintirilor nostalgice, ca un tărâm din poveşti, de care o îndepărtase drumul vieţii, ca şi pe multe alte ieşence.

Îl însoţim pe bădia Ion Creangă institutor în casa Conăcheştilor

Apăsată de mari datorii, cu o parte de avere părăduită de soţ şi giuvaierele ei amanetate pentru a susţine cheltuielile electorale ale prietenilort unionişti, în anul 1865 Cocuţa şi-a văzut casa copilăriei scoasă la mezat şi dată în folosinţă unor chiriaşi, precum Liceul Nou, instalat aici la 1 septembrie 1871. Îl întemeiaseră profesoriii universitari Ştefan Micle, I. Caragiani, Andrei Vizanţi şi Miltiade Tzoni. Deschiderea se petrecea la 26 septembrie în prezenţa a vreo 70 de domnişori între şapte şi douăzeci de ani împărţite pe secţiuni: a I-a şi a II-a, curs preparatoriu, cursuri liceale şi de bacalaureat. Programul era cu totul deosebit faţă de şcolile obişnuite: şase limbi străine (engleză, latină, spaniolă, italiană, franceză şi

germană), apoi istorie geografie, matematecă, fizică, muzică, dans, scrimă, ginmnastică, compoziţie, retorică şi ceva instrucţie militară.

Între universitarii care păşeau în toamna anului 1873 pe culoarele casei conăcheşti se afla şi un bărbat îmbrăcat într-un surtuc de şiac închis la gât, ca un gheroc şcolăresc. Era institutorul Ion Creangă numit la *„Secţiunea 1”* cu feciorași din familiile boierilor Drossu, Aslan, Mavroieni, Miclescu, Carp, şmotruiţi în internat, în repetitor, şi chiar la vorbitor, când se întâlneau cu părinţii sub ochii fulgerători ai pedagogului supraveghetor. Doar lecţiile institutorului, împănate cu snoave, pilde şi jocuri prin parcul cu stejari, aduceau bucurie în ochii copiilor şi la finele anului, la serbarea din 21 iunie 1874, dintre cei 16 şcoleri ai lui Creangă cinci puştani luau premiul I, patru pe al doilea şi trei pe al treilea. Restul erau doar promovaţi şi numai unul mai slab de duh, rămânea corigent.

Toamna, ivindu-se un post liber la Şcoala nr. 2 din Păcurari, institutorul îl cerea fostului său profesor, ministrul Instrucţiunii, Titu Maiorescu. La începutul lui septembrie, din anul 1874, se întorcea vesel, între copiii mahalalelor, săraci, fără uniformă strălucitoare, doar cu o trăistuţă vărgată de gât, în loc de ghiozdanul încătărămat, dar şturlubatici şi vioi ca ploile de mai.

Peste cinci ani, în vara anului 1879, gazetele anunţau unirea Liceului Nou cu Institutul Academic, din Sărărie, formându-se Institutele Unite. Cu acest prilej Andrei Vizanţi din partea Liceului Nou vindea casele conăcheşti lui I.M. Melic conducătorul Institutelor Unite (19 noiembrie 1880). În acareturile lui Conachi, din uliţa Podul Verde numărul 38, înconjurate *„cu ziduri groase”*, o *„grădină cu arbori seculari”*, *„podul plin de hrisoave”*, şi pivniţa mare *„îmotortochiată ca un labirint”* (*Gh* Brăescu, *Amintiri*), rămâneau cursul primar şi clasele inferioare ale Institutelor, dar nu pentru multă vreme. În vara anului 1885 diriguitorii noului aşezământ le părăseau, retrăgându-se cu totul la sediul Institutului din strada Muzelor nr. 6 unde mai târziu se instala liceul Oltea

Doamnă numit acum Mihai Eminescu. Heiurile lui Conachi închiriate un timp Institutului Secundar de Domnişoare (1887), erau apoi vândute statului. Cumpărătorul, Ministeruul Instrucţiunii, ridica în coasta lor, dar cu faţa la uliţa Toma Cozma (Culturii), noul local – ca o *„cazammă”* pentru Şcoala Centrală (1889 – 1890). Şcoala înfiinţată în 1834 (la care învăţase Veronica Micle), numită Institutul pedagogic de fete în 1886, Şcoală Normală de Institutoare în 1893 şi Şcoală Normală de fete din 1901, urma să

Şcoala normală de fete “M. Sturza”

se mute aici, din casa lui Ghica Brigadir (devenită acum Pavilionul 7 la Spitalul de Boli Infecţioase). I se aşeza faţada la nord spre Toma Cosma în loc de strada Copou, ca să se evite exproprierea casei hatmanului Toderaş Balş aflată în faţă. (*„Curierul”* 9/21 aprilie 1889). În timpul lucrărilor meşterii antreprenorului dădeau iama prin parcul unmbros, tăind nemiloşi, stejarii plantaţi de romanticul poet C. Conachi în 1830 şi plânşi de mulţi târgoveţi, ca toate lucrările bătrâneşti, irosite de cei tineri. Lucrarea se termina în toamna anului 1890 şi în octombrie se săvârşea mutarea, gazeta *„Curierul”* anunţând că se desfăceau schelele şi se îndepărtau materialele rezultate din dărâmarea casei lui Conachi (10/22 octombrie 1890).

Tot pe aici a trăit o ieşeancă al cărei bărbat era să aibă un duel cu poetul Puşkin

În fostele case conăcheşti de la uliţă, ale lui Manolachi, trăia hatmanul Toderaş Balş (n. 1791), care le cumpărase. Se căsătorise cu Marghiolita Bogdan o fată frumoasă şi bogată care a venit cu 11 moşii ca zestre între care Piatra şi Târgu

Teodor Balş

Frumos. Pretendent focos la un scaun domnesc în preajma Unirii rânduise la poartă câţiva slujitori şmotruiţi de un panţâr, să-i dea onorul, de câte ori intra şi ieşea, cât şi să schimbe garda în ropot de darabane. Soarta buclucaşă ori îi jucase renghiul ori încurcase Toaderii, căci firmanul de caimacam a nimerit la celălalt Toader, vornicul Toderiţă (17/29 iulie 1856). Ce-i drept acesta a pus la bătaie nu numai două moşii, ci şi vreo 60.000 de galbeni şi pe deasupra prinsoarea, plăcută curţilor din Viena şi Istanbul, că nu va rămâne în Moldova nici sămânţă de unionist (Toderaş vânduse şi el vreo 5 moşii). După vreun an lui Toderiţă i-au ieşit pe nas răutăţile, făcute unioniştilor, odată cu duhul (17 februarie/1 martie 1857).

Smonit de întâmplare, Toderaş intra iar în durdur, întinzând din nou sforile de la Iaşi la Istanbul. A venit şi firmanul aşteptat, dar cum s-a făcut ştia numai vizirul, căci pe ţidula cu litere încârligate scria numele vecinului din dosul palatului lui Toderaş, adică al lui Neculai Vogoride, feciorul lui Stefanachi Vogoride din Fanar şi ginere fostului

poet Conachi.

Eşecul nu l-a smintit având destule treburi. Fecior de părinţi bogaţi, stăpânea moşii în toată Moldova şi trecuse printr-un durdur doar în zilele revoluţiei greceşti, din 1821, când era tânăr. împreună cu alţi boieri înspăimântaţi de osânda armiei turceşti ce venea asupra Iaşilor, fiindcă găzduise trupele Eteriei, Toderaş a fugit şi el cu nevasta – Maria (Marghiolita) Balş –, dincolo de Prut, la Chişinău. Acolo se afla surghiunit din ordinul ţarului şi poetul Alexandru Puşkin (septembrie 1820 – august 1823), pentru criticarea zgomotoasă a guvernului. Îndrăgitul muzelor, fusese trimis elegant, în calitate de curier cu diurnă, pe lângă generalul Ivan Nikitici Inzov (n. 1768) comandantul militar al teritorilor din sudului Rusiei, instalat la Chişinău şi apoi la Odessa. Din 1812 Basarabia intrase în componenţa Rusiei. Deşi poetul se simţea înstrăinat de viaţa somptuoasă a capitalei şi se plângea la toţi prietenii din Petersburg, comamdantul *„venerabil”* îl proteja, i-a dat locuinţă în castelul său (Casa lui Iordache Donici unde a compus poemul *Ţiganii*). Vulcanic, gata de duel cu ofiţerii, petrecea timpul voiajând, vizitând saloanele marilor familii locale, curtând tinerele duduci – deloc indiferente faţa de frumuseţea şi talentul musafirului din Petersburg jucând cărţi, învăţând să vorbească moldoveneşte şi greceşte – limba utilizată pe atunci în societatea înaltă fanariotă. La Chişinău avea să găsească subiecte pentru versurile sale, concepând şi apoi scriind splendidele poeme *Fraţii Haiduci*, *Fântâna din Bacheisarai* şi *Ţiganii* invidiaţi de poet căci erau *„săraci, pribegi da-n libertate”*. După unii istorici chiar trăise lângă o şatră, îndrăgostit de fata unui bulibaşa, Zamfira, eroină din poemul *Ţiganii*. Lui tocmai libertatea îi lipsea fiind exilat din frumosul Petersburg la Chişinău, la Odessa şi la Mihailovscoe, aproape de meleagurile unde avusese aceeaşi soartă poetul roman Ovidiu, pe care îl şi evoca.

Fiindcă atunci când făcea vreo poznă generalul ordona să i se ia cizmele, un slujitor moldovean ca să-l atenţioneze îi spunea” *Linişteşte-te cuconaş Puşcă c-ai să stai iarăşi acasă fără papuci*”. Duelurile fiind pasiunea sa, unul cu un colonel, Starov, din regimentul de vânători neterminat din cauza viscolului puternic, avea să fie cauza altui duel, cu ieşeanul Toderaş *„călăul de inimi*” al capitalei de pe malul Bahluiului, boier frumos şi vanitos. În saloanele frecventate de poet, pline de cucoane ieşence, fiind şi soţia acestuia, Maria sau Marghioliţa, femeie doar de vreo 30 de ani, *„spirituală şi vorbăreaţă*” – cum o caracteriza, invidios, ofiţerul rus Liprandi, cronicarul Eteriei, ieşeanca purta discuţii în franţuzeşte cu adulatul musafir al Chişinăului care nu scăpa din ochi nici pe rivala ei, pe frumoasa Maria Ghica de la Trifeşti (viitoarea Marghioliţă Roznovanu), înconjurată de admiratori şi curtată de exilat.

Într-o zi Puşkin zicând Marghioliţei că se plictiseşte şi ar fi bucuros dacă cineva l-ar *„tocmi să mă bat pentru el*”, dânsa i-a replicat ironic: *Mai bine să vă bateţi pentru D-vstră*! la care poetul a întrebat: *Dar cu cine*? Răspunsul îl şoca: *Fie şi cu Starov*! *Aţi terminat pe cât se pare, nu prea bine cu el*. Ieşise zvonul că adversarul poetului era de neînvins şi dulelul fusese aranjat. Considerându-se insultat şi ameninţând că dacă Marghioliţa ar fi bărbat i-ar răspunde altfel, s-a dus furios la soţ, relatând întâmplarea.

Balş răspunzându-i: *D-vstră îmi cereţi satisfacţie pe când singur vă permiteţi să-mi insultaţi soţia*? poetul a luat un sfeşnic voind să-l arunce asupra lui Balş, dar a fost oprit de amici. Prietenii propunându-le să se împace, la întâlnire Balş a întrebat: *Am fost rugat să vă cer scuze*. *Ce scuze vă datorez*? înfuriat poetul a răspuns arătându-i pistolul. Fapta fiind socotită condamnabilă, ca să se evite duelul generalul Inzov a ordonat să fie arestat la domiciliu vreo

2 săptămâni. Revoltat, Toderaş Balş a trimis generalului o scrisoare, arătând că a acceptat întâlnirea de împăcare, dar a fost insultat şi *„Domnul Puşkin a scos din buzunar un pistol şi l-a îndreptat contra mea”* şi cerea protecţie contra *„acestui individ”* periculos.

Puşkin se apăra zicând că a vrut doar să-l sperie pe boier şi drept răzbunare, pentru reclamaţie şi arest, îi ticluia o epigramă şi-i promitea un loc fruntaş în plănuita sa satiră politică: *Audienţă la Satana*.

În aglomeraţia micului târg Chişinău, năvălit de boierii ieşeni refugiaţi sub pulpana ţarului Alexandru pentru a scăpa de furia ienicerilor, îl cunoscuse şi tânărul poet ieşean Costachi Negruzzi, care valorifica apoi întâlnirea exilatului şi frumoasa Calipso cu un şal negru pe umeri, transpusă de Puşkin în poezia *şalul Negru*. Fata venită la Chişnău din Iaşi sau din Constantinopol – curtezană şi cântăreaţă de romanţe şi fosta amantă a lui Byron la 16 ani – avea apoi să se refugieze la Mănăstirea Neamţului –, în noiembrie 1824 după Negruzzi sau în 1826 după istorici, unde murea peste trei ani. În Chişinău se cunoştea o romanţă cu numele şalul Negru. În iulie 1824 Puşkin părăsea sudul Rusiei, refugiaţii ieşeni întorcându-se acasă să repare acareturile, să îngroape morţii şi să reia viaţa capitalei, eteriştii fiind înfrânţi iar turcii chemaţi peste Dunărea. Pe tronul Moldovei se aşezase domnitorul pământean Ioniţă Sturza.

Socotind că milităria este o treabă de mare folos, după 1822, când se întorcea acasă, Todiraş îi dedica restul de zile, până la 4 martie 1867 când se muta ca toţi Balşii în Biserica Sf. Dumitru din Uliţa Mare, cu mare plânset şi

zvon de clopote. îl conducea, spre odihna veşnică, întreg laşul şi calul favorit purtat după scriu de un ofiţer.

Trecuse prin funcţia de hatman în *„Miliţia Naţională”* numită şi *„Straja Pământeană”*, înfiinţată cu rol de pază jandarmerească (1830). Miliţia avea 596 ostaşi cantonaţi în cazarma de la Curtea Domnească, (dosar 2263, Isprăvnicia Ţinutului Iaşi) spre care pornea mândru ca un împărat în fiecare dimineaţă. Hatmanul se simţea arhanghelul Gavril, coborât pe pământ ca să împartă dreptate şi porunci dumnezeieşti.

Ministru al Trebilor dinlăuntru, logofăt şi *„cavaler* al mai multor *ordine”* pe vremea domnitorului Mihalache Sturza, prin noiembrie 1847 milita pentru liniştirea ţinuturilor Moldovei cuprinse de fiorii revoluţiei ce se apropia şi avea să răbufnească la sfârşitul lui martie 1848.

Avea moşia la Darabani, târg înfiinţat pe la 1835 – 1837, în satul locuit de darabani – păzitori ai Curţii domneşti din Iaşi, ce formau oastea a cărei comandă revenea hatmanului.

Conacul intrase în legende căci un arendaş (Eugeniu Alcaz) înzestrase grajdurile cu două cămile ce făceau, fiecare, treaba a patru bivoli şi tot el aducând nişte nevăstuici (numite helgele), ca să nimicească cârdurile de şobolani prăsiţi prin hambare, stârnea un adevărat scandal. Rămânând fără hrană, lighioaile se dădeau la oameni, îngrozind pe negustorii evrei ce trăiau acolo, în bogata zonă cu cereale, ca în sânul lui Avram. Aveau vreo 8 sinagogi şi nemaiîncăpând în case, locuiau şi în chiliile bisericii ortodoxe, ascultând evlavioşi slujbele duminicale, trăgând clopotele şi bătându-le când paracliserul era beat.

Din fire cam lăudăros cu cuceririle pe frontul feminin, lui conu Toderaş îi plăcea *„să poftească, foarte des, multă lume la masă”*, căreia să-i povestească vitejiile sale. Şi nu le da *„niciodată mai puţin de 12 feluri de bucate afară de mezelicuri şi ia să te fi încumetat să nu guşti din toate că se făcea foc şi nu te mai ierta nici mort”*, îşi amintea D.C. Moruzi.

Când nu-i soseau invitaţii ieşea în Uliţa Copoului şi

cu ajutorul panţârului din poartă *„aresta”* câţiva dintre trecătorii spilcuiţi, pe care-i ducea în sufragerie, poftindu-i pe vrute şi nevrute, să se aşeze în scaunele din jurul mesii. Ş-apoi vai de ei dacă nu înfulecau cele 12 feluri, ce se rânduiau pe masă ca la praznicul lui Roş împărat. Îi ţinea sub planton până ce înghiţeau tot din farfuriile de Saxa cu tacâmuri de argint, puse în faţă. Căci *„era mare păcat să se arunce mâncarea lui Dumnezeu, trimisă prin mâinile lui Forcaş”* – bucătarul său, iscusit.

Ştiindu-i meteahna boiernaşii scăpătaţi, ce trăiau pe seama praznicelor din saloanele bogate, roiau la prânz, prin faţa casei, rugându-se în gând Sfintei Fecioare să-i miluiască cu o *„arestare”*. Îmbătrânind, hatmanul avea tot mai puţini musafiri, scaunele rămânând adesea goale, căci şi farfuriile aduse pe uriaşa masă defilau, după vechiul tabiet, dar goale sau cu câte un gavan de mâncare, spârcuită de sărăcie. (Potrivit unui inventar, în casă se găseau vreo 94 de scaune, 5 divanuri, felurite paturi şi 16 oglinzi mari). Părăduiala îl adusese la scăpătare, cu moşiile arvonite de creditori... îşi mai aminteau de el doar pezevenchii târgului ce n-aveau altă treabă decât să iscodească snoave. Fiindcă atunci când lovit de ramolismentul bătrâneţii nu găsea cuvântul potrivit în discuţii şi-l înlocuia cu expresia *„iasta ceia”* uneori provoca scene hazlii. Aşa odată, stricându-se zidul casei de sub iatacul nevestei s-ar fi plâns, cunoscuţilor că nu mai ştie ce să facă, îl repară şi iar se strică. *„Iasta ceia”* a Marghioliţei, crăpa mereu: *„o umplu şi eu cum pot... şi tot crăpată rămâne bat-o norocul s-o bată”* (D.C. Moruzi).

De ziua lui, la Sfântul Teodor, dând un bal, punea fanfara să cânte pe uliţe şi în faţa casei, ca să ştie toată lumea că e marea lui Sărbătoare. Cum Mitropolia se supăra, fiindcă ziua Sfântului Toader cădea în Postul Mare (prin februarie), şi careva dintre păzitorii canoanelor bisericeşti trimitea cioclii cu prapure, cruci şi-un părinte să-i afurisească lăutarii şi să strice

cheful petrecerii, urgisitul punea panţârii de la poartă, să-i alunge pe musafirii nepoftiţi şi astfel pe uliţa Podul Verde se iscau adevărate bătălii, folosindu-se drept arme cozile prapurilor, cădelniţa, trompetele, doba şi clarinetele. Ca să nu urmeze şi cuvenitul blestem al vreo unui înalt ierarh, păcătui petrecerilor în post fiind grav, a doua zi, îmbrăcat în mundirul strălucitor de mare hatman, cuconu Toderaş se suia, măreţ în careta sa de gală *„trasă de patru telegari ruseşti cu hamuri numai în argint şi cu doi ciocoi în coadă"* şi mergea, smerit, să ceară iertarea mitropolitului şi preasfântului Gheorghe, ocrotitorul târgului şi patronul Mitropoliei. Cinstind cum se cuvenea Cutia Milelor, o căpăta, jurând supuşenie, dar anul următor o lua de la capăt. El cu patronul şi fanfara, Mitropolia cu probozeala; cuconu Toderaş cu goana cioclilor, Mitropolia cu blestemul; împricinatul cu punga deschisă la

Cutia Milelor, mitropolitul cu iertarea cea de pe urmă a păcătosului, *„c-aşa e omul supus greşelilor"* şi tot aşa, în fiecare an.

Pe vremea Unirii purta mândru uniformă de general francez, salutând cu mâna la chipiul împodobit cu frunze de stejar din aur. Fiind de statură, înaltă, era impozant şi privit cu admiraţie de cucoane, regretând că era bătrân.

Pe lângă cheltuielile sale extravagante mai avea şi altele cu nevasta, Maria, fata lui Lascăr şi Smaranda Bogdan. Amatoare de voiajuri scumpe în străinătăţi şi prin vestitele staţiuni balneare europene, din care uita să se mai întoarcă, bietul hatman trimitea după dânsa emisari s-o aducă acasă. Pândind când soţul pleca cu treburi la moşie, scumpa lui Marghioliţă abia întoarsă, cine ştie de unde, lua din casă *„argintării scumpe, bani, şaluri, giuvaieruri”*, împrumuta galbeni de la zarafi în contul bărbatului şi pornea iar la drum cu poştalionul, prin Europa. Participa la sindrofii şi baluri prin Cernăuţi, Lemberg, Viena, Paris, cutreiera Italia şi cerea mereu, prin zărăfii sau cunoştinţe, galbeni buni şi zimţaţi... Socotindu-se foarte suferindă, găsise nepriincioase băile din Strunga, Odessa şi chiar din Mehadia *„ungurească”*, unde o trimisese soţul şi căuta mereu leacul ipohondriei tot mai departe de Iaşi.

Ca în vara anului 1842, când hatmanul îngrijorat de umbletul nevestei, nu ştia pe unde, ruga pe înaltul mitropolit Veniamin Costache să-i aducă pe *„Mărioriţa”* acasă, cu ajutorul sfinţilor şi mucenicilor invocaţi de slujbele arhiereşti. Răspunzând scrisorii, plin de compasiune, mitropolitul Veniamin – *„al dumitale smerit întru Hristos rugătoriu şi sufletesc părinte”* – îl mângâia pe hatman că Dumnezeu va trezi din rătăcire împricinata. Şi ca să fie sigur de izbândă, înaltul ierarh scrisese Smarandei Bogdan – mama eroinei – cu duhovniceasca rugăminte s-o cheme ea, nădăjduind întoarcerea *„fără a fi trebuinţă de asprimea canoanelor”* (15 iulie 1842).

Casa rămânea unui avocat din cauza căruia, ziceau gurile rele, mai-mai puterile Europei să nu recunoască Independenţa Principatelor

Cheltuielile acestea irositoare, se traduceau, la urmă, cu pierderea celor vreo 12 moşii din tinereţe. Pe la 1833 vistiernicul Iordache Roznovanu îi şi lua drept ipotecă moşiile Darabani, Corneşti, Lazani, Ciorcani, Podraga, Voicăuţi, Miclăuţi din ţinutul Dorohoi, pentru vreo 7770 galbeni împrumutaţi prin 1820 şi nerestituiţi. (Dosar 586, *Isprăvnicia Ţinutului Iaşi*). La fel păţea şi tizul său Logofătul Teodor Balş. Mai scăpa doar conacul Dărăbanilor cu cele vreo 6.000 de hectare, dar mai, mai şi acesta să ia drumul înstrăinării, dacă nu se băga pe fir bărbatul celei de a doua fete, Smărăndiţa, numită şi Esmeralda (1835 – 1893). Divorţată de primul soţ, Alexandru Sturza (Nabuco), dăduse peste ea avocatul grec Giorgio Marino, conte de Cimara (1834 – 1893), supus britanic, născut în insula Kefalonia într-o familie greco-veneţiană, nobilă şi pripăşit la Iaşi cu o primă nevastă florentină (Adela Lunghetti), schimbată cu a doua, franţuzoaică (Julie Bonnet), pe care o părăsea pentru frumoasa Esmeraldă din Copou. Chemat ca avocat de apărare a surorii Anuţa, care moştenise oraşul Piatra Neamţ şi într-un proces cu pietrenii ameninţase judecătorii cu cravaşa, faptă ce i-a adus arestarea şi

trimiterea cu escortă la închisoarea din Păcurari, avocatul Cimara intra în tiră cu Smărăndiţa, războtezată Esmeralda, şi puneau de-o căsnicie.

Anuţa Balş

Potrivit aceluiaşi D.C. Moruzi, casa avea spre Podul Verde o frumoasă grădină cu un havuz de marmură, în care pe vremea copilăriei căzuse Smărăndiţa. *„Din pricina acestei întâmplări cucoana Smărăndiţa una din frumuseţele Iaşului a rămas şchioapă toată viaţa ei"*. Avocatul, Conte scăpătat, nu s-a uitat la mersul şotângit al miresei ci la moşia pe care încă o moştenea la Darabani.

În casă mai locuia şi faimoasa Anuţa Balş (1820 – 1875), fiica bătăioasă, mai mare a lui Toderaş Balş, căsătorită cu hatmanul Iordachi Boldur Lăţescu, absolvent al celebrului institut militar Terezianum de lângă Viena.

Mai înainte se măritase cu maiorul Theodor Palade dând prilej unei scoţiene s-o cunoască, angajând-o ca profesoară să-i predea limba engleză, pe care o ştia în bună măsură, lecţiile având loc de patru ori pe săptămână. Scoţiană Catherine, fiica reverendului Patrick Grand din Scoţia (născută în 1813) şi soţia misionarului Daniel Edward, a plecat din Viena spre Iaşi, la începutul lui septembrie 1846, pentru a creştina populaţia locală – mai ales evreiască – Moldova fiind, considerată în stare de barbarie. Scrisorile sale trimise familiei din Edinbourgh şi Glasgow, alcătuiau apoi volumul *o viaţă de misionar*

printre evreii din Moldova, Galiţia şi Silezia, apărut la Londra în 1861. Este plin de informaţii despre viaţa la Iaşi în timpul domniei lui Mihalache Sturza. (Mihai Răzvan – Ungureanu, *Neobişnuitele aventuri ale unei scoţiene în Iaşii jumătăţii* de *secol trecut* (II), *„Monitorul”*, februarie 2002). Ajunsă la Galaţi, aşezare ce i se părea *„urbe semibarbară”*, pornea spre Iaşi, *unde observa” multe case frumoase dar mediul este pe deplin barbar*: *străzile murdare şi prăfoase, doamnele îmbrăcate precum manechinele dintr-o revistă de modă – totul este teribil de ciudat”*. Remarca totuşi sobele cu coloane, înalte şi frumoase, curate şi eficiente cât şi folosirea blănurilor în loc de covoare, pe podele. Viaţa comercială a laşului părea asemănătoare cu aceea din Alep şi Alexandria fiind deosebit de bogată pe cele patru străzi principale, unele podite cu lemn. Catherine cunoştea de asemeni Copoul cu aerul *„proaspăt şi revigoram”*. Lumea apărea *„accesibilă şi prietenoasă”*.

Eleva Anica Balş devenise anglomană, adoptând modul de trai englezesc, utilizând trăsură comandată la Londra şi punând surugiii şi slujbaşii să vorbească englezeşte. Musafira rămânea impresionată de luxul şi bogăţia caselor boiereşti vizitate, dar al Anuţei Balş le întrecea pe toate. Camera de studiu înmiresmată cu beţigaşe de ambră, aprinse, avea picturi, acuarele şi gravuri, mobilă vieneză din abanos, vaze cu flori, totul înfăţişând un uimitor lux princiar de bun gust, nebănuit de Catherine. Stăpâna purta o rochie somptuoasă din catifea albastră cu diamante şi camee.

În toamna anului 1848 predicatoarea se despărţea de Iaşi unde misiunea protestantă scoţiană a soţului nu se încununase de succesele aşteptate, datorită poporului *„atât de bigot”*, Credinţa localnicilor, mai ales evrei, pe care doreau să-i boteze şi să-i atragă la protestantismul scoţian nu putea fi zdruncinată aşa că prin octombrie 1848 soţii plecau la Lemberg părăsind locuinţa Misiunii de pe *„buza unui deal despărţit de Tătăraşi – un sat suburban – printr-o vale îngustă”*. (Calcaina). Clădirea se afla probabil

pe viitoarea stradă Elena Doamnă, căci musafira situează consulatele Marii Britanii şi Prusiei peste drum – ultimul având sediul unde-i acum redacţia *„24 de ore”*. Potrivit Catherinei consulatul Franţei era gard în gard cu Misiunea.

Despărţirea de Iaşi n-a fost prea caldă căci conducerea Comunităţii evreieşti condamnase scopul şi metoda folosită de cei doi misionari deschizând mai întâi o şcoală pentru copii unde se învăţa cititul, scrisul, socotitul, limba română şi germană, (apropiată de idiş), dar se insuflau şi principiile religiei anglicane.

Potrivit memoriilor autoarei, în anul 1844 acţiunile cuplului Edward iscaseră proteste puternice din partea părinţilor copiilor adunaţi în faţa sediului Misiunii.

Soţul Anuţei, Teodor Palade rămânând sărac datorită jocului devastator de cărţi, apriga” *anglomană*” se muta la noul soţ, hatmanul Iordachi, pe uliţa Lăţescu, unde trăia cu fiul, până la moarte, sora şi avocatul Cimara rămânând stăpânii întregii case bătrâneşti din uliţa Copoului. După moartea lui Toderaş, (1867), clădirea cu pereţii acoperiţi de tablourile poleite ale strămoşilor şi al hatmanului, alături de ţarul Nicolae Pavlovici, generalul Kiseleff, socrul Lascăr Bogdan şi soacra Smaranda Bogdan, născută Rosetti, se scotea la mezat pentru achitarea datoriilor, dar o răscumpăra avocatul Cimara, soţul Smărănditei.

Câştigând bine cu procesele, întreţinea fostele neveste rămase la Iaşi ajutând şi pe cele două fiice de la ele (aducându-le în casa Esmeraldei) începând să restaureze vechea zidire a lui Manolache Conachi, dar nu a mai apucat s-o termine. îmbolnăvindu-se, mergea în Germania şi murea la Baden-Baden în oraşul reşedinţei fostului domnitor Mihail Sturza. Transportul sicriului acasă fiind dificil, era îngropat în Triest, departe de Iaşi cât şi de părinţii îngropaţi în capela familiei la Metaxata – Cefalonia.

Smărăndiţa Balş

Finalul vieţii contelui fusese tulburat de mişcările antisemite apărute la Darabani – judeţul Dorohoi, unde ţăranii – potrivit gazetelor – atacaseră evreii din localitate. Se bănuia că la îndemnul arendaşului moşiei, căci nu voiau să plătească embaticuri (chirii) mai mari, întemeietorul târgului, hatmanul Teodor Balş, considerat de localnici *„un bun român şi adevărat părinte"* al aşezării, acordase unele înlesniri pe care contele Cimara şi soţia sa nu le respectau, slujitorii lor fiind brutali, stârnind conflicte cu localnicii, majoritatea evrei. Nenorocirea se întâmplase în primăvara anului 1877, ziarele *„Presentul"* din Bacău şi *„Românul"* din Bucureşti relatând întâmplarea. În noaptea de vineri spre sâmbătă 20/21 mai, fusese un incendiu la un depozit, iar a doua zi, duminică în 22 mai pe la orele 10 contesa venind în piaţa târgului au izbucnit dezordini, răufăcători năvălind asupra dughenilor şi locuinţelor, spărgând uşi, lovind locatarii, distrugând şi furând obiecte din sinagogă. Potrivit gazetei" *Presentul" am* 12 şi 19 iunie 1877, au fost maltrataţi 65 de evrei, dintre care 18 grav, avariindu-se şi 158 case.

Tulburarea s-ar fi oprit de *„dl. Alexandru Sturza"*, fiul Esmeraldei din fosta căsătorie, intervenind şi autorităţile cu prefectul, care au arestat pe unii dintre vinovaţi, inclusiv pe contele Cimara găsit în gara Paşcani. Soţia, *„d-na contesă Cimara asociată cu doi greci în echipaj şi o suită de servi"*, sosită în piaţă, era acuzată că ar fi dat

semnalul dezmăţului, considerând averile evreieşti *„ale noastre”*. Boierii ar fi pretins ca târgul să plătească vreo 40.000 de galbeni, taxă de bezmen şi ar fi fost nemulţumiţi că primarul propus de Curte nu era primit de locuitori. Urma proces, numele moşiei Darabani şi al stăpânului trecând graniţa şi intrând în gura Europei şi în atenţia Congresului de Pace de la Berlin (1878) unde se discuta Independenţa Principatelor. Alianţa Israelită Universală, încunoştinţată de pătimiţii din Darabani (mulţi paşaportări, ca supuşi austrieci), reclamase tulburările antisemite din Moldova. Susţinea ca Independenţa Principatelor să fie condiţionată de anularea sau schimbarea articolului 7 din Constituţie pentru acordarea drepturilor cetăţeneşti şi evreilor din Principate. Conflictul din Darabani, socotit primul conflict antisemit, grav, aducea multe ponoase delegaţiei româneşti, cancelarul Bismark, unul dintre corifeii Păcii, arătându-se, adânc nemulţumit.

Contele Cimara

Fiindcă naţionaliştii moldoveni nici nu voiau să audă de schimbarea Constituţiei, soluţia s-a găsit tot pe Copou, în casa lui Dumitrache Cantacuzino, aşa cum s-a amintit.

Cei vreo 691 de evrei bezmătari deschizând proces aveau ca apărător pe avocatul Titu Maiorescu (prezent la Iaşi pentru această chestiune, prin octombrie 1884). Conflictul se stingea abia pe la 1900, când moşia Darabanilor, scoasă la licitaţie, o cumpăra Vasile Lascăr.

Cimara mai avea proces şi cu cei doi copii ai

Esmeraldei din prima ei căsătorie (cu Alexandru Sturza), apăraţi de baronul german Matteo Steiger, ginerele Esmeraldei şi fost preşedinte al Comisiei Dunării.

Esmeralda trecând pe tărâmul celor veşnice, (îngropată în mormântul familiei din preajma aceluia al lui Kogălniceanu), izbucneau alte neînţelegeri. Făcându-şi testamentul, în limba franceză, pentru recunoaştere internaţională, lăsase soţului giuvaierurile familiei, moştenite de la mamă sa, Maria Balş, motivând cheltuielile făcute de Cimara cu salvarea casei. Îi mai testa şi o treime din avere, celelalte două treimi revenind fetei din prima căsătorie (baroneasa Steiger) şi băiatului Mihai (Mişa). Ca efect, în casa din Copou rămâneau un timp fetele avocatului, surorile Evanghelina Cimara (fiica din căsătoria cu Adela, măritată cu C. Sturza – Bohotin), cât şi Calomira Cimara (fiica din căsătoria cu Julia). Înverşunaţi, cei doi urmaşi ai Esmeraldei din prima căsătorie, porneau proces împotriva surorilor vitrege cerând împărţirea bijuteriilor familiei Balş, lăsate de fostul conte fiicei Evanghelina Cimara. („*Opinia*” 21 iunie 1897).

Mai puţin implicată în luptele moştenirii, Calomira Cimara, cunoscătoare a vreo 7 limbi (româna, franceza, latina, elina, greaca, ebraica italiana) şi remarcabilă cercetătoare a literaturii vechi ebraice şi eline, studia cu pasiune, interpreta şi scria. În 1912 publica la Iaşi volumul *Psaltirea lui David, tălmăcită după textul biblic*, iar în 1913 tipărea la Paris traducerea unei cărţi cabalistice a creaţiei („*Lumea*”, 5 ianuarie 1921). Trăia retrasă în strada Pojărniciei unde murea în aprilie 1938, înconjurată de ultimele amintiri ale vechiului Iaşi şi de sutele de cărţi rare” *moştenite de la tatăl ei*” („*Opinia*” 23 aprilie1938). O mai vizita vecinul, profesorul August Scriban, doctorul Scully şi preotul de la biserica Catolică.

Casa cu nr. 36 (apoi 44), din strada Carol, pricina multor procese, o stăpânea, prin decembrie 1905, baroneasa Maria Mattes de Steiger din Wiessbaden Prusia, fiica Smarandei din prima căsătorie, părtaşă cu fratele Mihai Sturza (domiciliat în Damieneşti Poiana – Roman). Ei acceptau exproprierea de Primărie a vreo 206 metri la stradă pentru aliniere (12 decembrie 1905). Scoasă la vânzare, o cumpăra bancherul Marcu Juster, care o restaura şi apoi o revindea prin 1912 Cercului Militar al ofiţerilor (Rudolf Şuţu, *Iaşii de odinioară*, *„Opinia”* 9 iunie 1912).

Astfel vechea zidire se întorcea iar la viaţa cazonă, mult îndrăgită de hatmanul Toderaş Balş. Noul proprietar, Cercul Militar, o adapta pentru necesităţile sale, modernizând-o, ridicând un corp impozant la stradă (1938 – 1951). Din ianuarie 1948 lua numele Casa Armatei. Un meşter Wilke îi făcuse grilaj. Reparaţiile radicale începute de prin august 1931 îi schimbau înfăţişarea. Casa veche avea *„nelipsita boltă pentru trăsuri cu intrarea monumentală şi scara largă de suit la catul de sus. Salonul de dans se prelungea peste boltă. Heiurile nu se vedeau din pricina zidului care înconjura grădina”* (*D.C. Moruzzi*)

Grădina se mărginea multă vreme, la vale, de fosta hudiţă ce ducea spre casa lui Costachi Conachi înlocuită de clădirea Şcoalii Normale de învăţătoare Mihail Sturza, devenită acum corpul D al Universităţii. Vechea uliţă, lărgită şi aliniată, adăposteşte un şir de blocuri între care se înalţă faimosul sediu al fostei băncii Dacia Felix.

Câte un ecou despre cimotia Conăcheştilor mai răzbate uneori în marele salon de la etajul Casei Armatei, unde îşi ţine adunările Asociaţia Veteranilor de Război. La ele generalul r. Const. Bucos, preşedintele invită câte un istoric sau publicist să răsfoiască, împreună, pagini din viaţa vechiului Iaşi.

Cu un asemenea prilej autorul a adus din Albumul amintirilor, pe uitata maică Praşcăia, la fel de neînfricată ca un ostaş. De atunci, bătrânii veterani când trec prin uriaşul hol de la parterul clădirii, privesc înjur, aşteptând parcă s-o vadă, ieşindu-le înainte.

În cale apare şi locul unde a trăit duducuţa care a dat chip Sfintei Genevieve, protectoarea Parisului – din Pantheon

La fel de bogat în istorii ţinea colţul din vale al străzii Toma Cozma (Culturii) altă zidire cantacuzinească (nr. 34). Sub bolţile sale vieţuise marele logofăt Neculai Canta, ministrul şi vistiernicul lui Sturza, socotit de unii contemporani invidioşi *„spiritul rău"* al vremii despre care acelaşi general Liprandi, şeful Serviciului de informaţii în armata rusească scria, răutăcios: *„N-am cuvinte să-l descriu cât e de înfiorător... E gata de orice mârşăvie"*. Nu-l ierta nici Nicolae Şuţu, celălalt memorialist al vremii, scriind că înaltul dregător era *„fire vicleană, dibaci a-şi ascunde pornirile jecmănitoare"*. Cât or fi fost de veridice aceste portretizări defăimătoare puţin se ştie. Probabil că nu avea nici prea mulţi amici. Chivernisit, împrumutase bani unor contemporani dar pentru a-i căpăta înapoi trebuia să poarte procese cu ei prin tribunale. Astfel se întâmpla cu logofătul Costache Sturza de peste drum căruia îi scotea la arendă prin licitaţie publică moşia din

Ruginoasa, prin 1835, iar în 1837 cerea şi punerea în vânzare fiindcă nu-i restituise cei 1200 galbeni împrumutaţi. Aceeaşi măsură trebuia s-o aplice şi hatmanului Anastasie Başotă pentru datoria de vreo 2400 de galbeni. Aflat la ananghie, prin 1836 arenda chiar şi moşia sa: Podu Iloaei. (Dosarele nr. 1674, 1929, 2012, 2150, 2645 *Isprăvnicia Ţinutului Iaşi*).

Preşedinte al guvernului şi ministru de Interne, în anii 1852 – 1853, avea să fie demis de domnitorul Grigore Ghica aflându-se despre o mare afacere cu plastografii de documente la care logofătul nu reacţionase. Decepţionat domnitorul suferea un şoc psihic (Leonid Boicu, *Adevărul despre un destin politic*).

Murea prin 1857, retras la Mănăstirea Neamnţ.

Casa *„d. log. N. Canta”*, din *„Uliţa Podu Verde”*, era de acelaşi rang cu vecinele *„casele log. Teodor Balş”*, de la sud şi *„casa Teatrului”* (fosă a celuilalt Teodor Balş, bătrânul), de la nord, supuse la taxa pentru paveluire de 1200 lei (*Lista caselor şi dughenilor capitalei din 1853*), Aparţinuse părintelui său, vei vornicul Iordache Cantacuzino – Canta, potrivit actului de măsurare a acareturilor lui Manolache Conachi întocmit în 1794, fiind construită înainte de 1800 şi *„prefăcută radical pe la 1840”* (D. Bădărău şi I. Caproşu, *„Iaşii vechilor zidiri”*).

Casa logofătului N. Canta din Copou

Întunecatele culori aşternute pe chipul marelui logofăt Canta sunt luminate de nepotul său Nicolas B. Cantacuzene (fiul lui Vasile – Basile) diplomatul, cult, meloman, dansator versat, poreclit *„Chansonnier Canatacuzen”*, fost ministru al României la Budapesta, Viena (1895 – 1909) şi la Paris după război, cu atribuţii similare în Grecia şi Rusia revoluţionară. În 1916 N.B. Cantacuzino lucrând la reprezentanţa românească din Petersburg şi cunoscând limba germană, a primit misiunea să însoţească pe membrii legaţiei, şi consulatului guvernului austro-ungar, cu familiile (130 de persoane), pe timpul traversării Rusiei după expulzarea din Bucureşti. Astfel avea să fie împreună cu foştii amici – declaraţi de război duşmani – vreme de vreo zece zile şi să discute amical şi în contradictoriu cu vestitul conte Czernin fostul ambasador la Bucureşti, (1914 – 1916) care odată ajuns la Viena devenea ministru de externe, implicat în nedreapta pace impusă României de Puterile Centrale după armistiţiul din anul 1918. În portul Torneo, unde protejaţii diplomatului român părăseau trenul special şi se îmbarcau pe un vapor, se despărţeau spunându-şi *la revedere*. Nu se ştia când şi unde.

De Crăciun N.B. Cantacuzino primea sarcina să întâmpine trenul special ce aducea Tezaurul în gara Moscova. Era o noapte foarte friguroasă cu – 30 de grade, iar trenul a întârziat până dimineaţa. A doua zi când se făcea depozitarea uriaşei averi la Kremlin se afla despre moartea lui Rasputin şi doliul împărătesei, dând fiori delegaţilor români bănuitori că vor urma zile neliniştite, ştiindu-se marea sa influenţă la Curtea împărătească.

Participa şi la dineul oferit de ţar la Ţarskoie-Selo în onoarea principelui Carol sosit cu primul ministru Brătianu la Petrograd (20 ianuarie 1917) şi vedea o scenă socotită de *„rău augur”*. La cafea o fiică a ţarului cădea alunecând pe parchetul lucios ca sticla şi sărindu-i în ajutor ţarul, cădea şi el. În jur se discuta despre apropiata detronare a ţarului. Sâmbătă 17 februarie delegaţia cu principele Carol şi Brătianu părăsea Petrogradul pentru a merge la Iaşi. În

tren lua loc şi diplomatul, mergând tot la Iaşi unde avea familia. Ajungând la Kiev, Cantacuzino era însărcinat să cumpere din piaţă o mare cantitate de alimente, la Iaşi începând a lipsi. Întorcându-se la Petrograd a trăit marile schimbări din Rusia: revoluţia burghezo-democratică transformată în socialistă, odată cu întoarcerea lui Lenin din exil la 17 aprilie 1917, primul Congres al Sovietelor din iunie, revolta bolşevică din iulie şi preluarea puteri la 7 noiembrie. În seara zilei de 31 decembrie 1917, pe când la legaţia română se ridica un pahar de şampanie, o grupă de bolşevici arestau pe ministrul Diamandy cu întreg personajul Legaţiei, conducându-i la fortăreaţa Petru şi Pavel de unde erau scoşi după câteva zile intervenindu-se pe lângă Troţki. La 15/25 ianuarie misiunea era expulzată din Rusia fiind condusă sub pază la graniţa Finlandei.

Vorbind despre familia sa, diplomatul N.B. Cantacuzino povestea că de fapt *„tiranul”* casei era bunica – soţia logofătului Neculai Canta – femeie ultrareligioasă, de *o „habotnicie feroce”* sau un bigotism exagerat. O chema Pulcheria, se născuse în familia logofătului Dimitrie Sturza de la Miclăuşeni, primise o educaţie severă şi a avut 18 copii dintre care doar 7 fete şi 6 băieţi au vieţuit. Potrivit obiceiului vremii, pentru a nu se împărţi moşiile şi micşora averea cuvenită băieţilor, risipindu-se cu zestrea fetelor – considerate pe atunci pietre în casă – pe trei dintre fiice le-a dus forţat la mănăstire cu toate că una, Veniamina, refuza disperată viaţa monahală şi la despărţire plângea şi se ţinea de roţile trăsurii, rugându-se de mama încrâncenată s-o ia acasă. Cum îşi amintea nepotul, Veniamina a fost o monahă nefericită şi revoltată până în ultima clipă a vieţii, petrecută la Văratic. Altă fiică, Elena, se pierduse sub ochii părinţilor, înecându-se cu fratele Matei când se plimbau pe lacul din parcul moşiei strămoşeşti de la Horodniceni – Suceava. Răsturnându-se barca, cei doi s-au dus la fund. A scăpat cu viaţă doar nora, soţia lui Basil şi mama diplomatului, care se afla cu ei în barcă şi a plutit datorită rochiei crinolină ce i-a slujit drept colac de salvare. *„Din acea clipă bunicul părăsea pentru*

totdeauna Horodnicenii, moşia strămoşească”, scria nepotul. Se retrăgeau la moşia Hoiseşti nu departe de Cotnari şi Iaşi, unde creşteau copii, nepoţii, conacul devenind casa părintească a lui N.B. Cantacuzino, autorul amintirilor cât şi a fratelui său eruditul şi nefericitul profesor de la Facultatea de Juridică, Matei Cantacuzino, în parc pictând şi cumnatul lor, artistul Eugen Ghika – Budeşti. Moşia Hoiseşti aparţinuse vornicului Dracache Roset, a cărui soţie Zoiţa decedând, o lăsa prin testament în 1841 surorii sale logofeteasa Profira (Pulcheria) Cantacuzino. Devenind proprietar Nicolae Canta făcea ordine chemând inginerul statului să delimiteze hotarele, îndepărta arendaşul Anton Vincler, făcea moară de apă (*Isprăvnicia Ţinutului Iaşi, d. 719*). Tot el stăpânea şi Scobâlţenii. Astfel din 1841 se aşeza cu familia în ţinutul Iaşilor.

La fel de amarnică şi cu băieţii, intransigenta mamă i-a trimis pentru învăţătură la Academia din Lausanne, sub supravegherea unui preot ortodox, iar când veneau acasă îi supunea la cele mai drastice canoane religioase cu posturi negre şi rugăciuni – mai ales în Postul Mare – încât ei trebuiau să mănânce pe ascuns şi să suporte apoi osânde, făcând sute de mătăni, privind mâncarea de frupt aruncată pe fereastră cu tot cu farfurii.

Marele logofăt Nicolae Cantacuzino – Canta, cu rang de prim-ministru în guvernul lui Mihalache Sturza, nu crâcnea în faţa nevestei, slujind cârmuirea ţării şi zbătându-se să rostuiască banii pentru întreţinerea numeroasei sale familii. Fusese vistiernic în 1834 şi era opozant înverşunat al domnitorului Sturza care pentru a-l câştiga îl numea ministru ai Dreptăţii în 1839. Fii săi Vasile şi Iancu participau la mişcarea revoluţionară din 1848. În timpul căimăcămiei lui Teodor Balş (1857) devenea ministru de Interne, antiunionist. Despre el nepotul scria cu duioşie *„Nu tot astfel era bunicul meu*! *Spirit larg şi generos, el a fost mai presus decât toate ocupat cu grijile sale ministeriale. Domnul Mihail Sururza nu prea* îl *iubea dar nu se putea despărţi de el. Deşi se fereau unul de altul*

fiecare recunoştea meritele şi foloasele aduse cauzei comune. Nicolae Canta – numit astfel pentru a se deosebi de ceilalţi Cantacuzini din Moldova – se bucura de o cultură superioară celeia din timpul său. Deşi citea curgător pe Homer şi ceilalţi mari clasici greci, era departe de a ignora pe cei ai marelui secol francez a căror limbă o vorbea ca un parisian: scrisorile pe care le scria fiicei sale Maria Cantacuzino care locuia la Paris sunt de un stil ales". O amintire frumoasă despre logofăt păstra şi împăratul Frantz Iosef, care îl întâlnise prin anii 1850 – 1852 în Bucovina şi povestea momentul diplomatului N.B. Cantacuzino.

Născută prin 1822 la moşia Horodniceni – Suceava, ca al şaptelea copil al familiei, Maria era preferata tatălui, care sesizându-i sensibilitatea artistică o îndrumase şi-o antrenase în activităţi culturale, scoţând-o de sub educaţia rigidă a mamei. Astfel, în seara de 10 aprilie 1834, în preajma plecării spre Patrie a generalului Kisseff. împreună cu Hermiona Asachi (fiica lui Gh. Asachi) şi Aristia Ghica, Maria animase *Serbarea păstorilor moldoveni*, organizată pe scena Teatrului din Uliţa Golia. Tot ele împreună cu părinţii depuneau o cunună din flori de dafin – nemuritoare – în loja înaltului emisar (T. Burada, *Istoria Teatrului în Moldova*). De asemeni participau şi la serbarea urcării pe tron a domnitorului Mihail Surza (august 1834).

Măritată de fragedă cu un neînsemnat proprietar din vecinătate, când abia împlinise 16 ani, ca să scape de constrângerea şi asprimea mamei, s-a despărţit de primul soţ, (George Stratulat), recăsătorindu-se cu Alexandru Cantacuzino – Cneazul, (din spiţa lui Matei Cantacuzino stabilit în Rusia), amic al poetului Vasile Alecsandri şi apoi ministru şi preşedinte al Curţii de Casaţie. laşul trăind zilele tumultuoase ale anilor 184 o – 1850, Maria Cantacuzino – alături de Catinca Rolla – sora lui Vasile Alecsandri – Elena Negri, Hermiona Asachi şi Cocuţa Conachi, au animat viaţa spiritual-patriotică a capitalei fiind alături de vajnicii luptători pentru libertate, dreptate

şi Unire. La Iaşi ca şi mai târziu la Paris, fiica logofărului Canta, *„femeia de mare caracter, cu bogată cultură şi inteligenţă superioară”* inspira în jur credinţă şi dragoste.

Iubind-o sau numai admirând-o, Vasile Alecsandri (1821 – 1890), îi închinase legenda *„Mărioara Florioara”* (spune N.B. Canracuzino), scrisă în 1852 şi publicată în 1853, pe când se afla la Paris, cu dedicaţia *Princesei Maria Cantacuzin*:

„La Moldova cea frumoasă / Viaţa-i dulce şi voioasă 1
La Moldova dulce soare / Creşte floare lângă floare!
...
Multe păsărele-n zbor / Fură minţi cu glasul lor!
Multe fete şi neveste / Fură inimi făr’ de veste!
Dar umblarea-i, frăţioare, / Nouă ani întregi cu soare, Sus în munte la munteni / Jos în vale, la văleni, şi de-ai călca nouă ţări / Şi de-ai trece nouă mări, Floricică n-ai găsi, / Păsărică n-ai zări.
Nici nevastă mândruliţă, / Nici copilă drăguliţă.
Ca Mărioara /Florioara.
Zânişoara munţilor/, /Sorioara florilor!...”

Descriind-o în cele peste 600 versuri la urmă se întreba îndurerat:

„Unde-i, unde-i Zănişoara, / Mărioara, Florioara, Vestitoarea zorilor, /Sorioara florilor?
În ce ţară au pribegit /Pe ce ţărm ea s-a oprit Mers-au peste nouă ţări /Nouă ţări şi nouă mări?”

Ca o concluzie la sfârşitul poeziei poetul notase *„Când norocul îşi schimbă pasul, / N-aduc anii ce-aduce ceasul. Proverb naţional"*.

Atribuindu-i prezenţa şi în alte creaţii, Elena Rădulescu Pogoneanu – biografa poetului Vasile Alecsandri – o vedea şi în romantica poezie *Vis de poet* (din suita *Mărgăritărele*), publicată mai întâu cu numele *Mărgărita,* în *România literară* (1855) deşi alţi istorici literari, precum G.C. Nicolescu autorul bogatului volum *Viaţa lui Vasile Alecsandri,* cred că sub numele Mărgărita se ascundea altă muză, necunoscută.

În cuprinsul versurilor poetul declara emoţionat:

„Tu eşti visul gingaş ce din zborul său, / Varsă încântare sufletului meu.

Tu-mi îndulceşti viaţa, tu-mi şopteşti din stele / Tu luminezi calea rugăciunii mele şi în veci pe tine cu drag te găsesc / În ori ce îmi place, în ori ce iubesc..." Poezia remarcată şi de poetul Mihai Eminescu inspira versurile închinate *„regelui poeziei „*din *Epigonii*:

„El îi pune pe-a ei frunte mândru diadem de stele
O aşază-n tron de aur, să domnească lumi rebele.
Şi iubind-o fără margini scrie Visul de poet".

La fel nu era indiferentă nici lui Ion Ghica, prinţ de Samos cu care purta corespondenţă.

Având probleme cu sănătatea în toamna anului 1850 (noiembrie) Maria plecase la Paris, (conducând-o până la Cernăuţi chiar poetul Vasile Alecsandri). Călătorea împreună cu Iancu Alecsandri, fratele poetului, urmând ca de la destinaţie să meargă în insulele Hyeres, în sudul Franţei cu climă caldă, unde se afla N. Bălcescu. O trimisese poetul doritor ca cei doi să învingă împreună boala de piept ce le surpa viaţa. Scriindu-i lui Bălcescu, Alecsandri îl atenţiona că Maria era din

Maria Cantacuzino, după un desen de Chassériau

N. Bălcescu

acei *„care-şi bat joc de sănătate”*. Chemată de suferind, în noiembrie 1851, Maria Cantacuzino, mergea la el, găsindu-l într-o stare *„fără şanse de vindecare”* şi ca prietenă devotată, a fost alături de Bălcescu într-o *„intimitate frăţească”*. Deşi era grav bolnav şi eforturile îi scurtau viaţa se scula şi noaptea şi lucra *„cu ardoare”* ca să *„adauge câteva pagini”* la îndrăgita sa lucrare *Istoria românilor sub Mihai Viteazul*. *„Însă această lucrare silită îi scurta zilele”*. Domnitorul, devenit idolul lui Bălcescu (al cărui tablou îl găsise la Paris), o atrăgea şi pe Maria Cantacuzino, dânsa oferindu-se să-l ajute, scriind *„sub dictarea lui”*.

Simţind aproape sfârşitul, în septembrie 1852 Bălcescu dorea să se întoarcă acasă, pentru odihna de veci în pământul Patriei, dar ajungând la Giurgiu, nu primea încuviinţarea domnitorului. După o scurtă întâlnire cu Vasile Alecsandri, în portul Galaţi, se retrăgea la Palermo unde la 16 noiembrie 1852 se pierdea muncit de dorul dragii sale ţări. Aşa cum îi spusese Mariei Cantacuzino: „*Vie moartea pentru mine… numai ţara să-mi trăiască*”.

N. Bălcescu

Momentele dureroase ale zilelor trăite de Maria lângă patul lui Bălcescu, erau rememorate într-o scrisoare adresată lui Vasile Alecsandri şi publicată de poet în revista „*Convorbiri Literare*” din anul 1876. Ducându-i dorul poetul îi scria şi îi reproşa tăcerea, ca la 1 mai 1856, când îi declara că dânsul rămânea „*cel mai bun prieten*”. Soţul, Mariei, Alecu Cantacuzino, fost şambelan ai ţarului, implicat în viaţa politică a vremii şi susţinător al Unirii, pe timpul domniei lui Cuza fiind ministru şi trimis al Moldovei cu misiune specială pe lângă împăratul Napoleon al III-lea, participa cu soţia la recepţiile de la curtea împăratului, la Versailles şi Tuileries, casa lor din Avenue de Villiers fiind gazda întâlnirii marilor personalităţi: Edgar Quinet – soţul Hermionei Asachi, Théophile Gautier, Victor Hugo – care cita „*la princesse roumaine*” – pentru ajutorul la evadare din Franţa, când era proscris –, Renan, Michelet, pictorul Theodore Chasseriau (1819 – 1856) … Ultimul, îndrăgostit de ea şi bucurându-se de prietenia şi cultura Mariei, îi împrumutase gesturile, îi creionase chipul şi îl transpusese

pe pânză realizând Sfânta Fecioară din *Adoraţia magilor*.

Întors acasă Alecu Cantacuzino participa la viaţa publică activând în magistratură şi rămânând credincios prieteniei cu Vasile Alecsandri alături de care luptase la realizarea marelui ideal al Unirii. Într-o zi acesta avea să-l bucure scriindu-i că *„drama, legenda sau poemul dramatic” Despot Vodă*, (compusă de poet la îndemnul său)” e «*îl dedic ţie*” (Scrisoarea din 1 decembrie 1879, adresată *Amicului meu prinţul A. Cantacuzin*)

În atelierul lui Chasseriau cunoscându-l şi pe talentatul creator de picturi murale, Pierre Cecile Puvis de Chavannes, decepţionat pentru primirea gheţoasă de public a lucrărilor sale datorită spiritului său revoluţionar, Maria îl încuraja şi-i devenea muză inspiratoare, critic de artă şi reazăm în extenuanta trudă pentru afirmare. Cu timpul ea ajunsese singura fiinţă de la care *„accepta fără a le discuta toate sfaturile, criticile, indicările*” (Marius Vachon, *Puvis de Chavannes*...). Murind Chasseriau şi lăsată singură de Alecu Cantacuzino, în locuinţa pustie din Avenue de Villiers, îşi petrecea zilele mergând la imensul atelier pentru pânze monumentale amenajat de Chavannes la marginea Parisului, în Neuilly. Tăcută ca o umbră şi duioasă ca o mamă, îl privea încurajatoare, citea sau lucra ceva şi-şi spunea părerea atunci când creatorul i-o cerea, cuvântul ei fiind *„hotărâtor*”. Târziu după decesul soţului de la Iaşi (1884) se căsătoreau, Maria rămânând pentru robul penelului prototipul femeii ideale pe care” *a iubit-o cu pasiune, aşa cum a iubit Michel Angelo pe Vittoria Collona*” (Marius Vachon, *Puvis de Chavannes*).

„Ca şi odinioară Bălcescu, ca şi Alecsandri, ca şi Chasseriau, Puvis de Chavannes avea un cult pentru dânsa” (*Maria Cantacuzino*). Cu Maria alături vreme de 40 de ani, pictorul transpunea pe pânză şi apoi pe zidurile marilor instituţii nemuritoarele opere *Iarna*, *Vara*, *Odihna Munca*, *Pacea Războiul*, tablourile din amfiteatrului Sorbonei, din Biblioteca Bostonului, din Primăria pariziană şi din marele templu al culturii franceze: Pantheonul, sub bolţile căruia se odihnesc în veşnicie Rousseau, Voltaire,

Hugo… Toate sub privirile ei sau cum mărturisea pictorul: „*Ce que je suis et ce que ai fait c'est a elle que je dois*" – *Tot ce sunt, tot ce am făcut, ei îi datoresc*.

Chipul sau gesturile ei calme îi erau model pentru imaginile din tablouri, în „*Sfânta Radegonda dă azil poeţilor*" pictat pentru Primăria din Poitiers luând figura sfintei Agnes. Apărea de asemeni în marele tablou *Alma Mater* din principalul amfiteatru de la Sorbona

„*Supremul omagiu*" sau „*imortalizarea*" i-o aducea artistul în picturile murale de la Pantheon, dând Sfintei Genevieve, patroana Parisului chipul modestei ieşence din dealul Copoului.

La partea stângă a Pantheonului, într-o imagine se vede în Sfânta Genevieve ducând hrană Parisului asediat, iar în alta Sfânta Genevieve veghind asupra Parisului adormit. „*Găsim, chipul ei în tablourile de Chasseriau, după cum îl găsim în toate marile picturi ale lui Puvis de Chavannes*. *Ea este acea care figurează în Alma Mater din Amfiteatrul Sorbonei şi tot ea la Pantheon sub trăsăturile* Sfintei *Genevieve veghind asupra oraşului adormit*. *Portretul pe care* îl *făcu marele pictor la bătrâneţea ei se află dat de dânsa la Muzeul din Lyon, admirat de lumea întreagă*" scria privind-o îndelung sub bolţile Pantheonului nepotul şi ambasadorul N.B. Cantacuzino. Mătuşa îi fusese şi naşă.

Panthéon-ul din Paris

Sainte Geneviève veghind Parisul

„Într-o lumină albastră care creează o atmosferă supraterestră se văd casele Parisului cufundat în somn, apa Senei, argintată de lumina Lunii; o făptură feminină înaltă, subţire de aparenţă ascetică, într-o lungă haină

monahală şi cu vălul alb pe cap, Sfânta Genevieve veghează de pe terasa locuinţei sale. Lângă ea pe podea un vas de pământ cu flori; pe marginea balustradei o lampă aprinsă". Pentru prieteni tabloul reprezenta şi veghea ei asupra *„geniului lui Puvis de Chavannes, pe care ea cea dintâi îl descoperise şi crezuse în el"* (*Maria Cantacuzino*). În anul 451 când hunii lui Atila atacaseră Galia venind spre Paris, de unde locuitorii fugeau înspăimântaţi, Sainte Genevieve (n. În 422), curajoasă, a cerut femeilor să rămână în oraş şi chemându-le într-o biserică lângă Notre Dame unde s-au rugat împreună lui Dumnezeu, hoarda a fost îndreptată spre altă direcţie, fiind apoi alungată şi nimicită. Ultimele trăsături ale Sfintei Genevieve fuseseră creionate pe şevaletul adus lângă patul Mariei care ascunzându-şi nemiloasa boală ce-i devora

această ultimă a lui lucrare – cartoanele ultimelor sale creaţii – testamentul, trupul, pe tăcute, ajunsese la capătul puterilor şi în august 1898 se lăsa condusă de bunul ei înger, care îi prelungise nemiloasa boală, spre înălţime le divine. Se luptase ani de-a rândul, strângând dinţii şi tuşind în basma, să nu-l sustragă pe Chavannes din munca de creare a ultimelor sale tablouri, la care trudea

neostenit (1897 – 1898). Ca o mamă înţelegătoare cu fiul ei îi tolerase şi escapadele cu tinerele modele care îl înconjurau şi se ofereau cu devotament, între ele loc important deţinând Marie Clementine Valade (născută în 1867), tânără acrobată şi model al pictorilor H. de Toulouse-Lautrec, P. Renoir ce avea să devină pictoriţa Suzanne Valadon. Rămas fără *„izvorul lui de viaţă Puvis de Chavannes n-a mai trăit decât pentru a sfârşi cu o încordare supraomenească cum spusese odată – şi în care el glorifica în acelaşi timp Patria, Religia şi admirabila fiinţă care-i stătuse în ajutor şi veghease asupra inspiraţiei lui o întreagă viaţă. Două luni după ea, la 24 Octombri 1898, murea şi dânsul"*.

Maria Cantacuzino – ultima imagine – desen de Chavannes

Drept amintire lăsa muzeului din Lyon – oraşul în care se născuse, la 14 decembrie 1824 – tabloul Mariei de la Iaşi. Nu era ieşean în anii de demult care, ajungând la Paris, să nu păşească cu sfiiciune sub bolţile marelui Pantheon şi să nu-i caute chipul, aducându-l acasă. Pentru mulţi ieşeni ca şi pentru acei din familie *„femeia de pe prispa casei care păzea oraşul"* (Plânsul) era *„o sfântă"* nepoţii spunându-i *„Tante Maria"*, îşi amintea cu duioşie G.M. Cantacuzino, strănepotul ei. Nu departe de imaginea ei, tot în Pantheon, dar în placa eroilor Franţei, dăinuieşte

şi amintirea altui ieşean: Benjamin Fondane, poetul Benjamin Fundoianu (Vecsler) retras în marele Paris prin 1924, unde a devenit un nume european şi a fost executat la Auschwitz-Birkenau 2 (3) octombrie 1944 pentru participare la mişcarea de rezistenţă franceză.

Fragment din placa Eroilor Franţei (Panthéon)

În casa din Hoiseşti ca şi în aceea din Copou trăia tot mai îngândurată bătrâna logofeteasă cu veşminte negre şi privirile întunecate, mereu ridicate spre icoanele ce împodobeau pereţii ca într-o biserică. Purta în suflet tragedia unui imprudent omor frăţesc pe care n-a reuşit să-l împiedice. Vinovat era Vasile (Basil) şi soţia sa Pulcheria. Logodită cu Gheorghe primul născut al logofătului Neculai Canta dânsa a mers la Horodniceni unde a întâlnit pe fratele acestuia mai mic, pe Basil figură expansivă şi vulcanică, prins de idealul unirii şi al prefacerilor sociale pe care le predica în serile de taifas din cerdac.

Socotindu-l mai apropiat de sufletul ei, înaintea nunţii cu Gheorghe, se lăsa răpită de *„Basile revoluţionarul”*, fugind în munţi unde se şi căsătoreau. Proscris pentru participare la revolta din martie 1848 împotriva domnitorului Mihail Sturza, părăsea Moldova întâlnindu-se cu soţia clandestin. Pentru Gheorghe, iubitor de cărţi şi studii şi fire sentimentală şi încrezătoare în lume, purtarea fratelui şi a logodnicei fuseră copleşitoare iar decepţia ucigătoare. Durerea din suflet îl topea.

Căutându-şi alinarea urma calea celor trei surori şi se se retrăgea aproape de ele la Mănăstirea Neamţ unde nostalgia împreună cu ftizia îi năruiau existenţa, pierzându-se ca un sfânt într-o chilie duhovnicească, înconjurat de heruvimi şi vegheat de chipiul serafic al mamei care îl îmbrăţişa mângâindu-l că se vor regăsi în cealaltă viaţă, mai fericită ca aceea de pe pământ. Ea se pierduse în tulburătoarele zile ale anului 1848, când arnăuţii domnitorului Mihai Sturza prigoneau pe tineri ce crâcniseră împotriva domniei. Basil fusese arestat în casa Mavrocordat din Copou, dus cu ceilalţi 15 colegi închingaţi la închisoarea militară din Galaţi, fugea la Brăila de unde în chip de hamal urca pe un vapor austriac ducând valizele unei doamne care de fapt era soţia venită de la Iaşi împreună cu Elena Cuza, şi peste câteva săptămâni, în mai, ajungea la Cernăuţi de unde venea adesea la graniţă să discute cu preotul Dimitrie din satul Horodniceni (d. 251). Fratele său Ioan sau aga Iancu, se retrăsese la conacul din Horodniceni unde la 4 iunie 1848 îl găsea trimisul Isprăvniciei, locuind împreună cu logofătul Canta – venit *acolo" după săvârşirea din viaţă a soţiei dumisale"* (*Documente privitoare la anul 1848*, D. 264)

Basil şi cu Pulcheria, puţin gânditori la marea durere ce o pricinuiseră lui Gheorghe, întemeiau o familie cu 9 copii, făceau deplasări şi voiajuri la Paris, Viena şi Dresda. Vrednic gospodar Basil cultiva pământurile a căror răsuflare o simţea *„apropiindu-şi urechea de ţărână pentru a afla vremea semănăturilor"*. îl seconda soţia, Pulcheria (Rosetti-Bălănescu), în haina neagră de aba, monahală, care, deşi se găsea lângă el fiziceşte, sufleteşte se îndepărta mereu. Tot mai des îi încerca o mare remuşcare, de mică importanţă în anii cei tineri dar grea ca piatră de moară, la bătrâneţe. Îi muncea păcatul morţii pe care n-au făptuit-o, dar au pricinuit-o. Venise bătrâneţea cu duioasele ei amintiri, retrăiri, bucurii şi mustrări, chipul lui Gheorghe monahul, cu faţa palidă şi priviri blajine, apărând adesea în visurile lor. La 60 de ani Basil simţea că se apropie judecata cea mare şi păcatul devenea tot mai

tulburător. Trăia alături de Pulcheria, dar complet despărţiţi sufleteşte: *„În ultimii ani nu-şi mai vorbeau”*. Atotputernicul îi pedepsise cu multe morţi în familie, pierzând şi cea mai dragă copilă a lor, pe Helena, la o naştere.

„Fratele mort de oftică şi de nostalgie din cauza lui şi a logodnicei răpită, violentele certuri cu marele logofăt, care murise retras la Mănăstirea Neamţ, îi apăreau mereu în minte. Remuşcarea e ultima şi cea mai rea consecinţă a dragostei. Când totul se termină, şi afecţiunea, şi prietenia, ea vine să acuze. Ea nu avusese acces în casă cât stăpâna domnea... Dar ea are răbdare. Când suntem singuri şi goi, fără armură, lipsiţi de flamurile mărirei, ea ne sare în cale în numele legii”. Justifica nepotul, arhitectul G.M. Cantacutzino, mâhnirea bunicii şi dorinţa din urmă a bunicului ca în placa lui de mormânt să se scrie doar cuvântul: „IERTARE”.

În casa logofătului Canta trăise şi un tânăr aghiotant domnesc, din neamul lui, silit să aleagă, pe la 1845, între datoria faţă de ţară şi dragostea pătimaşă, pentru o frumoasă a timpului, dovedită spioană. Oferindu-i graţiile, aceasta îşi îndeplinea atribuţiile ischiţându-l despre treburile ascunse ale domniei, transmiţând cele aflate emisarilor unei puteri vecine. Informat despre fapta iubitei, într-o seară pe când dânsa venea de la o sindrofie petrecută în castelul domnesc, Belvedere, din Socola, aghiotantul învingându-şi durerea a condus-o pe valea Frumoasei şi oprindu-se la Movila Spânzurătorilor, din câmpia Manta Roşie, cu inima încrâncenată, a cerut călăului să-i pună ştreangul pe grumaji. Întâmplarea povestită cu suspine prin saloanele timpului inspira mai târziu gazetarului Spiru Frasin romanul palpitant *Drumul robilor*, ce învia scene din Iaşii anilor Unirii.

Stăpânind clădirea vornicul Alecu Canta, prin 1857 acesta o închiria *„Poştei roşieneşti”*, aducând-o astfel în atenţia ieşenilor (*„Gazeta Moldovei”*, 30 mai 1857), căci aici soseau scrisorile şi jurnalele din marele imperiu cu care mulţi ieşeni aveau de a face, posedând moşii în

Basarabia şi fel de fel de neamuri la Chişinău, Kiev şi Petersburg.

Mai târziu casa cantacuzinească din Copou era locuită de Eugen Ghica Budeşti. soţul Elenei B. Cantacuzino (fiica lui Basil Cantacuzino, revoluţionarul). Aşa cum scria Rudolf Şuţu, pictorul Ghica Budeşti era *„un adevărat artist”*, locuinţa sa fiind *„împodobită toată cu tablouri pictate de dânsul, şi admirate de musafirii care luau parte la frumoasele serate din casa sa”*. Pasionat slujitor al penelului, drapase pereţii cu tablourile sale şi multe acuarele (acvarele) ce ilustrau legende germane şi franceze, pictate în lungile sale peregrinări prin Europa fiind un temerar călător. În timpul studiilor la Paris fusese şi corespondentul studentului N.B. Cantacuzino. Periodic, le arata ieşenilor, organizând serate muzical-artistice, cu prezentări, explicaţii şi discuţii libere, la un pahar cu vin însoţit de bogate gustări savuroase, cu aliură monumentală. Torturile de pe tablale aveau imaginea Mitropoliei ori a Treisfetitelor, prăjiturile înfăţişau figurile din aluat al unor personalităţi contemporane, iar tartinile păreau peisaje colorate din icre, unt, mirodenii şi legume încât musafirii nu le mâncau dorind să le ducă acasă, ca pe nişte obiecte de artă. De asemeni rupeau cu milă bucăţi din peisajele rustice ori montane din şocolată şi creme colorate, risipite pe mese de stăpânul *„harpagon”* cum îi ziceau unii, devenit la asemenea întâlniri: *„mână spartă”*. Având mai în fiecare cameră un pian, atunci când prezenta tablourile se aşeza pe scaunul din faţa acestuia şi în timp ce explica imaginea, reliefând subiectul şi motivul inspiraţiei, degetele sale alergând pe clape aduceau în cameră valuri de note wagneriene, sufletul său fiind împărţit între pian şi penel, între ştime şi culoare, iar păsurile între sălile de concerte şi expoziţii, motiv pentru care criticii de artă nu-i prea apreciau lucrările. Nu-l adula nici nepotul, arhitectul G. M Cantacuzino: *„Picta cu siguranţă şi în culori plăcute subiecte care îl depăşeau. Îşi muta neastâmpărul din vechea lui casă de la Iaşi la un mai frumosul lui conac de la Budeşti, lua trenul pe neaşteptate*

ca să cutreiere Europa, în goană după concerte şi reprezentaţii de operă, cumpăra şi vindea obiecte de artă, frecventa exclusiv pe artişti, era mână spartă şi harpagon, fără nicio consecvenţă, crea o veşnică nelinişte în viaţa lui familială, trăia mereu cu valizele făcute, părea veşnic grăbit, dar când dădea de un pian intra într-un soi de delir muzical, întotdeauna de lungă durată. Muri într-o cameră de hotel fără a lăsa în inima nimănui prea multe regrete". Departe de Iaşi, nepotul greşea, înclinat să dea crezare tuturor ecourilor ce munceau Hoiseştii după pierderea iubitei fiice Elena, soţia pictorului.

Îl regretau mulţi, dintre acei ce-i păşiseră pragul casei din Copou. În ea unii îşi completaseră educaţia artistică participând la originalele sale sindrofii, în care pasionatul pictor, muzician, pe lângă ultimele achiziţii şi operele sale prezenta curentele artistice ce bântuiau Europa, le arăta reviste pariziene şi berlineze, le sublinia specificul, făcea creionări şi povestea musafirilor despre tradiţia artistică a casei închinând fruntea în amintirea faimoasei „*tante Maria*", al cărui tablou în chip de Sfânta Geneveva îi binecuvânta din iniţimea holului, întocmai ca la Pantheon. O înconjurau vechi tablouri de familie şi peisaje rustice cu secerători, căpiţe de fin şi clăi de grâu, cu bisericuţe şi clopotniţe. Originalele întâlniri din casa cu picturi a lui Ghica atrăgeau sumedenie de vizitatori, dintre care depista pe acei talentaţi organizând concursuri ad-hoc. „*Corpolent, cărunt, cu o mustaţă care îi acoperea gura şi sprâncene stufoase care îi umbreau privirea* „treceaa surâzător printre musafiri, împărţindu-le câte o foaie de bloc şi creioane colorate şi poftindu-i să încerce câte un desen după un tablou sau orice temă dorită. Strângându-le le cerceta, amatorii înzestraţi primind invitaţia să vină în Atelierul tinerelor talente, înfiinţat la intrarea casei şi dotat cu toate ustensilele pictoriceşti. Acolo îi îndruma ca într-o şcoală, bucuros că putea educa gustul artistic al tinerilor atrăgând spre şevalete şi pe acei care nici nu bănuiau ce talent îi stăpânea. Unii dintre cunoscuţi, invidioşi, îl considerau „*veleitar înfrânt şi artist*

nerealizat" sau pictor amatot şi-i justificau bizanteria comportamentul datorită senilităţii, extravaganţei ori faptului că îl mustra sufletul pentru pierderea primei sale soţii (Elena B. Cantacuzino). Feciorul Neculai Ghika-Budeşti (1869 – 1943) se înstrăinase studiind la Laussane – ca toţi din stirpea canteştilor –, la Paris, la Bucureşti unde şi rămânea ca prim arhitect al Comisiei Monumentelor istorice.

Pregătirea bogată în domeniul artelor frumoase dădea greutate cuvântului său, ascultat de acei ce puneau la cale înzestrările orăşăneşti cu lucrări artistice. Astfel a participat în comisia pentru alegerea cortinei şi picturilor tavanului Teatrului Naţional, prezentate de pictorii A. Goltz şi M. Lenz (1895). Era şi politician conservator în tabăra lui P. Carp.

Ca multe aşezări boiereşti din Copou şi casa de la numărul 34 ajungea în stăpânirea unui bancher: Leon Juster, care o înzestra prin 1904, cu gheţărie, prin 1905 îi repara grilajul, iar Marcu Juster, o închiria Şcolii de Menaj (1930), în 1941 adăpostind Şcoala Urbană de Gospodărie, gr. I şi II.

După 1947 clădirea ruinată trecând în stăpânirea Universităţii ieşene, se instala aici Casa Universitarilor, restaurantcantină pentru ospeţia cadrelor didactice. Organizarea o patrona, cu multă râvnă, profesorul, doctor în drept, Gheorghe Băileanu (bădia Georgică), expulzat de la catedra de drept universitară, datorită unor motive politice şi angajat ca un fel de administrator. Sub conducerea sa, clădirea a fost reparată şi mărită cu o aripă spre sud (1951 – 1952). Înfruntând cu demnitatea nedreptăţile vieţii şi un proces la Tribunal (1950) fiindcă o percheziţie îi găsise o carte cu imaginea regelui şi tăieturi din vechile jurnale, profesorul Băileanu a scris o sumedenie de lucrări despre Iaşi, participând cu entuziasm la organizarea Muzeului de istorie a Moldovei şi zbătându-se ca locuinţa lui Mihail Kogălniceanu să devină casă memorială. Victorios, în 1973, era membru al Uniunii Scriitorilor şi decorat cu Ordinul Muncii clasa a II-a. Se

născuse în 18 aprilie 1901, ca fiu al avocatului Magnus Băileanu şi al Elenei Mârzescu, fiica profesorului şi politicianului Gh. Mârzescu, absolvise Facultatea de Drept şi Facultatea de Litere şi I ilosofie, se specializase la Grenoble, făcuse avocatură, condusese Spitalul Sf. Spiridon şi publicase mai multe lucrări ştiinţifice şi literare (vreo 40), în reviste şi cărţi, altele rămânând în manuscrisele depuse la Arhivele de Stat. A decedat la 10 iulie 1975.

Dorind să sădească dragostea pentru Iaşi, în sufletele tinerilor intelectuali de după război, uneori organiza în sala de festivităţi a Casei Universitarilor întâlniri istorico-literare şi cu bătrânii cunoscători ai oraşului. El însuşi, pasionat istoric şi mare iubitor al fostei capitale, ţinea romantice conferinţe despre străzile şi vechile lor zidiri. Anunţate prin mici afişe scrise cu cerneală violetă chiar de mâna lui, sâmbăta la ora 5, sala de conferinţe a Casei Universitarilor se umplea de ascultători, mulţi tineri ingineri veniţi de pe şantiere, doctori, profesori şi chiar lucrători smoniţi din ateliere. Înviind obiceiul casei şi al multor saloane din fostul Copou, ca întâlnirile să fie mai atrăgătoare, la sfârşitul conferinţei aducea pe masă tablale cu pahare în care organizatorul turna ceai fierbinte, dintr-o cană înaltă, roşie cu gurlui, De cele mai multe ori licoarea gălbuie aromată era din floare de tei sau din frunze de gutui. Cum aveam să aflăm noi, cei din sală, tratarisirea o oferea profesorul din mica lui leafă şi de

aceea zahărul, procurat pe sponci, îl punea grămăgioară, într-o farfurioară, între pahare şi chipul i se lumina fericit când vreo bătrână doamnă din fosta protipendadă – nelipsită de la aceste conferinţe – aşeza alături câteva felii adusea din chiseaua de acasă sau nişte pişcoturi pregătite de dânsa. Ceaiul devenit vestitul ceai de la ora 5 (five o'clock), de la Casa Universităţii, se îmbogăţea, iar participanţii puteau să tăifăsuiască mai multă vreme, adunaţi în jurul conferenţiarului, cu paharul în mână şi felurite întrebări pe buze. Înalt, elegant, într-o haină de pepită, maronie, cu lavalieră sau cravată bogată şi zâmbetul larg pe faţă, bădia Jorjâcă – cum îi zicea domnişoara Anghel, apriga nepoată a poetului Dimitrie Anghel, arhivistă la filiala Arhivelor de Stat ieşene şi nelipsită auditoare şi susţinătoare a conferinţelor cu stampe istorice şi hrisoave – trecea fericit, printre grupurile strânse în jurul vreo unui bătrân povestitor şi reumplând paharele cu ceai, din cana cea roşie de cantină, căreia i-ar fi stat mai bine cu vin – dacă amfitrionul ar fi fost dregător la MAT sau la vreun IAS –, reînnoia invitaţia pentru următoarea întâlnire…

Câteodată, prin faţa casei de după război, venind din vale, urca păşind arar cu şchiopături obositoare un bărbat cu faţa fină, adesea îmbrăcat în haine de călugăr. Privea lung zidurile şi apoi grăbea pasul mergând mai departe, spre Copou, aşezându-se cu priviri nostalgice pe o bancă din drumul aleilor. Întrebat odată de şeful şantierului pe cine caută i-a răspuns zâmbind: *Pe Sfânta Genoveva*! *Pe Sfânta Agnes*! (îşi amintea profesorul G. Băileanu) Cum omul acela îl privea îndoielnic într-o zi a cerut voie să viziteze bătrâna zidire şi privind bolţile vechi a deschis blocul cu schiţe ce-l purta sub braţ, a creionat câteva linii, şi, printre imagini de monumente, turle şi vechi zidiri, i-a arătat chipul blajin al unei femei cu semnătura Theodore Chasseriau – 1855, Puvis de Chavannes – 1883 şi apoi i-a spus zâmbind: *Amintirea acestei femei o caut*. *A trăit aici şi a fost mătuşa mea*. Inginerul, povestind întâmplarea profesorului Băileanu, conducătorul refacerii clădirii

Cantacuzineşti la prima ocazie cei doi se întâlneau strângându-şi mâinile. Călugărul era arhitectul George Matei Cantacuzino (1899 – 1960), fiul diplomatului N.B. Cantacuzino şi nepotul bunicului Bazil. Se născuse la Viena în 1899 pe când părintele era acolo secretar II la Misiunea română. Făcuse studiile liceale, la Laussane – potrivit tradiţiei – dăduse bacalaureatul la Sf. Sava, urmase cursurile Şcolii naţionale la Beaux Arts din Paris, şi apoi lucrase la studii de arhitectură şi restaurare a monumentelor din România între care Palatul Mogoşoaia. De asemeni proiectase pavilionul Românieii de la Expoziţia din New York (1939). În toamna anului 1940 trăise zilele dureroase ale anchetei judiciare pentru prăbuşirea blocul Carlton – după cutremurul cu 8 – 9 grade din noaptea de sâmbătă 10 noiembrie 1940 (ora 3, 30) – la care lucrase. Ţinuse cursuri de Istoria şi teoria arhitecturii la Universitatea bucureşteană, între 1942 – 1948 şi restaurase biserici şi clădiri istorice, publicase zeci de articole şi mai multe volume. Pentru el fosta capitală a Moldovei avea o semnificaţie deosebită mărturisind că atunci când se gândea la marile evenimente naţionale, la marile opere artistice îşi amintea *„de ţintirimele vechi din Iaşi unde se îmbulzesc cruci fără nume şi*

G.M. Cantacuzino

lespezi fără epitaf ale celor ce le-au făurit. Ieşind la pensie, în noiembrie 1957 se îndrepta spre Iaşi, Mitropolitul Iustin angajându-l arhitect pentru sistematizarea spaţiului mitropolitan şi realizarea

ansamblului administrativ şi cultural din curtea Catedralei – *Vaticanul de la Iaşi* – cum îi zicea George Băileanu. Trăia ca un bătrân monah adesea îmbrăcând straie călugăreşti, dorind să rămână anonim printre potentaţii vremii, care la Bucureşti făceau percheziţii în locuinţele familiei, căutând urme compromiţătoare (Părintele Agape C.). *„Dormea într-o chilie deasupra camerei de termoficare, mânca la cantina călugărilor, lucra la planuri zi şi noapte. Astfel au fost construite cele două corpuri principale cu scări monumentale, cu loggia, sala florentină; clădirea de oaspeţi cu două nivele, ferestre ogivale şi sală de mese; faţada Mitropoliei cu cele 50 scări de 15 metri, şi terasa pietruită; ansamblul parcului, fânâni şi paviloanele anexe"* (preot Paul Mihail, *Arhitectul G.M. Cantacuzino, 29 octombrie 1964*). îmbrăcat în salopetă muncitorească el a supravegheat şi a condus lucrările de zidire a celor două clădiri gemene, recondiţionarea şi spălarea icoanelor Mitropoliei vechi şi refacerea palatului mitropolitan *„căruia i-a redat forma iniţială"*. Când avea momente libere vizita familia profesoarei Georgeta Sturza, rudă, casa parohială din strada Banu nr. 9 a bisericii Banu în care locuia preotul Paul Mihail, participa la concertele Filarmonicii, picta, scria pagini retrospective, schiţa ansambluri şi când avea răgaz se plimba revăzând cu ochii minţii nestematele istoriei, relicvele din vechea Uliţă Mare (Ştefan cel Mare) şi Podu Vechi (Costache Negri) şi deşi încerca să evite *„urmele paşilor copilului sau adolescentului care am fost"* uneori acestea îi ieşeau în cale. Mergând pe cea mai veche şi puţin schimbată stradă Costache Negri, spre Bărboi, se revedea călare întorcându-se de la o cavalcadă pe Şorogari. *„În Turnul Goliei şi în Tătăraşi clopotele sunau pentru vecernie. În locuinţele evreieşti ardeau sfeşnice misterioase. Umbre violete brăzdau străzile pe când asfinţitul îşi împrăştia ultimele rubine pe câte un colţ de zid sau pe curbura unei cupole... Şi acum erau aceleaşi umbre, aceleaşi turnuri, doar călăreţul numai eu îl vedeam"*. (G. M. Cantacuzino, *Iaşi 1959*). Adesea urca îndurerat Copoul distrus de război şi

deşi nu dorea, se pomenea oprindu-se în faţa casei străbunicului logofăt sau a fostei zidiri de mai sus în care locuise unchiul profesorul Matei Cantacuzino. La 26 octombrie 1960 sărbătorindu-se centenarul primei universităţi româneşti, laşul primea oaspeţi şi delegaţi ai surorilor europene. Cu acest prilej vizitau şi Mitropolia prilejuind arhitectului şef de şantier o întâlnire cu reprezentanţii oraşelor la care gândea cu nostalgie şi ştia că nu le va mai revedea. Peste două zile făcea o hemoragie care îi aducea sfârşitul. Se stingea în noaptea de 31 spre 1 noiembrie 1960, la Spitalul Sf. Spiridon, fiind îngropat de Casa de ajutor a Mitropoliei, fără pompă, la Eternitate, într-un mormânt cu inscripţia simplă: *„Aici odihneşte în pace robul lui Dumnezeu în aşteptarea împlinirii scripturilor"*, greu găsit mai târziu de urmaşi. La despărţire participau tineri arhitecţi, cunoscuţi şi foştii prieteni din Bucureşti: diplomatul Radu Creţeanu şi academicianul A. Rosetti...

După colţ dăm şi de o clădire în care Victor Hugo era bine cunoscut

În goana lor neostenită după subiecte tari, prin iulie 1933 gazetele, precum *„Dimineaţa"*, descoperiseră că marele scriitor Victor Hugo avusese o legătură sentimentală cu o moldoveancă din Bacău – Iaşi – Târgu Ocna, şi trăgând firul întâmplărilor dădeau la iveală o neaşteptată istorie. Astfel se afla că pe la începutul celuilalt veac o fată din familia Braekers de Hugo şi anume Felicite, văduva unui ofiţer austriac Mosher, cu două fetiţe (Angélique şi Felicite), ajungea de la Innsburg tocmai la Oneşti, în curtea hatmanului Ceaur Aslan, unde era adusă ca guvernantă la copiii. Aici fetiţa guvernantei, Angelica, născută pe la 1822 se căsătorea cu vecinul Constantin Rosetti Teţcani, vornicul domnitorului Grigore Ghica (1841). La o naştere însă Angelica se pierdea, lăsând fără mamă pe mica ei fetiţă, numită tot Angelica. Sora defunctei, Felicite, războtezată în româneşte Felicia Moser se căsătorea în 1852 cu hatmanul văduv Alecu Ceaur Aslan, stăpânul în casa căruia crescuse, deşi între ei erau

diferenţe de peste 30 ani. (el fiind născut la Iaşi prin 1804).

Trimisă pentru studii la Paris, Angelica cea mică se încredinţa pentru educaţie actriţei Marcelline Dezbordes Valmore în casa căreia veneau la ceaiuri literare Lamartine, Musset, G. Sand şi alte cunoscute personalităţi franceze. Sârguincioasă, învăţa vreo patru limbi străine, intra pe căile muzicii şi se iniţia în tainele artelor frumoase. Întoarsă acasă, tânăra pariziană, de vreo 20 de ani, Angélique Rosetti Teţcani, după obiceiul vremii, era căsătorită cu George Aslan (1862), unul dintre cei 12 copii (8 băieţi şi 4 fete) ai hatmanului

Victor Hugo

Alecu Aslan, dar mariajul se dovedea nepotrivit căci dânsa deprinsă la Paris să prefacă nopţile în zile, cu preocupări literare şi artistice, nu avea pasiunea croşetatului sau dulceţilor şi vutcelor ori alte înclinaţii de gospodină – ziceau gurile rele. Soţul (născut la Iaşi în 1829), şi cu studii în Germania, la rândul său avea mai multă grijă de cărţile de joc decât de nevastă. Aşa că cei doi soţi se despărţeau, George plecând ca ispravnic (prefect) la Botoşani, iar Angelica întorcându-se în lumea ei artistică, cu popasuri la Viena, Veneţia, Paris. Nici tatăl lui George, Alecu Aslan, nu era mai breaz, jocul de cărţi nimicindu-i averea. Căzând ia bătrâneţe în mare sărăcie, hatmanul vânduse moşia Oneşti şi trăia din amintiri, la Bacău.

Interesându-se într-o zi, la Victor Hugo, dacă nu sunt

cumva rude, căci bunica ei provenea tot dintr-o familie Hugo, Angelica căpăta răspunsul negativ al acestuia, la 19 decembrie 1869, dar se împrietenea cu scriitorul. Soţia îi murise în 1868. Se întâlniseră în Elveţia, Angelica locuind în Laussane. El avea 67 de ani (n. În 1802) iar dânsa 27 de ani (n. În 1842). Intrând în corespondenţă Angelica primea de la Hugo scrisori la Laussane şi la Bacău unde se găsea prin iunie 1872. Una mărturisea: *„Am primit drăgălaşul şi frumosul portret. Sărut această gură fermecătoare. Să te uit e cu neputinţă. Sper că o să te mai văd. Îţi aduci aminte de ce ai promis? O să-ţi ţii promisiunile? Sunt la picioarele dumitale. (A vos pieds Madame). V"*. Şi cum ieşenii au imaginaţie bogată, iubind şi cultivând legendele, bătrânii spuneau că nemuritorul poet, dramaturg şi romancier adulat de mai multe vestale – între care acriţa Juliette Drouet, neuitata interpretă din Lucrece Borgia – promiţând să-şi viziteze amica din Moldova, Angelica şi Nicu Ceaur Aslan fratele soţului, se şi pregăteau să-l primească la Iaşi, în *„micul Paris"* al României. Victor Hugo nu era străin ieşencelor. îl cunoscuse nu numai Maria Cantacuzino, pe care o citase pentru ajutorul dat la emigrarea din Franţa, dar şi fiica lui Gh. Asachi, tot din Copou, Ermiona (1821 – 1900), făcând studii în Belgia şi în Franţa la Collège de France (1841 – 1845) întâlnise poetul Edgar Quinet (1803 – 1875), devenindu-i soţie, La înmormântarea acestuia în martie 1875 a participat şi bunul prieten Victor Hugo, evocând personalitatea defunctului ca şi marele Gambetta. Edgar Quinet scrisese o *Istorie a românilor din Principatele dunărene*, tradusă şi publicată de Neculai Istrate la *Tipografia Institutul Albinei* a lui Gh. Asachi, din Copou (1856). În 1866 Quinet a fost

declarat cetăţean de onoare al României. Talentată scriitoare, Ermiona (Hermina sau Hermiona), publica mai multe lucrări despre Edgar Quinet, poetul prins de fiorii revoluţiei, ca şi Victor Hugo, scriind celor de acasă că istoria trebuie să fie o carte sfântă pentru tinerimea moldo-română. Era aşteptată la dezvelirea statuei lui Gh. Asachi din faţa bisericii Trei Ierarhi. Parlamentul României a dat titlul de cetăţean de onoare lui Edgar Quinet cât şi amicului său Jules Michelet. La evenimente participase şi principesa Aglaia Ghica altă ieşeancă, pariziană, fosta fiică a domnitorului Gr. Ghica, măritată mai întâi cu Răducanu Rosetti şi devenind mamă scriitorului Radu Rosetti, şi apoi potrivit moravurilor vremii, devenind soţia lui Anton Allaux (şi în corespondenţă cu Vasile Alecsandri).

Căsătorită apoi cu un olandez, Angelica devenea Contesa van Rombeur, dar nu pentru mult timp, căci noul soţ era un aventurier dornic să-i pape mica avere lăsată de părinţi. Marele prieten Victor Hugo, autorul volumelor cu ode şi balade şi creatorul epocalelor romane *Cocoţatului de la Notre Dame* şi *Mizerabilii* şi al tulburătoarelor drame, se pierduse în mai 1885. Tot mai singură, fiica adoptivă a Parisului se retrăsese acasă, la moşia Tişeşti, lângă Târgul Ocna. Vânzând-o apoi generalului Arion, locuia chiar în Târgul Ocna, unde se afla în zilele primului război mondial. Căzând o bombă pe locuinţa din strada Sf. Voievozi, în care sta cu chirie îi ardea scumpa ei zestre: biblioteca, istoricele tablouri de familie şi corespondenţa

schimbată cu personalităţi pariziene şi cu neuitatul poet Victor Hugo. Ardea şi un un album cu versurile sale. Ultima muză a celebrului parisian trecea în lumea umbrelor, la 77 de ani, uitată şi rareori pomenită de contemporani, fiind îngropată în mormântul părinţilor de la Teţcani. George i-o luase înainte, părăsind lumea încă din 1872.

Şi-o mai aminteau câteva ieşence din vremea căsniciei cu George, când tulbura saloanele, pronunţându-se cu mare distincţie, în chestii politice, inspirate de credinţe revoluţionare, fiindu-i cunoscută viaţa tulbure şi viforoasă a cartirelor mărginaşe Parisului. Participa cu ardoare la conferinţe pacifiste europene. Ieşenii în schimb adorau romanele în fascicole ale lui Victor Hugo iar atunci când în noiembrie 1881 şi aprilie 1893, vestita actriţă pariziană Sarah Bernhardt sosea la Teatrul din Copou cereau piesa *„Emani”* a dramaturgului aveau impresia întâlnirii cu un autor prieten de care nu de mult s-au despărţit.

Casa Aslanilor, în care a trăit la urmă Nicu Ceaur Aslan (n. 1832 – 1902), alt fiu al hatmanului Alecu, dintre cei 8, aprigul politician antiunionist şi devotat apărător al Iaşilor, se afla în strada Toma Cozma (fostă Culturii) între clădirea Universităţii de azi şi Liceul Internat, cam pe locul din faţa bustului profesorului Garabet Ibrăileanu. Nicu făcuse studii la Postdam, Heidelberg, Berlin şi Paris (Şcoala Militară şi Facultatea de drept) unde fusese apreciat. La întoarcerea în ţara a fost numit directorul Departamentului Cultelor în guvernarea caimacamului Teodor Balş şi apoi la Finanţe, pe timpul caimacamului Vogoride

Tulburătoarea zi de 11 februarie 1866, a detronării domnitorului Alexandru I. Cuza, având răsunete grave la Iaşi, tânărul jurist Nicu Ceaur Aslan, împreună cu principele Costache Moruzi şi Tudor Boldur Lăţescu s-au hotărât să rupă convenţia Unirii din ianuarie 1859, socotind nerespectată de bucureşteni şi au organizat energicul protest din 3 aprilie 1866, terminat cu lupte de

stradă, morţi, răniţi pe Uliţa Mare şi arestarea capilor mişcării şi a candidatului propus de ei la domnie, juristul Neculai Roznovanu. La bătălie participase şi frumoasa Eugenia Aslan. Cu un trandafir roşu în păr, amestecată printre manifestanţii îi îndemna la luptă împotriva soldaţilor trimişi de Locotenenţă să-i împrăştie (R. Şuţu).

Fiindcă Titu Maiorescu publicase un articolul potrivnic cu titlul *„Ce s-a întâmplat la Iaşi"*, în gazeta" *Vocea Naţională"*, la 5 aprilie, Nicu Ceaur Aslan nu a ezitat să-l provoace la duel, şi cu mare greutate accepta scuzele indirecte, transmise prin intermediul martorilor.

Jurist, avocat, politician şi gazetar talentat, dar şi conservator înnăscut, Nicu Ceaur Aslan combătea parvenitismul unor politicieni din partidul advers, scoţând sau subvenţionând ziare şi periodice între care şi *„Noul Curier Român"*, editat de Ioniţă Scipone Bădescu de la 1 ianuarie 1872, în care debuta Veronica Micle cu două nuvelete şi Ion Creangă cu *Misiunea preotului la ţară*.

Atunci când Mihail Kogălniceanu şi Gheorghe Mârzescu înfiinţau un birou de avocatură gratuită, prin care propagau politica liberală, Nicu Ceaur Aslan înfiinţa şi el altul cu Gheorghe Cimara, dar de culoare conservatoare ca şi gazeta lor *„Viitorul"* potrivnică gazetei liberale *„Constituţiunea"* lui

Kogălniceanu. Sediul clubului conservator îl instalase în casa Iamandi, la etaj. Parlamentar şi talentat orator, domina Camera Deputaţilor cu discursurile sale fulminante, remarcate de I.L. Cargiale şi de memorialistul radical George Panu. Plecarea din viaţă o anunţa *„Evenimentul”* din 10 decembrie 1902, adăugând că feciorul hatmanuluii Aslan rămas fără avere practica avocatura şi nu uitase anul 1866. Casa Aslanilor era retrasă de la stradă şi avea o frumoasă grădină în faţă.

Odată cu trecerea în nefiinţă a ultimilor urmaşi din neamul hatmanului Aslan, casa cu locul se vindea Universităţii care îşi construia noul local mai în deal şi mărea mereu terenul fostului Teatru.

Prin 1900 Şcoala normală de institutoare trăgându-şi apă din conducta Universităţii, în cererea depusă la Primărie pomenea traversarea străzii Toma Cozma *„de la grilajul caselor foste Aslan la grilajul Şcolii”* chiar la centrul clădirii (dosarul clădirii 26 / 32 din strada Carol). Ca şi alte imobile din Copou, Casa Aslanilor avusese parter şi etaj. Fiind cuprinzătoare pe vremea războiului Independenţei, din 1877, a găzduit un spital. Trecută la Universitate primea Seminarul Pedagogic al Universităţii înfiinţat la 1 noiembrie 1899, cu o şcoală de aplicaţii.

Apariţia şcolii se datora Legii de organizare a învăţământului superior din 1889 a lui Spiru Haret, care cerea să se înfiinţeze şcoli de aplicaţii pe lângă universităţi

în vederea efectuării practicii studenţilor, viitori profesori.

În cadrul seminarului din strada Toma Cozma nr. 2, studenţii candidaţi la profesorat aveau de urmat doi ani cu studii legate de Pedagogie şi Psihologie. Trecută prin mai multe reorganizări, şcoala de aplicaţii se dezvolta, crescându-i numărul de clase de la 6 în 1934, la tot ciclul de 8 clase, în 1938, când se instala în noua clădire înzestrată cu 7 săli, bibliotecă, laborator şi cancelarie, zidită pe locul casei Aslanilor (demolată prin 1937). Cu ocazia mutării lua numele de Liceul de Aplicaţii, Prin altă reorganizare Seminarul Pedagogic devenea Şcoală Normală Superioară, dar din 1940 relua numele iniţial.

În martie 1944 Liceul se evacua în Banat de unde se întorcea abia prin martie 1945, cursurile deschizându-se în 9 aprilie 1945. Aplicându-se reforma învăţământului din anul 1948 se numea Liceul Clasic nr. 3, iar după aceea din 1956 se numea Şcoala Medie nr. 2 de băieţi apoi Şcoala Medie nr. 4, mixtă.

La propunerea profesorilor şcolii, din decembrie 1959 primea numele eminentului profesor Garabet Ibrăileanu. În anii aceia construindu-se mai multe localuri şcolare, liceul îşi zidea clădirea modernă din strada Oştii numărul 1, unde se muta în anul 1962 (*Anuarul Liceului Garabet Ibrăileanu, 1991/1992*). Parte din fostul sediu rămânea pentru folosinţe medicale.

Rămânea singur liceul Internat, de mai la vale, construit de arhitectul Vălescu după proiectul lui G. Mândrea, („*Ecoul Moldovei*”, 12 august 1893). Instituţie prestigioasă a Iaşului, numită acum Colegiul Naţional Costache Negruzzi, se deschidea la 3/15 octombrie 1895, dând ţării marcante personalităţi, prezentate în multe lucrări evocatoare.

Pe colţul străzii 40 de Sfinţi se aciuase celebra locantă „*La Greci*” de unde s-ar fi tras însurătoarea lui Ion Creangă

Liceul Internat „C. Negruzzi"

La toate acestea priveau cu curiozitate două clădiri scunde, doar cu parter, aşezate pe o parte şi alta, a colţului străzii 40 de Sfinţi. Aceea din partea de jos, mărginită de grădina fostei Şcolii Militare – acum Spital Militar – adăpostea în vechime o locantă cu numele *„La Greci"*, după naţia stăpânilor. Deşi părea fără însemnătate păstra şi ea o legendă despre viaţa lui Ion Creangă. Trecând într-o zi prin preajmă, soarta a vrut ca tânărul absolvent al clasei a IV-a de la Seminarul Socolei să întâlnească un cunoscut: popa Ivanciu. Tându-i calea şi şfichiuindu-l cu limba lui ascuţită, acesta i-ar fi spus: *„Măi băiete* nu-i *păcat de tinereţile tale să umbli aşa teleleu*?? *Mai bine bine te-ai însura ş-ai intra în rândul oamenilor"*.

Răspunzându-i că n-are parale, popa i-a pus în palmă un pitac de sămânţă (zece parale). Luându-l, l-a stupit de pocinog şi vârându-l în pungă Creangă s-a prins: *„Noroc să dea Dumnezeu, părinte, de-acu mă însor*!*"* Şi au cinstit aldămaşul intrând *„La Greci"* – în băcănia lui Arghiropol devenită apoi Mavropol – din colţul străzilor 40 de Sfinţi şi Podul Verde (Grigore

Alexandrescu, *Biografia lui Creangă*). Treaba a mers apoi ca pe scripeţi, căci preotul Andrei de la Buna Vestire avea fata chitită, pe Ileana popii Ioan Grigoriu slujitorul bisericii 40 de Sfinţi. Au mers la vedere şi apoi la împăcăciune. În ziua de 23 august, 1859, după amiază era şi însurat. Fericit, cu Ileana de mână, purta înainte sârbele şi horele prin faţa casei parohiale, unde se întinsese nuntă bogată cu vornicei, taraf de lăutari, druşte, bucătărese şi masă mare.

Potrivit înţelegerii socrul urma să-i întreţină, pe tineri vreun an la casa lui şi să-i înlesnească ginerului diaconia. Creangă terminase şcoala de vreun an, dar a trebuit s-aştepte vârsta *„legiuită"* de hirotonisire. Abia la 30 iulie căpătase atestatul. Fericirea începută cu chirostiile pe cap şi *„Isaia dănţuieşte"* prin biserică, n-a durat nicio săptămână. Socrul petrecăreţ şi avar, o ţinea tot în petreceri socotind ginerile – angajat dascăl la strană – *„drept sacagiu, rândaş, cărătoriu de vin şi rachiu de prin crâşme, ba chiar... lăutariu"*. Crezând că i-a căzut pe cap o năpastă, trimisă de atotputernic să-i încerce tăria, le-a îndurat pe toate până în noaptea de de 12 ianuarie 1860 când s-a produs *„fatala nenorocire"* despre care avea să scrie, fugărit, a doua zi, în *„plecata şi lăcrămătoarea suplică"* adresată mitropolitului pentru ajutor. În toiul nopţii *„la oarele bătute unul după 12 noaptea au venit şi stăpânul acasă, aflându-mă eu dormind, pe când toată suflarea să odihneşte, lângă a me soţie; fără să ştiu când a*

intrat în casă, s-au repezit, mi-au pus unghiile în gât (ghiarele), de mă sugruma cu totul, însă eu de-abia, viindu-mi în fire şi după multă a me zbatere de a scăpa din încrâncenatele lui mână, nepurtând nici chiar răcni, fiind cu totul înnăduşit, abia am putut scăpa din mâinile lui gol, umblând ca un strigoi pe lângă biserică şi mormânturi şi pe la casele bieţilor oameni cari dormeau ca morţii, în acel timp adânc al nopţii". Mitropolia a îndreptat suplica către „*duhovniceasca Decasterie*" tribunalul preoţescccerându-i să se încredinţeze de arătările jeluitorului, urmând a supune pe pârât unei aspre canonisiri. Aceasta însă în loc să-i ogoiască durerea l-a poprit cu post mare, încât jeluitorul a făcut altă „*lăcrămătoare suplică*" (16 ianuarie), duhovniceştii Decasterii „*ca măcar să mă elibereze de la arest, ca nu acolo, şăzând, după ce nu mi-au făcut nicio dreptate să pei şi de foame, nenorocitul de mine*". După altă plângere Decasteria hotara să-i împace, dar ginerică îşi lua nevestica şi se muta din casa socrului, alături într-o chichineaţă, cu acoperişul de şindrilă lăsat pe o parte şi pereţii de vălătuci. Aici i se năştea feciorul, la 19 decembrie 1860, iar din mai 1863 se muta în altă bâjglă, nu mai brează, la biserica Bărboi, unde avea şi serviciu. Astfel i se răreau drumurile prin faţa celor 40 de Sfinţi până, prin 1872 când se stabilea în Ţicău şi fiind institutor la Şcoala nr. 2, din Păcurari parcurgea măcar de două ori uliţa, strâmtă şi cotită, pe care, dacă se întâlneau două trăsuri una trebuia să deshame armăsarii şi să fie urcată pe trotuar, până trecea cealaltă. Zâmbind cu tristeţe, lăsa în stânga, cârciuma *La Greci* trecută pe numele *Mavropol*, iar la dreapta, dugheana băgată în pământ a cucoanei Săftiţa – cea dintâi nevastă a fostului domnitor Mihalache Sturza – traversa tiptil calea trăpaşilor (Copou), păzindu-se să nu-l ia în oişte vreo caleaşcă boierească şi intra iute în cealaltă ulicioară liniştită, zisă Toma Cozma. Mulţumind în barbă că a scăpat la vale, lua urma scoliţii şi ea uşărnică pe la diferite case închiriate din lipsă de local.

Patinoarul cu nunţi din Copou

Pe partea din deal a străduţei înguste, la colţ cu

Podul Verde, era o dugheniţă, scoborâtă în pământ cu vreo două trepte, în care îşi găseau adăpost tutungii, având mare clintelă între studenţii Universităţii de vis-à-vis.

Casa arătoasă, din spatele dugheniţei, o locuise cucoana Saftiţa (Săftica) Palade, fiica lui Vasile Rosetti şi soră cu Agripina, soţia lui Costăchel Sturza, din uliţa Goliei. Era o femeie cultă şi călătorise mult prin Europa. Fusese căsătorită cu vistiernicul – apoi domnitorul – Mihail Sturza. Îi adusese pe lume doi feciori, pe Grigore şi Dimitrie Sturza, dar neînţelegându-se cu vanitosul ei soţ s-au despărţit. Lumea bârfitoare găsise şi pricina. Cu prilejul unei călătorii la Odessa ar fi fost găsit în odaia ei pe junele boier Neculai Roznovanu. Furios, soţul a pus nişte slujitori să-l facă eunuc pe rival şi acesta ar fi scăpat de scopire numai datorită ţipetelor unei cameriste care a chemat poliţia, nedorind să se piardă bărbăţia bogatului boier, de care profita şi ea.

Încurcat cu altă boieroaică, Mihalache se însura, tam-nisam cu fata lui Vogoridis, bogatului dragoman la Înalta Poartă din Istanbul, care îi dădea ca zestre domnia Moldovei, fără să cheltuiască el pungile cu galbeni pentru peşcheşuri.

Resemnată şi religioasă, locatara din ulicioara celor 40 de Sfinţi făcea aghiazmă în fiecare lună, prin odăi şi

masle la fiecare post. Vara şi-o petrecea pe malul Jijiei unde avea un conac la Stânca Pălădoaiei

Peste ani, casele cu nr. 43 din *„strada Carol, colţ cu 40 de Sfinţi”* intrau în stăpânirea celebrului junimist Leon Negruzzi – frate cu Iacob – cum scrie în revista *„Ioan Neculce”* din anul 1921. Pe la 1900 le stăpânea Anna Leon Negruzi. Lovite de bombele ultimului război se reparau de CFR şi se foloseau pentru un cămin muncitoresc, pulverizat apoi de buldozerele sistematizării.

Mai sus, la numărul 41, urma casa arhitectului Iulius Reinicke (Rainiche) – Chetner un talentat arhitect, implicat la înălţarea multor clădiri pompoase, cum ar fi construcţia Palatului metropolitan din Cernăuţi, a Palatului lui Gheorghe Sturza din Miclăuşeni *C Evenimentul”*, 29 apriliel893, *„Ecoul Moldovei”*, 6 mai 1893), zidul din cărămidă aparentă al Şcolilor Notre Dame (iunie 1888), Capela Şcolilor Notre Dame, transformată acum în sală de concerte a Filarmonicii, Biserica Roznovanilor din Roznov-Neamţ, Palatului prinţului Grigore Sturza, din Bucureşti, cumpărat apoi de Ministerul de Externe şi multe altele.

Iarna având mai puţină activitate cu lucrările de construcţiii, înfiinţa un elegant patinoar pe strada Dancu, sau Nemţească, în ograda lui Teodor Balassan, directorul ziarului *„Curierul”*. Acesta îi şi făcea cunoscută iniţiativa:

„Patinaj. Astăzi are loc deschiderea patinajului din ograda casei domnului Balassan. Muzica militară va executa ariile cele mai plăcute...” (*„Curierul”*, 18 noembrie 1879)

„Patinaj. Astăzi duminică timpul fiind favorabil va avea loc un mare concert dat de muzica militară...” (*„Curierui 25* noembrie 1879)

„Patinaj. De fiecare zi ce trece societatea ieşană cea mai aleasă prinde tot mai mult gust pentru plăcerea patinajului. Nu numai duminicele şi sărbătorile legale când cântă muzica militară, dar chiar şi în zilele lucrătoare doamne şi domnişoare, reprezentante a celei mai înalte sferi sociale din oraşul nostru vin a patina câteva ore pe fiecare zi. Dl. Reinicke se poate felicita de numărul

crescând al elevelor sale". (*„Curierul"*! decembrie 1879)

„Patinaj. Numai domnul Reinicke, antreprenorul patinajului şi amatorii de această petrecere se bucură de prelungirea iernii şi de asprimea gerului, căci cu cât frigul e mai mare cu atât şi gheaţa e mai lucie şi antrenul patinatorilor e mai mare..." (8 februarie 1880).

„Patinajul de pe strada Dancu a început deja a fi aranjat pentru iarna aceasta de d. inginer arhitect Reinicher, dar deşi totul e gata doamnele patinatoare şi domnii patinatori trebuie să aştepte căci Dumnezeu nu vrea să le îndeplinească dorinţa, timpul fiind foarte frumos şi destul de cald". (21 noembrie/3 decembrie 1880)

Această frumoasă petrecere *„pentru doamnele şi domnii patinatori îşi va începe cursul regulat... Patinajul e tot pe strada Nemţească unde a fost şi anii trecuţi..."* (26 noembrie/8 decembrie 1880)

„Timpul fiind favorabil, patinajul de pe strada Dancu va fi deschis vizitatorilor în toate zilele..." (*„Curierul"* 5/17 decembrie 1880)

Ca în cele mai moderne stadioane de astăzi strigători de reclame vesteau că la ospeţia Barothi pe Lăpuşneanu se vând *„Crafli de carnaval"*. Cucoana Esmeralda Mavrovordat arenda moşia de *„4.000 de fălci din Ştefăneşti"*; *„Hotel Binder are sonerie electrică pentru anunţarea valeţilor"*; *„Societatea de arme şi gimnastică face sală de tir lângă Rond Point, în Şcoala*

Castano, care a rămas de la Crucea Roşie Rusă şi l-a costat 50.000 de franci. „... Auzindu-le, sub lumina focurilor bengale, zeci de patinatori se dădeau huţa, perechile de tineri zburau fericite, ţinându-se de mână sau de mijloc, iar arhitectul dădea lecţii începătorilor desenând largi piruete sau valsând pe gheaţă cu vreo cuconiţă ori cu soţia, în timp ce fanfara o ţinea tot într-un concert. Un patinoar funcţionase pe gheţuşul Bahluiului din preajma Gării, înfiinţat de funcţionarii austrieci ai căii ferate Viena-Paşcani-Iaşi. Despre el scria gazeta *„Noul curier”* din iarna anului 1871/1872.

Copoul fiind însă uliţa cu cea mai mare circulaţie, arhitectul muta patinoarul acasă, unde avea şi o locantă. Vestea o dădea *„Curierul Foaia...”*, din 13/25 decembrie 1881: *„Patinaj. Astă-zi duminică 13 decembrie curent, la 2 ore* p.m. *va avea loc marea deschiderea a patinajului cu concert instrumental dat de muzica militară. Intrarea la concert 20 bani, iar la patinaj 1 leu nou. La bufet se găseşte bere străină, vin, ciaiu etc... Patinajul se află pe strada Carol vis-à-vis de Theatrul Naţional”*. Luminat, înzestrat cu bufet şi muzică, devenea şi un loc de atracţie al multor crai, ce-şi făcuseră o plăcere să culeagă de pe gheaţă duducuţe şi duduci venite *„huştiuluc”*, unele peste altele, uneori şi cu poalele în cap, din cauza tălpicelor lunecoase, prinse de ciuboţele. Aşa cum povestea un răutăcios de pe atunci, datul pe gheaţă al cuconiţelor devenise o preocupare de seamă a iernelor acelea şi cel mai straşnic loc de flirt la vedere, din care ieşeau idile şi chiar colăciri sfârşite cu *chirostiile pe cap*. La plimbare în

trăsură, amorezii se priveau de la depărtare, la dans păstrau distanţa bunelor maniere, pe când la patinajul cu căzătură îmbrăţişările oricât de îndrăzneţe erau inerente Spre deosebire de tinerii zilelor noastre, ce se strâng şi se sărută cu foc şi pe stradă, în văzul lumii, acei din vremea lui Eminescu duceau dorul acestor fericiri. De aceia un parşiv îl şi poreclise *„Patinoarul cu colăciri”* sau *„Patinoarul Huştiulucului cu schepcis”*. Mergându-i faima, cârdul patinatoarelor începea să-l depăşea pe al patinorilor. Multe cucoane al de Zamfira sau Chiriţoaia, disperate de atâtea veri cu defilări pe la Grădinile Copoului fără peţitori şi ginerică, nădăjduiau ca măcar aici să-l prindă. Cumpărau Aristiţei şi Calipsiţei patine; puneau pe musiu Şarl sau pe babacul Bârzoi să le deprindă să stea copăcel pe gheaţa întinsă în dosul casei, cu două puţini de apă, azvârlite pe ger, le căptuşeau boneţelele cu pernuţe din puf; le înzestrau cămăşuţele cu genunchiere şi cotiere groase de lână, ca *„Ferască Dumnezeu să nu se pălească fata”*; le încotoşmau în câteva jupoane sub rochia înfoiată, de pavăză, ca *„Ferească Dumnezeu să nu-şi rupă cocuţa vreun ciolan”*; le puneau pantalonaşi rozi, de ultima modă, legaţi cu fionc de mătase sub genunchi ca nu cumva *„Ferească Dumnezeu la căzătură... să se facă de ruşine...”* şi cocoţându-le într-o sanie cu zurgălăi, ca să crape de ciudă toată mahalaua, porneau spre Gheţăria din ciclul Copoului, ca spre Abator. Aici, legându-le patinele la ciuboţele povăţuindu-le să nu se lase ridicate dintr-odată, şi de orice terchea-berchea, şi să se vaite cât mai artistic, ca să atragă cât mai mulţi arhangheli, le făcea vânt pe luciul de sticlă, rugându-se Sfintei Sfintelor *„să cază cu noroc şi să le culeagă cavaleri chipeşi şi bogaţi”*. Căzătura nu era totdeauna priincioasă căci se mai lăsa şi cu câte o sclintitura şi biata mămuţă auzea” *patinatoarea*” văitându-se de-a adevăratelea: *„Neneaca am chicat... şi mă ţine un giunghi în şale... şi nu mă agiută nimeni*!” Şi să vezi atunci spectacol. Coana Chiriţa se repezea iute la odraslă şi cum gheaţa era mai lucioasă decât sticla, venea şi ea huştiuluc. Fără patine, fără pernuţe la cap, la coate şi genunchi şi

fără pantaloni la modă legaţi cu fionc sub genunchi. Răsuna gheţăria de ţipete, probozeli, blestemuri şi râsete.

Alteori gheaţa era plină de atâtea *„chicate”*. Încât nu prea era cine să le salte, berbanţii fiind parcă număraţi sau trecuţi în *„stend by”* (în aşteptare, după limba de azi informatică), cu ochii pe anumite *„patinatoare”*, neveste, logodnice, amice sau *„plăticuţe grăsulii”* (bogătaşe), numai bune de *„pescuit”*. Aşa că *„împiedicatele”*, de dârvală, n-aveau decât să iasă c-un *terchea-berchea* oarecare sau pe brânci ori în braţele *„eunucului cu târlici”*, slujitorul gheţăriei. Un moşnegel, cu opincile vârâte în ciorapi de lână – ca să nu alunece – şi pus anume să scoată la liman căzutele, fără *„bagarea de seamă”*, care nu-i ascultau povaţa strigată prin leica cu gurlui (porta voce de altă dată): *„Cucoana cu fustă roşie depambriu să nu se crăcăneze aşa tare, c-a să se desghine*!” Şi câte nu ne mai spunea, mustind de râs, bădia Georgică Băileanu, contemporan cu unele dintre fostele patinatoare ale căror amintiri îi veseliseră tinereţea.

Primăvara, când gheaţa se topea, în unele case cu duduci se instala doliul şi multă vreme se povesteau cu nostalgie neuitatele păţanii de la Patinoar.

Ca să nu lase cucoanele în suferinţe, fără patinaj, la începutul lunii iunie arhitectul plin de fantezie, podea fosta baltă din ogradă şi dădea de ştire târgului: *„Skating – ring. Duminică (31 mai 1881) va avea loc deschiderea unui nou soiu de petrecere de vară, a Skatiing Ringului (patinaj pe rulete) pe care dl. arhitect Ketner a hotărât s-o dea ieşănilor. Localul patinajului pe rulete în strada Carol, casele Khetner vis-à-vis de Teatru. Pe lângă această petrecere s-a aranjat o grădină cu diferite jocuri amuzante... Grădina şi locul de patinaj vor fi bine iluminate şi în timpul acestei petreceri va cânta muzica. S-a aranjat şi un bufet cu toate cele necesare... Intrarea pe locul de patinaj 1 franc. Pentru spectatorii clasa 1: 50 bani, a II-a: 20 bani. Ruletele se găsesc la intrare cu preţul de 1 franc...”* (*„Curierul Foaia”*, 27 mai/ 8 iunie 1881).

„În toate zilele, mare serată veneţiană cu artificii.

Localul Skating – Ring este situat în strada Carol vis-à-vis de Teatrul Naţional. Muzica va cânta de la ora 7 sara... („*Curierul*”, 17/29 luni 1881).

Astfel duducile, mari amatoare de noutăţi, zburau în dealul Copoului cu patinele pe rotile şi fustele înfoiate ca nişte paraşute.

Ideea patinajului pe rotile fiind mereu ademenitoare un ghid al Iaşului de prin 1910 oferea „*una din cele mai căutate distracţiuni la Berăria Bragadiru, Lăpuşneanu nr. 33*: *Skating ring*!”

Revenit şi acum la modă, dar lipsind un local, amatorii îl încearcă pe asfaltul străzilor, uneori ajungând nas în nas cu vreun automobil.

În august 1881 sosind la Iaşi marele circ european *Krembser* „*cu lumină electrică*”, iniţiatorul patinajului ieşean i-a dat târcoale mai multe zile, râvnindu-i instalaţiile prin care în mijlocul verii August Krembser, „*Sfântu Ilie de la circ*” cum îi spunea un cârcotaş adusese iarna pe Copou, prezentând spectacolul *Carnavalul pe gheaţă*” în 11 tablouri.

Nemaimergând „*afacerea*” cu gheţuşul, iernele fiind uneori năbădăioase, cu lapoviţă şi călduri nechemate, lipsind şi amatorii de clădiri pompoase, prin februarie 1883 arhitectul închiria odăi şi crâşma şi se apuca de comerţ cu marmură adusă din străinătate şi apoi de făcut bere. Preluând Fabrica Zimbru, din Păcurari, înfiinţa acolo o grădină de petrecere cu muzică, cântăreţe şi jocuri de lumini colorate, deschizând şi o secţie în Piaţa Unirii / Elita) în beciul căreia malţul se prefăcea în bere, la vedere, iar muşterii puteau s-o soarbă înfriguraţi lângă canea – berea se fabrică la temperaturi joase – sau s-o bea pe îndelete, sus pe terasă, la o masă, privind trecătorii (1907). Patinajul se muta peste drum de gară, unde mai fusese („*Curierul*” 11/23 ianuarie 1889).

Locuinţa neostenitului arhitect amator de felurite îndeletniciri era cam, pe locul din vale al intrării în fundacul de acum Veronica Micle.

Eroul având şi o vară, Leopoldina – dezmierdată

Fridolina, după o romanţă de pe atunci –, se mai isca o poveste ce merită a fi pomenită, căci tânăra, tot în anii patinoarului, sucise capul tânărului dramaturg I.L. Caragiale, revizor şcolar pe judeţele Neamţ şi Suceava (octombrie 1881 – februarie 1882), dar frecvent vizitator al Ieşilor. Mai înainte încercase el să suceasacă capul Veronicăi Micle, prietena poetului Mihai Eminescu, rămasă văduvă din august 1879, când i-a trecut la cele veşnice soţul, Ştefan Micle. Profitând de faptul că poetul trudea la redacţia gazetei *„Timpul”* din Bucureşti şi între dânsul şi muza ieşeană apăruseră unele neînţelegeri”, *grecul*”, cum îi spunea dramaturgului, clempănise de mai multe ori la uşa Veronicăi din strada Butu (N. Gane) nr. 14. Fapta, neloială, provocase supărarea poetului căruia Veronica i-a povestit vizitele...

Cu Fridolina însă, grecului nu i-a mers. O cunoscuse în locuinţa compozitorului Eduard Caudella, din strada Butu nr. 8. (imobil împărţit azi între numărul 8 şi 6) unde Caragiale venea singur sau împreună cu Iacob Negruzzi. Lucrau la armonizarea comediei muzicale *Hatmanul Baltag*, scrisă de Iacob Negruzzi după o nuvelă a lui N. Gane, adaptată pentru scenă de I.L. Caragiale şi pusă pe muzică de Caudella (martie 1883). Acolo venea şi Fridolina – Leopoldina – Reinicke (Reinecke), o blondină cu ochi albaştri şi părul frizat, în vizită cu Ana (Anette), fiica doamnei Clara Caudella din altă căsătorie, nici ea indiferentă veşnic-amorezului. Fetele, foarte bune prietene, erau poreclite *Les inseparables*.

Cum stabilea Şerban Cioculescu în *Viaţa lui Caragiale*, (luând legătura cu Ana G. Pădure – fosta domnişoară Anette, căsătorită la Brăila), Fridolina era fiica unei doamne Reinecke. Tatăl Leopoldinei, căsătorit la Viena şi decedat, se numea Andreas Reinecke şi fusese frate cu Christian Reinecke, părintele lui Iulius Reinecke. În altă variantă mama Fridolinei era soră cu soţia compozitorului Eduard Caudella (I. Roman, Caragiale) Mai tinere, frumoase şi pline de viaţă, cele două amice îl tratau pe amorezul Caragiale, cu indiferenţă gheţoasă ştiindu-i

foiala pe la poarta vecinei, Veronica Micle. Compozitorul locuia la câţiva stânjeni, mai jos, de muza poetului Eminescu, în casa situată spre colţul străzii Butu cu strada Sfântul Neculai cel Sărac (numită apoi Conta, Engels şi acum iar Conta). Un B. Reinicke avea casele în apropiere, pe strada Sf. Spiridon (azi Bulevardul Independenţei)" *Vis-à-vis de casele Mavrocordat*" pe care le închiria în toamna anului 1883 („*Curierul*", 19/31 octombrie 1883).

Dacă până atunci Caragiale apărea uneori la Iaşi, după ce a întâlnit pe Fridolina, drumurile i s-au îndesit. Cum spunea Anette: „*Caragiale când venea de la Bucureşti era toată ziua la noi* (la Ed. Cudella), *ştiam pentru cine vine*". Leopoldina era rece, mândră şi pe deasupra îndrăgostită de un maior, „*cavaler de salon*", care o părăsise din cauză că îi lipsea averea pentru dota obligatorie, prescrisă militarilor pe atunci.

Călcând pe urmele fostului prieten Mihai Eminescu, care păşise de multe ori pe strada Gh. Asachi unde locuise Veronica, Caragiale patrula cu frenezie strada Butu mergând la Caudella de „*trei ori pe zi*", şi măsura strada Copoului, în deal şi în vale, cercetând casa arhitectului Reinicke, unde ar fi locuit „*mamoţica*", tirana inimii sale, care nu se prea lăsa uşor ademenită.

Mutat la Craiova, departe de Iaşi, spre a conduce gazeta junimistă, „*Doljul*", îndrăgostitul suferea, distrus sufleteşte, scriind la toţi amicii din Iaşi (P. Missir, N. Volenti, inginerul N. Gabrielescu, prietenul inginerului Reinicke), cu rugămintea disperării, să-l ajute şi să intervină pentru el, căci altfel îşi face o seamă („*mă împuşc*"). Venit la Iaşi la finele lunii martie 1883, să-şi stingă focul, pleca la Bucureşti plângând „*toată noaptea în vagon ca un mizerabil*", cum îi scria lui P. Missir (31 martie). Răspunzându-i, printr-o scrisoare din 9 aprilie 1883 Gabrielescu îl încuraja bărbăteşte „*îmi închipuiesc că te găseşti într-o stare de plâns prin vechea capitală a Olteniei... Te-am părăsit într-o stare de plâns şi inima-mi era strânsă când se dete ultimul semnal de plecare în gara Iaşi. Mă gândesc că n-ai curagiul şi tăria ce se cuvine unui*

om de talia ta” .

Ca şi în alte cazuri, neiertătoare, Suprema Divinitate îl pusese să-şi spele cu lacrimi păcatele săvârşite faţă de poetul Mihai Eminescu, dându-i ceasuri la fel de chinuitoare. Mai ales că s-ar fi lăudat lui Titu Maiorescu despre succesul său, la Veronica, iar criticul atunci când poetul îi mărturisea că dorea să se căsătorească cu dânsa i-ar fi provocat o mare durere, încunoştinţându-l că aleasa a avut de a face şi cu Caragiale.

Familia bătrânului arhitect Reinicke mai păstra clădirea de la stradă până prin anul 1909. Fiind apăsată de un împrumut cu ipotecă luat de la arhitectul Norbert Kugler, casa se vindea lui P.P. Poni, fostul stăpân, sărăcit, rămânând într-o anexă din curte. O postată o vânduse Albina Reinicke încă din 1897 către Profira Strat.

Imobilul cu numărul 41, înstrăinat, trecea apoi la Olga D. Petrescu care locuia în Păcurari nr. 45, prin anul 1929 devenindu-i proprietar Olimpia Ciudin Neculce. Existând şi clădirile din ogradă, peste vreo doi ani un locatar, Cerchez, dorea renumerotarea străzii, pentru a nu mai avea încurcături cu poştaşii.

Fosta Uliţă Reinicke

Pentru intrare la locuinţele construite în spate se deschidea o stradelă numită mai întâi trecătoarea Reinicke

şi apoi războtezată Veronica Micle ca şi cum soarta ar fi vrut să scoată în calea fostului amorez Caragiale numele aceleia pe care o denigrase. Mulţi dintre bătrâni credeau că o casă din hudiţa cu pricina ar fi fost chiar locuită de muza poetului Mihai Eminescu

Pe Copou există şi altă zidire pe care bătrânii o priveau lung: Palatul Rezistenţei Naţionale

După stradela Veronica Micle urmau casele lui Gh. Gh. Mârzescu, fiul omului politic Gh. Mârzescu (1834 – 1901). Născut la 4 iulie 1876, a făcut studii de drept în Bucureşti şi Iaşi intrând în politică şi ocupând diferire funcţii administrative, ultima fiind de primar (din 1914). Juriştii reprezentau pătura intelectuală dominantă în viaţa politica, ei fiind majoritatea în Parlament şi-n toate partidele. Schimbarea guvernului din decembrie 1916 îl aducea pe Mârzescu în fruntea Ministerului Agriculturii şi al Domeniilor, casa lui din Copou devenind gazda Consiliilor de miniştri şi a întâlnirilor corifeilor liberalii. Vizitând-o mai toţi politicienii refugiaţi la Iaşi, o pomenea şi profesorul Nicolae Iorga, subliniind că Mârzescu era *„Gazdă a pribegilor prieteni... în a cărui frumoasă casă cu două rânduri de la Copou ei se puteau întâlni”*.

243

Faptul îl confirma şi fiul său în volumul *Gh. Gh. Mârzescu. Fapte şi impresii zilnice ((1916 1918)*: *„Casele noastre adăposteau conciliabilele politice pro antantiste şi nu odată pragul casei noastre a fost trecut de generalul Berthelot şi Lafont. Numeroase Consilii de miniştrii s-au ţinut în salonul dinspre stradă”*. La unele, bărbierul ministrului, cu drapelul Franţei pe piept, intră în salon şi striga *Vive la France*.

Zilele lui noiembrie şi decembrie 1916, când asupra Iaşului se abătuse un puhoi de refugiaţi şi instituţii cu cereri de casă, hrană şi ajutor material, fiind extraordinare, le consemna şi I.G. Duca: Mârzescu *„făcea de trei săptămâni eforturi supraomeneşti ca să găsească tuturor locuinţe potrivite. Ceea ce a reuşit să facă în aceste zile a fost o adevărată minune”*.

Interpelându-l de dimineaţa până seara, unii cereau o odaie, alţii mâncare, şi destui reclamau că nu se împăcau cu gazda. Mârzescu" *era fără îndoială singura personalitate populară din acele vremuri*".

Chemat să conducă Ministerul Domeniilor, părăsea cu tristeţe Primăria de care îşi legase viaţa. Chiar şi după schimbarea din funcţie necăjiţii îl căutau la Primărie, la biroul din gară şi cum nu-l găseau, câte unul venea acasă. Bătea la uşă disperat că se apropia seara şi rămânea fără adăpost în infernul nopţii. Cum procedase tot timpul, ministrul sau familia îl primea în marele salon de la parter, îl omenea cu o ceaşcă de ceai şi o felie de pâine sau ceva de mâncare şi dacă se înnopta îl găzduia în odăile de la parter, transformate în dormitoare comune.

Nu departe în strada Gh. Asachi nr. 5 aflându-se casa lui Costinescu, ambele erau locurile unde potrivit lui I.G. Duca „*Guvernul României a luat toate măsurile din care după atâtea jertfe trebuia să iasă înfăptuirea visului nostru secular, precum şi marile reforme democratice pe care se reazemă organizarea politică şi socială a României reîntregite*".

Îndepărtaţi de la putere, în martie 1918, politicienii

liberali nu renunţau la activitate. Imediat după căderea guvernului lor au hotărât ca miercurea la ora 5 să se întrunească la Mârzescu, într-un fel de consiliu, unde analizau problemele zilei şi propuneau măsuri. Formaseră şi comisii pe specialităţi: Comisia legii agrare, Comisia electorală, Comisia administrativă şi Comisia industrială şi a muncii. Acestea întocmeau studii şi rapoarte ori propuneau contra legi celor promovate de guvernul Marghiloman, ţinându-l în şah. Adunarea avea loc *„în salonul cel mare care dădea pe strada Carol. Brătianu se instala pe un fotoliu lângă uşa dinspre antreu (la stânga cum intrai), fotoliu pe care d-na Mârzescu l-a păstrat cu pietate şi pe care spre amintire a pus o mică placă comemorativă"*. Salonul se umplea de militanţi liberali, adesea la întâlniri participând şi trecători de pe stradă, veniţi să afle adevărul despre situaţia ţării. Proiectele de legi se discutau ca într-un parlament, făcându-se publice prin gazetele *„Mişcarea"* şi *„Viitorul"* sau se răspândeau prin foi trase la şapirograf (Xeroxul de odinioară). Aşa a fost cu Legea reformei agrare, formulată la Mârzescu dar a cărei aplicare a durat vreo 10 ani *„în atmosfera de favoritism şi tranzacţii veroase care au compromis-o"* (I. Gh. Duca)

Activitatea aceasta semăna cu a unui guvern în umbră, menţinându-se potenţialul foştilor miniştri şi formându-se cadre pentru guvernarea următoare. Aceştia organizau întâlniri cu publicul, iar la ora 11 mergeau şi la Brătianu acasă, pentru alte discuţii cum procedau când se aflau la putere.

Fiind prea mare aglomeraţia din casa lui Mârzescu unele comisii se întruneau la locuinţele membrilor. Aceea industrială cu Vintilă Brătianu, I.G. Duca, Gh. Mârzescu, Dinu Brătianu îşi găsise loc la D-na Gavrilescu, directoarea şcolii RFR /Reuniunea Femeilor Române), din strada Săulescu, unde stătea ministrul Alex Constantinescu. Formându-se şi un Comitet de Propagandă, acesta întocmea manifeste, tot la Şcoala RFR şi le trimitea la Bucureşti, pe ascuns, cu vagonul lui Marghiloman.

Însoţitorul acestuia, Nicolae Rău, le dosea chiar sub salteaua primului ministru ca să nu fie găsite de controlul poliţenesc ce avea în pază trenul.

Casa lui Mârzescu era ca o oază, era locul unde foştii guvernanţi găseau liniştea după care tânjeau, fiind blamaţi, ameninţaţi cu procese, supuşi la injurii pe stradă şi batjocoriţi de unii dintre colaboratorii care se prefăceau a nu-i mai recunoaşte. Se petrecea fenomenul ostracizării care apare adesea la schimbarea guvernelor şi se consideră caracteristic politicii româneşti, petrecându-se şi pe timpul lui Eminescu, când la căderea conservatorilor, înlocuitorii i-au mazilit din funcţii pe amploiaţii precedenţi, punându-i la zid pentru simpatie politică.

Ionel I.C. Brătianu

Evocând zilele acele, ale primăverii anului 1918, gazeta *„Mişcarea"* din 11 aprilie 1924 socotea casa lui Mârzescu drept *„Laboratorul Naţional"* în care Guvernul şi Parlamentul Naţional înlăturate de la cârma ţării, se întruneau şi întocmeau planuri pentru România viitoare, victorioasă. La fel mărturisea şi gazeta *„Mişcarea"* din 23 noiembrie 1929: *„Din ianuarie 1918 Parlamentul ţări*i să *strămutat aici"* (Era vorba de Parlamentul liberal, din opoziţie căci acel guvernamental, progerman, al lui Marghiloman funcţiona la Teatru.

Plecând spre Bucureşti, victorios, la 14 noiembrie 1918, fostul prim-ministru Ionel Brătianu remarca: *„Rămâne o casă istorică... Mii de oameni pe care furia războiului îi silise să-şi părăseasxă familia şi avutul, au*

păşit timp de 2 ani pragul casei lui Mârzescu având simţământul că într-o Patrie sfârtecată, dar liberă, au totuşi un cămin de nădejde".

Cu acelaşi sentiment al recunoştinţei nostalgice avea să scrie la 29 noiembrie 1929 şi Vintilă Brătianu: *în Iaşi şi îndeosebi în casa lui Gh. Mârzescu s-a păstrat în timpul ocupaţiei străine, în ceasurile grele ale păcii din Bucureşti, nu numai nădejdea zilelor mai bune dar şi fiorul sacru al Rezistenţei Naţionale*".

Comemorându-se acele trepidante şi tulburătoare luni de restrişte şi speranţă, în ziua de 21 noiembrie 1929, pe faţada casei fostului primar al Iaşilor – capitală, la propunerea profesorului Gh. I. Brătianu se punea o placă purtând textul: „Azez *a locuit strălucitul fiu al Iaşului Gh. Gh. Mârzescu* (*4 iulie 1878 – 12 mai 1926*)". „*În acest oraş al marilor amintiri, casa lui Gh Mârzescu evocă truda fără de seamăn şi credinţa fără şovăire*". Dispărea după 1944, odată ca multe alte relicve ale Iaşului de odinioară şi probabil că ar trebui regăsită şi pusă în rând cu celelalte mărturii din Războiul reîntregirii.

Clădirea scăpată de sistematizare se înalţă, luminoasă, în faţa Palatului Universităţii.

În vechime celebra casă de la numărul 39 aparţinuse familiei fostului scriitor Vasile Brăescu de la care a trecut familiei Diamandy, prin 1900 administrând-o Cleopatra Diamandy. I-o vânduse Ele Brăiescu în 1892. Venind alinierea străzii Carol, din anii 1910 – 1914 şi Primăria solicitând o bucată de teren pentru lărgirea străzii, Cleopatra o ceda fără plată, cu simţământ patriotic, spre amintirea aceluia care a fost Ion Gh. Diamandy, primar al Iaşilor. Brăescu trăise şi el o viaţă furtunoasă luptând în brigăzile armatei franceze din colonii.

Clădirea umbrită de arborii bătrâni ai fostelor păduri şi livezi, ca toate suratele din Copou suferise mari reparaţii capitale prin mai 1914, când Zoe Mârzescu, soţia politicianului pregătea mutarea pe Copou, din casele de pe strada Vasile Alecsandri unde locuise. Soţul fiind un om cu totul dat vieţii politice şi cheltuind o groază de bani cu

şederea ministerială şi parlamentară la Bucureşti, prin iulie 1926 tot dânsa parcela grădina, oferind doritorilor vreo 3 locuri de casă (A, B, C). Pe unul dintre ele, în spatele clădirii istorice de la stradă şi ea vândută, se construia, în toamna anului 1926 o clădire cu multe ferestre. O moştenea apoi Societatea Orfanilor de Război creată de Gh. Mârzescu, soţia sa şi Olga Sturza.

Tot în spate locuia profesorul Şumuleanu. În timpul ultimului război impozanta clădire de la stradă, a adăpostit un cămin studenţesc, ce purta numele Gh. Gh. Mârzescu.

Înainte de 1944 am fi găsit şi străvechea casă a Prăjeştilor

Pe locul de azi al parcului fostului Institut de Planificare urmau, aşa cum ne spune Rudolf Şuţu, casele Iancu Prăjescu, tatăl doamnei Marica Krupenschi şi al doamnei Sultana Dediu.) Aveau moşia Stolniceni Prăjescu lângă Paşcani, de vreo 3.000 de fălci şi alta la Podoleni, pe malul Bistriţei, lângă Roznov. Familia veche, cu peste 16 generaţii (I. C. Miclescu-Prăjescu *Obârşia unei familii din Moldova*), fusese în mare vogă pe vremea domniei Movileştilor.

Prin 196 o trăia Sultana Dediu, căsătorită mai întâi cu junimistul Constantin Miclescu, mare voiajor şi mai puţin agricultor şi apoi cu Dediu. Fiind cunoscută de profesorul Al. Husar devenea subiectul evocării: *Alte vremuri*, tipărită în volumul *Periplu prin memorie*.

Locuia în strada 40 de Sfinţi, într-o cămăruţă din casa Dediu, cumpărată de la dr. Popovici prin 1935 şi povestea cu aplomb şi grozavă ţinere de minte, despre trecutul familiei sale. Mama era fiica surorii lui Costache Negri, iar tatăl vornicul Iancu Prăjescu, prieten cu vornicul Lascăr Catargiu, tot conservator, era moşul actorului Matei Millo, mama actorului fiind sora lui (Corspondenţa actorului cu unchiul fiind predată Muzeului din Fălticeni.) în amintirea străbunilor bătrâna mai recita versurile *Steluţei* lui Vasile Alecsandri, dedicate Elenei Negri, susţinătoare a Unirii.

„Tu, care eşti pierdută în negra veşnicie

Stea dulce şi iubită a sufletului meu...”

Memoria neştearsă a bătrânei îi permitea să reînvie viaţa Copoului de altă dată şi să se reîntâlnească cu contemporanii tinereţii sale, rămaşi doar în paginile cărţilor: Vasile Pogor, Petre Carp, regele Carol vizitator al Iaşului şi al casei Prăjescu. Nu uitase trăirile de odinioară în salonul cu mobilă scumpă, din mahon şi abanos (*stejar lăsat în apă până se înnegreşte*), scaune şi mese încrustate în sidef, pian Biedermayer cu coadă şi biliard. În spaţiul său larg cucoanele făceau muzică, mâncau dulceţuri şi fumau tutun bectemis, dacă nu stăteau la un taifas în pavilionul din grădina înflorită, Părintele făcea după masă, tradiţionala plimbare cu trăsura la Copou, până la Rond Point sau mai departe, la Pester, oprindu-se pe aleile lui Ghica să discute cu amicii şi coborând apoi până la Spitalul Sf. Spiridon pentru a-şi pune ceasul său cât o ceapă după acel, cu trei cadrane, din turnul spitalului. Acesta avea cel mai bun mers din târg reglându-se după ceasul etalon din Laboratorul de Fizică al Universităţii, de alături (Vechea Universitate a avut sediul până în 1897 în localul de azi al Medicinii). După darea în exploatare a liniei ferate Paşcani-Iaşi – 1 iunie 1870 – ceasul spitalului se afla în întrecere cu acel din turnul gării, reglat în fiecare zi, la ora 12, prin telegraf, după etalonul căilor ferate, de la Viena.

Nu uita cofetăria Passoni de lângă Biserica Banu (de fapt Passini), nici prăvălia Poitevin tutungeria lui Inge Rober şi simţea că întinereşte când povestea cu lux de amănunte despre voiajurile în Viena, Padova, Veneţia, Roma, Florenţa, Vatican la vremea când *„boierii zburdau de bine”*.

Casa Prăjescu din Copou, cu salonul plin de oglinzi, se afla tot în faţa Universităţii. Locul fusese cumpărat de la un Catargiu, stăpânindu-l şi familia Hrisoverghi. Avea o grădină mare cu flori şi un pavilion la mijloc, un şir de nuci bătrâni la strada Carol, iar în mijlocul grădinii o altă zidire *„cu o pivniţă care dădea până la Cetăţuia”*.

Clădirea de la stradă, în care se intra parcurgând câteva trepte, iar dintr-un antret obscur se dădea la stânga

în două odăi şi în salonul mare cu oglinzi, iar la dreapta în camerele familiei, cu odaia *„roşie”* a tatălui, avea în faţă un *„vitraj”* pe toată lungimea de vreo 30 de metri folosit pentru flori. În casa bătrânei ar fi existat şi mobilierul salonului lui Kogălniceanu, cumpărat de la familie, pe care zicea ea, l-ar fi luat militarii ruşi când au plecat din casa Pogor, unde a fost un comandament: *„l-o împachetat şi l-o dus la Kremlin, Aşa că pot să spun că am mobilat şi eu Kremlinul”*??

Bătrâna nu uita că după naţionalizare a fost dusă la Tg. Neamţ şi apoi la Piatra Neamţ, unde a locuit până prin noiembrie 1954, când a fost slobozită să revină acasă, intervenind la Ana Paucher.

Din datele de la Arhivă, reiesă că în octombrie 1897 casa din strada Carol o stăpânea Profira Prăjescu, apoi o administra C. Miclescu, soţul fiicei Sultana, dânsa cedând prin 1900 terenul cerut la stradă de aliniere. Prin 1906 intra în moştenirea urmaşilor (Sultana, Maria şi Anton), după care pe la 1915 se declara proprietar Nicolae Krupenschi. Vechea clădire cu numărul 37 cădea apoi în făgaşul străzii care se lărgea, nemiloasă prin anul 1920.

În spate mai construindu-se alte clădiri cu numerele 37 b, 37 c, li se deschidea un fundac Cerchez…

Întâlnim şi locul unde s-ar fi născut (?), dar sigur a trăit regele Serbiei

Casa C. Catargiu

Şi aşa, pas cu pas, ajungem la casa cu vechiul număr 35, acum 24, stăpânită de fostul postelnic şi logofăt Costin

Catargi-Gatargiu (1800 – 1876), vestitul ministru al caimacamului Vogoride şi duşman înverşunat al partidei luptătorilor pentru Unirea Principatelor. Spre deosebire de el, Cucoana Smărăndiţa, nevasta din familia Balş (a lui George), crescută cu dascăli străini, avea vederi mai luminate, vorbea o franceză aleasă şi citea, literatură franceză, ca orice cucoană din Copou. Mergea în fiecare an la Paris străbătând, curajoasă, câmpuri, păduri şi coclauri pustii, vreo câteva săptămâni cu poştalionul. Acolo îşi trimisese la studii şi copiii, vreo şapte. Având patru fete (Maria, Sofia, Olga şi Elena), şi trei băieţi (Alexandru, George şi Lascăr) casa din Copou ca şi conacul de la Mărăşeşti stăteau deschise pentru primirea musafirilor în saloanele lor petrecându-se sindrofii şi baluri luxoase. (Radu Rosetti). Nu pe degeaba căci Maria se mărita cu Miloş, fiul lui Efrem Obrenovici, principele sârb (fratele lui Miloş, întemeietorul dinastiei Obrenovici) potrivit generalului R. Rosetti („*Corespondenţa lui Milan cu Gh. Catargi*”). Sofia se căsătorise cu un Alexandru Catargi, Olga cu ministrul Petre Mavrogheni şi Elena (Nunu) cu Grigore Ventura. Lascăr ajungea adjutantului regelui sârb, George al domnitorului Cuza şi al lui Milan, iar Alexandru ministru plenipotenţiar la Petersburg.

Frumoasa Maria Catargi n-a avut o viaţă prea fericită căci se despărţea de soţ, considerat Efrem de C. Giurescu („*Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*”), întorcându-se la Iaşi (1855). Cu un an mai înainte, Maria născuse, la Iaşi, pe Milan (la 22 august 1854) cum scrie Grande Dizionario Enciclopedico sau la Mărăşeşti după Enciclopedia Britanică ed X-a. Adoptat de vărul Mihail, moştenitorul tronului, după asasinarea acestuia în 1868, Milan îl urma la domnie, devenind Regele Serbiei.

Din cauza despărţirii Milan crescuse cu sufletul între Belgrad şi Iaşi, neuitând zilele petrecute în grădina cu nuci, peri harbuzeşti şi meri domneşti, de după casa bunicului. Se căsătorea tot cu o ieşeancă, Natalia Keşcu, nepoata doar de 16 ani a cucoanei Marghioliţa Roznovanu şi strănepoată Ruxandei Sturza (sora domnitorului Mihail

Sturza – măritată mai întâi Balş şi apoi Mavrogheni).

Milan Obrenovici
Regele Serbiei
(1882-1889)

La 12/24 septembrie 1875 se săvârşea nunta, iar la 2/14 august 1876 se năştea Alexandru, viitorul Rege al Serbiei, pe trei sferturi român, asasinat în 1903.

Stabilită în Iaşi din 1855, Maria făcea furori la balurile şi soarelele timpului, participând şi la recepţiile organizate după Unire la Palatul Domnesc din strada Lăpuşneanu. Avea, astfel, ocazia sa atragă privirile lui Cuza. Dorind să ajungă doamna românilor, dacă n-a fost a sârbilor, îi încurca drumurile, născându-i doi feciori (Alexandru şi Dimitrie) pe care domnitorul i-ar fi vrut de la soţia

250

Regina Natalia

să elena Cuza. Astfel, idila romantică la început, se

traducea prin o dramă, căci Maria ţinea morţiş să fie recunoscută, secondând domnitorul pretutindeni, fiind găsită în odaia lui şi în noaptea abdicării (februarie 1866). La insistenţa, să aventură se bucura de susţinerea lui Cezar Librecht, directorul general al Poştelor şi Telegrafului – omul de încredere al domnitorului, cu care colabora amestecându-se în viaţa politică, fapt pentru care mai târziu la îndepărtarea lui Cuza, eroul îmbogăţit avea să fie destituit şi arestat. Corespondenţa între Maria şi Cuza se făcuse prin intermediul său, domnitorul semnând Sophie.

Îndurând cu stoicism păcatul soţului, doamna Elena Cuza a acceptat înfierea copiilor, i-a crescut, având grijă de ei şi după moartea soţului, în anul 1873. Alexandru – Saşa a fost înfiat la 11/23 mai 1865, iar Dimitrie la 5/17 noiembrie 1865.

Găsită de rău pentru atitudinea ei îndrăzneaţă, Maria dădea naştere la felurite comentarii, unii traducându-i cerbicia ca agentă a Rusiei pentru care culegea informaţii din sfera Balcanilor, alţii crezând-o îndrăgostită de Cuza, pentru care calea în picioare orice principiu de morală. Nu erau puţini nici acei care o vedeau ataşată de Alexandru Cuza din cauze intime, cât şi acei care o bănuiau pionul taberei antiunionite cu misiunea să dărâme actul Unirii înfăţişându-l pe domnul ales şi susţinut de popor, ca un ins imoral. Ultima presupunere avea motivaţia că tatăl ei, Costin Catargi (Catargiu), fusese sufletul taberei antiunioniste pe vremea caimacamului Neculai Vogoride. Credincioasă fostului domnitor, bolnav la Florenţa, unde locuia cu soţia şi cei doi copii, Maria îl vizita. Doamna Elena Cuza o primea cu înţelegere şi chiar cu milă, socotind-o *„o biată rătăcită”* pe drumul întortocheat al vieţii, ca multe alte contemporane lipsite de un ideal sfânt, ce se lăsau atrase de mirajele măririi şi aveau, adesea, un sfârşit funest.

Rămasă *„văduvă”*, după moartea lui Cuza, cocheta cu principele Constantinovici, născând şi un copil. Deşi atinsese abia 41, de ani îşi găsea sfârşitul la 16 iulie 1876,

pierzându-se la Dresda sau Wiirzburg (Witburg). Îşi oferise serviciile şi la curtea împărătească din Viena ca doamnă de onoare a împărătesei Augusta, soţia lui Wilhelm I. S-a întors acasă, într-un sicriu, fiind îngropată mai întâi la cimitirul bisericii Sf. Spiridon de unde în februarie 1908 se muta la cimitirul Eternitate, urmând a fi dusă în cavoul familiei Catargi. De faţă se afla sora ei Olga Mavrogheni. Deshumarea stârnea rumoare printre târgoveţi căci martorii vedeau în sicriul de zinc cu sticlă trupul principesei, născută în 1832, bine conservat, de *„parcă dormea”*. îmbălsămarea efectuată cu 32 de ani în urmă avusese efect îndelungat şi trezise în cugetul unor privitori din biserica Sf. Spiridon – unde s-a săvârşit slujba religioasă şi *„era adevărat pelerinaj”* –, convingerea că aveau în faţă o sfântă... Combătând ideea profesorul N. Leon găsea de cuviinţă să publice nota *Minuni false* arătând că asemenea întâmplări se datoresc îmbălsămărilor sau solului care împiedică uneori dezvoltarea bacteriilor ce descompun trupurile îngropate (*„Convorbiri literare”* nr. 4/1908)

Unde s-a făcut reînhumarea nu se mai ştie exact, în cimitir (parcela 15/ 1, rândul 7, locul 11), găsindu-se şi o cruce de marmură cu numele său (C. Ostap, *Maria Catargi – Obrenovici*, *„Magazin istoric”*, noiembrie 1995).

Pierzându-se boierul Costin Catargiu (1876), căzut la bătrâneţe în mare decrepitudine, casa sa din *„Strada Mare”* (cum scria în testamentul din 7 aprilie 1872), rămânea fiului Lascăr. Locuind la Bucureşti o vindea lui Nicolae Drossu la (26 iulie 1876). În clădire stătea familia lui N. Rosetti Bălănescu şi apoi funcţiona Pensionul sau Institutul de Domnişoare Daudin de Perier al soţiei fostului director al *Creminalului* (închisorii). Nicolae Rosetti Bălănescu (1827 – 1884), om politic, participant la Divanul Ad-Hoc şi la Unire, ministru în guvernele Principatelor Unite, era primul soţ al Olgăi Catargi, (măritată apoi cu P. Mavrogheni), de care a divorţat, căsătorindu-se cu Alexandrina Bărcănescu şi ea însoţită mai înainte cu Gheorghe Catargi fratele Olgăi, după care s-a mai însurat

şi cu Maria Bogdan. Deşi lumea îl considera cult şi capabil, dar şi vicios, cinic şi risipitor, i se recunoştea meritul propunerii pentru secularizarea averilor mănăstireşti (1863) şi înfiinţarea societăţii Jockey Club, Murea la Paris, unde a fost şi îngropat.

La data vânzării imobilul se învecina cu Iorgu Prăjescu la sud, cu Stoianovici (apoi Boierescu) la nord şi Canano în spate. Murind şi noul stăpân şi împărţindu-se averea casa revenea fiicei sale mai mici Eugenia N. Drossu care rămânând văduvă după decesul soţului Emil Mavrocordat (1892), fiul lui Alexandru Mavrocordat, se muta la Paris, închinând proprietatea din Copou Consulatului Austro-ungar. Acesta având nevoie de spaţii mai multe punea arhitectul J. Marcovici să zidească în curte spre nord, o clădire de serviciu cu birouri pentru paşapoarte şi încasări (1897).

Nu după mult timp, Eugenia căsătorindu-se cu armatorul miliardar Jean Marie Bonnardel (1896) şi venind zilele primului război, locatara din Paris 44 Avenue des Champs Élysées se despărţea definitiv de imobilul ieşean (1914) vânzându-l comerciantului Israil Blechman. Fiindcă noul stăpân rămăsese fără chiriaş, reprezentanţa Imperiului Austro-ungar închizându-se, pentru totdeauna, în zilele primului război, iar Universitatea căuta spaţii pentru cămine studenţeşti Blechman îi oferea casa de peste drum a lui Costin Catargi. Aşa că prin iulie 1919 se şi făcea tranzacţia cumpărând-o Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, pentru Universitate. (Datele din excelenta lucrare a cercetătorului Sorin Iftimi: *Istoria casei Catargi din Iaşi*).

Destinată unui cămin de studente în spate se mai construia o anexă cu etaj şi o cantină (1930). Numit căminul Regina Maria îşi păstra destinaţia şi după al doilea război numindu-se însă prin anii ’50 căminul Olga Bancic. Se desfiinţa după construirea noilor campusuri studenţeşti, clădirea rămânând serviciilor universitare. Astăzi găzduieşte o parte din încăperile facultăţii de istorie numită fiind corpul H al Universităţii.

Aşezarea Consulatului Austro-ungar vizavi de Universitate nu fusese prielnică ocupanţilor, căci în timpul Procesului memoramdiştilor din Cluj, vecinii studenţii, solidari cu ardelenii, bombardau pereţii clădirii cu pătlăgele şi ouă mânjind zidurile – îşi amintea prin gazeta *„Curentul”* (1943 – 1944), un fost ieşean, Vasilescu Valjean. Aveau motiv, la consulat făcându-se preamăriri ale ocupanţilor Ardealului la care vrând nevrând şi dregătorii oraşului trebuiau să participe ca la aniversarea împăratului Franţ Iosif (*„Evenimentul”* 6 august 1896).

Până atunci se afla în strada Albă (Elena Doamnă) pe locul unde e acum redacţia gazetei *„24 de ore”* şi a funcţionat Serviciul Sanitar. Vechea clădire, demolată în 1986, aparţinuse slugerului Vasile Anastasiu, fiind dăruită bisericii Talpalari. Se situa în mahalaua Calcainei (Cacainei) unde şi murea un consul în 30 iulie 1891. După mutarea consulatului austriac locul îl lua acela prusac aflat prin 1878 în strada Sf. Atanasie. Consulatul Rusiei a fost în strada Unirii, cam vizavi de cinematograful Sidoli, iar al Franţei în casele Bosie vizavi de Maternitate cumpărate apoi de familia Ciurea. Consulatele au apărut după Pacea de la Kuciuk-Kainargi din 1774, când marile puteri (Rusia, Francia, Austria, Anglia) au hotărât să se înfiinţeze consulate în Moldova.

Aflăm o incredibilă poveste despre Lucie, apriga fiică a lui Mihail Kogălniceanu

Colţul din jos al străzii Gh. Asachi (Carol nr. 33) îl făcea casa Catincăi Bogdan (1848 – 1915), unde iar trebuie făcut un popas, fiindcă întâlnim altă *„figură”* din lumea Copoului de altă dată, pe Maria Bogdan.

Fiica marelui vornic Manolache (Emanoil) Bogdan (decedat în 1854), nu era oarecare. Ca şi fraţii ei, Lupu (1843 – 1890), Leon (1849 – 1917) şi George (1854 – 1925) era vestită în Târgul Ieşilor. Se căsătorise de vreo patru ori schimbând bărbaţii precum *„colţunii”* (ciorapii). Părăsise primul soţ, pe Alexandru Şuţu, răpită de un văr al lui Petre Mavrogheni, pe care îl lăsa, căsătorindu-se cu Nicolae Rosetti Bălănescu, despărţindu-se şi de acesta plăcându-i

un colonel.

Venind vorba despre asemenea cucoane târgoveţii le asemuiau cocoarelor. Primăvara poposeau într-o casă, iar toamna migrau în alta, arse de dorul unui nou amor, de parcă *„mâncau jaratec şi beau zamă de ardei”* cum zicea un gelos contemporan. Alţii socoteau vinovată ţelina – *afrodiziacă* – ce umplea beciurile cu verdeţuri ale străbunicilor.

Nevestele din lumea sus pusă, de odinioară, se bucurau de mari libertăţi, fiind adevărate comori la casa multor bărbaţi, căci adesea îi înavuţeau cu zestrea adusă de la babacu’ (galbeni, covoare, îmbrăcăminte, bijuterii şi moşii). Eventualul divorţ, provoca soţilor mari pagube sau chiar sărăcirea, căci trebuiau să înapoieze averea primită după izvodul semnat la tribunal, înaintea logodnei şi legea nu-i ierta. Conştiente de *„valoarea lor”* unele cucoane de odinioară cântau ele *„cucurigu”* în casă, iar soţii nici nu cârâiau. Când vreunul păşea strâmb pe la şantanuri, îi luau urma. Folosind cortelul drept paloş, croia de câteva ori împricinata, aruncând după dânsa *„ruşinea din mătase franţuzească”* şi-şi lua acasă *„podoaba”*, ca pe un căţeluş, strigându-i: hai! (Ionel Teodoreanu, *Cortelul cucoanelor*, în *Masa umbrelor*). Aveau iatacul lor, salon de primiri, echipaje luxoase, *„servicii de informaţii şi relaţii”* personale şi tratau partenerii ca pe nişte *„supuşi austrieci”* (apropo de Chiriţa lui Alecsandri), iar în caz de neînţelegeri zburau lesne dintr-un cuib în altul, două-trei căsnicii fiind obişnuite în viaţa multor cucoane. Comportamentul acesta uneori cam scandalos al multor femei din clasa de sus a societăţii, inspirat din romanele şi saloanele pariziene, îl intriga pe neamţul Wilhelm de Kotzebue, trăitor prin Moldova în timpul domniei lui Grigore Ghica. Remarcând *„uşurinţa cu care se desfac căsătoriile”*, nota: *„Cu greu îmi pot aduce aminte de vreo familie în care să nu se fi pronunţat niciun divorţ... Tinerii nu se mai căsătoresc ca înainte* vreme (cu miri sau mirese alese de părinţi), *îşi fac curte frumuşel ca pretutindeni în lume şi se înamorează unii de alţii. Cum a trecut însă furia*

de la început şi se arată vreun cusur în caracter la unul din căsătoriţi, cusur care tulbură micile obiceiuri zilnice ale celuilalt, apoi se ceartă şi cer divorsul. Peste puţini ani, peste un an, ba chiar peste câteva luni abia, cele mai multe căsnicii se desfac; bărbatul se însoară în dreapta cu altă femeie, femeia în stânga cu alt bărbat şi lucrul s-a sfârşit... M-am întâlnit adesea cu femei tinere care se plimbau la braţ cu al treilea bărbat; rareori se întâmplă
254
să rămâie la cel dintâi”. Combătând asemenea practici considerate „*quasiprostituţie legală*” şi punerea foştilor soţi în postura de „*amanţi*” trecători, martorul vremii sublinia că „*înrâurirea*” se întindea şi asupra „*fetelor tinere*”: „*Domnul cutare nu prea place domnişoarei cutare, dar îl ia de probă; tot îl poate lăsa dacă nu îndeplineşte condiţiile unei căsnicii fericite*”. În final, autorul găsea şi pricina acestor acte imorale: „*Numai preoţimea e vinovată pentru această dezgustătoare gangrenă a societăţii; ea primeşte parale pentru despărţenie şi cu cât i se plăteşte mai bine cu atât procedura e mai scurtă. În câteva zile se săvârşeşte de obicei totul...*” (*Lascăr Viorescu, Roman din viaţa Moldovei-1851*).

Memorialistul constata şi preocuparea excesivă a cucoanelor pentru modă, petreceri, rochii de bal şi capele aduse special de la Paris, cu bani grei, obţinuţi adesea prin vânzarea pământurilor agonisite cu trudă de părinţi şi sărăcirea soţului, prea moldovean – bonom. Comportamentul acesta i se părea ameninţător pentru existenţa multor case.

Kotzebue, german căsătorit cu o pământeancă, a fost consulul Rusiei la Iaşi, prin 1850, cunoscând viaţa marilor saloane, pe care a descris-o uneori cu amărăciune, alteori cu duioşie. Eroul principal al romanului este un tânăr, Lascăr Viorescu, întors de la studii din străinătate cu visuri mari şi lovit de lăcomia unor concetăţeni ce-i răpesc moşia. Cu caracterul său cinstit şi ajutat de prieteni a învins toate necazurile căsătorindu-se cu Catinca – soţie „*cu nobleţă*

femeiască ce se află în firea moldovenilor", departe de moravurile *„pariziene"*.

Autorul, ministru şi la Dresda, a mai scris şi *Tablouri şi schiţe din Moldova*.

Numai prejos, fratele Leon al Catincăi Bogdan din Copou, adusese şi el două neveste la casa părintească din strada Lascăr Catargi (lăsată fratelui mai mic George, apoi trecută bancherului Lewin, iar acum Studioului de Radio Iaşi) … Mai întâi se însurase cu Natalia lui Petrache Mavrogheni, (ministrul), de care divorţa luând-o pe Lucia Kogălniceanu.

Prolific, eroul Unirii, Mihalache Kogălniceanu, avusese trei băieţi şi o fată, pe Lucia. Dânsa însă, potrivit contemporanilor făcea cât şapte flăcăi, fiind de trei ori mai înfiptă şi de zece mai întreprinzătoare decât toţi fraţii la un loc, încât tatăl ei spunea cu regret: *„Păcat că Lucie nu e băiat"*.

Ea fusese mâna dreaptă a părintelui, ajutându-l şi însoţindu-l la numeroasele sale operaţii. La ultima – a 11-a – neputând merge cu el, din lipsa banilor de drum, dragul ei tată se pierdea pe masa de operaţie a unui vestit spital parizian – 20 iunie 1891.

În timpul când soţul fusese prefect la Piatra Neamţ, Lucie conducea judeţul, aproape la vedere, încât pietrenii când aveau o treabă grea la Prefectură, ca să fie siguri de izbândă, mergeau la *„madame, prefect"*. Când partidul cădea în opoziţie tot Lucie dirija bătălia electorală şi-l aducea la putere, soţul fiind, după părerea opozanţilor: *„păpuşa"*, iar după a ei: *„păpuşoiul"*, cum spunea, glumind, amicelor. *„Toată lumea se supunea autorităţii ei, recunoscută în tot judeţul"*. (C. Argetoianu)

Trăise şi o tragicomedie din cauza căreia ieşenii se cruceau când o vedeau pe stradă ori în curtea cumnatei din Podul Verde, unde trăgea când venea de la moşia Dobrenilor.

*„Tânăra căsătorită cu Liteanu, Lucie a avut un copil, băiat, dar băiatul nu era a lui Liteanu ci al lui Georges Beldiman cu care tânăra căsătorită se ţinea deja. Beldiman a vrut să aibă copilul la el. Proteste, lacrimi din partea mamei. Liteanu iubea şi el copilul şi nu s-ar fi despărţit de dânsul pentru nimic în lume. Beldiman nu ştia decât una şi ameninţa cu toate scandalurile din lume. Până în sfârşit nevinovata mamă a trebuit să cedeze. Şi-a frecat copilul cu nu ştiu ce buruiană de i-a roşit pielea şi i-a dat temperatură. Liteanu plecase tocmai la ţară şi după două zile l-a declarat mort. De copil nu se apropiase bine*înţeles *decât dânsa şi o jupâneasă de încredere. Când s-a întors Liteanu de la ţară a găsit un mic sicriu închis – doctorii porunciseră astfel, boala fiind contagioasă – pe care l-a dus plângând a doua zi la Cimitirul Eternitate şi l-a îngropat”* (C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine*). Lucie a interpretat rolul de mamă nenorocită, ca o adevărată artistă, făcând o înmormântare cu tot dichisul creştinesc: doliu mare, din cap şi până-n călcâie, plânsete, vaiete deznădăjduite pe care soţul nu reuşea să le potolească şi praznicul cu şapte mese slujite de un sobor de preoţi.

În acest timp *„mortul”*, se juca, bine merçi, la casa

adevăratului tată, unde după un timp, s-a mutat şi Lucie, săvârşind al doilea măritiş. Copilul a crescut cu numele Beldiman şi, deşi avea stofă, potrivit tot lui Argetoianu, când îi bătea vântul prin buzunare îi plăcea s-o facă pe fantoma, cerând bani de la făptaşa înscenării, ameninţând-o că dă în vileag tragicomedia şi *„se va duce la cimitir şi se vă e… pe mormântul său”* (*C*. Argetoianu).

De voie şi nevoie, ca povestea să nu intre în gura lumii, năstruşnica mamă îşi făcea cruce şi îi da, dar vorba ceea, *ce nu ştie bărbatul ştie satul*. Până la urmă tărăşenia se afla, povestind-o cu şarm chiar împricinata. Lumea se distra, iar eroina apărând şi mai faimoasă se mai mărita odată.

Aşa ajunsese la a treia căsnicie cu Leon Bogdan devenind prefectoriţă şi straşnică politiciană. Fiind şi mamă de două fete (Catinca şi Lucia Liteanu înzestrate de bunicul cu ceva pământ prin Dobrogea), avea şi alte buclucuri, ca în lumea mare de pe atunci. Leon îi dăruise şi el încă două odrasle pe Ana şi Manuela. În vremea ultimului război, văduvă după Leon, trăia la moşia Dobreni ahtiată după viaţa politică, unde o vizita şi ministrul Argetoianu, fiind susţinătoarea partidului său, nevoind să renunţe la autoritatea ei notorie, din judeţul Neamţ.

Căsătorindu-se şi George, fratele lui Leon şi al lui Lupu, trăia un timp cu Margareta Rosetti după care devenea ginerele poetului Vasile Alecsandri (1883), reţindu-i iubita lui fiică, pe Maria, instruită zece ani la Paris şi însoţită în 1877 cu Dimitrie A. Catargi de care divorţa după naşterea copilelor Elena şi Margareta. Cei doi soţi, George şi Maria trăiau fericiţi luna de miere însă peste vreun an (1884) se despărţeau, George înjghebând altă căsnicie dar tot pentru vreun an căci în 1886 săvârşea şi a treia însurătoare cu… Maria de mai înainte, care îi dăruia un băiat Henri. Ca în filme. Pentru Maria *„artistă, bună muzicantă şi pictoriţă”* cum o vedea tatăl într-o scrisoare din aprilie 1876, căsniciile erau corvezi, ducând dorul

Parisului cu saloanele lui culturale în care se simţise

atât de bine şi învăţase franceza şi engleza, desenul şi muzica, câştigând concursuri muzicale şi bucurând tatăl. În vara anului 1883 scriind părinţilor care voiajau în străinătăţi (în decembrie 1887 Alecsandri era agent diplomat la Paris) se şi plângea de *„golul”* din Iaşi şi *„singurătatea* „de la ţară, Mirceşti, unde îşi amintea minunatele voiajuri în Elveţia, Anglia, Biarritz. Maria trăia marea dramă a multor ieşence trimise la Paris pentru studii şi apoi aduse acasă, şi aruncate în braţele unui soţ, bogat dar necioplit şi adesea incult şi bădăran. La Paris, Marie se bucurase de grija mătuşii Aimée, soţia lui Iancu Alecsandri fratele poetului, locotenent colonel, agent diplomatic al ţării în capitala Franţei în sfera cărora crescuse. Dânsul murea în 27 mai 1884 de cancer la laringe fiind îngropat la cimitirul Montmartre.

V. Alecsandri îi dedicase lui Iancu piesa Fântâna Blanduziei.

Bineînţeles că din aceste schimbătoare căsnicii nevestele năşteau copii, ce dădeau de lucru avocaţilor pentru împărţirea clirnomiilor (moştenirilor) de la părinţi, iar gazetelor subiecte, savuroase, de romane.

Maria Alecsandri (Bogdan)

Plăcându-le strada Copoului, atât Leon cât şi George, când erau la Iaşi, îşi aduceau nevesticile în casa surorii lor, care la bătrâneţe, le încurca numele precum le încurca şi pe ale răposaţilor ei soţi şi amici, spre hazul musafirilor.

Singurul Lupu Bogdan rămăsese credincios primei neveste, Maria Docan, în braţele căreia se pierdea doar la

vreo 47 de ani (1890), îngrijind castelul părintesc de la Gădiniţi-Roman, unde boierii ieşeni şi romaşcani mergeau în pelerinaje, pentru linişte şi plăcută întremare.

Leon se sfârşea la Piatra Neamţ.

George, absolvent al colegiului Louis le Grand, intrase în activitatea politică. Fiind numit secretar al Ministerului de interne trăia mai mult la Bucureşti lăsând în uitare conacul din Bogdăneşti-Bacău. Puţin preocupat de avere o dăduse în grija soţiei Maria Alecsandri, administrator cu mână fermă a moşiei ei de la Mirceşti şi a lui de la Borzeşti. Ea îi făcuse o rentă, dându-i bani cu zgârcenie pentru jocul de cărţi şi cursele de cai. Atunci când Maria venea la Iaşi locuia la cumnata Catinca Bogdan sau în casele lui Mihai Sturza de pe strada Carol nr. 23 (*„Mişcarea”* 18 iulie 1920)

Fiul lor Henri nu-i moştenea calităţile fiind un risipitor. O bucurau însă fiicele Margareta şi Elena din căsnicia cu Dimitrie Catargi, fost consilier la Curtea de Casaţie. Ele reprezentau fericirea bunicului Vasile Alecsandri, de la Mirceşti. Când venise pe lume Mărgărita, bunicul i-a făcut şi o poezie: *„Mărgărita de la Raiu /A venit în zi de maiu...*

...*Unii zic că-i îngerel, / Alţii că-i un fluturel*.

Toţi că-i o minune rară! / *Eu, bunicul ei bătrân*.

Când o văd la al meu sân / Râde dulcea primăvară”.
(*8 maiu 1879*, *„Convorbiri literare”*, iunie 1881)

Elena îi amintea de marea lui dragoste pentru Elena Negri, iar Margareta de altă iubire (pentru Maria Cantacuzino sau pentru o Margaretă neştiută)

Bunicul era bun şi înţelegător căci şi însurătoarea lui – ziceau contemporanii – fusese de pomină. Celibatar convins, se căsătorise pe la vreo 55 de ani. Potrivit lui Radu Rosetti, în drumurile sale cu trăsura, între moşie şi Iaşi, oprindu-se odată pentru dejun la ratoşul (hanul) ţinut de Novakovski – fostul bucătar al lui Petrache Mavrogheni – în Târgu Frumos (1856 – 57), descoperea acolo o fetişcană numulie care spăla podelele având poalele sumese. Văzând-o, i-a căzut cu tronc şi, povestind

descoperirea unei verişoare cu care călătorea, i-ar fi spus că-i venea s-o fure şi s-o ducă acasă (Radu Rosetti, *Amintiri din prima tinereţe*).

Mai târziu faptul se şi întâmpla, făcând-o gospodină. Deşi nu avea cultură i-a devenit poetului un ajutor destoinic. Cei doi stăteau împreună la Mirceşti, 258

Paulina însoţind poetul la recepţii, la vizite regale şi în misiunile diplomatice. Era poloneză şi o chema Paulina Lucassiewicz. Născându-i o fată, Maria (1858) Alecsandri legaliza traiul comun, căsătorindu-se în 1876 cu mama ei. Pe copilă o dusese la Paris, pentru studii, încă din octombrie 1867, ţinând-o vreo zece ani la pensioane unde învăţa limba franceză, engleză şi germană şi-şi făcea o bogată cultură frecventând spectacole şi saloane elevate, despre care scria părintelui în bogata lor corespondenţă. Întoarsă la Mirceşti prin octombrie 1877 se mărita cu Dimitrie Catargi, bucurând tatăl şi mama.

Catinca Bogdan trecând în cele veşnice prin 1916 zidirea din Copou ajungea la inginerul I. Ţintu căruia îi plăcea să se înnobileze în acte: Tzintzu. Gospodăros, el mai adăuga nişte odăi clădirii, peste ele ridicându-se şi un etaj prin anii ’70, de Direcţia Drumurilor, ultima stăpână a imobilului. Mai înainte casa aparţinuse vestitului Stoianovici şi lui Boierescu, cum reiese din hotărnicia casei lui Costin Catargiu.

În coasta ei, pe strada lui Asachi se găsea casa colonelului Leonida Mavrodi, aghiotantul domnitorului Gr. Ghica Vodă. O cumpărase de la Teodor Codrescu, autorul Hronicului (1848).

Şi prin această casă au trecut vreo trei neveste, uşor de schimbat, odinioară, potrivit lui Kotzebue, *„căsnicia făcându-se cu un popă şi divorsul cu altul”*, până la introducerea Codului civil, din 4/16 decembrie 1864. Cea mai grea treabă era cu *„anul de încercare”* pentru o eventuală împăcare ce-l dezgropau din canoane unii duhovnici – ca să crească costul divorţului. Pentru scurtare unii luau începutul anului din calendarul iudaic (în septembrie), iar sfârşitul din cel creştinesc (în decembrie).

Legalizarea civilă a căsniciilor, a stârnit sumedenie de supărări în cinul preoţesc, rămaşi fără o pâine mare, mulţi ocărându-l, osândindu-l şi blestemându-l pe legiferatorul Cuza şi iniţiatorul Kogălniceanu – de aici credeau bigoţii trăgându-li-se sfârşitul năprazic, primul în exil, iar al doilea pe masa de operaţie.

Paulina Alecsandri

Obosit de multele sale călătorii, Leonida rămânea la Paris pentru veşnica odihnă, în marele cimitir Montparnasse, deşi avea doar vreo 60 de ani, cum pune Constantin Gane în monografia *Neamul Mavrodineştilor*.

Eleonora Aslan

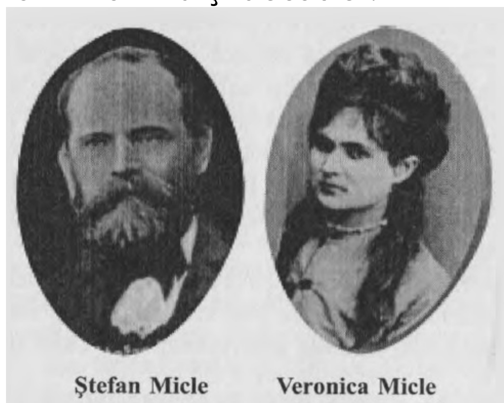
Casa cu etaj şi parter o lăsa fiului Eugeniu Mavrodin (1859 – 1915), diplomat. îl crescuse mama sa, Eleonora Ceaur Aslan, fiica lui Alecu Aslan de la Bacău, o femeie încântătoare. În înţelegere cu soţul mult mai vârstnic, de care era despărţită de vreo trei ani, îi ducea din Iaşi pe

micul Eugen (de 7 ani) pentru înscriere la Petite École de Notre Dame de Chartres, din Paris. Ce s-o fi întâmplat nu se ştie dar se afla că Leonida trecuse pe lumea cealaltă, lăsând-o pe Eleonora noului soţ Iancu Boldur Lăţescu. Căci aşa cum s-a mai văzut, rar era pe atunci o cucoană care să nu încerce măcar doi soţi.

Şi ajungem la Strada Plopilor Fără Soţ

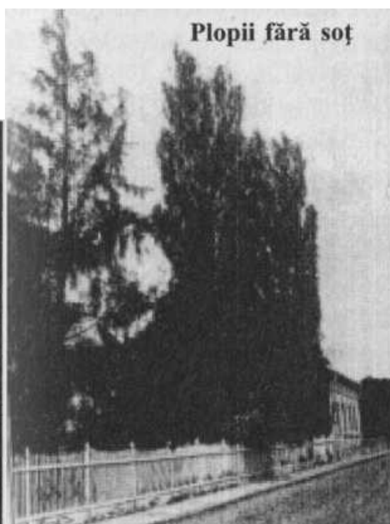
Intrând în strada lui Gheorghe Asachi, se cuvine a face câţiva zeci de câţiva paşi şi să ne oprim în dreptul casei cu numărul 14, din stânga, flancată de un bloc al Căminului de de studente.

Are şi ea o poveste căci, printre alţii, a locuit-o şi profesorul Ştefan Micle cu familia. Soţia sa, Veronica, cunoscând la Viena, în timpul unui tratament medical, pe studentul Mihai Eminescu, după sosirea acestuia la Iaşi, unde a fost numit director al Bibliotecii Centrală (în toamna anului 1874), adesea cei doi tineri numai de 24 ani (născuţi în anul 1850), îşi căutau paşii. Ştefan Micle avea cu 30 ani mai mulţi decât ei.

Ştefan Micle Veronica Micle

Se întâlneau la seratele literare, la Bibliotecă şi de multe ori în grădina Copoului unde Veronica ieşea la plimbare cu cele două fetiţe Valeria şi Virginia, iar dânsul o aştepta pe o bancă fulguită de funigeii florilor de tei. Acolo discutau despre paginile lecturate şi îşi citeau producţiile literare. Atunci când nu se întâlneau, poetul, nerăbdător s-o vadă îşi făcea drum pe strada lui Asachi, seara, în *„isonul greierilor ce ţârâiau hangul melancoliei”*.

privind sfios casa dintre plopi şi ascultând freamătul frunzelor arborilor aflaţi, într-un veşnic taifas foşnitor. Spera că-i va auzi glasul sau îi va zări chipul în fereastra, luminată de luna ce *„adormea în umbră podoaba grădinii”* (Adela Xenopol) Întâlnirile din Copou observându-se, bârfitorii îl calomniau, scriind anonime profesorului Ştefan Micle, nebănuind că pentru el Veronica era doar Muza, un ideal, o icoană pe care o privea fără gânduri ascunse sau dorinţe imorale (*„Cu Veronica n-a avut decât raporturi ideale, până la moartea lui Micle. Dacă ar fi voit ea să fie altfel, Eminescu ar fi dispreţuit-o şi alungat-o pentru totdeauna”* (scria Ion Slavici).

Din momentele acelea de visare, emoţie şi melancolice trăiri se năşteau versurile:

„Pe lângă plopii fără soţ
Adesea am trecut;
Mă cunoşteau vecinii toţi, Tu nu mai cunoscut.
La geamul tău ce strălucea
Privii atât de des;
O lume toată înţelegea – Tu nu m-ai înţeles.

Casa aparţinuse lui Teodor Codrescu şi Veronica a stat în ea prin anii 1875 – 1876, când soţul Ştefan Micle a fost rector. Aveau nevoie de un spaţiu potrivit funcţiei,

pentru primirea oaspeţilor şi delegaţilor altor Universităţi din ţară şi din străinătate, cât şi pentru ceaiurile literare, obişnuite pe atunci. Descrierea o lăsa istoriei profesorul Constantin Kiriţescu amintindu-şi vremea când fusese navetist la Şcoala normală *„Vasile Lupu”* (1903 – 1904) şi locuia *„pe strada Gheorghe Asachi, din cartierul Universităţii, într-o casă bătrânească, fostă a profesorului Teodor Codrescu. Casa se prelungea cu o mică tipografie*

În care Codrescu îşi tipărise operele şi care acum se ocupa cu tipărirea „Gazetei de Iaşi”. Fostul salon al casei de dimensiuni imense, servea de cancelarie, şi de redacţie, şi de salon, dar şi de dormitor. Un divan cu scoarţe şi perne se întindea de la un colţ la altul al încăperii, putând primi în acelaşi timp patru oameni întinşi pe de-a întregul, fără a se atinge unul de altul” (*O viaţă, o lume, o epocă*). Locuinţa soţilor Micle din strada Butu nr. 14 era mai mică şi situată pe o străduţă laterală. Kiriţescu avea colegi la Şcoala Normală pe Gh. Ghibănescu şi *„Petru Cujbă, profesor de geografie, vechi prieten a lui Caragiale”*. Pomenindu-l pe ultimul adăuga notiţa lămuritoare, cu versurile scrise de amic şi considerate până în zilele noastre apocrife: *„Venind la Iaşi să-şi viziteze prietenul, pe Petru Missir, junimist, profesor la Facultatea de drept şi pe*

Petru Cujbă, Caragiale a lăsat la locuinţa primului care se afla la Facultate, următorul bilet: *Missiraş sunt la I-aş sau la Ieşi*; *dacă ieşi de la slujbă, vin la Cujbă*. *Al matale, Caragiale*". În faţă clădirii din strada Asachi se găseau câţiva plopi a căror fotografie o publica scriitorul Mihail Sadoveanu, prin 1928. Editorul deţinea informaţii sigure de la Vasile Burlă prietenul lui Mihai Eminescu şi de la Matilda Cugler poeta contemporană, în casa căreia Veronioca Micle cât şi Mihai Eminescu participaseră la cenacluri literare. Matilda Cugler avea să şi evoce prima întâlnire cu Eminescu.

Plopii arşi de focul războiului mai existau încă prin noiembrie 1944, când tânăra doctoriţă Maria Golăescu de la Spitalul de Izolare, întoarsă din refugiu mergea pe *„strada Asachi pe lângă Flopii fără soţ, care sunt prezenţi toţi şapte dar care, pârjoliţi, se înalţă scheletici către cer, parcă plini de reproşuri*" (*însoţitorii istoriei*).

avea 7 odăi la etaj şi 8 odăiţe jos, iar pe frontispiciu o placă de stejar cu inscripţia *„Lucrul şi al meu repaus*" bătută din litere de zinc.

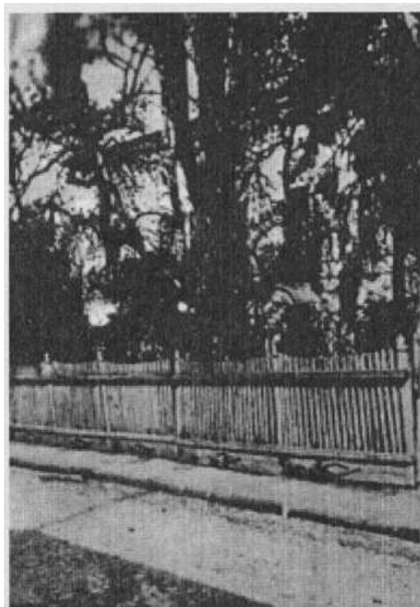
Îndatorat cu 1500 galbeni pentru lucrările sale tipografice, în anul 1850 era mai, mai, s-o piardă, fiind scoasă la mezat de creditori. Reuşea s-o salveze dar nu scăpa după moartea sa, vânzându-se la mezat (1875). În grădina din faţă Asachi făcuse un mic monument spre amintirea fiicei sale

Casa Gh. Asachi

Eufrosina, decedată în 1848. Ca multe alte case trecute de la un stăpân la altul prin 1912 când o vizita,

emoţionat, profesorul Nicolae Iorga, adăpostea Şcoala de Menaj Principesa Maria, trecută apoi unui orfelinat (principesa preluând-o din 1893). Mai înainte adăpostise Pensionul de băieţi *Fajard* (1879) şi unul de fete, *Grandjean* (1890).

263

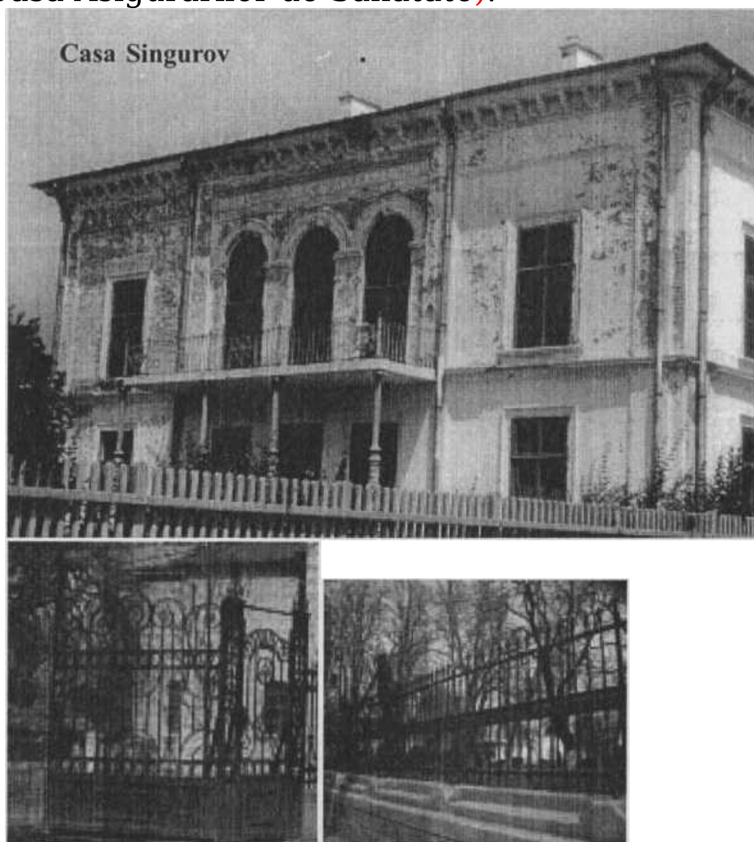
Plopii fără soț (*Pe urmele Veronicăi Micle* - A.Z.N. Pop)

Dincolo de casa Veronicăi, în strada Teodor Codrescu, nr. 2, se găsea ca şi acum casa lui Gheorghe Asachi. Şi-o construise după planurile sale, din cărămidă cu acoperiş din şindrilă, pe un *„loc domnesc"*, din mahalaua Muntenimea de Sus, obţinut prin anii 1834 – 35. Aici îşi instala şi Tipografia unde se tipărea *„Albina Românească"*, *„Icoana Lumii"*, *„Spicuitorul"*. Clădirea, de pe colţ cu uliţa Codrescu.

În zilele noastre, bătrâna zidire găzduieşte Institutul de Filologie.

Pe celălalt colţ al străzii lui Asachi, la numărul 31, se însorea, din anii zidirii Teatrului din Copou, casa arhitectului Costinescu – făcută ziceau pizmăreţii cu materiale de la templul artelor, între care şi stâlpii din fier

– şi rămasă, inginerului Singurov, celălalt constructor din vremea domnitorului Mihalache Sturza. (în ea, acum, se află Casa Asigurărilor de Sănătate).

Ce s-a mai petrecut, nu se mai ştie, dar în 1901 locuia în ea Constantin Climescu care, prin 1910, repara grilajul.

Vechile grilaje – dantelării din fier forjat –, reprezentau podoaba Copoului. Mai toate clădirile anilor 1900, situate în mijlocul grădinilor înflorite, înfăţişau la stradă asemenea opere metalurgice semnate de talentaţi şi renumiţi meşteri ce-şi înşirau operele ca la expoziţie, de-a lungul Podului Verde, din colţul Păcurarilor şi până dincolo de Grădina publică. Fiinţau de la finele secolului Unirii când bătrânele case boiereşti se descotoroseau de zidurile ca de cetate, ce le străjuiau curţile, înlocuindu-le la stradă cu câte un falnic grilaj.

Păcat că majoritatea s-au pierdut într-un acces de patriotism, când din lipsa fierului pentru noile construcţii industriale s-a dispus demolarea lor şi trimiterea la furnale pentru topit (prin anii 1960).

Potrivit scriitorului D.C. Moruzi, aceeaşi casă ar fi locuit-o un timp şi vestitul boier, Panaioti Moruzi, unchiul romancierului, salonul ei pictat cu stele intrând în paginile romanului *„înstrăinaţii”* al cărui erou principal era aga Stelea, locatar pe Copou. Anul 1928 aducea aici pe Solomon Cahane care îşi făcea încă un acaret în spatele casei bătrâneşti, pe aceea veche preluând-o Neculai Alcaz.

Aşa ca în mai toate viile şi livezile Copoului, nimicite fără milă, la numărul 29 poposea şi Costăchel Sturza, unul dintre puţinii boieri rămaşi în dricul vechiului târg după focul din 1827, stăpânind casa din strada Golia (Cuza Vodă), unde se instala Banca Moldovei prin 1857 şi după mai multe schimbări de proprietari ajungea Poşta prin 1937. Altă casă, primită de soţia sa Agripina, din partea tatălui ei o dăduse Muzeului de Ştiinţe Naturale, în a cărui stăpânire a rămas şi astăzi. După vechiul obicei Agripina se căsătorise la 13 ani.

Toată lumea bună mutându-se pe Copou, venise şi el. În vecinătate trăia şi Săftiţa Palady (venită de mai la vale), sora Agripinei. Locuind în clădire şi doctorul Dragomir Hurmuzachi îi repara parterul şi grilajul (1903 – 1911), lăsând-o apoi familiei diplomatului Eugen Niculcea (1915), care o stăpânea şi prin 1943, dar nu o locuia, fiind ministru plenipotenţiar.

Acareturile următoare, demolate, pentru a se construi depozitul Arhivelor de Stat (1977) fuseseră locuite de cucoana Săftiţa Palady. Fiica instruită în Italia a lui Costache Rosetti stăpânul caselor în care se află acum Muzeul de ştiinţe Naturale şi fosta soţie a vistiernicului Mihail Sturza, părăsită în preajma urcării pe tronul Moldovei şi rămasă văduvă după al doilea soţ din familia Palady, trăia ultimii ani cu inima bătând între ceasuri de fericire şi tragedie. Cei doi fii ai ei şi ai fostului domnitor luaseră drumuri diferite în viaţă. Primul, Dimitrie, numit

general inspector al Miliţiei Moldovei de tatăl său, era învinuit că bruftuluise pe tinerii doritori de reforme, în 29 martie 1848, şi-i trimisese cetluiţi la închisoarea militară din Galaţi, faptă preţăluită de domnitor cu numirea în grad de mare logofăt (D. 307). Locuind mai mult în străinătate, în Franţa, se îndepărtase de laşi. Îi rămăsese al doilea fecior, beizadea Grigore, legat de Iaşi şi cu mulţi amici în târg care la alegerea domnitorului, în 5 ianuarie 1858, îi susţinuseră candidatura. După evenimentele din martie 1848, părăsise postul de aghiotant domnesc, rămânând vornic (D. 309). Cu toate acestea avea să suporte unele reclamaţii de la boieri prădaţi în noaptea arestării revoluţionarilor, de arnăuţii domneşti (un reclamant fiind spătarul Gr. Cuza). Împreună cu dânsul avea să trăiască toate bucuriile şi durerile vieţii sale plină de nenoroc. Rămânând de timpuriu fără nevastă, plecată pe lumea cealaltă, dânsa i-a crescut fetele, pe Elena şi Olga – în casa de la colţul uliţei 40 de Sfinţi, lăsată apoi familiei Negruzzi. Acolo a făcut nuntă veselă principesei Elena nepoata cea mare, deplasarea mirilor de acasă la Biserică şi Biroul stării civile din fosta Curte domnească săvârşindu-se într-o caretă cu poleituri de aur. Nunta a atras în ogradă sumedenie de lume, căreia vorniceii îi împărţeau cozonac, cofe cu vin, bomboane şi pachete cu îmbrăcăminte şi încălţăminte. Lăutarii cântau în cerdac pentru musafirii de la masa cea mare din casă şi pentru feciorii şi fetele ce dănţuiau în ogradă. Nu mult după nuntă tânăra doamnă se îmbolnăvea şi pleca după mamă-sa, lăsând bunica şi tatăl înecaţi în durere. Mai rămăsese Olga. Căsătorită trăia la moşia Ţibăneşti unde într-o zi, pe când făcea exerciţii de echitaţie, iubind călăria, a căzut şi s-a rănit grav. Adusă la Iaşi la bunica – mutată în casa de mai sus –, deceda, ducându-se şi ea cu un car funebru urmat de mii de ieşeni, spre cavoul din ograda bisericii Frumoasa unde se afla mama, Elena, un frate Dimitrie mort mai mic şi străbunicul Grigoraş Sturza, tatăl domnitorului. Viaţa bunicii se înnegura pentru totdeauna.

Nu lipsea din Copou nici vestitul profesor A.C. Cuza,

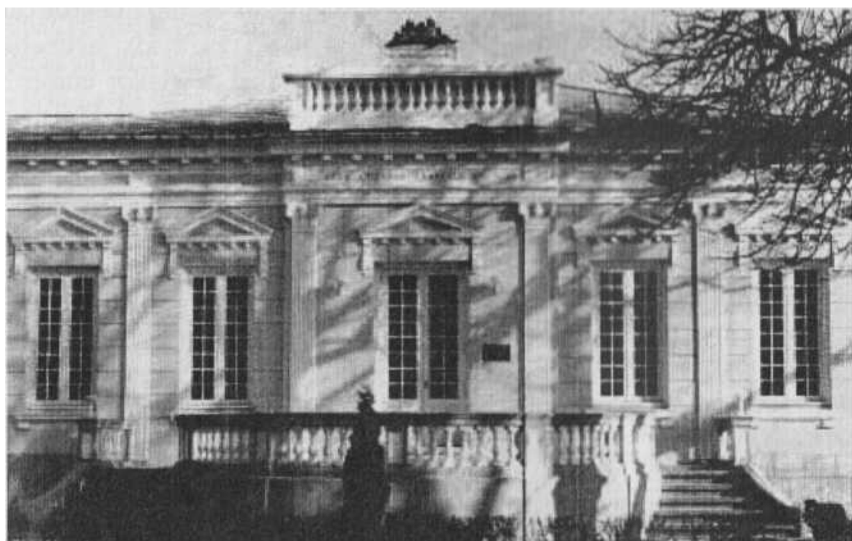
care prin 1903 îşi făcea cunoscută prezenţa într-o clădire mică, fără etaj de la numărul 27, zidită în stil românesc cu dirigi şi traforaje. Mutându-se în altă parte, pe strada lui Codrescu o lăsa doctorului farmacist N Racoviţă.

El dedicase statuii lui Ştefan cel Mare versurile:

„Când te uiţi şi bagi de seamă. / Bine zici că-i de aramă, Căci de-ar fi din trup şi carne /Nici n-ar sta ca să-l priveşti. El ca toţi cei mai de seamă, /Ar pleca la Bucureşti”.

Precum toţi noii proprietari şi farmacistul se apuca s-o prefacă după gustul său şi să zidească o nouă clădire (1916), adăugând la casa veche alte spaţii. Le ocupau, după ultimul război, căminul studenţesc al Politehnicii până când frumoasele odăi primeau cercurile Casei de Cultură a Studenţilor, deschisă aici prin iulie 1957, înainte de a se statornici în noul local ce avea a se construi la capătul străzii Lăpuşneau – Casa Tineretului, numită azi a Studenţilor („*Flacăra Iaşului* din 7 august 1957). Prin anii ’60 aici îşi făcea apariţia şi un televizor bucurând fetele cu spectacolele şi concertele transmise prin eter.

La construirea clădirii, arhitectul Tăutu dându-i o alura franţuzită – încât unii privitori îi ziceau Micul Trianon din Copou –, o pregătea parcă anume pentru Centrul Cultural Francez, ce avea să poposească pe dealul Copoului peste vreo 70 de ani, la 19 aprilie 1991 inaugurându-se în prezenţa preşedintelui Franţei, François Mitterand şi a preşedintelui Românie, Ion

Iliescu. Altă joacă a istoriei. Astfel pe Copou se întorcea *„Mica Franţă de la Iaşi"* cum îi ziceau, încântaţi, acei ce-şi aminteau de Iaşul francofon.

Copoul intrase în zona de front, străzile, grădinile şi ogrăzile erau brăzdate de tranşee străjuite de mitraliere şi branduri înconjurate de stive de proiectile

După ultimul război clădirea mai căpătase şi legenda găzduirii unor tratative ultrasecrete în privinţa armistiţiului din vara anului 1944, când şi cartuşe. În odaia de la stradă a clădirii, s-ar fi petrecut o întâlnire între doi ofiţeri sovietici, trecuţi peste frontul de la Breazu şi emisari români.

Casa de Cultură a Studenţilor – 1957

trecută apoi în stăpânirea arhitectului Grigore Ghica

Deleni, preşedintele Comitetului de iniţiativă pentru realizarea statuii domnitorului Al. I. Cuza.

Postelnicul şi ministrul de finanţe Panait Balş (1817 – 1889), stăpânul marelui

Dincolo de casa lui Racoviţă, urma proprietatea lui Panait Balş (nr. 25), moştenită de Ruxandra Balş, închiriată de Carol Waldman pe la 1886 şi domeniu Iveşti şi Torceşti, din ţinutul Tecuciului şi deputat antiunionist în Divanul Ad-hoc, nu era un oarecare dorindu-şi chiar domnia pentru care cheltuise vreo 60.000 de galbeni la Înalta Poartă, dar fără izbândă. În tinereţe fusese amic al lui Alecsandri, Kogălniceanu şi adept al ideilor europene progresiste, prin 1844 sprijinind şi apariţia revistei „*Propăşirea*”. Mai târziu însă deşi era căsătorit cu Ruxanda fiica spătarului unionist Mihalache Cantacuzino Paşcanu, lăsase ca locuinţa sa să devină un centru antiunionist. Intrase în conflict şi cu ţăranii, nemulţumiţi de munca lor (boierescul). Rătăcind astfel, drumul vieţii se pierdea, fără renume, în ianuarie 1889. După el rămânea totuşi, o moară mecanică modernă cu etaj, pentru făină „*trei nule*”, construită pe moşia sa. Funcţiona şi în timpul ultimului război („*Flacăra Iaşului*”, 7 august 1957). Unul dintre cei vreo 5 băieţi ai săi, Costea Balş (1856 – 1905) cu idei antimonarhiste, ajungea prefect de poliţie, iar fiica Natalia, căsătorită Vlădoianu, primind moşia Cârjoaia făcea acolo un castel. Altă fiică, Maria, căsătorită cu baronul german Reinhard von Godin, pleca în lumea mare.

Între anii 1910 şi 1912 casa lui Balş, ocupată de marele proprietar Grigore Ghica-Deleni (1847 – 1938), a fost în atenţia întregului Iaşi şi n-a lipsit mult să fie luată cu asalt, din cauza monumentului lui Cuza Vodă. Proprietarul fusese ales preşedinte al Comitetului pentru ridicarea statuii comandată la sculptorul florentin Raffaelo Romanelli pentru Piaţa Unirii. În vara anului 1910 aceasta sosise la gară, dar cum ieşenii se decid greu unde să-şi aşeze operele din bronz sau marmură – apropo de Mihai Viteazul, a cărui aşezare se mai discută şi acum deşi vajnicul cuceritor al Moldovei stă de strajă la drumul

Sculenilor şi al Orientului încă din anul 2003 – amplasamentul nu se hotărâse şi hulitul domnitor a fost pus la odihnă într-o magazie a Primăriei, din strada Vasile Alesandri. Unii politicieni în frunte cu primarul Neculai Gane, susţinătorul proiectului doreau impozantul monument în Piaţa Cuza Vodă, anume amenajată, prin 1910, pe ruinele caselor Ruxandei Rosetti expropriate cu bani grei – unde se şi turnase un soclu. Alţii, din opoziţie, tratând amplasamentul lui Gane drept acţiune politică, electorală, nici nu voiau să audă susţinând amplasamentul din Piaţa Unirii, creată între anii 1896 – 1900, cu destule sacrificii băneşti pentru plata marilor exproprieri şi înzestrată de asemeni cu un soclu. Pe această temă se iscaseră furtunoase discuţii şi veninoase contra discuţii: în Consiliul comunal, în cele vreo 4 jurnale ieşene, la Universitate – unde A.D. Xenopol cu partizanii săi susţinea Piaţa Nouă (Cuza Vodă), iar N. Iorga pe aceea veche (Piaţa Unirii) – la restaurante şi-n crâşme, nu puţini târgoveţi ajungând în pragul luării de cap. Ghica, prezidentul Comitetului de iniţiativă trecuse de partea primarului, dar accepta şi soluţia partidei adverse, numai să vadă odată statuia ridicată. Liniştea i se dusese pe apa sâmbetei, la poartă casei sale înghesuindu-se partizanii celor două idei; opozanţii chemându-l la consfătuiri şi la proteste împotriva afaceriştilor şi dictatorilor din Primărie care au cheltuit banii publici pentru o piaţă făcută doar din interese electoral-politice, iar guvernanţii la contramanifestaţii pentru defăimarea tulburătorilor ordinii publice, fiecare tabără încercând să-l câştige de partea ei.

Vasile Adamachi

Marea bătălie se încheia în ziua de 17 mai 1911, când consilierii noului primar conservator, D.A. Grecianu, hotărau fără niciun drept de apel aşezarea statuii în Piaţa Unirii. Lehămătuiţi adversarii capitulau, acceptând pe soclul lor din Piaţa Cuza Vodă o cişmea, urmată de alte statui trecătoare (Mârzescu, A.D. Xenopol). Astfel în ziua de 27 mai 1912 ieşenii adunaţi cu mic şi mare în Piaţa Unirii sărbătoreau dezvelirea statuii domnitorului Cuza pe locul unde avea să rămână şi-n zilele noastre deşi cu ocazia lărgirii Pieţii se încerca alt amplasament plimbându-se un soclu din scânduri pe mai multe poziţii (anii ’60).

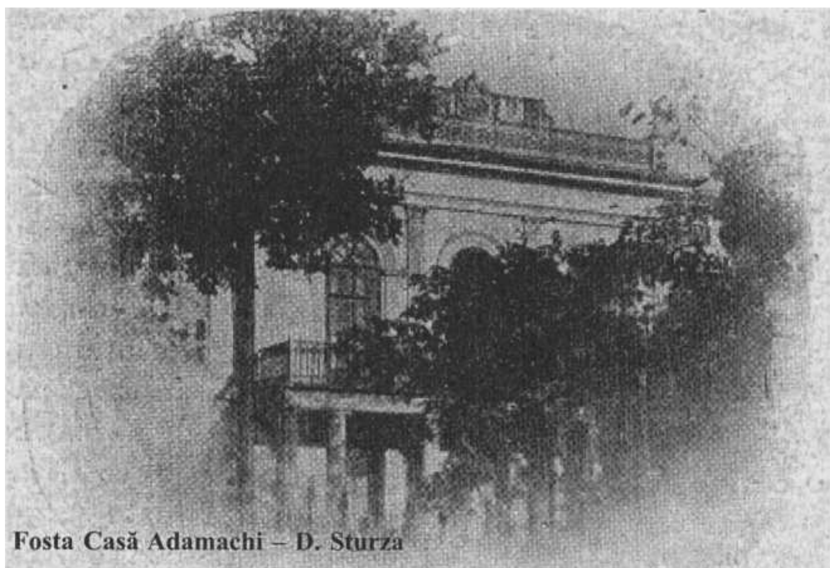
Ghica îşi vedea apoi liniştit de casă, reparând-o şi prin 1925, luând-o în stăpânire şi Rudolf Auerbach îi mai făcea şi el unele lucrări, păstrând-o impozantă cum trebuie să fie locuinţa unui arhitect Venind anii războiului şi ocupând clădirea, Legiunea de Jandarmi mobili nr. 6 (1941) i se semna condamnarea la nimicire. Aviaţia ruso-anglo-americană, bine informată, urmărind cantonamente de trupe, comandamente şi poziţii militare, bombarda masiv Copoul, încât nu scăpa nici cocheta clădire a lui Ghica-Deleni.

Continuând plimbarea în susul Copoului se întâlneau apoi casele de la numărul 23, proprietatea bancherului Vasile Adamachi (Adamache), cunoscut pentru *„generoasa donaţie”* a averii către Academia Română (moşii în judeţele Suceava şi Tutova, casa de pe strada Carol, via din Copou,

o mare sumă de lei, în total vreo 2, 5 milioane). Testamentul scris la 25 februarie 1892 dădea Academiei posibilitatea acordării unor premii periodice pentru lucrări deosebite, ştiinţifice, cât şi pentru trimitere şi întreţinere la studii a unor tineri dedicaţi studiului ştiinţelor pozitive *„pentru a servi la înfiinţarea şi perfecţionarea fabricilor şi a industriei naţionale* îl reprezenta, după moarte, juristul Alexandru Teodoreanu, procuror la Curtea de Apel din Iaşi.

Pentru neuitarea faptei sale la cimitirul Eternitate i s-a construit un falnic monument de Giovani Şcolari după planurile lui F. Xenopol (*„Ecoul Moldovei”*, 13 octombrie 1894).

După moartea sa, casa din Copou a fost vândută prin 1895 de către D.A. Sturza, secretarul Academiei, lui Dimitrie M. Sturza, fiul domnitorului Mihail Sturza. Stăpânind-o pompos prin 1899, noul proprietar – locatar mai mult la Paris – zidea la poartă o gheretă pentru paznici, ca la palatele domneşti, dar nu beneficia prea mult de aşezământ. Chemat la Sfântul Petre, pentru a da seamă de zgârcenia cu care îşi însuşise, (împreună cu sora Maria Gorceakov), mare parte din uriaşa avere a bogatului său părinte (Mihail Sturza, decedat în mai 1884), oropsind la împărţeală pe fratele ieşean Grigore Sturza, (pe care tatăl nu-l iertase pentru participarea în 1859 la alegerea domnului Moldovei, concurându-l şi stricându-i socotelile), imobilul rămas fără stăpân se vindea de urmaşul său Mihai D. Sturza către Constance Gr. Ghica, din strada Lascăr Catargi.

Fosta Casă Adamachi – D. Sturza

Cu acest prilej se preciza faptul că pe lângă pământul lui Adamache se mai cumpărase teren şi de la familia Codrescu, dându-se şi vecinătăţile: la apus strada Carol, la răsărit strada Codrescu, la sud casa Ghica – Deleni iar la nord casa Pavli. Îndatorată la Creditul Urban, acesta o închiriase liceului particular Mihai Kogălniceanu („*Mişcarea*” *18* iulie 1920) cu care se lupta

Primăria. O somase să desfiinţeze privata cu 5 compartimente din curte căci periclita aerul Copoului. Şcoala se apăra că nu putea lăsa fără asemenea dotare.

Prin 1938 clădirea aveau onoarea să găzduiască pe regele Carol a II-lea, poposit la Iaşi şi fermecat şi el de concertele privighetorilor Copoului, secondate de puzderia de greieri aciuaţi prin grădinile înerbate din jur şi asiduu concurate de stolurile graurilor ce-şi potriveau naiurile după diapazonul privighitoresc. Mulţi dintre ieşenii înstrăinaţi pe meleaguri franceze, italiene ori germane întorşi ca vizitatori acasă, mărturiseau că asemenea concerte, ca în Copou, seara, nu auziseră nicăieri, deşi păsări cântătoare sunt pretutindeni. Vara mulţi dintre locatari erau plecaţi lăsând casele pe seama greierilor şi stoluri de graური. Aveau să fie decimaţi în vara anului 1944 de schije, gloanţe şi şrapnele.

În casa lui Sturza vieţuise un timp şi celebra duducă Lucia Kogălniceanu

Urmau casele Pavli (nr. 21), proprietatea Pavel Michiu prin 1910 – 1929 de la care prin 1931 treceau la doctorul Avram Bernştein, dând iar pricină profesorului Cuza să tune şi să fulgere pentru schimbarea etnică a străzi vechilor boieri moldoveni.

Scurt popas la *„Mama orfanilor”* din Copou

Sus de tot, cam în dreptul blocului 29 din colţul Aleii Copoului şi al clădirii Camerei de Comerţ de vizavi, se întindea proprietatea cu numărul 19 aparţinând principelui Mihail D. Sturza (feciorul lui Dimitrie Sturza întâlnit mai în vale), însurat cu Olga Mavrocordat fiica Luciei Cantacuzino Paşcanu şi al prinţului Alexandru Mavrocordat (Muţunachi), stăpânul castelului din Miroslava, născută la Popeşti în septembrie 1884.

Casa scundă cu cerdac şi foişor, din *„fundul unei curţi imense, în faţa Copoului”* (Grădinii), potrivit lui Argetoianu *„semăna mai mult cu un conac mediocru de moşie decât cu un locaş princiar de oraş”*. Stăpâna lui, frumoasă, instruită la Paris şi Viena, viguroasă, cu doi ochi negri vioi şi oratoare înnăscută, avea mare aplecare spre problemele sociale. Observând în zilele primului război apariţia unui mare număr de orfani pe străzile Iaşului a iniţiat formarea unei instituţii de ajutorare a lor, propunând Reginei Maria să permită folosirea localului şcolii de Menaj Principesa Maria în acest scop. Astfel în septembrie 1916 se deschidea Orfelinatul Regina Maria în fosta casă a lui Gheorghe Asachi, 102 orfani primind adăpost, hrană şi îmbrăcăminte, toate procurate prin colectări publice. Moldova fiind plină de copii rămaşi pe drumuri guvernul a acceptat extinderea activităţii ieşene aprobând înfiinţarea secţiunii *„Ocrotirea orfanilor de război”* cu un comitet prezidat onorific de mitropolitul Pimen, dar condus, operativ de Principesa Olga M. Sturza (5 mai 1917). În comitet intrau miniştri, neveste de înalţi demnitari şi profesoare doritoare să îmbunătăţească viaţa miilor de copii ai nimănui, înfiinţându-se filiale în toate

judeţele. Dacă la început se identificase vreo 16.152 de orfani, după sângeroasele lupte din vara anului 1917 şi ravagiile tifosului, numărul lor crescuse dramatic, în crâncenul război pierzându-se aproape 600.000 de tineri Drept consecinţă la 30 decembrie 1917 se înfiinţa *Societatea Ocrotirea Orfanilor din război*, sub înaltul patronaj al Reginei Maria şi sub controlul Ministerului de Război. Sediul se stabilea la Iaşi. Societatea îşi propunea pe lângă întreţinerea şi adăpostirea acestor copii să le asigure şi educaţia prin organizarea unor orfelinate active cu grădiniţe, şcoli profesionale şi liceale, în vederea formării ca cetăţeni de ispravă ai ţării. Decretul lege din 7 mai 1918, completat cu altele îi acorda recunoaşterea morală şi înlesniri materiale, ajutoare din partea armatei şi scutiri de taxe de timbru, transport şi şcolare. Din februarie 1919 trecea sub controlul Ministerului de Interne, societatea fiind subvenţionată şi de stat. O statistică provizorie arăta că în ţară erau 316.000 de orfani, dintre care 3887 copii se aflau în cămine şi orfelinate iar 97.902 primeau asistenţă acasă. Activitatea din Moldova se extindea şi în noile provincii alipite la Paria mamă: Bucovina, Basarabia, Transilvania, Banat cât şi în Muntenia şi Oltenia, pe lângă centrul din Iaşi formându-se centre regionale la Bucureşti, Craiova, Chişinău, Cernăuţi, Timişoara, Cluj, Constanţa şi Sibiu, toate sub conducerea Comitetului ieşean.

Dezvoltându-şi preocupările, societatea deschidea sumedenie de şcoli, lua în grijă şi copiii invalizilor, formând centre de educaţie diversificată, asigurând întreaga asistenţă socială şi juridică de care copii şi apoi tinerii aveau nevoie până la întemeierea unei familii. Realizându-şi scopul, la 28 octombrie 1934, instituţia se autodizolva predând Ministerului Sănătăţii imobilele (54) dotările, fondurile, şcolile. Prin legea din 26 iulie 1926 statul creease Oficiul I.O.V. (Invalizilor, orfanilor şi văduvelor).

Casa Sturza (după un plan de la dl. N. Bujor)

La data respectivă, Societatea pentru Ocrotirea orfanilor din război, a cărei preşedintă rămânea, până în anul 1934, Olga Sturza, avea 72 de filiale în toate judeţele ţării, 9 regionale, 117 orfelinate cu şcoli proprii, 29 de şcoli 272

cu 47 de ateliere pentru pregătirea profesională, 9 sanatorii şi preventorii pentru tratarea copiilor bolnavi şi 18 aşezăminte subvenţionate (în care au crescut 18.376 orfani – pe lângă cei 182.817 asistaţi la domiciliu). Societatea întreţinea un seminar, 3 şcoli agricole, 2 şcoli normale de conducătoare, 5 şcoli de meserii pentru băieţi şi 7 pentru fete, cât şi 6 şcoli industriale pentru fete – toate cu recunoaştere de instituţii publice. Dintre ele la Iaşi funcţionau: Orfelinatul Regina Maria, Şcoala de Meserii pentru Fete şi Şcoala de Meserii pentru Băieţi, Căminul Gh. Gh. Mârzescu (pentru şcolile superioare), Căminul M. Kogălniceanu – de băieţi cu ateliere, căminul Gh. Trancu – pentru fete, Institutul Israelit – Cămin cu ateliere profesionale, Infirmeria A. Mavrocordat, Căminul Toma Cosma – de băieţi, Vila Dr Clunet (Bucium) sanatoriul TBC, Şoala de îndreptare – Copou, Şcoala Agricolă – Miroslava, Spitalul Caritatea şi Spitalul Ruginoasa (*Dare de seamă asupra încheierii activităţii Societăţii Orfanilor din Război, prezentată Majestăţii Sale Regina Maria de către principesa Olga M. Sturza preşedinta generală*).

În cei vreo 18 ani Societatea se ocupase de educarea şi formarea ca cetăţeni utili ţării, a peste 300.000 de copii scoşi din promiscuitatea sărăciei, sprijiniţi să găsească de lucru şi să întemeieze o familie onestă şi durabilă. Dintre ei 149 terminaseră Universitatea, Politehnica şi diferite

Şcoli superioare militare; 1135 absolviseră şcolile normale şi de conducătoare; 234 terminaseră seminarul; 938 – scoli comerciale; 826 – şcoli agricole; peste 4.000 – şcoli de meserii; 167 – şcoli de moaşe şi infirmiere. Vreo 300 de tineri erau studenţi la data despărţirii neştiind ce soartă le rezerva viitorul.

Pentru nobilul scop de salvare a copiilor orfani preşedinta instalase un cămin în castelul familiei de la Miroslava, (unde murise tatăl ei în 1907). L-a inaugurat la 1 noiembrie 1918 iniţial ca şcoală primară, transformată la 1 septembrie 1919 în şcoală de agricultură, înzestrată cu palatul şi terenul înconjurător. Animată de preceptul vremii: *„Totul pentru neam şi pentru ţară”*, ca nicio altă duducă a Copoului, Olga Sturza detesta luxul şi petrecerile frivole petrecându-şi timpul adunând alimente, îmbrăcăminte, medicamente şi intervenind pe la instituţiile publice pentru fonduri, spaţii şi sprijin material, necesare protejaţilor ei. Ciudoase, unele dintre contemporane observându-i detaşarea de viaţa boierească o porecleau *„Leliţa”* din Copou, căci se îmbrăca simplu şi-şi împărţea energia între instituţile de ocrotire sociale, creşterea celor doi băieţi ai ei şi administrarea moşiilor, fiind *„mai mult ţarancă decât boieroaică”* (*Aurel Leon, Una e „Clara Doamnă” şi alta „Madam Clara”*, *„Monitorul”*, 13 iunie 1993). Alerga prin sate, se sfătuia cu primarii şi învăţătorii rostuind îmbrăcăminte şi medicamente celor nevoiaşi, ajutând şi înzestrând tinerii la căsătorie şi sprijinind copiii merituoşi să urmeze şcoli.

Multe sate de atunci erau bântuite de arendaşi, ciocoi şi feluriţi posesorii de felul lui Tănase Scatiu sau Meza *„mâncător feroce de boieri... şi mai*

Monumentul Unirii din Copou

feroce de ţărani" care închidea *„vara în hambare pe bărbaţi femei şi copii... pentru ca să-i împiedice să fugă şi să-i poată pune la muncă încă înainte de răsăritul soarelui. Iar acei care fugise peste zi pentru a-şi prăşi ogoarele, îi ţinea şi-i silea să lucreze în lanţuri..."* (Radu Rosetti, *Din prima tinereţe*).

Pe lângă activităţile sociale pe Olga Sturza o pasionau artele frumoase, pictura şi sculptura studiată la Berlin, Dresda şi Paris (mai întâi ca elevă a sculptorului Debois şi apoi ucenică a celebrului Rodin). Avusese primul atelier la Dieppe şi apoi a deschis altul acasă, pe Copou, în care meşterea cu dalta şi ciocanul busturi şi statuete din marmură, între care avea să fie şi Monumentul Unirii oferit Primăriei prin august 1924.

Îl concepuse din cinci piese de marmură, figura centrală *„reprezentând Patria, imagine pentru care regina Maria a acceptat să-i reproducă chipul"*. Apărea înconjurata de provinciile reîntregite *„Transilvania, Bararabia, Bucovina"* şi de *„românii de pretutindeni care au rămas în afara hotarelor noastre"*. Valora 2 milioane de lei şi-l dăruia Iaşului. Urma să fie aşezat la intrarea

palatului din capătul străzii Carol unde a locuit regina Maria, dar fiind prea voluminos se fixa chiar în mijlocul străzii Carol. Criticii Iaşilor, ca de obicei, cârâiau, socotind lucrarea nu prea reuşită şi învinuind sculptoriţa că ar fi sculptat cu căţuia plină de tămâie într-o mână. Deşi autoarea căutase şi găsise chipuri emblematice printre elevele *Şcolii Normale Mihail Sturza*, gazetarii socoteau că de fapt figurile feminine, reprezentau fecioarele reginei: Marioara, Elizabeta şi Ileana, copilul din afara grupului simbolizând pe micul Mircea pierdut la începerea războiului şi rămas în mormânt la Bucureşti, pe când provinciile se întorceau la Patria Mamă. Elementele lucrării s-au executat în Copou, unele părţi fiind aşezate în parc până s-a realizat asamblarea.

Cu aceeaşi migală dăltuise monumentul de pe mormântul părintelui ei, devenit *„O capodoperă funerară"*, cum scria un cronicar de la gazeta *„Opinia"* din 11 noiembrie 1933, ce mersese la Şcoala Agricolă din Miroslava să-l vadă, ca şi alţi ieşeni atraşi de peisajul fermecător al întregului Iaşi privit de pe zare. Cenotaful cu borduri bizantine şi basorelieful unei femei pioasă, îngenuncheată, cu un catafalc de marmură acoperit de pânza unui giulgiu străveziu părea unul adevărat întins pe trupul aceluia trecut în veşnicie, ale cărui rotunjimi le reliefa. Jos într-o margine era semnată autoarea. Realizase gingaşa reprezentare sculpturală, pentru părintele ei care o crescuse ca pe un băiat, trimiţând-o în şcolile Europei şi înlesnindu-i voiajuri de instruire în marile oraşe europene.

Matei Cantacuzino

Plecată din ţară în vălmăşia anilor 1948, Olga Sturza şi fiul ei George cu nevasta, se stabileau în străinătate. Se dusese din Iaşi mai întâi la Bucureşti şi emigrase cu ajutorul preşedintelui Franţei, generalul de Gaulle. Vizitând România preşedintele luase ca translator de limbă română pe istoricul Mihai D. Sturza, nepotul Olgăi adică fiul lui Dimitrie feciorul pierdut în vârtejul Bistriţei. Mihai locuia la Paris şi a rugat pe general să obţină aprobarea de ieşire din ţară a bunicii. Este autorul volumului *Familiile boiereşti din Moldova şi Ţara Românească*.

Amintirea principesei din dealul Copoului se reînvia în toamna anului 1994 când *Grupul şcolar agricol Mihail Kogălniceanu* de la Miroslava aniversa 163 ani de învăţământ agricol în Moldova şi se organizase Simpozionul *„Principesa Olga M. Sturza – o viaţă sub deviza*: *Pentru Neam şi pentru Ţară”* (29 octombrie). În timpul amplelor lucrări se discuta şi posibilitatea ca o parte din sculpturile artistei să mai fie îngropate în grădina sau în beciul casei unde artista locuise. (Două lucrări ar fi fost ascunse de generalul Racoviţă, în grădina din faţa blocului nr. 29 – spunea dl. Bujor, reprezentantul principelui D. Sturza, nepotul sculptoriţei, la o discuţie în 2 martie 2006). Altele se păstrează în vila Sonet a poetului Mihai Codreanu.

Dincolo de de gardul casei Olgăi, prin anii 1918 –

1919 se găsea grădina cu trandafiri (nr. 17) a profesorului şi juristului Matei Cantacuzino (n. În 1855), părintele pierdut pentru viaţă după uciderea copilului în accidentul feroviar de la Ciurea, pe vremea primului război. Distrus şi copleşit de durere, în august 1925, pleca lângă feciorul plâns de multă lume. Casa o cumpărase prin noiembrie 1893 de la Elena Soroceanu, soţia lui Grigore Soroceanu, care o luase de la postelnicul Iordache Grigoriu (1845). La rândul său postelnicul o moştenise de la socrul său Iordache Roset, fericitul ziditor pe locul viei spătarului Constantin Râşcanu. Imobilul cuprindea şi casa cumpărată de la Th. Codrescu în 1893. Profesorul Cantacuzino începuse instruirea la Dresda şi apoi la Laussane urmând cursurile Conservatorului de Muzică, clasa de pian, după care a făcut studiile superioare 275

la Heidelberg şi Paris luând licenţa de Drept. Întors acasă intra în magistratură, fiind judecător, preşedinte de tribunal şi profesor emerit la catedra de drept civil (1920 – 1925) pe care o onora cu un amplu studiu publicat în 1921. Politician activ şi conducător al Partidului Conservator, milita consecvent pentru *„colaborarea socială, conştientă şi armonioasă”* fiind unul dintre parlamentarii care a sprijinit împroprietărirea ţăranilor propusă în 1918 de regele Ferdinand şi susţinută de Partidul Liberal, sub imperiul marilor revindecări sociale ce cutremurau Europa după revoluţia bolşevică din octombrie 1917.

Orator talentat la barele tribunalelor şi la catedrele sălilor de curs, atrăgea nenumăraţi ascultători, lecţiile sale docte, pline de farmec literar, ascultându-se ca nişte conferinţe publice şi apoi ca pe nişte rugăciuni, tot mai neînţelese, după pierderea copilului. Spre a nu i se şterge amintirea, casa rămasă fără nefericitul ei stăpân o închiria, prezumtiv, Octav Dessila, autorul tulburătorului roman *Iubim*.

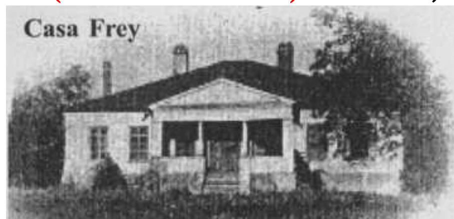
Găzduia familia Boian în care creştea Dana, fiica lui cuconu Costăchel şi a cucoanei Roxana, o frumoasă şcolăriţă, doar de 17 ani, la care se uitau toţi trecătorii când cobora strada *„cu tei bătrâni”* prin faţa lui Mihail

Kogălniceanu, mergând spre şcoală. Îşi găsea sfârşitul îndrăgostită de profesorul Neculai Brateş, prietenul familiei, adesea vizitator în casa înconjurată de pomi în care se auzeau cântecul unei mierle: *„Da al unei mierle căci şi prin aceasta Iaşul îşi păstrează o notă a lui. În plin oraş are priveghetori şi mierle. Păsări de crânguri şi de pădure, în pomii Iaşului cucernic"*. După tipicul vremii, deşi Dana împlinise doar 18 ani, iar profesorul avea peste 40, se căsătoriseră. Mergând la Bucureşti şi intrând în viaţa tumultuoasă a Capitalei, Dana se apuca de echitaţie, căzând sub influenţa maestrului ei, un ofiţer de la bricheta căruia i se aprindea rochia cu paiete. Murea arsă de vie ca şi

feciorul nefericitului profesor Cantacuzino, ars într-un vagon, în ajunul Anului Nou 1916 când se întorcea de pe front acasă.

După casa îndureratului profesor urma apoi un şir de zidiri pomenite de Rudolf Şuţu, în volumul *Iaşii de odinioară*, între care acele numite Gatoschi şi Petre Bogdan (foste Dimitriu). Ultima, de lângă

bloc, adăpostise, în primul război, familia diplomatului Camille Blondei, fostul ambasador al Franţei la Bucureşti între 1906 – 1916, refugiat la Iaşi cu fiica sa

Yvonne Blondei – autoarea volumului *Jurnal de război*. Urmau imobilul V. Iamandi, iar la capăt casele Frey, în care a fost Institutul de băieţi Frey (toate existente). Lovite de bombele ultimului război, vecinele lor din vale, pilcul vestitelor zidiri, plecau în cimitirul fostului Iaşi. Pe locul lor, în 1957, se construiau pavilioanele expoziţiei Luna Iaşilor (15 septembrie-15 octombrie) şi apoi şirul de blocuri de locuinţe şi cămine studenţeşti, ziarele anului 1960 anunţând mereu darea în folosinţă a câte unui grup. Spre amintirea gospodăriilor de odinioară, rămâneau câteva beciuri, între care acel din spatele blocului A_5.

Mai departe, dincolo de strada numită a Oştii, se-ntindea terenul regimentului de cavalerie şi locul pe care se ridica Spitalul de chirurgie al Asigurărilor, pornind din 1938. îl construia firma inginerului Carlo Pedrazzoli din Bucureşti. Deşi era război se încerca terminarea. Se făcuseră şi dotările tehnice, dar s-au risipit la refugiul din 1944, după care lucrările s-au luat de la capăt.

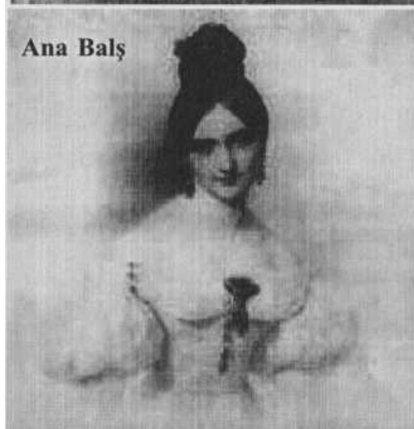
Trecând pe lângă câteva clădiri comerciale se ajungea la strada Şcolii de Arte şi Meserii. Dar despre ele se va vorbi cu alt prilej!

Ne întoarcem la casa locuită de stăpâna porţii unde Mihai Eminescu a scris:

„La castel la poartă calul
Sta a doua zi în spume.
Dar frumoasa lui stăpână
A rămas pierdută în lume...”

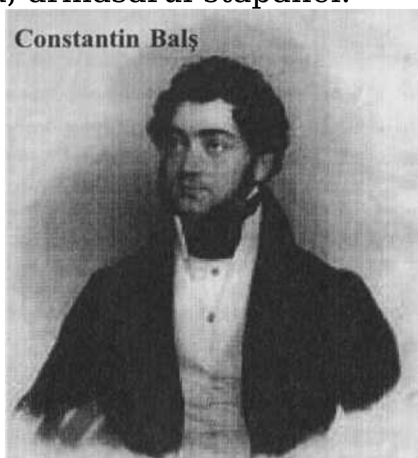
Revenind la fostul palat al lui Neculai Canta şi păşind pe celălalt colţ al străzii Toma Cozma unde este aşezat acum bustul ieşeanului Spiru Haret am fi întâlnit o clădire scundă, intrată în pământ de bătrâneţe (ca şi casa lui Alecsandri din uliţa Sf. Ilie) şi cu ferestrele mereu întunecate. Aparţinea lui Dimitrie (Mutzi) Balş, feciorul tânărului boier Constantin Balş şi al frumoasei şanteză vieneză Ana Slemmer, născută în 1811, adusă apoi ca soţie în Moldova şi devenită stăpână a moşiei Dumbrăveni. Figura ei o laşa posterităţii poetul Mihai Eminescu descriind *Boierimea de altă dată*: *„Era o damă naltă şi*

foarte albă la faţă, avea ochii mari şi albaştri, faţa lungăreaţă şi plină, nasul foarte corect iar gura ei roşie purta totdeauna acel surâs voluptuos şi satisfăcut care îl au toate femeile frumoase şi fără dorinţe. Ea era de o blândeţe rară". Într-un an sosindu-i în vizită o fată – nepoată sau vară – cu păr bălai şi ochii albaştri, aceasta îşi petrecea zilele cutreierând câmpiile şi pădurile, purtată ca viforul de armăsarii renumitei herghelii de la Dumbrăveni. Moldova păstra viţa vechilor cai arăbeşti pur sânge, persan încă de pe la 1807, herghelia Dumbrăvenilor fiind cunoscută în toată Europa. Caii săi se căutau şi în Germania şi chiar în Suedia. Mulţi cu nume exotice (Sultan, Pelivan, Bagdat, Antar, Ferigian, Emir) proveneau

din ţări îndepărtate arabe. Unul Zarif neîntrecut la viteză aparţinuse unui conducător al druizilor libanezi aflaţi în război cu sultanul. Costase preţul a 400 de cămile şi 360 de oi şi fusese adus în Moldova de un geambaş căruia Constantin Balş îi plătise 1.000 de galbeni cât pe o moşie. În 1845 herghelia avea 635 iepe moldoveneşti de prăsilă şi câţiva zeci de harmasari de *„pur sang”*. (*Vechi herghelii moldoveneşti*). Îndrăgostită de un ţăran chipeş şi frumos – feciorul lui Gheorghe Hodoroabă din Vereşti –, nemţoaica a trecut într-o zi cu iubitul peste Cordun (râul Suceava), în Austria, dând frâul liber cailor să se întoarcă înapoi. Ajuns acasă, armăsarul stăpânei.

Constantin Balş

alb de spume, necheza trist la poarta conacului. Auzită în copilărie de la tatăl său, căminarul Gheorghe Eminovici, vechil sau administrator pe moşia Dumbrăveni, întâmplarea stârnise curiozitatea viitorului poet Mihai Eminescu, care într-o vacanţă (1864), vizita cu părintele său saloanele pustii ale conacului Dumbrăvenilor. Stăpânul Constantin Balş murise, iar soţia sa, Ana Balş, trăia mai mult la Iaşi încă din anii ’50 ai secolului Unirii, când îşi mutase mobilele de preţ, tablourile şi odoarele.

Condus de căminar, adolescentul Mihai, călcase emoţionat prin încăperile pustii unde trăise frumoasa din poveste, căutându-i urmele. La ieşirea din conacul alb, cu uşile ferecate, gratii groase la ferestre şi duşumelele scârţâind sinistru la fiecare pas, tânărul, impresionat a

scris din fugă un catren pe poarta clădirii pustii:

„La castel la poartă calul / Sta a doua zi în spume.
Dar frumoasa lui stăpână / A rămas pierdută în lume...”

(*Matei Eminescu către Corneliu Botez*).

Întipărită în minte, şi reamintită cu ocazia şederii la Iaşi (1874 – 1877) şi a întâlnirii cu casa Balşilor de pe *Copou*, *„povestea versificată şi mereu cizelată*, devenea Făt Frumos din Tei, publicată de revista *„Convorbiri Literare”*, la 1 februarie 1875. Dar nici atunci nu i se părea desăvârşită şi pe această temă mai scria şi *Povestea Teiului*, tipărită tot în *Convorbiri* la 1 martie 1878. Erau de lămurit şi nişte mai vechi întrebări, reapărute când trecea pe lângă casa Balşilor din Copou: Oare după ce au trecut graniţa tinerii ce au făcut?? Era adevărat că flăcăul a fost căutat, prins şi adus înapoi cetluit, iar frumoasa din poveste schimba scrisori cu Ana Balş??? Unde or fi??? Probabil unele răspunsuri se puteau afla din casa lui Mutzi. Aici se găsea averea de preţ a Dumbrăvenilor: mobila scumpă de *„mahonie”*, tablourile, odoarele, puştile ghintuite şi aurite, biblioteca cu mii de cărţi legate în piele şi scrise greceşte, nemţeşte, franţuzeşte, ruseşte, englezeşte şi bineînţeles, documentele familiei: hrisoave şi scrisori, aduse la Iaşi cu vreo 20 de care, trase de 80 de

279

boi (Gh. Ungureanu, Mihai Eminescu – *Documente*). Rămâneau în poduri şi-n hrubele părăsite ale conacului din Dumbrăveni pachete cu fascicole şi broşuri cu pamflete, apeluri revoluţionare, chemarea *„La arme români”*, poezii satirice şi versuri persiflante la adresa cârmuirii lui Mihalache Sturza. Se tipăriseră tainic, în preajma revoluţiei de la 1848, la excelenta tipografie clandenstină instalată pe moşia lui Constantin Balş, boierul luminat cu învăţături înalte la Viena. (*„Adevărul”* 7 mai 1930, *Un cuib de revoluţionari*). Dumbrăvenii deveniseră centrul propagandistic, finanţat de moşier. Constantin membru al comisiei care examinase Regulamentul Organic aprobat de Obşteasca Adunare n Moldovei nu vedea bine alegerea

vistierului vicios Mihalache Sturza ca domnitor şi-i făcea atmosferă. Aflând, acesta îl reclama chiar din primul an consului rus, baronul Rukmann că-i năruia proiectele (1835).

Mai târziu nu se mai interesa de politica dar nu uita temerile. Ştiau locul tipografiei doar numai conducătorii mişcării şi prietenul şi susţinătorul lor Constantin Hurmuzaki din Cernăuţi, administratorul general al averei lui Balş prin intermediul căruia se adusese, probabil, şi se instalase tipografia. Moşia Dumbrăvenilor era plină de slujbaşi austrieci, foind pe câmp şi la curte. *Deşteptarea României*, scrisă de Vasile Alecsandri şi tipărită pe foi volante se mai păstra în pachete întregi.

Comoara Dumbrăvenilor nepărăduită de Mutzi (1836 – 1906), tânăr frumos, cu talente muzicale, dar fără noroc, instruit la Berlin, cam în acelaşi timp cu Iacob Negruzzi – cum scria directorul *„Convorbirilor”* dar şi fire cheltuitoare, amator de curse de cai, o păzeau umbrele foştilor dregători în Divanul Moldovei. Instalaţi prin odăi şi culoare, priveau din ramele lor greoaie, încruntaţi ca nişte strigoi: Iordache Balş – vistiernic născut în 1742 şi mort de dambla în 1812, întemeietorul familiei Dumbrăvenilor; Alexandru (Alecu) Balş – vistiernic, fiul, mort de holeră în 1832; Constantin (Costache) Balş, urmaşul – consilier de curte, mort de holeră (sau de dalac – antrax) în aprilie 1848, după revoluţia din martie; Ioan sau Iancu (fratele lui Alexandru), şambelan al împăratului rusesc Alexandru I, stabilit din 1812 în Basarabia, pentru a nu pierde cele vreo 35 moşii, în suprafaţă de vreo sută de mii de hectare. El adusese la Dumbrăveni cai de rasă pură arabă pentru herghelia sa, prin 1820 şi a făcut o bogată bibliotecă, cu sprijinul lui Jean Denis Barbie de Bocage, custodele Bibliotecii Naţionale Franceze, care îl înzestra şi pe Neculai Roznovanu cu cataloagele şi cărţile dorite, contra unui comision. Adunase la conacul său Galbena peste 2000 de cărţi – o colecţie mare pentru vremea aceea –, dintre care nu lipseau clasicii latini şi greci şi nici enciclopediştii (Voltaire, Rousseau, Diderot, Montesquieu). După moartea

sa, la Viena (în 9 februarie 1839), a fost transportată la Dumbrăveni, unde i s-a adus şi trupul.

Doritor să fie în contact cu Iaşii, lui îi era adresată vestita scrisoarea din 2 august 1827, a spătarului Iordache Bucşănescu, prin care îi descria pojarul abătut asupra Iaşului la 19 iulie 1827, când au ars vreo 2500 de case.

Colierul înaintaşilor din ramele tablourilor ce priveau de peste veac, îl completa Gheorghe (Egor Iorgu) Balş, fratele lui Constantin, mareşal al nobilimii din Basasabia, mort în 1892, cât şi Smaranda Balş, născută Sturza (Ruginoasa) – vistierniceasa lui Alecu, tot mare bibliofilă, moartă de holeră în 1845, dar în cealaltă casă a Balşilor lângă Conachi (Gh Ungureanu, *Mihai Eminescu, Documente...*). Aceştia erau Balşii Dumbrăveanu, ceilalţi Balşi aparţânind ramurii lui Frederic Balş Lungul, zis Frederic cel Mare.

Din când în când pânzele pustiului, ţesute la ferestre şi uşi erau rupte şi storurile ridicate. O umbră cu sfeşnicul în mână, trecea ca o stafie prin odăile întunecate, semn că noaptea a venit, cum a şi plecat, stăpâna Ana Balş. Ea cumpărase casă, din Copou unde îşi pregătea aşteptarea anilor neputinţei. Ca toate zidirele Ieşilor, avea o poveste.

Pe la 1828 nu exista, şi Dumitrachi Ghica, vistiernic, cu locuinţa mai sus, dădea zapis dascălului franţuz Remon Maties (de fapt Reymond Mathias)" că *având despărţit un colţ di loc alăturea cu drumul ce merge spre Păcurar pişti drum de casele Racoviţoaie*" i-l vindea cu toate „*heurile ce are pe dânsul*", la preţul de 15.000 lei. Terenul însuma 20 stânjeni gospodăreşti la uliţă, dinspre răsărit şi actul se semna la 24 iunie 1828, iar la 11 august 1828 îl întărea „*Divanul judecătoresc al Cnejiei Moldaviei*".

Ajungându-se şi la 9 martie 1858, prin o zdelcă, Ana Balş „*soţie răposatului consilier de curte şi cavaler*" cumpăra de veci de la vornicul Manolachi Manu casele „*de aice din Capitală de pe Uliţa Mare ce merge la Copou cu toate heiurile şi tot locul lor în puterea documentelor*" *pentru preţul* de *5400* „*galbeni cu zimţi* „*din* care achita arvonă 500 galbeni la încheiere zdelcei. Restul de 4900

urma să-i dea în ziua de 8 mai fără" cea *mai mică sminteală sau pricinuire*", când vornicul era dator a „*deşarta casăle şi a mi le ies lima*" (încredinţa).

Semna „*Anna de Balsche Doumbraveny*". La mezatul hotărât pentru 11 aprilie 1858 cumpărătoarea nu mai participa, înţelegerea fiind definitivă. Joi 5 iunie 1858 „*Buletinul oficial al Moldovei*", Nr. 45, publicase hotărârea Curţii de confirmaţie prin care se recunoştea Anei Balş proprietatea asupra „*caselor cu locul lor aflătoare aice în capitală, la Uliţa Mare, mahala Muntenimea de Sus*".

Când nu era la Iaşi, amarnica stăpână a Dumbrăvenilor cu spiritul ei de ordine nemţesc, se găsea la ţară, unde îngrijea în deznădejde pe unicul vlăstar Mutzi, ce se desprinsese de lume iar tratamentele în străinătăţi (Ober Dobling nu-i dădeau nicio speranţă. (Cunoscuţii ziceau că boala „*ipohondrie*" îi apăruse de la o cursă de cai pe dealul Copoului la care calul său favorit pierduse).

Socotind că l-ar putea îndrepta, mama aranjase şi o căsătorie cu Zoe sora ministrului D.A. Sturza de la Miclăuşeni). Dar tot fără folos. Credincioasă

Mutzi şi Zoe Balş

pământului, Ana Balş ara şi semăna câmpurile, plătea dările şi muncile, făcea danii şi împărţea pomeni pentru iertarea grelelor păcate şi silnicii boiereşti, trecute odată

cu moştenirea şi blestemele pe firavii ei umerii – a unei biete cântăreţe vieneze – de Balşii celor vreo trei generaţii cu cimotiile lor din divanurile Moldovei, înşirate în lungul pomelnic din biserica satului. împuţinată şi trudită la 76 de ani, dintre care vreo 40 petrecuţi în văduvie, singurătate şi zbucium, joi, 12 martie 1887 (st.v.), făcea ultimul drum între Iaşi şi moşia Dumbrăveni. Mergea într-un mare alai funebru, din Copou până la gara Ieşilor, în tren spre Vereşti, iar de acolo mai departe cu un car având înainte 56 de preoţi şi în urmă poporănii satelor de pe moşie. La capătul drumului, în cimitir, o aştepta din primăvara butuşnicilor (15 aprilie 1848), acel care-i sucise minţile la Viena, prin 1832 mutând-o de pe scena luminoasă şi veselă a Teatrului Imperial – Burgtheater – pe scena dramatică a Moldovei. Taina Biancăi şi a lui *Făt Frumos din Tei* o ducea cu dânsa nedesluşită, în mormânt.

Poetul întors doar de vreo trei ani tot de la Dobling se găsea şi el nu departe de Dumbrăveni, la mănăstirea Neamţului, în curarisirea spitalului. Fusese adus de la Iaşi, unde locuise între aprilie 1884 şi noiembrie 1886, trecând adesea pe lângă casa lui Mutzi (Muţi), cu gândurile tulburate de o cruntă boală. La 6 noiembrie 1886 o comisie medicală întrunită la circumscripţia Poliţiei din Păcurari hotărâse internarea. Vizitând conacul în care vieţuise frumoasa din poveşti îşi legase parcă soarta de a foştilor stăpâni...

Pierzându-se şi Zoe, soţia lui Mutzi, îndurerata mamă, Ana Balş, bănuind că nu-i departe nici sfârşitul ei, printr-un act notarial lăsa averea Ecaterinei (Catiţa) Balş (1835 – 1913), fiica lui Gheorghe (Egor) fratele soţului, vara primară a feciorului, cu condiţia ca să aibă grijă de nefericitul ei băiat sortit a rămâne străin pe lume. Ecaterina fusese căsătorită mai întâi cu Costache Ghica, fiul mai mare al fostului domnitor şi avea din acea căsătorie pe Maria căsătorită cu Costiescu şi pe Ana căsătorită Calligari. Administraţia urma a o face Leon Ghica (1861 – 1929) fiul Catiţei care îşi lua numele Ghica-Dumbrăveni deşi tată lui se numise Leondari Gheoca (1831

– 1881) şi spunea contemporanii că îşi însuşise pe nedrept numele Ghica Leonida spre supărarea adevăraţilor Ghica. Urmaşilor Catiţei rămânea şi casa din Iaşi unde locuiau, păstrând neclintite relicvele Anei Balş.

Într-o aripă vieţuia, întunecat şi paşnic, încă vreo 20 de ani, Muţi. Cântând la pian, ca un adevărat maestru, seara umplea strada Copoului de torentele notelor grave ce povesteau parcă tragedia vieţii sale. Auzindu-le trecătorii ştiau că Muţi se afla la Iaşi... Atunci când i se învoia să privească la fereastră freamătul străzii Copoului, pe care o iubise atât de mult odinioară, recita, în nemţeşte şi româneşte, versuri nostalgice învăţate în anii studenţiei petrecute la Heidelberg şi Göttingen. Oarecum îşi revenise, dar se afla sub jurisdicţia tutelei severe instituită de biata sa mamă înspăimântată şi sub paza a doi gardieni care îi struneau mişcările ca la orice alienat mintal. O tragedie pe care ieşenii o observau cu durere dar n-o mai putea dezlega nimeni, cursul vieţii sale dictându-l actul fatal al tutelei.

În casa ghiculească din Copou copilărise *„Prinţul Esteticii”* europene, profesorul Matila Ghyca

Un nepot al Catiţei şi anume scriitorul Matila Costiescu Ghica (1881 – 1965), personalitate în diplomaţia română şi franceză, îşi amintea întâlnirile cu unchiul Muţi – ce se ştia foarte bine proprietarul Dumbrăvenilor şi îl detesta pe Leon Ghica, tutorele său. Matila, născut în septembrie 1881 la Iaşi, călător ca marinar şi elev al Şcolii Navale franceze, prin oceanele lumii şi apoi ca diplomat prin multe ţări şi stabilit la Paris şi Londra, era autorul mai multor lucrări (unele de inspiraţie autobiografică memorialistică, precum, *Ploaia de stele şi* ciclul *Culorile lumii*) ... Volumul de amintiri *Escales de mă jeunesse* (1955), lăsa posterităţii descrierea casei lui Muţi, pe la 1890: *„Am petrecut cu mama, cu bunica, cu unchii mei şi cu o mătuşă... cei zece ani ai copilăriei mele propriu-zisă, vara în conacul de la Dumbrăveni, iarna şi primăvara în casa Balş de la Iaşi foarte încăpătoare şi care data şi ea de la începutul secolului al XIX-lea şi al cărui corp de clădire*

principal, rotunjit ca un turn scund şi lat forma colţul străzii Carol, cea mai însemnată din Iaşi, cu o străduţă care o întretăia şi al cărei colţ opus faţă de al nostru era ocupat de frumoasele peluze ale casei Ghica-Budeşti. Ferestrele salonului nostru cel mare, semicircular, pentru că făcea parte din turnul cel scund, erau la nivelul mezaninului, astfel că puteam să observăm tot ce circula pe strada Carol. Acolo treceau, chiar sub ferestrele noastre, toate echipajele care dacă vremea era frumoasa se duceau spre aleile de la Copou. Aceste alei cu frumoasa Grădină publică, şi reşedinţele orăşeneşti a unei părţi a aristocraţiei moldovene, constituiau plimbarea preferată a lumii bune de la Iaşi. Semăna, într-un fel, cu vreo alee din Bois de Boulogne, în miniatură, la capătul căreia se întindeau şi case de ţară propriu-zise, dominate de dealuri domoale.

Casa din Iaşi era aproape în întregime mobilată în stil Biedermeyer, cu mobilă solidă şi confortabilă importată de mătuşa Balş (care de fapt era germană de mică burghezie saxonă); parchetele erau minunat de frumoase compuse din pătrăţele şi motive din lemn diferit. Aceasta era o specialitate a caselor construite între anii 1810 şi 1850. Pereţii şi odăile salonului cel mare, împreună cu sufrageria formau mezaninul, aşa-zisul turn ale cărui ferestre domneau cele două străzi, la colţul cărora era casa noastră. Perdelele erau galbene, mobila era tapisată într-un model de galben mai viu, peste care trecuse patina timpului. Într-un dulap mare format ca o vitrină erau rânduite pe rafturi de sticlă survenirele adunate în toate vilegeaturile din Elveţia, Germania şi Boemia de mătuşa Balş şi de soţul ei...” Autorul însemnărilor din copilărie Matila C. Ghyka, diplomat filosof şi estetician educat la Paris era fiul Mariei Ghica (fiica Catiţei), căsătorită cu locotenentul Matila Costiescu (Costescu).

De aceea copilul Matila crescuse la Dumbrăveni şi în casa de la Iaşi, pe care o reţinuse cu ochii copilăriei. A făcut Şcoala Navală franceză şi studii inginereşti la Paris, a

susţinut doctoratul la Bruxelles, după care, întorcându-se în ţară, a lucrat în diplomaţie la legaţiile din Franţa, Anglia, Polonia, Italia, Spania, în primăvara anilor 1940 fiind ministru plenipotenţiar la Stockholm şi Londra.

Dintre lucrările şi studiile sale devenea celebră lucrarea *Numărul de aur* prefaţată de Paul Valéry şi scrisă în 1927, ale cărei reflecţii răsunau şi în America unde apărea compendiul *Geometry of Art and Life*, demonstrând că Matematica şi Artele nu sunt incompatibile, dacă se aflǎ sub vechiul număr de aur, într-un raport fericit, punând de acord estetica şi matematica şi considerând arta supusă legilor de dezvoltare ale vieţii.

Matila Ghyca

Între anii 1939 – 1947 editase cu T. Vianu şi G.M. Cantacuzino revista de arte *„Simetria"*, fiind socotit scriitor român cosmopolit, a cărui literatură aparţinea tuturor istoriilor literare. Ca profesor de Estetică – socotit *„prinţul Esteticii „*a predat la Universitatea din California (Los Angeles), la Universitatea Virginia şi la şcoala de Studii Slavistice din Oxford şi în alte şcoli superioare, dar rămânând cu gândul la România şi purtând în suflet amintirea Iaşilor copilăriei, descris cu duioşie în paginile sale. Cunoscând greutăţile prin care trecea ţara, intuia gândul că *„poporul român nu-şi va pierde calităţile unice, de rezistenţă de nestrămutat, de fineţă intelectuală şi simţul perenităţii sale* Murea la Londra la jumătatea lui

iulie 1965 în vârstă de 83 ani. Despre trista despărţire, departe de ţara sa, seria *„Le Monde”* (anunţând că Autorul *Numărului de aur* nu mai este). Amintirea sa o evocau mai multe publicaţii precum *„Enciclopedia exilului literar românesc”*, *„Cronica”* (*noiembrie 1969*), *„Ramuri”* (*1980*) *„România Literară”* (*1981*), *„Cronica”* (*1981*), *„Arta şi ştiinţa”* iar Editura ştiinţifică şi Enciclopedică, publica o antologie din scrierile sale: *Estetica şi Teoria artei*.

Apropiindu-se zilele din urmă, Catiţa Ghica, dăruia casa uni nepot de la fiica Ana căsătorită Calligari. Clădirea purta numărul 32/26 în Despărţirea l-a şi prin septembrie 1900 când Primăria alinia strada şi muta gardul înapoi cu 1, 5 metri, pentru trecerea liniei de tramvai, se numea tot casa Balş, deşi o stăpânea Leon Ghica de la care trecea la Natalia Ghica din Bucureşti (septembrie 1916). Avea chiriaş pe N. Cănănău. Vânzându-se, la urmă o stăpânea loc. col. dr. Emanoil Veisa, ce-i înlocuia vechiul zid cu grilaj (iulie 1929). Imobilul păstra, la strada, clădirea patrulateră cu intrare din Carol şi o terasă în spate, după care se mai afla o zidire cu faţa la strada Toma Cosma. Se mărginea spre apus, (în strada Toma Cosma), cu Institutul Pedagogic, instalat în fostele case Ceaur Aslan. Presat de Universitate, să cedeze terenul, prin 1938 Veisa îl înstrăina. Noii proprietari doreau s-o înlocuiască cu o clădire modernă cu etaj, dar nu era de acord Universitatea. Socotind că vechile clădiri bălşeşti stricau aspectul faţadei Universităţii, conducerea acesteia pornea exproprierea lor (ianuarie 1939). Nu reuşea uşor, căci cei doi proprietari, ocupanţi ai fostului imobil Veisa se opuneau cu îndârjire. Lupta nu se termina nici în 1940 când Universitatea avea proces cu Dr. C. Teodorescu şi căpitanul L. Popovici ce ţineau morţiş să facă în locul caselor vechi un bloc.

Câştigând bătălia, Ministerul Instrucţiunii, în anul 1943, îi semna sfârşitul, dar fiind război clădirea rămânea până prin 1960. Între timp găzduia şi rectoratul Universităţii – îşi amintea Rudolf Şuţu.

Pentru ca totul să rămână doar o amintire şi casa aceasta ca şi aceea alăturată a familiei Tăutu

(Şeptilici), folosită pe la 1930 pentru Seminarul de Slavistică, iar prin 1943 pentru un început de Muzeu Etnografic ca multe altele din vechiul Iaşi, trecea în rândul celor care au fost. Clădirea cu etaj, avusese numărul 30 din strada Carol şi fusese cumpărată de Universitate (rectorul N. Culianu) prin licitaţia de la 15 noiembrie 1892, vânzând-o Eufrosina Tăutu văduva lui Grigoraş C. Tăutu. Se situa între Universitate, strada Carol, casa Balş şi casa Ceaur Aslan, în spate (Tr. 642, 3 decembrie 1892).

Pe locul casei lui Mutzi Balş, în 1975, era adus bustul ministrului Instrucţiunii Spiru Haret, om politic, născut la Iaşi, în 1851. Primul român doctor în Matematică – profesor de geometrie analitică – a fost de trei ori ministru al Instrucţiunii, autor al organizării învăţământului şi apostol al Cooperaţiei româneşti.

Lucrarea aparţinea lui Dan Covătaru.

Întâlnim şi Casa cu fantome sau *„Palatul Strigoiului”* din Copou

Pe locul Universităţii, în anii ieşeni ai poetului Mihai Eminescu, se afla Teatrul din Copou.

Avea şi el o poveste romantică. Ba şi o poreclă *„Palatul strigoiului”*, prin faţa căruia duducuţele anilor ’40

din celălalt secol (al XIX-lea), treceau cu sfială şi chiar oleacă de spaimă.

Mai înainte, pe acest loc înconjurat de ziduri groase, se afla casa fostului vornic şi apoi domnitor Ioniţă Sturza, plină şi ea de amintiri şi lăsată feciorului beizadea Neculachi trimis capuchehaia părintelui la Istanbul şi pierdut de tânăr. Avusese şi el o viaţă vrăjmaşă căci nevasta, Marghioliţa luată cu dânsul îşi făcuse de urât, printre trimişii corpului diplomatic de pe lângă Înalta Poartă şi ar fi interesat se zicea şi pe sultan, fugind apoi în ţară, cu un dregător rus – aşa cum mai înainte s-a povestit.

De la urmaşii domnitorului (cum ne spune Radu Rosetti), casa a trecut la marele logofăt şi baş boier Teodor Balş, poreclit în glumă şi rămas în dinadins, Frederic Balş, pentru figura şi barba sa impozantă şi, îndeosebi, purtarea de *„om măreţ la chip şi la barbă”*, ca a lui Frederic cel Mare. (în 1833 când se făcea hotărnicia locului casei pentru Mathias, el era proprietar aici).

286

Se născuse la Rădeni – Hârlău prin 1760 şi stăpânea moşiile Flămânzi din Botoşani, Pârâul Negru de la Dorohoi, pe care s-a înfiinţat Târgul Mihăileni, Perienii din judeţul Iaşi, dar şi căsoaia cu etaj, întărită ca o cetate pe dealul Copoului, cam pe locul liber dintre intrarea principală a Universităţii (la Aula mare) şi statuia lui A.D. Xenopol.

Bogat, ambiţios şi bătăios, este pomenit de Alecu

Beldiman în faimoasa lui *Tragedie a Moldovei,* ca trimis al boierilor să ceară îndurarea vizirului după răscoala adepţilor Eteriei ce începuseră eliberarea Geciei pornind de la Iaşi în 1821, iar Sultanul trimisese ienicerii să-i nimicească. Prins la întoarcere de răsculaţi avea să dea socoteală pentru fapta sa, fiind închis la Trei Ierarhi. Deşi suferise, a refuzat măririle atunci când a fost chemat în Divan de Ştefan Vogoride trimisul împărăţiei după potolirea mişcării. Ungerea vornicului Ioniţă Sturza ca domnitor l-ar fi umplut totuşi de obidă, socotind că alesul cam profita, fără merite. L-a înseninat însă înlocuirea acestuia cu domnia nepotului de soră, fostul vistiernic Mihail Sturza. De bucurie i-a dăruit prin testament toată averea sa cu dorinţa să facă bine ţării şi să domnească fără a-şi *„pângări numele cu catachrisuri* (*abuzuri*)*, ca domnii venetici de mai înainte* Recunoscător, nepotul îi obţinea de la vizir firmanul de Baş-boier – cel mai mare dintre boieri, primul după domn (1835) – ce-i îngăduia îmbrăcarea mantiei albe ţesută cu fir de aur, iar pe cap un calpac deosebit cu *fundul* din atlas alb.

Supărat, mai târziu, căci nepotul nu domnea în cinste şi nu se ţinea *„curat”* – departe de purtările înaintaşilor – cum şi-l dorise şi umbla după învârteli şi peşcheşuri, ar fi vrut să strice învoiala, dar nu a mai avut timp. În anul 1837 la 24 martie, şi-a dat obştescul sfârşit, mutându-se în biserica Sf. Spiridon şi lăsând domnitorului bogăţia şi potrivit gurilor rele, chiar şi *„barba lui cea lungă, care împreună cu mustăţile şi genele căzuse până în ziua înmormântării”*, semn că ar fi înghiţit ceva *„arsenic sau şoricioaică”*. Drept pedeapsă, boierul venea noaptea, de pe lumea cealaltă, plimbându-se prin palatul de pe Copou şi speriind pe acei doritori să-l locuiască. Fiind situat aproape de marginea târgului, de unde începeau livezile cu vii şi înconjurat de o grădină cu arbori bătrâni, în care cântau noaptea privighetorile dar şi huhurezii şi cucuvele, oamenii treceau pe lângă el cu spaimă. Ca să n-o prindă pustiul domnitorul a închiriat căsoaia Departamentului Dreptăţii şi Justiţiei, care şi-a mutat în ea birourile pline de

jeluitori ziua şi păzite de un dejurnist (un funcţionar care lucra 24 de ore) peste noapte. De serviciu într-o zi, tânărul amploiat George Sion, angajat prin stăruinţa părintelui Ioniţă

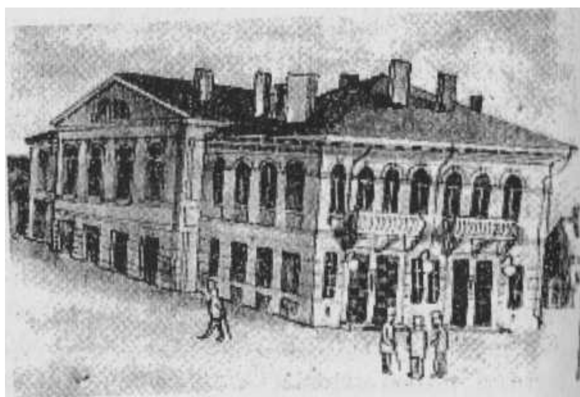
Sion, pe lângă spătarul Vasile Pogor, (tatăl junimistului) a avut ocazia să dea nas în nas cu stafia fostului stăpân. După plecarea funcţionarilor s-a întins pe o masă şi cu nişte dosare sub cap a adormit. În timpul somnului şi-a visat propriul botez petrecut în casa lui Balş-boierul fiindu-i naş – şi apoi a văzut „o *fiinţă în chip de om, înaltă de trei ori*" cât eroul*... „Şi îmbrăcată în alb de sus şi până jos şi pe lângă zgomotul ciudatat al paşilor ei* „se auzea *„încă un zgomot ce semăna cu clăpăitura fălcilor dinţilor unui animal puternic*". Înspăimântat, a înşfăcat un scaun l-a aruncat spre arătare şi s-a trezit jos pe duşumele căzut de pe masă, plin de sânge.

Tatăl său l-a lămurit ca întâmplarea avea un dram de adevăr, fiind botezat de Frederic Balş chiar în acel salon (1822). A doua zi, Sion a cerut să fie scutit de povara dejumei. Ministrul a râs de i-au căzut ochelarii, dar a suprimat dejurna ordonând pecetluirea odăilor la aprinsul lumânărilor.

Hotăra apoi şi părăsirea casei, spre groaza duducilor ieşite la plimbare, care treceau noaptea pe lângă ea în goana trăsurilor stuchind de cel rău şi făcându-şi cruce cu limba. Ca să scape de bucluc proprietarul Mihail Sturza *„văzând că n-o mai poate închiria s-a hotărât s-o transforme în teatru"* (zice George Sion în *Survenire contemporane*).

Scurt Popas la *„Altarul Unirii din dealul Copoului"*.

Transformarea privea Eforia şi se făcea cu paralalele vistieriei, domnitorul urmând să încasaseze doar chiria de vreo 500 galbeni pe an. Cât despre vârcolac, n-avea de cât să iasă pe scenă, să-l fluiere lumea. Lucrările se executau de arhitectul Costinescu dărmând pereţi, înălţând alţii cu munţi de materiale, dintre care unele i-ar fi ajuns să-şi clădească şi el o casă pe colţul

uliţii lui Gheorghe Asachi. În decembrie 1846 clădirea teatrului se săvârşea. Avea parterul *„amfiteatral congiurat cu trei rânduri de loje şi cununat cu o galerie şi o scenă întinsă”*. Împrejur sclipeau coloanele albe, marmorate, cu lămpi şi tricheluri. Un policandru bogat se cobora din tavan pentru aprinderea lumânărilor. Duminică 22 decembrie 1846 se inaugura de trupa franţuzească – care făcea stagiuni în capitală împreună cu aceea românească – provocând o undă de mâhnire în sufletul tinerilor patrioţi, prezenţi la fastuoasa sărbătoare nemulţumiţi că nu s-a prezentat o piesă istorică în limba română Deşi fapta domniei supărase unele spirite, a fost totuşi iertată căci Iaşul căpătase al doilea teatru pe lângă acela de Varietăţi din uliţa Goliei. Încăpeau ambele trupe cât şi acele germane, italiene ori ruse, care voiajând între Paris-Viena-San Petersburg, poposeau câtva timp şi pe malul Bahluiului, făcând cunoscut Teatrul Copoului în toată Europa. Pe scena sa au jucat vestiţii actori români: Teodor Teodorini, Aglaia Pruteanu, Arstiţa Romanescu, Eufrosina Popescu, Smaranda Merişescu, dar şi celebrităţile europene Ernesto Rossi, Céline Chaumont de la Palais Royal şi Sarah Bernhard cu vreo 30 de actori ai teatrelor pariziene şi celebrul pat cu danteluţe în care murea eroina din *La Dameaux Camelias* (9 – 10 – 11 noiembrie 1881), cântăreaţa Carlota Leria, fiica lui Cristian Wirth Pesther din Copou (aprilie 1878), aici debutând şi celebra Darclée, plecată din Iaşi la Paris

pentru a deveni o glorie universală.

La spectacolele de pe scena Copoului participa adesea ctitorul – domnitorul Mihail Sturza –, urmaşul său domnitorul Grigore Ghica cât şi colonelul Alexandru Ioan Cuza – care avea stalul cu numărul 51, de unde a fost chemat la sala Elefantului în seara de 3 ianuarie 1859, pentru a fi ales domn al Moldovei.

Scena Teatrului fiind intens disputată şi de trupa franceză cu contract la Iaşi, cât şi de formaţiile germane, ruseşti poposite prin Moldova, artiştii români jucau şi la Teatrul vechi din uliţa Golia. După spectacole, adesea, primeau în loc de leafă probozeli sau osânde, căci unele dintre replici ţinteau moravurile ce apăsau cugetul ţării. Persiflau cu tărie *„străinismul"* în vorbire, condamnau apucăturile despotice ale guvernanţilor şi puneau la zid pe stăpânii sălaşelor ţigăneşti ce vindeau femeile şi copiii *„ca vitele sau ca orice obiect de îmbrăcăminte*…" Jucând prin octombrie 1847 piesa *Mulatrul* de Saint Pierre înfăţişau soarta nemiloasă a sclavilor, asemănătoare cu a ţiganilor. Dezrobirea lor de Grigore Ghica, în decembrie 1855, primită de unii anteregii cu râcă, prilejuia trupei să interpreteze, magistral, sceneta *Ţiganii*, scrisă de Gh. Asachi în care celebrul cor al ţiganilor din opera II *Trovatore „electriza sala"* – cum spune T.T. Burada în *Istoria Teatrului din Moldova*. După spectacol, chiar şi celor mai cumpliţi stăpâni li se făcea ruşine să nu subscrie la actul eliberării, ce aşeza Moldova în rândul popoarelor civilizate ale Europei.

Mare parte dintre boierii luminaţi renunţaseră la despăgubirile oferite de lege.

La teatru se discuta intens, duşmanii Unirii se înfruntau cu unioniştii, discuţiile adesea încheindu-se cu dueluri, dacă nu între spade sau florete măcar între versuri ca ale lui Vasile Alecsandri cu Neculai Istrate:

„E scrisă-n ceruri sânta Unire /E scrisă-n inimă cu foc ceresc. O Românie! La a ta mărire / Lucrează braţul dumnezeiesc!”

(*Moldova în 1857*, de V. Alecsandri) *„Scumpă Moldovă! Ce dile grele, /Ce dile triste ai mai ajuns? Toţi veneticii vipere rele / Iar să te piardă făţiş s-au pus...”*

(*Moldova în 1857* de N. Istrati)

Moldovenii deveniseră aprigi unionişti, pregătiţi sufleteşte şi *„uniţi în cuget şi simţiri”*, vreme de 10 ani, prin spectacole jucate pe scena din Copou, în casele boiereşti, pe micile scene populare din iarmarocuri şi chiar din hanuri – ca la Petrea Bacalu unde tinerii cuvântau, recitau versuri patriotice şi cu toată prigoana zapciilor poliţiei, lăutarii vestitului Barbu Lăutaru cântau Hora Unirii – adesea din balconul clădirii de la răspântia uliţei Mari şi Talpalari (acum Săulescu) – la *soarele* (serate), la baluri şi chiar la nunţi şi cumătrii. Cuvântul *Unire* răsărea din paginile foilor unioniste – precum *Steaua Dunării* – din afişe şi din manifestele împrăştiate din galeriile teatrului – unde în semn de solidaritate unele spectatoare (boierese) veneau îmbrăcate în costume naţionale, purtând la gât

eşarfe cu trei culori şi pe piept insigne unioniste. Ieşenii susţineau entuziaşti marea bătălie a Unirii cu Muntenia, deşi oraşul lor urma să piardă rangul de capitală şi să decadă economic – cum proroceau, înverşunaţi, antiunioniştii, ca în versurile lui Nicolae Istrate, tribunul separatiştilor:

„Cu ghibăcie aprind junimea, / Fac manifeste, fac poezii.

Cu minciuni negre înşală lumea / La viitorul de fantezii…

Sfătuim însă noi din durere /Păstraţi Moldova iubiţi copii.

Fugiţi de intrigi să nu vă-nşele /Ş-amar să plângeţi pe-ai voştri fii”. 290

Teatrul din Copou devenise o straşnică şcoală a vremii prin care se schimbau nu numai cugetele dar şi comportamentul şi caracterele. Nu era păcat de seamă, să nu fie luat în târbacă de actorii teatrului şi de Vasile Alecsandri autorul cântecelor şi vodevilurilor: *Mama Angheluşa, Herşcu Boccegiul, Clevetiri ultra – demagogul, Sandu Napoilăultraretrogradul, Surugiul, Ion Păpuşăriul, Cucoana Chiriţa în voiagiu, Barbu Lăutariul, Paraponisitul, Kera Nastasia sau Mania posturilor, Haimana, Gură-Cască, om politic* şi scenetele *Stan Covrigarul, Păcală şi Tândală…*

Şfichiuirile din comediile lui Vasile Alecsandri – *Chiriţele, Iaşii în Carnaval. Iorgu de la Sadagura* – şi îndemnurile din piesele cu subiecte naţionale, nu rămâneau fără ecou. Prin 1858, Iaşii fremătau, trăind momente cruciale despre care chiar dramaturgul avea să scrie *„Către un prieten imaginar*: *Ne aflăm în ajunul unor mari evenimente şi în luptă crâncenă pentru realizarea unui mare vis*: *Unirea Moldovei cu Valahia… Austria şi Turcia combat prin toate chipurile această sublimă tendinţă naţională. Însă nu vor izbuti a împiedica regenerarea unui popor întreg. Toţi amicii noştri lucrează cu entuziasm sub impulsul acestei idei mari a Unirii. Unii prin o propagandă verbală necurmată, alţii prin organul ziarelor locale şi străine, alţii prin diverse influenţe asupra*

spiritului. Cât pentru mine, am încercat să fac din scena română un auxiliar puternic pentru succesul luptei noastre. Prin drama istorică Cetatea Neamţului am avut mulţumirea a redeştepta în public amintirea gloriei străbune şi prin piesa Cinel-Cinel a pleda cauza Unirii... Curagiu şi bună sperare! În curând vom juca Hora Unirii, la lumina soarelui şi vom da mină cu mână / Cei cu inima română".

De aceea nu puţini dintre ieşenii de atunci porecliseră teatrul: *Altarul Unirii din Copou*. Încercând să contrabalanseze pledoria unioniştilor caimacamul Vogoride dăruia două candelabre menite să atragă atenţia asupra sa.

Zidurile între care se adăpostise scena auziseră cuvintele *dreptate, egalitate şi libertate* încă de prin 1821. Locatarul lor, stăpânul vechii clădirii, logofătul Ioniţă Sturza, cel dintâi domnitor pământean după 100 de ani de stăpânire fanariotă fusese şi adeptul grupului de boieri *„cărvunari"*, care întocmise şi semnase prima constituţie democratică din anul 1822.

De remarcat că foile, manifestele şi fluturaşii Unirii ce se răspândeau pe străzile Iaşului spre nemulţumirea caimacamilor antiunionişti Todiriţă Balş şi Neculai Vogoride, se tipăreau tot în Copou, la via lui Mihail Kogălniceanu unde se ascundea o litografie clandestină înmânată de profesorul Parteni (povestea Mihai Sadoveanu, proprietarul de mai târziu al casei) („Zimbrul" din 26 iulie 1855 vestea că în Litografia lui Parteni a ieşit de sub presă portretul vornicului

Kostachi Balş şi se vindea la Librăria Nouă, la Xenicu, la Mauguşu, la Hristoforu şi la Deiner).

Nobil locaş al artelor şi al înălţării spirituale, şcoală a vieţii dar şi templu al iubirii şi al tainicelor întâlniri în care privirile îndrăgostiţilor se încrucişau din întâmplare, după căutări furişate pe sub pleoapele tremurânde, Teatrul Copoului era vizitat şi de poetul Mihai Eminescu. Sfios, în primele zile ieşene se instala pe o bancă sau într-un fotoliu abia cutezând să întoarcă privirile către loja profesorului şi

rectorului Ştefan Micle, de unde îl urmăreau pe sub gene ochii aceleia căreia avea să-i scrie, la 8 noiembrie 1874, vineri seara, în singurătatea onomasticii pustii: *„Stimată doamnă.*

Aseară v-am zărit, într-o lojă, pe care o ocupaţi la reprezentaţia de binefacere dată în folosul săracilor. În sala Societăţii Dramatice. Atunci mi-am amintit de invitaţia primită. De a veni într-o joi, la searata Dv. Literară. Nu merit laudele aduse pentru poezia Epigonii. Primiţi respectul meu, M. Eminescu Văzuse spectacolul din 7 noiembrie, cu piesa *Marchiza şi Scara Mâţei* (*„Curierul de Iassi”*, 10 noiembrie 1874).

La teatru păşea adesea şi diaconul Ion Creangă. Într-o seară de iarnă aflându-se în sală împreună cu alt cuvios, la o piesă jucată pentru folosul actorului Mihai Galino, un gazetar de la *„Convenţiunea”*, zărindu-i, în numărul din 26 februarie 1868 turna un articol *„Relativ mergerii preoţilor la teatru”*, tunând şi fulgerând împotriva celor doi călcători de canoane. Drept consecinţă erau opriţi de a mai sluji. Iertat după o vreme, dosarul de la Decasterie se îngroşa cu alte pârâturi aşa că înaltul *„tribunal bisericesc”* la 22 septembrie 1871 slobozea hotărârea prin care *„Diaconul Ion Creangă, pentru că au mers la teatru şi apoi la cercetare au cutezat a susţine că nu au greşit ci încă s-au silit a argumenta că acolo au găsit moralul dumnezeiesc*; *pentru că au slobozit cu puşca asupra bisericii*; *pentru că după aceea nici trăieşte cu soţia lui şi încă şi-au tuns păru, să fie la lucrarea diaconiei pentru totdeauna oprit…”* (*Ion Creangă. Documente*, ediţie de Gh. Ungureanu). Slobod, departe de gândul *„nevoirii”*, întrucât se socotea nevinovat şi fusese destituit şi din învăţământ, cu data de 1 iulie 1872, pe baza învinuirii Consistorului, a trăit ca profesor privat, vânzător de tutun, institutor la Liceul Nou până la reîncadrarea la şcoala statului în septembrie 1874. Frecventa, în continuare, teatrul iar la Congresele învăţământului, organizate de Societatea Corpului Didactic, îşi spunea părerea, fiind membru al Consiliului General al învăţământului. Cuvântând la Congresul

fulminant din 30 martie – 1 aprilie 1887, în care se discuta reforma învăţământului românesc, susţinea crearea condiţiilor pentru educarea femeilor de la ţară. Intervenţia o nota gazeta *„Lupta”*: *„Bine, aud eu* – zice dl. Creangă – *că trebuie să se dea instrucţie femeilor de la ţară, dar nu mi-aţi spus nimenea din D-v cărei femei*? *Numai celor de la târg care ies împopoţănate şi care mai apoi vâră pe bărbatul său sub pat şi pe cea de la ţară care seceră şi ară şi prăşeşte să o lăsăm veşnic în neştiinţă*? *Poporul de jos ridică tot greul şi el e părăsit”*. Sala în delir, aplauzele trăsnet. Sprijinindu-i cerinţa institutorul Receanu a propus ca statul *„să ia fata de la sat care are aptitudini pentru învăţătură şi să se îngrijească de ea pentru a putea ajunge egală duducelor”*. Spulberând afirmaţiile profesorului Aron Densuşianu, care a intervenit spunând că *„Ţăranului căruia îi va da mina va duce pe copil să înveţe”*, profesorul Gheorghe Nădejde l-a întrebat: *„Da, după lege are drept ţăranul să-şi educe, să-şi instruiască copiii ca şi boierii din târguri, dar are posibilitatea*?? *Aici e totul*. *De aceea statul trebuie să ia măsuri serioase în această privinţă”*.

Într-o noapte geroasă, iubitul teatru din Copou se aprindea de la un hogeag înfierbântat şi în câteva ceasuri era cuprins de flăcări. În faţa târgoveţilor şi a pojarnicilor ce alergau disperaţi, lipsiţi de apa necesară, ardea scena, se prefăceau în scrum cele vreo 60 de loje de la *„benuar, bel etagge şi second etagge”*, împreună cu vreo 160 de staluri. Era în seara zilei de 17 februarie 1888. De câteva zile oraşul înlemnise sub *„zăpadă, ger şi viscol”*. Focul a

Izbucnit din mai multe locuri mistuind acoperişul *„un colos de uscături”* (*„Curierul Foaea”*, 19 februarie 1888). Nu s-a mai putut salva aproape nimic.

Fireşte că unii târgoveţi nu au crezut explicaţia oficială, rămânând la părerea că focul *„s-a pus de stafia cea veche a lui Balş „*care, în toiul incendiului a fost văzută fluturând mantia ţesută cu fir de aur – pentru care şi-a dat averea nepotului – şi hohotind sinistru printre flăcări:

„Din Focşani la Dorohoi / Ţara-i plină de ciocoi”.

Era refrenul din *„Provincialul* (jidnicerul) *Vadră”* la rostirea căruia, pe scenă, domnitorul, iritat, a dat ordinul din 27 februarie 1846, surghiunind la mănăstirea Caşin în toiul iernii pe actori. Aruncat într-o căruţă de poştă *„pe un ger din cele mai mari” a* fost trimis, sub pază, la mănăstirea Soveja din munţii Vrancei şi autorul, Alecu Russo, şubrezându-i-se pentru totdeauna sănătatea. A murit de ftizie, în 1859. Oarecum povestea avea un sâmbure de adevăr, căci deasupra pălălăilor fâlfâiau mai multe perdele ridicate de curenţii pârjolului, iar în liniştea dimineţii gheţoasă, se auzea o voce deznădăjduită. Era a bătrânului actor Costache Bălănescu. Cinchit pe un scăunel, lângă chilia locuinţei sărace din dosul Teatrului, urmărea înfrigurat tragedia, murmurând înfiorat: *„De acum s-a isprăvit. Mă duc şi eu”*. Retrăind momentele

luptei duse de tinerii patrioţi ai vremii pentru păstrarea fiinţei naţionale şi statornicia dreptăţii şi a limbii strămoşeşti, buzele sale rosteau necontenit frânturi de roluri şi refrene ca un prohod al amintirilor:

„Cu capela cam drăcească / Şi cu şalul târâind, Stâlcind biata franţuzească / Şi din şolduri tot foind. A! bonjour, bonjour mă bel / Coma, coma vu portez?? Poftim, poftim la cadrel / La cadrel, cadrel franţez”.

(*Baba Hârca*)

Dimineaţa, a doua zi după incendiu, pe cerul siniliu se profilau zidurile arse din care se mai prefirau urme de fum.

Deşi oraşul rămăsese fără teatru, acel vechi părăginit din uliţa Golia fiind şi el demolat, nu se mai făcea vâlvă.

Proprietarul Mihai Sturza îl trecuse Epitropiei Sfântului Spiridon – îngrijorat că ar putea fi confiscat, fiind amenajat cu bani publici – iar Epitropia îl oferise statului încă din 1887 pentru înlocuirea cu un palat al Universităţii pentru care se căuta teren.

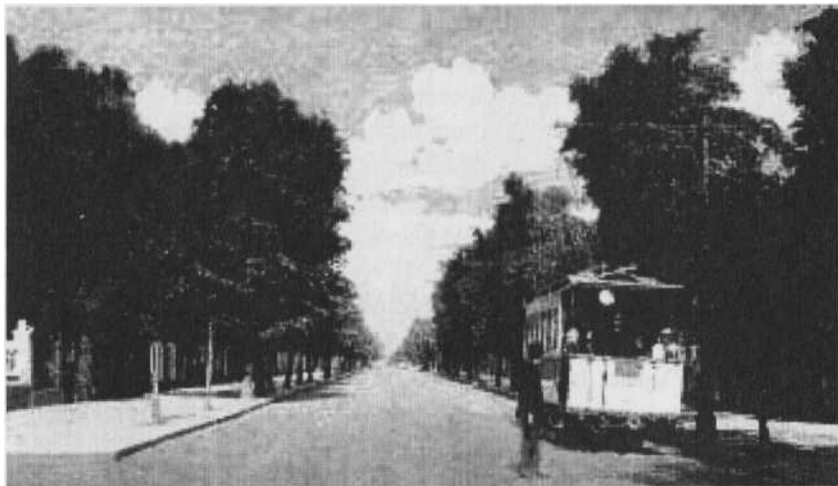
Artiştii aveau contract doar până în martie 1888 (*„Monitorul Comunal Iaşi”*, 13 martie 1888). Aşa că nu s-a mai căutat pricina focului.

Mare bătălie s-a dus în noaptea aceea pentru salvarea clădirii Şcolii de Arte Frumoase cu Pinacoteca înfiinţată de profesorul Gh. Panaiteanu şi adăpostite, din 1879, în casele Elenei Ghica, puţin mai sus, alături de Teatru. Elevii şi profesorii cărau apa cu cofele de la fântânile din jur şi udau acoperişul, iar sutele de privitori aruncau bulgări de zăpadă pe acoperiş ca să apere şindrila de norul scânteilor ce zburau de la flăcările teatrului. Era un război cu focul la care participau mulţi târgoveţii luptând cu disperare. Într-adevăr casa se salva, dar nu pentru multă vreme, căci Primăria ochise şi sediul Şcolii aflată alături de al Teatrului, pentru zidirea Universităţii.

Cu ocazia serbărilor din 19 aprilie 1887, când s-a sfinţit Mitropolia, cele două clădiri, propuse nimicirii, s-au arătat şi regelui Carol, pentru încuviinţarea *„crimelor* „bodogăneau unii contemporani. Mulţi târgoveţi nu erau

de acord să se dărâme Teatrul ca să se construiască Universitatea, cum mai târziu nu aveau să accepte dărâmarea bisericii Dancu pentru a de zidi noul Teatru, peste drum de Mitropolie.

La data vizitei regelui Teatrul funcţiona, iar clădirea şcolii cu două etaje avea sălille spaţioase, pline de tablouri din vechile şcoli de pictură europene şi lucrările deosebite ale elevilor. Atât artiştii Teatrului, cât şi profesorii şcolii, priveau disperaţi la vizitator, aşteptând o promisiune, un cuvânt de speranţă... nişte fonduri pentru cumpărarea altui teren. Localul unde se hotărâse mutarea şcolii de arte şi funcţionase Şcoala Centrală, era mai înghesuit şi la un loc dosnic, pe strada Muzelor, în spatele spitalului Sf. Spiridon.

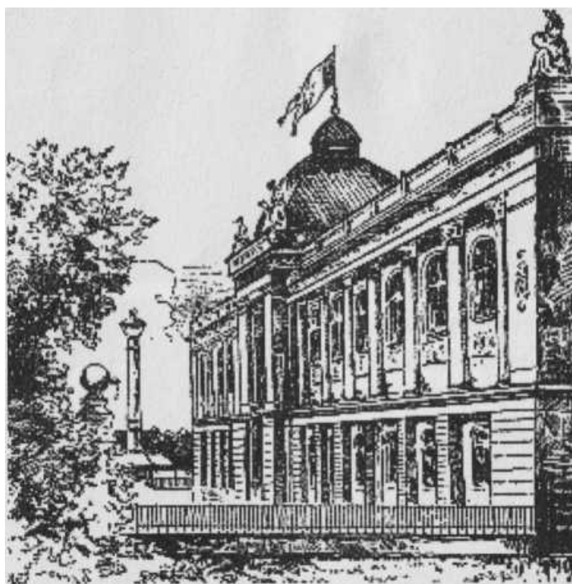

Cu toată tristeţea din ochii actorilor, elevilor şi profesorilor şcolii, hotărârea edililor rămânea nestrămutată, Primăria fiind săracă. Vechea Universitate, deschisă la 26 octombrie 1860, avea doar vreo 26 camere cu aula, în clădirea principală, 20 odăiţe în anexe şi 4 beciuri la subsol. Localul se cumpărase de la Ruxanda Roznovanu şi-l restaurase arhitectul Ştefan Emilian. Spaţiile erau prea mici pentru cele 4 facultăţi de Litere, Drept, Filosofie, Teologie, Bibliotecă şi Pinacotecă. Casa era istorică aparţinând cneazului Mateevici Cantacuzino şi apoi hatmanului Costache Ghica.

În Copou sosea *„Primăvara Poporului”*.

Camerele legiuitoare aprobaseră încă din anul 1886 construirea, la 18 aprilie fiind promulgată legea, dar trebuia eliberat terenul. Arderea Teatrului, în februarie, 1888 înlesnea realizarea localului, scăpând edilii de păcătui dărmării. Pentru demolarea Pinacotecii se fixa licitaţia la 1 februarie 1891, lucrarea terminându-se abia în 6 decembrie 1891. Clădirea urma a se ridica pe terenul de 30.000 metri al celor două instituţii, mai târziu cumpărându-se şi fostele case ale Sofiei Ceaur Aslan din strada Toma Cosma (1894). Şcoala de pictură avea, de asemeni, o grădină mare. Între timp arhitectul francez Louis Blanc, stabilit în România, realizase proiectul, premiat cu medalia de aur la expoziţia din Paris. Alesese „formele *electismului*” şi *„academismului de şcoală franceză”*, care domina arhitectura Europei acelui timp (*Istoricul Palatului Universităţii*, Arh, Maria Zup şi prof. Dan Jumară.) La 15 mai 1892 Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice comunica Universităţii că realizarea clădirii s-a adjudecat arhitectului Trolli Giuseppe, director al lucrării fiind numit arhitectul diriginte L. Blanc asistat de conductorul Carol Ingor. Semna ministrul Arion. Se fixa punerea pietrei fundamentale în 15 octombrie 1892, ministrul Take Ionescu indicând ca ceremonia să fie *„dintre cele mai solemne”* clădirea fiind *„una dintre cele mai înalte instituţiuni din ţară”*. Cu toate acestea festivitatea avea loc abia duminică 23 mai 1893, după vreo trei licitaţii. Evenimentul, de mare importanţă, se petrecea în prezenţa principelui moştenitor Ferdinand, venit cu fiul Carol, primul ministru Lascăr Catargi, ministrul instrucţiunii Take Ionescu şi rectorul Universităţii bucureştene, profesorul Titu Maiorescu, de faţă fiind profesorii, studenţii şi mulţi ieşeni.

În timpul vizitei principele Ferdinand a avut locuinţa în casa principelui D. Sturza, pe Copou, şi-l plimba prin oraş vestitul birjar scapet Vasca în haine roşii cu brandenburguri de argint şi bicorn pe cap („*Opinia*”, 15 mai 1915).

Lucrările se executau pe îndelete, conduse de arhitecţii milanezi Trolli (Giuseppe) şi Şcolari, timp de patru ani, urmărite, lăudate şi criticate în jurnalele târgului. Vizitându-le, gazetarii observau că zidăria se execută după sistemul italian cu subsoluri pe arcade de beton, iar ansamblul avea 7 curţi interioare dintre care aceea din spatele Aulei era socotită Curtea de onoare, având a găzdui întâlnirile şi manifestaţiile studenţeşti. Meşterii italieni sculptau *„capiteluri şi ciubuce artistice”* din piatră. Pentru partea din faţă a soclului se folosea piatra de Tarcău, iar pentru restul clădirii piatră mai moale, fapt ce se considera o mare greşeală, pentru stabilitate (*„Ecoul Moldovei”*, 12 august 1893).

Terminându-se lucrările, marţi 21 octombrie 1897, se putea săvârşi inaugurarea, cu deosebită festivitate. La marea sărbătoare a Iaşului intelectual participa toată familia regală cu regele Carol I, regina Elizabeta, principele moştenitor Ferdinand, principesa Maria şi fiul lor, Carol, punându-li-se la dispoziţie vechiul palat al lui Dumitrache Cantacuzino, preluat de Corpul IV de armată. De faţă se aflau consulii Rusiei, Turciei, Austriei, Germaniei, Franţei, guvernatorul rus al Basarabiei şi

şambelanul Ţarului. Nu lipsea primul ministru D.A. Sturza – fiul ieşeanului Alecu Sturza Miclăuşeanu –, ministrul Lucrărilor publice – Ion. C. Brătianu, ministrul Instrucţiunii – Spiru Haret. Vorbeau mai mulţi oratori între care şi rectorul Neculai Culianu, delegaţi şi studenţi. Serbarea se afla sub semnul celor trei dictoane ale timpului: *„Nu e decât o singură fericire – Datoria. Nu e decât o singură mângâiere – Munca. Nu e decât o singură desfătare – Frumosul"*.

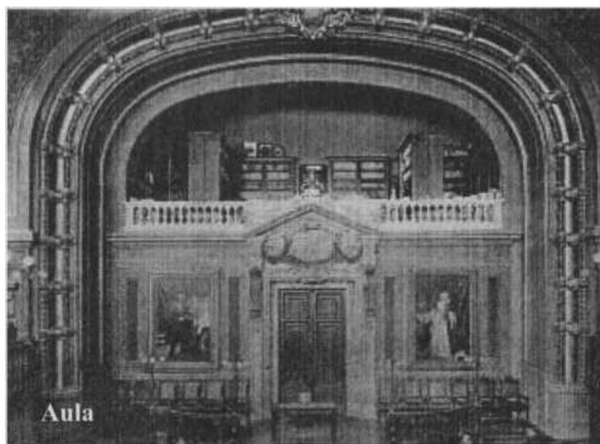
Cuvântând, regele Carol arăta că puterea statelor stă nu numai în numărul soldaţilor şi în puterea economică: *„un factor de căpitănie, poate cel mai însemnat, fiind gradul de cultură..."*

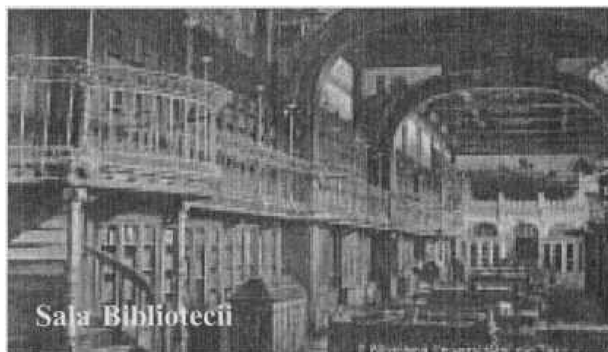
Clădirea dotată cu cele mai moderne instalaţii (acele electrice executate de firma Siemens – Halske din Viena, caloriferele de firma E Wolff din Paris şi mobilierul de firma Sondinger tot din Viena), întrunea condiţiile unui local de învăţământ ultramodern, european. Avea lungimea de 130 metri şi faţadele împodobite cu 12 medalioane reprezentând figuri istorice (M. Kogălniceanu, V. Lupu, Gh. Asachi, M. Costin), executate de artiştii Hegel.

Valbudea şi Georgescu. La terminare, uriaşul *Templu al ştiinţei din Copou* părea un labirint cu 335 încăperi – potrivit unui vizitator de la gazeta *„Evenimentul”* din 21 septembrie 1897. Biblioteca de la etaj, lungă cât clădirea, înfăţişa plafonul pictat în stilul renaşterii de Alexandru Petrescu (*„Ecoul Moldovei”*, 25 iulie 1896) şi frizele executate de Mureşanu (profesor ieşean), Alpar şi Voinescu. Al. Petrescu pictase şi Sala Paşilor (potrivit *„Ecoului Moldovei”* din 16 februarie 1896. Aula (pentru 350 – 500 oaspeţi) era împodobită cu figuri simbolice ale ştiinţelor şi artelor, pictate de doi artişti germani (Drach şi Muth cu Al. Petrescu), la sugestia ministrului Mârzescu. Sălile uimeau prin frumuseţea tablourilor şi sculpturilor, Aula şi Biblioteca rivalizând cu sălile Teatrului Naţional. Martorii afirmau că picturile fuseseră comandate de Take Ionescu.

Chiar şi grilajul construit tot în 1896, reprezenta o operă de artă în domeniul feroneriei. Potrivit obiceiului timpului, când operele însemnate se închinau familiei domnitoare, deasupra uşii Aulei o placă de marmură glăsuia: „*Mamei duioase a poporului, reginei României Elizabeta, Geniul literar şi artistic, care a înălţat şi încălzit inimile tuturor – Carmen Sylvei – dedică această tablă comemorativă Universitatea din Iaşi, în semn de recunoştinţă şi veneraţiune, 22 octombrie 1897*”.

Şi astfel în Copou sosea *Primăvara Poporului* cum erau numită juneţea Efebiei – instituţia din Grecia antică unde tinerii ajunşi la vârsta activităţii cetăţeneşti primeau o educaţie intelectuală, fizică, militară, şi politică. (*Călăuza Studentului*).

Deşi lumea se aştepta ca lucrările clădirii să fie fără de cusur, datorită prezenţei antreprenorilor străini, experimentaţi, nu se întâmpla aşa, apărând încă din 1894 fisuri în pereţi şi în tavane, reclamate de gazete şi puse în contul constructorilor. Stricăciunile se accentuau în timpul primului război când în local se instalase Ministerul de război, Ministerul instrucţiunii şi Senatul cu puhoi de musafiri. În faţa Universităţii se instalau apoi statuile lui Mihail Kogălniceanu (în 1911) şi Mihai Eminescu (în 1929).

Rectoratul mai avea de furcă şi cu stăpânii cârciumioarei lui Panaite Ion, din coasta nordică a Universităţii, care nu voia să-şi mute locanta din căsuţa pricăjită cu trei uşi, cinci ferestre şi cam într-o râlă. Sosirea universitarilor îi adusese un dever nesperat, vinul de Cotnari şi Uricani cu fripturile haiduceşti, la grătar şi cârnaţii ardeiaţi, având mare căutare.

Locanta “La Răchita”

Locanta ducea mai departe tradiţia fostului *Restaurant du Theatre*, ridicat în coasta templului artelor pentru întreţinere. Avea în spate rămăşiţele bătrânelor grădini cu arbori seculari ale lui Ghica şi Ioniţă Sturza şi mare clientelă. Spectatoarele vechiului Teatru aveau mare

plăcere ca la ieşire să ia o gustare cu muzică, la ospeţia franţuzească din Copou. Îl frecventau şi tinerii bonjurişti, înamoraţi de actriţele, primadonele şi balerinele Operei italiene sau franceze poposite în Moldova. Aici se schimbau ocheadele, se dăruiau inele scumpe cu diamante şi briliante pentru câteva priviri languroase şi promisiuni de fericire. Pe urma lor câştigurile hangiului creşteau şi gurile rele spuneau că şi domnitorul Mihalache Sturza avea o cotă, locul fiind al lui până prin 1863 când îl ceda omului său de încredere, polcovnicul Grigoraş. Afacerea o prelua nevastă-sa cucoana Frosa, casele numindu-se şi Grigoraş.

Plimbare printr-o grădină pitorească, aflată sub ochii noştri şi de puţină lume ştiută

Reuşindu-se exproprierea *„circumei grecilor”*, numită şi Răchita (a lui Panaite Ion), dintre grilajul Universităţii şi locuinţa Krupenschi, la 11 aprilie 1912, rectoratul Universităţii cerea Primăriei locul devenit depozit de gunoaie, dorind să-l transforme într-o grădină *„care va înfrumuseţa strada*

Astfel se pornea amenajarea Grădinii Botanice din coasta Universităţii.

Înzestrată cu plante şi abori de specii variate (vreo 2000) devenea altă atracţie a Copoului căci în noua plantaţie apărea şi nucul negru, magnolia şi strănepotul strănepoţilor celui mai vechi arbore pământean: *„Arborelefosilă* Aparţine speciei străvechi Ginkgo Biloba care umbrea pământul pe vremea dinozaurilor şi brontozaurilor, în urmă cu peste 250 milioane de ani motiv pentru care e considerată o adevărată fosilă arboriană. Se trage din China şi Japonia, dar se simte bine şi în Copou. Fiind rar, în 1973 devenea Monument al Naturii prin sârguinţa profesorului Dumitru Cărăuşu. Un frate al arborelui sau mai bine zis sora sa, căci sunt arbori sexuali se află în grădina Muzeului de ştiinţe Naturale păstrătoare a celeia de a III-a Grădină Botanică plantată de profesorul Dimitrie Brândză. Prin 1983 naturaliştii ieşeni încercau să-i înturluce

La Iaşi se înfiinţase prima Grădină Botanică în anul 1854 de către profesorul A. Fătu, N. Istrati şi Dr. Szabó pe ulicioara numită acum Strada Florilor. Colecţionase vreo 2500 plante pe o suprafaţă de 2 hectare. Parcelată pentru locuinţe, din fosta grădină se mai păstrează vechea locuinţă a profesorului, de la întâlnirea străzilor Fătu şi Florilor. Altă grădină s-a mai înfiinţat prin 1866 în dosul clădirii Universităţii vechi (unde-i Universitatea de Medicină), din care se mai păstrează un stejar monument. Urma apoi

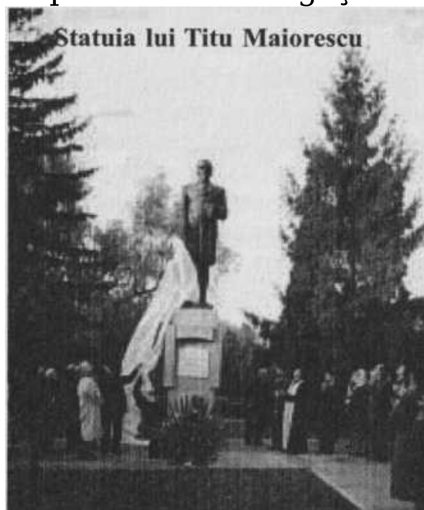

ca să rezulte pui pentru perpetuarea neamului şi-n alte locuri... Aşa spera profesorul George Caraiman în articolul *Arborele Fosilă din dealul Copoului*, publicat în gazeta „*Flacăra Iaşului*" din 27 noiembrie 1983.

organizarea unei mici grădini în coasta Muzeului de ştiinţe Naturale (1872), din strada de Sus (Bulevardul Independenţei). Toate acestea având spaţii mici, prin 1906 profesorul Al. Popovici propunea amenajarea unei bogate grădini botanice pe locul fostei grădini domneşti ocupată apoi de ştrand. Ideea se vehicula şi prin 1928 („*Opinia*", 26 iunie 1928). Discuţiile nu se finalizau şi tot profesorul Popovici proiecta grădina de lângă Universitate (1920), condusă apoi de profesorii C. Pop. C. Burduja, C. Dobrescu. Grădina aceasta fiind mică din 1963 se muta în strada Dumbrava Roşie, pe locul fostelor vii dintre Parcul Expoziţiei, Păcurari, Ferma V. Adamachi şi fostul sat Munteni, unde profesorul Emilian Ţopa începea amenajarea celei mai mari şi bogate aşezări Botanice din

ţară, cu suprafaţa iniţială de 65 hectare, apoi 100 şi perspective de mărire chiar la 150 hectare. Bogată în izvoare cu ape plată şi minerală, înzestrată cu sere, palmarium şi acvarium şi având relief variat, permite multor specii de plante de pe glob – de ordinul a 10.000 – să vieţuiască pe dealul Copoului, unele din neamurile azalee, carnivore, cactacee, rozacee, orhidee, lalee. Sistematizarea şi proiectarea *„Cartieruluiflorei universale”* sau a *„Raiului din Copou”* cum îi spunea un vizitatoro săvârşise un grup condus de arhitectul Şt. Păunei. Alţi pasionaţi au făcut cercetările de specialitate. Condusă de pasionaţi directori – gospodari (între care şi profesorul Mandache Leucov) grădina

Copoului s-a îmbogăţit an de an.

Făcând câţiva paşi dincolo de fosta a patra grădină botanică ieşeană – numită acum *Parcul Dendrologic Titu Maiorescu* – se cuvine iar a ne opri şi să ne amintim că duminică 18 octombrie 1942, în faţa Universităţii se dezvelise statuia profesorului Titu Maiorescu, odată cu a lui Vasile Conta din Piaţa Cuza Vodă şi a lui A.D. Xenopol în scuarul din strada Lăpuşneanu. Chipul lui Maiorescu, în viziunea sculptorului Const Baraschi, se aşezase pentru veşnică şedere ceva mai sus de Kogălniceanu, fiindcă mai la vale şedea de prin 1929, acoperit cu hlamida nemuririi,

poetul Mihai Eminescu.

Cum după ultimul război şi mai ales după 1948 Titu Maiorescu căzuse în dizgraţie, hulit de ideologii timpului pentru conservatorismului, teoriei *„artă pentru artă"* la care se mai adăuga şi pactizarea cu inamicul de partea căruia rămăsese în primul război (aceleaşi şi la sfârşitul celui de al doilea), într-o zi prin 1950 statuia sa a dispărut. Dar nu pentru totdeauna căci după vreo 50 de ani, la 26 octombrie 2000. *„Maiorescu s-a întors în Copou"* (Const. Ostap), ceva mai sus de aşezarea iniţială. De unde se vede încă o dată că tot ce-i lumesc nu-i veşnic. Trecuseră 140 de ani de la deschiderea Universităţii, în casele Rosnovanu, unde-i acum Universitatea de Medicină, pe vremea domnitorului Al. I. Cuza.

Realizată din iniţiativa societăţii ACREMIS cu sprijinul Universităţii ieşene şi al Ministerului Culturii, statuia se dezvelea cu mare festivitate spre bucuria profesorului Gh. Macarie mentorul societăţii ACREMIS. Sculptura o săvârşise bucureşteanul Dumitru Pasima, iar transpunerea machetei în bronz Combinatul Fondului Plastic Bucureşti. Urcat pe un soclu impunător de 1, 8 metri, eruditul profesor, înalt de vreo 3, 2 metri, deschidea festivităţile Universităţii ieşene, ca în zilele anului 1866 când era rectorul instituţiei.

Zile crâncene de război în Copou, prea lesne uitate…

Ocuparea clădirii Universităţii între anii 1916 şi 1918, de Ministerul învăţământului şi acel de Război, provoca deteriorări şi afectarea lucrărilor artistice. Trebuind reparaţii, activitatea reîncepea abia în martie 1919. Creşterea necesităţilor de săli pentru cursuri şi laboratoare punând problema unei extinderi, se aproba executarea aripii din vale, cam pe locul unde a fost scena vechiului teatru („*Opinia*”, 15 ianuarie, 8 iunie 1927). Prin august 1929 zidirea cu suprafaţa de peste 4.500 metri pătraţi se şi executa în baza proiectelor întocmite de arhitectul I.G. Pompilian, antreprenor fiind inginerul C. Ursescu Galaţi şi delegat al ministerului Instrucţiunii, inginerul Rener („*Opinia*” 26 octombrie, 2 noiembrie 1929). La 8 august 1833 construcţia corpului Facultăţii de Drept, cum se numea noua aripă era parţial terminată făcându-se recepţia, deşi mai era de lucru.

În amintirea fostului domnitor Mihail Sturza, ctitorul Academiei Mihăilene, de la 1 noiembrie 1933, elegantul palat din Copou se boteza Universitatea Mihăileană, păstrând acest nume până în anul 1944, când se repara nedreptatea făcută domnului ctitor al Universităţii (în 26 octombrie 1860) şi se renumea Universitatea Al. I. Cuza.

Lucrările interioare au mai continuat până în anii ultimului război, executându-se pe măsură ce se lucea rost de fonduri

Cutremurul din noiembrie 1940 îi provocase şi el sumedenie de stricăciuni şi dărâmarea statuilor alegorice de pe acoperiş, iar războiul transforma clădirea evacuată de mobilier, în lagăr de prizonieri pentru ambele tabere. La rândul său frontul, stabilit între martie şi august 1944, la nord de Iaşi, îi aducea grave stricăciuni, bulevardul Copoului fiind calea de intrare a trupelor sovietice în oraş.

Iaşul trăia atunci zile de coşmar. Frontul se apropiase vertiginos de marginile sale. La 7 martie ziarele îl localizau pe la Tarnapol, la 17 martie trecuse de Uman, atingând Bugul, la 26 martie se apropiase de Nistru. Armata sovietică desfăşura o ofensivă pe 1200 km cu 300 de divizii şi 31.000 de tancuri. La 29 martie luptele ajungând între Nistru şi Prut, peste trei zile (la 1 aprilie) „*Evenimentul*”, vestea că Cernăuţiul a trebuit să fie părăsit. Acelaşi ziar, din 5 aprilie prezentând comunicatul Comandamentului de căpiţenie al armatei, din 3 aprilie, arăta că luptele din nordul Iaşilor continuau cu tot viscolul abătut cu furie asupra Moldovei. Oraşele Dorohoi şi Botoşani fuseseră ocupate. Frontul II Ucrainean, condus de generalul Malinovschi (mai înainte de Konev), se apropiase vertiginos de Iaşi, ajungând la Paşcani, în marginea localităţilor Ruginoasa, Târgul Frumos, Leţcani, Breazu. Stânca Roznovanu, spre groaza ieşenilor care pe la jumătatea lui martie începuseră dureroasa evacuare a oraşului.

Zguduit de năprasnica ploaie de bombe, proiectile, şrapnele, gloanţe, grenade şi flăcări căzute în preajma sa, unele ajungând şi pe străzile Sărărie, Săvescu, Albineţ, Cerchez şi Hotin, aflate în faţa frontului de peste deal, sute de case rămâneau fără geamuri sau cădeau sfârtecate.

Apărat cu îndârjire, oraşul rezista până în dimineaţa zilei de 20 august când după semnalul unei rachete de semnalizare începea marea ofensivă *Iaşi-Chişinău* – a 7-a în istoria războiului – cu o pregătire de artilerie

nimicitoare („*Moldova Liberă*”, 1 ianuarie 1945). În dimineaţa aceea cerul spre Copou şi Leţcani parcă luase foc şi ardea brăzdat de „*lumina orbitoare a sute de reflectoare*”, de proiectilele tunurilor şi salvele katiuşelor. Pretutindeni răsunau exploziile şi şuieratul înfiorător al ploii de bombe lansate de valurile de avioane ce pisau şi mitraliau tranşeele, străzile, şoselele şi linia ferată Iaşi – Bârlad şi Iaşi – Tg. Frumos („*Lupta Moldovei*”, 13 iunie 1945, 20 august 1945).

Din Copou şi Păcurari se auzea huruit de blindate în mare viteză, lovituri seci de tunuri antitanc, trosnete de arme, salve de mitraliere, tropote de paşi alergători şi nenumăratele ţipete de durere şi disperare ale apărătorilor grav răniţi ori muribunzi şi lăsaţi în părăsire, în şanţuri, pe câmpuri, pe străzi şi prin grădini, de groaza năvalei inamice.

Ca un val uriaş vacarmul cobora din Copou pe Lăpuşneanu, în Piaţa Unirii şi spre Palat. Aici ca şi în faţa Liceului Militar şi pe parcursul străzilor se purtau lupte crâncene, ostaşii români încercau o rezistenţă imposibilă în faţa torentului metalic pe şenile ce curgea împrăştiind foc şi moarte în jur, oprindu-se un timp la Bahlui, Podul Roş fiind aruncat în aer... îl depăşeau însă avioanele bombardând şi mitraliind coloanele lungi de pe şosele, bubuiturile înfiorătoare mutându-se spre sud. În urmă rămâneau „*mormane de cadavre*”.

Pe la ora 12, pe Copou ropotul morţii de plumb a amuţit şi potrivit unui martor: „*stâlpii de telegraf cu părul sârmelor smuls de spaimă s-au prăvălit pe marginea bordurii şi teii zac pe gardurile sfârtecate ca pe brancarde*”. Clădirile crâmpoţite de şuierul bombelor fumegau şi priveau îngrozite cu găvanul gol al ochilor de sticlă. „*Pretutindeni ziduri doborâte, acoperişuri arse, pereţi şi garduri ştirbe, moloz şi linişte*”. Pe stradă coborau nesfârşite convoaie de maşini, chesoane şi căruţe, cu muniţii, alimente, lăzi de campanie, soldaţi şi femei unele cu copii în braţe, de la partea sedentară întâlnindu-se la Fundaţie cu cu altele care veneau pe drumul Păcurarilor,

de asemeni ruinat. Geniştii verificau în grabă clădirile, scoteau fitilele de la mine şi notau cu catran pe pereţi operaţia sau că locul nu-i minat. În casa medicului oculist Sava Goiu, alesă de cercetaşi, fiindcă adăpostise un comandament până în ultimele clipe ale rezistenţei şi era bine dotată cu instalaţii (şi grup electrogen) şi nu era minată, se pregătea instalarea conducerii sovietice.

Înserarea intra în Copou paşnică, tăcută, plângând durerea miilor de oameni însângeraţi ori amuţiţi ce zăceau pe străzi şi prin grădini privegheaţi doar de lumina plăpândă a miilor de stele aprinse ca nişte lumânărele. Sfidând orice omenie, printre sutele de trupuri împrăştiate de vidma morţii plecată cu frontul, spre sud, se furişau jefuitorii de cadavre golind buzunarele, smulgând de la grumajii înţepeniţi cruciuliţe şi medalioane şi descleştând fălcile după dinţi de aur. Pe lângă cutremurătoarele dureri şi uriaşele distrugeri urmate de cortegiul imens de lipsuri, odată cu miile de clădiri lovite se pierduse şi o întreagă comoară de vechi tipărituri, hrisoave, bucoavne, cărţi şi publicaţii, lăsate de izbelişte în ele, la refugiul din martie 1944. Unele arseseră odată cu adăposturile lor. Altele pieriseră în focurile aţâţate de militarii cartiruiţi în casele Copoului şi Păcurarilor devenite adăposturi de front în primăvara aceea gheţoasă cu nămeţi înalţi şi frig pătrunzător (pe la începutul lui aprilie).

Acele scăpate de foc şi de bombe se culegeau de croncănii ruinelor, căutători de lucruri preţioase, care smulgeau de la chiuvete robinetele şi din pereţi întrerupătoarele electrice pentru a le vinde în talciocul înfiinţat pe tăpşanul din colţul străzilor Sf. Lazăr şi Ghica Vodă (lângă fosta Bancă Agricolă). Tipăriturile se valorificau la anticari şi colecţionari. Unul dintre acei strângători avea să fie încondeiat mai târziu de poetul G, Mărgărit, scriind prin 1945 că *„a adunat prin orice mijloace o întreagă casă bucşită de cărţi bune şi rarisime”*. (Ion Istrati, *Jurnal strict confidenţial*).

Din cele vreo 13.990 clădiri, existente la începutul războiului (în 1941), pentru 111.669 locuitori, oraşul

pierduse vreo 5.000 (1862 complet distruse, 589 grav avariate iar restul parţial lovite), în vara anului 1945 fiind numai vreo 9.000 de clădiri locuibile pentru cei vreo 70.000 de locuitori rămaşi şi înscrişi la cartelele de alimente (*„Lupta Moldovei”*, 7 iunie 1945, *„Moldova Liberă”* 4 august 1946). Dar şi dintre acestea multe aveau tâmplăria smulsă şi geamurile sparte din cauza exploziilor. Sticla de geam fiind o raritate şi mai toate geamurile clădirilor centrale împuşcate, se preţăluia cu mulţi bani, geamgiii fiind căutaţi ca iarba de leac. Lipsind materialele de construcţii, singurele materiale disponibile erau cărămizile şi lemnăria scoase din casele ruinate de noua tagmă de negustori numiţi recuperatori. Mari şi impozante clădiri dispăreau uneori doar într-o noapte. Trecătorii constatau cu uimire că în locul unei case văzută seara, dimineaţa rămâneau doar nişte şanţuri şi grămezi de moloz. Nu îndrăznea să-i oprească nimeni căci la dărâmare se foloseau explozivi, indivizii fiind înarmaţi. În oraş rămăseseră sute şi mii de pistoale şi puşti de la război şi noaptea se trăgea ca pe front, de copii, maturi şi borfaşi. Prin cartiere acţionau bande de hoţi înarmaţi până în dinţi, îmbrăcaţi adesea în uniforme militare germane, române sau sovietice, stârnind panică printre cetăţeni.

În judeţ situaţia era şi mai grea: zeci de sate fiind complet arse, având distruse peste 17.000 de gospodării fapt pentru care mai mult de 200.000 de suflete trăiau în bordeie (*„Lupta Moldovei”*, 28 iunie 1945).

După luptele din 20 august 1944, purtate mai ales pe Copou şi-n Păcurari, clădirea Universităţii rămăsese plină de moloz cu etajul Facultăţii de ştiinţe (aripa din deal) ruinat şi Biblioteca Centrală, de la etaj, distrusă, fără acoperiş, *„jumătate din plafonul cu stucaturi căzut „*şi frescele nimicite (*„Moldova liberă”*, 23 februarie 1945). Pretutindeni domnea pustiul şi se înălţau movilele de gunoaie, resturi din mobilier, cărţi arse şi aparatele laboratoarelor, sparte. Un vizitator, prin septembrie 1944, rămânea consternat de ce vedea. îl impresionau statuile lui Kogălniceanu, Eminescu, şi Maiorescu demontate de pe

socluri în martie şi adăpostite pe holul Facultăţii de Drept (intrarea din vale). Păreau nişte uriaşi căzuţi din cer, într-un somn veşnic. Peisajul acesta înfiorător prindea să se schimbe abia pe la jumătatea lui septembrie când sosea asistentul Kalinicenco cu o echipă de lucrători, trimis de conducerea Universităţii să întreprindă primele amenajări. Pe lângă bombele războiului aripa nordică mai suferise şi un incendiu, în ziua de 3 octombrie 1944 cu puţine şanse de stingere rapidă căci în oraş nu erau pompieri şi nici apă. Fiindcă se manifesta tendinţa desfiinţării Politehnicii ieşene, refugiată la 21 martie 1944 la Turnu Severin, din Cernăuţi şi mutată scurtă vreme la Bucureşti ziarele locale şi autorităţile cereau vehement revenirea acesteia la Iaşi. În acest sens lupta şi profesorul Cezar Partenie, decanul facultăţii de Electromecanică, numit rector la 14 octombrie 1944 solicitând Ministerului repunerea în drepturi a Iaşului lipsit de Politehnică prin legea nr. 922 din 17 octombrie 1941, când vechiul regim fără consultarea corpului profesoral a hotărât mutarea şcolii la Cernăuţi, deşi se înfiinţase la Iaşi din anul 1937. Truda n-a fost în zadar căci în noiembrie 1944 apărea decretul de întoarcere la Iaşi (prin Legea nr. 582).

Lipsind şi fondurile, reparaţiile le executau angajaţii Politehnicii, studenţii politehnişti şi mulţi dintre tinerii oraşului („*Lupta Moldovei*”, 11, 13 mai 145). Pentru început se făcea curăţenie şi se completau cercevelele, cu sticla găsită la ferestrele odăilor distruse... Numai pentru refacerea aripii nordice, repartizată Politehnicii, trebuiau 250 m.c. cărămidă, 500 m.c. prundiş, 805 m.c. nisip, 883 m.c. cherestea, 70 m.c. var, şi 136 lăzi de cuie („*Moldova liberă*”, 17 martie 1946).

Primăvara cele patru facultăţi ale Politehnicii: Electromecanica, Chimia Industrială, Agronomia şi Construcţiile reuşeau să-şi amenajeze trei săli de cursuri („*Lupta Moldovei*”, 9 iunie 1945). Neavând local pentru cămin, politehniştilor li se repartiza sediul şcolii de Menaj din casele Pikelman cât şi clădirea şcolii fiicelor de ofiţeri (casa Cantacuzino), curăţate şi reparate tot de studenţi,

fiind şi ele ruinate la etajul primei clădiţi locuiau studentele, iar la parter se înfiinţase cantina. Nefiind paturi lenjerie şi hrană se făceau apeluri disperate, prin ziare, la populaţie: *„studenţii dorm pe scânduri. Contribuiţi cu aşternut pentru amenajarea căminului. Contribuiţi cu alimente. Sprijiniţi studenţimea urgisită de pe urma războiului...”*

Erau zile grele. În oraş lipseau alimentele, specula şi inflaţia făceau ravagii, trenurile de persoane spre nordul Moldovei sau spre Bucureşti nu circulau, liniile CFR Iaşi – Buhăieşti şi Iaşi-Paşcani-Suceava-Bacău fiind lărgite pentru transporturile militare sovietice. Se normaliza prima abia la 6 decembrie 1944.

Terminându-se cele dintâi lucrări, se hotăra deschiderea festivă a cursurilor la 15 mai 1945 pentru care, dimineaţa soseau ministrul Educaţiei Ştefan Voitec, al Culturii P. Constantinescu şi Mihail Sadoveanu, primiţi în gară cu mare onor. Festivitatea avea loc în aula Facultăţii de Drept – acum Mihai Eminescu, căci aceea veche, din aripa nordică, se afla în ruină. Cuvântând profesorul Aurel Potop, ministru subsecretar de stat găsea Iaşul aşa de ruinat *„cum nu mai este alt oraş”* şi socotea că ruinele sunt şi*” consecinţa greşelilor făcute de Universitate şi în afara ei”*, permiţând răspândirea urii şi politicii între studenţi în locul *„culturii academice”* (*„Moldova Liberă”*, 17 mai 1945)

Copleşit de durere a luat cuvântul şi Mihail Sadoveanu.

„Mi-a scris careva că Iaşul este ruinat şi mi-a descris în amănunţime cartierele sinistrate. Dar tristul tablou al Iaşului întrece cu mult ceea ce se spunea în scrisoare... Nu sunt în stare să răspund doleanţelor D-vstră, nevoilor... Eu nu vă pot promite nimic. Sunt un poet sărac. Dar dacă primiţi sufletul meu pe acela vi-l dau...”

Aflat la Pucioasa, departe de oraşul visurilor tinereţii în mai 1944 scriitorul retrăia durerea oraşului prins din luna martie în talazurile frontului. De acolo departe, din Pucioasa cu sufletul îndurerat, cernit, autorul *Baltagului*,

„gospodarul din Copou” cum i se se spunea şi-l amintea cum era odinioară, scriind printre lacrimi paginile *Primăvara la Iaşi, în mai 1944*.

„În primăvara asta a tristeţii au înflorit în mine toate primăverile de altă dată ale Iaşilor. Ca Francesca de Rimini a lui Dante, spiritul cetăţii scufundate, porumb spăimântat, fâlfâie peste ruini şipârjoluri şi n-are unde se aşeza... şi totuşi – poate va înflori iarăşi, cândva, Iaşul tinereţii mele. Din grădini se vor uita peste zăplazuri, la trecători, trandafirii. Vor înflori locurile unde s-au desfătat bătrânii noştri. Vor înflori lianele pe zidurile sfinte şi pe mănăstiri ruinate şi pe mormintele celebre, merişorul pururi verde... Curg întâi dezgheţurile; pâraiele omătului şi varsă la râpă necurăţeniile iernii. După aceea, într-o zi unică, în toată eternitatea, când nu adie pic de vânt şi lumina soarelui e aur fluid – toţi oamenii privesc cu plăcere unii la alţii şi sunt toţi prieteni... în Podul Verde uliţa boierimii, zuzuie albinele, în jurul spumei salcâmilor. Se îmbulzesc ieşenii spre Copou, alţii trec mai departe spre Breazu, ca să găsească o comoară. Sara, suflă abur cald dinspre miazăzi. În noaptea care urmează sosesc în tufişurile din margine cântăreţii. Chiar în dimineaţa de a doua-zi, gangurii dau bună dimineaţa cetăţenilor. Şi după trei zile de hodină, îşi încep concertele privighetorile, în lună plină... Pluteşte cu câte un scurt pâlpâit cucul pe deasupra Copoului şi ne cheamă. Pe toţi cei care au plecat, pe toţi cei care au murit, pe toţi cei care nu vor mai fi curând, îi cheamă această pasere a singurătăţii. Fără nicio îndoială au fost primăverile Iaşilor cele mai frumoase primăveri, şi, poate, vor mai fi...” Îşi mai amintea că într-o astfel de primăvară plecase spre Iaşi din Folticeni cu Artur Gorovei. Întâlnind şi pe Gheorghe Coşbuc toţi trei porneau la plimbare prin oraş, trecând *„pe uliţe liniştite şi singuratece din vechiul Iaşi. Era o noapte de primăvară cu luna plină. Am rătăcit până târziu după miezul nopţii; am ajuns între grădinile de la Copou; apoi ne-am întors; şi până departe, către inima cetăţii adormite ne-a sunat din urmă în auz, urmărindu-ne, bătaia privighetorilor din*

grădina lui Mihalache Sturza, cum îi ziceam noi Grădinii Copoului".

Cele văzute la Iaşi în mai 1945, aveau să fie mărturisite peste un an în articolul *Ajutor pentru Iaşi*:

S-a întâmplat cu prilejul deschiderii Universităţii ieşene, anul trecut, să mă aflu şi eu în vechiul scaun al Moldovei. În faţa spectacolului tragic ce se desfăşura în juru-mi, mi-am cuprins fruntea şi-am plâns ca prorocul biblic de odinioară. Frumosul Iaşi romantic şi arhaic, aşa cum îl iubea şi-l înţelegea inima noastră, nu mai este. Iaşul veacului XVIII şi *XIX, cu bisericile voievozilor şi casele cu grădini de pe bulevardul Carol spre Copou, Păcurari, Sărărie sunt cimitire*. (Miile de ostaşi căzuţi în timpul luptelor fiind îngropaţi la întâmplare).

Absolvenţii Facultăţii de Electrotehnică – Promoţia 1955

Iaşii ar putea să fie *altfel prin osârdia şi hărnicia celor care reconstruiesc ţara după dezastrele războiului*; *ar putea să fie ceva mai frumos din punct de vedere urbanistic şi edilitar*: *dar Iaşii aşa cum i-am apucat noi s-au scufundat. E cetatea din legendă acoperită de valurile mării*; *din când în când, în unele nopţi line se aud clopotele ei. Aşa clopotele amintirii sună, sună deasupra ruinelor ieşene. Fiecare colţ era evocator, fie în Beilic, fie la Palatul*

Domnesc, fie la Trei Ierarhi, fie la Sfântu Sava şi Golia... vechi biserici socotite de cunoscătorii străini între cele mai artistice monumente religioase din orientul ortodox... Soarta acestui oraş unic care a dat poporului atâtea valori intelectuale şi artistice a fost să cadă... dar prin dragostea ce-i arătăm va rămânea tot al sufletului nostru...” (*Moldova Liberă*, 3 iulie 1946)

...Anunţându-se evenimentul deschiderii anului universitar se dădeau şi alte veşti. De la 9 mai se ridicase camuflajul, încetând starea de război prin capitularea Germaniei („*Lupta Moldovei*”, 14 mai 1945).

Reparaţiile clădirilor Universităţii continuând în noiembrie 1945 se terminase scheletul podului cât şi plafonul, dar nu era tablă. Mai trebuiau refăcute Aula, Biblioteca cu Sala de lectură şi se preconiza repictarea interioarelor şi tavanelor după vechile planuri. Prin februarie 1946 profesorul

309

Cezar Partenie, rectorul Politehnicii, reuşea să obţină câteva sute de milioane („*Moldova Liberă*”, 15 iuniel946)... La 8 august 1946 antreprenorul C. Vrabie câştiga licitaţia pentru repararea învelitoarei de tablă. Reparaţiile făcându-se sub impulsul grabei aveau să urmeze altele, capitale între anii 1952 – 1954.

Pentru amenajările ulterioare se expropriaseră terenurile clădirilor ruinate ale fostului sanatoriu Tzaicu, şi ale avocatului N. Apoteker, vreo 6.000 m² şi încă vreo 43.180 m² pe străzile Coroi şi Codrescu pentru Politehnică. Dorinţa de împroprietărire a rectorilor o sprijinise secretarul de stat A. Pop, fost elev al Liceului Internat. Fiindcă anul şcolar a început aşa de târziu, cursurile se prelungeau până iarna şi abia la 20 ianuarie 1946 se pornea anul academic 1946/1947.

Reparat şi amenajat, în noiembrie 1946 devenea gazdă primitoare şi căminul de studente Regina Maria, de vizavi, numit mai târziu Olga Bancic, construindu-se apoi şi bărăcile provizorii de vizavi.

Aripa din deal a clădirii (aceea construită în 1897),

rămânea Politehnicii până în vara anului 2005, când parte din spaţiile ocupate de Universitatea Tehnică reintrau în dotarea Universităţii A.I. Cuza, după ample tratative reflectate de gazete. Politehnica păstra unele săli şi Aula. În ea se întâlnesc, după decenii, foştii studenţi ajunşi la vremea pletelor dalbe.

Aşa ca seria anilor ’55, întrunită cu multe absenţe după cincizeci de ani, la 8 octombrie 2005.

A trecut o jumătate de secol

310

Înainte de a continua plimbarea se cuvine a aminti că holurile parterului clădirii vechi – Sala Paşilor Pierduţi –

lipsite de picturile originale, distruse în timpul războiului, prezintă acum splendidele tablouri de inspiraţie patriotică ale pictorului Sabin Bălaşa (născut în 17 iunie 1932). Primul tablou, de mici dimensiuni şi executat în 1964, reprezenta pe Eminescu Acesta era doar începutul urmând ca între anii 1968 – 1979, pe vremea rectorilor Mihai Teodosia şi Ion Creangă, să realizeze marile tablouri istorice murale. Le executa în răstimpuri, căci după ce sfârşea un tablou, interveneau criticii de ocazie, găsindu-le hibe sau nepotrivite cu tema din contract. Pictorul îşi vedea însă de treabă. Mai întrerupea lucrul, pleca şi apoi revenea, săvârşind peste 100 metri pătraţi de pictură murală în cele 18 tablouri. Primele au fost cele două de la capetele sălii, realizate în anul 1969, începând cu tabloul de la capătul nordic al holului în care două tinere, Muntenia şi Moldova ridică Coroana Unirii deasupra munţilor Carpaţi (*Omagiu întemeietorilor*). Imediat după terminare apărând întrebările: *De ce una este goală şi cealaltă nu*? şi căutându-se explicaţii, le-a găsit-o un hâtru, de pe atunci, zicând că aceea goală reprezintă Moldova, cu capitala – Iaşii – rămasă după Unire săracă şi dezbrăcată. Urmau celelalte 16 din nişă, pictate între anii 1977 – 1979.

Fiindcă la începutul anului 1968, pictorului i s-a născut băiatul Matei, entuziasmat, părintele desena chipul viitorului student între presupusele colege din amfiteatru, pentru care au pozat chipuri din vremea picturii. Toate tablourile au semnificaţii istorice, înfăţişând fapte şi figuri din istoria ţării, precum Ştefan cel Mare cu sabia la graniţa Moldovei sau Femeia română, care a dat viaţă şi a asigurat existenţa poporului, adesea căzând ca o eroină, maltratată şi ucisă de invadatorii ţării. Oprindu-se ceasuri şi zile de-a rândul în faţa lor, profesorul Alexandru Murgu le descoperă şi semnificaţii filosofice prezentate în volumul *Sala Paşilor Pierduţi* (*„Templul Universităţii”*).

Pictorul ţinea mult la culoarea sinilie a cerului, a văzduhului şi a apei, dătătoare de speranţă şi viaţă, numită de rectorul Universităţii *„albastru de Balaşa”*. Prin lucrările sale lansa semnalul unei renaşteri cu substrat

eroic, al sublimului în pictura românească, Sala Paşilor Pierduţi din Alma Mater

Iasiensis reprezentând *„Capela Sixtină"* a artei noastre contemporane, cum avea să accentueze careva la întâlnirea cu ieşenii, în sala de conferinţe din *„Podul Casei Pogor"* (1 decembrie 2002). Evocând parcursul vieţii sale, artistul sublima că a pictat totul din izbucnirea sufletului şi considera că picturile de la Universitate reprezintă *„marea sa realizare"*. La jumătatea lui iunie împlinind 70 de ani, a ţinut să-i sărbătorească la Iaşi expunând în faţa celor 21 de tablouri murale din Sala Paşilor Pierduţi, încă alte 45 de lucrări întâmpinate cu multă căldură de miile de vizitatori, la vernisajul din seara celei mai lungi zile a anului. laşul rămânându-i locul cel mai drag unde vine cu deosebită plăcere, cu acest prilej a anunţat a 22-a pictură – *Galaxia Iubirii* – proiectată în Aula Universităţii. Lucrarea fusese angajată de rectorat, nu cu puţină opunere din partea unor profesori, care considerau plata operei cu 200.000 dolari prea mare, ştiindu-se că un dolar costa cam 33.000 lei, iar un cadru didactic avea pe atunci salariul de vreo 5 – 7 milioane.

Autorul picta împreună cu fiul, vreo lună şi jumătate, concepţia durând vreo trei luni. La finele lunii noiembrie 2002 lucrarea fiind gata, joi 5 decembrie, la ora 16, ieşenii erau poftiţi s-o vizioneze. Aula Mihai Eminescu se umpluse de lume cu ochii pe marea pictură albastră, ca cerul, lungă de vreo 11 metri şi înaltă de alţi 5 metri. Cuvântând,

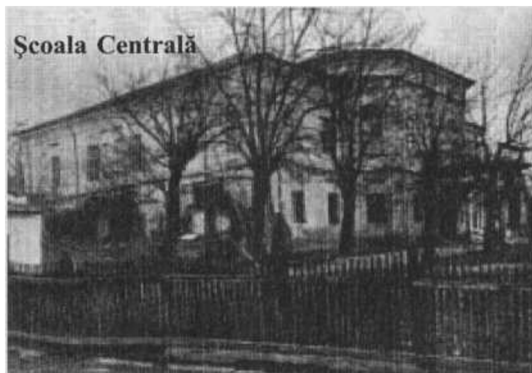
autorul aducea din nou omagiul său Iaşului, căruia a dorit să-i închine tablourile sale simbolice, realizând aici *Ctitoria Sabin Balaşa* cum scria rectorul universităţii prof. dr. Dumitru Oprea în revista de cultură *„România magică”* din iunie 2002.

Răspunzând cu dezinvoltură zecilor de gazetari cu microfoane, camere video ale celor vreo cinci televiziuni ieşene, suporta toate întrebările şi-i lămurea pe curioşi că lucrarea a fost concepută încât *„să poată fi detaşată din suport fără probleme de restauratori”*, fiind lucrată pe o pânză specială pentru pictura murală – *„material neţesut”*. Folosise vreo 30 litri de vopsea cu 21 pigmenţi, şi numai o sută de grame costa în jur de 50 de dolari. (*„Opinia studenţească”*, decembrie 2002). Rectorul o găsea valoroasă nu numai din punct de vedere artistic, dar şi economic, fiind o piesă deosebită în contextul *„globalizării”*.

Vizitarea Universităţii creează mare plăcere acelor care parcurg lungile coridoare înlănţuite ca într-un labirint, la tot pasul întâlnind amfiteatre vuind de glasul tinereţii, cabinete cu mici plăcuţe purtând nume de profesori cunoscuţi peste graniţe şi splendida Bibliotecă Centrală de la etaj, secondată de celelalte ale facultăţilor şi a Seminarului de Matematică. Ultima înfiinţată în 1913, de profesorul Alexandru Myller, reprezintă o comoară ştiinţifică europeană prin bogăţia de cărţi, unele scrise pe la 1800. Are relaţii

cu peste 200 partenere şi filiale mondiale şi peste 250 schimburi de reviste de specialitate (*„Alma Mater”*, nr. 1/2005). De aceeaşi importanţă se bucură şi bibliotecile facultăţilor de Istorie, Geografie, Economie şi *„minunatele laboratoare de Chimie, Biologie, Fizică, Electricitate şi Planetariul cu cele vreo 5.000 de stele ce apar pe cerul Universităţii din dealul Copoului, luminat prin câteva butoane de proiectorul firmei Zeiss. Carul Mare, Carul Mic, Venus, Luna şi Soarele defilează la comandă şi-şi destăinuiesc mersul*

Alte vechi zidiri, azi fără prezenţă, dar rămase de pomină

Cu ridicarea palatului Universităţii se pierduse şi casa cu un etaj al familiei lui Teodor Ghica (Şcoala de Belle – Arte), de fapt a lui Dumitrache Ghica acel care vânduse locul din Toma Cozma ajuns la Ana Balş. Casa lui era reper de începerea capitalei pe la 1840. Clădirea ghiculească se demola pentru lărgirea locului necesar palatului universitar. Şcoala Artelor Frumoase se muta în fostul local al Şcolii Centrale din strada Muzelor nr. 14, unde îşi anunţa prezenţa, la 2 octombrie 1893 prin gazeta *„Evenimentul”*.

De la casa ghiculească, la deal, până pe la Grădina Publică, pe la 1860, ca şi vizavi, era un câmp plin de troscot şi buruiene: *„ciulini, boz, şi iarba boierii, din care răsăreau ici colo moviliţe de gunoi amestecate cu sticlării sparte, coli de hârtie rupte... Căci era un principiu de salubritate publică ca din gunoaiele oraşului să se umple* mai întâi *râpele... iar restul să se deşarte în grămăgioare pe locurile goale sau pe mediane pustii”*. Vara, necurăţeniile târgului răspândeau în jur un miros de loc parfumat. *„La Copou nu venea decât lumea bună cu careta ei, cu birjarul ei lipovan, cu batista ei muiată în parfumuri scumpe aduse de la Viena ori tocmai de la Paris. Aşa că numai ducea batista la nas când trecea pe lângă moviliţă şi apoi se răsfăţa iar la aer curat”*. (D.C. Moruzi, *Podul Verde*).

La vremea construirii Universităţii după cârciuma lui

Panaite, la numărul 20 urmau casele lui Anastase Carp cumpărate de la sora sa Elena Tufescu care le avea zestre de la mama ei vorniceasa Ecaterina Burghelea. Locul fusese al Marghioliţei Balş şi se vânduse la mezat prin 1855. Casele trecute

Sanatoriul Tzaicu

Auto-operaţia

Mariei Carp (1891) şi apoi familiei Georges Krupenschi, pe la 1899, apoi lui Garabet Manea ajungeau la doctorul Alexandru Tzaicu (Ţaicu), conducătorul sanatorului din strada Zmeu 3, (prin februarie 1910 – iunie 1912) şi poftitor să-l mute pe dealul Copoului. Dorinţa i se împlinea şi aici se înfiinţa primul aşezământ medical, *Sanatoriul Dr. Tzaicu*, specializat pe chirurgie, ortopedie, boli nervoase şi interne, prezent în gazete şi în viaţa oraşului până prin anii ultimului război. Doctorul era o

somitate a Iaşului, făcut cunoscut în toată Europa de prestigioasă revistă *„La Presse medicale*” pentru isprava de a se opera singur de hernie, la 29 septembrie 1909. Tocmai se inventase rahianestezia (injecţia cu stovaină între a 11-a şi a 12 vertebră) de unde şi numele rahistovainizarea, perfecţionată de medicii Thoma Ionescu şi Amza Jianu. Asistat de profesorul Ernest Juvara cu trei ajutoare şi fotograful care înregistra pe film faptul, tânărul medic, doar de 26 ani, aşezat în şezut s-a tăiat singur, a legat vasele de sânge şi s-a auto-operat, cosându-se la loc şi dictând pe parcurs observaţiile medicale pentru teza de doctorat ce-o pregătea, dorind să aducă o noutate mondială. Profesorul şi asistenţii îi dădeau numai instrumentele la mână. (Dr. Vătămanu, *Un chirurg s-a operat singur*” în *Trup şi Suflet*”, 1 octombrie 1939).

Sfârşitul renumitului aşezământ din Copou i-l aducea ultimul război şi bombardamentele din vara anului 1944 care au năruit multe case. Instituţia mutată prin Sărărie avea să fie naţionalizată odată cu alte instituţii spitaliceşti precum Ghelerter, Spiralul israelit şi cinematografele (1948). Doctorul se retrăsese de prin 1939 la Bucureşti unde prin 1957 se ocupa cu apicultura, preocupat de efectele pozitive ale polenului, lăptişorului de matcă şi ale mierii de albine, îngrijind câţiva stupi în balconul blocului unde locuia. Cu toate că se afla în capitală ducea dorul Iaşului (fusese elev la Liceul Internat) şi al cochetului său aşezământ din Copou, înconjurat de flori, stupi şi înmiresmat de arborii Grădinii Botanice, alăturate, în care pacienţii se simţeau ca într-un *„mic rai*

Târziu după război, în locul sanatoriului avea să se ridice o baracă folosită drept cămin studenţesc, pentru a găzdui sutele de candidaţi dornici să urmeze Institutul Politehnic. Camerele aveau sobe în care se făcea foc cu lemne (1953). Se pornise construirea noilor complexe *Titu Maiorescu, Codrescu, Târguşor, Agronomie, Tudor Vladimirescu* cu mii de locuri pentru a se rezolva problema cazării. Universitatea putea oferi până atunci vreo 250 – 300 locuri pentru fete şi tot pe atâtea pentru băieţi (*„Evenimentul"*, 3 noiembrie 1941). În anii 1942 – 1943 studenţii aveau *Căminul Regele Mihai* din strada Păcurari nr. 9 cu 150 paturi pentru toate facultăţile şi *Căminul Ştefan cel Mare* din strada Sărărie nr. 189 cu vreo 90 de paturi pentru medicinişti, iar fetele aveau *Căminul Regina Maria* din strada Carol nr. 31 cu 180 locuri şi *Căminul Elena Doamna* din Fundacul 40 de Sfinţi cu 40 de locuri.

Alături de sanatoriu se afla altă zidire retrasă şi împrejmuită cu gard ca la ţară: *„Casa Caşmir"*. Era *„modestă"*, scundă, cu parter şi cerdac, dar avea deosebită însemnătate în viaţa cetăţii, căci între zidurile sale s-au adăpostit tinerii revoluţionari în primăvara anului 1848 ce se întâlniseră mai întâi la hotelul Petersburg şi apoi în casa din vale a lui Costache Sturza. Aparţinuse postelnicului Al. Mavrocordat, boierul care în ziua de 29 martie 1848 invitase la el pe cetăţenii înclinaţi să semneze lista cu cele 35 de cerinţe de reforme adresate domnitorului Mihalache Sturza.

Pentru a lichida opoziţia, domnitorul a trimis armata cu artileria – un biet tun – să ia cu asalt stanişţea răzvrătirii. În casa lui Mavrocordat se afla un grup de tineri care au reacţionat după cum i-a dus capul, unii sărind gardul şi pierzându-se prin grădinile din jur, iar alţii au aşteptat calmi întâlnirea cu arnăuţii comandaţi de principele Grigore Sturza, fiul domnitorului, şi au îndurat apoi arestarea, încarcerarea în cazarma de la Palat şi trimiterea cetluiţi în Turcia. Unii scăpau datorită Elenei Cuza, soţia colonelului Alexandru Cuza, viitorul domnitor, care împreună cu Pulcheria, nevasta lui Basil Cantacuzino, au mers la Galaţi, au intrat în legătură cu barcagii ce urmau să transporte arestaţii peste Dunăre la Măcin, au aprovizionat bărcile cu mâncare şi băutură destulă ca să se îmbete paznicii şi osândiţii să poată fugi la Brăila, pe malul muntenesc, unde vice-consulului englez Cuninngham le înlesnea plecarea din ţară cu vapoarele.

Întâmplarea o descrie George Sion, participant la evenimente, iar aspectul târgului din zilele acelea le notase faimoasa scoţiană Catherina soţia misionarului Daniel Edward, prezent la Iaşi din toamna anului 1846 până în toamna anului 1848, care a lăsat posterităţii şi portretul Anuţei Balş. Astfel scria că ziua de 29 martie/10 aprilie 1848 a fost *„una dintre cele mai înfricoşate zile”* Oraşul era tulburat de zvonurile unei răzmeriţe sau *„zurbe”* sângeroase a plebei smonită de câţiva boieri din clasa a II-a, cu sprijinul unor greci, rămaşi credincioşi mişcării din 1821. Se bănuia incendierea unor mahalale şi provocarea dezordinii, pentru a se înlesni jaful. Protipendada stătea acasă, încetând plimbările la Copou sau Socola oraşul fiind într-o sinistră aşteptare, în ogrăzile agenţiilor şi consulatelor englez, austriac, prusac, se adăpostiseră supuşii lor aducând care cu calabalâcuri pentru a păzi avutul de prăpădul care se apropia şi se declanşase în ziua întrunirii din Copou. Lumea se agita, se zbătea, fugea, care încotro, fără ţintă. Toţi proprietarii de dughene îşi ascundeau marfa preţioasă prin beciuri. Evreii înveliţi în şaluri, cărându-şi copiii în spate, fugeau pe străzi

ţipând şi plângând: *„Die Revolutzy ist gekommen”* (*A venit revoluţia*). Domnul cu familia şi boierii credincioşi se refugiaseră la cazarmă.

Participanţii, tineri boieri *buntuşnici* – revoluţionari de la cuvântul german *bund* (asociaţie) – au fost arestaţi şi potrivit Catherinei: *„cu mâinile legate la spate şi îmbrăcaţi ca nişte condamnaţi, trimişi sub escortă, în căruţe evreieşti, la închisoarea din Galaţi. Peste douăzeci de tineri din familiile cele mai bune au primit acest tratament”*. După câteva zile Postelnicul Mihăiţă confirma primirea la Galaţi a doua loturi cu arestaţi. În primul: Alecu Moruzi, Alecu Cuza, Nicu Catargiu, Filipescu, Vasilică Canta (Basil, fiul logofătului Neculai Canta) şi Grigore Romalo. În al doilea: C. Manolachi Iepureanu, Ioan Cuza, Sandu Miclescu, Zaharia Moldovanu, Răducanu Roset, Scarlat Roset şi Mitică Roset, (toţi trei fraţi). Scăpaseră Costache Moruzi şi Vasilică Ghica daţi în urmărire generală. (*Documente Anul 1848, D.155*). Aşa cum plănuiseră cele două ieşence, după îmbătarea paznicilor, barca cu arestaţii a fost îndreptată spre Brăila unde Vasile Canta şi alţii reuşeau să fugă la consulul

„Casa Revoluţiei de la 1848” (schiţă I. Mitican)

englez care îi ajuta să plece cu vapoarele austriece. Alecu Moruzi şi Ioan Cuza evadau la Istanbul. Erau exilaţi la Bursa Nicu Catargi, Ioan Cuza, Răducanu şi Lascăr Rosetti, Dimitrie Filipescu şi Grigore Romalo. Muncit de

remuşcări, la 21 august 1848 domnitorul Mihail Sturza, intervenea la Înalta Poartă cerând să aprobe întoarcerea lor în ţară (*D. 318*). Maiorului Mihai Kogălniceanu, fugit, îi ridica dreptul de „*vechilic*” (*avocatură*), Vasile Canta, sosit la graniţă, era oprit să intre în ţară, prin mai 1849, intervenind pentru el fratele său Dimitrie Canta, numit agă.

După evenimente unii considerau că Prinţul se purtase ca „*un asasin*”, iar alţii socoteau că dorea să păstreze fiinţa statului deoarece la mai puţin de 12 mile se găseau 4 – 5 regimente ale ţarului gata să intervină, iar la Silistra aşteptau şi vreo 30.000 de turci, la fel pregătiţi pentru intervenţie.

Mai târziu, Dimitrie Sturza, Generalul Inspector peste miliţia Moldovei, premia ostaşii credincioşi pentru faptele lor eroice săvârşite în casa „*postelnicului Afecachi Mavrocordat*” la 29 martie. (între care şi arnăuţii Machidonos, Arsenie şi Manusie – *Documente 1848, D. 215*)

Domnitorul le dăruise vreo 983 galbeni (*D.183, aprilie 1848*)

Prin iunie 1905 casa avea numărul 18 şi o consolida arhitectul I. Vignali, făcându-i subzidiri. O stăpânea avocatul Nicu Cazimir, duios pomenit de Rudolf Şuţu şi rămânea surorilor Elena şi Eufrosina Cazimir, domiciliate la „*Paris rue Chalgrin*” cât şi Eugenei Cazimir din „*Chaux sur Montreux, Suisse*”, care o vindeau profesorului universitar Socraţi Lalu (decembrie 1913). Trecuse şi pe la defunctul E. Alcaz. Fiind retrasă în ogradă prin anul 1914 pierdea vreo 5 metri din grădină, pentru lărgirea străzii. Noul proprietar, Doctorul Socraţi Lalu, îi făcea reparaţii radicale şi grilaj, amenajând şi cerdacul în terasă (februarie 317

1914). O trecea apoi lui Sally Segall (1920), de la care ajungea la avocatul N. Apotecher, prin octombrie 1927 supunând-o şi dânsul unor lucrări.

În final avea soarta vecinelor dispărând din peisaj şi pierzându-se şi din amintiri. Sărbătorindu-se trecerea celor 120 de ani de la evenimentele din martie 1848, la 6 aprilie 1968 i se marca locul cu o placă de amintire.

Ludovic Steege

Deşi casa următoare, de la numărul 16 nu părea nici cu un har avusese şi ea părticica ei de contribuţie la istoria ţării locuind-o doctorul finanţist Ludovic Steege, a cărui consoartă Caliopi Stegee se pierduse pe la începutul secolului. Steege fusese un mare prieten al domnitorului Alexandru Ioan Cuza, pe care l-a sprijinit în marile sale idealuri. Imediat, după Unire a mers la Viena şi Berlin să obţină recunoaşterea dublei alegeri a colonelului Cuza la Bucureşti şi Iaşi, aşa cum făcea Costache Negri la Istanbul, Vasile Alecsandri la Paris – Londra şi Torino, iar

principele Obolenski la Petersburg. Recunoaşterea Vienei era de mare însemnătate deoarece aceasta era refractară Unirii şi se bucura de influenţă asupra sultanului. Steege avea avantajul că îl ştia pe Buci, ministrul de externe austriac, care l-a primit ca *„veche cunoştinţă”*. În vara anului 1864 L. Steege, *„om de o desăvârşităprobitate”*, ministru de finanţe în guvernul lui M. Kogălniceanu, obţinea cu succes un împrumut de la banca londoneză Stern şi Banca Otomană (10/22 august), despre care scria domnitorului: *Simt o mare satisfacţie să pot oferi acest rezultat înaltei şi binevoitoarei prietenii cu care Alteţa voastră mă onorează de aproape 30 de ani”*. (*2* august 1864). Ca şi C. Negri *„patriotul idealist, care şi-a jertfit în lupta politică averea şi a murit sărac, Ludovic Steege şi bine înţeles Cuza însuşi”* suportau adesea cheltuielile deplasărilor în interesul ţării. Terminând banii, pe când se afla la Paris pentru tratarea împrumutului, Steege scria soţiei din Bucureşti: *„Trimite-mi telegrafic printr-un bancher oarecare o sută de ducaţi, rue Lafite, hotel Byron”*. (1/13 august 1864). Fiindcă în Principate foiau mulţi profitori, ce urmăreau mari comisioane, aceştia aveau să-l considere ca şi ei, bănuindu-l de primirea unor avantaje. Ştiindu-se 318

fără păcate, Steege a cerut mărturia publică a bancherilor cu care tratase, solicitând apoi, revoltat, retragerea din viaţa publică guvernamentală. Bancherii aveau să confirme că Steege a fost onest şi *„n-a cerut, nici*

n-a primit, direct sau indirect vreun comision sau gratificaţie”. (C.C. Giurescu *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*). În ianuarie 1865 demisiona. Apăruseră neînţelegeri cu primul ministru Mihail Kogălniceanu, acuzat de conducere autoritară a guvernului, prin Circulare (numite acum Ordonanţe de urgenţă). Nu agrea nici pe Baligot de Beyne, şeful cabinetului domnesc, bănuit de implicare în diferite acţiuni subterane. Trecea apoi în galeria marilor bărbaţi de stat ieşeni ce au făcut onoare ţării: Alexandru Ioan Cuza, V. Alecsandri, C. Negri, Lascăr Catargi, M. Kogălniceanu, P. Mavrogheni, P. Carp, T. Maiorescu şi mulţi alţii. Rămasă singură, soţia se retrăgea la Iaşi, să-şi crească fetele şi nepoţii.

Înghiţită de Creditul Urban, pentru neplata datoriilor, acesta vindea clădirea lui Garabet Manea, care mai avea şi bucuria să capete o bucată din strada Copoului ce i se oferea după aliniere şi avansarea liniei trotuarului. Noul proprietar îi făcea grilaj, prin 1915 şi apoi o lăsa profesorului Oreste Tafrali să deschidă în ea micul său Muzeu de antichităţi – cu mare trecere prin mai 1938. Aparţinea de Facultatea de Litere şi Filosofie şi era deschis pentru vizitatori joia şi duminica, de la 2 la 4 iama şi de la 3 la 5 vara. Cuprindea antichităţi, numismatică, ceramică, obiecte de metal, statui, busturi... Pe lângă acesta în oraş se mai afla Muzeul Cuza Vodă din strada Lăpuşneanu nr. 37 – organizat de Nicolae Iorga; Muzeul de Istorie Naturală al Facultăţii de ştiinţe şi Medicină, din strada I.C. Brătianu nr. 107; Pinacoteca de la Academia Mihăileană Strada Academiei nr. 7 şi Muzeul Etnografic ce se amenaja în casa lui Muţi Balş din strada Carol nr. 24.

Ca mai toate zidirile Copoului şi Muzeul de Antichităţi a suferit şi cutremurul din 1940 şi refugiul războiului cu mari pierderi. După 1989, bătrâna zidire găzduia redacţia gazetei *„Monitorul”*, pornită de câţiva studenţi cu mare talent, formaţi de mai vechea publicaţie *„Opinia Studenţească”*.

La numărul 14, pe la 1896 era altă casă veche stăpânită de George Vălescu, apoi de doctorul Juvara

(1904) şi administrată de Marcu Spilner prin 1912.

În numele familiei lui Alexandru Sturza, proprietarul, şi tot aşa până prin 1920 când bucura pe Michel Kleper, celebrul arhitect al anilor aceia. După război trecută pe seama statului, ajungea la Centrul Cultural German, care a reparata-o şi amenajat-o pentru activităţile sale începute din mai 1994.

După dânsa, în clădirea purtând numărul 12, locuia familia lui Mihai Jora (1899), rămasă prin 1901 soţiei Zamfira. Aici a funcţionat prin 1901 şi Consulatul Franţei („*Iaşii sub auspiciile francofoniei*”). Dorindu-se valorificarea arhitectonică a colţului străzilor Carol şi Lăţescu prin 1907 se gândea şi încă un etaj. Nu se mai făcea căci imobilul era supus alinierii. Tot familia Jora o stăpânea şi prin 1928.

Ocupând colţul, casa avea privire şi la strada Lăţescu (numită acum Titu Maiorescu), al cărei nume se trăgea de la hatmanul Iordache Boldur Lăţescu.

Ca mai toate familiile vechilor boieri în care femeile erau extravagante, instruite şi adesea cam libertine şi a lui Lăţescu avea o asemenea făptură intrată într-un scandal de mari proporţii la care participa şi I.L. Caragiale în calitate de reporter judiciar al ziarului *„Adevărul* Casa în care locuise eroina se afla după colţ, la numărul 3 pe strada Lăţescu şi trecuse prin mai multe mâini: Sofia Cons. Lăţescu (1858 – 1865, luând-o de la Maria Balş), apoi N. Ceaur Aslan (1865 – 1875), Ion Boldur Lăţescu (1875 – 1878), Eugen Mavrodi (1878 – 1890), Anastasie V. Sion (1890 – 1893) şi Petre V. Sion de la care o lua prin vânzare silită la Creditul Urban (în 1907), ajungând la Elena Scorţescu prin 1915.

Eroul întâmplării fusese arhitectul N. Gabrielescu, confidentul de la Iaşi al lui Caragiale în timpul aprinsului său amor pentru Fridolina. Se cunoscuseră la Curtea de Argeş (martie 1882), unde arhitectul lucra în echipa lui Lecomte du Nouy pentru refacerea Mănăstirii Curtea-de-Argeş, iar Caragiale era revizor şcolar mutat de la Neamţ şi se reîntâlniseră la Iaşi, în 1883, unde arhitectul lucra la restaurarea Mănăstirii Trei Ierarhi, tot cu arhitectul francez. Având unele neînţelegeri cu şeful său şi găsind lucrări la Bucureşti, Gabrielescu se retrăsese în capitală. Acolo intra în legături amoroase cu Olga Lăţescu., frumoasa fiică de numai 22 de ani a fostului prefect Costache Boldur Lăţescu, divorţată de soţul ei, vărul George Lăţescu. împreună cu un amic devotat (Ion Şabiechi), Olga a pus la cale jefuirea arhitectului ceva mai mai vârstnic (de peste 40 de ani). Chemat acasă la Olga, în 26 ianuarie 1896, îi găsea în poziţie incomodă Şabiechi în chip de logodnic înşelat. Cu un pistol în mână şi ajutat de

un fost vizitiu legau pe arhitect, îl ameninţau cu moartea şi storceau de la el o mare sumă de bani, titluri de rentă şi poliţe. După eliberare, acesta a depus plângere la tribunal, iar cei trei făptaşi au fost arestaţi, deschizându-li-se proces. Îi apăra Barbu Delavrancea, în chip de avocat. Aflând întâmplarea, I.L. Caragiale prezenta cazul în gazeta *„Adevărul”* scriind vreo 6 foiletoane, sub titlul *Drama din strada Alecsandri*. Începuse cu articolul din 9 martie 1896 (*Afacerea Olga Lăţescu-şabiechi*), apărând cu însufleţire pe arhitect, fără a-l întina. Procesul făcea senzaţie în ziarele timpului, Olga fiind apărată de talentatul avocat ieşean Nicu Ceaur Aslan, care arăta că viaţa ei fusese un lung *„martirolog”*, iar tatăl era un om mare, de vază. Ultimul proces dura o noapte şi abia la 4 dimineaţa se dădea verdictul de sancţionare a vinovaţilor cu câte un an de închisoare. Fiind vorba de o ieşeancă, cazul a fost urmărit de cucoanele vremii, făcând senzaţii în saloane.

Celălalt colţ al străzilor Carol şi Lăţescu (nr. 10) aparţinuse familiei Pavli. Mult timp fusese reperul de sfârşit al oraşului dinspre Copou. Cumpărându-l Ştefan Teodor îl îngrădea. Avea onoarea să fie situat chiar vizavi de casa principelui D. Mihai Sturza, cu numărul 23, stăpânită şi de bancherul Vasile Adamachi. Cum prinţul nu îngăduia construirea unei clădiri în faţa locuinţei sale – pentru a nu pierde peisajul apusului de soare, după Ceahlău, cum pretindea el –, Teodor nu mai apuca să-şi facă o casă căci îl cumpără vecinul de peste drum. Sturza l-a stăpânit până prin februarie 1913, când G. Gr. Iamandi, noul proprietar se lăuda ca a cumpărat pământul princiar şi cerea Primăriei aviz să-şi facă o casă după planul celebrului arhitect J. Marcovici. Părându-i-se curtea prea mare, vindea partea din spate lui Lupu Grunspan. Cum toate circulă, în primăvara anului 1940 casa scundă de la numărul 10 o stăpânea Emil Diaconescu, profesor de istorie la Liceul Internat, la Universitate şi cercetător la Filiala ieşeană a Academiei, autorul multor lucrări istorice şi cărţi şcolare. Părându-i-se prea mică, pornea alta cu etaj şi turn în curte.

Fosta clădire de la numărul 8

Clădirea alăturată rămasă familiei Pavli la numărul 8 trecea doctorului Ilie Stroici, între anii 1898 – 1927. Ce s-a întâmplat cu ea nu se mai ştie exact, dar prin 1937 aparţinea profesorului universitar Petre Dragomirescu, de la Facultatea de drept. Între zidirile lui Stroici şi Iamandi rămânând un loc liber, pe el se aşeza, prin 1915, inginerul A. Corban directorul şcolii de Arte şi Meserii, făcându-şi locuinţa cu numărul 8 bis. C-aşa era pe atunci. Spre a nu se schimba prea des numerotarea străzilor, cu mari consecinţe asupra evidenţei locuitorilor, când se mai strâmtora o grădină prin o nouă zidire, aceasta lua numărul bis sau bis-bis. Pe locul lor este astăzi Camera de Comerţ.

Mai existând un capăt de grădină şi mai sus proprietarul Gh. Gh. Bogdan înălţa şi el o casă cu numărul 6 marcând astfel pe la 1903 sfârşitul târgului în Copou. Anul 1919 aducea aici pe Alfred Marin, lângă el aciuindu-se după 1936 şi construcţia lui F. Glanştein cu numărul 6 bis.

Cum Grădina Publică avea numărul 2 şi la partea din vale, între gardul ei şi trecătoarea ce ducea spre Păcurari, numită Aleea Copou, iar apoi Principesa

322

Maria, mai era o dujincă liberă o ocheau constructorii Universităţii, celebrii arhitecţi italieni Giuseppe Trolli şi Carlo Şcolari şi o cumpărau de la Ştefan Drăghici („*Jurnalul*”, 9 iulie 1895). Aveau la activ construirea şcolii şi spitalului din Podu Iloaei, restaurarea Spitalului Sf. Spiridon, fând angajaţi şi la construirea Cazinoului din Slănicul Moldovei şi a Spitalului Socola („*Jurnalul*”, 11 august 1895). Prin 1896 cereau încuviinţare să facă în Copou vreo 5 vile, pornind o pereche de case siameze, înconjurate după 1897 cu un elegant grilaj. Văzându-le, gazetarii ziceau că n-au dus lipsă de materiale, lucrând tot atunci şi la Universitate. Erau învinuiţi că la zidurile instituţiei foloseau şi materiale vechi de

umplutură, iar acele noi le foloseau la vile. Învăţaseră şi ei sau ştiau de mai înainte clasicul proverb: *Cine împarte, parte îşi face*. Presupusele păcate de la Universitate (ca şi mai târziu de la Palatul Justiţiei, azi Palatul Culturii), se amintea mereu, clădirea universitară crăpând după inaugurare şi intrând în ochii jurnalelor ce ţineau odinioară locul aprigelor televiziuni de astăzi. Scoase la vânzare, frumoasele clădiri de la nr. 4 şi 4 bis ajungeau în stăpânirea lui Oscar Gh. Vălescu (1908).

Şi iaca aşa, tot sporovăind şi oprindu-ne ici-colo am ajuns la Grădina Publică...

Ca toţi bătrânii vechiului Iaşi, aici ne oprim să ne tragem sufletul. Stând pe o bancă, la umbră, intrăm în vorbă cu vecinii, schimbăm ştirile celor vreo cinci posturi de radio, şapte televiziuni şi vreo opt jurnale, locale, discutăm despre pensii şi oftăm pe seama *„costului gazului şi al întreţinerii"*, mai spunem una – alta şi apoi întremaţi şi informaţi ne întoarcem acasă. Cu tramvaiul, bine înţeles, căci datorită generozităţii Primăriei pensionarii au gratuitate.

Stând la taifas şi ascultând vrute şi nevrute, se pot afla multe şi despre târg şi al lui uitat trecut. Aşa, într-o zi, un octogenar ce ţinea minte spusele străbunului său, aflate de la un înaintaş, povestea că pe vremuri în locul grădinii se afla o pădurice la marginea căreia, duminica după amiază, ieşeau târgoveţii să se răcorească, cum fac şi acum trăitorii satelor. Aşterneau pe iarbă ţolice, tăifăsuiau şi se cinsteau cu o ulcică de vin ori cu dulceaţă şi apă rece de la izvoarele ce ţârcâiau prin viile de pe coastă sau din *„fântâna cu roată ce se afla încă în fiinţă"* pe vremea când principele D.C. Moruzi – împătimit iubitor al Iaşilor – evoca cu nostalgie *Podul Verde* din anii lui Cuza Vodă. Pe locul pădurii prefăcută în rarişte de mahalagiii înfriguraţi, şi apoi în Grădină Publică, se construise un chioş octogonal pentru muzică. Era înalt de vreo doi metri, cu lemnăria vopsită în culorile Moldovei, roş – galben şi apoi în trei culori după Unire. La fel erau văpsite şi băncile din lemn, croite pentru câte 12 persoane şi pline duminica după

amiază de lume. Drumul Copoului intrase în ochii strămoşilor chiar de la începutul croirii sale, căci pe un tăpşan, mai la vale, se aciuase Menzilul (poşta) din capitala Moldovei şi toată ziulica pe lângă *„casa cu două rânduri, cungiurată în giur de un cerdac încăpător* şi *aşezată pe mai mulţi stâlpi de lemn”*, era foială.

O casă de poştă

Fiindcă de la poştă plecau, în chiot şi pocnete, poştalioanele spre Bucureşti, Rusia, Austria şi se întorceau colbăite suratele lor, aducând jurnale proaspete, 324

răvaşe mult aşteptate şi niscaiva drumeţi, priveliştea era fermecătoare şi o sumedenie de târgoveţi se vânturau pe dealul Copoului, să fie părtaşi la duioasele plecări şi la veselele sosiri, şi să audă, cu câteva ceasuri mai devreme, *„novitale”* de pe alte tărâmuri, schimbate în cerdacul căsoaiei cocoţată pe şarampoi.

Desfătarea era şi mai mare, iar ispita mai tare atunci când se afla despre trecerea prin poştă a vreunui dregător împărătesc sau boier proaspăt căftănit, de spaima cărora toată surugimea şi rândăşimea, cu căpitanul în frunte, intra în durdur şi-şi dădea brânci, rânduind tăpşanul pe care zăceau încălecate căruţe şi trăsuri hrentuite, roţi sfărâmate şi felurite ciuveie lepădate printre grămezi de fin, ciocane, paie şi gunoaie.

La o asemenea fericită întâmplare, prin anul 1814, avea să fie martor şi Gheorghe Asachi, trimisul domniei cu un întreg alai să întâmpine pompos pe *Aureg-Ţeib, prinţul ereditar al imperiului Arcan, de dincolo de Bengalia, văr*

cu luceafărul Orientului şi cavaler al ordinului Elefantul alb, care, în voiajul său de la Lemberg spre Stambul, poposea cu poştalionul austriecesc la casa poştelor. Aşa s-a făcut că poşta din Copou – aflată cam în partea de sud a Parcului actual – să intre în istorie – căci Gheorghe Asachi n-a uitat să noteze evenimentul.

Vizita, în schimb, intra în istorioare şi ajungea de pomină când se afla că slăvitul prinţ, purces spre Serai între desagele burduşite şi pungile rotunjite cu galbenii domnitorului Scarlat Calimachi, poftitor de-o proptea la Padişah, după câteva luni de straşnică ospeţie (la Curtea din Iaşi), şi zadarnică trudă să-i priceapă careva limba – deşi domnitorul adusese de la Istanbul, pe seama Vistieriei, şi un imam umblat prin părţile Bengaliei – nu era decât un „*cavalier d'industrie*", mai bine-zis un escroc, dintre cei mai parşivi, scăpat din închisoarea „*roşiană*" a Vilnei şi pornit să se căpătuiască prin Europa.

În coasta Poştei mutate pe Sărărie la porunca preaînaltului stăpânitor Mihalache Sturza, din dorinţa nu se mai ştie cărei Marghioliţe sau Catincuţe, se făcea plantaţia Grădinii, ce avea în mijlocul ei monumentul „*propus*" prin subscripţie publică de marea boierime şi înaltul cler. Avea menirea să amintească pentru vecie data de 26 august 1834 – ziua urcării pe tronul Moldovei a noului domnitor – şi să aducă un recunoscător omagiu marilor imperii: protector – Rusia şi suzeran – Turcia –, care înlesniseră întocmirea primei legiuiri de organizare politico-administrativă şi juridică a Principatelor: Regulamentul Organic, adoptat în 1831 la Bucureşti şi Iaşi.

Proiectat de Gheorghe Asachi, începea cu mare grabă, la 8 noiembrie 1834, de Sfinţii Mihail şi Gavril – ziua onomastică a domnitorului – când

325

„*S-a pus*" în pământ „*fundamentul*" şi cutia cu anaforaua semnată de boierii Divanului şi de cler. Se înălţa însă anevoie. La 29 aprilie 1836 nu era încă gata, Iohan Freiwald – arhitectul proiectant al catedralei mitropolitane aflată în lucru – angajat pentru execuţia lucrării fiind de

obârşie străină, nu primea chezăşie. Predând-o inginerului Mihail Singurov, nici acesta nu o termina (până în vara anului 1841), căci nu izbutise să aducă blocurile de piatră de la Şcheia. Mânios, Mihail Sturza l-a numit diriguitor pe Gh. Asachi, care, de voie-nevoie, a tăbârcit pietrele de la Şcheia şi leii din cariera Iacobeni (sau Lemberg?) *cu cară mari, mocăneşti trase de multe perechi de boi*, sfârşind opera, aşteptată cu nerăbdare, de domnitor. Pe soclul masiv din piatră se aşezase patru lei bronzaţi (sculptaţi de Johan Semser), fiecare având sub el câte o sabie cu ramuri de stejar. Deasupra lor se înălţa un obelisc de 6, 7 metri, întregul monument având înălţirimea de 47 şi 1/2 palme, adică vreo 13, 5 metri.

Grădina Copou, imagine de epocă

Domnitorului, orgolios, i se spusese că ţara reprezentată de trunchiul de piatră (obeliscul), se sprijinea pe leii (simbolul tăriei) din marca familiei Sturza.

În părţile laterale ale piedestalului, pe două lespezi de marmură se încrustau stema ţării şi a domnului, celelalte două primind câte o inscripţie cu litere de alamă, pe care cei învăţaţi puteau să citească în româneşte:

„Auguştilor Monarhi carii au dat Moldovei noul aşezământ introdus la anul 1832.

Mihail Grigoriu Sturza V.V.D. împreună cu clerul şi boierimea Principatului au înălţat acest monument la 8 Nombrie 1834”. Şi pe latineşte:

„Augustis Monarchis qui anno MDCCCXXXII Moldaviae novas politicos institutiones dedere.

Michaelis Grigoriu Sturza Principes regnans una cum

Principatus clero ac nobilitate hoc monumentum erexit, anno salutis

MDCCCXXXIV Novembris die VIII”.

(N.A. Bogdan, „*Oraşul Iaşi*”)

În jur Eforia oraşului planta brăduţi, mesteceni şi stejari trimişi de Isprăvnicia Sucevei, rânduind printre ei boschete, bănci şi drumuşoare.

Mărită mereu prin cumpărarea altor terenuri, îngrădită cu ştachete de lemn şi apoi cu grilaj de fier şi replantată în timpul domnitorului Grigore Ghica (1852), prin grija directorului Departamentului Lucrărilor Publice, Alecu Russo, Grădina Copoului devenea locul de întâlnire al Ieşilor, timp de aproape un veac şi jumătate, aici adunându-se „*toate clasele capitalei*” să stea la aer şi s-asculte „*banda* (muzica) *militară*”, pentru care s-a ridicat pomenitul piedestal cu stâlpi înalţi, de doi metri.

Pe aleea mare, luminată, prin 1860, cu vreo 12 fânare, din ordinul ministrului de interne, Mihail Kogălniceanu, şi trasă la sfoară, de marele peisagist Rebun, îşi dădeau întâlnire junele târgului.

Plimbându-se vesele şi trăgând cu coada ochilor spre pâlcurile ofiţerilor ce-şi zornăiau săbiile de pinteni, patrulând ţanţoşi aleile, codanele şopteau înfricoşate întâmplări din „*romanţurile*” cu cavaleri neosteniţi şi haiduci neînfricaţi, precum fusese unul vestit Constantin Canta haiducul de neam boieresc, care a dat iama printre negustorii, dregătorii împărăteşti şi cozile lor de topor, până când a fost decapitat, (la 28 iunie 1810), pe dealul Copoului şi îngropat chiar pe locul porţii de intrare în grădină. La 20 septembrie, tot 1810 îl urma Ilie Catargiu. Decapitarea pe Copou, era moarte nobilă sorocită mai ales protipendatei, sărăcimea având parte de spânzurătoare, pe şesul Iarmarocului, la Frumoasa – unde s-au construit atelierele CFR Nicolina – şi de faţă cu lumea venită la

târg, ca să-i slujească de învăţătură. Decapitarea nu avea repercusiuni asupra familiei (C.C. Angelescu, *Pedeapsa cu moartea la români în secolul al XIX-lea – „Revista de drept penal...", nr. 5 şi nr. 6, 1927*).

Ghiontindu-se şi iscodind înjur cu teamă, duducuţele, arse de curiozitate, cercetau aleile întunecoase şi împungeau ungherele dosnice, doar or întâlni stafia haiducului cutezător, obişnuit să părăsească groapa în nopţile când se *„chişca"* luna.

După spusele celor vrăjitoare, la cel dintâi cântat al cucoşilor, se arăta lângă fântâna fără fund, din mijlocul grădinii, şi ieşea în calea trecătorilor, ascultându-le durerile, mângâind fetele pe obraji, cu degetele sale vaporoase şi scurturând zdravăn de guler pe acei care se înhămau la teleaga vrăjmaşilor. Fântâna a fost dărâmată în octombrie 1921 („Monitorul comunal", octombrie 1921.)

Spre sfârşitul veacului trecut, Grădina Publică găzduia tot soiul de petreceri, serbări populare şi veneţiene, puse la cale pentru scopuri de binefacere. La asemenea ocazii părea un iad, luminat feeric cu sute de lampioane colorate, în care trebăluiau de zor toată suflarea societăţilor feminine din târg. Pe trotuar, lângă portiţă, făceau mare tărăboi câţiva clovni şi un August Prostul,

ţipând, bătând toba şi sunând goarna, ca să atragă cât mai multă lume spre „*ispitele*” din Comitetul de organizare, ce înfigeau atât de gingaşe cocarde în revere, încât şi cei mai cărpănoşi musafiri tot se simţeau îndatoraţi să scape câţiva pitaci în cutia chetelor. Dincolo de poartă, un cârd de diavoliţe şi drăcuşori, cu plete blonde şi negre şi cu măşti misterioase pe ochii fulgerători, vămuiau la întrecere pungile vizitatorilor, ademenindu-i mieroase, să cumpere pe bani buni, amintiri ieftine, din panerele lor învârfonate cu ţigări, chibrituri, flori, alune, ilustrate, ace, ciocolate şi tot felul de bomboneturi şi acadele. Strecurându-se cu dibăcie prin mulţime, arnăuţii purtând pe cap tava cu rahat parfumat şi cofa într-o mână, strigau cât îi ţinea foalele: „*Răce*! *Apă răce*! *Lucum de Edirne*!”

Urma apoi rondoul central, din faţa monumentului, cu alte minunăţii puse la cale de cei mai iscusiţi pirotehnicieni, electricieni şi meşteri armurieri, din ţară sau din străinătate, ce cutreierau Europa cu tot felul de puşcoaie şi pocnitori paşnice. Între poştalionul austriac cu care soseau şi cel românesc cu care porneau mai departe, sau între trenul de la Viena şi cel spre marea Rusie, pe care le schimbau în gara Iaşului, devenită din 1874 poarta dintre Occident şi Orient, vestiţi meşteri ai Apusului prefăceau, pentru câteva zile, grădina Copoului într-un mic infern clocotind de veselie, trosnete de puşti şi artificii zbârnătoare.

Teiul lui Eminescu şi Monumentul Regulamentului (la reparaţia din 1904, piedestalul se acopera cu plăci de marmură)

Pentru că huietul despre marea bătălie a Sevastopolului, din anul 1855, tulburase întreaga Europă şi pătrunsese în toate cotloanele iar pirotehnicienii născociseră jocul *„Bombardarea Sevastopolului”*, pe la 1880 un grec, Ion Papaghiorghiu (sau Ion Popa Gheorghiu), aşa-zis meşter din Constantinopol, construia la Iaşi, în stânga monumentului leilor, *„un fel de cetate din carton gros şi de o mărime impunătoare”*, iar în dreapta monumentului, *„un colos de vapor tot din carton cu scândură”*. În faţa lor aşeza *„cam câte 30 de tunuri, făurite numai din artificii şi legate toate între ele... prin fitiluri”*. Văzându-le, vizitatorii credeau chiar că se află *„înaintea Sevastopolului”*.

Spre bucuria spectatorilor şi invidia ofiţerilor artilerişti, după semnalul de atac al goarnei, în marşurile fanfarelor militare, *„o huruială nemaipomenită şi o luptă straşnică se încingea, de o parte şi de alta”*, comandată de magistrul pirotehnician, care aprindea tacticos fitilele, stârnind trăsnete, fulgere năprasnice şi puzderii de stele colorate. *„Toată comedia aceasta”*, potrivit publicistului Rudolf Şuţu, ţinea peste *„jumătate de oră”*. (*Iaşii de odinioară*).

Marcând ziua inaugurării statuii lui Ştefan cel Mare, la 5 iunie 1883, careva dintre meşterii de pe atunci aprindea în grădina Copoului şi un *„soare electric”*, de fapt

un bec cu arc electric, aprins probabil, şi la 2 iunie 1879 când ziarul *„Curierul”* vestea o serată cu focuri de artificii şi *„lumină electrică”*.

Asemenea distracţii erau atât de căutate la începutul secolului nostru încât un târgoveţ a deschis pe strada Lăpuşneanu, la nr. 10, un atelier *„chimico-tehnic”*, cu: *„artificii, rachete, candele romane, morişti, soare, fântâni, briante şi orice figuri posibile, în pirotehnie”*, gata de instalat la orice petrecere (*„Evenimentul”*, 6 iulie 1902).

În răstimpul când încetau plesnetele artificiilor, până se pregăteau altele, mulţimea năvălea la chioşcul muzicii să asculte fanfara dorobanţilor aflată în straşnică întrecere cu mai ţinerile ei rivale ale Gărzii civice şi ale Roşiorilor.

Lângă o scenă meşterită dintr-o podea de scânduri rânduite pe nişte capre, ca să fie uşor de mutat, o seamă de târgoveţi săltau burţile în hohote de râs. Acolo, îşi arătau talentele şi priceperea la snoave, boscarii şi circarii lumii, corurile şi formaţiile artistice şcolare, şi nu de puţine ori, hâtrii şi şugubeţii uliţelor, poftitori să veselească poporul cu *„măscărelile”* scornite pe seama apucăturilor şi învârtelilor unor prea înalţi dregători, grădina adăpostind astfel un original Teatru Popular de Varietăţi. Altul, evreiesc funcţiona în grădina Pomul Verde. Cum târgul n-a dus niciodată lipsă de pehlivani, versificatori şi feluriţi scornitori, duminica după amiază, în preajma scenei stăteau ca pe ghimpi, o droaie de *„artişti”* anonimi, candidaţi la aplauzele publice, abia aşteptând prilejul să sară pe scenă şi să-şi spună snoavele chitite în cursul săptămânii şi încă nepublicate prin foile şi revistele efemere, ce apăreau prin toate mahalalele. Unii aveau atâta trecere încât numai simpla lor apariţie, pe scenă, stârnea tunete de râs, iar divăniţii numiţi mai încoace deputaţi şi senatori când voiau să afle ce mai zice *„poporul* „pe seama lor nu lipseau dintre spectatori.

Printre ei, avocatul junimist Ion Ianov, veşnic tânăr şi zâmbitor – deşi se născuse prin 1836 –, era adoratul mulţimilor, iar cântecele sale precum *Von Kalikenberg*, în care lua în răspăr pe afaceriştii de teapa faimosului

bancher Strussberg – concesionarul liniei ferate Roman-Bucureşti-T. Severin, ce-a trebuit s-o plătească ţara de două ori, la porunca cancelarului Bismark, pentru a se recunoaşte Independenţa din 1877 – erau gustate de tot Iaşul. Ba chiar şi de regele Carol I, nimerit odată în vizită pe acolo, între urale şi pişcături (pe seama *„Afacerii Strussberg”*). Zgândărit de succesul lui Ianov, nu scăpa din vedere subiectele nici colegul său mai tânăr Iacob Negruzzi (n. 1843), faimoasa *„copie după natură” Electorale* în care persifla vechile întruniri politice, din sala Primăriei, terminate uneori cu câte o bătălie, provocând mare veselie prin anii 1871 – 72, pe modesta scenă a Grădinii. Societatea Junimea cultivând humorul, la întâlnirile sale se ascultau cu plăcere snoavele lui Creangă, Cargiani, Negruzzi, Ianov, multe fiind culese apoi în volumul *Figuri din Junimea*, de C. Săteanu.

Petrecerile acestea se încheleau, de obicei, noaptea printr-un bal de pomină, cu două muzici, două – luminat feeric de lună şi de ploaia artificiilor ce brăzdau cerul şi străfulgerau feţele dansatorilor în sclipiri de curcubeie.

Fericiţi, gazdele şi tinerii musafiri, din toate cartierele oraşului, o ţineau într-un joc, zicând în gând bogdaproste societăţilor *Tinerele celibatare*, *Tinerele fete*, *Tinerele mame*, *Tinerele bunici*, *Tinerele străbunici* şi altor *Tinere* la modă, care puneau la cale asemenea sindrofii, pentru strângerea pitacilor trebuincioşi unor azile, şcoli, statui, ajutoare şi fel de fel de socoteli publice.

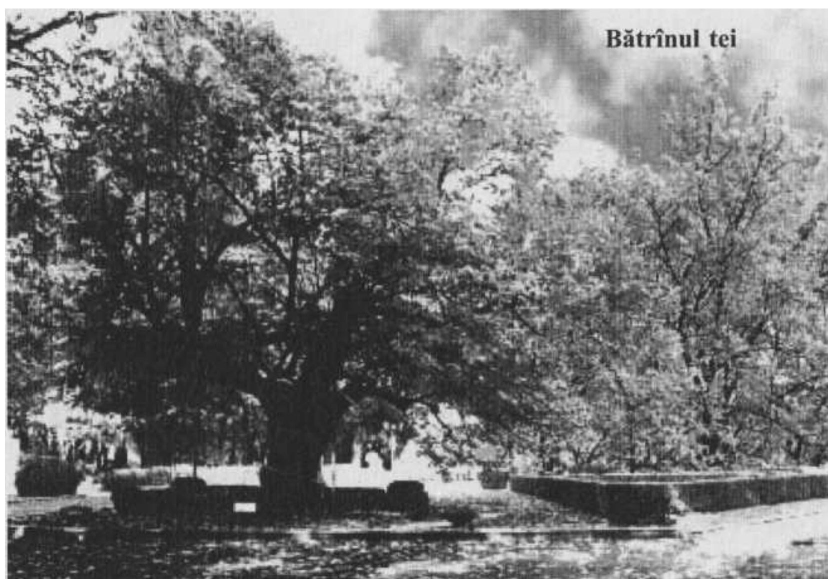
Cârtitorii le găseau doar un cusur, şoptit, de altfel, şi jurnalelor, dar fără rezultate: muzicile balurilor erau bune, dar se cam întreceau cu gluma. Muştruluite de *Tinerele* organizatoare, nebune după joc, fanfarele cântau fără nicio pauză, vreme de câteva ceasuri, trecându-şi perechile de la una la alta şi din dans în dans, punând la grea încercare ştiinţa şi rezistenţa cavalerilor – mai ales tomnatici – care nu o dată părăseau partenerele, în mijlocul ringului şi o ştergeau bodogănind cu sufletul la gură. Alţii ieşeau din iureşul danţului şchiopătând, cu vreo încălţare lipsă sau dezbârnată, dacă nu chiar cu nădragii în mâini din cauza

unei pacheşte pocnită de atâta zbânţuială. Se anunţau prin gazete precum *„Evenimentul”* din 30 iunie 1900 ce invita tot Iaşul la marea petrecere de duminică seara, unde cânta muzica militară Aici aveau loc şi manifestaţiile asociaţiilor lucrătorilor împotriva sărăciei şi chiar tragice proteste individuale, ca a unui tânăr, de 19 ani, din Roman, găsit spânzurat de *„al 7-lea copac”* din aleea dreaptă a intrării, cum scria *„Evenimentul”* din 10 septembrie 1900, îngrozind pe acei care se plimbau.

O deosebită atracţie stârneau seratele veneţiene în timpul cărora grădina se lumina, se lansau baloane şi se declanşau lupte de rachete multicolore, ca în ziua de 29 iunie 1884, cum vestea *„Curierul”* din aceeaşi zi.

În vara anului 1907 grădina era supusă unei sistematizări generale, îndepărtându-se arborii bătrâni, rupţi de vânturi, lărgindu-se aleea centrală de intrare şi despărţindu-se în două sensuri cu straturi de flori la mijloc. (*„Opinia”*, 3 august 1907)

Cu acest prilej se punea în evidenţă teiul legat de amintirea poetului Mihai Eminescu a cărui evocare o lăsa istoriei, (la numai 18 ani după moartea poetului), gazetarul Rodion (Adolf Steuerman 1872 – 1918) în articolul *Teiul sfânt*, publicat de gazeta *„Opinia”* din 7 august 1907: *„Am revăzut aseară până târziu, grădina Copoului – întâia vedere după completa restaurare a grădinii. Mai largă, mai încăpătoare, mai ospitalieră în cuprinsul celor două alei, despărţite prin fermecătoare straturi de flori, grădina Copoului a*

rămas aceiaşi cuprinzând aceleaşi vechi şi tainice umbrişuri, aceleaşi tăcute şi ademenitoare huceaguri făcute parcă pentru o prietenoasă ocrotire a misterioaselor întâlniri ori pentru înlesnirea viselor timide ale tinereţelor dornice de viaţă, dornice de iubire.

Pe una dintre cele două alei, către fund o umbră uriaşă, aşternută pe nisipul galbăn sfida lumina intensă a globurilor electrice: un tei enorm, vechiul şi faimosul tei al Copoului sta în mijlocul aleii, întretăind-o, întrerupând perechile în plimbarea lor, veteran trufaş, care până nu demult îşi trimitea numai imensa umbră a coroanei deasupra aleii până către piramidă... Acum aleea fiind lărgită prin nimicirea unui număr de arbori, teiul a rămas singur, măreţ în mijlocul ei ca un suveran care stăpâneşte şi umbreşte împrejurimea, teiul celebru de care n-a îndrăznit să se atingă securea Primăriei... căci ar fi însemnat distrugerea acestei seculare vieţi, nimicirea unui organism atât de puternic, dispariţia unei scumpe relicve istorice cum este Teiul lui Eminescu. Într-adevăr sub acest nume şi-a câştigat celebritatea formidabilul tei al Copoului, căci sub pletoasa lui coroană de crengi a visat şi a scris de nenumărate ori genialul poet, în anii tineri, în nopţi de vise, în ceasuri de melancolie, şi în clipe de avânt. Aici – se

ştie – a aşternut maestrul multe dintre perlele neasămănate dăruite literaturii de sufletul cel mai sensibil, de creierul cel mai cugetător ce a avut ţara până astăzi şi aici sub imensul teiu a îmbrăcat el cugetări şi lacrimi în graiul cel mai fermecător ce s-a rostit vr-odată sub cerul României.

Teiul era copacul favorit al lui Eminescu; *floarea de teiu cu parfumul ei senzual îl urmărea, îl obseda, şi nenumărate versuri şi epitete i-a consacrat marele poet… De-a pururi însă cată să rămâie sfântă amintirea acestui loc modest, umbra acestui copac superb şi bine e că a fost iertat să troneze aici, liber, teiul semeţ din mijlocul grădinii. Trecând sub el ai o puternică înfiorare gândind că aici dorea Eminescu să viseze, de-a pururi acoperit de flori, alintat de zefiruri, vrăjit de amintiri*:

Deasupra-mi teiul sfânt / Să-şi scuture creanga…

Şi cum n-oi suferi / De-atunci înainte cu *flori m-or troieni /Aduceri aminte"*.

Subiectul nu-i era străin nici lui C. Săteanu alt memorator al Iaşului de odinioară şi al personalităţilor sale. Descriind *Copoul* anului 1909 regreta înfăţişarea grădinii de înaintea sistematizării: *„Altă dată Copoul era mai des, mai misterios în aparenţa totală, căci arborii erau mai mulţi… Astăzi arborii Copoului s-au rărit ca şi iluziile ca şi idealurile, iar din grădina mai estetică şi mai elegantă n-a mai rămas decât luxul de atracţie pentru mulţimea de toate nuanţele. În seri albastre de vară, când muzica din parc răzbate văzduhul, aleea principală care şerpuieşte de-a lungul grădinii e plină de viaţă. Promenăzi grăbite, conversaţii animate, salutări caracteristice, priviri care se caută, obraji care roşesc, feţe care pălesc, tresăriri, emoţii, senzaţii, surâsuri – toate acestea se petrec în jocul culorilor frapante cari învăluie trupul femeilor frumoase…*

Şi din toţi arborii Copoului cel mai măreţ şi mai secular se înalţă clasicul Tei al lui Eminescu, care a adăpostit în dimineţi superbe de vară sau în amurguri duioase de toamnă pe marele şi nemuritorul nostru poet,

în tovărăşia amicului său intim Ion Creangă". („*Mişcarea*", 1 noiembrie 1909). Duioasele pagini aminteau romanticile vizite ale poetului din prima sa şedere ieşeană (1874 – 1877)

Ca şi ceilalţi târgoveţi ieşiţi la aer, în umbra răcoroasă a înserării, după defilarea romantică printre legendele şi palatele Podului Verde, poetul se strecura, nevăzut, prin poarta Grădinii Amintirilor. Privind în jur cu atenţie se aşeza pe o bancă în preajma stufosului tei din mijlocul luminişului înconjurat de arbori bătrâni. Acolo venea uneori cu fetele şi Veronica, soţia profesorului universitar Ştefan Micle. Lăsându-le să se joace în voie cu ceilalţi copii, se aşeza lângă dânsul şi-i arăta ce a mai scris. Erau de-o seamă, născuţi în acelaşi an (1850, el în ianuarie şi dânsa în aprilie) şi abia împliniseră 25 de ani. Se cunoscuseră la Viena unde Mihai era student şi Veronica a mers pentru un tratament (1872). În toamna anului 1874 el venise la Iaşi, lucrând la Biblioteca Centrală apoi revizor şcolar pentru judeţele Vaslui şi Iaşi, iar la urmă făcând gazetărie la „*Curierul de Iassi*". Întâlnirile poetului cu Veronica fiind observate de unii curioşi, au început să se facă legături, să iasă ponoase, iar teiului să i se zică „*Teiul lui Eminescu*".

Atunci când nu se întâlneau în Copou îşi scriau:

„*Botoşani, 30 august 1876*.

Dulcea mea amică.

Adormind seara cu gândul la tine şi deşteptându-mă dimineaţa tot cu el, aş putea să-ţi scriu toată ziua fără ca să obosesc, dacă cititul nu te-ar obosi pe tine. *Nu ştiu de ce orice lucru chiar acelea cari n-au a face deloc cu tine, îmi aduc aminte de tine*. *Ce ai tu a împărţi cu teii, cu florile şi frunzele de tei*?

Venere şi Madonă

Poate unde eşti aşa de dulce ca mirosul florilor acestora: Şi dacă se întâmplă pe tine să te văz, Desigur că la noapte un tei o să visez, Iar dacă se-ntâmplă să întâlnesc un tei Desigur toată noaptea visez la ochii tăi”.

„*Îmbătată de florile teiului, de vorbele ademenitoare şi dulci, de tot ce ne înconjoară, acolo, pe bancă, la Copou, mă credeam lângă tine cea mai fericită femeie. Ce frunte boltită şi ce ochi melancolici ai tu, amicul meu, dragul meu. Şi cât de frumos ştii să spui versuri. Mi-ai recitat Venere şi Madonă, poezie care ştii că m-a fermecat când am citit-o pentru prima oară în „Convorbiri literare*”. *Când ai spus versul*: «*Suflete*! *De-ai fi chiar demon tu eşti sfântă prin iubire, şi ador pe acest demn, cu ochi mari, cu părul blond», te-ai uitat la mine şi râdeai. Iar eu plângeam. Glasul tău muzical mă tulburase adânc. Ne-am despărţit şi, ducându-mă acasă, am scris această poezie*: 334

Teiule bătrân şi sfânt, / Ai adus iar pe pământ

Pace, linişte, iubire / Peste suflete şi fire.

Teiule cu ramuri multe, / Cine ştie să te asculte Povestind cu duioşie / Glasul trist al poeziei.

Teiule cu floarea ta / Încununi iubirea mea.

Ca să plece mai departe / Du iubitului o carte

La revedere, îngerul meu de pază, la revedere!”

Atunci când nu-l vedea, el fiind plecat în inspecţie prin satele judeţului Vaslui şi Iaşi, îi căuta ea amintirea aşa cum scria prietenei sale Eugenia Frangolea trimisă pentru studii la Gotha: *...fac zilnic o plimbare pe asfalt, dacă nu mă dor picioarele, de la Copou până la Palat înapoi, este ceea ce fac, fără întrerupere, când este vreme frumoasă"*. (18 martie 1876)

şi neînţeleasa simfonie a iubirii noastre pe bine. Aştept ca o nebună să te văd, să-ţi

Despre tei îi scria în timpul când poetul se afla la Veneţia, în drum spre casă, venind de la tratamentul efectuat la Ober Dobling în iarna anului 1884: *„Eu în fiecare seară ca o halucinată mă duc la Copou, trec pe lângă Teiul iubirii noastre, îl privesc, mă priveşte. Aştept ca ramurile despuiate de frunze* (era prin februarie 1884) *să-mi cânte un acord, unul măcar, din grozava care dânsul o cunoaşte aşa de vorbesc, să te îmbrăţişez"*.

Copoul pentru Veronica era o veche pasiune. Invitată să colaboreze la gazeta *„Noul Curier Român"*, scoasă de poetul Ioniţă Scipione Bădescu, în numerele din 13, 15, 17 şi 19 februarie 1872, publicase nuveleta *Rendez – vous*, sub numele Corina. Prezenta povestea unei fete fatal îndrăgostită de un fante şi întâmplările ei din grădina Copou, pe strada Lăpuşneanu, la cofetăria Madame Alexandre şi acasă, unde îl aştepta pe jar îmbrăcată într-o *„robe de chambre"*, albă garnisită cu cordele roz – culorile preferate ale Veronicăi", *culorile care îmi plac"* (*V.M.*,

Dragoste şi Poezie). În final primea o zguduitură „*ca de puterea unui curent electric*" (văzându-se cunoştinţele

avansate ale autorei, soţia profesorului de Fizică), aflând că este trădată. Altă nuveletă *Plimbare de maiu în Iaşi*, subscrisă tot Corina, cu data 2 *mai 1872* evoca plimbarea de seara, între orele 6 – 7, când toată lumea bună din târg mergea cu trăsurile spre Copou, până la rondoul al II-lea ori la Grădina Publică. Strada Lăpuşneanu încă nu devenise cea mai însemnată stanişte a întâlnirilor şi a plimbării îndrăgostiţilor. Descriind birjele ce defilau cu dame voalate sau cu „*poclitul ridicat*", autoarea concluziona suspinând „*doi îndrăgostiţi se plimbă*... *şi ce este alta, viaţa aceasta decât o plimbare continuă, a cărei scop este fericirea, care fiind pururea relativă o tot căutăm şi dorim*. *Şi ne plimbăm dar până ce este cu putinţă căci adevăr e că*:

„*În toată viaţa tainic şi dulce Prin lumi de visuri călătorim*. *Odată însă lângă o cruce Pentru veci noi ne oprim*. *Corina*

Revenind la Iaşi, în oraşul Veronicăi, al Junimii şi al „*Convorbirilor*", pentru convalescenţă, (aprilie 1884 – octombrie 1886) după întoarcere de la Ober Dobling, putea fi văzut, intrând melancolic, în grădina Copou. Făcea câţiva paşi prin aleile întunecoase şi se aşeza ostenit pe una din băncile ce ţărcuiau tulpina teiului din preajma

chioşcului cu fanfare. Asculta, ceasuri de-a rândul, frânturi din muzica tulburătoare a marilor compozitori germani, reproduse cu tandreţă de talentata fanfară militară, privea fugăreala ţâncilor lăsaţi în sălbăticie sau urmărea ciorovăiala grupurilor aprinse de liceeni şi academişti cu pălării uriaşe – adepţii lui Nădejde şi Gherea – întruniţi pe bănci *„sub teiul lui Eminescu”*, să continue discuţiile începute la sediile socialiste, despre legile lumii noi, *„lipsită de griji şi nevoi”*. Amintindu-şi o asemenea întâlnire şcolărească profesorul Nicolae Leon, lăsa în volumul său de note preţioasa informaţie că legendarul tei era socotit al poetului încă din timpul vieţii sale: *„1 iunie 1881. Aseară am stat până târziu în grădina Copou, sub teiul lui Eminescu, discutând împreună cu mai mulţi colegi de la Institutul Academic, «Capitalul» de Karl Marx. Luna era splendidă şi privighetorile cântau*

Scuturând pletele răzvrătite şi fluturând lavalierele uriaşe tinerii cititori ai revistei *„Contemporanul”* scoasă de Ion Nădejde pe Sărărie, adunaţi sub tei ca la club, citeau versetele bibliei lui Marx şi spuneau ţanţoşi versurile cutremurătoare, eminesciene:

— *„Spuneţi-mi ce-i dreptatea*?

— *Cei tari se îngrădiră*

Cu-averea şi mărirea în cercul lor de legi;

Prin bunuri ce furară, în veci vezi cum conspiră

Contra celor ce dânşii la lucru-i osândiră şi le subjugă munca vieţii lor întregi...”

— *Apropo*! *Ştiţi că poetul Mihai Eminescu lucra la Iaşi, când a publicat poezia împărat şi proletar, în „Convorbiri Literare”*: *1 decembrie 1874. Probabil că vizitase cercurile lucrătorilor din Ghica Vodă*!

Daaa!

— *Dar vine şi acuma în grădină”*.

Plimbându-se sub teii din Grădina Copoului *„singuratec şi melancolic”* îl întâlnea şi contemporanul Eugeniu P. Botez, fostul elev al lui Ion Creangă la şcoliţa din Păcurari şi scriitorul de mai târziu Jean Bart.

Socotind că pe poetul suferind l-ar însenina o plimbare în cârdul nesfârşit de cupeuri, landouri, faetoane, victorii şi droşte revărsate pe alei, cei doi prieteni Al. Vlahuţă şi N. Petraşcu, aflaţi la Iaşi cu prilejul unui congres studenţesc, în toaman anului 1884 îl invitau la o asemenea petrecere nevinovată... *„După ce mai vorbirăm cu el, i-am propus o plimbare la Copou cu trăsura, pe care el o primi surâzând... îl puseserăm între noi, într-o trăsurică lipovenească cu un cal şi ridicarăm drumul printre casele boiereşti cu curţi mari spre Copou. Pe drum, el vorbi puţin, dând numai câte un răspuns scurt şi cuminte, având aerul că se gândeşte la ce-l întrebăm şi mai mult surâdea. Cât răsuflă calul sub arborii de la Copou, arătăm aleea lui Eminescu zicând «locul idilelor ieşene». El zâmbi din nou şi a închis un moment ochii ca şi cum ar fi voit să recheme sau poate să alunge niscaiva amintiri"* (N. Petraşcu *Amintiri despre Eminescu*).

Simbol al grădinii şi amintire vie a nefericitului poet, bătrânul tei, cu tulpina brăzdată de ani şi ferecată o vreme în oţel şi beton, a atras mereu pe cei ce simţeau emoţia inspiraţiei, chemarea poeziei şi puterea transfigurării.

Sub coroana sa ca *„sub bolta unui altar antic"*, au trecut, ţinându-se de mâini sau au îngenuncheat cârduri de îndrăgostiţi, aducându-i ofrandă inimile lor tremurânde, încărcate de speranţe şi purtând dragostea gingaşă a poetului.

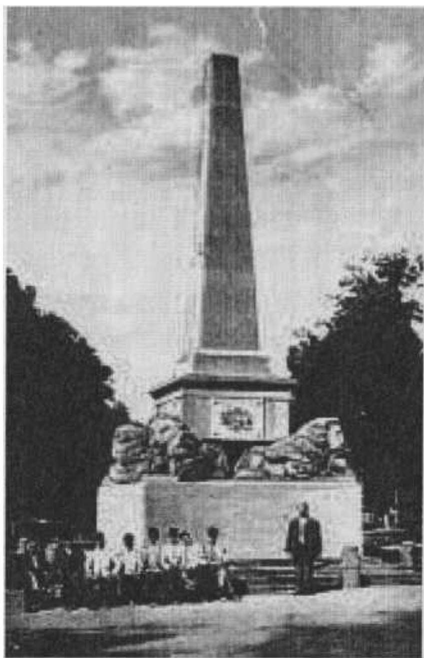
„Când teiul înfloreşte şi când zăpada de pulbere aurie şi aromatică se risipeşte din buchetele de ramuri, adesea vin îndrăgostiţii cu ochii adânciţi şi brumaţi de

mirajul etern al iubirii să viseze şi să sufere sub coviltirul îmbălsămat, dragostea neîmpărtăşită a femei pe care o divinizează şi buzele lor înfiorate murmură frânturi de versuri nemuritoare ce le adâncesc suferinţa amorului eternizat şi în care recunosc propria lor durere. Rânduri de îndrăgostiţi au trecut pe acolo, izolaţi sau perechi şi au îngenuncheat sub ramurile teiului, ca sub bolta unui altar antic unde oficiază glasul nevăzut al zeului, spre care credincioşii înalţă orfanda tremurătoare a inimilor. Şi noaptea când luna poleieşte vârfurile turnurilor vechi şi grădinile răspânditoare de arome exaltând sufletele singuratice, visătorii incorigibili din ochi cărora a fugit voluptatea divină a somnului, se strecoară ca nişte umbre pe uliţele tăcute de-a lungul zidurilor ruinate de vremuri şi cu paşi de fantomă se îndreaptă spre Teiul în care stă închisă, ca legendara fată din dafin. Eterna frumuseţe a Poeziei, pe care numai unul singur a înţeles-o şi a cântat-o şi care numai lui i s-a arătat”. (Mircea Rădulescu, *Teiul lui Eminescu*)

Simbol al laşului romantic, a fost căutat cu duioşie de acei sosiţi de pe alte meleaguri ca şi de acei ce îl părăseau. Lângă teiul sfânt au cântat romanţele despărţirii, serie după serie, mii de elevi şi studenţi, în noaptea nostalgică a ultimei zile de şcoală a despărţirii de bănci, de colegi, de profesori şi de oraşul primei tinereţi şi a celor dintâi şoapte de iubire. Mulţi dintre ei murmurau în gând strofele poetului şi oprindu-se la Piramida Leilor citeau versurile poetului Mihai Codreanu, transcrise prin anii 1960 – 1970, pe o placă albăstruie, lângă bătrânul monument:

„*În mijlocul aleii de intrare.*
Cu eleganţă simplă modelată.
Se-nalţă o piramida-n sus, purtată
De patru lei de piatră, în spinare.

Nenvinşii regi ai limpedei Sahare, Domesticişi de-o mână inspirată, Păstrează-n ochi mândria de-altădată şi-şi poartă sarcina cu nepăsare.

Ei îşi păzesc comoara cu tărie.
Visând să şi-o păstreze – n veşnicie.
Dar timpul de orice visuri joc îşi bate:
Căci netezind buclatele lor coame.
Mănâncă piramida lor cu foame.
Furându-le-o cu-ncetul de pe spate…”

Bătrânii arbori, din veacul Unirii, aveau să dea greu tribut primului război, în nopţile geroase ale iernii anilor 1916/ 1917, când, mai întâi, le-au fost tuşinate crengile, iar apoi scurtate trunchiurile, pentru dezmorţirea corturilor Taberei invalizilor, instalată la Cazarmă şi-n grădină, cât şi a caselor sărace, în care bântuia foamea şi sufla crivăţul ca în pustie. La mijlocul proaspetei curături cu cioate teşite, mereu cioplite, rămăsese neciuntit doar un tei, în jurul căruia mulţi înfriguraţi s-au învârtit în nopţile de cleştar, dar pe nimeni nu l-a lăsat inima să doboare copacul, ce păstrează frânturi din răsuflarea poetului fiind sigurul său contemporan viu.

Pe vremea aceea cumplită, de război-ncrâncenat, îşi făcuseră adăpost, gheţos, sub el, într-un cort, doi

învăţători invalizi, mari mutilaţi, veghind, în gerul nopţilor fără sfârşit, cu puşca alături, până s-au transformat în sloiuri, ca să nu se clintească nicio crenguţă din teiul sfânt al ţării, evocat cu suspine în dureroasele versuri:

„Unde-i teiul cu-a sa umbră, Cu-a lui flori până-n pământ? Vis a fost viaţa noastră iar norocul nostru vânt”.

Reînnoită şi refăcută după primul război, venerata grădină, gazda multor altor petreceri şi *„bătăi cu flori”* tinereşti, avea să trăiască anii de zbucium 339

ai celui de al doilea, când frontul se stabilise (din martie şi până în august 1944), dincolo de Breazu, doar la câţiva kilometri de ea. Fiindcă în zilele acelea arborii îşi pierduseră coroanele de frunziş şi lăstăriş, spulberate în forfota schijelor şi gloanţelor, bătrânul tei, cu crengile goale *„legate în fier şi cu lanţuri”*, părea că se roagă zeilor învrăjmăşiţi cerând îndurare, ca un bătrân pustnic cu braţele uscate, ridicate spre cer. În grădină nu se mai auzeau *„şoapte şi nici nu se mai plimba nimeni”*, scria un gazetar de la *„Timpul”*, bucureştean, trimis pe frontul Moldovei. Fluierau doar gloanţele, zburând bezmetice printre crengi.

Sub el stăteau în amurgurile sângerii, studenţi în haine cachii, cartiruiţi în corturile ascunse pe sub arbori, înainte de a pleca spre front şi ascultau vocea stinsă a unui camarad rostind versurile *Eminescu*, tocmai publicate de revista *„Cetatea Moldovei”* (în martie 1943) şi rostite ca o rugăciune în zilele acelea când coasa morţii neiertătoare şuiera în cer şi pe pământ însoţind trăsnetele tunurilor şi toaca mitalierelor de după dealuri:

„Am întâlnit, azi-noapte în Copou

Un visător cu zâmbet dulce-amar.

Se desfăcea de taine ca un har, Grădina toată, pentru el, din nou.

În preajma lui, miresme de altar, Un cântec îl îngâna ca un ecou şi liniştit plutea-n adânc tablou la o fantomă, blândul solitar.

Sub clar de lună, pomi albi, ca o ninsoare.

I-au fluturat răcoare pe obraz

Şi i-au întins mână blânde de uitare.

Acoperit de flori întâia oară.

Le-a strâns la piept, de fericire treaz şi a uitat că a învăţat să moară".

(*G. Ursu*)

Prefăcută un timp lagăr de prizonieri, prin care au trecut de-a valma mulţi dintre cei înrobiţi în iureşul luptelor din vara anului 1944, mai întâi dintr-o armată şi apoi din cealaltă, era iarăşi tuşinată pentru vreascurile focurilor ce pâlpâiau seara ici-colo, pe fostele alei, lângă gamelele cu fiertura amară din frunze a războiului necruţător.

Primăvara anului 1945 îi redeschidea porţile, găzduind, printre tranşeele şi gropile acoperite cu scânduri, marile chermeze de sâmbătă sau duminică seara, iniţiate pentru strângerea fondurilor necesare refacerii oraşului, distrus de bombe şi proiectile.

Anul următor, 1946, declarat al refacerii, transforma Iaşul într-un imens şantier de reparare al străzilor, clădirilor, instituţiilor şi al grădinilor la care participa fiecare ieşean, antrenat în nenumărate ore de muncă voluntară.

Ochii edililor se îndreptau şi spre Grădina Copoului – „*Parcul de vis şi vrajă*" cum îl numea gazetarul A. Mirea de la „*Moldova liberă*" (18 iulie 1946), evocându-l cu nostalgie: „*Câte iluzii şi doruri n-au început, timid, la Copou*? *Câte idile nevinovate nu s-au înfiripat acolo*?? *Mii de perechi de îndrăgostiţi au străbătut în lunile mai, mână în mână şi ochi în ochi, aleea trandafirilor, făurindu-şi viitorul lor cald şi luminos... Parcul tinereţii noastre al tinereţii tuturor vârstelor şi al tuturor ieşenilor, peisagiul acela superb ca un poem, cadrul minunat care a încântat poeţii se reamenajează, se modernizează... Dintr-o pustietate de 10 hectare, care prezenta un aspect de pădure, străbătută de tranşee, gropi, moloz, pomi răsturnaţi şi scrijeliţi, cu soclurile văduvite de busturi, cum era Copoul în aprilie 1946 – un îndrăgostit al florilor şi al armoniei de culori, d. inginer Anton Graboveschi, şeful*

horticol al Primăriei, face să răsară un parc de o frumuseţe deosebită, o combinaţie de stil francez (cu trăsături neregulate) şi englezesc (linii şi alei drepte regulate) ... Pe d. Graboveschi l-am găsit în plină activitate, distribuind dispoziţiuni, arătând celor ce lucrau acolo unde se ivea vreo *nedumerire, uneori aplecându-se peste răsaduri ca să aranjeze ceva care nu era cum trebuie, că aşa e deprins domnia sa; lucrul să fie frumos, cum a învăţat din generaţie în generaţie această familie de horticultori*. Inginerul era din viţa vechilor horticulzori ieşeni, Grabovenschi, care cultivase o mândreţă de grădină pe vale Nicolinei şi deschisese un bogat magazin de flori şi seminţe pe Lăpuşneanu.

Grădinarii sunt de fapt grădinărese fete tinere şi îndemânatice care efectuează cu dibăcie munca asta gingaşă. Cu genunchii pe scândurele, ca să nu strice gazonul, oficiază plivitul ca un rirtual pios. Chiar de la intrare se constată o schimbare îmbucurătoare: portalul grădinii e refăcut, el străjuieşte maiestuos deschizând calea către Vis şi Vrajă...” Peluzele reînviorate erau înflorite *„cu begone, gura leului, celoze combinate pe culori şi întrerupte prin forme regulate cu plante vivace al căror verde îl vom admira şi la iarnă”*, jocul de ape repus în funcţiune şi rândurile de bănci refăcute şi proaspăt vopsite încântau vizitatorii. Mulţi dintre arborii Copoului fiind retezaţi de schije în vara aceea se scoteau cioatele, toamna urmând a se înlocui cu alţii tineri. Teiul lui Eminescu, parcă întinerit era *„ancorat cu grijă, ca să nu sufere din pricina furtunilor”*. Urma să se refacă *şi* Pavilionul muzicii distrus, iar în jurul Monumentului Leilor să se rânduiască o splendidă plantaţie de trandafiri, avându-se în vedere şi un şir de pergole din schelete îmbrăcate cu verdeaţă pe sub care să se treacă *„ca sub o imensă cupolă înflorită şi parfumată”*.

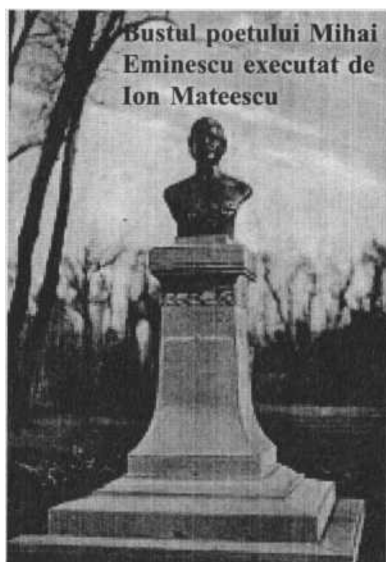
Fiindcă Monumentul fusese şi el împuşcat de gloanţe şi schije doi lucrători pietrari (Tănase Răutu şi Vasile Onofrei) îl şlefuiau curăţindu-l de scrijelituri (*„Flacăra Iaşului”*, 10 iuniel957).

Din nou replantată şi reîntinerită, în anul 1983, ca semn de Omagiu adus iubitului poet, bătrâna grădină s-a transformat în Parc de cultură şi

odihnă, devenind o adevărată oază de linişte, în mijlocul oraşului tumultuos. Restaurantul gălăgios, numit, într-o vreme şi Chiriţoaia, instalat într-un pavilion proiectat de arhitectul Vinally şi realizat de constructorii Universităţii Trolli şi Şcolari (1896) lăsa locul Complexului expoziţional Mihai Eminescu, ridicat cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la pierderea poetului (1989).

Potrivit unei tradiţii mai noi la *Sărbătoarea Teiului*, statornicită într-o duminică de iunie, înmiresmată, *„Lângă teiul vechi şi sfânt, / Ce cu flori pân în pământ/ Un izvor vrăjit ascunde/...”*, îşi dau întâlnire ieşeni, turişti, elevi, scriitori şi artişti, evocând cu emoţie pe Mihai Eminescu şi arborele iubit.

Bustul poetului Mihai Eminescu executat de Ion Mateescu

Ion Creangă de Ioan C. Dimitriu-Bîrlad

de Genetică de de la Agronomie, trimiţând Primăriei, la 24 aprilie 1991, un material din partea Comisiei Monumentelor Naturii cu titlul *„Lucrări pentru prelungirea vieţii Teiului lui Eminescu din Grădina Copou"*.

Bustul poetului, la dezvelirea din 12 iunie 1934, fiind aşezat prea departe de tei, în vara anului 1991 se săvârşea apropierea lor. Propunerea o făcuse inginerul agronom Rică (Neculai) Pieptu' (locatar în vecinătate), intervenind pe lângă primarul Uncheşel, sprijinit fiind şi de tehnicianul cu spaţiile verzi Iulian Timofte. Cu ocazia mutării se aranja

mica alee şi se croiau straturile cu flori din jur în care zâmbesc vesele tufe de portolac, begonii roşii şi cineraria albastră. La vremea respectivă teiul dădea semne de pierdere şi se plantase alături un pui ca urmaş. Socotind că se poate revigora intervenea profesorul Dimitrie Cărăuşu, şeful catedrei

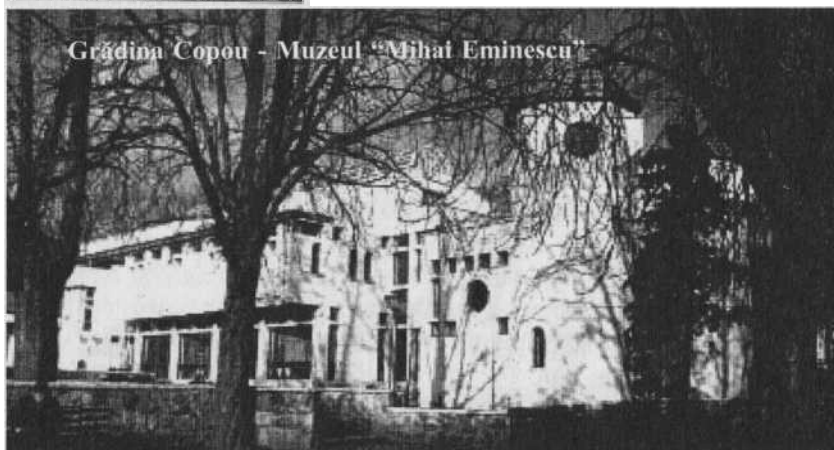
Propunea decopertarea de asfalt a unei mai mari părţi de sub coroana arborelui, alăturând şi o schiţă Asfaltarea anilor precedenţi îi lăsase doar vreo 50 de metri pătraţi, pământ reavăn, adică un sfert din terenul de circa 200 metri cuprins de coroană, fapt pentru care rădăcinile nu puteau respira, fiind lipsite şi de hrana organică a frunzelor căzute toamna şi de apa ploilor şi zăpezilor. Se cerea totodată acoperirea locului cu raniţă şi pământ negru de pădure pentru însămânţarea microbiologică a solului. Primăria răspunzând prompt, lucrarea se execută imediat, sub conducerea inginerului Niţoi. şi supravegherea profesorului Cărăuşu, îngrijorat de eventualitatea unui şoc fiziologic al arborelui, ce trecea la o nouă situaţie biologică (îşi amintea inginerul N. Pieptu').

Şi aşa cum avea să povestească profesorul Mandache Leucov, fostul director al Grădinii Botanice (17 ani) şi participant la lucrări, în Grădina Copou s-a *„petrecut un miracol dumnezeiesc”*. Bătrânul tei căruia profesorul îi dă peste 300 de ani, considerându-l cel mai bătrân din Iaşi şi vestigiu din fostul codru al Copoului – ce se întindea cândva spre Hârlău şi Botoşani – a început să-şi revină, întinerind parcă. Desfăcându-se cercurile care îi înconjurau tulpina, sugrumându-i trunchiul, şi scoţându-se cimentul, în interiorul plin de putregai s-au găsit rădăcini pornite din lămuriş spre pământ, numite adventive – prin care se hrănea. (*Povestea teiului*, în *„Formula AS”*, nr. 527, august 2002) Curăţat sprijinit cu delicateţă ca pe un om, eliberat de chingi şi asfalt revenea la viaţă ducând mai departe legenda romanticului poet. De vis-à-vis priveşte Ion Creangă, primul bust al Grădinii, dezvelit la 20 noiembrie 1932. Potrivit profesorului Leucov la 4 august 1950 pe timpul unei ploi cu vijelie şi piatră, Teiul fusese

sfârtecat de furtună şi se consolidase cu cercuri de fier şi cârje de sprijin al ramurilor (1953). Cercurile strâmtorându-se împiedicau circulaţia sevei şi trebuiau schimbate. Tot profesorul îşi amintea că în timpul ultimului război când grădina a fost lagăr, între prizonierii care l-au apărat de tăiere, se afla şi socrul dumnealui învăţătorul Roman Mihai. Învăţătorii ştiau că teiul e considerat în popor sfânt, din lemnul său făcându-se icoanele, umbra prefirată de lumină este priitoare vieţii, iar pe vreme de ploaie nu atrage trăsnetele. Având transpiraţie redusă nu înlesneşte contacte electrice între nori şi pământ.

Aici, duminica 12 septembrie 1943, de faţă cu ministrul I. Petrovoci se dezveleau şapte busturi ale vrednicilor bunici: V. Pogor, P. Carp, Iacob Negruzzi, Costache Negruzzi, Cons. Meissner, Nicu Gane şi Matei Milo. Acele nemutate, împreună cu altele, aduse mai târziu, alcătuiesc Aleea Junimiştilor sau Aleea Cărturarilor din Heidelbergul României. Nu departe se află şi bustul Veronicăi Micle, realizat de Ion Irimescu în 1943. În faţa lor vara opresc sumedenie de ieşeni şi musafiri veniţi de pe alte meleaguri. Atraşi de mirosul îmbătător al teilor Copoului ce cădelniţează oraşul cu pulbere de aur parfumată, în amurgul zilelor calde de iunie valuri-valuri de oameni urcă spre spre străbunicul cu creştetul umbrit de tinere crengi şi mlădiţe, îl cercetează îndelung – pentru a câta oară – îşi plimbă paşii pe aleile răcoroase şi înmiresmate, se opresc în faţa Veşnicei Trinităţi – Mihai Eminescu, Ion Creangă şi Veronica Micle – şi dau bineţe, înclinând uşor capul, vechilor prieteni de pe soclurile Aleii înaintaşilor ce n-au umbrit degeaba pământul bătrânului Iaşi. Unii vizitează Muzeul „Mihai Eminescu”, (amenajat în 1989), alţii Casa de Cultură „Mihai Ursachi”, (din 2004), ori Fundaţia „Prietenii Iaşilor – Emil Alexandrescu” (înfiinţată din 1992).

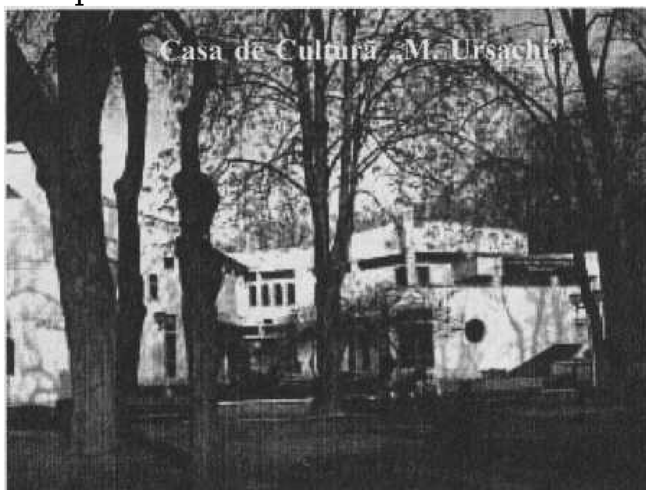

Moşmonlind cu o mână, în adâncul mânecii, negre, scotea din când în când, ca un vrăjitor, o bucăţică de carton, încă ud, înfăţişând ultima imagine din *„Grădina*

Amintirilor”. Mai târziu locul i-l lua alt pasionat fotograf Paul Budura, înainte de a se muta la Grădina Botanică. Deşi aveau aparate asemănătoare, făcând fotografii la minut, lucrau cu tehnici deosebite. Moş Chirica făcea negativul pe hârtie fotografică, copiindu-l apoi, pe când urmaşul folosea plan-filmul, realizând fotografia prin proiecţia acestuia pe hârtie.

Înainte de a ieşi din Grădină prin anii ’80 unii îl căutau, din priviri, pe moş Gheorghe Chirica, octogenarul fotograf, rămas parcă, din lumea celuilalt veac, lângă lădiţa sa pe triped, în jurul căreia a trebăluit vreo 20 de ani, până prin 1986.

Tehnica lor, astăzi depăşită, şi părăsită avea să se mai vadă sâmbătă şi duminică 25 – 26 iunie 2005 la Târgul de Antichităţi, deschis printre tradiţionale expoziţii de olărit sau de tehnică manuală ce-şi găsesc adăpost pe aleile Grădinii. În cele două zile, participanţi din întreaga ţară au înşirat pe mese obiecte şti maşinării din anii tinereţii bunicilor şi străbunicilor ce încântau privirile şi trezeau nostalgii: sfeşnice, ceasuri, aparate de fotografiat, monede, pendule, porţelanuri, mobile, tablouri, săbii, ceasloave şi hrisoave şi nenumărate albume cu ilustrate şi timbre. – *„cât să satisfacă mii de oficii poştale”*, cum scria un gazetar de la *„Flacăra Iaşului”* (*Colecţionarii de amintiri*, 27 iunie 2005). Era prima acţiune de acest gen, organizată

de colecţionarul ieşean Florin Corneliu cu sprijinul Muzeul Mihai Eminescu şi al *„Negustorului de litere*” (anticarul) Dumitru Grumăzescu şi avea menirea să îndemne publicul la păstrarea lucrurilor fruntaşilor şi cultivarea amintirii lor. Valorificate, unele relicve deosebite, erau preţăluite în euro.

Peste drum de Grădină fiind locul de antrenament al roşiorilor din cazărmile înşirate de-a lungul Sărăriei vizitatorii Grădinii adesea opreau să privească pe chipeşii ofiţeri în uniforme sclipitoare făcând salturi cu trăpaşi de pur sânge pe terenul manejului.

Aici duminică 29 mai 1927 se dezvelea statuia Cavaleristului, ce veghează şi acum zarea Copoului. Se ridicase din iniţiativa ofiţerilor din Divizia a II-a de Cavalerie, cu fonduri prin subscripţii, la adunarea cărora un rol important a avut soţia generalului Naum, comandantul Diviziei şi etrniza sacrificiul ostaşilor regimentului 2 Roşiori, care au purtat sângeroasa bătălie de la Prunaru unde din 5.000 de ostaşi au rămas în viaţă doar vreo 134. Voiau să apere drumul Bucureştilor, pe care la sfârşitul lui noiembrie 1916, înaintau spre capitală trupele invadatoare.

Din cuvântul oficial, participanţii la duioasa rememorare aflau că sculptura executată de profesorul

Dimitriu Bârlad reprezenta o alegorie turnată în bronz şi formată din două grupuri simbolizând: Victoria şi Sacrificiul. Victoria fiind înfăţişată de un cavalerist cu dragul lui cal avântat în plină şarjă, însoţit de o nimfă alăturată, Pentru mulţi privitori chipul feminin însemna îngerul de pază sau poate mama, iubita, soţia, fiica pe care eroul nu avea să le mai vadă niciodată.

Grupul celor două chipuri se aşezase pe un soclu înalt de 6 metri sub care se construise cripta Sacrificiului, la intrarea căreia păzeşte Poarta Nemuririi cu basorelieful reprezentând Sacrificiul: un călăreţ rănit mortal căzând în braţele unui înger care îi încununează fruntea cu lauri. În interiorul criptei – sanctuar al amintirii eroilor neamului – o candelă, iluminată electric, veghea veşnicia celor înscrişi pe listele săpate în marmură. („*Universul*”, 27 mai 1927). Pe cele patru părţi ale soclului erau încrustate imagini din luptele duse de Divizia a II-a de cavalerie la Prunaru, Maghyerus, Nistru şi Tisa – Budapesta.

Pentru serbarea dezvelirii sosiseră principesa Ileana – fiica regelui Ferdinand –, Elena soţia lui Carol cu micul principe Mihai, iar duminică dimineaţă chiar regina, singură, căci regele grav bolnav de cancer trăia îndurerat ultimele zile (la 20 iulie 1927 şi deceda). Inaugurarea se săvârşea la ora 11, 30, după dezvelirea statuii Unirii din vale, efectuată la ora 10, 15.

Înconjurat de o mică grădiniţă, monumentul rămânea singular până prin anul 1968, când pe terenul manejului rămas fără utilizare – vestita cavalerie dispărând din efectivele armatei – construindu-se Liceul Garabet

Ibrăileanu, la spatele statuii se aşeza modernul supermagazin Copou şi cinematograful, mai sus

La vreme înfiinţării, grădina aflându-se la marginea târgului, ceva mai sus de poartă se întindea şanţul de apărare (hindichiul), cu faimoasa rohatcă (barieră) Podu Verde. Dincolo de ea, în anii lui Emniescu, o lua la dreapta drumul Sculenilor cu o podişca de lemn şi gherete muruite în două şi apoi în trei culori, iar la stânga zăceau ruinele cazărmii începută de Grigore Ghica. Tot înainte urcau două alei, paralele cu şoseaua, plantate din dorinţa aceluiaşi vrednic şi patriot domnitor. Lipsind marile construcţii din zilele noastre, spre răsărit se vedeau dealurile basarabene cu moşia Dănuţenilor, spre apus, în ceaţa aurie se profila umbra uriaşului Ceahlău, iar spre miază zi din carele norilor albi se iţeau podgoriile Cetăţuii, Galatei, Frumoasei şi Socolei, înconjurate de rariştile bătrânelor păduri ce coborau odinioară până lângă ele. Dincolo de cazarmă, pe tăpşanul verde din spatele aleilor, se aşeza vara *„lagărul"* oştenilor lănceri. husari, infanterişti, cu muzicile lor, măcar două, care cântau după masa şi atrăgeau nenumăraţi târgoveţi la Copou în timp ce muzicile militare intonau marşuri, valsuri, cadriluri şi arii din operele şi operetele celebre, sutele de echipaje trăsuri şi landouri se rânduiau alături, prin alei. Cuprinşi de fiorii primelor iubiri, tineri călări se strecurau printre trăsuri fericiţi să primească doar un semn sau un sărut simbolic cu degetele la gură.

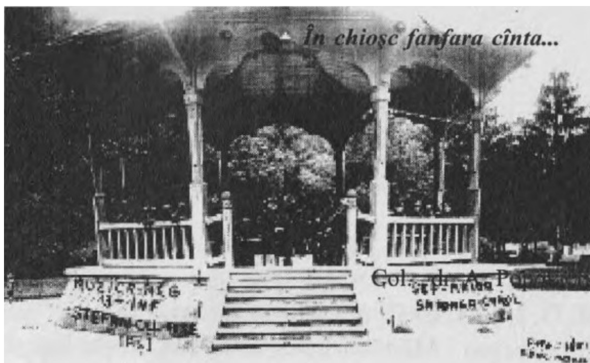

Maxim Nichiforovici Vorobiov: Iasii la 1830 (Bariera Podul Verde)
Palatul Culturii, Muzeul de Artă

„Acolo se petrecea de minune în răcoarea asfinţitului de soare. În timpul pauzelor se vorbea şi se glumea de la

trăsură la trăsură pe când tinerii bonjurişti se vârau între cai şi făceau curte duducilor şi cucoanelor. Când soarele asfinţea

348

Regimentele făceau apelul, muzicile cântau retragerea şi rugăciunea... trupele se dislocau şi intrau sub corturi iar trăsurile, birjele şi călăreţii coborau prin Grădina lui Ghica pentru ca sub rohatcă să se înfunde în oraş. Unii însă, în loc să se ducă acasă mergeau să cineze la Grădina lui Pestei (Pester) *de unde se înapoiau noaptea, pe lună şi uneori chiar dimineaţa într-un frumos răsărit de soare...*"

Dar despre alei, despre zidirile lor şi cele întâmplate pe acolo, vom vorbi cu alt prilej, căci în poarta Grădinii

Publice ne despărţim, punând punct plimbării noastre nostalgice şi aşa prea lungă. La revedere: *Pe Copou la Rond Point*!

22 martie 2006

349

La Editura TEHNOPRESS au mai apărut:

MONOGRAFII

1. N.A. Bogdan – Oraşul Iaşi
2. G.I. Ionescu-Gion – Istoria Bucurescilor
3. V. Erhan – Mănăstiri şi biserici din oraşul Iaşi şi împrejurimi
4. N.A. Bogdan – Societatea medico-naturalistă

VECHI LOCURI ŞI ZIDIRI IEŞENE

1.1. I. Mitican – Vechi locuri şi zidiri ieşene (vol. I)

2.I. Mitican – Vechi locuri şi zidiri ieşene (vol. II)

3.1. Mitican – Iaşi – Gara amintirilor

4. I. Mitican – Palatului Roznovanu, o poveste romantică

5.1. I. Mitican – Strada Lăpuşneanu

6.1. I. Mitican – Din Târgul Cucului în Piaţa Unirii

7.1. I. Mitican – Uliţa Mare din demult uitate vremuri

8.I. Mitican – Evreii din Târgul Cucului

CUPRINS

De acelaşi autor:

Radiotelefoane – principii, Editura M.T. Te., Bucureşti, 1973;

Radiotelefoane mobile, Editura M.T. Te., Bucureşti, 1974;

Radiotelefoane portabile, Editura M.T. Te, Bucureşti 1974;

Noi echipamente telegrafice, Editura M.T. Te., Bucureşti, 1975; *Radiotelefoane*. *Funcţionare*. *Exploatare,* Editura Tehnică, Bucureşti, 1979; *Un veac prin Gara Iaşi,* Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1983; *Cu Mihai Eminescu şi Ion Creangă prin Târgul Ieşilor,* Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1990;

Prin Iaşi cu Veronica Micle, Editura Cronica, Iaşi, 1996;

Iaşi, Gara Amintirilor, Editura Tehnopress, Iaşi, 2000;

Palatul Marilor Uniri, Complexul Muzeal Moldova – Muzeul Unirii, Iaşi, 2000;

Romantica poveste a Palatului Roznovanu, Editura Tehnopress, Iaşi, 2002; *Strada Lăpuşneanu de altă dată,* Editura Tehnopress, Iaşi, 2002; *Din Târgu Cucului în Piaţa Unirii*, Editura Tehnopress, Iaşi, 2003; *Vechi locuri şi zidiri ieşene* vol. I şi II, Editura Tehnopress, Iaşi, 2004. *Evreii din Târgul Cucului*, Editura Tehnopress, 2005

În colaborare: Constantin Ostap şi Ion Mitican:

Cu Iaşii mână-n mână, vol. II, Editura Dosoftei, Iaşi, 1997; *Cu Iaşii mână-n mână*, vol. III, Editura Tehnopress, Iaşi, 1999; *Iaşul între adevăr şi legendă*, Editura Tehnopress, Iaşi, 2000; *Primăria Municipului Iaşi, Pagini de istorie, evocări şi legende,* Editura Tehnopress, Iaşi, 2001.

În colaborare: Alexandru Dobrescu, Ion Lupu, Gabriel Mărgineanu, Ion Mitican:

Bun venit în Moldova cu trenul (*Welcome to Moldavia by train*), Mydo Center, Iaşi, 2000;

În colaborare: Olga Rusu, Dan Jumară, Ion Mitican, Ştefan Oprea, Constantin Ostap, Liviu Papuc:

Caragiale în Iaşii Junimii, Editura Timpul, 2002.

În pregătire:

Pe Copou, la Rond Point